KARÁCSONY 178–333.

A téli napfordulót, amikor az esztendő legsötétebb időszaka után ismét hosszabbodni kezdenek a nappalok, növekedni kezd a fény, már a kereszténység előtti időkben is kultusz övezte. Vidám, táncos ünnepléssel köszöntötték a földművelés antik istenét, Szaturnuszt, és a Mithras-kultusz ekkor ünnepelte a Nap születésnapját. Az ősi pogány ünnepet a 325-ben tartott niceai zsinat kapcsolta össze Jézusnak, a világ világosságának születésével. A keresztény üdvtörténet transzcendens eseménye az idők folyamán, a bibliai történet nyomán egyre emberibb tartalmat nyert, érzelmekkel telítődött, és az egyház tanítása-liturgiája köré gazdag népi szokásrendszer épült ki.

Karácsonyhoz fűződik a legtöbb és legváltozatosabb énekes népszokás. A Vajdaságban ismert fajtái a szentcsalád-járás, bölcsőjárás, karácsonyi köszöntés, leányok megéneklése és a betlehemezés.

SZENTCSALÁD-JÁRÁS 178–196.

A szokás (más néven *szentcsalád-kilenced, szálláskeresés*) Szent József és Szűz Mária betlehemi szálláskeresését idézi föl, jeleníti meg bensőséges hangulatú, közös imádkozással, énekléssel. Újabb időkben, valószínűleg a 19. század végétől, a 20. század elejétől terjedt el széles körben vallásos kiadványok révén (Bálint Sándor ponyvagyűjteményében hat különböző ima- és énekfüzet található, melyek énekeket és imádságokat ajánlanak a szentcsalád tiszteletére, „amidőn a buzgó hívek a Szent Család képét egyik háztól a másikig viszik, hogy előtte végezzék ájtatosságukat" N. Szabó–Zombori 2010, 279). A Vajdaságban a szokást régi hagyománynak tartják és ma is sokfelé gyakorolják, mint a legutóbb, 2013-ban készült hangfelvétel tanúsítja (178, 181), Oromhegyesen pedig nem is népzenegyűjtés során, hanem szentcsalád-járás alkalmával, tehát valóságos funkciójában sikerült megörökíteni (180).

December 15-étől karácsonyig, kilenc napon át más és más családnál „keres szállást a Szent Család", más és más család fogadja be a Szent Család képét, ami mellett énekelnek-imádkoznak. Egy-egy faluban több 10–30 fős csoport is alakulhat, a résztvevők nők, férfiak, öregek, gyerekek. A szentcsalád-járás lelki felkészülés karácsony ünnepére, emellett azonban szórakozás is, főként a fiataloknak. „Vittük a szentképet, vót a Szent Család. Azért tettük, hogy a legényeket kerűgettük. Elmentünk az imádságra, oszt a legények má' kintrű várakoztak. Akkó nem vót diszkó meg ilyesmi" (az oromhegyesi szentcsalád-járás egyik résztvevője).

A szentcsalád-járást nyomtatott, gépelt vagy kézzel másolt (esetleg fénymásolt) szövegek alapján végzik egy idősebb asszony vagy férfi irányításával. Közben ismert imádságokat, többek között a szentolvasót, a lorétói litániát, az Úrangyalát is el szokták mondani. A szövegeket és az énekeket az adott közösség a maga szükséglete és ízlése szerint alkalmazza, betold vagy éppen elhagy belőlük (melyek egy része más házi ájtatosságok során esetleg előkerül: Lourdes-i kilenceden, Szent József-, Szent Anna-, Szent Antal-kilenceden, hadifoglyokért, börtönben raboskodókért, betegekért végzett kilencedeken). Ebből adódik, hogy még az azonos faluban gyűjtött szentcsalád-járások énekkészlete

is nagymértékben különbözik egymástól, így a bácskertesi Sillingné és az ugyancsak bácskertesi, de nála 15 évvel idősebb Dienes Pál repertoárjának közös darabjai inkább csak a befejező esti énekekre korlátozódnak (178–179). Mivel az énekszövegek adottak, a dallamokat azonban tetszés szerint illesztik hozzájuk (csak a szótagszámnak kell egyeznie), gyakori, hogy ugyanahhoz a szöveghez eltérő dallamokat választanak. Szívesen vesznek elő ilyenkor nyomtatásban terjesztett, hosszabb, kegyes történeteket elbeszélő énekeket, pl. a gazdag kovács nyomorék lányáról (179-VI, 181-IV, 186, 196), a rózsakeresztet készítő kis Jézusról (182, 193), a szamáriai asszonyról (180-VIII).

A szokás dallamvilágát főként 18–19. századi egyházi népénekek alkotják újabb, alkalmi szövegekkel. Az érzelmes hangvételű énekek és imádságok nemritkán kántori eredetűek. A különféle dallamok szerkezeti felépítése gyakran hasonló: az első sor zenei anyagát a második sor többnyire megismétli, és esetleg a negyedik is. A régi karácsonyi énekrepertoárból alig szerepel néhány dallam (179-II, 182), és a betlehemesek, karácsonyi köszöntők leggyakoribb éneke, a *Csordapásztorok* nem is fordul elő.

Közlésünkben az első négy adat a szokás folyamatáról ad képet (178–181), a továbbiak az egyes énekekről (182–196), először a moll, majd a dúr jellegűekről.

A szokást Botka József is megemlíti Székelykevéről, szövegét, énekeit azonban nem közli (Botka 1983, 21–22).

178. Szentcsalád-járás

Elviszik a templomba a képet, és akkor ott megszenteli a plébános és egy rövid szentbeszédet mond. Buzdít bennünket, hogy szívvel-lélekkē végezzük a szentcsaládot, készíjjünk az Úr sziletésére. Akkó egy éneket énekélünk ottan:

178-I.

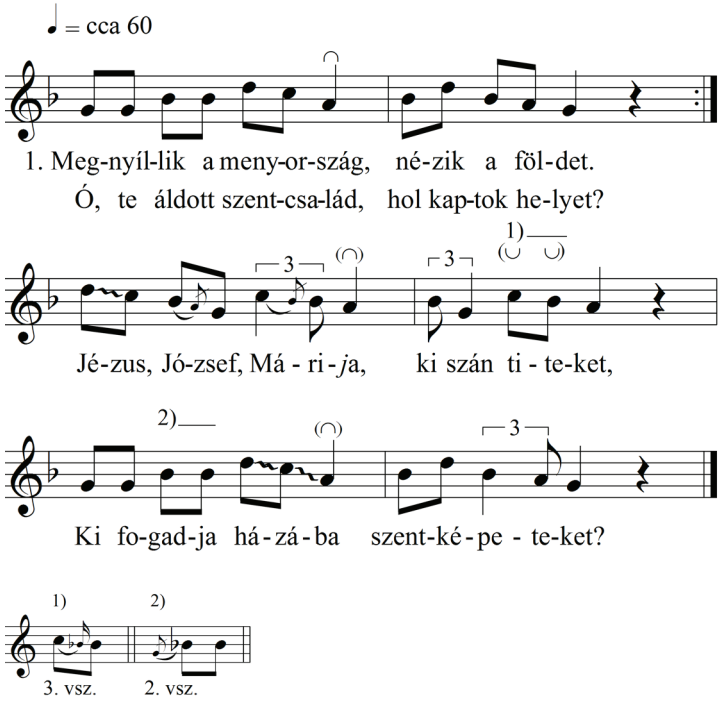

2. Meg lesz áldva az a ház, hol ők nyugosznak,
Oda az ő áldási bőven hullanak.
Őrző szívvel őrködnek a hajlék felett,
Hová az ő szentképük beengedtetett.

3. Indulj, boldog szentcsalád, imádság között,
Óvja, védje kezetek kis községünket!
Jézus, József, Márij*a* kegyes oltalma
Védelmezzen, óvjon meg minden bajunkba!

Ott elénekétik, akkó mondjuk mink, hogy „Dicsértessék és áldassék a legméltóságosabb oltáriszentség!” Elköszönünk az oltáriszentségtől, az Úr Jézustól, és akkó megyink.

Mink elébb kettét [kettőt] szoktunk legtöbbször [elénekelni]: „Dicsértessék Jézus, Márij*a* szent neve” meg „Ó, szentcsalád, köszönteni jöttünk”.

178-II.

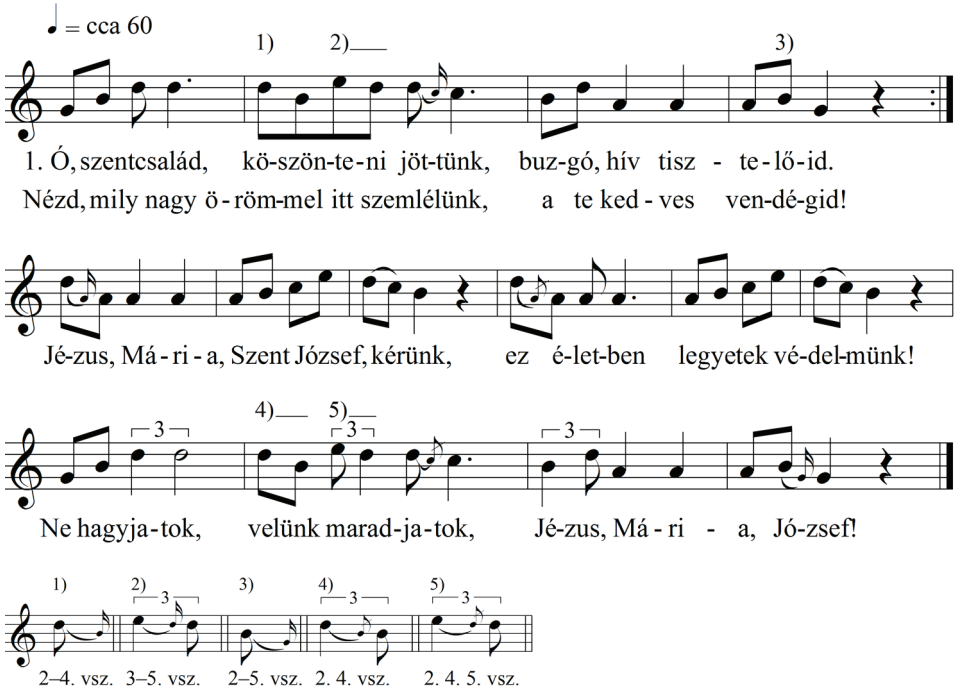

2. Ragyogjatok mindég a szívünkben, Jézus, Mária, József!
Legyetek lelkünk kedves vendége, Jézus, Mária, József!
Boldog lesz akkor földi életünk, szentcsalád, ha titeket szemlélünk.
Örömtelve, vígan énekeljünk, Jézus, Mária, József!

3. Ó, szentcsalád három szent személye, Jézus, Mária, József,
Itt szemléljük felszentelt képetek, Jézus, Mária, József.
E hajlékban kik most összejöttünk, titeket üdvözlünk és köszöntünk.
Fogadjátok buzgó imáinkat, Jézus, Mária, József!

4. Segítsetek minden szükségünkben, Jézus, Mária, József,
Bánatban vagy keserűségünkben, Jézus, Mária, József!
Siessetek a mi oltalmunkra, fogadjatok hű pártfogástokba,
Ó, szentséges, drága, szent személyek, Jézus, Mária, József!

5. Zokogva és fohászkodva kérnek, Jézus, Mária, József,
A bús árvák, bánatos ezvegyek, Jézus, Mária, József.
Vigasztald meg szomorú szívüket, áldd meg a te hív tisztelőidet!
Holtunk után veled örvendhessünk, Jézus, Mária, József!

178-III.

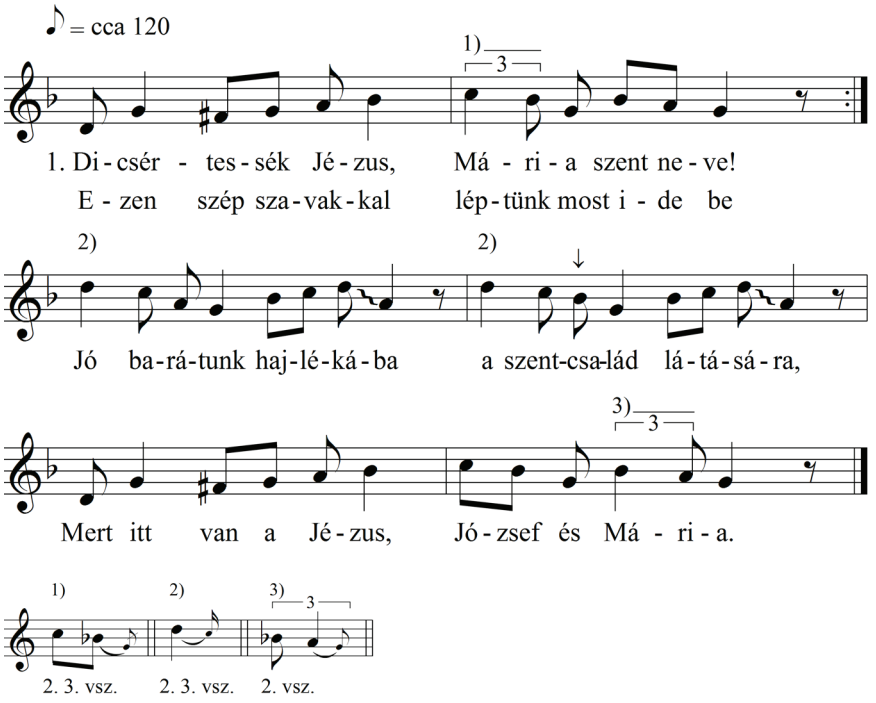

2. Köszöntsük meg tiszta szívvel és lélekkel
Drága szentcsaládot buzgó könyörgéssel!
Jézus, Mária, Szent József, három szentséges személyek,
Kérünk, buzgóságunk szivessen vegyétek!

3. Halálunk órája midőn elérkezik,
Lelkünk a testünkből midőn kiköltözik,
Jézus, Mária, Szent József, kérünk, minket segítsetek,
A szép menyországba hozzátok vegyetek!

4. Engedd, ó, szentcsalád, hogy akik tisztelünk,
Egykor szent társaságtokban örvendezzünk!
A szenteknek seregében a mennyei dicsőségben
Örökkön-örökké vigadhassunk! Ámmen.

Letérdētink az asztal elé, aki hozta a szentképet, az is, meg aki fogadta, az is. S akkor elimádkoztuk a fogadó imát. Ez a beköszöntő, aki hozza képet, az mondja [olvassa]: „Ím, elhoztam hozzátok a Szűzanya szentképét és vele méhének áldott gyümölcsét, az Úr Jézust szent jegyessével, Szent Józseffel egyetemben. Az ő áldása tér be e szentképpel e házba. Reméllem, szivessen adtok szállást nekik e szent napra!” Akkor – most itt írja is, hogy – a szentképet megcsókolja és átadja. Akkó átadtuk annak, aki fogadta. Aki fogadta, elvette a szentképet, ű is megcsókolta, odadta a családnak, a család is megcsókolta, és elhelyezték az asztalon. Mikó letették, elkezdte az imát: „Üdvöz légy, Szűz Mária! Honnan van az, hogy az én Uramnak anyja jön hozzám, szerény hajlékomba? Ó, de boldog vagyok, hogy e szentképet hajlékomba tisztelhetem és neki szállást adhatok! Ó, Szűz Mária, mi a te méltatlan fogadott gyermekeid, akik szentképed előtt itt összegyülekeztünk, mély alázattal lábaid elé borulunk...”

A rózsafüzér elétt szoktunk énekéni olyan rózsafüzéres éneket, utána gyütt a rózsafüzér, az örvendetes.

178-IV.

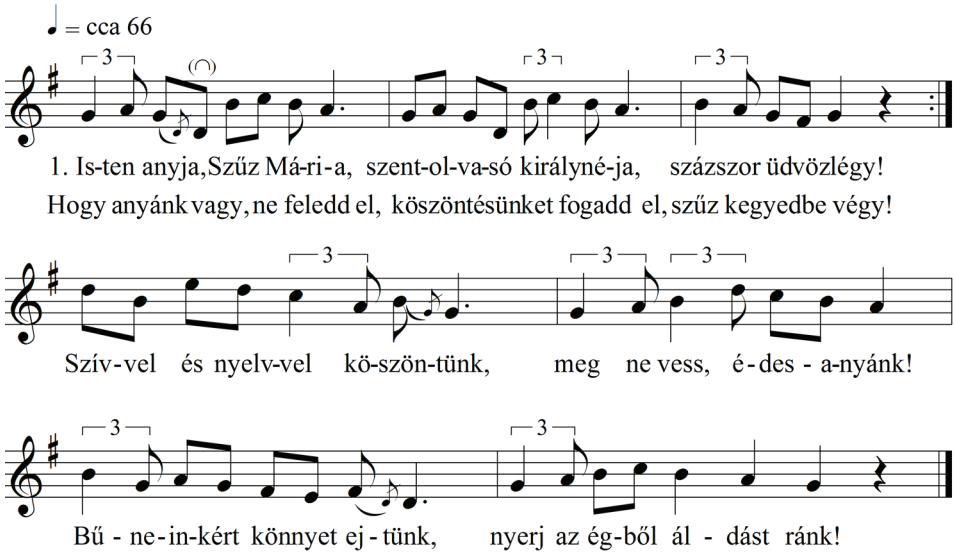

2. Olvasónak minden ága szent hitünknek bájvirága, s liljomfűzér.
Angyalodnak üdvözlésse s rokonodnak köszöntésse ebben a vezér.
Mint fogadtad örömtelve azoknak üdvözléssét,
Fogadd el most is kegytelve híveid esdeklését!

3. Olvasód dús kegyelemtár, a gyarlóknak édes mentsvár s titkos koszorú.
Lelhet ezzel kész irgalmat, keservében szent vigalmat minden szomorú.
Felemeljük hát kezünkben e virágos koszorút,
Hogy siralmas életünkben oszlasson el minden bút.

Ezután gyitt [jött] a rózsafűzér, a rózsafűzér közbe is énekétünk. Akkó énekẽhettik ezt, meg ilyen Mária-énekeket, meg ádventiakat is, ami karácsonyhó' készít. Egy házná' így, másikná úgy, mikó mennyire sietett a nép vagy milyen kedve vót. Eggyik házná' énekét minden tized között, a másikná' má' nem.

Szűz Mária születése, még olyan ének is van, az olyan nagyon régi. Leírja, hogy fogantatott, meg a Szent Joahim, Szent Anna, minden...

178-V.

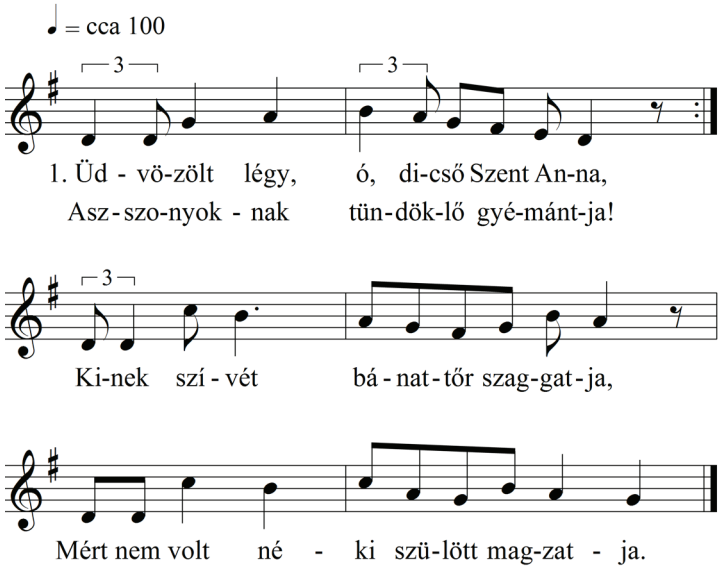

Szentcsaládkó Veri néni ezt énekéte, hogy a Szűz Máriát megígérte az Úr Szent Annának.

178-VI.

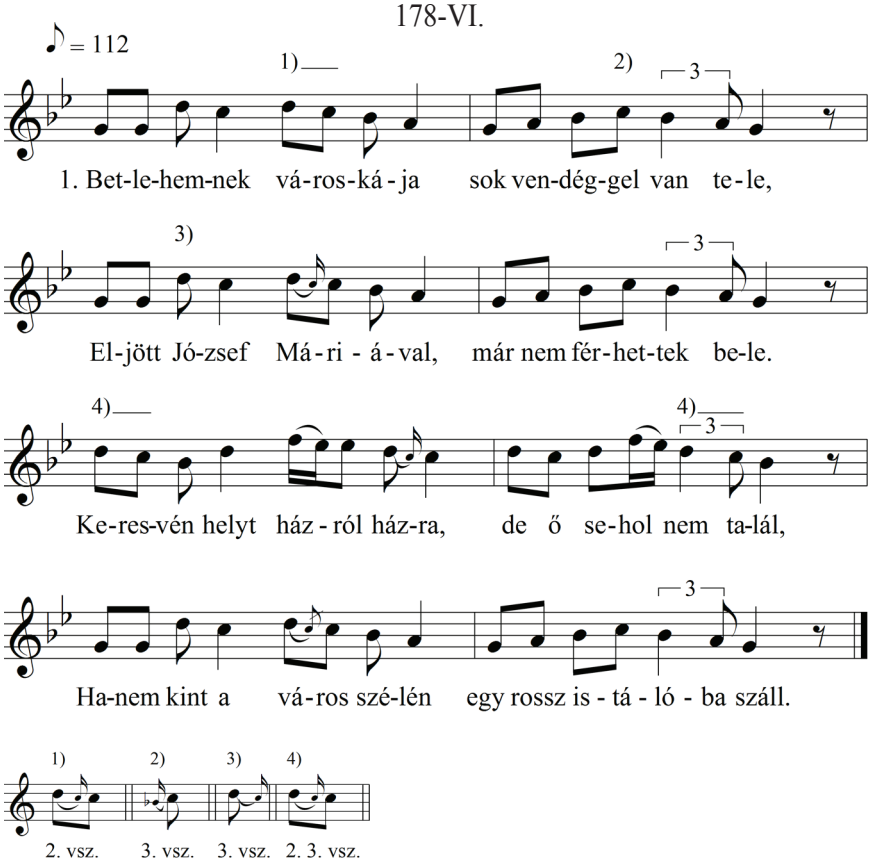

2. Itt kezdődött Máriának a legelső bánata,
Elszámlálván szent napjait, Józsefhez im, így szóla:
Én Józsefem, készíts helyet itten e rossz jászolba,
Ha a keményszívűeknél nem fértünk a városba.

3. Itt az óra, egek Ura, lásd, a földön sírdogál.
Hull a könnye, égnek gyöngye szent orcáján folydogál.
Szent kezeit felemelvén, nézd, hozzám mind kéredzik!
Szűz emlőmet neki adom, talán majd megelégszik.

*

[Az előző dallamra:]

1. Betlehemnek össz lakói, álmotokból keljetek,
Betlehemnek ősláköjà, ālmotokból keljetek,
Akit vártok, szomjúhoztok, íme, itt van köztetek.
Menny illatja Máriára, tiszta gyöngyre gyöngyözött,
Mert közétek érkezett ő, megváltónknak anyja lett.
Mert közétek érkezett ő, à megváltó ànyjà lett.

2. Készítsétek el a szálást, nyissátok ki kaputok!
József zörget, az üdv előtt ajtótok kizárjátok!
Hallja mind, de egy se szánja, kizárja Szűz Máriát,
Kirekesztik, tova küldik az Istennek szent anyját.

3. Egy se sajnál, egy se szán meg. Én jó anyám, ide jöjj!
Itt végy szálást a szegénynél én szivembe legbelől!
Hideg van az istálóban, itt szivembe melegebb,
Kegyes anyám, szálás gyanánt vedd ki e gyarló helyet!

4. Méltó ugyan nem lehet rá, mert bűnökkel van tele,
De ne vesd meg, éreztessed kegyes irgalmad vele!
Ha te betérsz gyermekeddel, nyomdokidban béke jár,
Béke, áldás, Boldogasszony, térj szivembe, szállj be már!

5. Jöjj te is, szállj a szívembe, Szent József, így kér híved,
Felajánlom a szívemet, Szent József, legyen tied!
Betlehemieket kérted, most tégedet kérlek én,
Te jöjj hozzám, ki lehetnél sokkal boldogabb, mint én.

6. Dicsértessék az Úr Jézus és a szép Szűz Mária,
Tiszteltessék Szent József is, Jézus nevelőatyja!
Üdvözölt légy, ó szentcsalád, mitőlünk is örökre,
Kinek köszöntésére most gyülekeztünk itt össze.

A kisgyerekeknek szoktuk mondani, hogy imádkozzatok egy miatyánkot a foglyoké'. Akkó elmondták a miatyánkot, akkó elimádkoztuk ezt a' imát, ami a pappiron van. Hát ugye akkó még a háborúk vótak. Szoktuk mondani, hogy imádkozzatok a béké*j*é' egy miatyánkot, meg szoktuk énekéni a békeéneket. Meg szoktunk imádkozni megin egy miatyánkot a szentatya szándékára, a betegeké' *j*is szoktunk. Meg ha még vót gyerek, hogy mondott vóna, hát akkó mondtunk még valamit, valamilyen szándékot, hogy legyen mindenkinek. [Minden gyereknek jusson szerep.]

Szentcsalád litániája, ezt minden szentcsaládkor [imádkoztuk], még most is meg régen is. Mindent óvasni szoktunk: „Uram, irgalmazz nekünk! Krisztus, kegyelmezz nekünk! Krisztus, hallgass minket! Krisztus, hallgass meg minket! … Szentséges Szűz Mária, könyörögj érettünk!…" Mindig a „Könyörögj érettünk", aztat a többiek [mondták].

178-VII [178-V. dallamára].

1. Elvégeztük ímmár a szent imánk
Te tiszteletedre, ó, szentcsalád.
Ó, szentcsalád, íme, esdeklésünk,
Hallgasd meg imánk és éneklésünk!

2. Annak emlékére, ó, Szent József
Hordozzuk mi a szentcsalád képet,
Midőn te egykoron Betlehembe
Szálást Máriával nem leltetek.

3. Áldd meg, ó szentcsalád, mindazokat,
Akik befogadtak hajlékjukba!
Áldd meg azokat is, ó, szentcsalád,
Akik velünk zengnek buzgó imát!

4. Végre, ó, szentcsalád, mindnyájunkra
Szálljon mennyből áldásod harmatja!
Veled örvendezni nagy boldogság,
Jézus, Mária, József, szentcsalád!

5. Hogy halálunk után az egekben
Láthassunk titeket színről színre
És ott a mennyei angyalokkal
Glóriát zenghessünk egy bokorban!

Ezt a legvégin énekétik [énekelték]:

178-VIII.

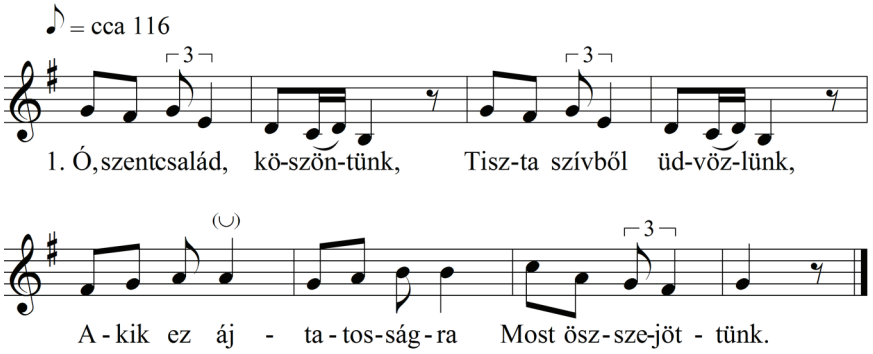

2. Rózsák ékes rózsája,
Szentséges Szűz Mária,
Te vagy a szentcsalád éke,
Szép koronája.

3. Ó, tekints le mireánk
Legkedvesebb Szűzanyánk!
Jézus szent fiadtól nyerd meg
Égi koronánk!

4. Szentcsalád, téged kérünk,
Buzgó szívvel tisztelünk,
Jézus, Mária, Szent József,
Légy mi védelmünk!

5. Zengedező énekkel,
Buzgó könyörgésekkel
Téged kérünk, ó, szentcsalád,
Összetett kézzel.

6. Ide hozzád sietünk,
Szentképed hogy szemléljük.
Jézus, Mária, Szent József,
Téged tisztelünk.

7. Szentcsalád, vedd kedvessen
Imáinkat szívessen!
Mennyei szent áldásidat
Add ránk kegyesen!

8. Tündöklő szép csillagok
Mi rejánk ragyogjatok!
Jézus, Mária, Szent József,
El ne hagyjatok!

9. Vigasztaljatok minket,
Hív tisztelőiteket!
Ó, szentcsalád, szemlélhessünk
Mennyben titeket!

10. Áldástok legyen rajtunk,
Kik hozzátok sóhajtunk.
Jézus, Mária, Szent József,
Könyörülj rajtunk!

11. Nagy dicsőség Istennek,
Fiúnak, Szentléleknek!
Tisztelet a szentcsaládnak
Örökké! Ámmen.

Németh I.: Ezeken kívül volt-e még olyan ének, amit csak szentcsaládkor énekeltek?

– Esteli énekeket.

Németh I.: De azt máskor is szokták.

– Nem nagyon, templomba nem. Lourdes-i kilenceden nem, Szent József, Szent Anna [kilenceden], ezeken nem.

178-IX.

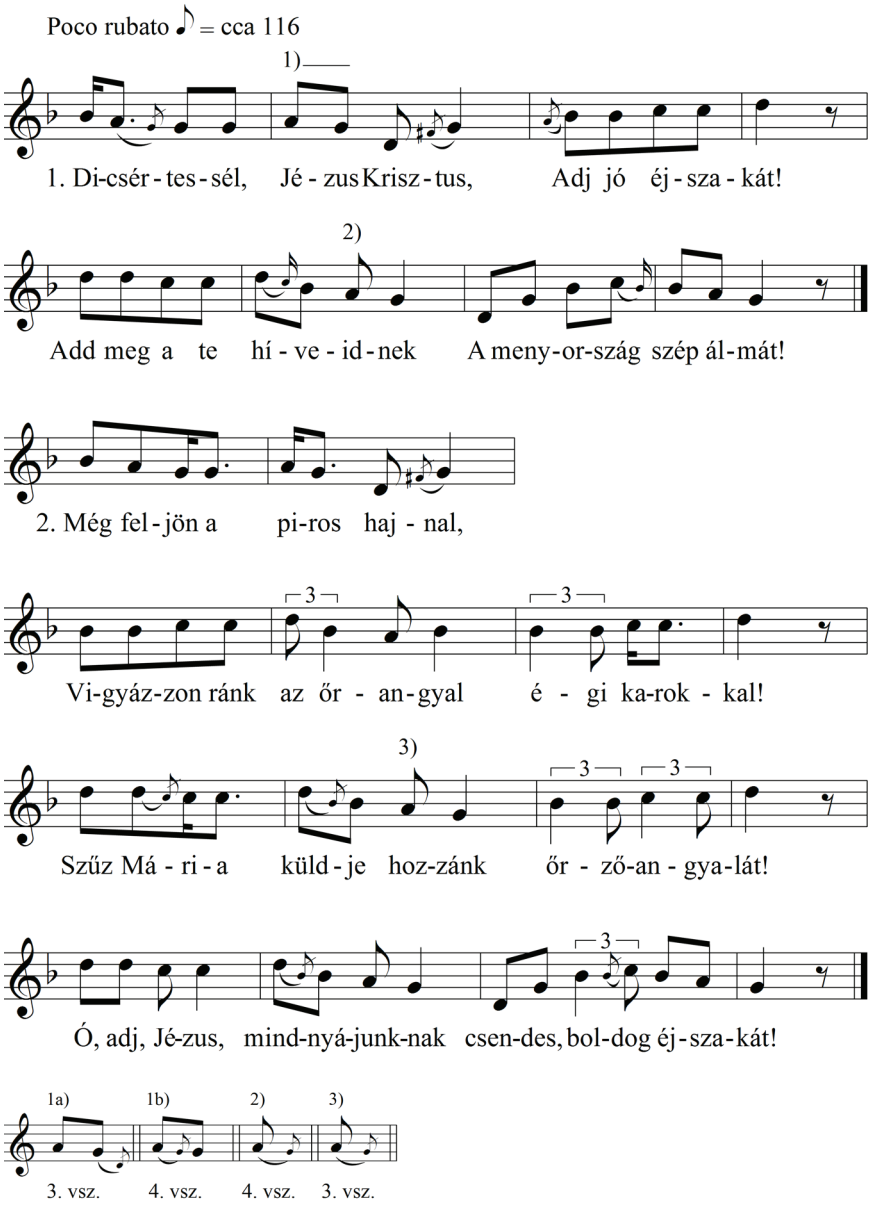

3. Adjon Isten jó éjszakát
A fáradtaknak,
A mennyei szent angyalok
Hozzanak szép álmokat!

2. vsz.

4. Nyugodni tér fáradt testünk
Te szent nevedben.
Napi foglalkozásunkat,
Ó, add lelkünk üdvére!

2. vsz.

5. Végre ha a temetőbe
Vetik ágyunkat,
És a hideg sír ölébe
Alusszuk végálmunkat.

2. vsz.

Minden este eggyet énekétink ebbí a négybí [négy esti énekből: Dicsértessél, Jézus Krisztus, Este van már, késő este, Adjon Isten jó éjszakát, Hálát adunk tenéked], mikor mellik tetszett, mikó hogy.

178-X.

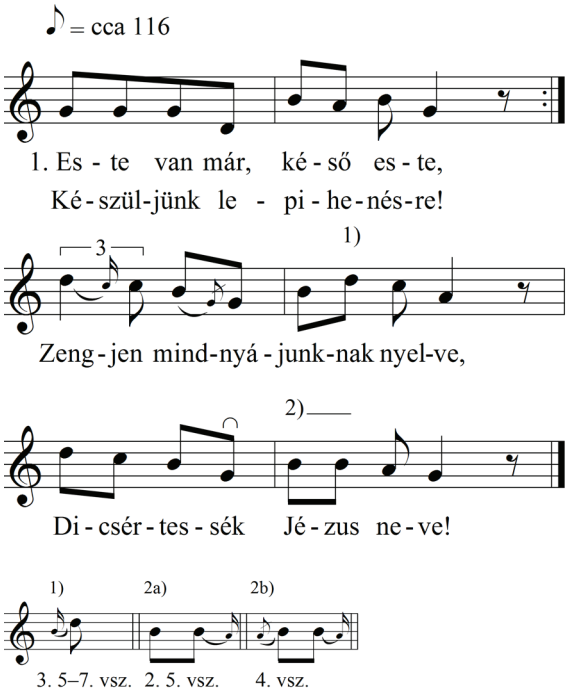

2. Adjon Isten jó éjszakát,
Megköszöntöttük Máriát.
Küldje hozzánk szent angyalát,
Adjon Isten jó éjszakát!

3. Jöjj el velünk, Szűz Mária,
Ezen sötét éjszakába,
Hogy ne érhessen semmi kár,
Adjon Isten jó éjszakát!

4. Őrzőangyalunk is velünk,
Hogy hárman együtt mehessünk.
Nem láttam ily szép utazást,
Adjon Isten jó éjszakát!

5. Majd ha házunkba juthatunk,
Szép dicséretet mondhatunk.
Megcsókoljuk a Jézuskát,
Adjon Isten jó éjszakát!

6. Majd már mostan nyugalomra
Hajtjuk fejünket álomra.
Bevégeztük a szent munkánk,
Adjon Isten jó éjszakát!

7. Hála legyen Jóistennek,
Tisztelet a drága Szűznek!
Csókoljuk meg a Jézuskát,
Adjon Isten jó éjszakát!

*

8. Adjon Isten jó éjszakát,
Küldje hozzánk szent angyalát!
Terjessze ránk szent áldását,
Bátorítsa szívünk álmát!

9. Mennyi csillag van az égen,
Mennyi fűszál van a réten,
Jézus annyiszor áldassék,
Szűz Mária tiszteltessék!

10. Jézus és kegyes Szűzanya,
Szent József, dicsőült atya,
Ez éjjel védelmezzetek,
Minket híven őrizzetek!

11. Hogy amidőn nyugszik testünk,
Jelenlétetekben lelkünk
Örvendezzen és vigadjon,
Szívünk is néktek szolgáljon!

12. Tiszták legyünk a vétektől,
Mentek minden veszélyektől!
S reggel megújult erővel
Szent nevetekben keljünk fel!

Németh I.: Végig szokták énekelni az énekeket?
– Végig, ott szentcsaládkor. Megcsókótuk a Jézuskát a rózsafűzéren, akkó szoktuk megcsókóni.

178-XI.

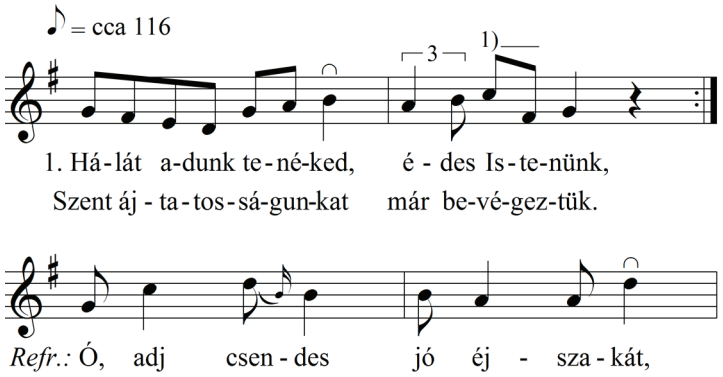

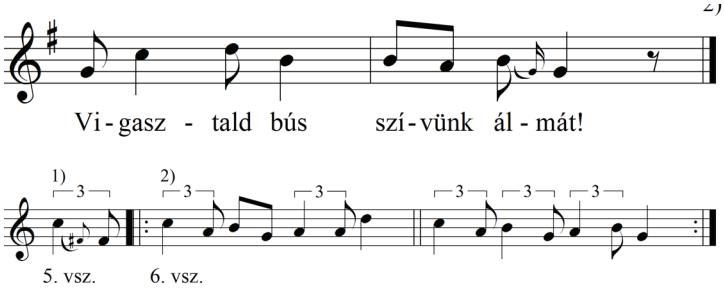

2. Szent nevedben híveid had nyugodjanak,
Mint az alvó kis Jézus, álmodozzanak! *Refr.*

3. Őrangyalunk az éjjel re*j*ánk vigyázzon,
Hogy a gonosz hatalma nekünk ne ártson. *Refr.*

4. A holnapi szép napra hogy felviradjunk,
Új szívvel, Isten, téged buzgón imádjunk! *Refr.*

5. Ó, szerelmes Szűzanyánk, tárd ki karjaid,
Oltalmazd minden bajtól a te fi*j*aid! *Refr.*

6. Menyország szép csillaga ragyog felettünk,
Hogy fényednél tehozzád mennybe mehessünk. *Refr.*
Ó, szerelmes Szűzanyánk, ez éjjel vigyázz re*j*ánk!
Ó, szerelmes Szűzanyánk, szent áldásod add re*j*ánk!

Kicsike vótam, ahogy eszemet tudom, mindig jártam. Szerettem mindig énekēni meg imádkozni. Vótunk sokan, szorultunk össze [szülőkkel együtt] meg a nagyszülőkkē. Hát az nagyon nagy öröm vót! Mindig versenyeztünk, hogy ki fog többet imádkozni, ki fog többet énekēni. Ezelétt három-négy csoport is vót a' utcába. Most vót az idén is, jártuk a szentcsaládot. A kisgyerekek most is szeretik, ragaszkodnak hozzá űk is.

Régen, mikó kicsike vótam, meg még a régiek, a szileink is, meg még az űk idesanyjuk is úgy énekét, hogy elére énekét [előre énekelt]. Akkó mink többiek utána. [Diktálás után énekeltek.] De mikó má' a régiek kifogytak, elköltöztek tílink [tőlünk] vagy meghaltak, akkor úgy éreztem, hogy mindenki siet gyorsabban. Akkó én leírtam ezeket papirosokra vagy fizetbe, oszt akkó közösbe, egybe énekétük. Most má' egy jó ideje nem is kell [a szöveg], má' tudják többnyire.

Németh I.: Ezeket az énekeket bármikor máskor éneklik-e?

– Nem.

Németh I.: Csak karácsony előtt kilenc napon?

– Igen.

Németh I.: Mióta van szentcsalád-járás Kupuszinán?

– Ahogy tudtuk, mindig vót.

Bácskertes, Silling Mihályné Bazsantik Erzsébet (65). Németh I., Juhász Gy., 2013.

A szentcsalád-járáshoz Sillingné a következő kiadványokat használta:

Szállást keres a szentcsalád. Decemberi családi ájtatosság. Kisnyomtatvány. Corda RT, Budapest, 1931. dec. 7. (vö. N. Szabó–Zombori 2010, 1012. sz., ebben van a beköszöntő és elbúcsúzó ima.) „Ezt olvasni szoktuk, be van jeléve, innen eddig."

Legszebb új énekek és imafüzet a szentcsalád tiszteletére. Amidőn a buzgó hívek a szentcsalád képét egyik háztól viszik a másikhoz, hogy előtte végezzék ájtatosságukat. (Gépelt, A5-ös formátumú füzet, kisnyomtatvány másolata: N. Szabó–Zombori 2010, 1013. sz.) „Ez örökség", nem emlékeznek, hogy ki gépelte, kitől van.

Szűz Mária dicsérete. Ima- és énekeskönyv a búcsújáró katolikus hívek használatára. Összeállította dr. Takács Ferenc áldozópap. Kiadja Katolikus Hitélet könyv- és nagykegytárgy kereskedés. Stara Kaniža, Bácska, Szerb–Horvát–Szlovén Királyság. 1927, Szabadka. (Ebből énekelte az esti énekeket.)

Silling János, Sillingné fia szerint: „Este hat órára a pap megáldotta a templomban a szentcsaládképeket, és ezekkel a képekkel mentek ki a csoportok a házakhoz. Ezt harangszókísérettel indították el, ki a templombú. A kántornak kötelező éneke volt, mikó kifele mentünk: »Szállást keres a szentcsalád«. A kántor orgonázta, mindenki énekéte.

Több csoport van, valamikor volt 20–30, most jelenleg a 2012-es évben kilenc csoport. Annak idejin utcák szerint csináták, sőt úgy vót, hogy közektű közekig, saroktú sarokig. A fogadó családnál el vót készítve egy asztal: kép, feszület, két gyertya, és oda a feszülethez támasztották [a képet]. Szentőt viz is vót egy edénykébe, meg buza [Luca-búza], az vót a virág. [A végén] a gyerekeknek [adtak] ëgy kis valamit, az ëgy banántos csoki vagy ëgy narancs vagy ëgy alma, akármi, de mindig valami volt. Hétre vót pont vége. Körübellű ëgy óra hosszat më ëgy nëgyed [alatt] lë këllëtt mondani az egésszet."

I. *Megnyíllik a menyország*. Kis ambitusú, moll dallam, feltehetőleg kántori szerzemény olyasfajta énekek mintájára, mint a 178-III.

Variáns: 179-VII. szentcsalád-járás, 336. István-köszöntő ugyancsak Bácskertesről.

(Ugyanígy: Pető Györgyné Asztalos Erzsébet (77), gy: Bodor A., 1990. Arch. 117B 12.)

Dallamtípusa nem szerepel az MTA népzenei gyűjteményében.

II. *Ó, szentcsalád, köszönteni jöttünk.* A *Máriához, drága Szűzanyánkhoz tisztelettel járulunk* kezdetű skapuláré-ének modern, dúr dallamára alkalmazott szöveg. Változatait nem gyűjtötték.

III. *Dicsértessék Jézus, Mária szent neve*. Szentcsalád-járás variáns: 179-VI, 181-II.

(Ugyanígy az 1. versszakkal: Guzsvány Imréné Urbán Verona, gy: Bodor A., Németh I., Csizmadia A., Silling I., 2000. MD091_0_50_32.)

Dallamtípusáról lásd az 52. lóbúcsúztató jegyzetét.

IV. *Isten anyja, Szűz Mária*. Búcsúsénekek kedvelt dallamfordulataiból szerkesztett, rendkívül hosszú sorokból felépülő, plagális dúr dallam. Szövege: *Orgonahangok*, 766.

V. *Üdvözült légy, ó, dicső Szent Anna.* 19. század végi, nemzetközi búcsúsének, szövege általában Szűz Máriához kapcsolódik. Összesen 15 változata ismert a Dunántúlon, a Felföldön és az Alföldön. Variáns: a 178-VII. és a 139. pünkösdi ének utótagja.

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/497.

VI. *Betlehemnek városkája*. Szentcsalád-járás variáns: 187.

Dallamtípusáról lásd a 173. adventi ének jegyzetét.

VII. *Elvégeztük immár a szent imánk*. A 178-V. dallamára.

VIII. *Ó, szentcsalád, köszöntünk.* 18. századi dallam, szerepel a *Bozóki énekeskönyv*ben (1797). Ismert szövege: *Ez nagy szentség valóban* (*Hozsanna*, 112, *Éneklő Egyház,* 170). Népi változatairól nem tudunk.

IX. *Dicsértessél, Jézus Krisztus*. A 2. versszak – mintegy refrénszerűen – mindegyik strófa után elhangzott, utoljára pedig Sillingné kétszer is elénekelte.

Szentcsalád-járás variáns: 180-II, 183, dúr variáns: 180-VI.

(Ugyanígy: Gábor József és Dobó Orbánné Brúnyai Katalin, gy: Bodor A., 1990. Arch. 115B 17, Arch. 116A 13. Dienes Pál szintén tudja, mint a szentcsalád-járás egyik esti énekét: 179-XII, nem közöljük.)

Dallamtípusáról lásd a 67. nagycsütörtöki ének jegyzetét.

X. *Este van már, késő este*. 19. századi, feltehetően német eredetű dallam. A Dunántúlon, a Felföldön és az Alföldön gyűjtötték, ötven változatban (MNT II. 351), legtöbbször búcsúsének.

Szentcsalád-járás variáns: 179-XIII, 181-I, 193.

(Ugyanezen a dallamon 6/8-os ritmusban a 9–12. versszakkal: Guzsvány Imréné Urbán Verona, gy: Bodor A., Németh I., Csizmadia A., Silling I., 2000. MD091_1_17_59. Szövege: *Orgonahangok*, 285–286. Dienes Pál is tudja, mint a szentcsalád-járás egyik esti énekét: 179-XIII, nem közöljük.)

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/381.

XI. *Hálát adunk tenéked*. Plagális dúr dallam. A vallásos énekek legújabb csoportjába tartozik, búcsúkon és házi ájtatosságok alkalmával szoktak énekelni, templomban nem. 15 változatát gyűjtötték a Dunántúlon, a Felföldön és az Alföldön, főként ezzel a szöveggel.

(Ugyanígy: Gábor József, gy: Bodor A., 1990, Arch. 116A 4. Guzsvány Imréné Urbán Verona, gy: Bodor A., Németh I., Csizmadia A., Silling I., 2000, MD091_1_22_47. Dienes Pál is tudja, mint a szentcsalád-járás egyik esti énekét: 179-XIV, nem közöljük.)

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 11.177.3/2.

Szövege: *Orgonahangok*, 286.

179. Szentcsalád-járás

179-I.

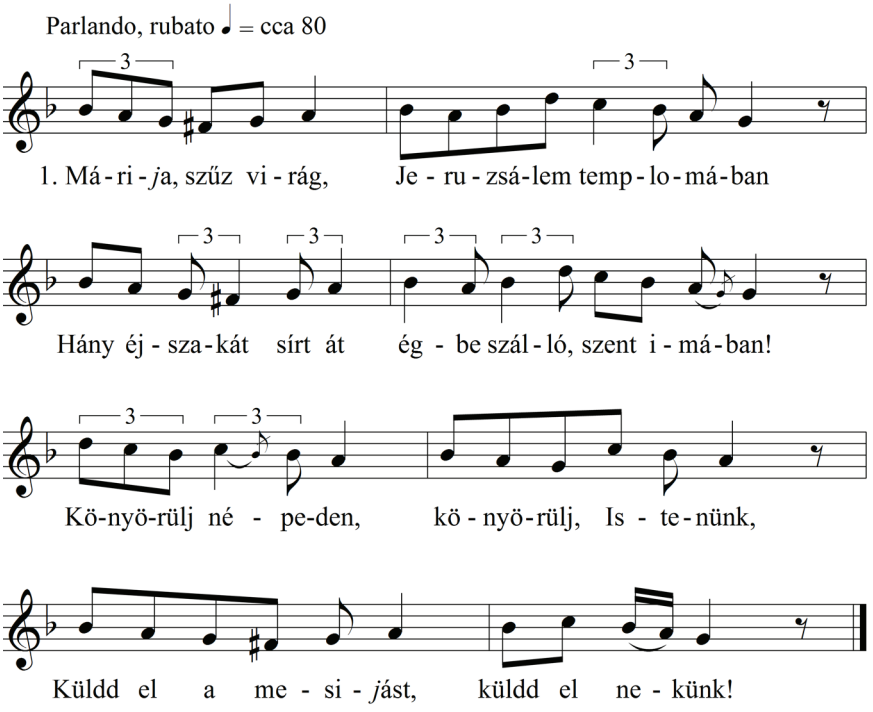

2. Hallja a bús imát a nagy Isten égi trónján,
Keresve siklik át pillantása bércen, rónán.
Mindenitt zokogás, epedé fájdalom,
A lélek vágyà sír minden dalon.

3. A bínnek tengere elárádt àz egész földön.
A szentség Istene hovā lépjen, hovā menjen?
Márijà lilijom, szeplétlen szíz-fehér,
Jen az Úr, jen a Szent, szívedbe tér.

4. Márijà szíz virāg, Isten ānyjā, lilijomszāl,
Kér egész nàgy világ, értink most is imádkozzāl.
Könyörilj népeden, könyörilj, Istenink,
Küldd le Szent Fijadat, küldd el nekink!

179-II.

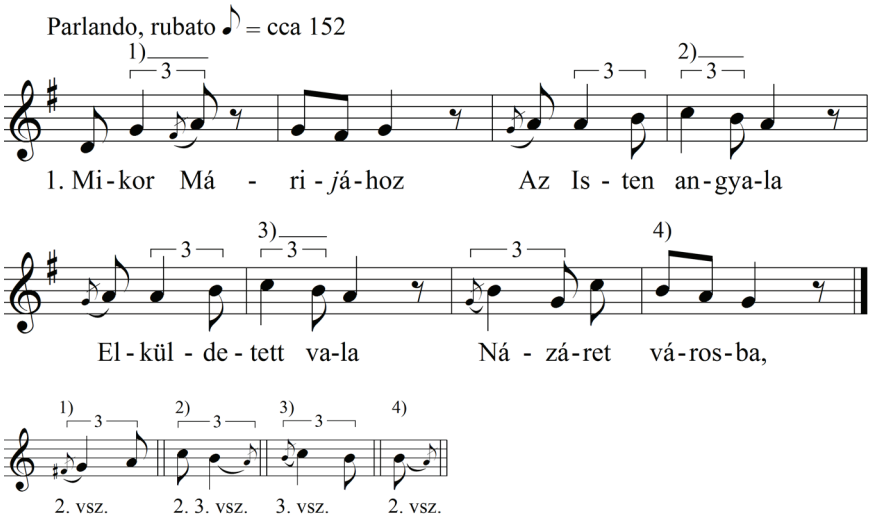

2. Kit szent imádságban
Gábriel találа,
Ékes köszöntéssel
A szűzhöz így szóla:

3. Üdvöz légy, te kedves,
Isten szép lëánnya,
Jesszétől származott
Ádám unokája!

Ezt most írtam lë ëgy könyvbü. Vàlàhun tàlātàm, s àkkor lëírtam. Ezt templombà szoktāk énekéni.

Németh I.: És maga berakta most a szentcsalád-járás énekei közé?

– Sokàt lëírtàm, hāt így kivëttem à kënyvekbül, mer tudjà, àmikor ván ëgy kis idém, vàgy nem tudjuk à műsort, àkkor eléveszem à kënyveket, mindig keresem ezt à régi…

179-III.

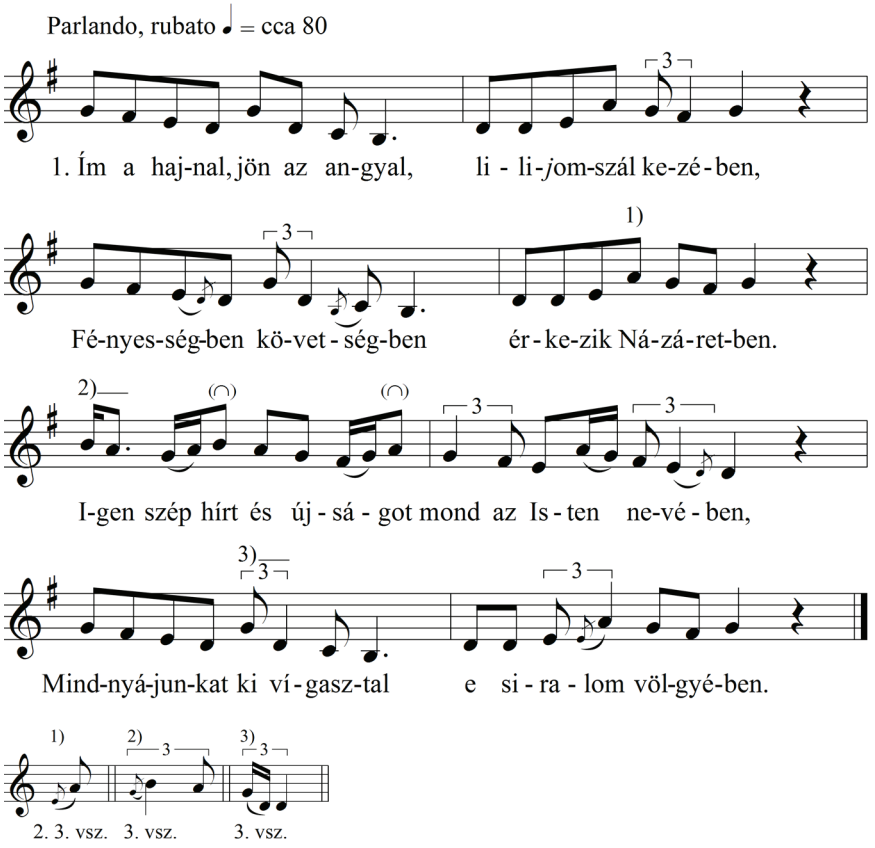

2. – Ne félj – úgymond –, drága szűz lány, van Istennek hatalma,
Anyaságod, szűz lányságod eggyütt lészen foglalva.
Méhedet a Szentléleknek ereje úgy megszállja,
Hogy szűz is légy, anya is légy, ó, nagyasszony, Márija!

3. – Ha úgy vagyon, amint mondod, ó, Istennek angyala,
Isten előtt s teelőtted az én szivem azt vallja,
Én vagyok a nagy Úrnak a legkisebb szolgálója,
Legyen nekem anyaságom, valamint szavad mondja.

179-IV.

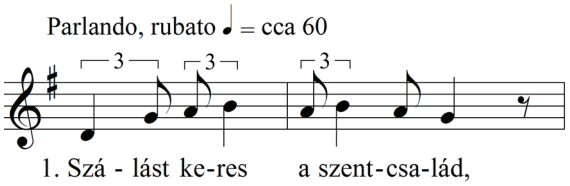

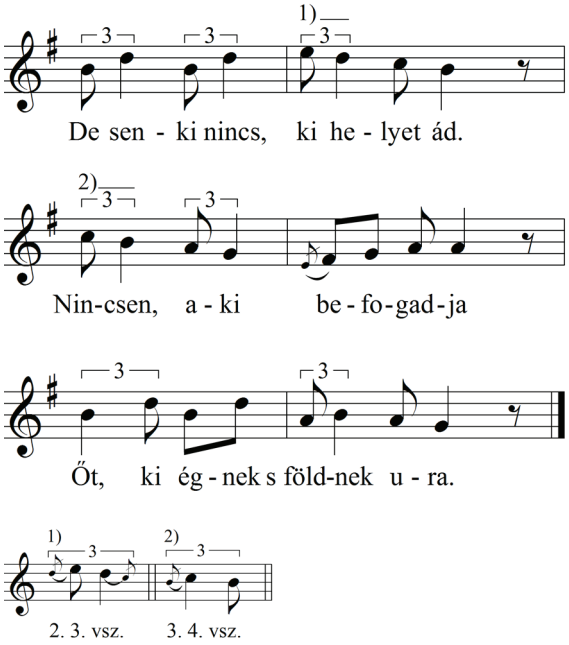

2. Az idő már későre jár,
A madár is fészkére száll,
Csak a Szent Szűz jár hijába
Betlehemnek városába.

3. Legalább ti, jó emberek,
Fogadjátok a kisdedet!
Házatokra boldogság száll,
Ha betér az égi király.

4. Ne sírj, tovább, Szűz Mária,
Ne menjetek ma máshova!
Szálásunkat mi megosztjuk,
Kis Jézuskát befogadjuk.

Ezt is vàlàhun, én nem tudom, hogy hunnét szëdtem. Me' nem vót ez nekem lëírvà.

179-V.

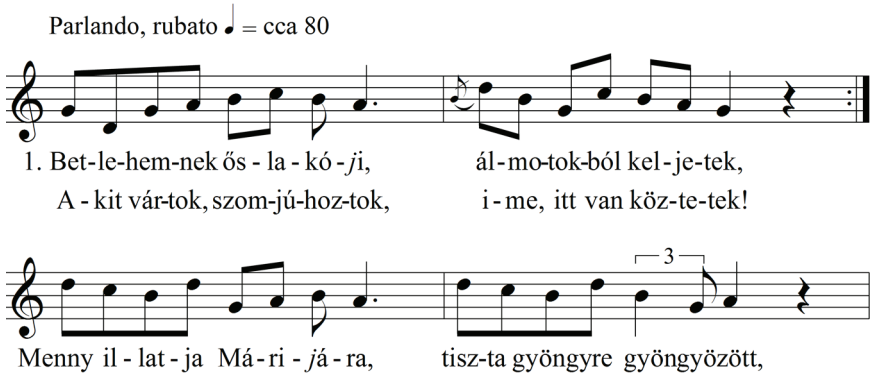

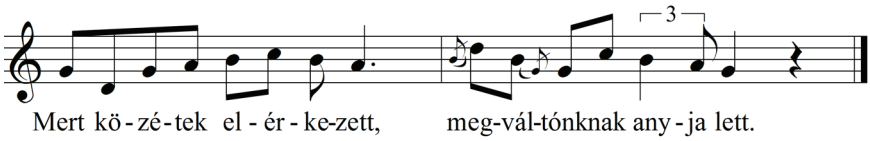

2. Készítsétek el a szálást, nyissátok ki kaputok!
József zörget a szűd [szíved] előtt, ajtótok kizárjátok!
Hallja mind, de egy se szánja, kizárja Szűz Márij*á*t,
Kirekesztik, továbbküldik az Istennek szent anyját.

3. Egy se sajnál, egy se szán meg. Én jó anyám, ide jőjj,
Itt végy szálást a szegénynél, én szivembe legbelől!
Hideg van az istálóba, itt szivembe melegebb.
Kegyes anyám, szálás gyanánt vedd ki e gyarló helyet!

179-VI.

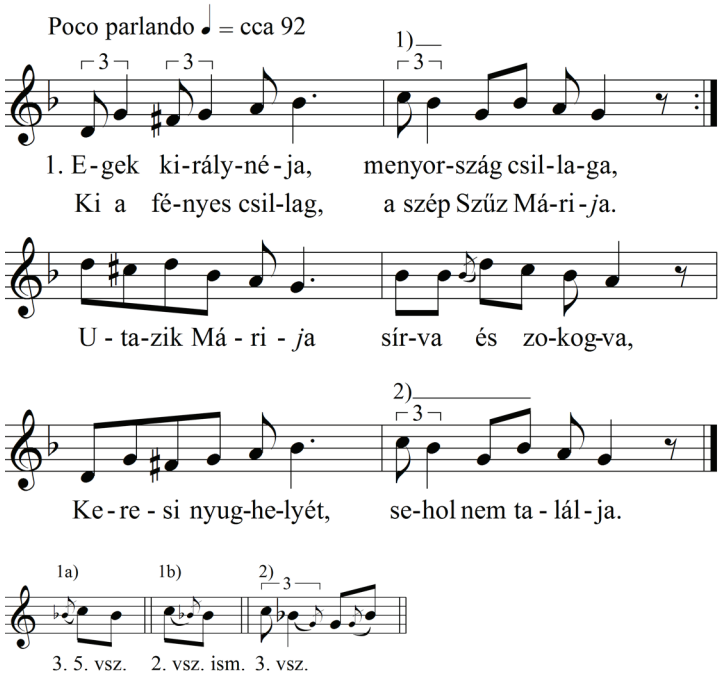

2. Szent József, Márij*a* útra is indultak,
Jeruzsálemben mert szálást nem találtak.
Látják Szűz Márij*á*t, szülő állapotát,
Mindenki azt mondja: Nem adhatok szálást.

3. Sírt a Szűz Márij*a* szíve fájdalmába,
Hogy hol lesz szállása a zord éjszakába.
Közel volt az idő, a szülés órája.
Hol fog megszületni világ megváltója?

4. Jó keresztény lélek, adj utasnak szállást,
Ne küld hajlékodból, hogyha kér meghálást!
Nem tudni, ha férfi, nem-e Úr Jézuska,
És hogyha pedig nő, nem-e Szűz Mária.

5. Szentháromság Isten adja és engedje,
Áldassék szent neve most és mindörökre!
Az Úr Jézus neve, áldás és szent béke
Szálljon nemzetünkre mindörökké! Ammen.

179-VII.

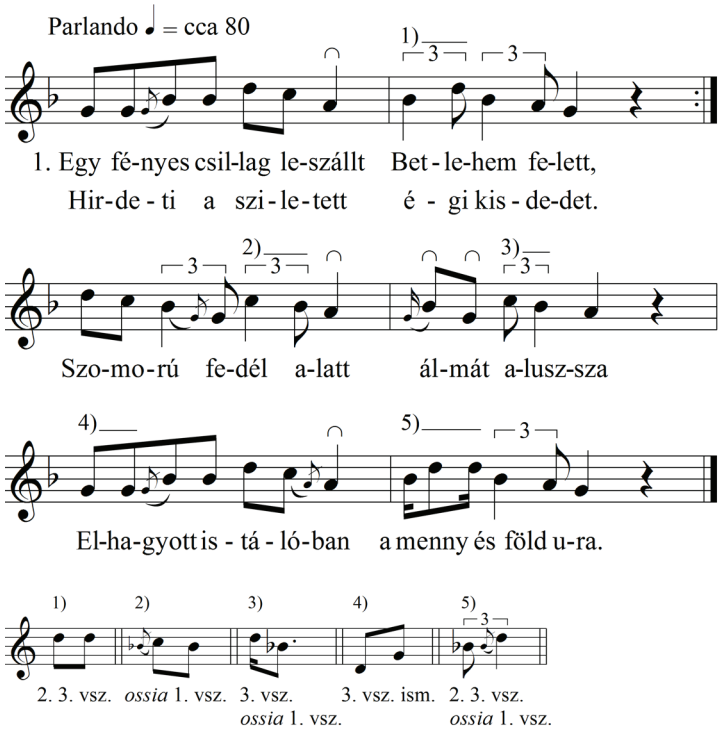

2. Szereté [szerető] kis kezejit felém kitárjá,
Ki ét [őt] szívből szereti, ázt mindig várjá.
Jéjjetëk jászolához, köszöntsétëk ét,
A mennyekről földre szállt szent idvezíténk [üdvözítőnk]!

3. Nyitvá áll a mennyeknek fényes ájtájá,
Lëhángzik áz ángyálok ékes szózátá.
Égi fény száll a helyre, hol é sziletëtt,
Jöjjetëk köszönteni á várt kisdedet!

179-VIII.

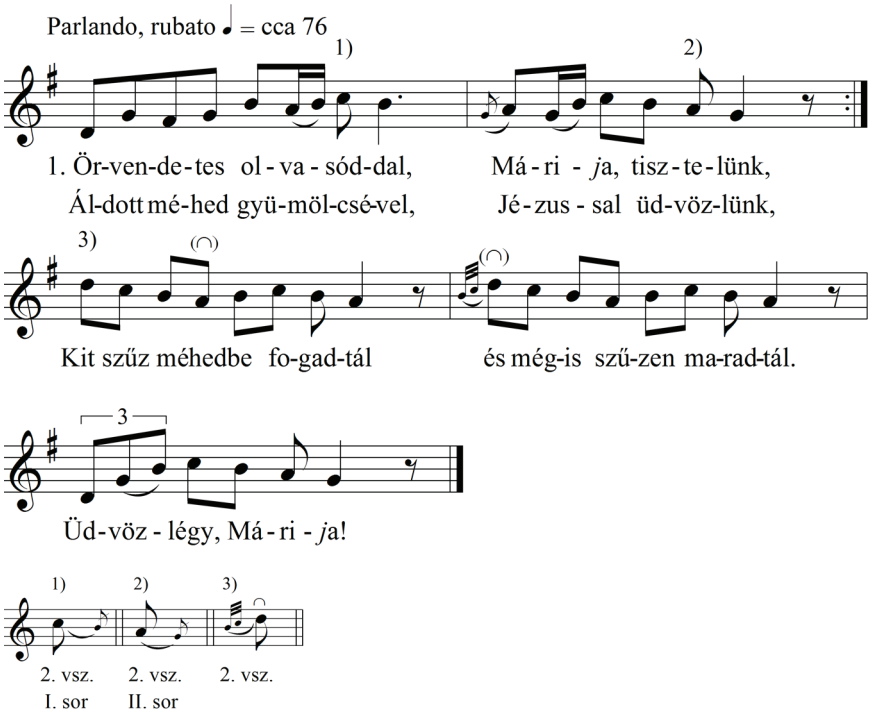

2. Kedves rokonod, Erzsébet látogatására
Sijettél drága terheddel vígasztalássára.
Ő is eképpen köszöntött: Áldott vagy az asszonyok közt,
Üdvöz légy, Márija!

179-IX.

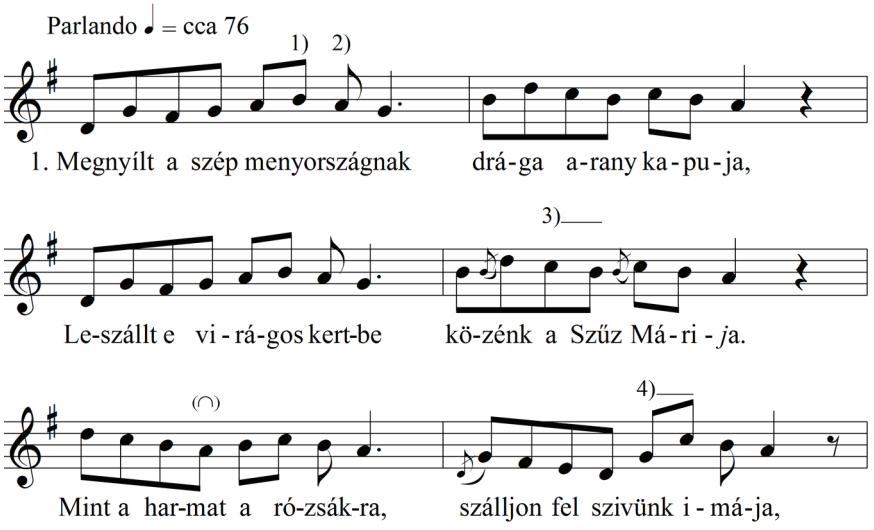

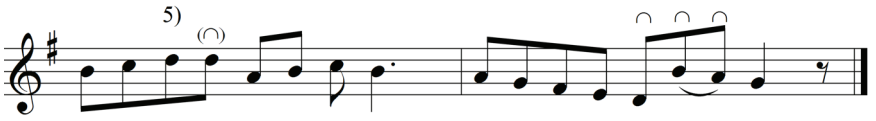

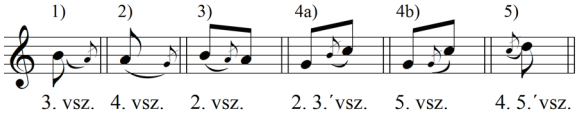

2. Szent József és Szűz Mária nagy örömmel sietnek.
Szent Erzsébet rokonukhoz midőn odaérének,
Örvendezve eképp szólván, az Úr Istent magasztalván:
Áldott vagy az asszonyok közt! Máriának ezt mondván.

3. Szent József és Szűz Mária halad a vándorútján.
Törvény szerint kellett menni, szálást sehol nem kapván.
De az Isten szent végzésse, angyalok zengedezésse,
Szűz Mária a kis Jézust Betlehembe megszülte.

4. Szűz öledbe vetted Jézust tisztulásodnak napján,
Jeruzsálemi templomba örömmel bemutatván.
Ezzel példát adtál nekünk, hogy mi is odasiessünk,
Az Istennek hajlékába Úr Jézust felkeressük.

5. Sírva járta a nagy utat három nap Szűz Mária,
Azt az eggyet csak az tudja, kinek eltűnt a fia.
Jaj de sok könnyet ejtettél, de sok utast megkérdeztél,
Amíg végre feltaláltad. Tanított a templomba.

179-X.

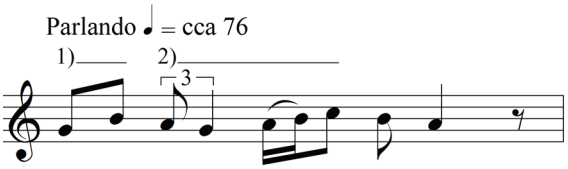

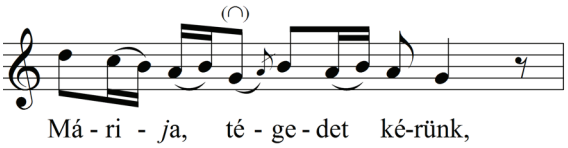

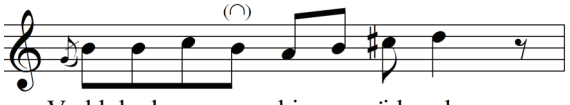

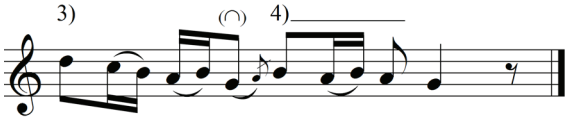

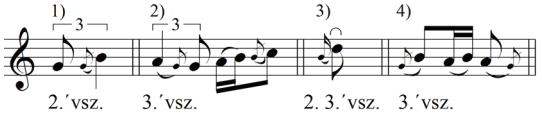

2. Midőn az olvasót mondjuk,
Rózsákból koszorút fonunk.
Azzal téged, ó, Márij*a*,
Tisztelünk, Jézus szent anyja.

3. Legszebb rózsa vagy, Márij*a*,
Tisztaságnak lilij*o*ma.
Mint rózsa, nyílj a szivünkben
És Jézussal légy elménkben!

179-XI.

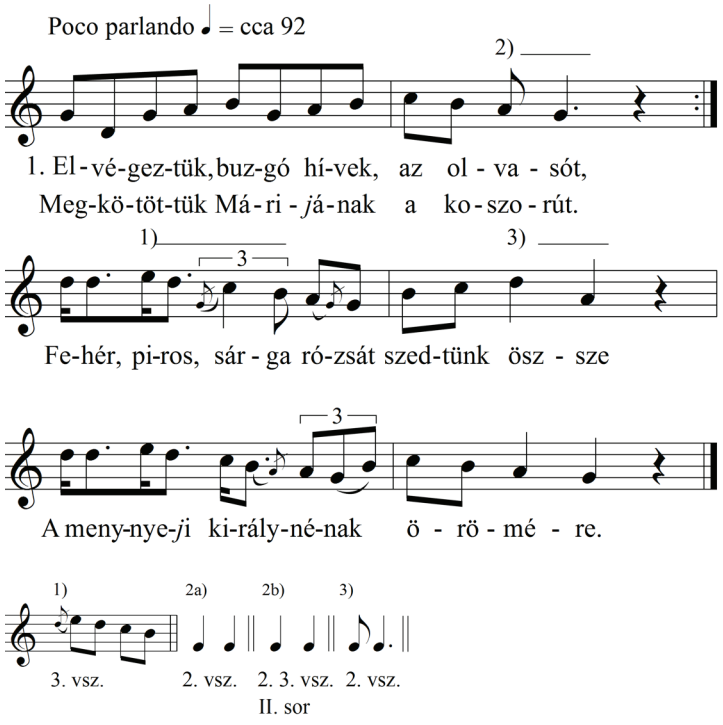

2. Örvendetes szentolvasó, dicsőséges,
Ez a kegyes Isten előtt igen kedves.
Fehér, piros, sárga és zöld a levele,
Úgy illik a Szűz Márija szent fejére.

3. Mosollyal tekint ránk a szép Szűz Márija,
A mennyeji szent angyalok királynéja.
Szépen kérünk, édesanyánk, jöjj el hozzánk
Szent Fijaddal, ha majd eljön végső óránk!

179-XII–XIV. = 178-IX–XI. sz.

179-XV.

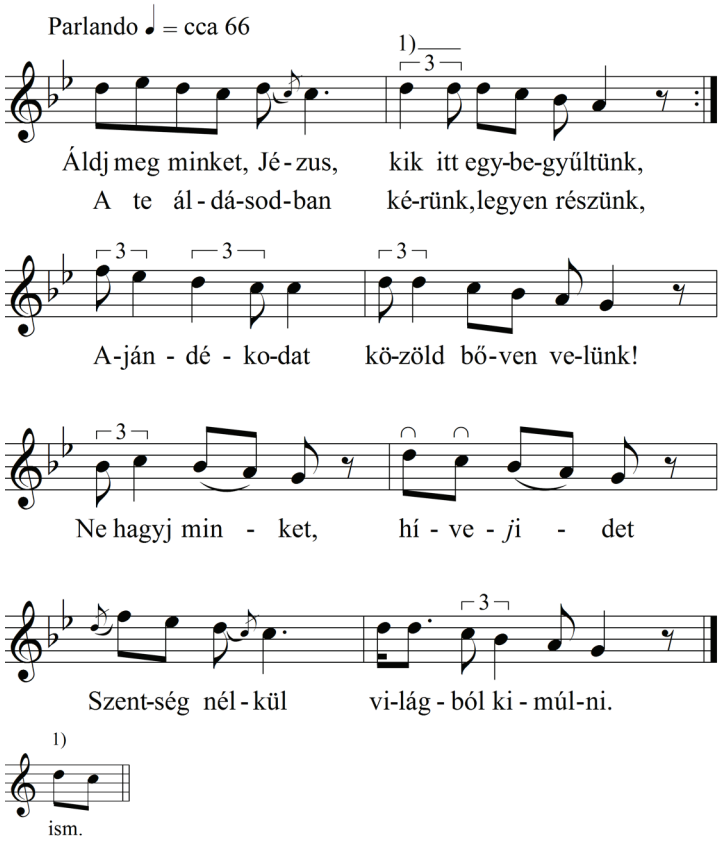

Á szentcsálād, ëggy óra hosszá ez nekink, de ákkor mëgyink, tempóbá, nem hogy gondoskodjunk [gondolkodjunk], hanem ëgymās utān… Minden este ëgy ādventi éneket [énekelünk] ugyë, mer ād-vent ván [179-I–III], ákkó szentcsálād éneket [179-IV–VII], szentolvasó éneket [179-VIII–XI], ákkó esti éneket [179-XII–XIV], úgyhogy mindbí ván ëgy kicsi áz álkálomrá.

Mikó eljön áz áz idé [idő], ákkó më van kérdezve mindenki, hogy be-ë fogádjá, s ákkó kezgyik sorbá. [A szentcsalád képe] ott ván māsnáp estéjig, ákkó viszik [tovább].

Németh I.: Másnap este először odamennek a régi házhoz?

– Úgy vót régen, de most mār nemigen. Válámelyik személy elmén [a képért], de jobban mënnek minnyān odá á [következő] helyszínre. Válámikor régen, tudom – én vótám kisgyerëk ákkor, még eregápām vezette – ákkó mindnyájān odá, áhhó á [régi] hāzhó [mentek], s végezték á rózsáfűzért útközbe, még odáértek á következéhé'. Ázok vārtāk á szentcsálād képet otthun. De gyitt [jött] á hā-borús vilāg, ákkó szétoszlott ez, minden szerteszét ment.

Bodor A.: A szentcsalád-járás nem szünetelt?

– Én úgy tudom, hogy nem. Csák ázt mondom, hogy á hãborús évekbe jobbán zãrkózott vóták, mer ugyë á nép nem is mert… De ázér vót végezve mindég.

Bodor A.: Mennyien voltak?

– Kilenc-tíz, tizënëten [tizenöten] is, mikor hogy. Kilenc ugyë áz á kilenc személy, áki fogadjá és áki beengedje, de ákkó ott vánnák szomszédok, vágy rokonok, vágy nem tudom én, ákik elgyünek odá még.

Á kép ott márád [az utolsó háznál] ázegész innepek álátt újév vágy hãromkirãlokig, mikó ki hogy szereti vágy kedveli. Én mondtám, hogy itt lehet egész innepekbe á kép. Ákkó elhozzá á képet hozzãm áz á' illető, én eltëszëm ëggy évig, ákkó mëgin viszik, újbú visszáãll.

Bácskertes, Dienes Pál (67) előénekes. Bodor A., Németh I., Csizmadia A., Silling I., 2000.

Dienes Pál nem a szentcsalád-járás sorrendjében énekelt, hanem azt a repertoárt adta elő, amiből egyes alkalmakkor válogatnak.

I. *Mária, szűz virág*. A 2–4. versszakot Gábor József (92) énekelte. Gy: Bodor A., 1990, Arch. 115B 18.

A dallamról, variánsokról lásd a 68. nagycsütörtöki ének jegyzetét.

II. *Mikor Máriához*. Dallamtípusáról, variánsokról lásd a 163. adventi ének jegyzetét.

III. *Ím a hajnal, jön az angyal.* 18. századi, feltehetően német eredetű dallam (Pálóczi Horváth Ádám: *Ötödfélszáz énekek,* 159). Mintegy húsz változata ismert a Kárpát-medencében mint névnapköszöntő vagy búcsús- és halottasének. Plagális dallamjárása a magyar népzenétől idegen.

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/401. Hasonló szöveg más dallammal: 173. adventi ének. A szöveget vö. *Orgonahangok*, 396–397.

IV. *Szállást keres a szentcsalád*. Kis ambitusú, dúr dallam, mely több 19. századi kottás gyűjteményben szerepel. Tíz változata ismert a Kárpát-medencében, a legtöbb a Dunántúlon.

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/101. Szövege más dallammal: a 181-I. szentcsalád-járás éneke.

V. *Betlehemnek őslakói*. Nagyböjti szöveggel is énekelte: 64, lásd annak jegyzetét.

VI. *Egek királynéja*. Szentcsalád-járás variáns: 178-III, 181-II.

(Ugyanezzel a szöveggel ugyanígy: Guzsvány Antolovics Erzsébet, gy: Hodovány Attila, Kiss Endre, 1983. Silling I. 1989, 195.)

Dallamtípusáról lásd az 52. lóbúcsúztató jegyzetét.

Szövegvariáns más dallammal: 181-IV, 186. szentcsalád-járás éneke.

VII. *Egy fényes csillag leszállt*. Dienes Pál az első versszakkal énekelte, a további versszakokat a 74 éves Fontányi Jánosné (gy: Bodor A., Németh I., Csizmadia A., Silling I., 2000, MD094A_06_04), a 3. vsz. utótagját megismételve.

Szentcsalád-járás variáns: 178-I, lásd annak jegyzetét.

VIII. *Örvendetes olvasóddal.* 19. századi, szaffikus formájú, plagális dúr dallam (*Zsasskovszky énektár*, 1855), huszonöt változata ismert a Kárpát-medencében mint névnapköszöntő, rózsafüzér társulati, halottas-, búcsús- és esti ének. Szentcsalád-járás variáns: 180-III.

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/369. Szövege: *Orgonahangok*, 770.

IX. *Megnyílt a szép menyországnak*. Feltehetően egy népies-vallásos dallamtípus (MTA népzenei gyűjtemény 15.022.1/1–2) mintájára készített kántori szerzemény. Szoros variánsa nem ismert, ugyanakkor motivikája, részben felépítése is az előző énekéhez hasonlít. Egy-egy versszaka az örvendetes szentolvasó titkait fogalmazza meg.

X. *Szentolvasót elvégeztük*. Dallamtípusáról, variánsokról lásd a 95. Mária-siralom jegyzetét. Szövege: *Orgonahangok*, 774.

XI. *Elvégeztük, buzgó hívek*. Dallamtípusáról, variánsokról lásd a 197-II. bölcsőjárás jegyzetét.
XII–XIV. lásd 178-IX–XI. sz.
XV. *Áldj meg minket, Jézus.* Dallamtípusáról, a variánsokról lásd az 54. hamvazószerdai ének jegyzetét.
Hangzó: 052–057 (II–IV, VI, X, XI. ének).

180. Szentcsalád-járás

Az Atya, Fiú és a Szentlélek Istennek nevében. Ámmen.

180-I.

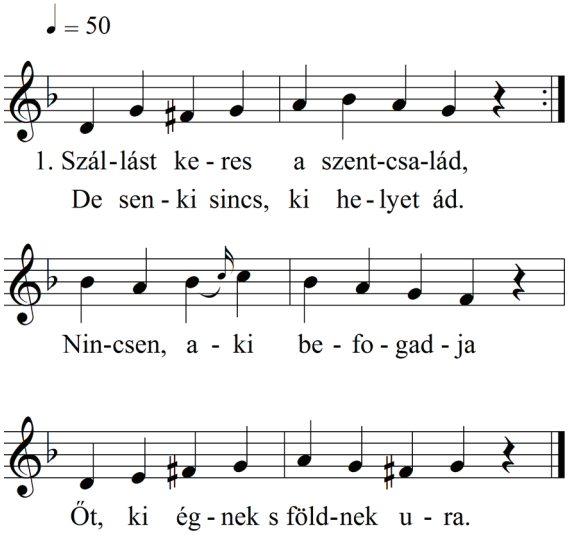

2. Az idő már későre jár,
A madár is fészkére száll,
Csak a Szent Szűz jár hijába
Betlehemnek városába.

3. Legalább ti, jó emberek,
Fogadjátok a kisdedet!
Házatokra boldogság száll,
Ha betér az égi király.

4. Ne sírj tovább, Szűz Mári*j*a,
Ne menjetek ma máshova!
Szállásunkat mi megosztjuk,
Kis Jézuskát befogadjuk.

180-II.

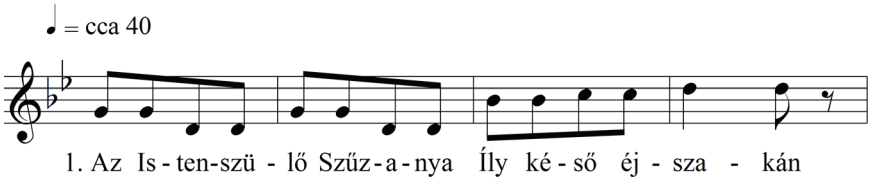

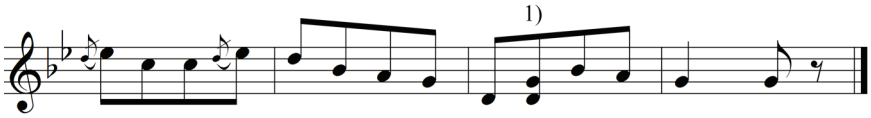

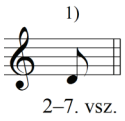

2. Szűz kezejit összeteszi
S kéri a népeket,
Hogy az Isten szent nevéjér
Adnának menhelyet.

3. Ó, de senki sem könyörül,
Telve minden hajlék.
Hová legyen a szegény Szűz,
Irgalmas Istenség!

4. Míg egy rongyos istállóban
A városon kívül
Szülé isteni gyermekét
Kín, fájdalom nélkül.

5. – Szívemnek drága szülöttje,
Sok fáradságunkra
Sem vehettél méltó szállást
Betlehem tájékán.

6. Nyugodjál szűz karjaiimban
Kínoknak gyermeke,
Édes szenvedést okozott
Szűzanyám érdeme.

7. Üdvöz légy, kedves gyermekem,
Szenvedő nagy Isten!
Dícsértessék a jászolyba
Mindörökké! Ammen.

Imádságok:

Elhoztam hozzátok a szentcsalád képét, a Szűzanyát, méhének áldott gyümölcsével, az Úr Jézussal és a Szűzanya szent jegyesét, Szent Józsefet. Áldásuk tér be e házba, remélem, szívesen adtok nekik szállást!... Miatyánk.., Üdvöz légy…, Dicsőség…, Miatyánk…, Üdvöz légy…, Dicsőség…, Miatyánk...

Elutasították mindenhol szent jegyesedet, mert nem ismertek meg téged. Pedig közeledett a perc, melyben te az egész emberiséget boldoggá teszed. Ó, ha mi akkor élhettünk volna! Ó, ha mi akkor befogadhattunk volna…

[Ezután imádság következik a gyerekekért és a betegekért. Majd elmondják az örvendetes szentolvasót, minden tized előtt egy-egy versszak hangzik el a következő énekből.]

180-III.

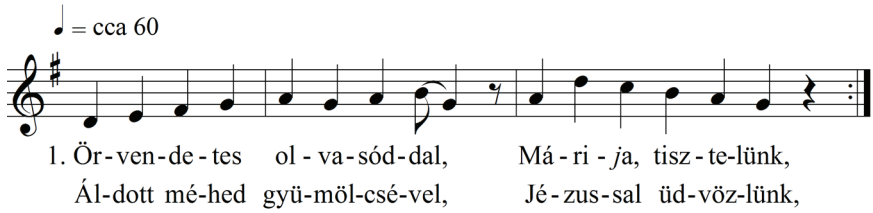

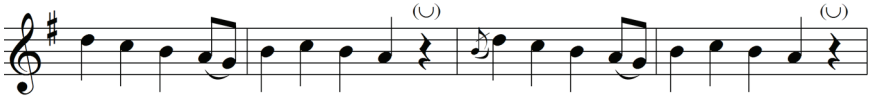

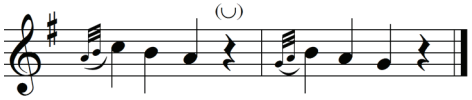

2. Kedves rokonod, Erzsébet látogatására
Sijettél drága terheddel vigasztalására.
Ő is eképpen köszöntött: Áldott vagy az asszonyok közt!
Üdvöz légy, Márija!

3. Rongyos istállóba szülted isteni gyermeked,
Szállást egész Betlehembe nem adtak tenéked.
De az angyalok dicsértek, a pásztorok meg tiszteltek,
Üdvöz légy, Márija!

4. Öledbe vevéd Szent Fijad tisztulásod napján,
Jeruzsálemi templomban őtet bemutatván,
Az Istennek ajállottad, Simeont megvigasztaltad.
Üdvöz légy, Márija!

5. Szent Fijadat harmadnapon az orvosok között
Megtaláltad a templomban, hol kérdezősködött.
Mi is ha őt el-elvesztjük minden, ó, Szent Szűz, keressük!
Üdvöz légy, Márija!

180-IV.

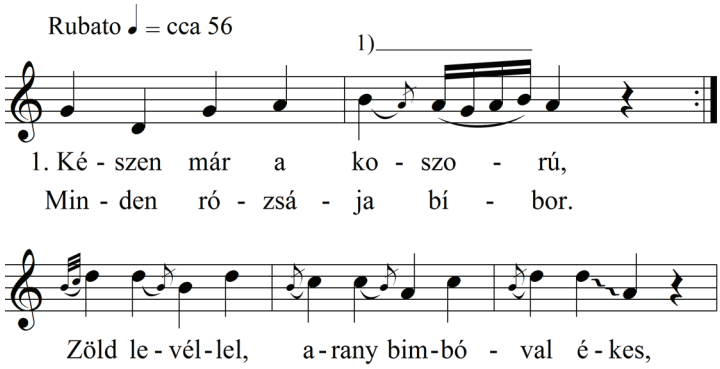

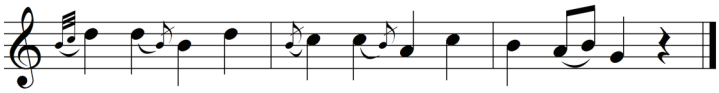

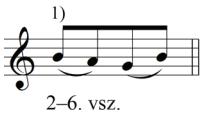

2. Nem köthetünk már szebbet,
Szép koszorúból többet.
Összeszedtük lelkünk legszebb virágát,
Gyöngykoszorút kezeinkből nyújtjuk át.

3. Szívünk hő szerelmében
Anyánk, neked küldjük el,
Csillagkoronádhoz fűzzük fejedre.
Ölelj minket szeplőtelen szívedre!

4. Jézus anyja, Mária,
Menyország gyöngykapuja,
Szentolvasód zsámolyához sietünk,
Máskor is mi ily koszorút köthessünk.

5. Szent erényed érdeme
Koronád legszebb gyöngye.
Zálogul adjuk át neked szívünket,
Lássuk egykor menyben drága színedet!

6. Imádással Istennek
Három személyben egynek,
Tiszteletre jer a Szűz Máriának,
A szent rózsafüzér királynéjának!

180-V.

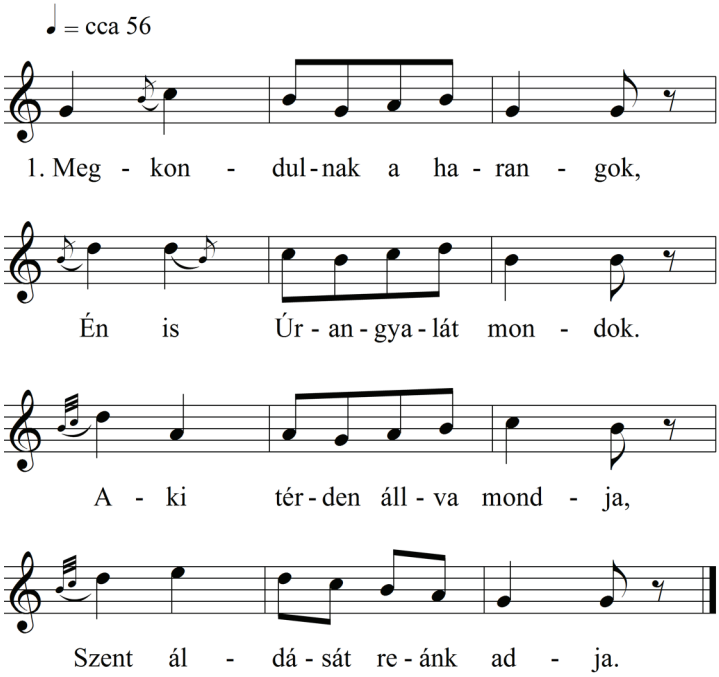

2. Boruljunk le hát a porba,
Szálljon re*j*ánk szent áldása!
Tiszteljük a Szűz Mári*j*át,
Vele együtt a Szent Annát.

3. Dicsértessék, alleluja
Boldogságos Szűz Mári*j*a!
Jóakaratú híveknek,
Az elesett bűnösöknek.

4. Dicsértessék Jézus neve,
Ez legyen a szónak vége,
Szűz Mári*j*a az egekbe
Most és mindörökké! *j*Ammen.

Imádságok: Úrangyala, Miatyánk, Üdvöz légy, Most segíts meg, Mária…

180-VI.

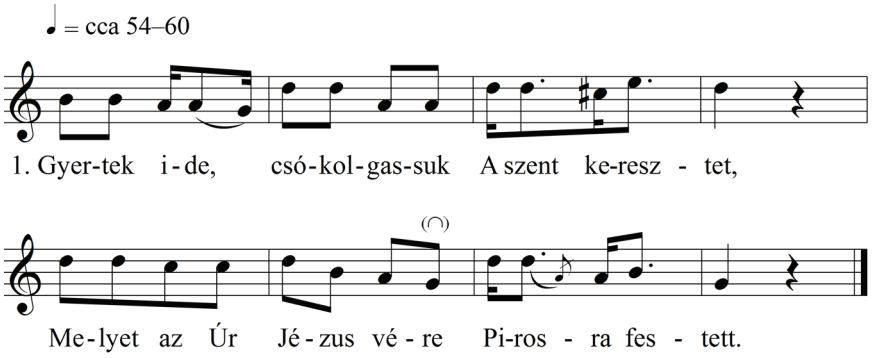

2. Ennek nyugszunk árnyékába
A gyászsírunkba,
Ez lesz a vezércsillagunk
A menyországba.

3. Öleljétek kebletekre
A szent keresztet,
Hisz a pokol tűzlángjától
Minket megmentett.

2. vsz.

4. Kinek a halál elvitte
Apját vagy anyját,
Ölelje meg fájdalmában
Ölelje meg bánatában
A szent keresztfát!

2. vsz.

5. A bús özvegy, kinek nincsen
Vigasztalója,
Tekintsen az Üdvözítőnk
Keresztfájára!

2. vsz.

6. Megenyhíti fájdalmunkat
A szent keresztfa,
Mert három óráj*i*g függött
Úr Jézus rajta.

2. vsz.

7. Ha a keresztet tiszteljük
Itt az életben,
Részesüljünk az Úr Jézus
Üdvösségében!

2. vsz.

180-VII [180-V. dallamára].

1. Adjon Isten jó éjszakát,
Küldje hozzánk szent angyalát!
Terjessze ránk szent áldását,
Köszöntsük a Szűz Márij*a*t!

2. Köszöntsük a Szűz Márij*a*t,
Vele együtt a Szent Fij*a*t,
Jézus, Márij*a* szent neve
Legyen nekünk örömünkre!

3. Íme, eltűnt a fényes nap.
Felkel-e még nekünk holnap?
Még számadásom nem egész,
Nem vagyok még az útra kész.

4. Íme, sötétbe maradok,
Jöjjetek elő, csillagok!
Ragyogjatok, élő tüzek,
Dicsőült mennyej*i* szentek!

5. Te *j*is, őrző szent angyalom,
Dalold tovább csengő dalom!
Míg a testem nyugosztalom,
Légy mellettem, oltalmazóm!

180-VIII.

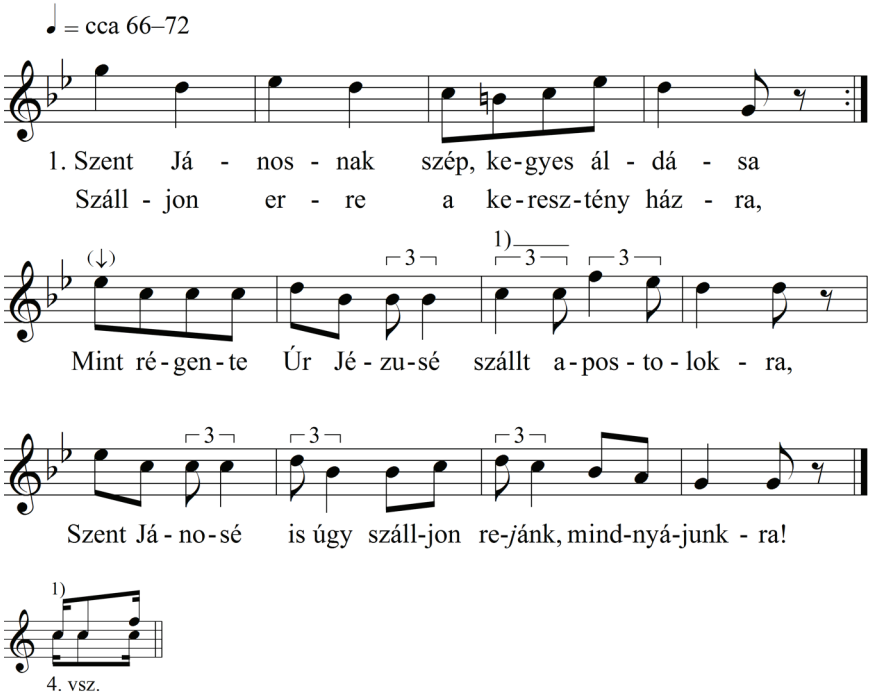

2. Szent Jánost Isten legjobb szerette,
Felséges karját vállára tette.
A Jordán tiszta vizében meg is keresztelte,
Az utolsó végvacsorát övéle végezte.

3. Egy asszony vizet merít a kútról,
Az Úr Jézus vizet kér asszonytól.
Nem adott az Úr Jézusnak asszony a vizéből,
Az Úr Jézus sem adott az ő üdvösségéből.

4. Mondá asszony gúnnyal a Jézusnak:
Nem kapsz vizet, hallottam, zsidó vagy.
Szamaritánusbeliek zsidóval nem beszélnek,
Azért mondom, távozz innen, nem kapsz tőlem vizet.

5. Mondá Jézus kútnál az asszonynak:
Tudnád, ki kér, vizet adnál annak.
Kitől kapnál olyan vizet, hogyha abból innál,
Soha, soha, még te élnél, soha nem szomjaznál!

6. Asszony gyorsan befut a városba,
Az edényt a kút szájánál hagyta.
Addig Jézus azt felvette, vizét megkóstolta,
Így Jézus az asszony bűnét meg is bocsájtotta.

7. Mire asszony kifut a városból,
Semmit sem látott a nagy csodából.
De kapott az Úr Jézusnak szent üdvösségéből,
Mert a Jézus Krisztus ivott az ő edénnyéből.

8. Azért minden fáradtsága*j*inkban
Adjunk vizet szomjasnak az útban.
Mert nem tudjuk, hogyha asszony, nem-e Szűz Mári*j*a,
Hogyha *j*ember, nem-e maga az eggy Isten Fi*j*a.

9. Áldd meg, Jézus, e háznak családját,
Egészséggel gazdát, gazdasszonyát!
Amíg élnek, hagy éljenek erő-egészségben,
Holtuk után vezesd őket örök dicsőségben!

10. Ezen szónak legyen tehát vége,
Dicsértessék az Úr Jézus neve,
Boldogságos Szűz Mári*j*a örök boldogságban,
Engedd Jézus, hogy úgy legyen, mindörökké! Ammen.

180-IX.

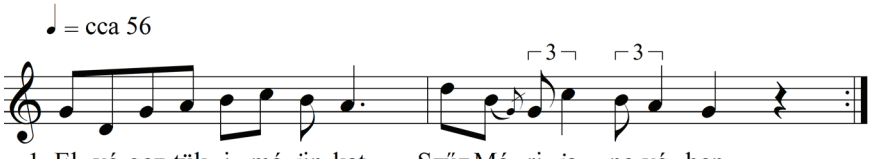

1. El - vé-gez-tük i - má-*j*in-kat Szűz Má - ri - *j*a ne-vé - ben.
Is - ten ve-lük mind-a-zok-kal, a - kik itt meg - je-len-tünk,

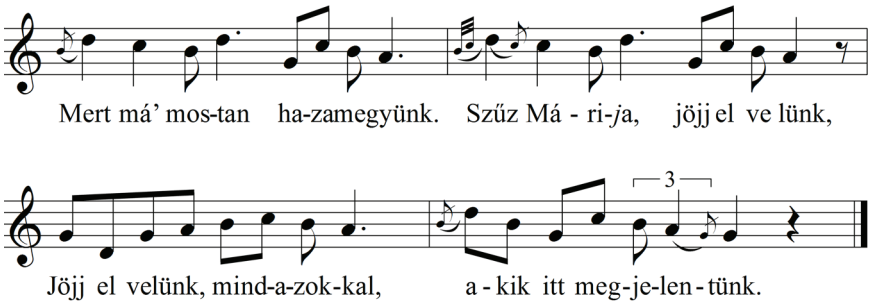

2. Majd ha az az álnok halál lezárja *j*a szemünket,
Fásult nyelvünk nem mozdulhat, nem tisztelhet tégedet.
Akkor is majd jöjj el hozzánk, Szűz Márij*j*a, édesanyánk!
Vidd lelkünket a mennyekbe te Szent Fi*j*ad elébe!

Ez a kép, akiné' utójára lësz, negyven napig ottan van.

Gy: Mikor csinálták utoljára ezt a kilencedet?

– Ezt mindég csinátak, ez az ős-szüle*j*inktű maradt ránk. Nem vót abbahagyva, csak nem vót mindig ilyen szabadon, mint most.

Gy: Az imádságokat honnan vették? Segített-e kántor vagy pap?

– 1898-ba született az az asszony, akihē mink jártunk. Az a Sóti Julianna Adorjánrú származott. Mindet az tudta.

Gy: Őneki le volt írva?

– Lë. Ezt a lányáná' lëhetne mëgtaláni… Nyomtatva vót nála, mëg írva is… Az *Orgonahangok*, édesanyámnak is vót az a nagyon vastag [imakönyve], azok vótak akkor. A *Szent vagy, Uram!* Ezekbű imádkoztunk.

Gy: Tudta-e a pap, hogy maguk ezt csinálják?

– Hát hogynë, igen, igen.

Gy: Nem a templomban csinálták?

– Nem. De ennek maj' ha vége lëssz, akkor mink összeszedjük a pízt, akkor mi *j*értünk ott lësz mise, a kilencedeseknek, akik jártak a kilencedre. De valamikó nem vót mise. A Lourdes-i kilencedet végezzük a templomba, de ezt a kilencedet nem, ezt csak házakná'.

Gy: 17 ének van itt legépelve. Honnan szedték ezeket az énekeket?

– Az idős asszonyok, akik vezették, azok mind olvasták [az énekszövegeket]. Mink is jártunk, kislányok vótunk, és ez ránk ragadt.

Gy: Ezeket templomban nem éneklik? Egyet sem?

– Nem.

Gy: Ki melyiket akarja, azt éneklik? Tehát csak az imádság az, amit el kell mondani?

– Amikó kezdjük az imádságot, akkor mindég az az ének: Szállást keres a szentcsalád vagy utána Az Istenszülő Szűzanya, mëg az, hogy Szentolvasót elvégeztük, ezt mindennap [énekeljük].

Oromhegyes, asszonyok Takács Ferencné Kávai Teréznél a szentcsalád-járás második napján.
Bodor A., 1995. XII. 15.

I. *Szállást keres a szentcsalád*. Szentcsalád-járás variáns: 188. (Törtelyi Mátyásné is énekelte, gy: Bodor A., 1995, Arch. 208B 11.)

Dallamtípusáról lásd a 160. adventi köszöntő jegyzetét.

II. *Az Istenszülő Szűzanya*. Szentcsalád-járás variáns: 178-IX, 183, dúr hangsorú 180-VI.

Dallamtípusáról lásd a 67. nagycsütörtöki ének jegyzetét.

III. *Örvendetes olvasóddal, Mária, tisztelünk.* Szentcsalád-járás variáns: 179-VIII, lásd annak jegyzetét.

IV. *Készen már a koszorú*. Szentcsalád-járás variáns: 192.

Dallamtípusáról lásd a 141. aratási ének jegyzetét.

V. *Megkondulnak a harangok*. Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 200-III. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

VI. *Gyertek ide, csókolgassuk*. A 180-II. szentcsalád-járás énekének sajátos, dúr hangsorú változata.

VII. *Adjon Isten jó éjszakát*. A 180-V. dallamára.

VIII. *Szent Jánosnak szép, kegyes áldása*. Széles körben elterjedt kanásztánc-dallam. A Dunántúlon, a Felföldön és az Alföldön ismert mintegy 90 változatban, többnyire ezzel, vagy a *Bárcsak régen felébredtem volna* kezdetű szöveggel (*Orgonahangok*, 471), mint betlehemes és karácsonyi ének (MNT II. 597–603). Néha újabb, vallásos szöveget húznak rá, ezekben a változatokban a dallam utolsó sora az első kettővel egyezik. Előfordul az is, hogy a negyedik sor egy-két ütemmel kibővül. Templomban nem szokták énekelni. A dallamnak morva és szlovák párhuzamai vannak.

Variáns: a 148. havi boldogasszonyi, a 152. nagyboldogasszonyi ének, a 249-III, a 265-IV* betlehemes, a 283–286. karácsonyi ének, a 351–353. Szent János áldása.

(Törtelyi Mátyásné és társai is énekelték az 1–3. és 8. versszakkal, gy: Bodor A., 1995, Arch. 118B 13.)

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 10.018.9/0.

A 2. vsz. második felének szövege nem Szent János apostolra, hanem Keresztelő Szent Jánosra vonatkozik.

IX. *Elvégeztük imáinkat*. Újabb, visszatérő szerkezetű dallam, az egész Kárpát-medencében ismert 23 változatban. Búcsújáráskor, rózsafüzér társulati alkalmakkor és szentcsalád-járáskor szokták énekelni.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 15.039.2/0.

Hangzó: 058, **059** (I, IV. ének).

181. Szentcsalád-járás

181-I.

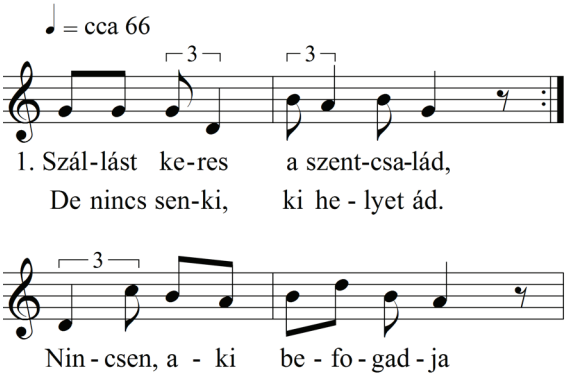

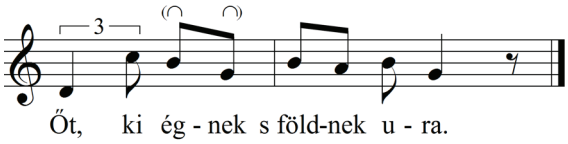

2–4. vsz. = 180-I. sz. 2–4. vsz.

Köszöntik evvē a képpel a ház urát. Mindönki tudja ezt az éneköt, van mindenkinek ilyen papírja. Ez az ima van utána, ami le van írva, az üdvözlő ima: „Elhoztam hozzátok a szentcsalád képét, a Szűzanyát, méhének áldott gyümölcsével… Remélem, szívessen adtok nekik szállást!” Utána elmondja az Üdvöz légy Máriát, aztán meg ezt: „Hunnan van ez, hogy az én uramnak anyja jön hozzám…” „Ó, de boldog vagyok, hogy a szentcsaládot hajlékomba…” Ezt mán a gazdasszony mondja. Aztán az Úrangyalát má’ együtt mondják. Akkó itt van ëgy felajáló ima.

A litánia, a lorettói ëggyik, de háromfajta van. Elsőbb a lorettói. Itten van még ëgy ének:

181-II.

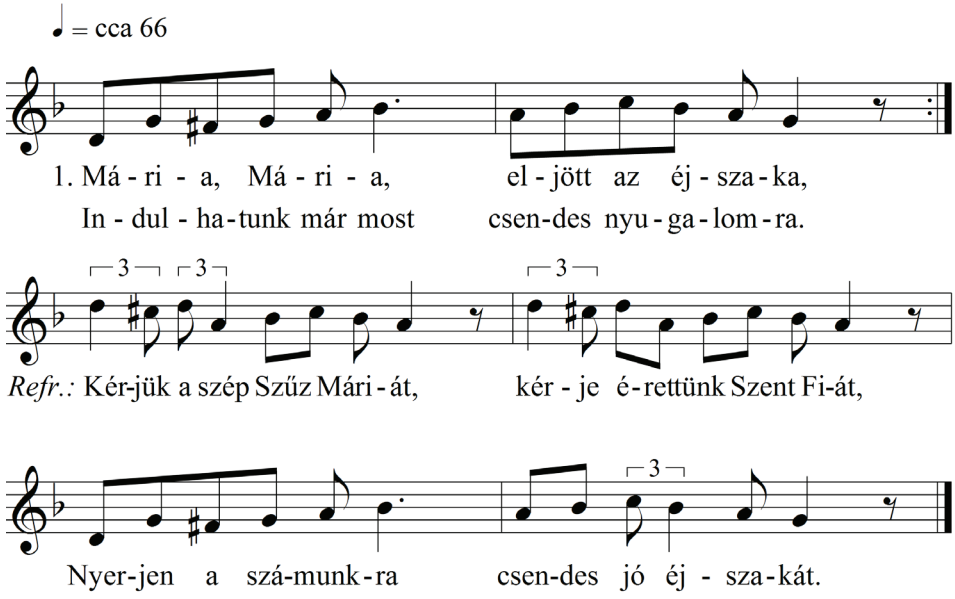

2. Engedj, édesanyánk, békében aludni,
Mint az alvó Jézus, szépen álmodozni. *Refr*.

3. A holnapi napra hogy felviradhassunk,
Új szívvel s lélekkel neked szolgálhassunk.
Kérjük a szép Szűz Máriát, kérje érettünk Szent Fiát,
Nyerjen a számunkra boldog fölviradást!

Szent János áldása is utána ëgy ének:

181-III.

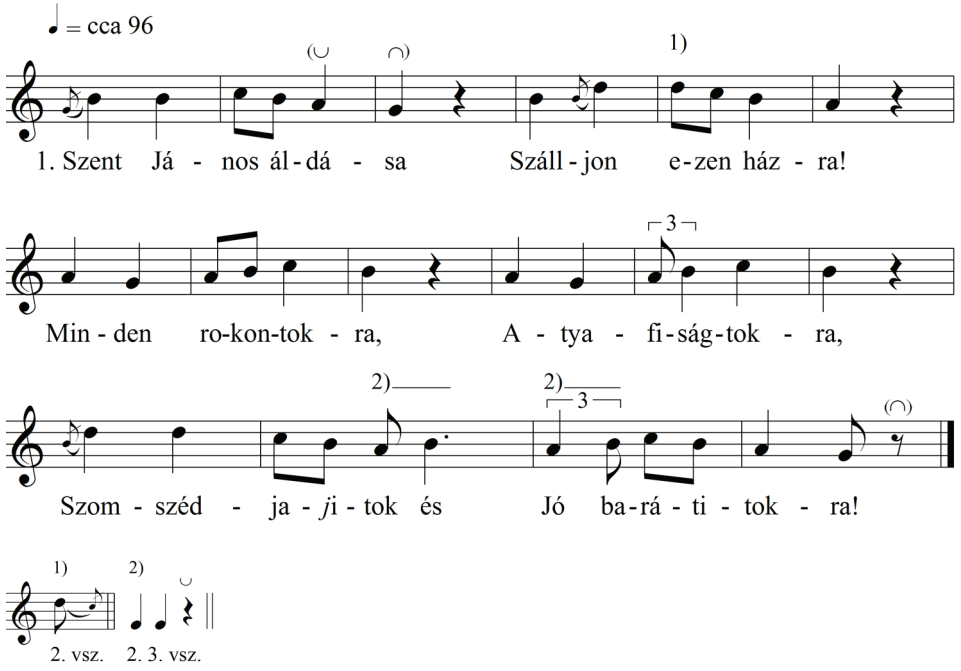

2. Köszönjük, jó gazdánk,
Szíves gazdasszonyunk,
Hogy befogadtatok,
Gyertyát gyújtottatok.
Ezért a jó Isten
Áldjon mindnyájotok!

3. Köszönjük hát mi is,
Kedves jó testvérek,
Hogy megtiszteltetek,
Meg nem vetettetek.
Ezért a jó Isten
Áldjon minden lépten!

Ez mán a végin van. Az utolsó verset a gazda [énekli]. A Szent Jánost, meg a Köszönjük, akik érkeztek, a legvégén.

Mög ezt is aztán énekölik, A kovácsnak a lánya. Nagyon szép:

181-IV.

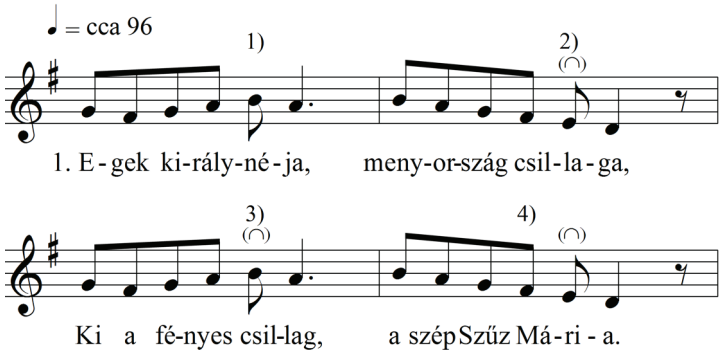

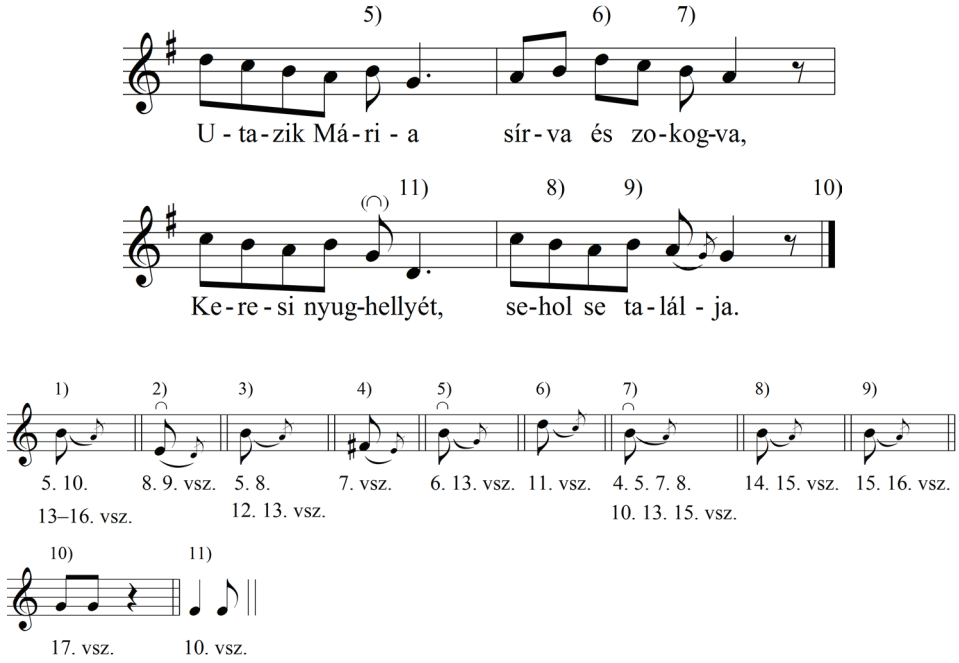

2. Szent József s Mária útnak indulának,
Jeruzsálembe már szállást nem találnak.
Látják Szűz Mária szülő álapotját,
Mindenki azt mondja: Nem adhatok szállást.

3. Sírt a Szűz Mária szive fájdalmában,
Hogy hol lesz szállása a zord éjszakában.
Közel volt az idő, a szülés órája.
Hol fog születni a világ megváltója?

4. Bemegy Mária egy kovácslakásba
Bement Szűz Márija egy kovácslakásban
Kérvén ottan szállást csak egy éjszakára:
Hallod-e, te kovács, könyörülj meg rajtam,
Adjál nekem szállást, nagyon elfáradtam!

5. – Nem adhatok szállást, mert vendégem vagyon,
– Nem adhatok szállást, mert sok vendégem van,
Az én szép szobáim mind foglalva vagyon.
Az én szép szobáim mind elfoglalva van.
De a kovácsnak egy vak s kezetlen lánya
Máriának mondja: Menj az istállóba!

6. Nem messze van ide a rongyos istálló,
Betlehemi úton ottan megnyughattok.
Betlehemi útban ott is megnyughatol.
Betlehemi úton ott meg is nyughatol.
A kovácsnak lánya rollad gondoskodik,
Jól tudom magamról, ápolás jólesik.

7. El is ment Mária rongyos istállóba,
Megszülte Szent Fiát szénán a jászolba.
Barmok leheltek a hideg éjszakába,
Barmok leheltek rá hideg éjszakába,
Mária könnyei hulltak Jézuskára.

8. Másnap kiment a lány, gazdag kovács lánya,
Odamegy a lejány, gazdag kovács lánya,
Rongyos istállóba Máriát találta.
Mondja Szűz Mária a nyomorék lánynak:
Hajolj le, te lányom, vedd fel Szent Fiamat!

9. – Lehajolnék hozzá, fájdalom, nem látok.
Nincs kezem, Szent Fiad felvenni nem tudom.
Karjaim nincsenek, azt fel nem adhatom.
De mégis lehajolt s kinyíltak szemei,
De lehajolt a lány, kinyúltak kezeji,
De lehajolt a lány, lett szeme világa,
Kinyúltak karjai Jézuskát felvenni.
Kinyíltak szemeji, Jézuskát fölveszi.
Karjain tündöklik világ megváltója!

10. Ó, csodák csodája, a kovács vak lánya
Kinyújtván a kezét Mária szavára
Lehajolt Jézusért, lett szeme világa,
S tündöklött kezében a világ megváltója!

11. Hazatért a leány vígann, nagy örömmel.
A kis Jézust látta, s megjött szeme fénye!
Kis Jézust láthatta, megjött szeme fénye!
Így szólítja anyját és az édesatyját:
Láttam szemejimmel az Isten Szent Fiát!
Látták szemejim az ártatlan Jézuskát!

12. Ugyan, kedves atyám, te nagy, gazdag kovács,
A Szűz Máriának mért nem adtál szállást?
Kénytelen volt ő az istállóba menni,
Rongyos istállóba Szent Fiát megszülni.

13. – Jaj, ha tudtam volna, a legszebb szobámba
Adtam volna szállást a Szűz Máriának!
Nem engedtem volna istállóba menni.
Megbántam tettemet, jaj, mit kell most tenni?

14. Inkább mentem volna én az istállóba,
Nem hogy Szűz Mária és ártatlan fia!
Mert a Szűz Mária tett olyan nagy csodát,
Meggyógyította *j*a kovácsnak le*j*ányát.

15. Ez volt az Úr Jézus első csoda tette,
Amint megszületett, malaszttal volt tele.
A nagy, gazdag kovács vak s kezetlen lánya
Jézus születése napján meggyógyula.

16. Jó keresztény lélek, adj utasnak szállást,
Ne küldd hajlékodból, hogyha kérnek hálást!
Nem tudod, ha férfi, nem az Úr Jézuska,
Hogyha pediglen nő, nem-e Szűz Mária.

17. Szentháromság Isten áldja és engedje
Áldani közöttünk a drága szent nevet!
Dicsértessék töllünk az Úr Jézus neve,
Áldás és szent béke szálljon nemzetünkre! Ámen.

Ez a befejezés, mög amaz [a Szent János áldása] is, mindön alkalommal. Én vótam kétsző tavaly is, akkó énekőték mind a kétsző, mög emezt az elköszöntőt, ezt is. Nem csak ëgy énekkel mén, nagyon sok énekkel.

A szentcsalád-járás kezdődik december 15-én és kilenc napig tart, 23-áig. Vagyis karácsony bőjtjire má' el van végezve. Mögbeszélik az asszonyok, mindönnap másná' vannak. Vót mikó férfiak is mentek. Jasura József vót a vezető, a központba lakott. Nagyon szépen tudott énekőni [lásd pl. 194]. Akiné' van az imádság, anná' marad éjszakára [a kép], másnap az viszi a másikhon, és így sorba mén. Mög van beszéve, hogy hány órára mönnek oda, és akkó kezdik el, mikor mindenki ott van, bevárják egymást. Én mostanába járok. Fiatalon nem bírtunk, hát dolgoztunk, tudja.

Csóka, Tóth Sándorné Gligor Rozália (59),
Kalmár Andrásné Gligor Piroska (76),
Kovács Károlyné Ugri Piroska (71). Németh I., Juhász Gy., 2013.

A három asszony felváltva beszél a szokásról, és közösen énekelnek.

I. *Szállást keres a szentcsalád*. Szentcsalád-járás variáns: 178-X, 179-XIII, 193. (Jasura József is így énekelte 1998-ban: Kónya 2004, 185.)

Dallamtípusáról lásd a 178-X. ének jegyzetét.

Szövege más dallammal: 179-IV. szentcsalád-járás.

II. *Mária, Mária, eljött az éjszaka*. Szentcsalád-járás variáns: 178-III, 179-VI.

Dallamtípusáról lásd az 52. lóbúcsúztató jegyzetét.

III. *Szent János áldása*. 18. századi dallam hatsoros, dúr pentachord változata. Ezzel a szöveggel különféle közösségi alkalmak búcsúzó éneke. Mintegy 30 négysoros variánsát gyűjtötték a Dunántúlon, a Felföldön, az Alföldön és Erdélyben.

Szentcsalád-járás variáns: 190–191. (Jasura József is így énekelte 1998-ban: Kónya 2004, 188a.)

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/122 távolabbról.

IV. *Egek királynéja, mennyország csillaga*. Szentcsalád-járás variáns: 196.

Dallamtípusáról lásd a 157. kisasszonyi ének jegyzetét.

A szövegvariánsok a 186. és 196. szentcsalád-járás énekére vonatkoznak.

182. Szentcsalád-járás

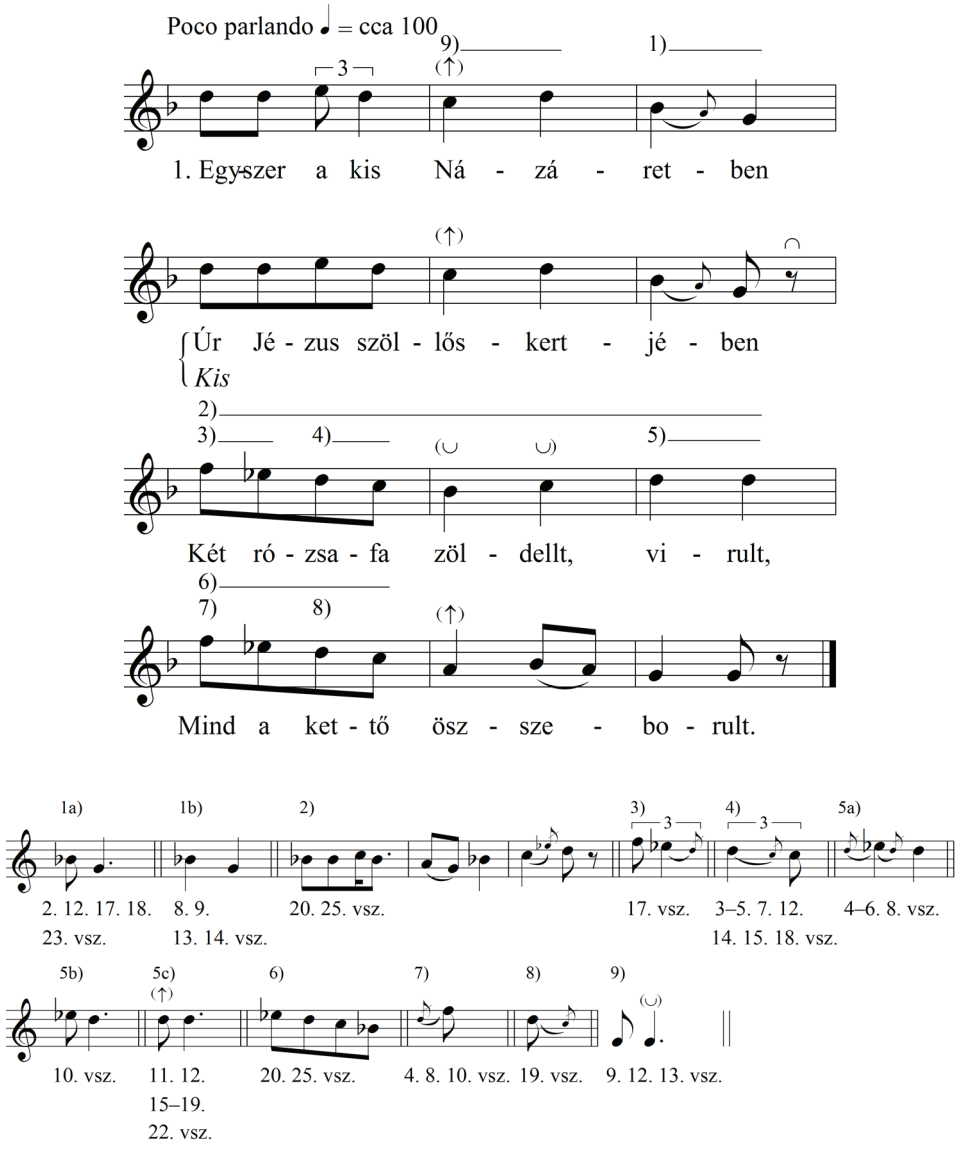

2. Az eggyik mint a hó, fehér,
A másik piros, mint a vér.
Szűz Márij*a* gyakorta ott
Este-reggel imádkozott.

3. Megnyillott a kert ajtaja,
Örök igazság nappala.
Tiszta hófehér köntösbe
Kis Jézuska azon lép be.
Kis Jézus azon lépett be.

4. Kis fűrészt tart kis kezébe,
Úgy lép Szűzanya *j*elébe.
Szűzanyának, ím így szólla:
Szűzanyának, ím így szólván:
Meg ne döbbenj, Szent Szűzanya!
Meg ne döbbenj, Szent Szűzanyám!

5. Két szál rózsát zöld lombjával
A fehérből és pirosból
Kis fűrésszel lefűrészelt,
Abból keresztet készített.

6. Díszessen elkészítette,
Szentséges anyjának vitte.
Örömtől sugárzó arccal
Ím, így szólt szelíd mosollyal:
Így szólt szelíd mosolygással:

7. Nézd, Szűzanyám, Jézusodat,
A të kedves magzatodat!
Tizenhárom éves vagyok,
Keresztet csinálni tudok.

8. Halványul Márij*a* arca,
Nagy a lelke-szíve harca.
Titkos nagy fájdalmat érzett,
Szent Fij*á*ra búsan nézett.

9. Kérdi Jézust önérzettel,
Szívszorongva, bús könnyekkel:
Magzatom, kérlek, mondd meg ezt,
Mit jelent e rózsakereszt.

10. – Anyám, azért készítettem,
Csókolj meg érette engem!
Szent szívem éretted dobog,
Forró lángja érted lobog.

11. Szóll a kisded mosolyogva
Szűz anyjának csókot adva:
Ilyen lesz a kereszt-oltár,
Kin függök majd a Golgotán.

12. Te vagy rózsák királynéja,
Te vagy a rózsák királya,
Szent keresztfa fák királya.
Szűzanyám, ne sírj, ne könnyezz,
Mind a kettőnknek sorsa *j*ez.

13. Engem példáz piros rózsa,
Lásd, még el nem jön az óra.
Fehér rózsa téged példáz,
Te majd a kereszt alatt állsz.

14. Még húsz esztendő van vissza,
Míg szent vérem a föld issza.
Szűzanyám, kérlek tégedet,
Vedd kezedbe a keresztet!

15. Vidd el Libánus hegyére,
Kis csörgő patak szélére!
Szived-lelked bánatába
Ültesd cidrus árnyékába!
Ültesd cédrusfa árnyába!

16. Húsz esztendő zöld tavassza
Ezt új életre fakassza.
Árva rózsák ezen nyílnak,
Engem s téged is gyászolnak.
Engem é*s téged gyászolnak.*

17. Teljesítvén Jézus szavát
Szent Szűz a rózsa-keresztfát
Libánus hegyére vitte,
Citrusfa alá *j*ültette.
Cédrusfa alá ültette.

18. Azon a viruló tavasz
Zöld lombot és bimbót fakaszt.
Csipkebokor lett belőle
Szűz Márij*a* emlékére,

19. Melynek kétszínű virága,
Piros, fehér a rózsája.
Jó keresztény, rá figyelmezz,
Jézus rózsa-keresztje *j*ez!

*

20. Adjon Isten jó éjszakát,
Kűdje hozzánk őrangyalát!
Terjessze ránk szent áldását,
Köszöntsük a Szűz Márij*á*t!
Bátorítsa szívünk álmát!

21. Jézus, Márij*a* szent neve
Lëgyën nekünk örömünkre!
Íme, eltünt a fényes nap,
Felkel-e még nekünk holnap?

22. Míg számadásom nem egész,
Nem vagyok még az útra kész.
Íme, sötétbe maradok,
Jöjjetek elő, csillagok!

23. Ragyogjatok, élő tüzek,
Dicsőült menye*j*i szentek!
Te is, őrző szent angyalom,
Dalold tovább csengő dalom!

24. Még a testem nyugosztatom,
Légy mellettem, oltalmazóm,
Még a testem nyugosztatom,
Légy mellettem, oltalmazóm!

25. Mennyi csillag van az égen,
Mennyi fűszál van a földön,
Jézus annyiszor áldassék,
Szűz Márij*a* tiszteltessék!

Törtelyiné az 1–19. versszakról: A kilencedeken, este, karácsony előtt [énekeltük], mëg eztet a „Kovács lánt” is [pl. 181-IV, 186, 196]. Mondtuk az asszonyoknak: Most ezt a „Kovács lánt” meg ezt a „fűrészeset”! Nagyon szerettük énekőni, azé is tanútuk mëg ezt jobban. Mink itt olyan tizennégyen-öten-hatan [vagyunk], de valamikor vótunk húsz-harmincan is. Alig fértünk bë.

A 20–25. versszakról: Mikó gyüttünk el, a kilenced végin [énekeltük].

Oromhegyes, Törtelyi Mátyásné Dávid Viktória (63) 1–24. vsz. Bodor A., 1995.
Rábé, Masa Rozália (64) 20, 25. vsz. Bodor A., 1997.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 199. bölcsőjárás énekének jegyzetét.

Az 1–19. vsz. más dallammal: szentcsalád-járás 193, a szövegvariánsok erre vonatkoznak. A hosszú szöveget számos nyomtatvány népszerűsítette, Bálint Sándor ponyvagyűjteményében pl. 15 kiadványban szerepel A názáreti Jézuska kis rózsakeresztjének éneke (N. Szabó–Zombori 2010, 92, 98, 111, 506, 596, 800, 861. sz. stb.).

A 20–25. vsz. szövege részben: *Orgonahangok*, 285 („A nép ajkáról” megjegyzéssel).

183. Szentcsalád-járás

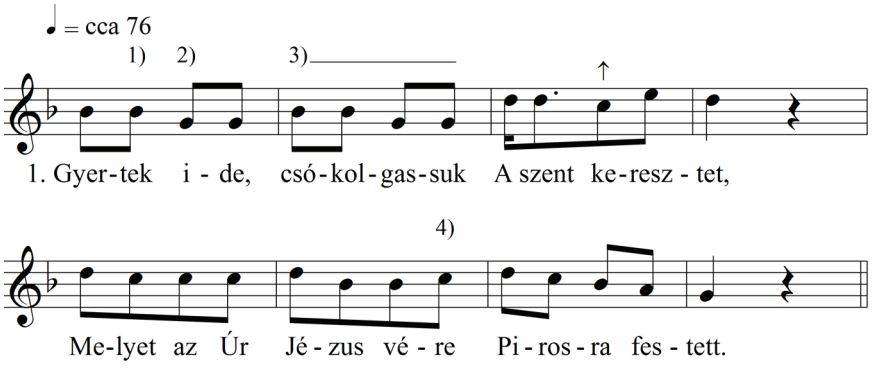

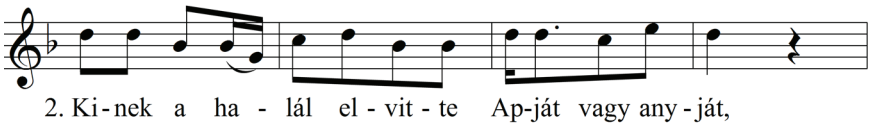

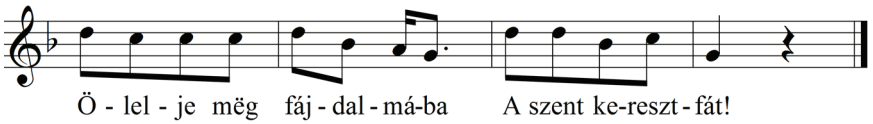

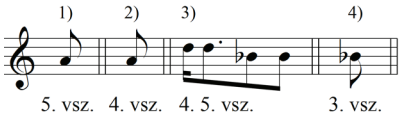

2. vsz.

3. A bús özvegy, kinek nincsen
Vigasztalója,
Tekintsen az Úr Jézusnak
Keresztfájára!

2. vsz.

4. Ha a keresztet tiszteljük
Itt az életbe,
Részesülünk az Úr Jézus
Dicsőségébe.

2. vsz.

5. Ha a földről elköltözünk,
Sírba kell szállnunk,
Jézus dicső zászlajának
Jobbján állhassunk.

2. vsz.

A kilenced végin [énekeltük], mikó csókolgattuk a kërësztët. A körösztöt mindënnap mëgcsókótuk, ahun vót a kilenced. 14-én kezdődik, oszt karácson bűttyin má’ nincsen, karácsonra ezt bëvégezzük. Úgy szerettünk mënni, mikó lányok vótunk! De csinálják még mast is.

Oromhegyes, Törtelyi Mátyásné Dávid Viktória (63). Bodor A., 1995.

Szentcsalád-járás variáns: 178-IX, 180-II.
Dallamtípusáról lásd a 67. nagycsütörtöki ének jegyzetét.
Rokon dallamtípus: a következő, hasonló szöveggel.

184. Szentcsalád-járás

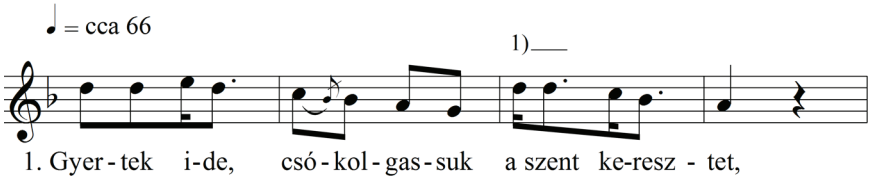

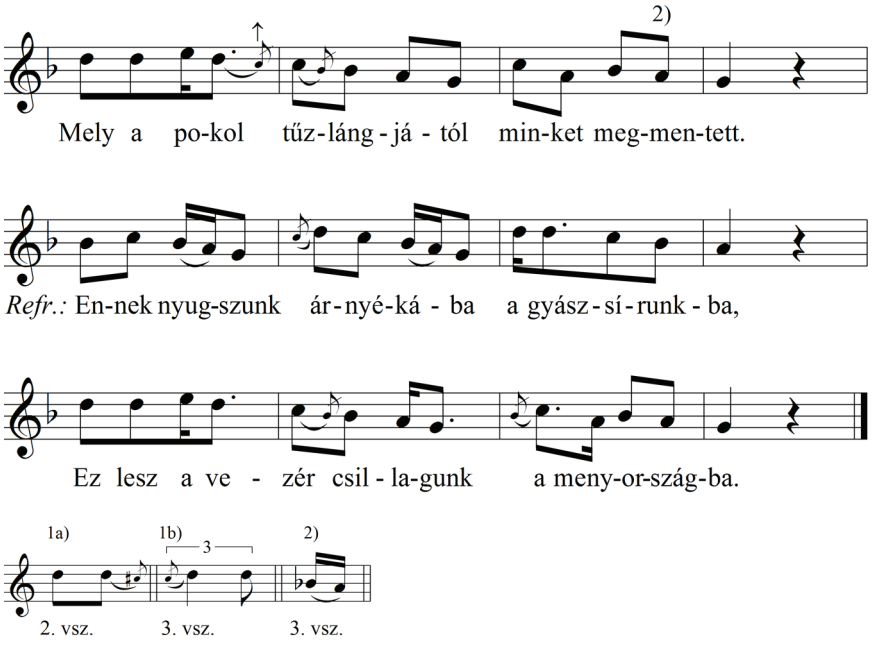

2. Kinek a halál elvitte apját vagy anyját,
Ölelje meg fájdalmába a szent keresztfát! *Refr*.

3. E világból ha kimúlunk, sírba kell szálnunk,
Dicső zászló Jézus jobbján, alattad áldunk. *Refr*.

Kispiac, Varbai Lajosné Kovács Matild (91). Bodor A., Tripolsky G., 1995.

Szentcsalád-járás alkalmával, a kereszt csókolásakor éneklik.

A vallásos ponyvai szöveg a híres Tyukodi nóta kanásztánc-ritmusú dallamával kapcsolódott össze. Bácskában ezenkívül karácsonyi ének (289) és háromsoros névnapköszöntő (348). A Dunántúlról és a Felföldről is előkerült néhány változata különböző szövegekkel.

Szentcsalád-járás variáns: 185.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 13.096.3/0.

Rokon dallamtípus: az előző, hasonló szöveggel. **Hangzó: 060.**

185. Szentcsalád-járás

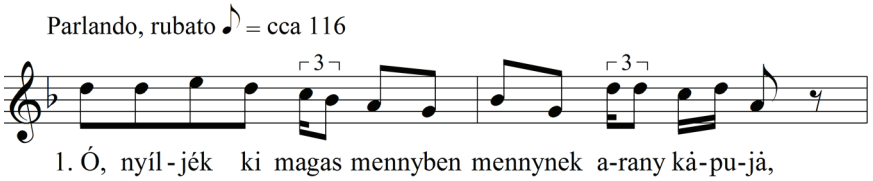

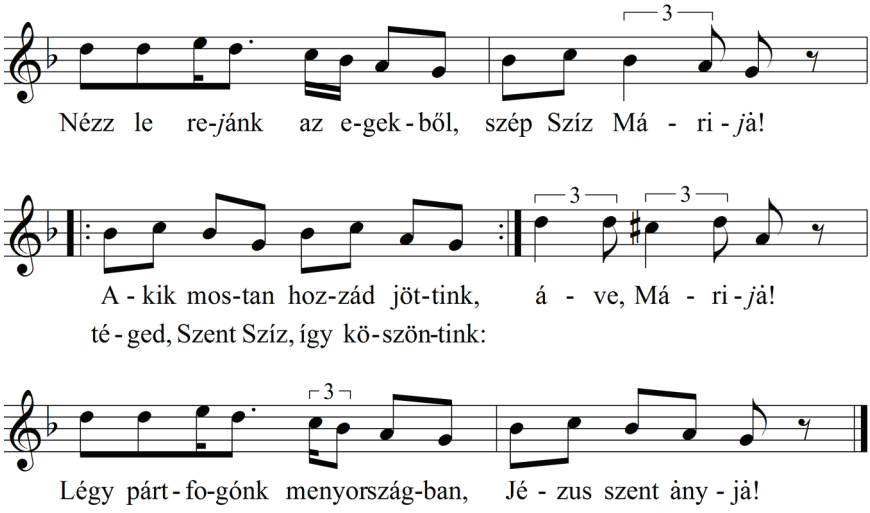

Szentcsalád-járáskor.

Bácskertes, Gábor József (92) előénekes. Bodor A., 1990.

Az előző dallam kibővített változata, lásd annak jegyzetét.

186. Szentcsalád-járás

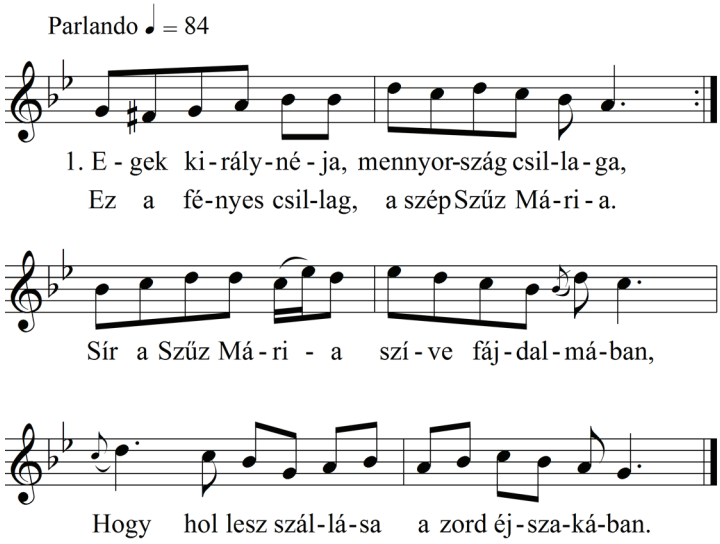

2–7. vsz. = 181-IV. sz. 4–9. vsz.
8. vsz. = 181-IV. sz. 11. vsz.
9. vsz. = 181-IV. sz. 12. vsz. I–II. sor és 13. vsz. I–II. sor
10–11. vsz. = 181-IV. sz. 15–16. vsz.

Bácskertes, Jánosi Molnár Mária (65). Buják R., Guzsvány J. I., 1983.

17. századi eredetű dallam (Szendrey–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 210–213, II. 94–95), az egész Kárpát-medencében ismert főként vallásos szövegekkel mint halottas-, búcsús- és Mária-ének, paródia, lóbúcsúztató (MNT III/B 120), 12, 11 és 10 szótagos változatokban. A ma használatos egyházi énekeskönyvekben *Hol vagy, én szerelmes Jézus Krisztusom* szöveggel szerepel.

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/316.

Szövegvariáns: 179-VI, 181-IV, 196.

187. Szentcsalád-járás

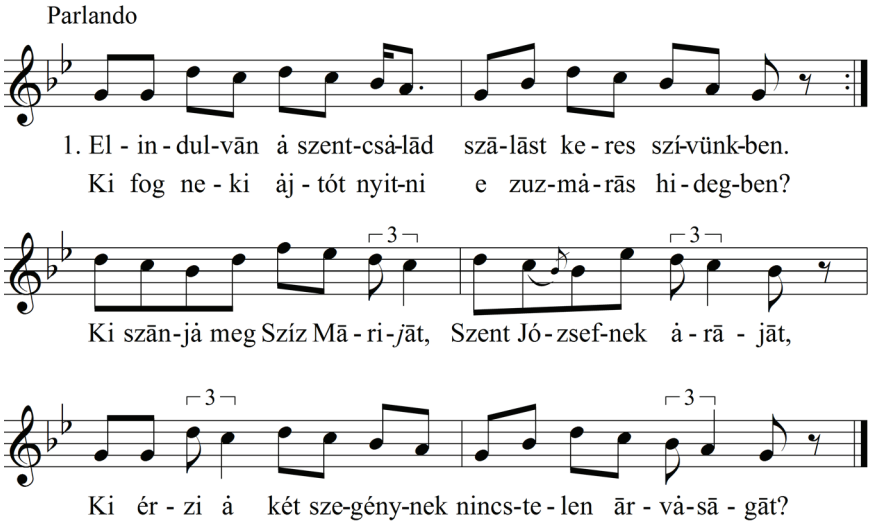

2. Szíz Mārij*ȧ* és Szent József, hol tālāltok mȧjd helyet,
Ki fog nektek ȧjtót nyitni, titeket ki bevezet?
Lesz-e igaz, szerető szív, ki titeket befogȧd,
Vȧgy mint hȧjdȧn istālóbȧn, nyerjétek szālāstokȧt.

3. Földink boldog embere*j*i, szānjātok meg Mārij*ȧ*t,
Ȧki āldott szíz méhében fogȧdjȧ ég, föld urāt.
Zārjātok be szívetekbe, hogy boldogok legyetek!
Szíz Mārij*ȧ* Szent Józseffel könyörög mȧjd értetek.

4–9. vsz. = 178-VI. sz. *1–6. vsz.

Bácskertes, Gábor József (92) előénekes. Bodor A., 1990.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 173. adventi ének jegyzetét.

188. Szentcsalád-járás

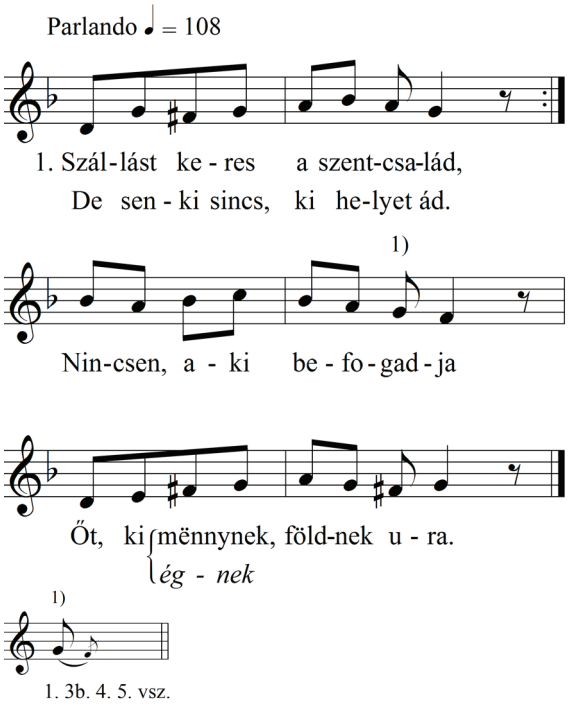

2. vsz. = 180-I. sz. 2. vsz.

3a Legalább ti, jó emberek,
Apák, anyák, kisgyerekek,
Apák, anyák és gyerekek,
Kis Jézuskát szeretettel
Fogadjátok szívetekbe!

3b Legalább ti, jó emberek,
Apák, anyák s ti, gyermekek,
Szállástokat mi megosztjuk,
Kis Jézuskát befogadjuk.

4. Házatokra áldása száll,
Ha betér az égi család.
Jön, kitárva kicsi kezét,
Elnyeri a világ népét,

5. vsz. = 180-I. sz. 4. vsz.

Fehérné: Evvẽ kezdtük, evvel köszöntünk a szentkép, vagyis a szentcsalád előtt.

Losoncné: Mëntek gyerëkëk, asszonyok, mindenki házról házra, a szentcsalád képét vitték. A legszëbb szobába vót földíszítve erre az alkalomra. Amikor este bëfejezték a kilencedët, mëg a rózsafüzért imádkozták mëg hát ilyenëket, akkor mindënki lëtérdelt a szentcsalád képe előtt, s úgy köszönt el a háztól. Azon az éjszakán ott aludt annál a háznál [a szentkép], aztán másnap rëggel vitték el a következőhöz. Tëhát mind a kilenc este másik házba vótak.

Magyarkanizsa, Fehér Györgyné Kis Földi Mária (64) 1, 3a, b, 4–5. vsz. Bodor A., 1993, 1994.
Losonc Istvánné Körmöci Borbála (65) a szokás elbeszélése. Bodor A., 1994.
Tóthfalu, Dér Vilmosné Takács Kató (70) 1–2, 3a, 4–5. vsz. Bodor A., 1995.

Losoncné születési helye Adorján.
Dér Vilmosné Fehérnénél jóval lassabban és negyed-értékekben mozgó ritmussal énekelt.
Szentcsalád-járás variáns: 180-I.
Dallamtípusáról lásd a 160. adventi ének jegyzetét.

189. Szentcsalád-járás

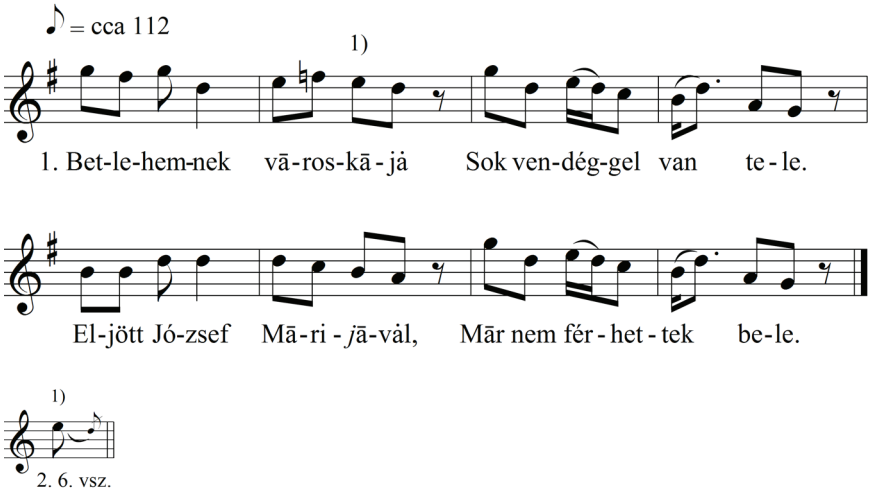

2. Keresvén helyt hāzról hāzrà,
De é [ő] sehol nem tàlált,
Hànem kint à vāros szélén
Egy rossz istālóbà szāllt.

3. Itt kezdédett Mārijānàk
À legelsé bānàtà.
Elszāmlālvān szent nàpjàjit
Józsefhez, ím, így szóllà:

4. Én Józsefem, készíts helyet
Itten à rossz jāszolbà,
Hà à keményszívijektí'
Nem fértink à vārosbà.

5. Itt àz órà, egek urà,
Lásd, à felden sírdogāl.
Hull à kennye, egek gyengye,
Szent orcājān folydogāl.

6. Szent kezejit felemelvén
Nézd, hozzām mint kéredzik!
Szíz emlémet neki àdom,
Tàlān màjd megelégszik.
Ammen.

Bácskertes, Szikora Istvánné Koleszár Mária (75). Bodor A., 1990.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 221. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

190. Szentcsalád-járás, kilenced

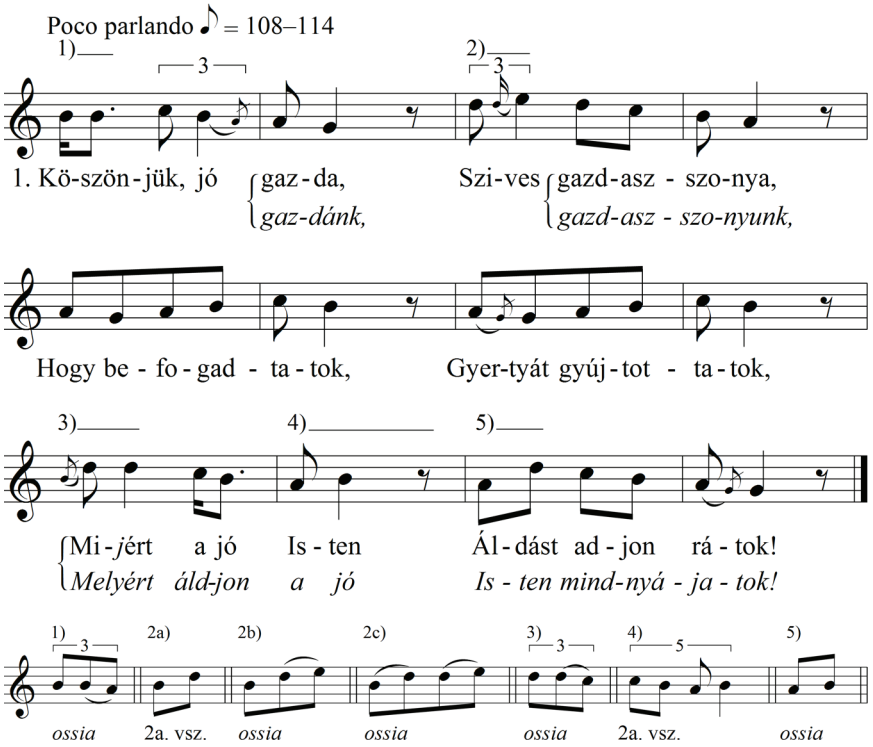

2a Én is, házigazda,
Köszönöm jóságtok,
Amért eljöttetëk,
Mëg nem vetëttetëk.
Fizesse mëg a jó Isten
Mindën lépéstëkët!

2b Köszönjük hát mi is,
Kedves, jó testvérek,
Hogy megtiszteltetek,
És meg nem vettetek,
Mellyért áldjon a jó
Fizesse jaz Isten
Isten meg titeket!
Minden lépésteket!

3a Szënt János áldása
Száljon ezën házra,
Gazdaasszonyára,
Mindën családjára,
Mindën rokonára
És attyafiára!

3b Szent János áldása
Szálljon mindnyájtokra,
Szálljon e családra,
Minden rokontokra,
Atyafiságtokra,
Szomszédja*j*itok és
Jó barátitokra!

Csizsófné: Szoktak mënni így kilencedre vagy pedig társulatot imádkozni. Mikor má' haza akartak mënni, elvégezték az imádságokat, akkor mëgköszönték a házigazdának, hogy bëfogadták. Akkor mondták.

Kecskés Anna: Kilenced végén énekelték.

Hertelendyfalva, Kovács Júlia (80) 3a, 1, 2a vsz. Kiss L., 1966.
Zenta, Csizsóf Ivánné Surján Piroska (67) 1, 2b, 3b vsz. Burány B., 1978.
Bezdán, Kecskés Anna (66) 2b, 3b vsz. Nagy F., 1973.

A vendégek és a háziak versszakonként felváltva énekelték.
Szentcsalád-járás variáns: 181-III, 191.
Dallamtípusáról lásd a 181-III. ének jegyzetét. **Hangzó: 061** (3a, 1, 2a vsz., Kovács Júlia).

191. Szentcsalád-járás, kilenced

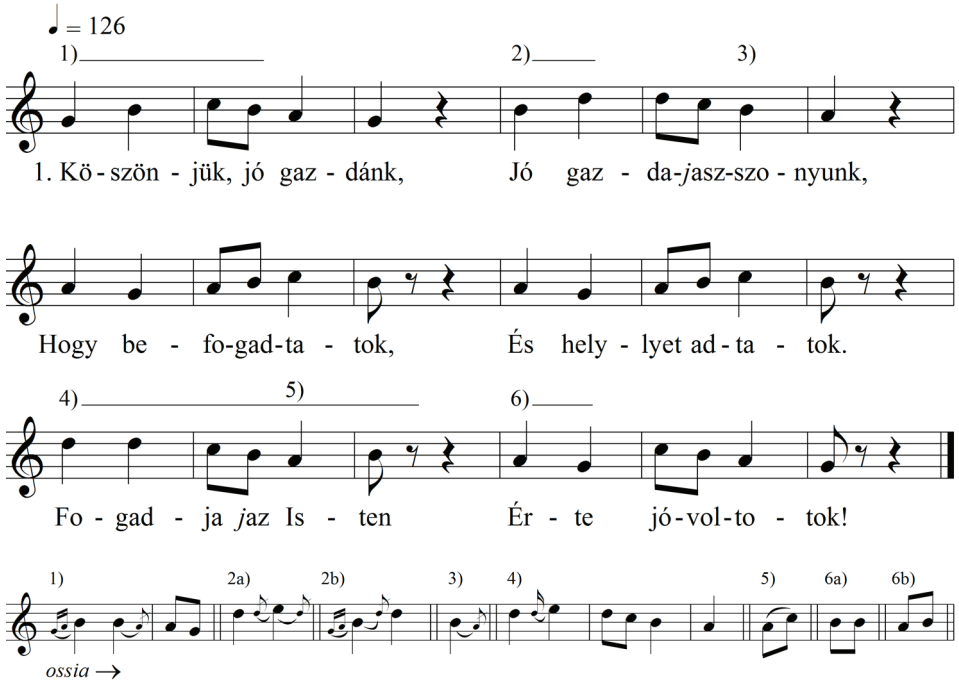

1a Köszönjük, jó gazdánk,
Szíves gazdasszonyunk,
Hogy béfogadtatok,
Gyërtyát gyújtottatok.
Isten fizesse meg
Fizesse az Isten
Jóakaratotok!
A ti jóságitok!

2. Köszönjük hát mi is,
Kedves, jó testvérek,
Drága, jó testvérek,
Hogy idejöttetek,
Mëg nem vetettetek.
Fizesse *j*az Isten
Isten fizesse meg
Áldja meg az Isten
Minden lépésteket!
Minden lépésetek!

3a Szent János áldása
Szálljon mindnyájunkra,
Minden rokontokra,
Atyafiságtokra,
Szomszédja*j*itokra,
Jó barátitokra!

3b Szent János áldása
Szálljon ezen házra,
Szomszédja*j*itokra,
Jó barátitokra!
Ezért a jó Isten
Áldjon mindnyájunkat!

Törtelyiné: Házakná', kilenced.
Bankáné: Kilenc este, és mindön este evvel mënnek szét.

Egyházaskér, Mihók Antalné Kiss Mária (79) 1, 2. vsz. Burány B., 1978.
Pópity Péterné Losoncz Erzsébet (75) 1a, 2. vsz. Kónya S., 2002.
Oromhegyes, Törtelyi Mátyásné Dávid Viktória (63) 1a, 2, 3a vsz. Bodor A., 1995.
Csóka, Banka Mihályné Hecskó Erzsébet (58) 3b vsz. Burány B., 1972.

Szentcsalád-járás variáns: 181-III. 190.
Dallamtípusáról lásd a 181-III. ének jegyzetét.

192. Szentcsalád-járás

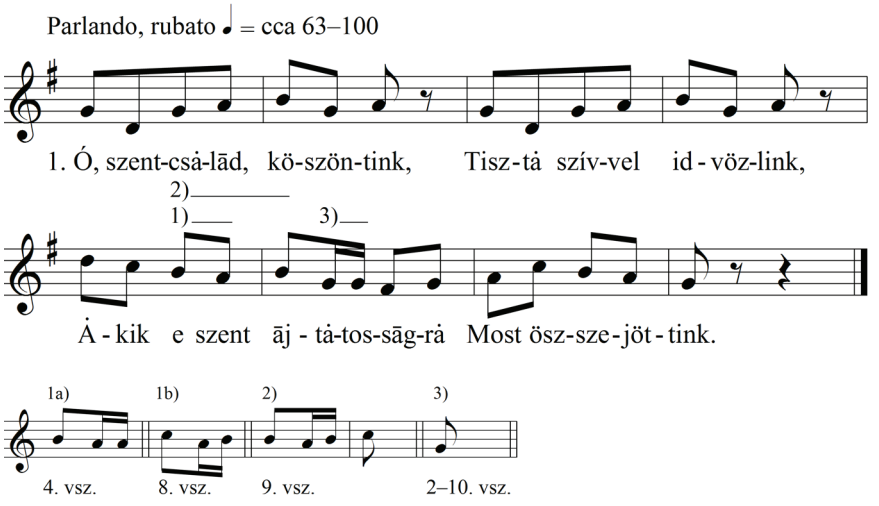

2. Rózsāk ékes rózsājà,
Szentséges Szíz Māri*j*à,
Te vàgy à szentcsàlād ékes,
Szép koronājà.

3. Ó, tekintsél mire*j*ānk,
Legkedvessebb Szízànyānk,
Jézus Szent Fi*j*àddàl nyerd meg
Égi koronānk!

4. Szentcsàlād, téged kérink,
Buzgó szívvel tisztelink,
Jézus, Māri*j*à és Szent József,
Légy mi védelmink!

5. Zengedezé énekkel,
Buzgó kenyergésekkel
Téged kérink, ó, szentcsàlād,
Összetett kézzel.

6. Ide hozzād sijetink
Szent képed hogy szemléljük.
Jézus, Mārijà, Szent József,
Téged tisztelink.

7. Szentcsálād, vedd kedvessen
Imājinkàt szívessen!
Mennyeji szent āldāsodàt
Àdd rānk kegyessen!

8. Tindeklé szép csillàgok,
Mi rejānk rágyogjàtok!
Jézus, Mārijà és Szent József,
El ne hàgyjàtok!

9. Āldāstok legyen rájtunk,
Kik hozzātok sóhájtunk.
Jézus, Mārijà és Szent József,
Könyörilj rájtunk!

10. Nàgy dicséség Istennek,
Fijúnàk, Szentléleknek!
Tisztelet a szentcsálādnàk
Örökké, āmmen!

Bácskertes, Gábor József (92) előénekes. Bodor A., 1990.

Szentcsalád-járás variáns: 180-IV.
Dallamtípusáról lásd a 141. aratási ének jegyzetét.

193. Szentcsalád-járás

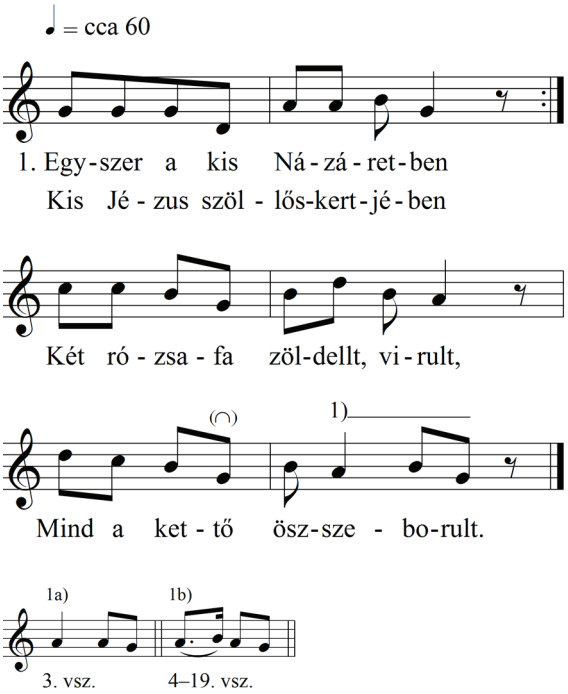

2–19. vsz. = 182. sz. 2– 19. vsz.

Rábé, Kiss Dezsőné Makra Ilona (53) 1–19. vsz.
Tóth Kása Jánosné Engi Mária (81) 1–4, 8, 10. vsz. Bodor A., 1997.

Kissné nyomtatványból énekelt (A vad csipkebokor eredete vagy a kis Jézus rózsakeresztje), Tóthné kívülről.

Szentcsalád-járás variáns: 178-X, 179-XIII, 181-I.

(Hasonló Temerinből: Csorba 1988, 257–258.)

Dallamtípusáról lásd a 178-X. ének jegyzetét.

194. Szentcsalád-járás

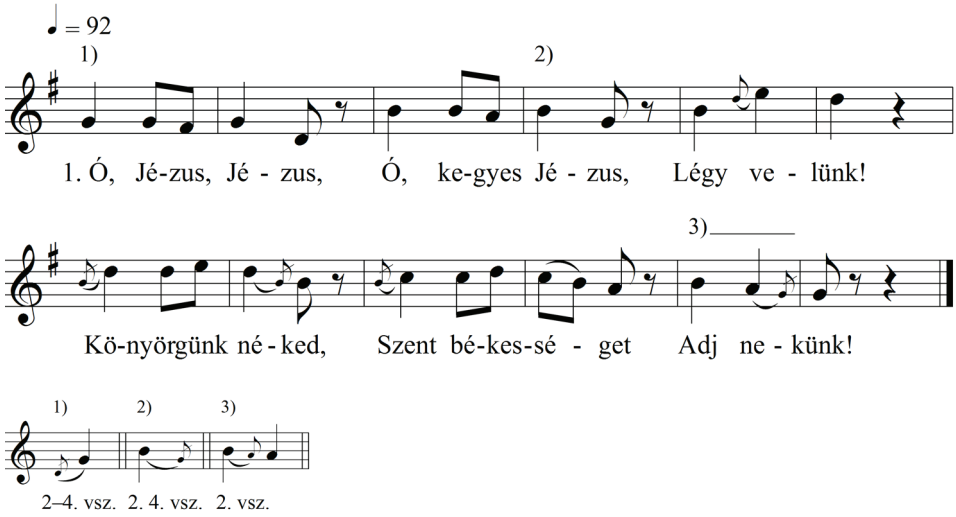

2. Ha a bűn éget,
Ha ver az élet
Vihara,
Csillagunk éjben,
Segíts a vészben,
Márij*a*!

3. Márij*a* őre,
Hű segítője
Szent József,
A betegágynál
És a végórán
Védelmezz!

4. Ha erőnk nincsen,
Példátok intsen,
Szentcsalád!
Ha szívünk tiszta,
Megnyílik majd a
Menyország.

Dérné: A Mennyből az angyal kottájára van ez. Búcsúzó ének.

Jasura: Szentcsalád-járáskor a litánia végén énekelik.

Tóthfalu, Dér Vilmosné Takács Kató (70).
Bella János (78) kántor. Bodor A., 1995.
Csóka, Jasura József (55) előénekes. Kónya S., 1998.

Bella János 53 évig kántorkodott szülőfalujában. Ezt a szöveget egy öreg nénitől kapta. Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 202-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét. **Hangzó: 062** (Dérné).

195. Szentcsalád-járás

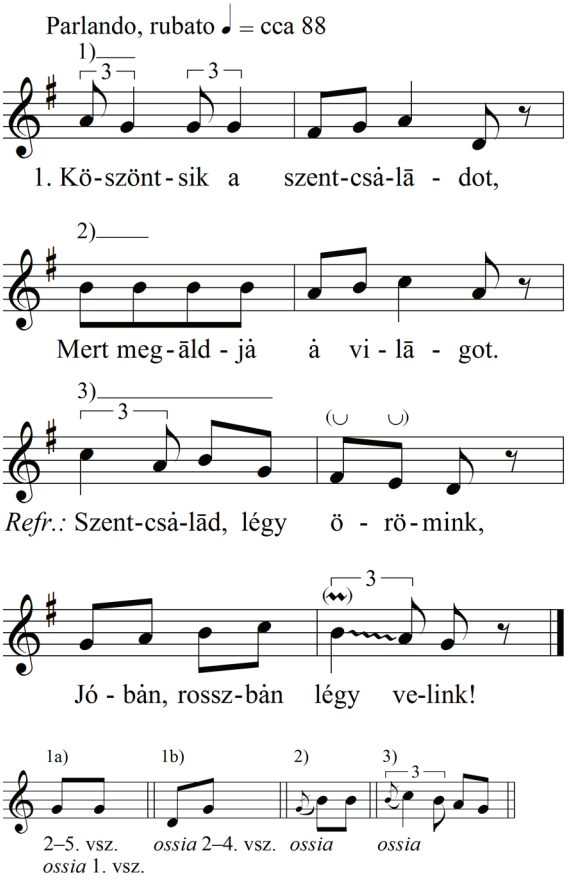

2. Āldd meg minden igyeinket,
Békében óvd nemzetinket! *Refr*.

3. Csālādoknák ékessége,
Āldj meg minket, hozzānk térj be! *Refr*.

4. Jézus, Mārijà, Szent József,
Szent hitinkbe tàrtsàtok meg! *Refr*.

5. Hàlālunknàk szent órājān
Hogy ne ārtson màjd à sātān! *Refr*.

Bácskertes, Gábor József (92) előénekes 1–5. vsz. Bodor A., 1990.
Oromhegyes, Törtelyi Mátyásné Dávid Viktória (72) 1–4. vsz. Bodor A., 1995.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 156. kisboldogasszonyi ének jegyzetét.

196. Szentcsalád-járás

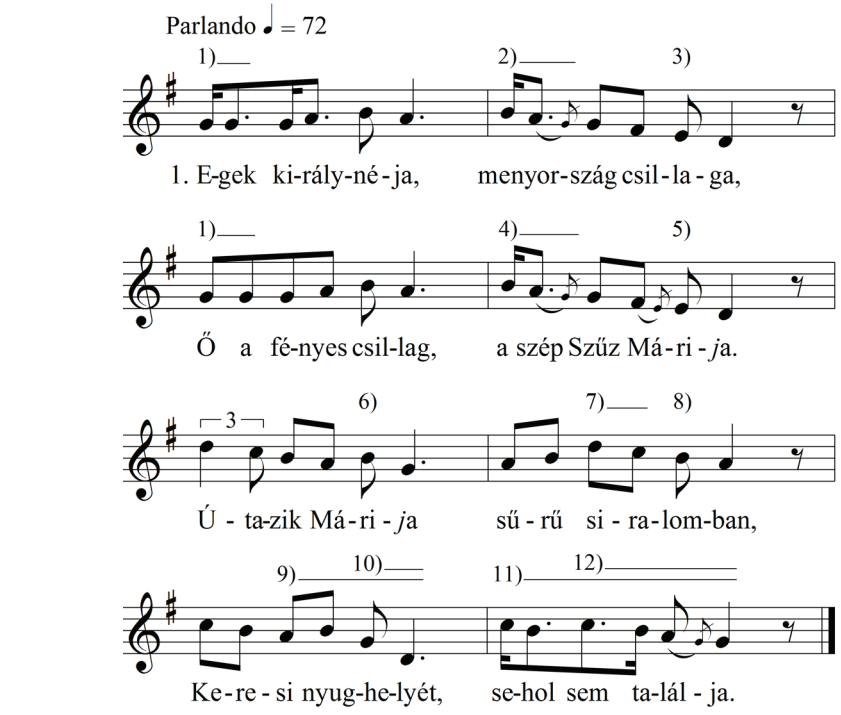

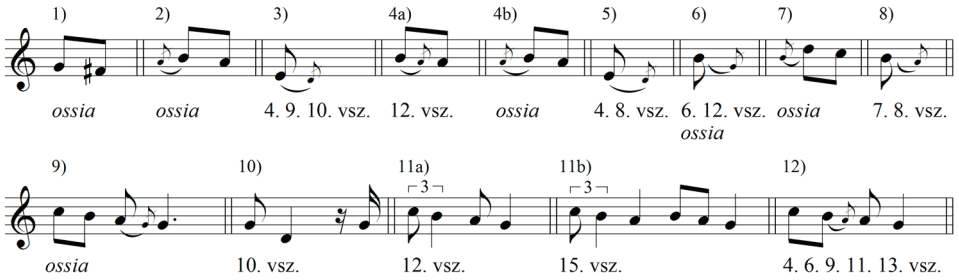

2–11. vsz. = 181-IV. sz. 2–11. vsz. szövegváltozatokkal.

12. – Ugyan, kedves atyám, te nagy, gazdag kovács,
Úgy van, kedves atyám, te nagy, gazdag kovács,
A Szűz Máriának mért nem adtál szállást?
A kis Jézuskának mért nem adtál szállást?
– Jaj, ha tudtam volna, a legszebb szobámba
Adtam volna szállást a házamba.
Adtam volna szállást neki a házamba.
Adtam volna neki szállást a házamban.

13. Inkább én feküdtem volna istállóban,
Nem hogy Szűz Mária és ártatlan fia!
Semhogy Szűz Márija, ártatlan Jézuska!
Mert a Szűz Mária tett olyan nagy csodát,
Ó, a Szűz Mária tett olyan nagy csodát,
Meggyógyította *j*a kovácsnak le*j*ányát.
És/*Hogy meggyógyította a kovácsnak lányát.*

14. Szentháromság Isten áldja és engedje,
Áldassék vég nélkül a drága szent neve!
Áldassék közöttünk a drága szent neve!
Dícsértessék töllünk az Úr Jézus neve,
Dicsértessék Jézus, az Úr Jézus neve,
Áldás és szent béke szálljon nemzetünkre!

15. Ezerszer üdvöz légy, Szűzanya, Márij*a*,
Ajtóm is, szivem is ím, előtted nyitva.
Tisztelni akarlak szívemből, lelkemből,
Ne felejtkezzél meg utolsó percemről!

Tóthné: Karácsonkor kilencedöt möntünk végezni, azt a „lelki jászolépítést". Akkó mindig ezt szoktuk énekőni. Én má' kislán korom úta végeztem eztet. Csak ugyë a némöt mögszállás ideje alatt el vót tiltva, akkó nem. De most mán azúta is. A háború után is mindég végeztük.

Bella János: Egy nénitől kaptam [a szöveget], kanizsai vót. Mikor szállást keres a szentcsalád, ádventba, akkor végezzük. Szálláskeresés, az a címe és utána ima van, és a legvégén szoktuk ezt énekelni.

Rábé, Tóth Kása Jánosné Engi Mária (81) 1, 4–14. vsz.
Masa Rozália (64) 1. vsz. Bodor A., 1997.
Tóthfalu, Bella János (78) kántor 1–14. vsz. Bodor A., 1995.
Oromhegyes, Nyilas Pekla Mária (80) és társa 1–14. vsz. Bodor A., 1995.
Magyarkanizsa, Fehér Györgyné Kiss Földi Mária (64) 1, 7. vsz. Bodor A., 1993.
Losonc Istvánné Körmöci Borbála (65) 15. vsz. Bodor A., 1994.

Bella János 53 évig kántorkodott szülőfalujában.
Losoncné születési helye Adorján.
Szentcsalád-járás variáns: 181-IV.
Dallamtípusáról lásd a 157. kisasszonyi éneket.
Szövegvariáns: 179-VI, 186.

BÖLCSŐJÁRÁS 197–199.

Fehér ruhás, egészen apró kislányok feladata Gomboson, Doroszlón és Bezdánban a *bölcsőzés*, *bölcsőjárás* december 24-e délutánján. A kis Jézus bölcsőjét viszik magukkal és karácsonyi énekeket énekelnek, majd viszonzásul ajándékot kapnak. A szokás tulajdonképpen a karácsonyi kántálás némileg dramatizált, illetőleg a betlehemes játék erősen leegyszerűsített változata a bácskai Duna mentén.

197. Bölcsőzés

197-I.

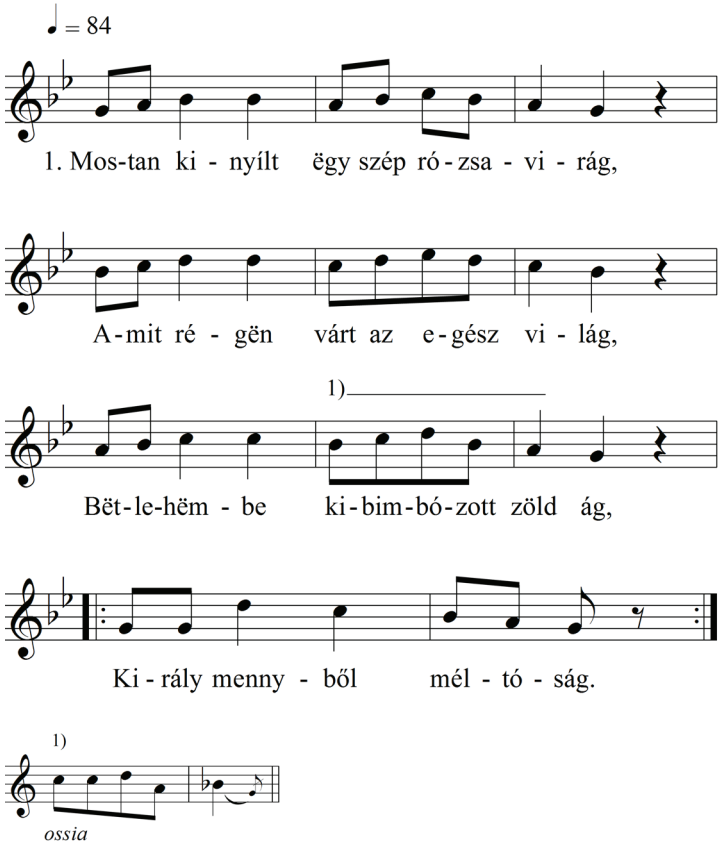

2. De nem talált szállást a városon,
Maradása nincs, csak ëgy szálláson,
Mert lakósok inkább gazdagokon
Kaptak, mintsëm Jézuson.

3. Szűz Mária így kesereg sorsán
Szent Józseffel Szent Fiját altatván.
Nyugszik vele csak ëgy kevés szénán,
Könnyeji kicsordulván.

197-II.

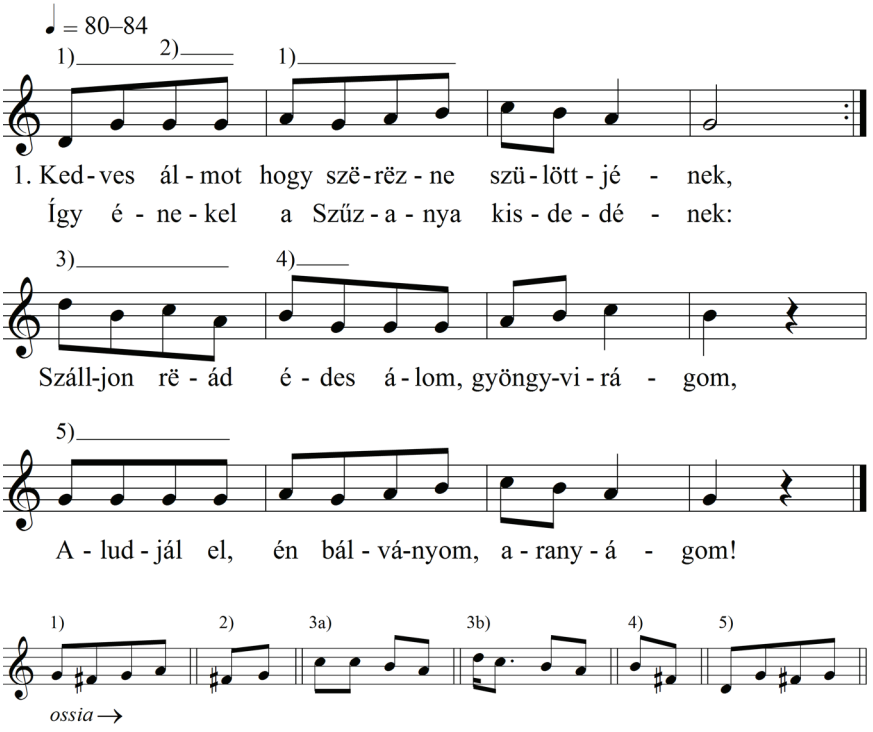

1a Kedves álmot hogy szerezzen szülöttjének,
Igy énekel a Szűzanya kisdedének:
Aludj, gyönyörű gyermekem, Isten Fija,
Aludj, aludj, én szerelmem, világ díjja!

2. Ó, fagyos tél szép virága, kis Jézuskám,
Të vagy lelkem boldogsága itt a pusztán.
Aludjál el, én reményëm, gyöngyvirágom,
Magas mënnyből szállt napfényëm, aranyágom!

3. A pásztorok üdvözölnek térdre esve,
Az angyalok énekelnek örvendezve.
Én is szép dalt zengëk nékëd, gyöngyvirágom,
Hunyd be fényës szëmëcskédet, aranyágom!

4. Meleg tanyán vannak mások, kis Jézuskám,
Nekëd barlang a szállásod künn a pusztán.
Aludj, szívem, mënny királya, gyöngyvirágom,
Szűzességëm koronája, aranyágom!

197-III.

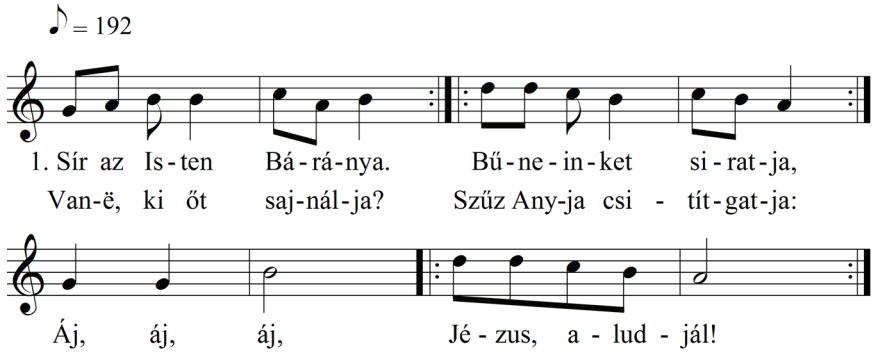

2. Ne sírj, én szép alakom,
Gyenge bimbóm, harmatom,
Szűzi méhem, rajlépem,
Ég és föld édësségëm!
Ej, ej, ej, csók këll-ë vagy tej?

3. Jaj de kemény a jászol,
Kisfiam, jaj de fázol!
Tél elején nincs bástya,
Csak Szent József palástja.
Aj, aj, aj, süvölt a szélzaj!

4. Aludjál, boldogságom,
Kinyílt ëgy szép virágom!
Én kisded mëssiásom,
Nincs helyed a szálláson.
Ó, ó, ó, sorsod szánandó!

5. Ne sírj, gyönyörűségëm,
Koronám, ékësségëm!
Szép bölcsődalt zengenek
A mennyei szellemek.
A, a, a, lelkem sugara!

6. Szálljon rád édës álom,
Zokogó kis bárányom!
Én szülöttem, teremtőm,
Álmodozz a jövendőn!
Lá, lá, lá, jer szárnyam alá!

7. Verjën az én keblemben
A szív most csendësebben,
Hogy alvó kis galambom,
Fiam, fel në riadjon.
Áj, áj, áj, Jézus, aludjál!

Laboda Jánosné: Ez a bölcsőzés, karácsony estéjén szokták járni. A bölcsőt két kis Mári*j*a-lányos ruhába öltözött kislány viszi. A kis bölcsőbe Jézuska szobra, fő' van díszítve.

Barna Mihályné: Minden versszak után megrengették a kis Jézuskát a bölcsőbe, és kapnak ajándékot a kislányok.

Gombos, Nemes Pálné Bacskó Rozália (28) I. 1. vsz. Kiss L., 1941.
Laboda Jánosné Galambos Anna (73), Pető Mihályné Szűcs Rozália (56),
Barna Mihályné Szobonya Anna (76) I. 1–3. vsz. Kiss L., 1969.
Murényi Ágnes (10) II. 1–4. vsz., III. Kiss L., 1941.
Barna Mihályné Szobonya Anna (76) II.1a, 3. vsz. Kiss L., 1969.

A gyűjtő jegyzete: „Ádám-Éva napján 3–5 éves kislányokat fehér ruhába öltöztetve kettesével »bölcsősök«-nek küldenek. Magukkal visznek egy kis bölcsőt, amelyben parasztos, kikeményített párnák közt Jézuska-szobor nyugszik. Ezeket a bölcsősöket már délután két óra után terített asztalokkal várják. A bölcsősök a bölcsőt az asztalra teszik, és a dal éneklése közben meg-megringatják. A dal befejezése után ajándékot kapnak. Karjukon »slingütt« kendő lóg összekötve. Abba szedik az ajándékot (diót, almát)" (MNT II. 387).

I. *Mostan kinyílt*. Moll hexachord, tercváltó dallam, strófaformája középkori eredetű. Kedvelt karácsonyi ének (MNT II. 586–588), karácsonyi köszöntőként és betlehemesekben is szokták énekelni. Több mint félszáz változatát gyűjtötték a Dunántúlon, az Alföldön, Erdélyben és Bukovinában.

Variáns: 215. karácsonyi köszöntő, 255-IV*, 256-II*, 268-I. betlehemes, 290–292. karácsonyi ének.

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/159.

II. *Kedves álmot hogy szerezne szülöttjének*. 17. századi dallam, *Náray énekeskönyv*ében *Üdvözlégy, Atyaistennek szép leánya* szöveggel szerepel (RMDT II. 133), a *Kis Sándor-kézirat*ban (1839) azonban már ezzel, a néphagyományban is elterjedt szöveggel. Kevés változatát a Dél-Alföldön és Moldvában gyűjtötték, ennél bizonyára elterjedtebb.

Variáns: 179-XI. szentcsalád-járás éneke, 198. bölcsőzés, távolabbi: 104. húsvéti ének.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény: 12.112.1/0.

Szövege: *Orgonahangok*, 463. Bölcsődal. Szövegvariáns: a 312. karácsonyi ének.

III. *Sír az Isten báránya*. Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 10. csillagjárás jegyzetét.

Hangzó: 063 (I. ének, Labodáné, Petőné, Barnáné).

198. Bölcsőzés

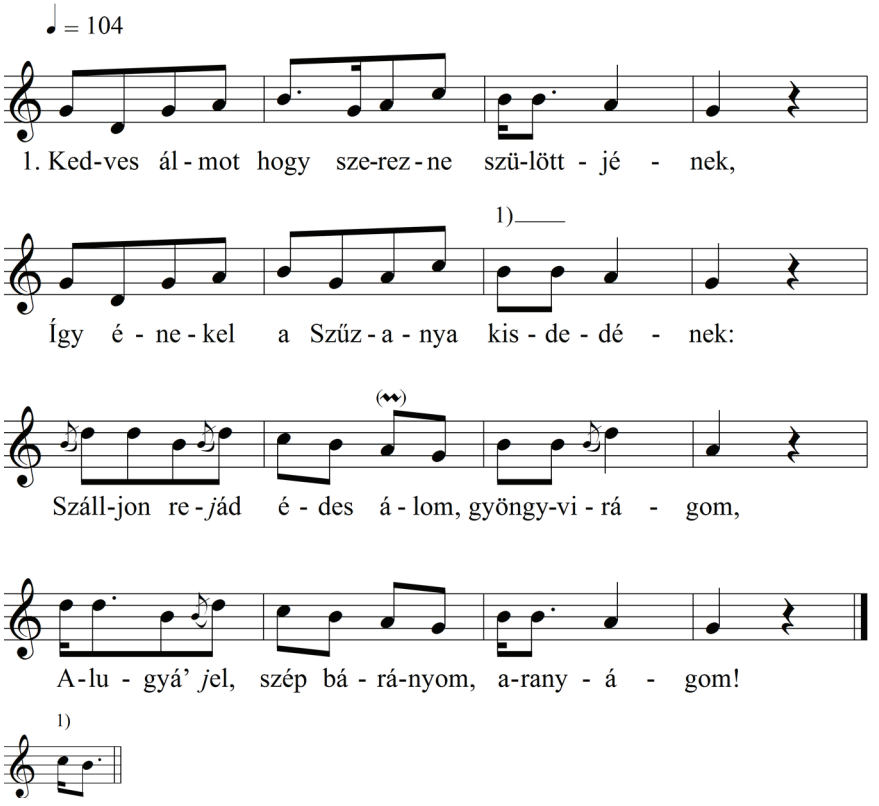

2. Ha lehetne, a lelkembe foglalnálak,
Szerelemmel a szívembe bezárnálak.
Kebelembe vetnék ágyat, gyöngyvirágom,
Lelkem lenne lakóházad, aranyágom!

Bëzdánba më̈g ez a szokás, hogy két kislány járják a betlehemët. Fölékesítik a bölcsőt, kis Jézust belefektetik, viszik, és ezt éneklik.

Bezdán, Bálint Lajosné Csitári Rozália (59). Kiss L., 1969.

Az énekes a gyűjtés idején már Gomboson lakott, a felvétel ott készült.
Variáns: 197-II. bölcsőzés. Dallamtípusáról lásd annak jegyzetét. **Hangzó: 064.**

199. Bölcsőjárás

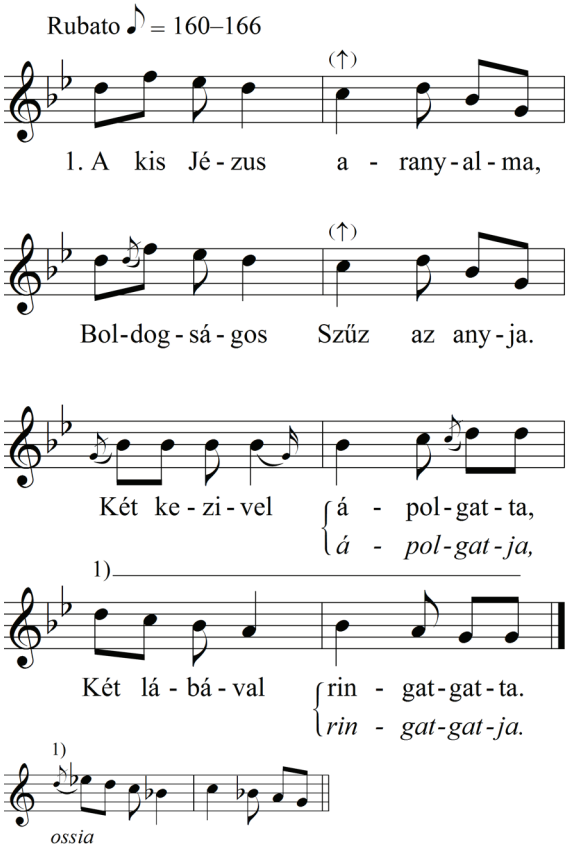

2. – Aludj, aludj, én kisdedëm,
Aludj, gyönyörű gyermëkëm!
Gyönyörűséges gyermekem!
Nem királyné a të anyád,
Szolgálatbul lëttem dajkád.

3. Ó, të dudás, mit szundikász?
Fényës az ég, nem köll lámpás!
Verjed, verjed a citërát,
Jézuskának ëgy szép nótát!

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Horváthné: Bölcsőjáráskor járják, mikor a kis Jézuskát várjuk, hogy mëgszületik. Előtte való nap, karácsony előtt.

Kálmánné: Édesanyám fölőtöztetett szépen fehér ruhába és mentünk a rokonokhó'. Akkó ott ëmondtuk azt, amit köllött, azt a kis énekët. „Dicsértessék a Jézus Krisztus! Szabad-ë bőcsőt járni?" Azt mondták, hogy szabad. No, akkor ëkezdtük. Lëtëttük az asztalra [a bölcsőt] és ringattuk. Hát ez vót az egész. Utána kaptunk ëgy kis ajándékot, kis almát, dijót, ëgy kis fügét, ilyen valamit. És akkor ëköszöntünk, mëntünk a másik rokonokhó'. Ott éppen ezt mondtuk, amit itt.

Cseké né: Mëntünk a bőcsőt járni. Ketten vótunk a testvérëmmel, fejünkre fehér kendő, nagy cipők: hun kiléptünk, hun nem, belüle. Fejkendőbű vót a tarisznya. Testvérëm hozta a tarisznyát, én vittem a bőcsőt. Fázott a kezünk, nem vót kesztyű.

Doroszló, Horváth Jánosné Kovács Mária (61) 1–3. vsz.
Radics Józsefné Szűcs Mária (78) 1–2. vsz. Kiss L., 1968.
Kálmánné Hózsa Julianna (78) 1–2. vsz. Varga A., 1994.
Csekéné Pakói Ilona (72) és testvére a szokásról. Varga A., 1994.

Gregorián himnuszdallamból *(Vexilla regis)* származó 16. századi egyházi népének változata (Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 72, II. 34). További alakítás folytán az első két sor dallama egymáshoz hasonult, és ebben a formában rendkívül népszerűvé vált mint karácsonyi ének, köszöntő, betlehemes (MNT II. 551–556, 565), a templomi használatból pedig kiszorult. Mintegy 70 változata ismert a Dunántúlon, a Felföldön és az Alföldön. A felföldi dallamok Nyitra megyéből valók, és lakodalmasok (MNT III/A 223–226). A városi közönség körében is elterjedt *Kirje, kirje, kis dedecske* szöveggel Bálint Sándor gyűjtése révén (MNT II. 551–554*j.a*). A karácsonyi ünnepek egyik legkedveltebb dallama a Vajdaságban.

Variáns: 182. szentcsalád-járás éneke, 200-II, 206-II, 210–212. karácsonyi köszöntő, 245-VII*, 253-III*, 258-V. betlehemes, 281–282. karácsonyi ének.

Dallamtípusa: Típuskatalógus III/99. **Hangzó: 065** (Horváthné).

KARÁCSONYI KÖSZÖNTŐ 200–231.

Karácsony böjtjén, Ádám-Éva napján járnak a köszöntők, kóringyálók kisebb csoportokban, de egyes helyeken már karácsony hetében vagy akár egész advent folyamán. Rendkívül népszerű, széles körben gyakorolt szokás, szívesen mesélnek róla az idős énekesek, akik valaha maguk is köszöntöttek. A csókai Banka János így emlékszik: „Hát a mi gyerëkkorunkban én is jártam kóringyáni. Így mondtuk ezt a karácsony esti köszöntést karácson böjtjin este. Úgy mondjuk, hogy köszöntöttük a karácsont. Ez úgy kezdődött, hogy odaátunk az ablak alá, ahol égött a lámpa (persze ahol nem égött, oda nem is mentünk). Odaköszöntünk, hogy »Dícsértessék a Jézus Krisztus! Mëghallgassák-ë az angyali vígasságot?« Ha azt mondták, hogy igen, akkor eléneköltük azt az éneköt, ami nekünk mëg vót beszélve: »Mennyből az angyal« vagy »Csordapásztorok«, »A kis Jézus megszületëtt«. Mikor eléneköltük, akkó kiszóltak, hogy »Hányan vagytok?« Hogy mennyi diót hozzanak. Mindönki kapott kettőt-háromat, milyen jószívű vót a gazda. Na de ahol égëtt a lámpa és azt szóták ki, hogy »Nem hallgassuk mëg!«, akkor mi ëgy kórusba rárántottuk, hogy »Akkó fulladjanak bele a mákos gubába!« És ēszaladtunk. Öten-hatan is möntünk, úgy vótunk őtözve, mint mindön nap. Csak diót kaptunk, no, aztán vót ahul apró krumplit kaptunk dió helyett. De ott mëgmondtuk a véleményünket, hogy »Gyüvőre az Isten ilyen diót adjon ki*j*etëknek!«”

A kanizsamonostori juhász, Maros Péter szerint „Kóringyáni a gyerëkëk [szoktak]. Karácsony estéjén elindultak ëgy-ëgy harisnyaszárrā’ – mer ugyë az engedte a di*j*ót – és möntek sorba. Mindön házhoz beszótak, hogy »Mëghallgatik-ë az angyali vígasságot?« A házigazda természetössen mëghallgatta. Akkó a gyerëkëk két éneköt énekőtek: »Csordapásztorok« mëg »Mennyből az angyal«. Na, akkó a háziasszony – ha olyan helyiség vót – közéjük gurított ëgy marék di*j*ót vagy pediglen a markukba. De az vót legérdëkösebb, ha közéjük gurította, mer akkor ötöt-hatot főlüktek, mire összeszeződték.”

A magyarkanizsai Losonc Istvánné szerint: „Estefelé, úgy alkonyat táján összeszödelőzködtünk gyerëkëk, heten, nyócan, tízen, akik jó kis társak voltak. Mëgá’tunk az ablak alatt, bëszótunk, hogy »Szabad-ë kóringyáni?« Vót olyan eset, hogy nem engedtek, még az ablak alu’ ēzavartak bennnünket. Hát az is vót, hogy még el së kezdtük az éneköket, má’ beinvitátak bennünket, behívtak és di*j*ót, almát, kalácsot kaptunk. Nemcsak ëggyet, hanem több karácsonyi éneköt [is énekeltünk], hát attól függött. Volt, hogy sokallták: »No, jó’ van, mënjetëk kicsinye*j*im, még máshova is el köll mënnëtëk!« Vagy pedig nekünk vót mëhetnékünk még máshova is.”

A moholi Mészáros Józsefné szerint „Hónap elejin elkezdtük, decembër elejin és karácson éccakáján végeztünk. Mëgvót az, hogy mennyi*j*é’ mëntünk el egísz karácsony napjáig, vagyis éccakájáig. Mindën este elmëntünk. Ha nem mëntünk mindën este, akkó arra az estére nem kaptunk pézt. Kint az ablak előtt elmontuk, aztán vót, mikó ki*j*adták az ablakon a pézt, akik nem akarták, hogy bëmënjünk. Talán feküdtek, vagy mi. De vót még, amellik: »No, gyertëk bë, kislányok, maj’ bënt elkapjátok!« Mikó bëmëntünk, kaptunk egész jó marék di*j*ót mëg aztán a pézt, amire mëgëggyeztünk. Mëg vót olyan hel, ahun még többet is adtak, vót bizon! Mëntünk négyen-öten, olyan nyóc–kilenctű’ tizënëgy–két évig. Aztán má’ nem mëntünk, mink is beleérkeztünk abba a kamaszkorba, oszt hát röstētük vóna.”

Bácskertesen korcsoportok szerint járnak köszönteni. Már az egészen kicsi gyerekek, a két-három évesek is mennek, őket a szülők viszik. Az iskolás fiúk pedig „még ellemibe jār[nak], ăddig szokták, tiz-tizënkét évig. Állig vārtuk eztet ugyë, mer akkó kăptunk ëgy kis pézt. A nągylānyok is mënnek ą fijúkhoz, ilyen tizenet éves [tizenöt éves] lānyok, tizennégy [évesek] szintén Ádám-Éva estéjén, de csąk ą fijús hāząkhoz. (Ą fijúk më mënnek entezni húsvétkó ugyąnązokąt ą lānyokąt.) Szokták kąpni ąjāndékot, mindegyik kąp ëgy kis csomągot, vągy bross vągy vąlămi ilyen kisebb dolgokąt” (Dienes Pál). „Az én apám járt énekelni, idős korába *j*is. Karácsony után három nappā’ együtt haza, addig énekőt. Hát szeretett inni, nagyon jó hangja vót, szép hangja, és ment a rokonokhó énekelni” (Guzsványné).

Az éneklést általában prózai beköszönés és elköszönés keretezi, néha rigmus is tartozik hozzá. Az énekanyag csak körvonalaiban meghatározott, ismert betlehemes és karácsonyi énekekből válogatják össze tetszés szerint. Közülük különösen kedvelt a betlehemes játékok fő éneke, a *Csordapásztorok*, mely valamennyi észak-bánáti és egy szerémségi köszöntő éneksorozatában szerepel (203–206), de a bácskai Tisza és Duna mentén is megtalálható (213). Kizárólag a karácsonyi köszöntéshez kapcsolódik a *Dicsértessék a kis Jézus, aki itt fekszik* kezdetű, ütempárossá oldódott dallam a bácskai Tisza mentén és Bánátban (200-IV, 204-II, 216–218), mely a *Ritka kertben* 17. századi és a *Pásztorok, keljünk fel* 18. századi énekből kontaminálódott.

Először azokat a köszöntőket adjuk közre, amelyeket a gyűjtők éneksorozatként rögzítettek (200–206), majd az egyes énekeket (moll jellegűek: 207–215, dúr jellegűek: 216–230), végül a kóringyálónak használt, különleges formájú katekizmusi éneket (231).

200. Angyali vigasság

200-I.

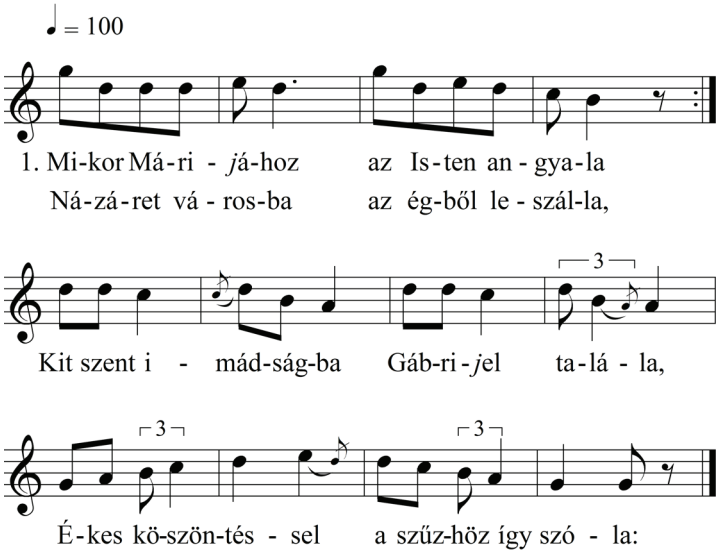

2. Üdvöz légy, te këgyes, Isten szép lëánnya,
Jessétől származott Ádám unokája,
Az Éva asszonynak legtisztább rajzatja,
József és Márija, alle-alleluja!

200-II.

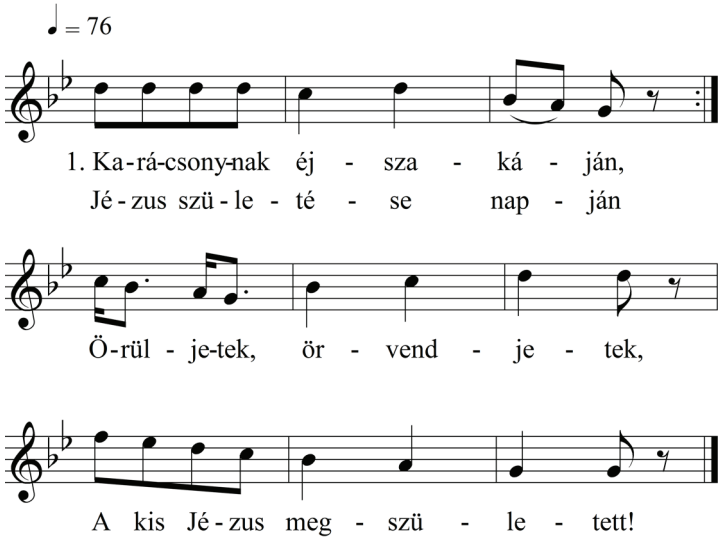

2. A kis Jézus aranyalma,
Boldogságos Szűz az anyja.
Két kezével ápolgassa,
Két karjával ringatgassa.

3. – Aludj, aludj, én kisdedem!
Nem királyné a te anyád,
Szolgálatbú lettem dajkád,
Szolgálatbú lettem dajkád.

4. Hát te, dudás, mit szundikász?
Fényes az ég, nem kell lámpás.
Verjed, verjed a citorát,
Zengj Jézusnak egy szép nótát!

200-III.

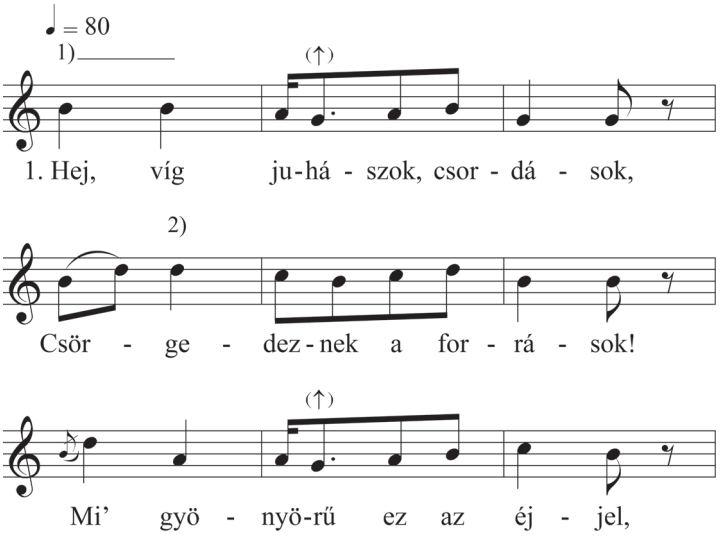

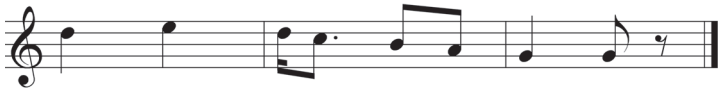

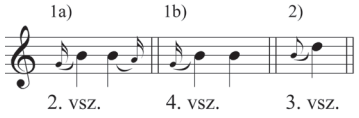

2. Nézzétek, Betlehem felett
Lám, lám, most Betlehem felett
Micsoda nagy fényesség lett!
Egy csillag is ott leszállott,
A pajta fölött megállott.

3. Régen fújdogál a szellő.
Bizonnyára annak jele,
Ott született a messi*j*ás,
Kit jövendőt Izrazijás [Izaiás].

4. Botra, juhász és batyura,
Eljött az Izrael Ura!
Vigyünk néki ajándékot,
Nem veti mëg szándékunkat.

200-IV.

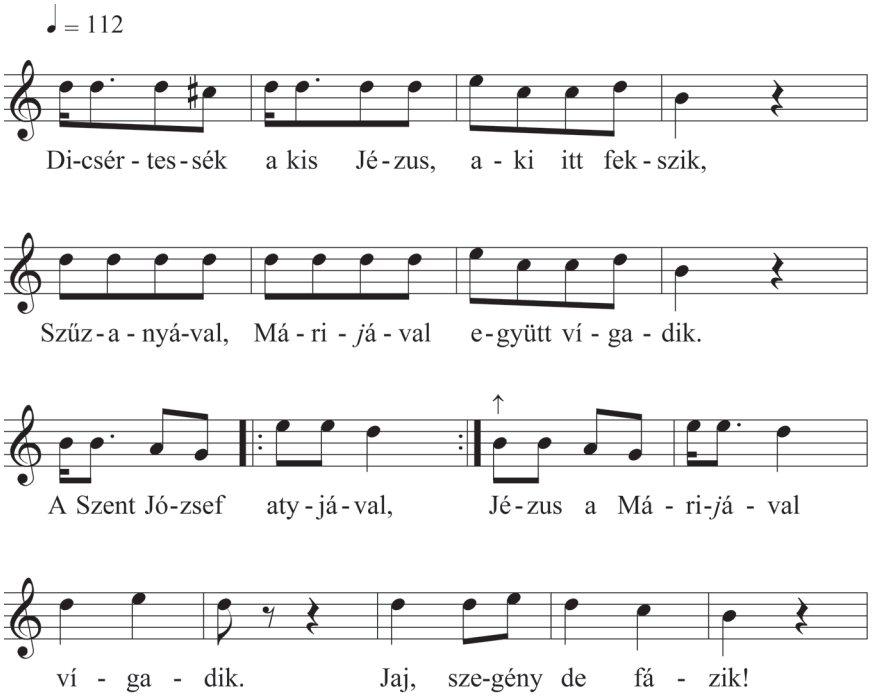

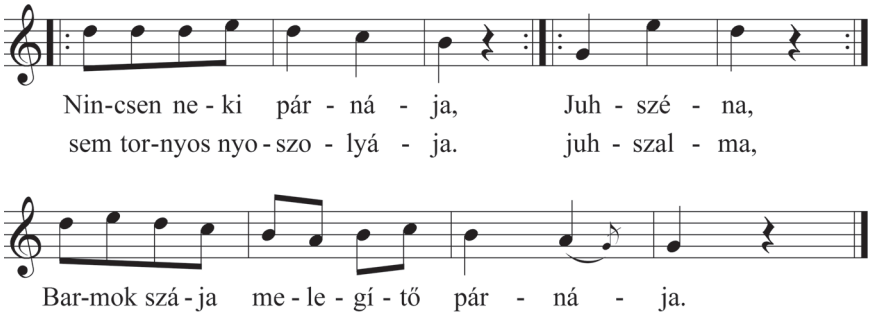

200-V. = 205-II. sz.

Dicsértessék a Jézus Krisztus! Jó éccakát!

Mészárosné: Bëszótunk, hogy Mëghallgassák-ë az angyali vígasságot? Hogyha azt mondja, hogy meg, akkó egész hónapba lëhetëtt mënni. Mëg vótunk fogadva. Vót, aki ki is szót, hogy gyertëk!

Mohol, Vlasity Károlyné Zélity Klára (50) I–II, III. 1–2. vsz., IV. Burány B., 1978.
Vlasity Károlyné Zélity Klára (62) I. Burány B., Bodor A., Németh I., 1990.
Mészáros Józsefné Dobre Etelka (42) III. 1–4. vsz., V. Burány B., 1978.

I. *Mikor Máriához.* A szöveg eredetileg egy 17. századi dallamhoz tartozik, mely Erdélyben és Moldvában ismert (MTA népzenei gyűjtemény 12.044.0/0). Az ének a Dél-Alföldre is elkerült, a dallamot azonban félreértették vagy mással helyettesítették. Moholon fél dallamra csonkult alakban éneklik karácsonyi köszöntőként (Mészáros Józsefné Dobre Etelka: Arch. 192B 12a = AP 18.691*d*, Burány B. 2000, 132, Szabó Ferenc: Arch. 256A 4, Burány B. 2000, 136), vagy pedig ezzel a kétütemes motívumokból felépülő, kontaminált dallammal. (Adventölőként is előfordul Gomboson új, kis ambitusú dallammal: 161.)

Első felének dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 12.082.1/0 (két változat a Dél-Alföldről). Második felének dallamtípusa: Típuskatalógus IV/362 (tíz változat a Dunántúlról és az Alföldről).

II. *Karácsonynak éjszakáján*. Karácsonyiköszöntő-variáns: 206-II, 210–212.

(Mészárosné Dobre Etelka és Szabó Ferenc is énekelte kopott dallammal: Arch. 192B 12c = AP 18.691*f*, Burány 2000, 135, 137.)

Dallamtípusáról lásd a 199. bölcsőjárás jegyzetét.

III. *Hej, víg juhászok, csordások*. A Dunántúlon, a Felföldön és az Alföldön elterjedt, rendkívül kedvelt, mintegy hetven változatban gyűjtött, tripodikus, tercváltó dallam. Szövege, mint Ősrégi ének szerepel az *Orgonahangok* énekeskönyvben. Legtöbbször ezzel a karácsonyi szöveggel éneklik (MNT II. 367-IV, 558, 559), de párosítóként is előfordul (MNT IV. 730–750). Bár a dallam Erdélyben ismeretlen, a székely eredetű vajdasági falvak énekanyagába bekerült, minden bizonnyal a környezet hatására.

Variáns: 180-V, VII. szentcsalád-járás éneke, 232-I (említés), 233. huszárjáték, 240-I, 254-VII, 255-I*, 260-II, 266-IV*, 277-IX. betlehemes, 328. karácsonyi ének.

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/128.

IV. *Dicsértessék a kis Jézus*. Jellegzetes vajdasági, ütempárossá oldódott, kontaminált dallam. Az elején felismerhető a *Vígan zengjetek, citerák* kezdetű ének (307), folytatásában a *Pásztorok, keljünk fel* kezdetű ének (202-II) *Siessünk, ne késsünk* szövegű részletének dallama.

Karácsonyiköszöntő-variáns: 204-II, 216–218. (Hasonló Palatinus Imre 1997-es gyűjtése a szajáni Palatinus András 83 éves zenésztől: Arch. 180A 15.)

Dallamtípusáról lásd a 307. karácsonyi ének jegyzetét.
V. Kék a kabátom. Karácsonyiköszöntő-variáns: 203-I, 204-I, 205-II, 206-I, 213–214*.
Dallamtípusáról lásd a 203-I. ének jegyzetét.
Hangzó: 066–068 (I–II, III. ének 1–2. vsz., Vlasityné).

201. Karácsonyi köszöntő

201-I.

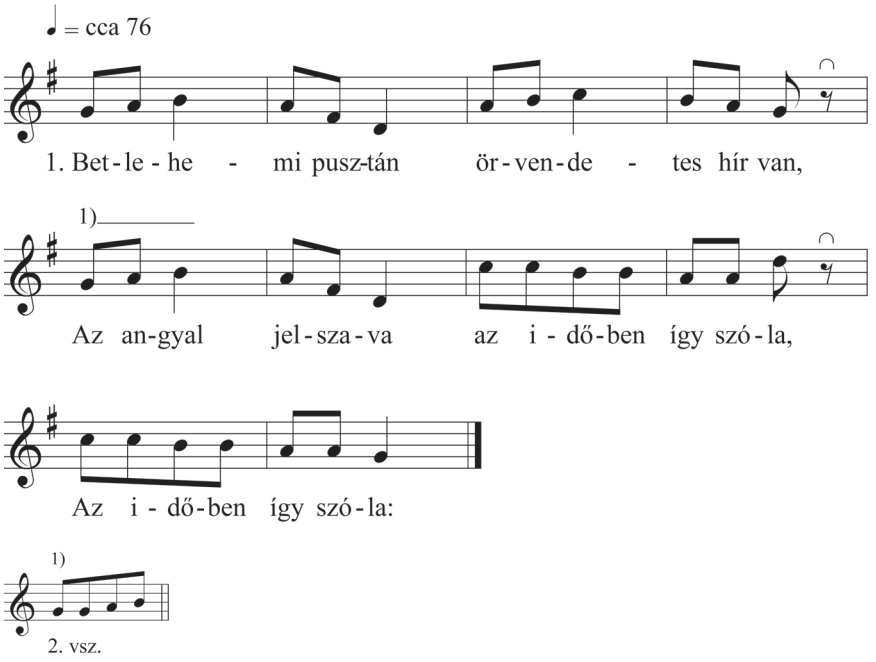

2. Pásztorok, keljetek és gyorsan menjetek
Betlehem városába romlott istállócskába,
Romlott istállócskába.

201-II.

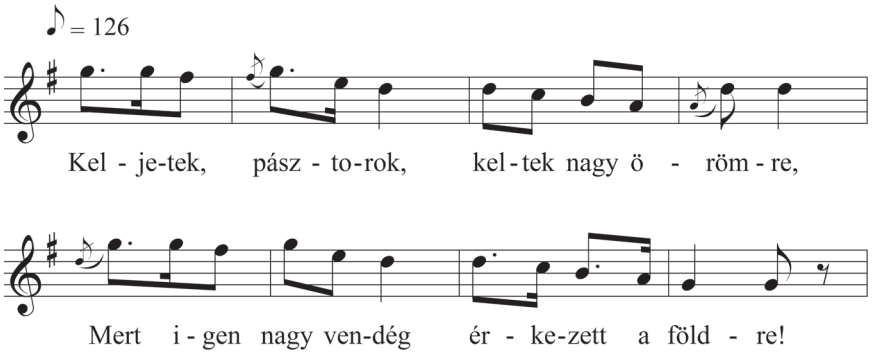

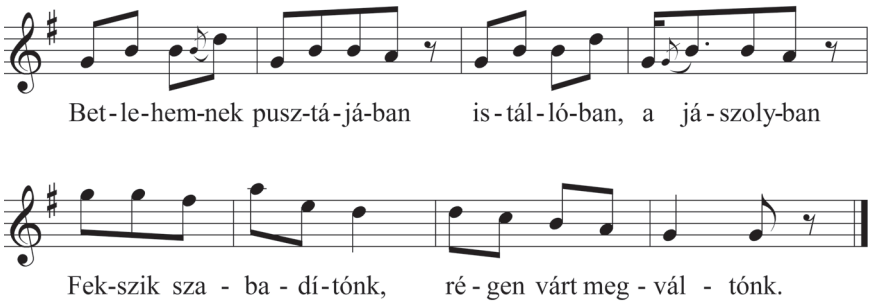

201-III.

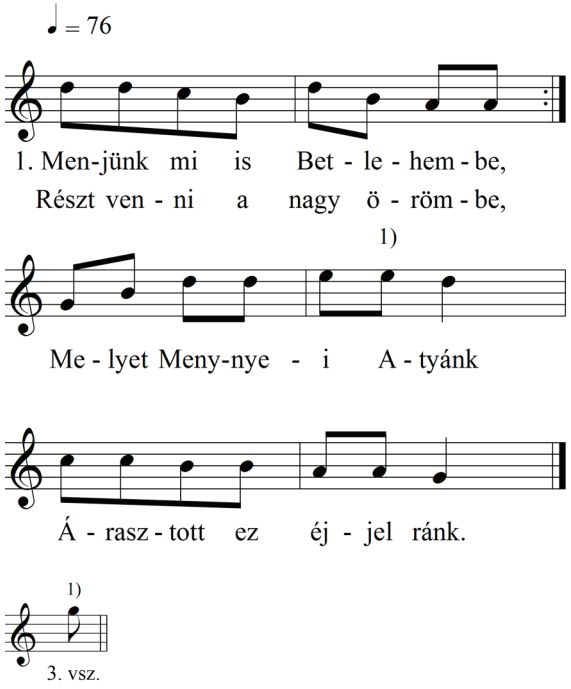

2. A pásztorok is ott vannak,
Térden állva imádkoznak.
A született kisdednek
Ajándékokat visznek.

3. Eggyik tejet, másik vajat,
A harmadik sajtot hozott,
Emez egy kosár almát,
Egy kis göndör báránykát.

201-IV.

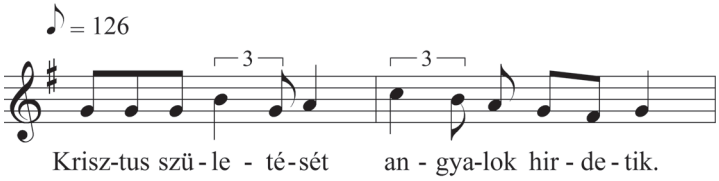

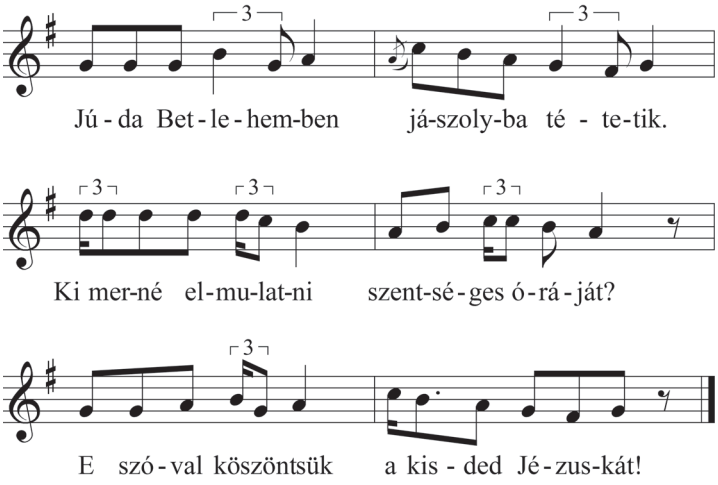

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Bezdán, özv. Szilvásiné. Nagy F., 1973.

I. *Betlehemi pusztán*. Az egész Kárpát-medencében 15 változatban ismert, plagális dúr dallam első két sorából kialakított forma.

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/395.

II. *Keljetek, pásztorok*. Az *Ó, boldog Betlehem* kezdetű karácsonyi ének sajátosan variált alakja. Dallamtípusáról, a változatokról lásd a 243-IV. betlehemes jegyzetét.

III. *Menjünk mi is Betlehembe*. Második dallamfélből önállósodott alakulat.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 271-III. betlehemes jegyzetét.

IV. *Krisztus születését angyalok hirdetik*. Kis ambitusú, AABA formájú dúr dallam. Dunántúlon és a Felföldön gyűjtötték három változatát, mindegyik névnapköszöntő (MNT II. 965).

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 12.112.0/0.

202. Kóringyáló

202-I.

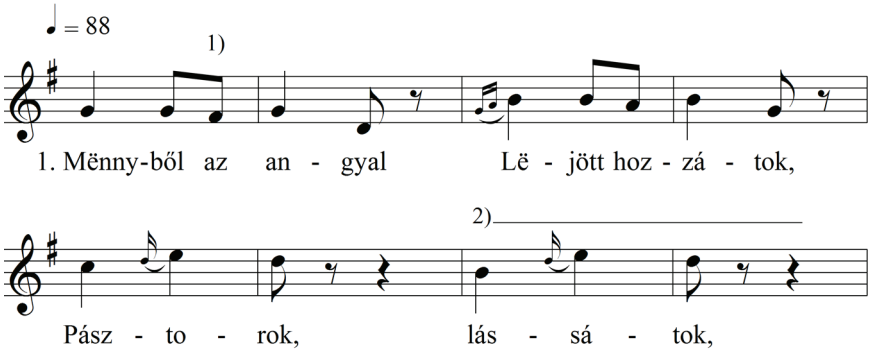

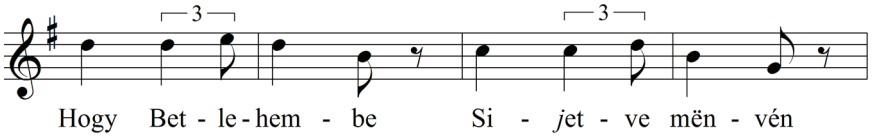

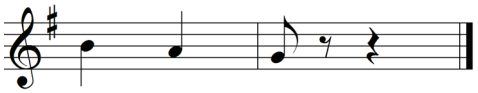

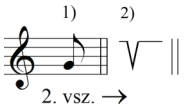

2. Istennek Fija,
Aki születëtt
Jászolba,
Barmok közt fekszik,
Jászolba nyugszik
Szent Fija.

202-II.

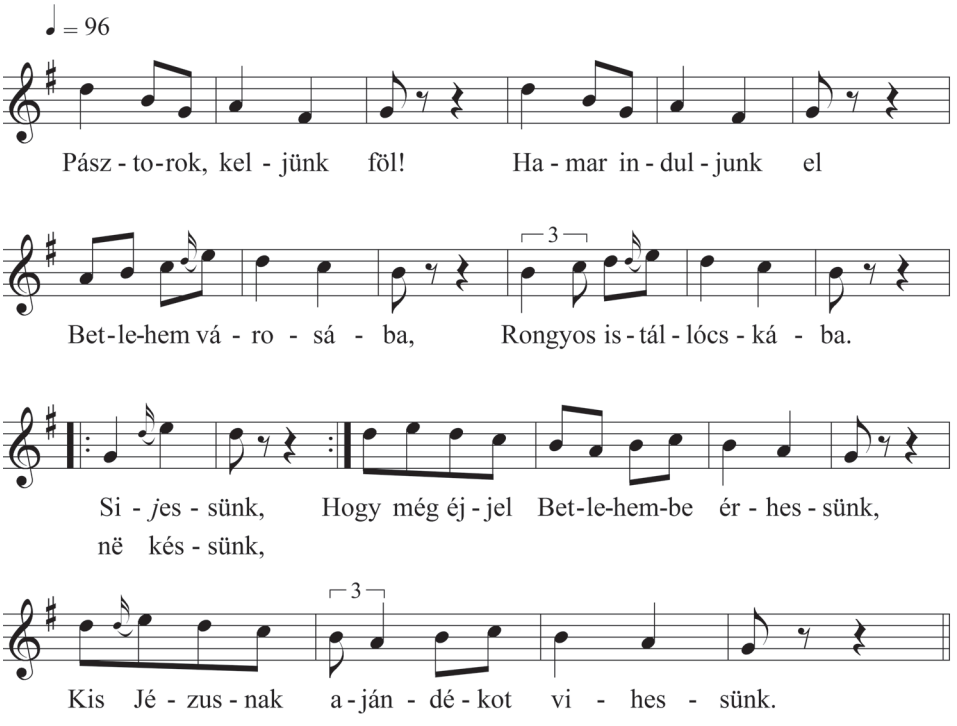

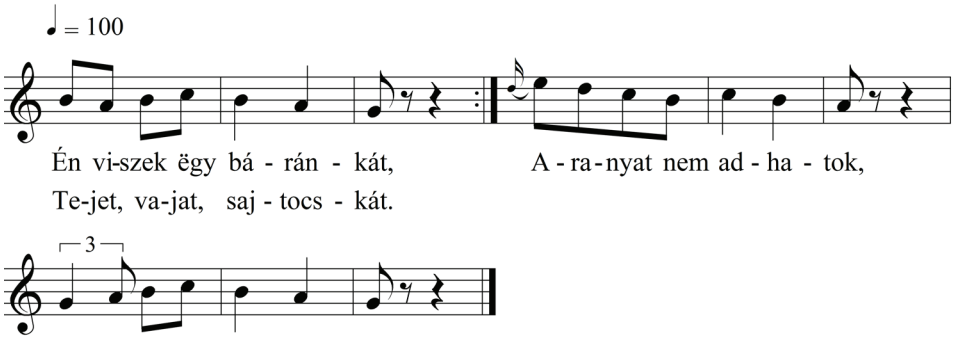

202-III.

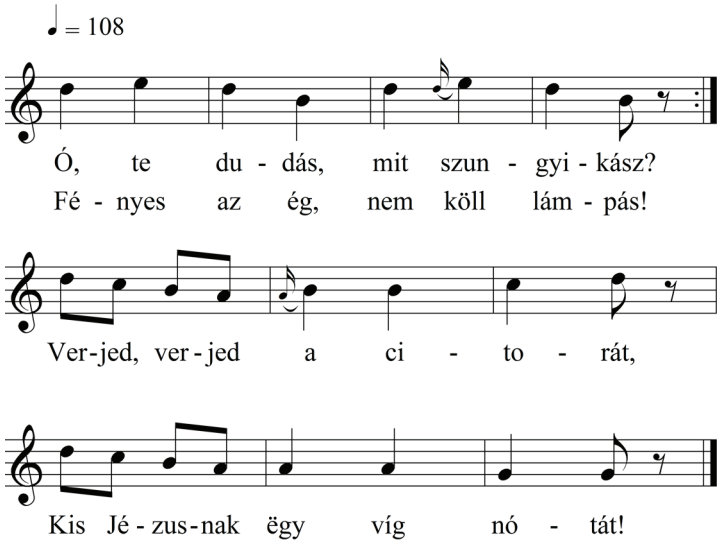

Dicsértessék a Jézus!

Hároman [mentünk]. Bëszótunk az ablakon, hogy mëghallgatnak-ë bennünket. Ha mëg, akkó bëmëntünk a' zudvarba. A' zódalsó ablakot kinyitták, oszt mikó végeztünk, odahozták, amit akartak anni. Pízt, kalácsot, ilyen karácsonyi dógokat, mindönfélét.

Zenta, Nagy Mátyásné Letenai Rozália (45). Burány B., 1972.

I. *Mennyből az angyal*. Az egyik legnépszerűbb, falun és városon egyaránt ismert, 18. századi karácsonyi ének, mely karácsonyi szentmiséken és karácsonyi népszokások keretében egyaránt használatos. Mintegy száz változatát gyűjtötték a Kárpát-medencében (MNT II. 20, 21, 44, 355-II, 356-I, 358-II, 359-I, 360-I, 365-II, 368-VI. stb.). Az énekeskönyvi alak mellett kisebb-nagyobb mértékben átalakított és más, betlehemes szövegekhez kapcsolódó formái is igen elterjedtek.

Variáns: 194. szentcsalád-járás éneke, 203-II, 230. karácsonyi köszöntő, 240-II, 241 (említés), 243-I, 244-I, 245-III*, 251-I, 252-III, 253-II*, 255-II*, 256-V*, 257-IV, 258-II*, 259 (említés), 262 (említés), 265-I*, 266-I*, 269-II*, 271 (említés), 274-VIII, 275-VI, 276-X, 277-VI. betlehemes.

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/465.

II. *Pásztorok, keljünk föl*. 18. századi betlehemes ének, ezzel a szöveggel, vagy a *Jaj, szegény, be fázik* kezdettel több kéziratos forrásban megtalálható (pl. Pálóczi Horváth Ádám: *Ötödfélszáz énekek,* 416). Mintegy 60 népi változatának elterjedése: Dunántúl, Felföld, kevesebb Alföld, Erdély, Moldva (MNT II. 356-I, 360-I, 368-VI, 370-VIII, 374-II, 378-II, 383-VI, 388-III, 699). A laza szerkezetű dallamstrófa gyakran rövid motívumokra, ütempárokra bomlik, és második része vagy utolsó sora másik dallamhoz társul: 200-IV, 203-II, 204-II, 216–217. karácsonyi köszöntő folytatásában; toldalékot kap, mint a jelen esetben és a 276-VII. betlehemesben; esetleg motivikusan variálódik: 278-VI.

További variáns: 248-II, 254-V, 261-I, 262-II, 265-V* (második fele), 269-III*, 272-II, 274-VIII/1. betlehemes, 314–315. karácsonyi ének.

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/345.

Szövege: *Orgonahangok*, 474.

III. *Ó, te dudás, mit szungyikász.* Gyermekdalokra jellemző ütempárok ismételgetése.

203. Karácsonyi köszöntő

Hopp, Pista, jó estét! Lám, én is itt vagyok,
Tudom, hogy ëngëmet jó szívvel fogadtok.
Ha jó szívvel fogadtok, ismét jelen vagyok,
Csakhogy az erszényem pénzzel megrakjátok!

203-I.

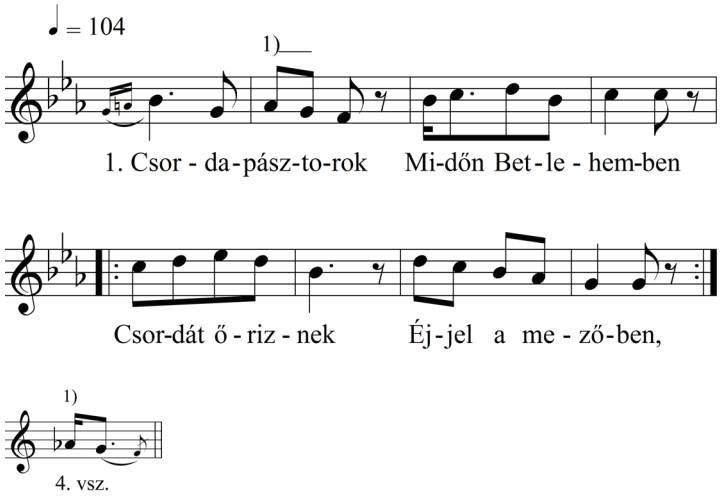

2. Isten angyala
Jövének mellékek.
Nagy félelemmel
Telik meg ő szívek.

3. – Menjetek hát el
– *Menjetök be hát*
Gyorsan a városba,
Megtaláljátok
Ott találjátok
Jézust a jászolban.

4. Nem fekszik ágyban,
Sem kőpalotában,
Sem friss palotába,
Hanem istálló
Hanem jászolba,
Szegén jászolában.
Rongyos istállóba.

[Rigmus:]

Serkenj fel, kegyes nép, Sionnak leánya,
Vesd le gyászruhádat, őtözz vigasságba!
Mert ma jött Krisztus Urunk a világra,
A mi szegény bűnös lelkünk szabadítására.
Keljetek fël, keljetek fël, pásztorok,
Mert juhainkat elviszik a farkasok!

203-II.

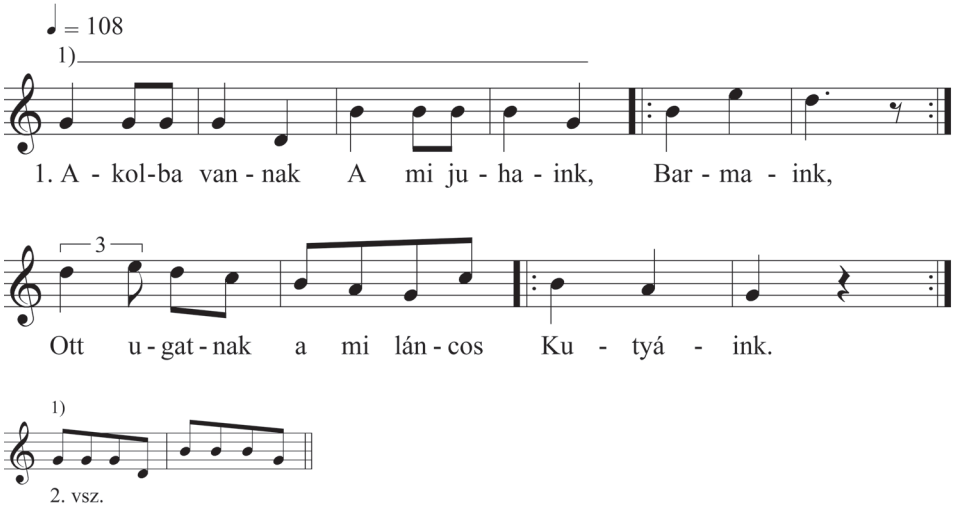

2. Már mitőlünk, dühös farkas,
Távol járj,
Máskülönben botunk vége
Rájuk száll.

[203-I. dallamára]

Elindulának
És el is jutának.
Szűz Máriának
Jóccakát mondának.

A kedves házigazdának kellemes karácsonyi ünnepëket kívánunk!

Alsóittebe, Patai Sándor (45) rigmus,
Négy asszony (35–55) ének. Kiss L., 1968.

Némileg a betlehemes játékokhoz hasonló köszöntő.

I. *Csordapásztorok / Elindulának*. Az egyik legelterjedtebb, középkori, feltehetőleg magyar eredetű karácsonyi ének (*Magyarország zenetörténete* I. 491–492). A 17. században rögzítették írásban, a *Cantus Catholici* (1651) mint száz évnél régebbi éneket közli. A karácsonyi zenei hagyomány legkedveltebb darabja (Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 101–105, II. 49–50). A magyar nyelvterület egészén többféle hangnemváltozatban, nagy számban gyűjtötték, betlehemes játék keretében, karácsonyi kántálóként és templomi énekként egyaránt használatos (MNT II. 354-I, 407–420, 424–427. stb.).

Variáns: 13-II* háromkirály játék éneke, 200-V, 204-I, 205-II, 206-I, 213, 214 (említés) karácsonyi köszöntő, 240-VIII, 244-II, 246-I, 247 (említés), 249-I, 251-II, 253-VI*, 255-VI*, 256-I*, 257-VI, 259-IV, 260-III, 261-II, 263-I, 266-VI*, 268-IV, 270-I*, 271-I, 272-I, 273-I, 274-II, 275-VII, 277-VII, 278-I. betlehemes, 279–280. karácsonyi ének.

Dallamtípusa: Típuskatalógus III/151.

II. *Akolba vannak*. Első fele a *Mennyből az angyal* dallama, második fele a *Pásztorok, keljünk fel* kezdetű ének (314) utolsó sora.

Karácsonyiköszöntő-variáns: 202-I, 230.

Dallamtípusáról lásd a 202-I. ének jegyzetét. **Hangzó: 069.**

204. Kóringyáló

204-I.

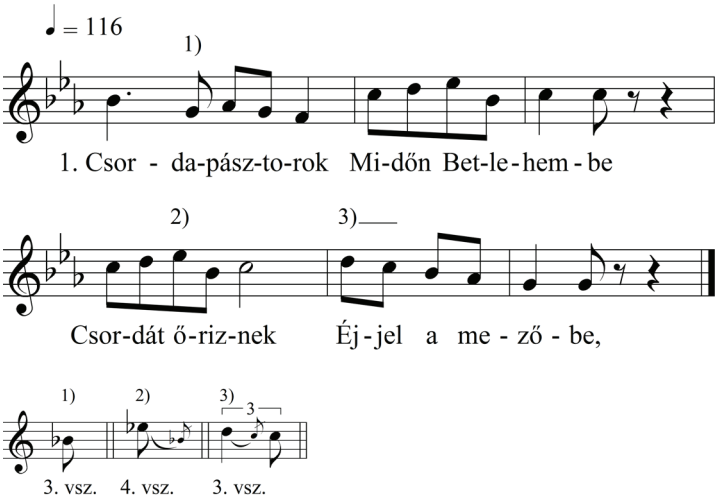

2–4. vsz. = 203-I. sz. 2–4. vsz. szövegvariánsokkal.

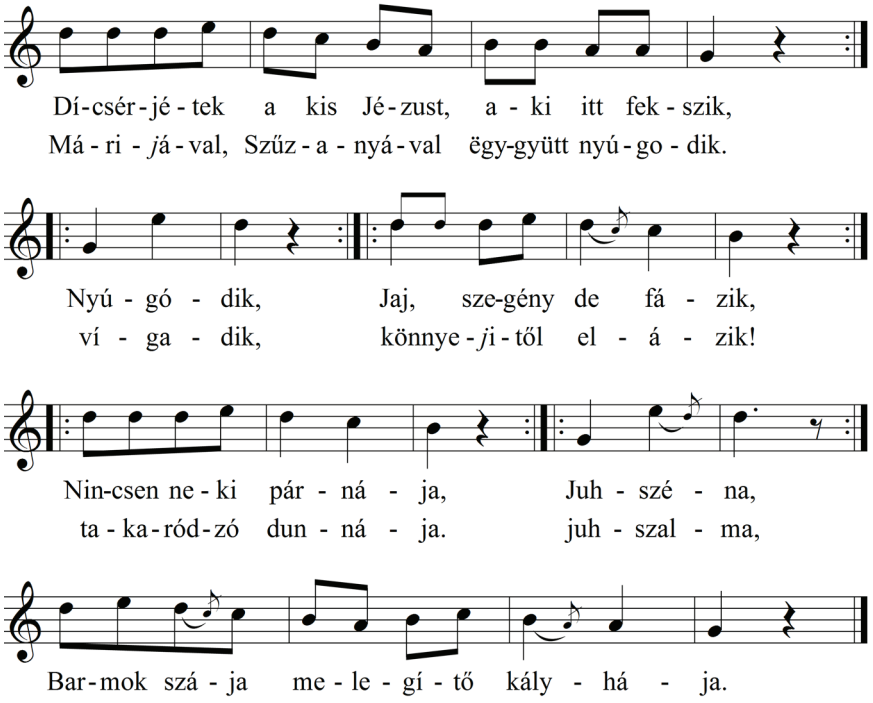

Dicsértessék a Jézus!

Hódegyháza, Pégli Lajosné Urbán Anna (69). Burány B., 1978.

A gyűjtés Nagybikácson történt, ahová egy évvel korábban költözött az énekes.

I. *Csordapásztorok*. Karácsonyiköszöntő-variáns: 200-V, 203-I, 205-II, 206-I, 213, 214 (említés). Dallamtípusáról lásd a 203-I. ének jegyzetét.
II. *Dícsérjétek a kis Jézust*. Karácsonyiköszöntő-variáns: 200-IV, 216–218. Dallamtípusáról lásd a 307. karácsonyi ének jegyzetét.

205. Kóringyáló

205-I.

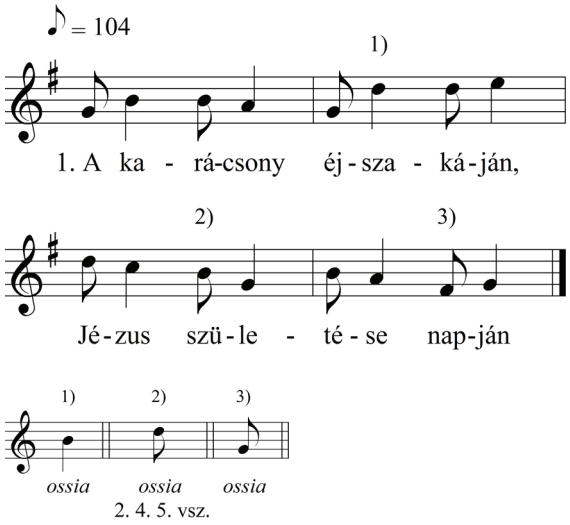

2. Örüljünk és örvendezzünk,
A kis Jézust mi dicsérjük!

3. A kis Jézus aranyalma,
Szent József volt édesatyja,
(Ism.) Szűz Mária édesanyja.

4a Nincs a Jézus ágyán paplany,
Jaj, de fázik az ártatlan!

4b Jézus ágyán nincsen paplan,
Fázik szegény kis ártatlan.

5. Hideg szél fúj fejecskére,
Fázik gyönge testecskéje.
Megfázik a gyönge teste.

205-II.

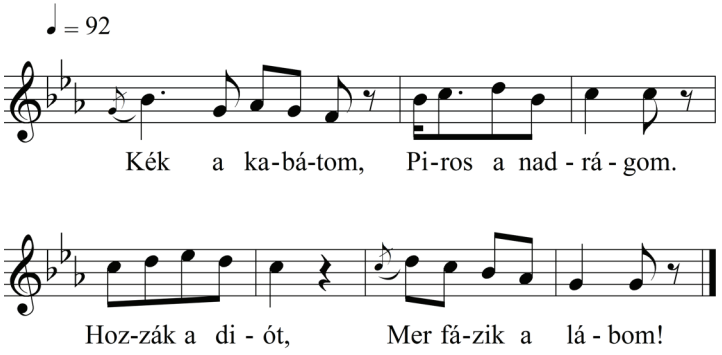

Szenesné: Szaladtunk ëggyik ódalrú át a másikra: „Meghallgatik-e az angyali vígasságot?” Karácsony bőtje estéjén éfélig, ëggy óráig [jártuk], mikó meddig.

Hódegyháza, Szenes Józsefné Krasznai Etel (45) I. 1–3, 4a, 5. vsz., II. Bodor A., Bodor G., 1975.
Sándoregyháza, három asszony I. 1–2, 4b, 5. vsz. Kiss L., 1969.
Buvári Antal (65) I. 1–3. vsz. Kiss L., 1968.

Szenesné a gyűjtés idején már Adán lakott, a felvétel ott készült.

I. *A karácsony éjszakáján*. Feltehetően óeurópai örökségből származó, kis hangterjedelmű, kétsoros dallam. Az Alföldön, a Felföldön és Bukovinában ismert néhány változatban, mint névnapköszöntő, lakodalmas és karácsonyi ének (MNT II. 929).

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 18.391.0/2.

II. *Kék a kabátom*. Karácsonyiköszöntő-variáns: 200-V, 203-I, 204-I, 206-I, 213, 214 (említés).

Dallamtípusáról lásd a 203-I. ének jegyzetét.

Hangzó: 070 (I. ének, sándoregyházi asszonyok).

206. Karácsonyi köszöntő

206-I.

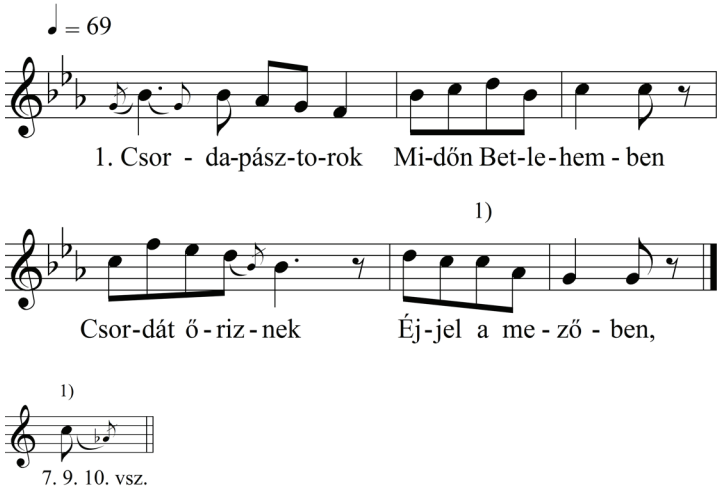

2. Isten angyala
Lëszállott melléjëk.
Nagy félelëmmel
Telék mëg ő szívëk.

3. – Örömet mondok
Néktek, ne féljetek,
Mert ma születëtt
A ti üdvösségtëk!

4. Mënjetëk el hát
Gyorsan a városba!
Ott találjátok
Jézust a jászolban.

5. Nem fekszik ágyban,
Sem friss palotában,
Szénába szalmán
Rongyos istállóban.

6. Elindulának
És el is jutának.
A kisded előtt
Földig borulának.

7. Dicséret lëgyën
Néked, Atyaisten,
Kisded Úr Jézus
És Szentlélek Isten!

8. Ha nem utálsz më̈g,
Të̈ szolgá*j*id vagyunk,
És azért jöttünk,
Hogy téged imádjunk.

9. Kérünk tégëdet,
Mint üdvözítőnket,
Bűnünkért el ne
Űzz előled minket!

10. Márij*a*, të̈ is
Könyörögj érettünk,
Hogy e világból
Boldogan kimënjünk!

206-II.

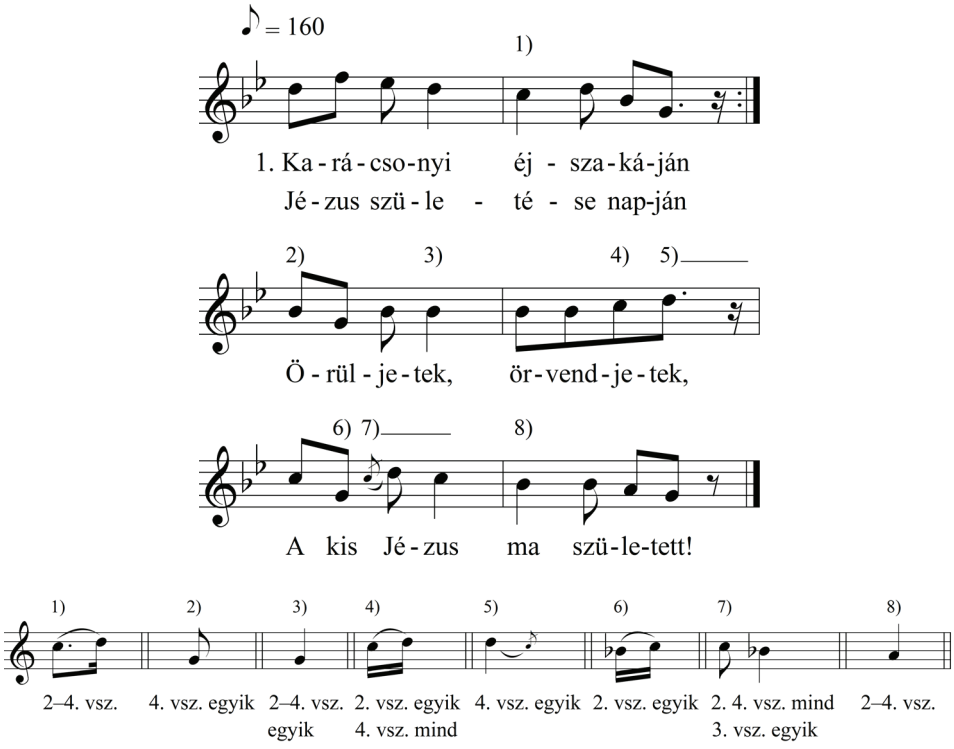

2. A kis Jézus aranyalma,
Boldogságos Szűz az anyja.
Két lábával ringatgassa,
Két kezivel ápolgatja.

3. Ej, te dudás, mit szungyikász?
Fényës az ég, nem köll lámpás.
Verjed, verjed a citorát,
A kis Jézus víg nótáját!

4. Jézus ágyán nincsen paplany,
Csak úgy fekszik az ártatlan.
Fázik az ő fejecskéje,
Reszket szegény testecskéje.

Karácsony estéjin a kislányok mënnek, még mindég: „Më-ë hallgassák az angyali vígasságot?” Akkó a gazda kiszót, hogy meg. Ha bëvállalják, akkó mondják. Dijót, almát, ëgypár dinárt, narancsot [adnak nekik], kinek mi van.

Dobradó, Kollerné és Hajnalné. Bodor A., Szemerédi M., 1992.

I. *Csordapásztorok*. Karácsonyiköszöntő-variáns: 200-V, 203-I, 204-I, 205-II, 213, 214 (említés).
Dallamtípusáról lásd a 203-I. ének jegyzetét.
II. *Karácsonyi éjszakáján*. Karácsonyiköszöntő-variáns: 200-II, 210–212.
Dallamtípusáról lásd a 199. bölcsőjárás jegyzetét.
(Ugyanezen gyűjtési alkalommal a dobradói 79 éves Németh István elmondta, hogy „Jártam a »Csordapásztorokat«, mikor gyerëk voltam. Banda fiúk, utánunk a lányok. Mink mëntünk elébb, akkor a lányok. Kaptunk almát, diót, néhol pár dinárt.” Arch. 141B 15. Hasonló székelykevei kántálás: Botka 1983, 51–52, csak szöveg.)

207. Karácsonyi köszöntő

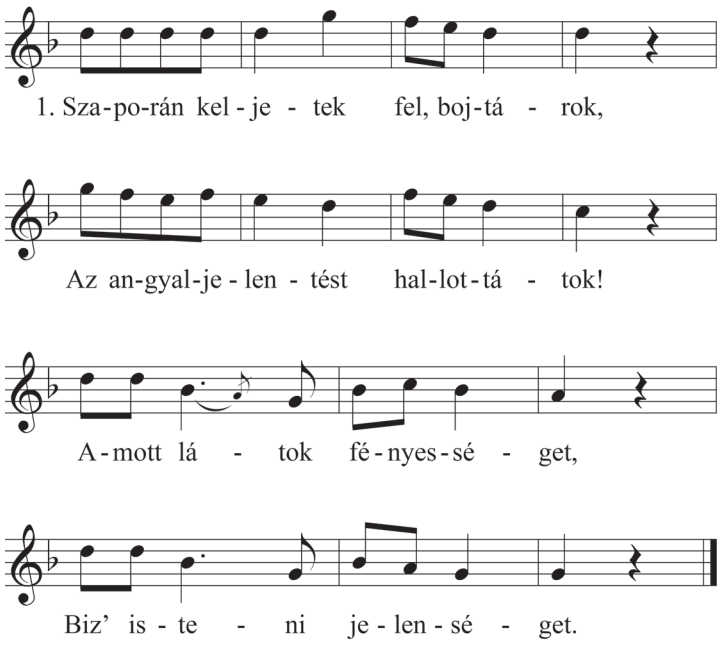

2. Ne is várjunk semmit, csak induljunk,
A nyerges szamárra felrakodjunk!
Jaj, mit viszünk a gyermeknek,
Kit az égből kijelentnek?

3. Amit lehet, viszek én tejecskét,
Én meg viszek sajtot, kenyerecskét.
Én meg viszek egy báránykát,
Mivel jól tartsuk Szűz Anyját.

4. Üdvözlégy, kis Jézus, mi királyunk,
Akit szegénységben mink találunk.
Vedd kedvesen ajándékunk,
Légy mindenkor mi oltalmunk!

Dicsértessék a Jézus Krisztus! Boldog karácsonyi ünnepeket!

Doroszló, Samu Istvánné (68). Volly I., 1942.

A gyűjtő jegyzete: Külön a fiúk és külön a lányok, 3–5 gyerek egy bandában jártak köszönteni. Öltözetük sipka, kabát, csizma, bot, a lányokon vastag kendő, bő szoknya. Oldalukon tarisznya, abba várják a diót, almát, süteményt, esetleg pénzt. A csapat karácsony hetében naplemente után jár köszönteni. Az udvaron, a gangon, az ablak alatt megállnak, bekiabálnak: „Szabad-e karácsonyt köszönteni?" Bentről jön a válasz: „Szabad!" Ezután kezdik az éneket.

Siratós stílusú dallam. A változatok zöme karácsonyhoz kapcsolódik: betlehemes játék és szentcsalád-járás része, karácsonyi kántáló, vagy a templomban éneklik karácsony este, illetve az éjféli mise kezdetén. A Dél-Dunántúlon, a Felföldön és az Alföldön gyűjtötték húsz változatban (MNT X. 263–276).

Variáns: 246-III*, 254-II, 255-III*, 266-III* betlehemes.

(A dallam a csókai kéziratos kántorkönyvben is szerepel: Kónya 2004, 16.)

Dallamtípusa: MNT X. CIII.

208. Karácsonyi köszöntő

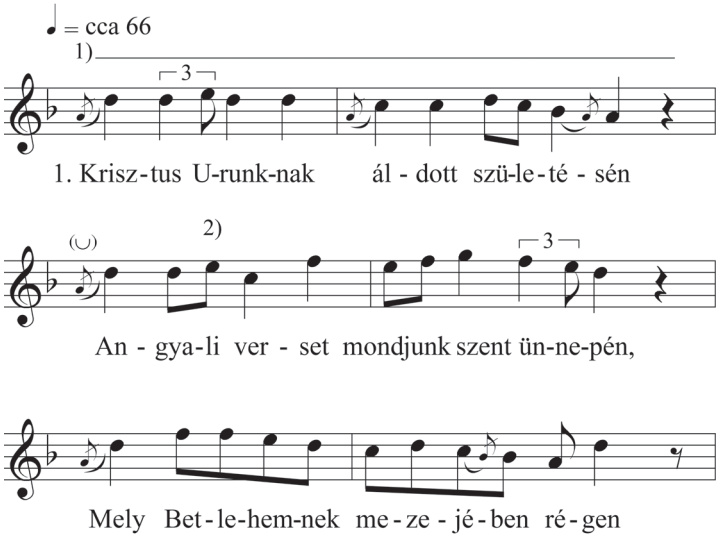

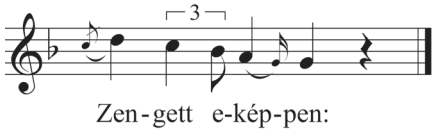

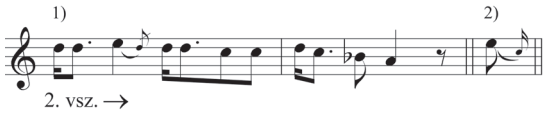

2. Dicsőség magasságban az Istennek,
Békesség légyen földön embereknek,
És jóakarat mindenféle népnek
És nemzetségnek!

[Egyikük, szóval:]

Zörgetik a kúcsot, pízt akarnak adni.
Ha garaskát adnak, mëg fogom köszönni,
Ha darab fát adnak, el fogok szaladni.

Alsóittebe, öt asszony (35–71). Kiss L., 1968.

17. századi eredetű, református karácsonyi ének (*Debreceni énekeskönyv*, 1774), az egész magyar nyelvterületen ismerik Moldva kivételével (Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 214, II. 95). A mintegy félszáz változat dallamilag és szöveg tekintetében is egységes, legfeljebb előadásmódban, a díszítettség mértékében vannak különbségek. Néhány nyugat-dunántúli változat újévi köszöntő.

Variáns: a következő.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 11.086.0/0. **Hangzó: 071.**

209. Karácsonyi köszöntő

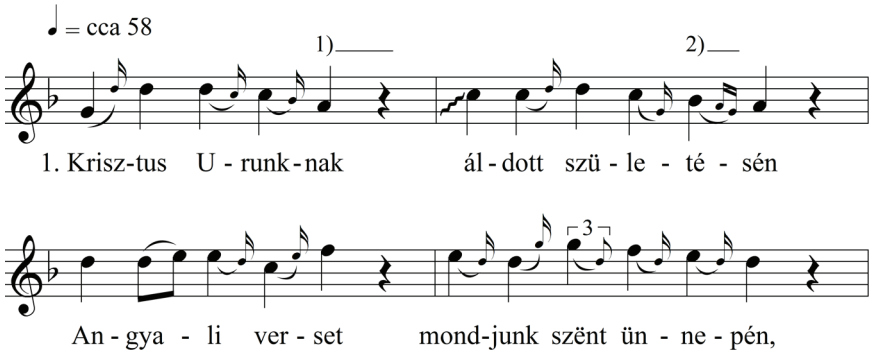

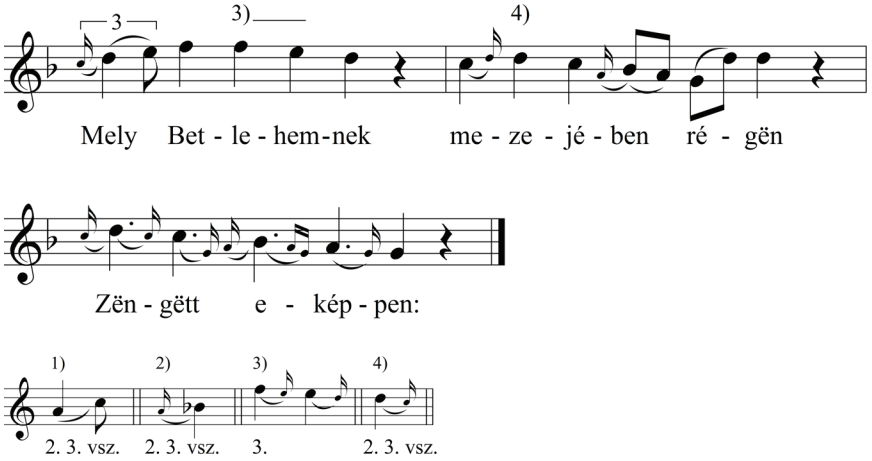

2. vsz. = 208. sz. 2. vsz.

3. A nemës Bëtlehemnek várossában
Gyermëk születëtt szűztől e világra.
Örömet hoza Ádám árvá*j*ira,
Maradékira.

Hertelendyfalva, hét asszony (56–71 éves). Kiss L., 1968.

Variáns: az előző, lásd annak jegyzetét. **Hangzó: 072.**

210. Karácsonyi köszöntő

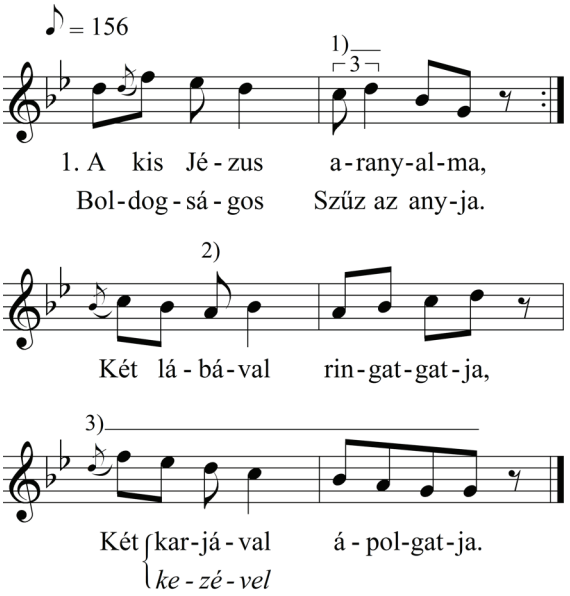

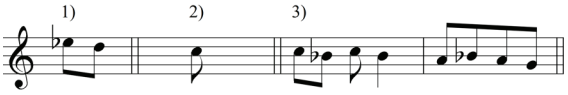

5. vsz. *ossia* 3. 4. vsz *ossia* 3. 4. vsz
ossia 1. vsz

2. – Aludj, aludj, én kisdedëm!
Nem királyné a të anyád,
Szolgálatból lëttem dajkád,
Szolgálatból lëttem dajkád.

3. Nincs a Jézus ágyán paplan,
Csak úgy fekszik az ártatlan.
Fázik az ő fejecskéje,
Reszket az ő testecskéje.

4. Hát te, dudás, mit szundikász?
Na te, dudás, mit szundikász?
Fényes az ég, nem kell lámpás.
Verjed, verjed a citorát,
Kis Jézusnak ëgy szép nótát!
Úr Jézusnak egy víg nótát!

5. A karácsony éjszakáján,
Jézus születése napján,
Mikor a hold fël fog jönni,
Betlehembe fogunk jönni.

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Bécsi Mihály: Ez ilyen szentestére, ilyen bemondás, amit szoktak járni az utcán.

Felsőmuzslya, Bécsi Istvánné Szabó Margit (56) 1–2, 4. vsz. Kiss L., 1968.
Bécsi Mihály (36) 5, 1. vsz. Kiss L., 1968.
Szenttamás, többen – 4, 3. vsz. Bodor A., 1995.

Karácsonyiköszöntő-variáns: 200-II, 206-II, 211–212.
Dallamtípusáról lásd a 199. bölcsőjárás jegyzetét. **Hangzó: 073** (1–2, 4. vsz., Bécsiné).

211. Karácsonyi köszöntő

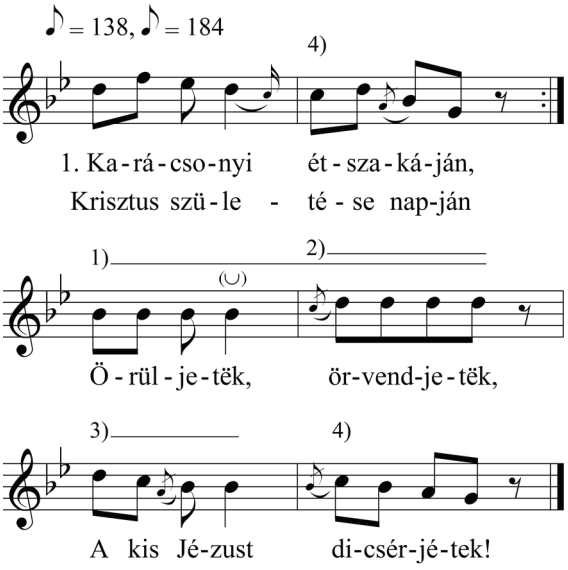

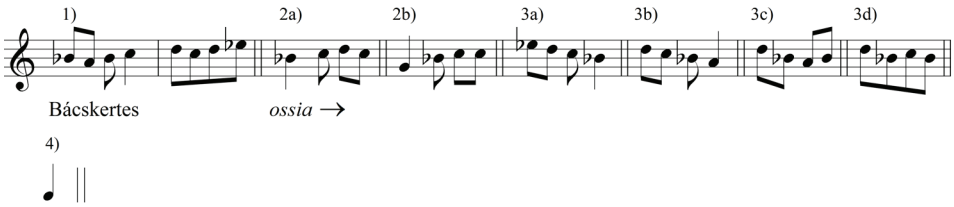

2. Nincs a Jézus ágyán paplan,
Nincsen Jézus āgyān pāplány,
Csak úgy fekszik az ártatlan.
Fázik az ő fejecskéje,
Fāzik neki fejecskéje,
Hideg széltől testëcskéje.
Hideg szél fűj testecskéje.

3. Fāzik Jézuskānàk lābà,
Mert nincs neki csizmācskājà.
Àdàkozzunk à szāmārà,
Húzzunk csizmācskāt lābārà!

4. Nosza, pajtás, mënj előre,
Ó, te pàjtās, menj elére,
Te mëg, Andráska, utána!
Te mëg, András, csak utánna!
Te meg, Àndrās, menj utānnà!
Mivel már të öregebb vagy,
Nyájod után elballaghatsz!

5. A kis Jézus aranyalma,
Boldogságos Szűz az anyja.
Két kezével ápolgatja,
Két lábával ringatgatja.

6. – Aludj, aludj, én kisdedëm,
Aludj, gyönyörű gyermëkëm!
Nem királyné a të anyád,
Szolgálatból lëttem dajkád.

7. Ó, të dudás, mit szundikász?
Ó, te pàjtās, mit szundikālsz?
Fényës az ég, nem köll lámpás.
Derjült àz ég, nem köll lāmpās.
Verjed, verjed a citërát,
Kis Jézusnak ëgy szép nótát!

8. Ragyog a szép karácsonyfa,
A mennyből egy angyal hozta.
Teli rakta minden jóval,
Arany dijó, mogyoróval.

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Gombos 1964: Karácsony este köszöntő. Öten-hatan [járják]. Mindën ablak alatt szólnak.

Kiss L.: Az idén is megvan?

– Më̈g, më̈g, më̈gvan.

Gombos 2013: Karácsony estét mëntünk köszönteni, de nem zenévē [hangszerrel]. Énekőtünk az ablakok alatt, gyerëkkorunkba. Mëntünk ëggyik háztú a másikig.

Doroszló 1972: Karácson bűtjén, az ablak alatt. Én most tanítom az én kis onokámat éppen.

Bácskertes, Dienes Pál: Nálunk szoktàk így mënni énekelni hāzàkhó', rokonokhó', kisgyerëkëk. De még most is jārnàk, még à lānyok is më̈g à legények is! Ādām-Évà nàpjān, estéjin, vácsorà utān mënnek. Kinn àz àblàk àlàtt [énekelnek]. À Karácsonyi éjszakáján, ezt à kicsinyek énekilik, mer ezt à legkennyebb mëgtanúni, akik má' téleg picikék, no. Má' két-három évesen is mëntek énekéni.

Németh I.: Énekeltek-e még valami mást is?

– Azt szoktāk énekéni – ki meliket –, hogy Menyből az angyal lejött hozzātok. [A nagyobbak] ilyen komolyabb, ilyen templomi énekeket: Pásztorok, pásztorok örvendezve, ezt is szoktāk.

Gombos, Pekány Istvánné Kálóczi Éva (79),
Görög Ferencné Szobonya Apollónia (80),

Nemes Pálné Bacskó Rozália (54) 1–2, 4. vsz.	Kiss L., 1964.
Lakatos János (69) prímás 1–2. vsz.	Németh I., Juhász Gy., 2013.
Doroszló, Csekéné Pákai Rozália (72),	
Dormánné Béres Katalin (73),	
Rókáné Dormány Erzsébet (80) 1–2, 4. vsz.	Varga A., 1994.
Tancsik Lajosné Horváth Rozália (51) 5–7. vsz.	Bodor A., Burány B., 1972.
Bácskertes, Dobó Orbánné Brúnyai Katalin (76) 1–2, 7. vsz.,	
Gábor József (92) előénekes 1–2. vsz.	Bodor A., 1990.
Fontányi Jánosné (70) 1–2, 7. vsz.	Silling I., 1996.
Nagyfejű Istvánné Balogh Erzsébet (79) 1–2, 4, 3. vsz.,	
Dienes Pál (67) előénekes 1–2, 7, 8. vsz.	Bodor A., Németh I., Csizmadia A., Silling I., 2000.

Karácsonyiköszöntő-variáns: 200-II, 206-II, 210, 212.
(Szokáskereten kívüli, hasonló gombosi változat 1–3. versszakkal: MNT II. 553 = Kiss 1982, 298.)
Dallamtípusáról lásd a 199. bölcsőjárás jegyzetét.

212. Karácsonyi köszöntő

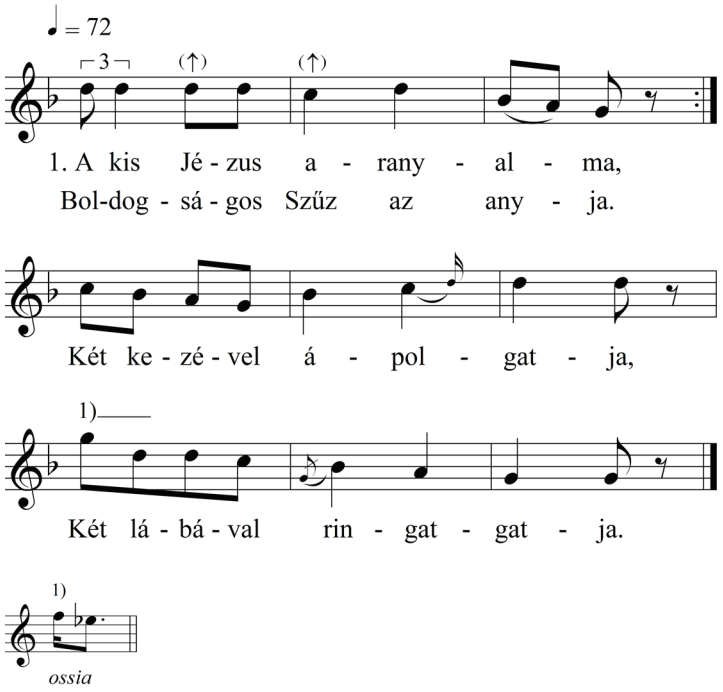

1a Kis Jézusnak aranyalma,
Boldogságos Szűz Mária.
– Csicsiss, csicsiss, én galambom,
Csicsiss, csicsiss, én galambom!

2. – Aludj, aludj, én kisdedem!
Nem királyné *j*a te anyád,
Nem királyné *j*a te anyád,
Szolgálóbul lettem dajkád.

3. Hát te, dudás, mit szundikász?
Tiszta *j*az ég, nem köll lámpás.
Verjed, verjed a citorát,
Kis Jézusnak egy szép nótát!

[Rigmus:]
Kík a kabátom,
Piros a nadrágom.
Hozzák a di*j*ót,
Mer fázik a lábom!

Piri Pálné: Mëntünk ketten-háromon. Beszótunk az ablakon, hogy „Möghallgatják-ë az angyali vígasságot?” Mikó mondták, hogy mög, akkó *j*elkezdtük énekëlni.

Hódegyháza, Piri Pálné Sós Roza (62) 1–3. vsz., rigmus.
Szabó Annus (49) 1a vsz. Burány B., 1972.

Szabó Annus bipodikus felépítésű dallammal énekelte.
Karácsonyiköszöntő-variáns: 200-II, 206-II, 210–211.
(Tripodikus karácsonyiének-változatok kisebb hangeltérésekkel Oroszlámosról: Kónya 2004, 27–28.)
Dallamtípusáról lásd a 199. bölcsőjárás jegyzetét. **Hangzó 074** (Piriné).

213. Kóringyáló

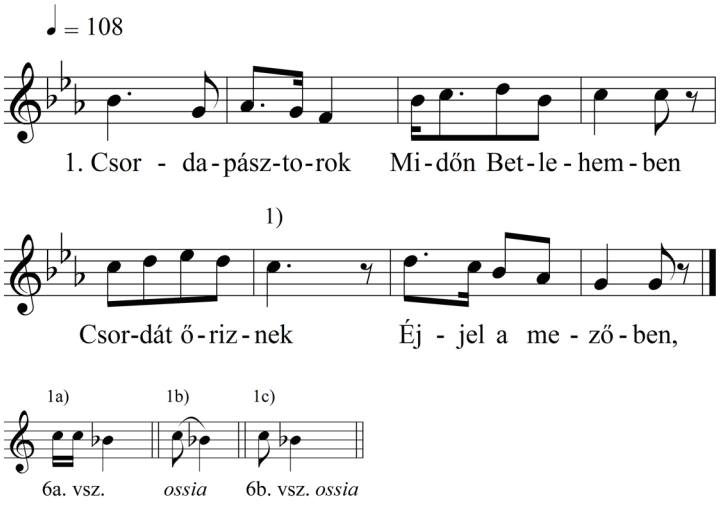

2. Isten angyala
Isten angyali
Jövének melléje.
Jövének melléjek.
Nagy félelemmel
Tellik meg ő szíve.
Tellik meg ő szívük.

3. – Mënjetëk el hát
– Gyertek el tehát
Gyorsan a városban,
Ott találjátok
Jézust a jászolban.

4. Nem fekszik ágyban,
Sëm hűs palotában,
Sem friss palotába,
Hanem jászolban,
Rongyos istállóban.

5. Elindulának
És el is jutának.
Szűz Márijának
Jó napot mondának.

6a Zöld a nadrágom,
Lëkopott a bársony.
Hozzák kentök a diót,
Mer fázik a lábom.

6b Ződ a kabátom,
Kék a kabátom,
Zöld a nadrágom,
Piros a nadrágom.
Bársony a kabátom.
Hozzák a dijót,
Hozzátok a dijót,
Mer fázik a lábom.

6c Kék à nádrāgom,
Nem fekete bārsony.
Ádjànàk dijót,
Mer fāzik à lābom.

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Simon Ferenc: Ëgy régi szép hagyomány a falunkban [hogy] karácsony szënt estéjén házról házra mënt a fiatalság és bëszólnak az ablakon, hogy „Mëghallgatják az angyali vígasságot?" Bëntről ha kiszólnak nékik, hogy mëghallgatjuk, akkor a csoport vagy bëmënt a lakásban, vagy kint az ablak alatt [énekelt]. Régi szokás szerint diót, almát, ilyen dolgokat a Tarisznyás gyűjtötte össze, majd még hát pézt is. Azt' mëntek a legközelebbi házhoz.

A 6a vsz. előtt prózában: És erre föl a csoport ëggyik tagja mëgint fölszólalt.

Mészárosné: [A végén] kiszótak az ablakon: „Jó' van, gyerëkëk, várjatok! Mingyá' visszük ki, vagy mingyá' gyühettëk!"

Kovácsné: Cigány gyerökök még most is [járnak], mög mönnek a magyar gyerökök is az ismerősökhön. A Csordapásztorokat [éneklik] ugyanúgy, mind ezelőtt.

Törkölyné: Jártam [kóringyálni], tudja, még Högyösre is.

Felsőmuzslya, Simon Ferenc (57) 1–4, 6a vsz. Kiss L., 1968.
Szaján, Törköly Imréné Sziráki Veronika (88) 1–5. vsz. Bodor A., Palatinus I., 1996.
Rábé, Masa Rozália (64) 1–2. vsz. Bodor A., 1997.
Oroszlámos, Kovács Istvánné Ágoston Erzsébet (68) és férje – 6b vsz. Bodor A., 1996.
Magyarkanizsa, Fehér Györgyné Kis Földi Mária (65) 6b vsz. Bodor A., 1994.
Mohol, Mészáros Józsefné Dobre Etelka (42) 6b vsz. Burány B., 1978.
Bácskertes, Nagyfejű Istvánné Balogh Erzsébet (79) 6c vsz. Bodor A., Németh I., Csizmadia A., Silling I., 2000.

Simon Ferenc a 2. és 4. vsz. utótagját megismételte.

Karácsonyiköszöntő-variáns: 200-V, 203-I, 204-I, 205-II, 206-I, 213, 214 (említés).

Dallamtípusáról lásd a 203-I. ének jegyzetét.

214 Kóringáló*

Kóringálásnak mondják a kántálással majdnem mindenben megegyező szokást. Eltér a kántálástól annyiban, amennyiben az ének a betlehemezőbe tartozik; megegyezik vele, amennyiben a kántá-

lás évadjában járnak házról házra a gyermekek, s a vers is kántálószerű. A Csordapásztorok énekkel kezdik, ezután a következő verset mondják:

Adják ki kigyelmetök
Amit néköm szántak,
Mer nem álok soká,
Mer mögfázik lábom!
Lássa, mijjen a nadrágom:
Nem fekete bársony,
Bundábú készítött
Hetvenhetös vászon.

Törökbecse. Kálmány L., 1879 és 1882 között.

Változata dallammal: 213.

215. Karácsonyi köszöntő

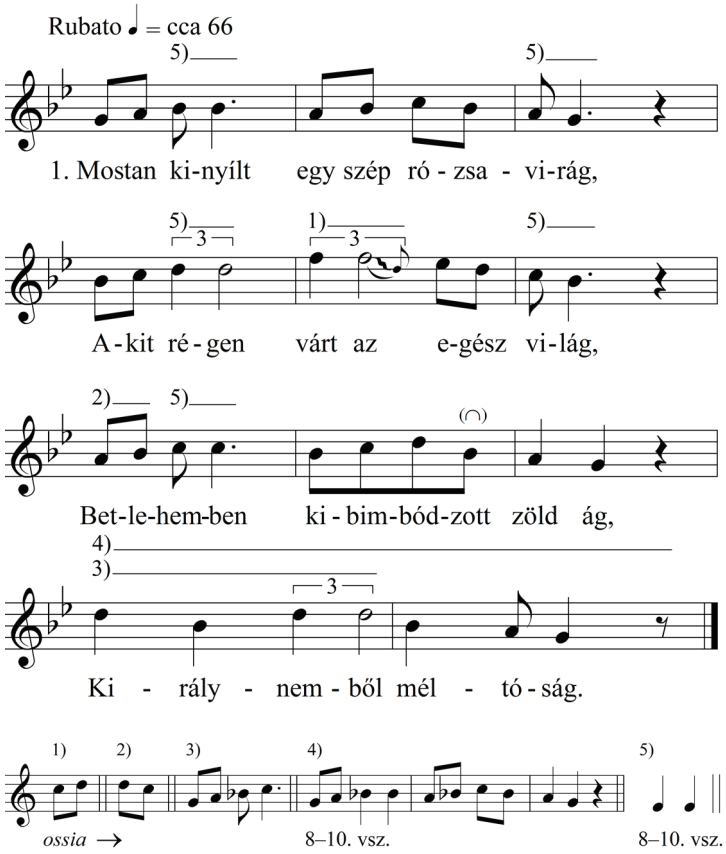

2. De nem talált szállást a városon,
Maradása lőn csak egy szálláson,
Mert lakosok inkább gazdagokon
Kaptak, mintsem Jézuson.

3. Szűz Márij*a* itt kesereg sorsán
Szent Józseffel Szent Fij*á*t altatván.
Nyugszik vele csak egy kevés szénán,
Könnyej*i* kicsordulván.

4. Szánjátok meg, ó, ti keresztények
Szűzanyát s megváltó Istenetek,
Ki életet hozott le tinektek,
S befogadja lelketek.

5. Nyolcadnapra körülmetéltetett,
A kis Jézus ily hamar szenvedett.
A világnak váltságához kezdett,
Testéből vér öntetett.

6. Ó, meg ne vess, hogy későn ismerünk,
Mert most hisszük, hogy születtél értünk
Szűz méhéből, mi édes reményünk.
Vedd kedvesen énekünk!

7. Nagy hatalma van az Úristennek,
Nagy dicsőség legyen az Atyának,
Megtestesült egyszülött Fij*á*nak,
Bús lelkek szent vigasztalójának,
Áldás Szentháromságnak!

*

8. Kinyílott a legékesebb rózsa,
A világot át-beillatozza.
Fiút szült a Szentlélek mátkája
Az elbukott világ váltságára.

9. Négyezer év boldog reménysége
Ment ezáltal szent teljesedésbe.
Kit úgy vártak jámbor, bölcs atyáink,
Most kegyének sugarából ránk hint.

10. Zendüljön hát diadalmi ének,
Reményeink valókká levének.
Vigadozzunk, s örömkönnyünk árja
Folyjon a kis Jézus jászolyára!

Ammen. Dicsértessék a Jézus Krisztus!

[Rigmus:]
Áldja mëg az Isten a háznak gazdáját,
Családjával ëggyütt kedves gazdasszonyát!
Szép karácsonfákval rakja be udvarát
És úgy várja be a kisded Jézuskát!
Boldog karácsonyi ünnepeket!

Szőcs Boldizsár: Csak karácsonykor. Elmëntek vele jó üsmerősökhöz.

Székelykeve, Szőcs Boldizsár (82) és felesége 1–7. vsz., rigmus. Bodor A., 1993.
Feketető, Kéri István (60) 1–4, 6–7. vsz. Kónya S., 2001.
Egyházaskér, Pópity Péterné Losoncz Erzsébet (75) 8–10. vsz. Kónya S., 2002.

Pópityné visszatérő szerkezettel énekelte, lásd a 4.) variánst.

(A moholi Mészáros Józsefné egy versszakkal, kopott dallammal tudta: Arch. 192B 12b = AP 18.691*e*, Burány 2000, 133.)

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 197-I. bölcsőjárás jegyzetét.

216. Kóringyáló

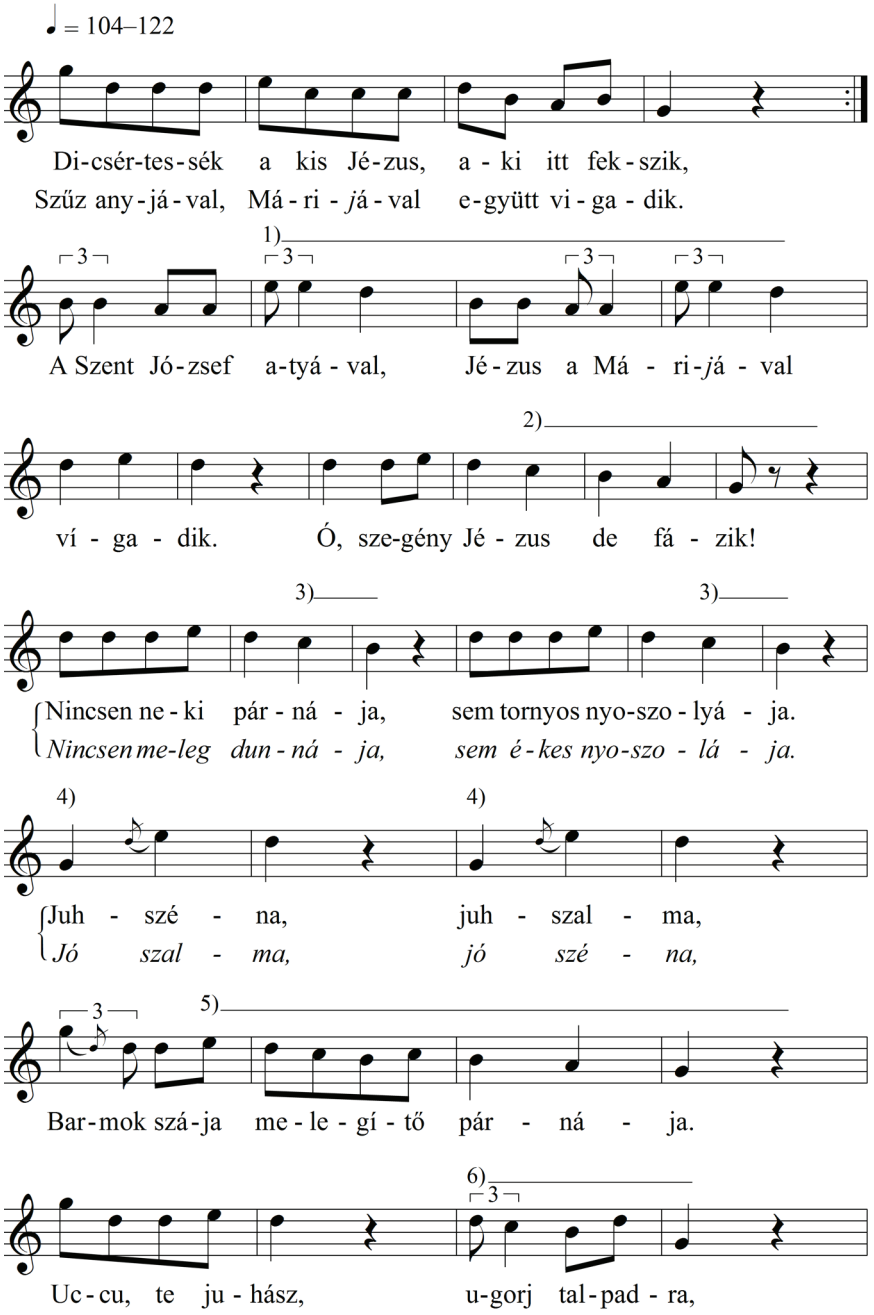

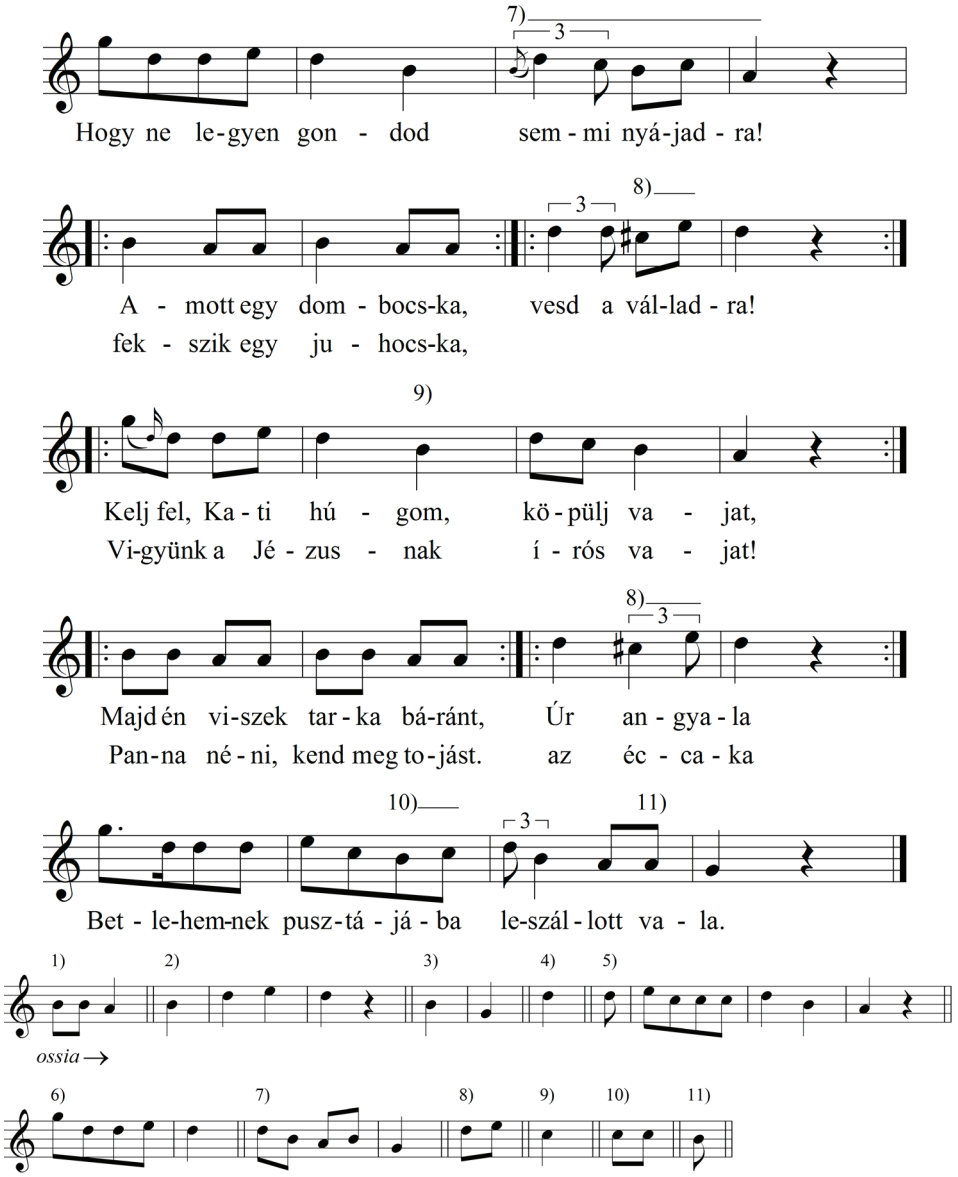

Vörösné: Karácsony estéjin mëntünk, karácson bűtje estéjin. Bëszótunk: „Dicsértessék a Jézus Krisztus! Tetszik-ë *j*a' zangyali vígasság?" Ha kiszótak, hogy tetszik, akkó mondtuk az énekët. Vót úgy, hogy azt kérdezték: „Hányan vattok?" – Négyen. „Ötfelé szaladjatok!" Egy fél krajcárt kaptunk érte. Öröm vót, mit mondjak? Kaptunk diót, szaloncukrot.

Egyházaskér, Vörös Frigyesné Farkas Mária (68). Burány B., 1978.
Benák Margit (74). Huszár G., 1975., Kónya S.

Karácsonyiköszöntő-variáns: 200-IV, 204-II, 217–218.
Dallamtípusáról lásd a 307. karácsonyi ének jegyzetét.

217. Karácsonyi köszöntő

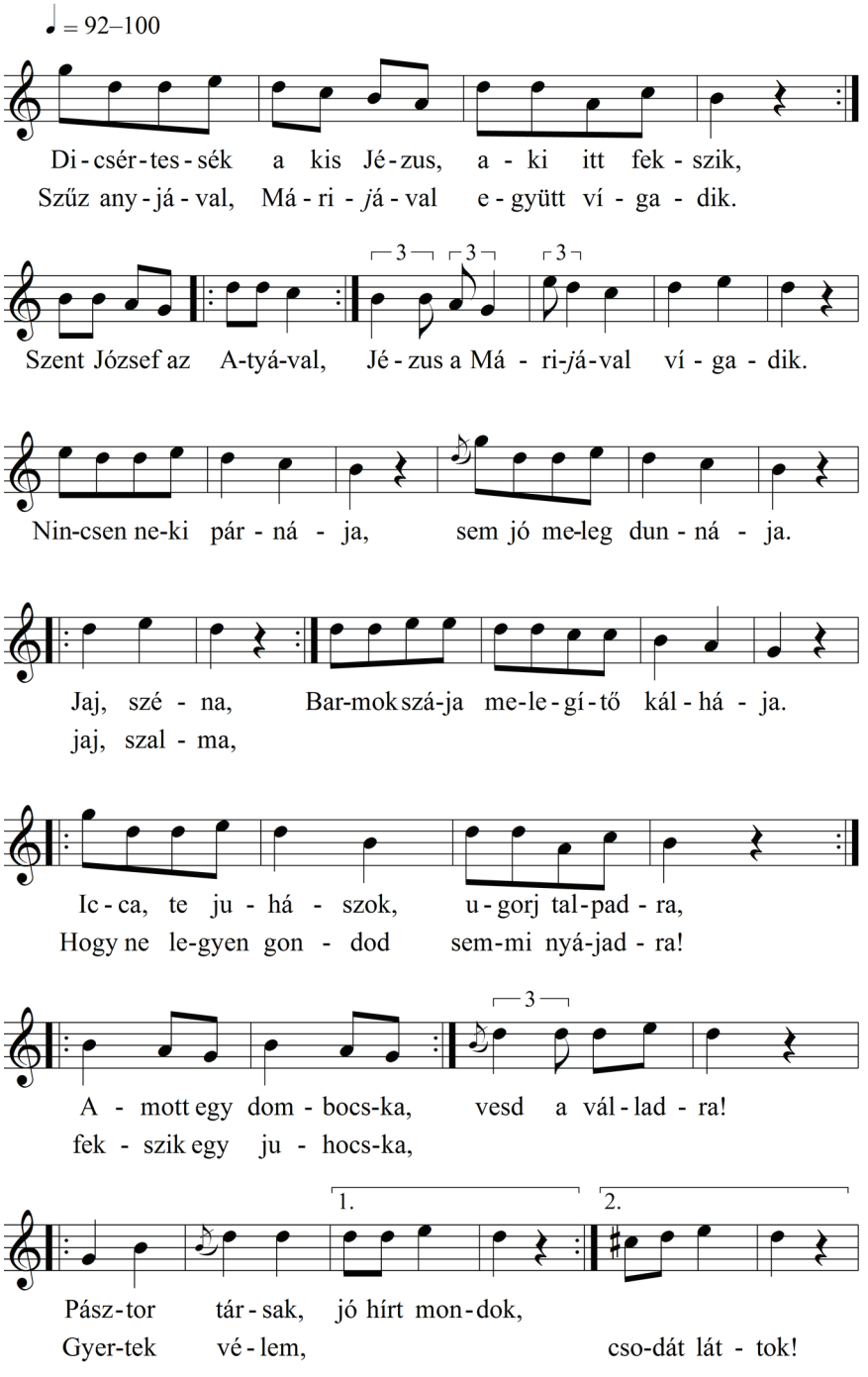

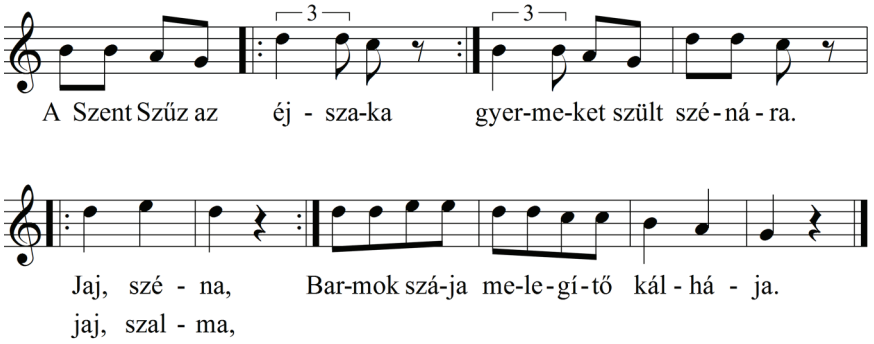

Dicsértessék a Jézus Krisztus! Szabad-ë karácsont köszönteni? Ha mondták, hogy „Gyertëk bë!”, akkó bëmëntek, ha nem mondták, akkó kint az ablakná énekűték. Ha kaptak valamit, kaptak, ha nem kaptak, úgy is jó vót.

Kispiac, Varbai Lajosné Kovács Matild (91). Bodor A., Tripolsky G., 1995.

Karácsonyiköszöntő-variáns: 200-IV, 204-II, 216, 218.
Dallamtípusáról lásd a 307. karácsonyi ének jegyzetét.

218. Karácsonyi köszöntő

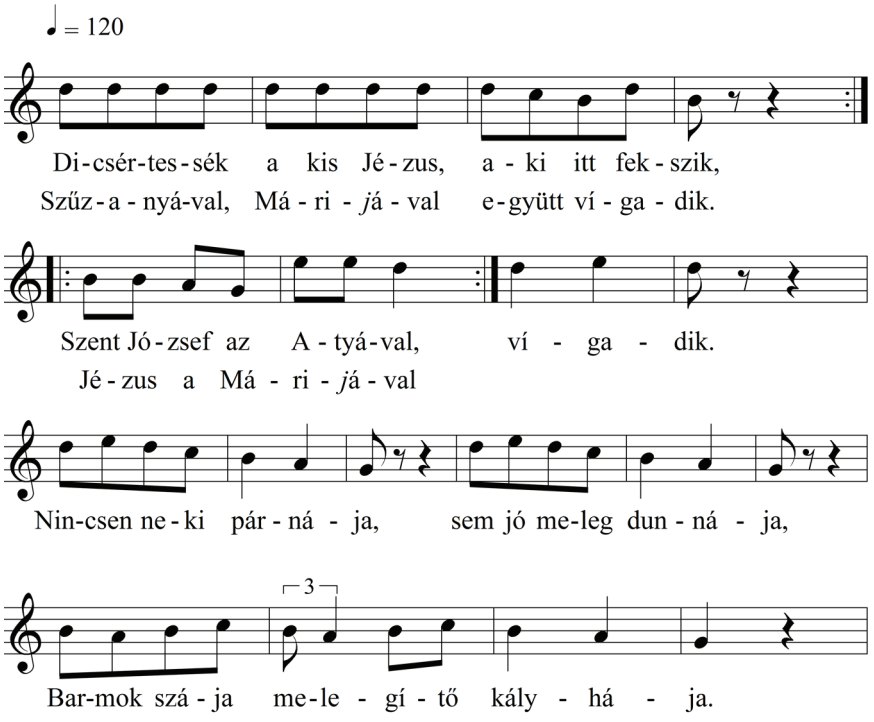

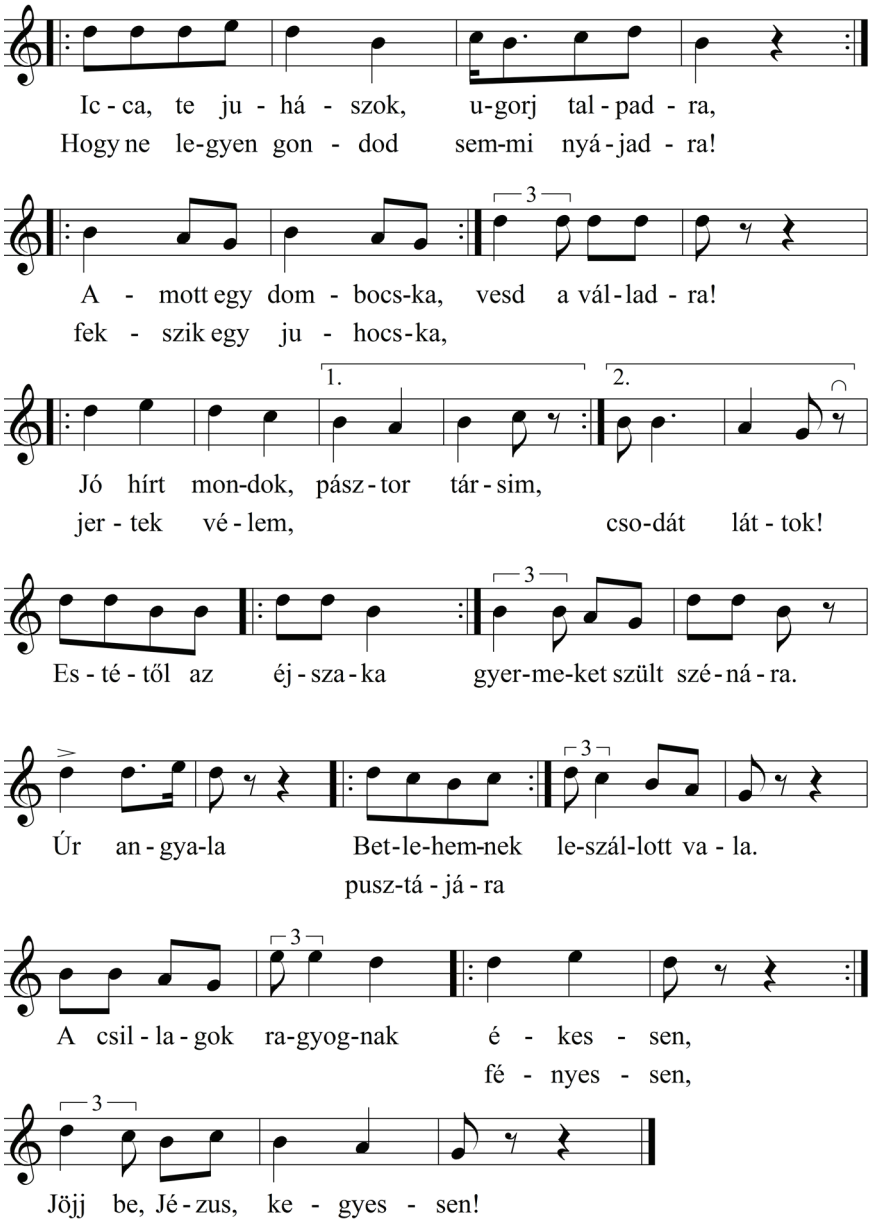

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Ketten-háromon [jártuk], karácson bűttyin este, csak ëgy nap. „Mëghallgatik-ë az angyali vígasságot?” – ezt kérdëztük. Ha azt mondták, hogy më̈g, vagy „gyertëk bë”, akkor bëmëntünk. Ha nem, akkó az ablak alatt ēmondtuk.

Kispiac, Böröcz Szilveszter (72). Bodor A., Tripolsky G., 1995.

Karácsonyiköszöntő-variáns: 200-IV, 204-II, 216–217.
Dallamtípusáról lásd a 307. karácsonyi ének jegyzetét. **Hangzó: 075.**

219. Karácsonyi köszöntő

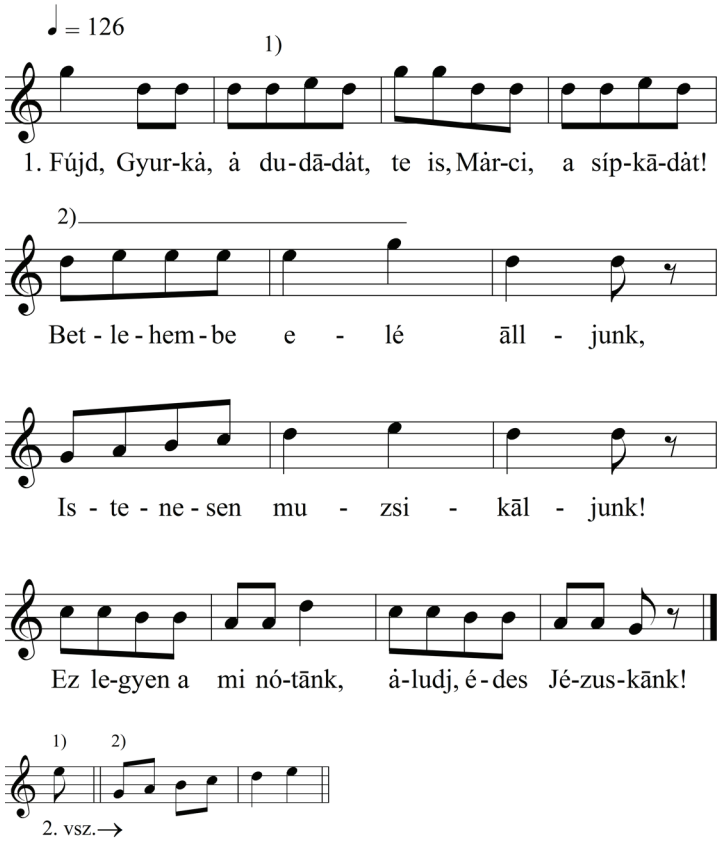

2. Fújd, Gyurkà à dudādàt, te is, Màrci, à sípkādàt!
Hàmàr én àzt elkészítëm,
Betlehemben el is viszëm
Ànnàk à szíp kisdednek, à drāgà, szíp gyermeknek.

Ezt dànótāk.

Bácskertes, Péter Pálné Szurap Ilona (81). Bodor A., Bodor G., 1972.

A dudazenére jellemző, a betlehemesek világában kedvelt, rövid motívumokból építkező dallam (vö. MNT II. 363-VI). Különlegessége a heteropódia: első és negyedik sora tetrapodikus, középső sorai tripodikusak.

Variáns: 220. karácsonyi köszöntő, 265-VI*, 266-V*. betlehemes.

Dallamtípusa: Típuskatalógus III/141, távolabbról. **Hangzó: 076.**

220. Karácsonyi köszöntő

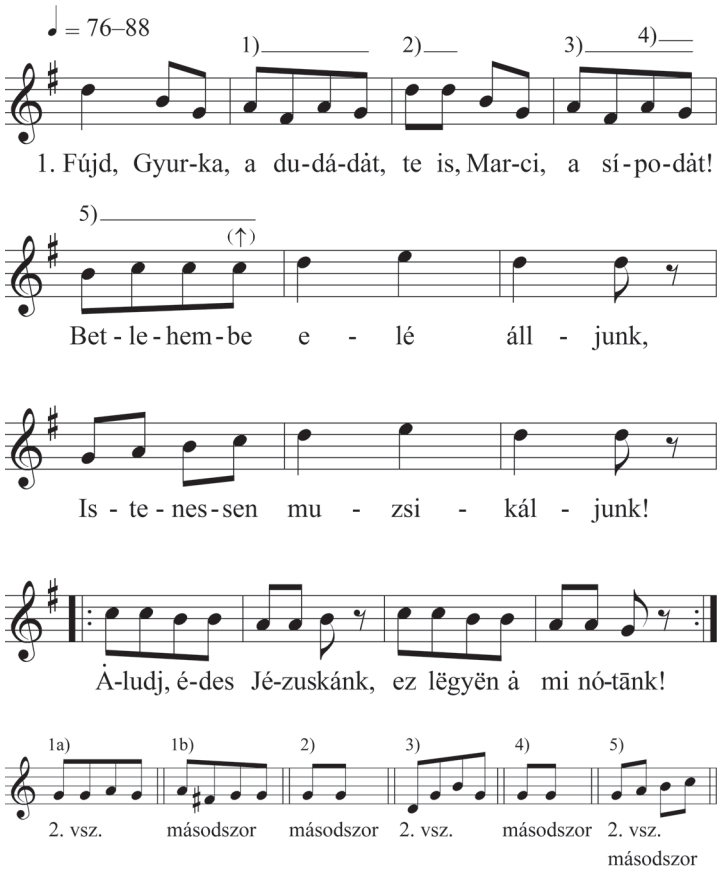

2. Én ëgy kis mézet viszek, ëgy kis vajat mellétëszëk.
Majd én eztet elkészítem,
Betlehembe el is viszem
Ànnák à szép kisdednek, drágalátos gyermeknek.

Valamikor a kisgyerekek ezt énekéték, mikor olyan kicsikéket még vittek énekéni.

Bácskertes, Nagyfejű Istvánné Balogh Erzsébet (79). Bodor A., Németh I., Csizmadia A., Silling I., 2000.

Ugyanazon alkalommal kétszer énekelte, kisebb eltérésekkel.
Variáns: az előző, lásd annak jegyzetét.

221. Karácsonyi köszöntő

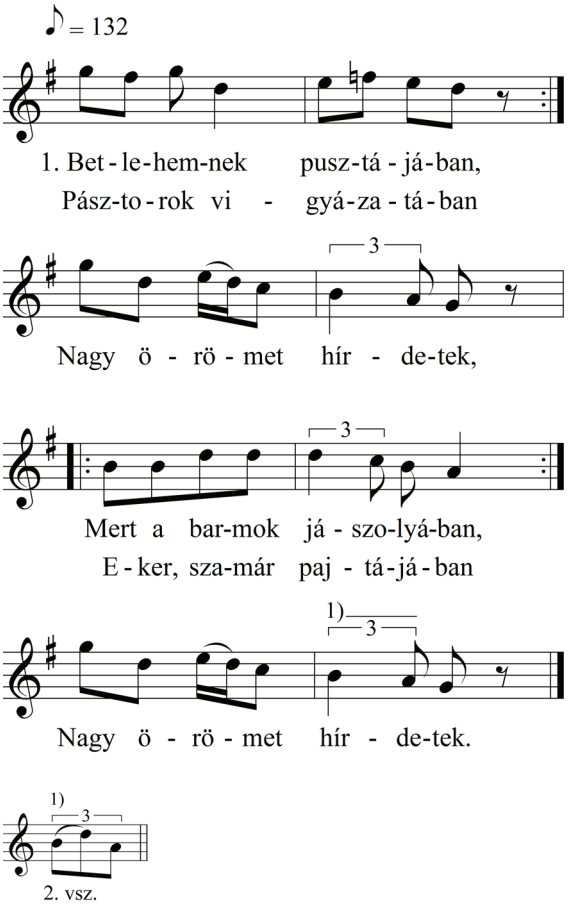

2. Ó, te József, mit gondoltál,
Hogy istállót választottál
Il nagy, kemény hidegben?
Szállj be hozzánk Márijával,
Sziletett kis Jézuskával,
Lakjatok mi szívinkben!

Kárācsonkor templombàn is [énekeltük] tálān, meg uccābà, hāzákhó [mentünk]. Tíz-tizenegy vágy tizenet [éves] vótàm. Fiúk is mentek, meg lānyok is. „Dicsértessék à Jézus Krisztus! Szàbàd énekéni?” Montāk, hogy szàbàd. Àkkó elkezdtik. Àblákon. Kàptunk mindig – tudom is én – dijót, àmi vót, nà! Mindég kárācson este.

Bácskertes, Pető Györgyné Asztalos Erzsébet (77). Bodor A., 1990.

18. századi népének, *Bozóki énekeskönyv*ében (1797) ugyanezzel a szöveggel szerepel. Mintegy száz változata ismert Moldva kivételével az egész nyelvterületen. Legtöbbször betlehemes játék része vagy kántáló, karácsonyi ének (MNT II. 384-III, 520, 539–543). Az előadásmód gyakran táncos

lüktetésű, aszimmetrikus ritmusokkal, de lehet erősen díszített, szabad ritmusú is. A forma variálódik, a hatsoros alakok mellett refrénesek is vannak, továbbá négysorosak. A Vajdaságban szintén megtalálhatók e formaváltozatok. Hatsoros: 263-II. betlehemes, 294–295. karácsonyi ének; refrénes: 268-II, 271-II. betlehemes; négysoros: 155. kisasszonyi ének, 189. szentcsalád-járás éneke, 222. karácsonyi köszöntő, 296. karácsonyi ének. Távolabbi variáns: 223. karácsonyi köszöntő.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 18.115.0/1–4.

Szövege: *Orgonahangok*, 473.

222. Kóringyáló

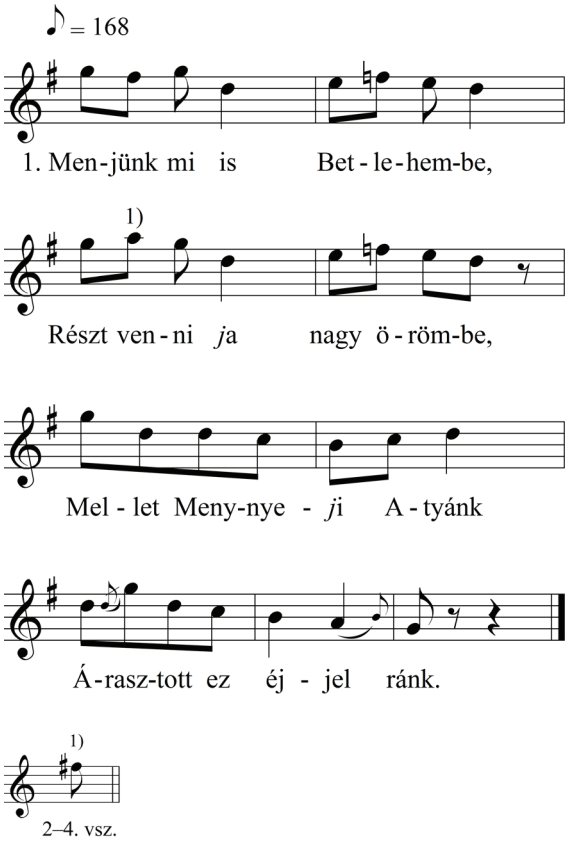

2. Ím, itt van az istállóba,
Fekszik Jézus a jászolba
Egy kis mécs világánál,
Ő is szebb az angyalnál.

3. Gyermekek is örömtelve
Sijetnek ma Betlehembe.
Ma született kisdednek
Ajándékot vigyenek.

4. Eggyik tejet, másik vajat,
A harmadik sajtot hozott.
Emez egy kosár almát,
Egy koszorús báránykát.

Ammen. Dicsértessék a Jézus!

Az utolsó versszak második felét az énekes megismételte.
Variáns: az előző, lásd annak jegyzetét. **Hangzó: 077.**

223. Legények kántálója

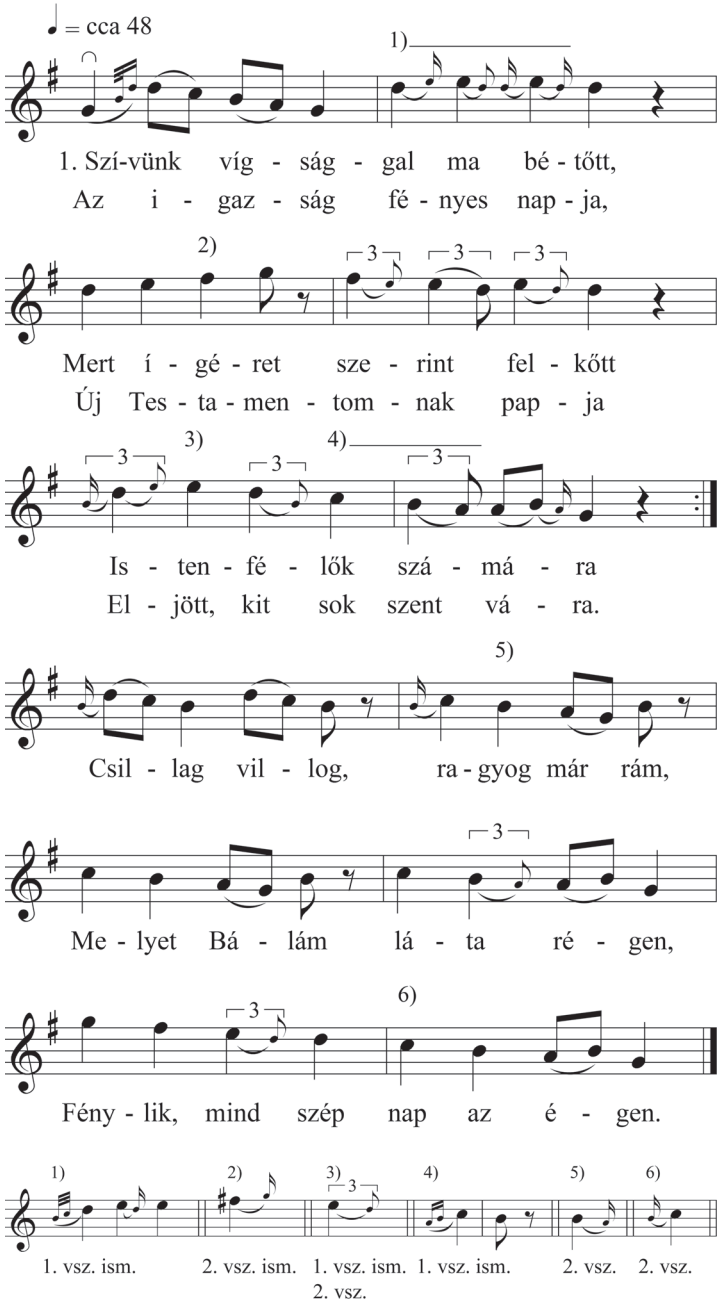

2. Megszáná az Úr estünket,
Felöltözé Úr testünket,
Szënt këgyelme mily drága!
Győzelmei már megszünnek
A kárhozatszerő bűnnek,
Törvénynek nem sújt átka.
Mérge, férge a pokolnak
Mëgromolnak ma végképpen,
Nem árthatnak sëmmiképpen.

Hertelendyfalva, Erőss Istvánné Kovács Teréz (56),
Biszák Andrásné Kovács Anna (64),
Varga Józsefné Győrfi Anna (69),
Lőcsei Lajosné Bréti Erzsébet (55). Kiss L., 1968.

Az 1. versszakot Erőssné egyedül énekelte.

16. századi, református egyházi ének, dallamforrása Philipp Nicolai, Frankfurt am Main, 1599 (*Énekeskönyv magyar reformátusok használatára,* 325). A magyar karácsonyi hagyományban a 18. századi *Betlehemnek pusztájában* dallamtípus tágabb variánskörébe illeszkedik (vö. 221. karácsonyi köszöntő jegyzete).

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 18.115.0/5. **Hangzó: 078.**

224. Kóringyáló

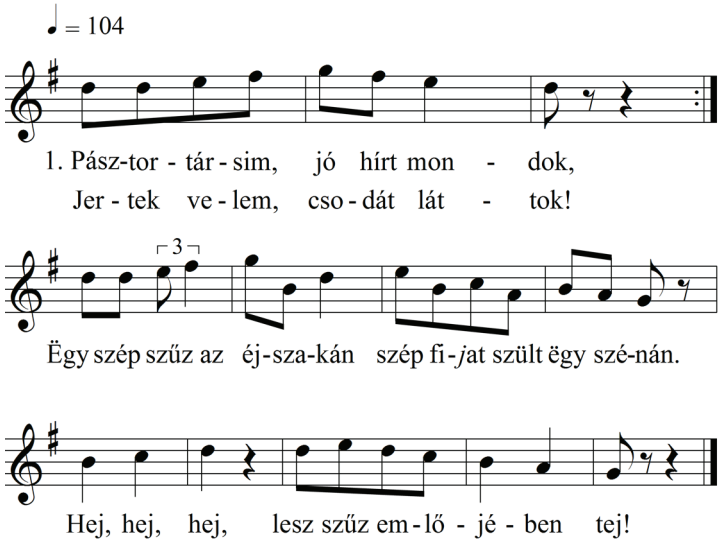

2. Íme, a jászolba fekszik,
Barmok között szegény nyugszik.
Vannak ott sok angyalok, melegítik a barmok.
Ó, ó, ó, boldog az az istálló!

3. Az angyalok azt hirdették,
Pásztorokat elvezették.
Nosza, mi *j*is keljünk fel, Betlehembe menjünk el!
Haj, haj, haj, úgy repüljünk, mint a raj!

4. Üdvöz légy, szép gyermekecske,
Betlehemi hercegecske!
Ez élet után, kérünk, légy menyégbe vezérünk.
Úgy, úgy, úgy, áldott kis Jézus, aludj!

Ammen.

Volt két-három gyerök, azt' mëntünk az utcán. Beszótunk az ablakon, hogy „Dicsértessék a Jézus! Tetszik-ë az angyali vígasság?" Akkó kiszótak, hogy tetszik. Akkó kezdtük mondani az éneket az ablaknál.

Tripolsky G.: Amikor befejezték az éneket?

– Akkó: „Ammen. Dicsértessék a Jézus Krisztus! Hozzák a di*j*ót!" Oszt kész.

Egyházaskér, Karácsonyi Pálné Horváth Ilona (70). Tripolsky G., Juhász A., 1971.

Feltehetőleg 18. századi, a tri- és tetrapodiát váltogató, dúr dallam. Az egész Kárpát-medencében ismert, mintegy húsz változatban. A karácsonyi időszak éneke, betlehemes játék része, mendika, néha névnapköszöntő (MNT II. 362-I, 384-IV, 532–534). Ez a változat a 222. kóringyáló dallamának hatását mutatja, melyet ugyancsak Karácsonyiné énekelt.

Variáns: 265-VII* betlehemes, 304. karácsonyi ének. Vö. még 321. karácsonyi ének, távolabbról.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény: 18.551.2/0

225. Karácsonyi köszöntő

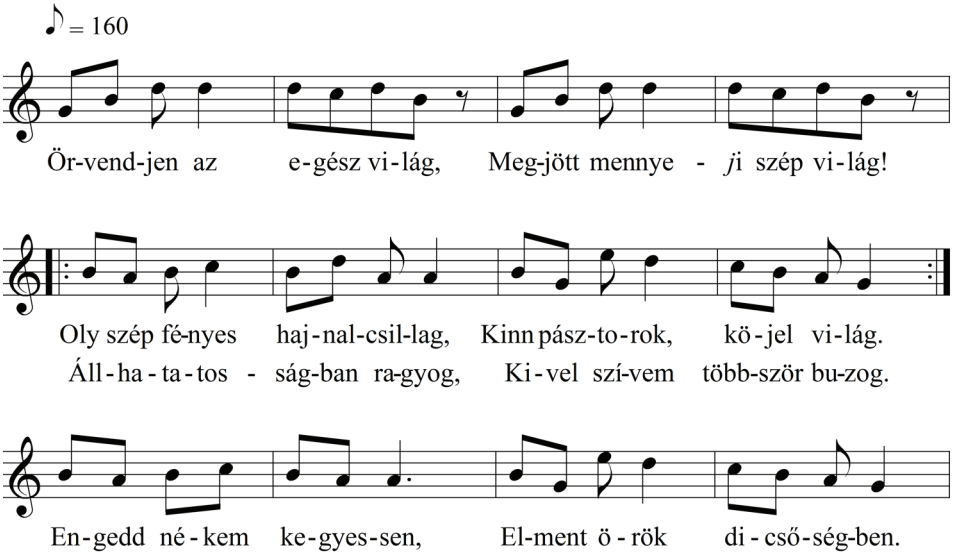

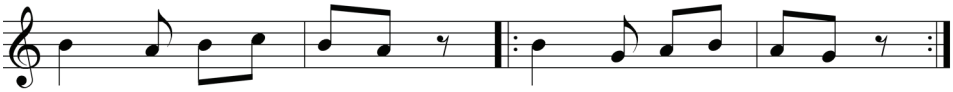

U - ram, Jé - zus Krisz-tus, már - is meg kell len - ni,
Mert ma vá - lasz - tot - ták
Jé - zus Krisz-tu - sun - kat.

[Rigmus:]
Adj, Isten, bort, búzát, barackot,
Szekerünknek kereket,
Poharunknak feneket,
Hagy ihassunk ëlëget!
Boldog ünnepëket kívánunk!

Hát én a cigányoktúl tanultam valamikó. Apámnak nagyon nagy istállója vót, vót olyan esztendő, mikó húsz cigány aludt benne. Gyüttek karácsont köszönteni. Nem vót nëkik hun alunni, s akkor ott aludtak.

Kispiac, Böröcz Szilveszter (72). Bodor A., Tripolsky G., 1995.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 21. vízkereszti ének jegyzetét.

226. Karácsonyi köszöntő

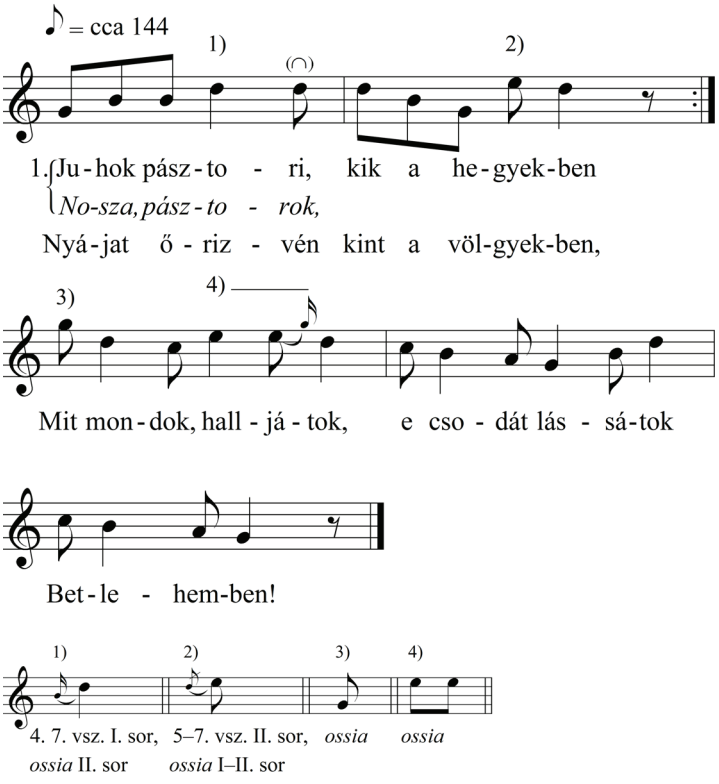

2. A csillag fénye feltint szemembe,
Angyali szózat zengett fülembe,
Hogy Jézus született, jászolyba tétetett
Úr Jézus sziletett, jászolyba tétetett
Betlehemben.

3. Nosza, pajtásim, csak siessetek,
Hogy velem egyitt ott lehessetek!
Majd én is elmegyek az útra veletek,
Kövessetek!

4. Hallod, te bojtár, állj lábaidra,
Ne legyen semmi gondod nyájadra!
Amott a dombocskán fekszik a báránykám,
Vedd válladra!

5. Született Jézus jászolyban reszket,
Az é [ő] Szent Anyja így énekelget:
Csak aludj, fi*j*acskám, gyenge harmatocskám,
Kis Jézuskám!

6. Már a pásztorok íme, eljöttek,
Imádására ideérkeztek.
Áldd meg, hogy szegények boldogok legyenek
Mindenekben.

7. Mi is kövessük a pásztorokat,
Boruljunk arcra, kérjik urunkat,
Mondván: Ó, kis Jézus, mitőlünk el ne fuss,
Maradj velünk!

Buják Mihály: Énekelni szokták karácsony szent estéjén az udvari ablakon többes csoportban gyermekek, asszonyok. Ezért ajándékot kapnak, diót, almát, kis pénzt. Az asszonyok pedig kandliba kápnák bort.

Bácskertes, Buják Mihály (75), Gábor József (71) előénekesek 1–7. vsz. Kiss L., 1969.
Pető Györgyné Asztalos Erzsébet (77) 1–2. vsz. Bodor A., 1990.

18. századi, szaffikus formájú, dúr hexachord dallam (*Nagyszombati magyar táncok,* Domokos P. P. 1978, 65). Mintegy ötven változata ismert a Dunántúlon, a Felföldön és az Alföldön, legtöbb betlehemes szöveggel (MNT II. 48-I, 576, 578, 593). Variánsköre szerteágazó, a sorvégző hangok tekintetében is többféle.

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/253.

227. Karácsonyi köszöntő

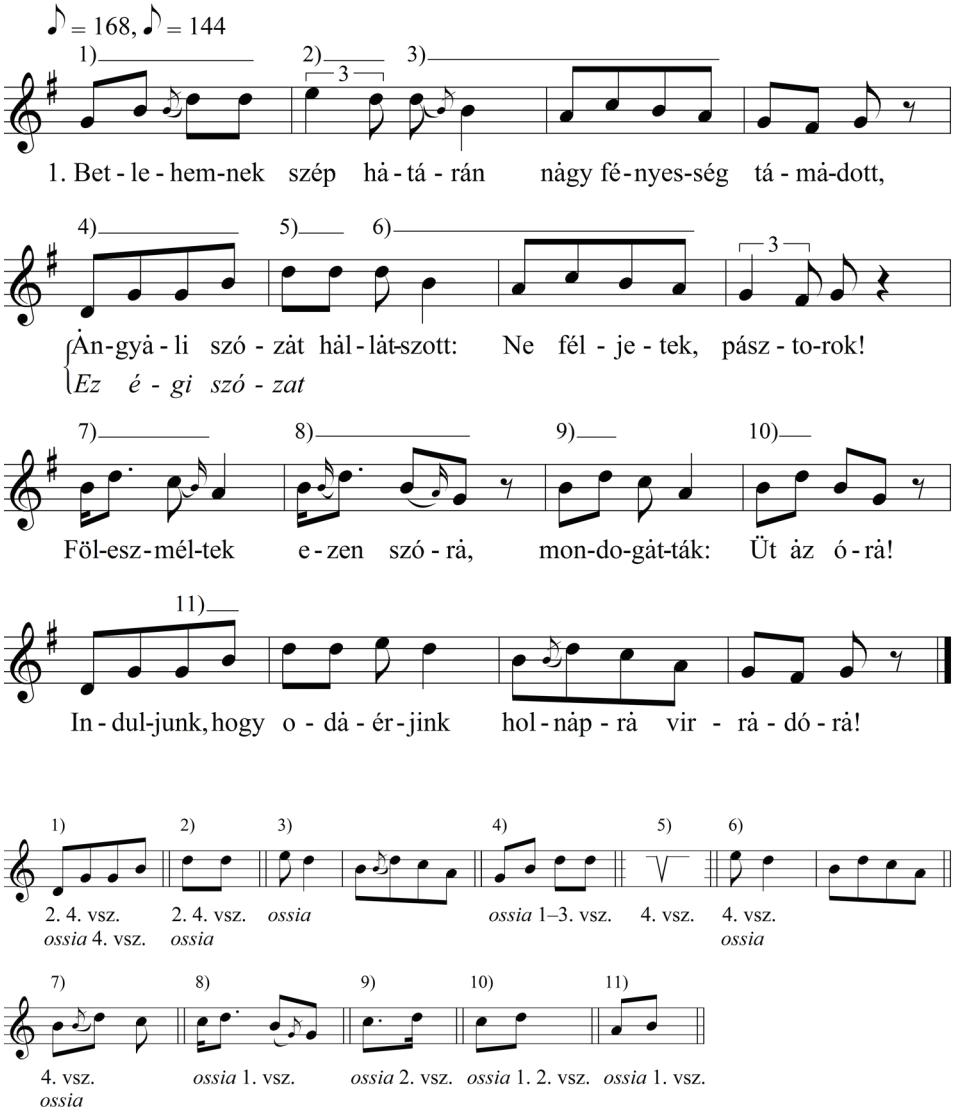

2. Ujul szivem, nem várhàtom, hogy àz idé viràdjon,
Àddig inkább sereg nyájàm, mondák, itt ne màràdjon.
Csàk elmegyek, fölkeresem hol sziletett én Isteném.
Reméllem, hogy meg nem útál régën várt szerelmesem!

3. Àjándékot én is viszëk vállà*j*imon számárà,
Jó *j*emlékezetbe lëszëk à próféták szàvárà.
Pàlotàbà nincsen, tudom, mert àz Írás után mondom.
Szálássàn miként köszöntsem, most àrról gondolkodom.

4. Odàjérvén mëgcsókolom ártàtlàn kis kezejit,
Melyrél eltirili én szivemnek vétkejit.
Mellyel eltörölte rólam én szivemnek vétkeit.
Jaj, hát mit mondjak anyjának, menyország királynéjának?
Jàj, hát mit szólják ànyjának, mënyország királynéjának?
Idvëzletet, áldást mondok à szép Szíz Márijának.

Fontányiné: Szép ének ez. Àblàk àlàtt [énekeltük]. Beköszöntöttünk, hogy „Dicsértessék à Jézus Krisztus! Szàbàd à Krisztus Urunk sziletése nàpját köszönteni?" „– Szabad." Akkó mondtuk. Àz én kis unokájim mind tudják, mind a négy dàràb, mind tudják.

Sillingné: Ezt énekéték, mikor mentek énekőni [karácsonyt köszönteni]. A többiek énekéték az Egy fényes csillagot, mink meg ezt.

Bácskertes, Fontányi Jánosné Kiss Mária (70). Silling I.,1996.
Bodor A., Németh I., Csizmadia A., Silling I., 2000.
Silling Mihályné Bazsantik Erzsébet (65). Németh I., Juhász Gy., 2013.

Fontányiné 1996-ban megismételte a 4. vsz. III–IV. sorát, 2000-ben pedig a IV. sorát.

18. századi, kis ambitusú, dúr dallam, melyet melodiáriumokba és Pálóczi Horváth Ádám gyűjteményébe is följegyeztek. A néphagyomány 30 változatát ismeri a Dunántúlon, a Felföldön és az Alföldön. Többnyire mulató- és ivónóta (MNT III/B 102. távolabbról).

Variáns: 326. karácsonyi ének.

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/371.

228. Kóringyáló

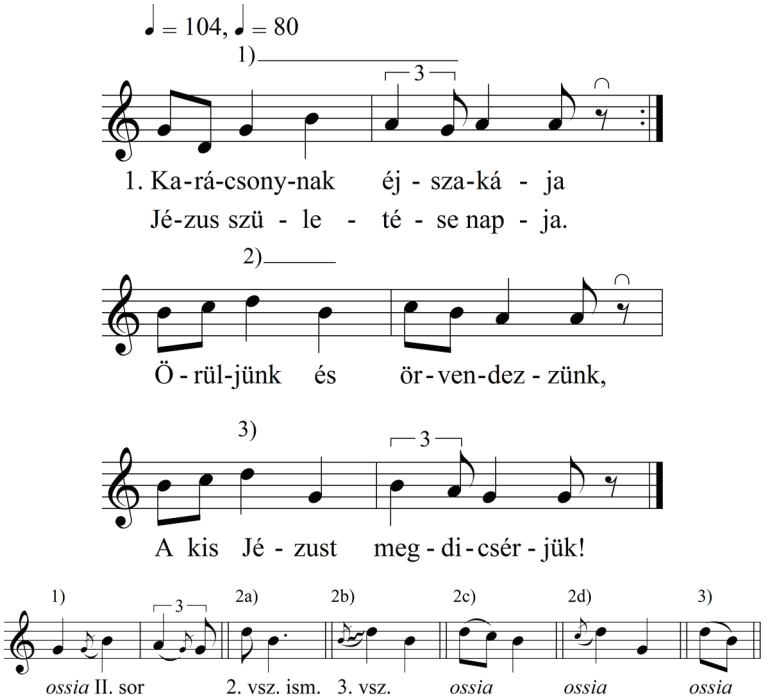

1a Karácsonnak étszakáján,
Jézus születése napján
Örüljetök, örvendjetök,
A kis Jézus ma születött!

2. A kis Jézus aranyalma,
Boldogságos Szűz az anyja.
Szent József az édesatyja,
Ki jászolban ápolgatja.
Ki az ólban ápolgatja.
(Ism.) Csicsis, csicsis, én kisdedem,
Drága Szűz Mári*j*a nevel.

3. Tizenkettőt üt az óra,
Most született Isten Fi*j*a.
Mos' szület az Isten Fija.
Örüljünk és örvendezzünk,
A kis Jézust megdicsérjük!

4a Nincs Jézusnak kis subája,
Sem aranyos kis csizmája.
Sem aranyos báránkája.
Miből volna kis subája,
Hisz elveszett báránykája.
Ha jelveszett báránkája.

4b Nincs a Jézusnak bundája,
Sem sarkantyús csizsmácskája.
Bőrből lött volna bundája,
De *j*elszaladt báránkája.
Dícsértessék a Jézus!

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Sósné: Karácsony bűtje estéjén mindön házhoz [elmentünk], mer Talljánmajorba mindön házná' magyarok laktak és mindönütt mögengedték, hogy kóringyáljunk. Beszótunk az ablakon, hogy „Tetszik-ë az angyali vígasság?", és ha mondták, hogy tetszik, akkor ēkezdtünk énekőni. Kaptunk diót, almát, cukrot, aszalt szilvát, mikor mit. Diót többnyire. Ott, ahol mink voltunk, ott mindönki ismert, és annyira szerették ezt az éneköt, hogy aki énvelem volt – háromon, négyen ëggyütt mëntünk – azoknak mindég mög vót engedve a kóringyálás. Én ēkezdtem má' nyócéves koromba kóringyáni és tizënkét éves koromig mindön évbe möntem. Míg csak nem szégyőtem.

Komlósiné: Hogy hányan mëntünk? Mikó hogy összegyüttünk, ketten-háromon. Oszt ahun világos vót az ablak, mondtuk.

Bálóné: Mikó kislán vótam, elmöntünk kántáni. Mindön ablakná beszótunk, hogy „Möghallgatik-ë az angyali vígasságot?" Ha kiszótak, hogy mög, akkó rákezdtük mondani.

Törökkanizsa, Sós Mihályné Törköly Erzsébet (59) 1–4a vsz. Burány B., Gubás J., 1977. Bodor A., 1991.
Magyarmajdány, Komlósi Jánosné Kostyán Ilona (60) 4a, 3, 2. vsz. ismétlés nélkül, utolsó vsz. = a 2. vsz. ismétlésének szövege kétszer. Burány B., 1972.
Bácsgyulafalva, Báló Ferencné Tóth Ágnes (83) 1a, 4b vsz. Székely M., 1973.

Kis ambitusú, mazurka ritmusú, népszerű karácsonyi ének vagy köszöntő a Dunántúlon, a Felföldön és az Alföldön. 30 változata ismert (MNT II. 561), köztük az első és negyedik sorból összevont, kétsoros formák (MNT II. 563). A Vajdaságban is előfordul mind a kétféle alak.

Variáns: a következő és a 333. karácsonyi ének.

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/303.

229. Kóringyáló

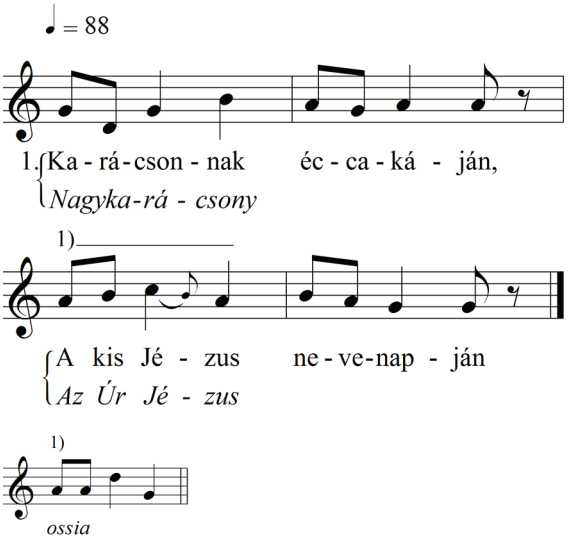

2. Örüljünk és örvendezzünk,
Mikor a hold fel fog jönni.
Mikor a nap fel fog jönni.

3. Mikor a nap fel fog jönni,
Betlehembe fogunk mënni.

4. Betlehembe fogunk menni,
A kis Jézust köszönteni.
Az Úr Jézust köszönteni.

5. Az kis Jézus aranyalma,
Az Úr Jézus aranyalma,
Boldogságos Szűz az anyja.
Szűz Mária édösanyja.

6. Két kezével ápolgatja,
Két lábával ringatgatja.

7. – Aludj, aludj, én kisdedkém,
Nem királyné a te anyád,

8. Szolgálóból lettem dajkád.
Hát te, dudás, mit szundikálsz?

9. Fényes a hold, nem kell lámpás!
Zengj Jézusnak egy szép nótát,
(Ism.) Verjed, verjed a citorát!

10. Szent József a nevelője,
Dicsértessék Jézus neve!

Karácsonyiné és Rúzsáné a végén: Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Holló: A kóringyálás a gyerekekre vonatkozott. Legtöbbször a Csordapásztorok, aztán a Karácsonnak éccakáján.

Gligorné: „Möghallgatják-ë az angyali vígasságot?” Vót ahun mondták: „Nem kő’, vótak mán!”

Egyházaskér, Karácsonyi Pálné Horváth Ilona (70),
Rúzsa Balázsné Varga Mária (60) 1–2, 4–9. vsz. Tripolsky G., Juhász A., 1971.
Oroszlámos, Holló János (75) 1–5. vsz. Burány B., 1978.
Csóka, Gligor Jánosné Zsifkó Magdolna (67) 1–2, 4–5, 10. vsz. Kónya S., 1977.

Variáns: az előző, lásd annak jegyzetét.

230. Kóringyáló

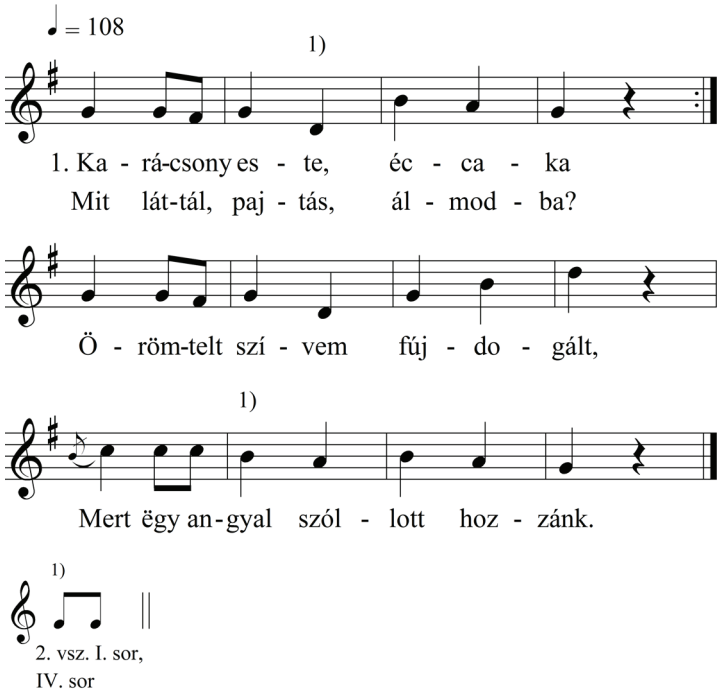

2. Amoda látszik ëgy fényesség,
Úgy látszik, mind ëgy tüzesség.
Ëccörre nagyot villámlott,
Ēlepte az egész világot!

Dicsértessék a Jézus Krisztus!
Kóringyáló vót ez is.

Csóka, Banka Mihályné Hecskó Erzsébet (57). Burány B., 1972.

A *Mennyből az angyal* közismert karácsonyi ének erősen átformált változata.
Karácsonyiköszöntő-variáns: 202-I, 203-II.
Dallamtípusáról lásd a 202-I. ének jegyzetét.
(A *Mennyből az angyal*t az énekeskönyvi alakkal megegyezően is éneklik kóringyálónak Bácsföldváron: Arch. 158A 19 = AP 15.754*j*)

231. Katekizmusi ének kóringyáláskor

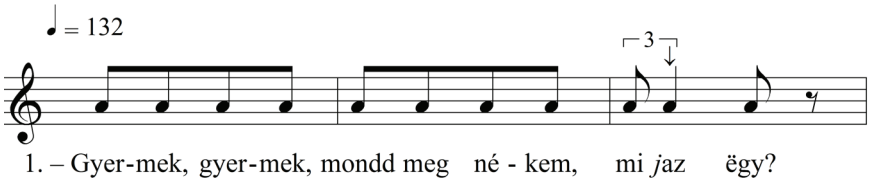

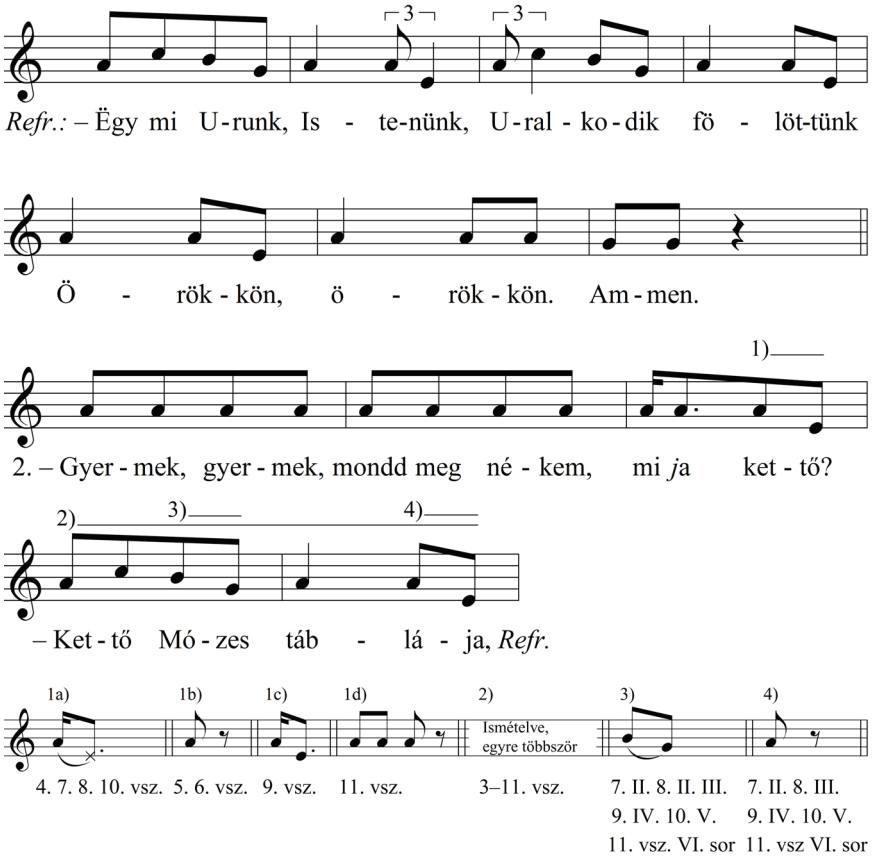

3. – Gyermek, gyermek, mondd meg nékem, mi *j*a három?
– Három a Szentháromság,
Kettő Mózes táblája, *Refr*.

4. – Gyermek, gyermek, mondd meg nékem, mi *j*a négy?
– Négy az evangélista,
Három a Szentháromság,
Kettő Mózes táblája, *Refr*.

5. – Gyermek, gyermek, mondd meg nékem, mi *j*az öt?
– Öt Krisztusnak sebe*j*i,
Négy az evangélista,
Három a Szentháromság,
Kettő Mózes táblája, *Refr*.

6. – Gyermek, gyermek, mondd meg, nékem, mi *j*a hat?
– Hat legyőzi Gólijátot,
Öt Krisztusnak sebeji,
Négy az evangélista,
Három a Szentháromság,
Kettő Mózes táblája, *Refr*.

7. – Gyermek, gyermek, mondd meg nékem, mi *j*a hét?
– Hét a hét szentség,
Hat legyőzi Gólijátot,
Öt Krisztusnak sebeji,
Négy az evangélista,
Három a Szentháromság,
Kettő Mózes táblája, *Refr*.

8. – Gyermek, gyermek, mondd meg nékem, mi *j*a nyóc?
– Nyóc a nyóc boldogság,
Hét a hét szentség,
Hat legyőzi Gólijátot,
Öt Krisztusnak sebeji,
Négy az evangélista,
Három a Szentháromság,
Kettő Mózes táblája, *Refr*.

9. – Gyermek, gyermek, mondd meg nékem, mi *j*a kilenc?
– Kilenc az angyali kar,
Nyóc az örök boldogság,
Hét a hét szentség,
Hat legyőzi Gólijátot,
Öt Krisztusnak sebeji,
Négy az evangélista,
Három a Szentháromság,
Kettő Mózes táblája, *Refr*.

10. – Gyermek, gyermek, mondd meg nékem, mi *j*a tíz?
– Tíz a tízparancsolat,
Kilenc az angyali kar,
Nyóc az örök boldogság,
Hét a hét szentség,
Hat legyőzi Gólijátot,
Öt Krisztusnak sebeji,
Négy az evangélista,
Három a Szentháromság,
Kettő Mózes táblája, *Refr*.

11. – Gyermek, gyermek, mondd meg nékem, mi *j*a tizenegy?
– Tizenegy a szűzecske,
Tíz a tízparancsolat,
Kilenc az angyali kar,
Nyóc az örök boldogság,
Hét a hét szentség,
Hat legyőzi Gólijátot,
Öt Krisztusnak sebe*j*i,
Négy az evangélista,
Három a Szentháromság,
Kettő Mózes táblája, *Refr.*

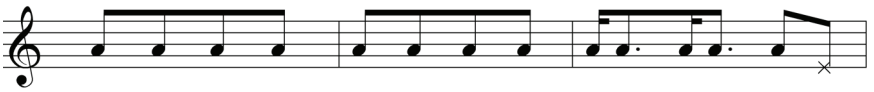

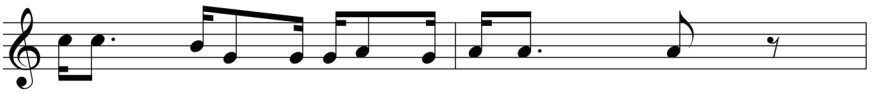

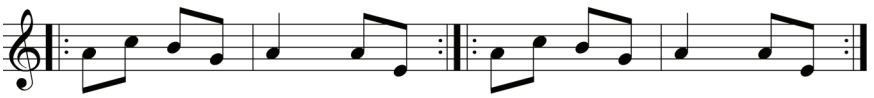

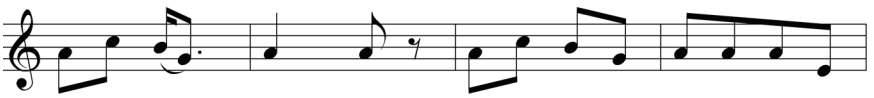

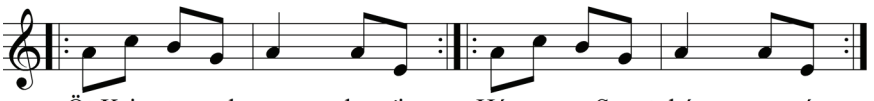

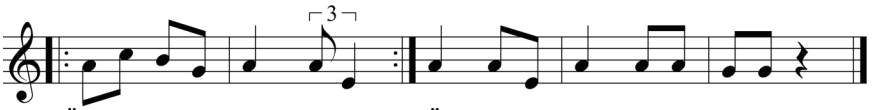

Csinátuk kóringyáláskor. Fölváltva hun ezt, hun a Mikor Márijához, hun a Hej, víg juhászok vagy Csordapásztoroj. Ezëket változtattuk mink is.

Mohol, Gyarmat György (65). Burány B., 1978.

A „visszaszámláló" ősi, világszerte ismert műfajába tartozó ún. „katekizmusi ének", mely a vallási alapismereteket számokhoz utalva sorolja fel kérdés és felelet formájában úgy, hogy a kérdésre adott felelet során az előbbi válaszokat is megismétlik. A korábbi évszázadokban a hitoktatás egyik eszköze volt, a magyar néphagyományban pedig társas együttlétek szórakoztató énekévé változott (*Magyarország zenetörténete I.* 539–540). Legtöbbször lakodalomban hangzik el (VMND III. 81) különféle dallamokhoz társulva (MNT III/ A 492–517). Karácsonyi köszöntőként csak a Vajdaságban fordul elő.

A dallam a deklamált szöveg stilizációja, hang- és motívumismétlésekkel. Közlésünkben az 1–2. és az utolsó versszakot adjuk kottával. A hangeltérések kottái alatt a versszakszám utáni római szám jelzi, hogy a strófa hányadik dallamsorára vonatkozik.

(Hasonló változatot tudott Adán Szerdáné Kaszás Amália, az éneklés alkalmának megnevezése nélkül: Burány 2000, 141–144. A moholi Szabó Ferenc viszont a kóringyálással összefüggésben említi: Burány 2000, 137.) **Hangzó: 079** (1–5. vsz.).

LEÁNYOK MEGÉNEKLÉSE 232–239.

A *huszárjáték*nak (232–236) vagy *serkenyezés*nek (237–239) nevezett *leányok megéneklése* az általánosan elterjedt karácsonyi köszöntés sajátos, dramatikus jellegű, a betlehemes játékhoz némileg hasonló, bukovinai székely formája. A szokás a huszár szereplőkről, illetőleg a kezdőének szövegéről *(Serkenj, lelkem, mély álmodból)* kapta nevét. Karácsony estéjén és éjjelén legények csoportja köszönti az eladó lányokat házról házra járva zenész kíséretében, aki a köszöntést lezáró tánchoz muzsikál. Az ilyen esemény egyúttal a leányok nagykorúsodását jelzi, kisleányokat ugyanis nem énekelnek meg.

„A legényëk a lányos házakhoz mëntek karácson estéjin. Van két csobán, Jenő és Táti, és van ëggy Előfutó. Az mëgy az ablakhoz, mëgkopogtatja: »Beeresztik-ë az énekësëkët?« Ha be, akkor mëgáll abba a kapuba, a lámpával intëget, hogy ide gyertëk, mē' itt lëhet énekelni. A Könyvesek má' az első lánynál kérik a szallagot, tëszik a kalapjukra körül, amennyi szallagot kapnak, mind. Úgy fölszallagozzák magukat, hogy csuda! A Huszárok mëg szép huszár ruhába vannak őtözve, keresztül széles szallag a vállukon és hosszú kard a kezükbe. Bemënnek mind, verselnek. Leülnek, mëg vannak kínálva kalácsval, borral, ki mit iszik" (Bogos Antalné, vö. 236).

A szokás két részből épül föl: az eleje komolyabb, vallásos tartalmú, a második fele vidám, játékos. Néha fiatal házasok, volt „huszárok" is szerepelnek a feleségükkel, ezek csak az első, vallásos részt adják elő (Botka 1983, 86–87). A második részben két Huszár tréfás szópárbajt vív hetvenkedő nagyotmondással, egymás ócsárlásával, a Csobánok pedig bele-beleszólnak, mókáznak (vö. Zsók 1993). A betanult szöveg mellett rögtönzésre is sor kerül.

Kiss Lajos népzenegyűjtése során megfigyelte, hogy a serkenyezés a *Serkenj, lelkem, mély álmodból* kezdetű ének után *A szűz egy fiat szült* és az *Im, midőn mindeneket* kezdetű énekekkel folytatódik (Kiss–Bodor 1984, 16). Mindhárom ének a magyar nyelvterület keleti részén, Székelyföldön és Bukovinában (a harmadik ének Moldvában is) ismert mint betlehemes vagy kántáló. Innét vitték magukkal a Vajdaságba az áttelepült székelyek.

A leányok megéneklésének szokásához tartozó karácsonyi énekek a székely eredetű falvak betlehemes játékaiban is előfordulnak. *A Szűz egy fiat szült* – a huszárjáték és a serkenyezés közös éneke (232-II, 234, 238) – a székelykevei és a hertelendyfalvi betlehemesekben szerepel (276-III, 278-II). Az *Im, midőn mindeneket* (239) a székelykevei betlehemes beköszöntő éneke (276-I), Hertelendyfalván prózai függeléke (278). A *Hej, víg juhászok, csordások* (232-I, 233) elterjedtebb, és nemcsak a sándoregyházi betlehemesnek (277-IX), hanem a bácskai Duna és Tisza mentén, továbbá a Bánátban gyűjtött betlehemeseknek is része.

232. Huszárjáték, huszárok köszöntője

Szereplők: Előfutár, ünneplő öltözetben, kalapján piros, széles szalag. Néha ketten vannak. Könyvesek: kalapjukon különböző színű szalag, a szalag színe megegyezik a mellen kereszt alakban kötött szalagéval. Rendszerint az 1. és a 2. könyves fehér szalagot visel, a 3. és 4. kéket, az 5. és 6. pirosat. Huszárok: ráncos csizmát, szűk szabású katonanadrágot, sötétkék, felzsinórozott atillát

viselnek. Fejükön piros csákó, mellüket szalag keresztezi. Jobb felől piros, lila és nemzetiszín szalag, bal felől piros, zöld és kék szalagok lógnak le a térdükig. A csizma szárát is nemzetiszín szalag díszíti. Oldalukon kard, annak markolatán szintén nemzetiszín szalag. Csobánok: csizmát és esőköpenyt viselnek, mivel sokat szaladgálnak esőben-sárban, hóban és lében az incselkedő gyermekek és kutyák után. Csobán lehetett szám szerint hat is. Az 1. csobánnak, Jenőnek fekete bundás álarca és cilinderes süvege van. Oldalára csengőket kötnek. Egy hosszú nyelű söprűvel mókásan söpri az utat az énekesek előtt. Görbe botjával adott pillanatban magához húz egy-egy lányt vagy menyecskét. A 2. csobánnak, Tátinak hasonló az öltözete, de az ő álarca fehér bundából készült.

ELŐFUTÁR *(beköszön a házba, kalapját illedelmesen leveszi és maga előtt a botján tartja):*
Dicsértessék a Jézus Krisztus! Béengedik-e a huszárokat?
HÁZIGAZDA: Igen.
Az Előfutár ismét köszön, kalapját felteszi és távozik. Az utcán zseblámpával jelez a többieknek, hogy hová térjenek be.
KÖNYVESEK, HUSZÁROK *(az utcán mennek sorszám szerint. Este hét órától éjfélig éneklik)*:

232-I.

Hej, víg juhászok, csordások…

(Éjfél után hajnalig:)

232-II.

A szűz egy fiat szült…

232-III.

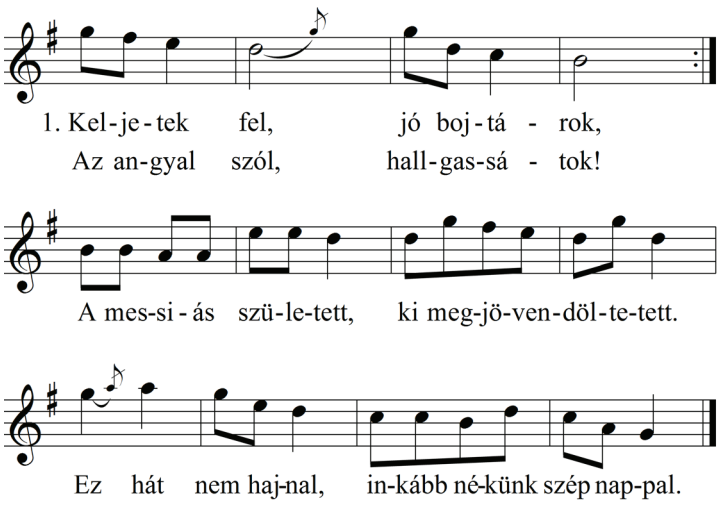

2. Hever a nyáj, feküdhettek,
Csendes a táj, leülhettek.
De mely csoda-tünemény az a naphoz vágó fény!
Jaj, jaj, jaj, jaj, jaj, félek ettől, érhet baj!

3. – Ne féljetek, jó emberek,
Angyal vagyok, jót hirdetek,
Hogy egy szűznek ölében, ápoló kebelében,
Ott, ott, ott, ott, ott messiás testet váltott.

4. Menjetek be Betlehembe
Víg örömben, vidám kedvben!
Találtok egy kisdedet, ki ott szűztől született,
Hol, hol, hol, hol, hol nyugodalmat ad jászoly.

5. – Induljunk hát jó szándékkal,
Tisztelegjünk ajándékkal!
Mert az, kiről e hang szól, nyugodalmat ad jászoly,
Más, más, más, más, más nem lehet, mint messiás.

6. Kelj fel, pajtás, hát siessünk,
Ajándékot hogy vihessünk.
Te fogsz majd egy gidácskát, én meg viszek báránykát.
Úgy, úgy, induljunk, muzsikával ballagjunk!

7. Üdvöz légy, ó, kis Jézusunk,
Vedd kedvesen ajándékunk!
Neked adjuk szívünket, szeretettel lelkünket.
Haj, haj, haj, haj, haj, öröm nekünk e hajnal.

8. Üdvöz légy, ó, dicső magzat,
Mennyből ígért igehangzat!
Adj jót nekünk nyájunkra, Jézusunk, mindnyájunkra!
Egyedül csak ez, miért néped esedez.

A harmonikás segíteni szokott az éneklésben harmonikaszóval és hangadással. Amikor odaértek a házhoz, az ajtó előtt:

232-IV.

1. Serkenj, lelkem, mély álmodból,
Vigyázz magadra,
Mert ma urad jő ez világra
Szép váltságidra.
Drága kincset hoz magával
Orvoslásidra.

2. Teljes szívvel s víg örömmel
Ma az angyalok
Pásztoroknak ím, megjelentik,
Hogy az ő uruk
E világra születék
Égi királyuk.

3. Örülj, ha voltál bánatban,
Immár, én lelkem!
Ne irtózzál tőle, én szívem,
Mert égi kincsed
Elérkezett ma tehozzád
Erős kegyelem.

4. Pásztorokkal egyetemben
Menj Betlehembe
Alázatos, víg éneklésben,
Zengedezésben!
Alleluját néki mondván
Ő eljöttiben.

5. Hegyen-völgyön s erdőn-mezőn
Lakozó vadak,
Égben játszadozó madarak,
Minden állatok,
Született édes uratok!
Jer, mind áldjátok!

6. Áronnak szép vesszőszála
Ma megvirágzott.
Angyaloknak szépséges raja
Akire szállott,
Kiről minden édességet
Magára rázott.

7. Szállj be, kérlek, én szívembe,
Édes Jézusom!
Rengő bölcsőd tedd bé lelkembe,
Édes Krisztusom!
Hadd gyulladjon szent tüz[ed]től
Én óhajtásom!

8. Áldott légy, te mennyországnak
Fényes csillaga,
Szűz Mária édes magzatja,
Világnak ura,
Én szívemnek és lelkemnek
Nagy vígassága!

9. Áronnak szépen zöldellő
Kedves virága,
Mennyország királyné asszonya,
Szép Szűz Mária,
Imádj értünk mindörökké,
Jézus szent anyja!

10. Dicsértessél mindörökké
Édes fiaddal,
Mennyországnak gyöngyvirágával,
Jó illatjával!
Adjad nekünk szent országod
Minden javával!
Amen.

1. KÖNYVES *(belép a szobába és katonásan megáll hátul, az ajtónál. Katonás hangon szavalja):*
Dícsértessék a Jézus Krisztus!
Ó, emberi nemzet, indulj vígasságra,
Mert eljött az Úr Jézus szegény szállásidra.
Tisztítsd ki házad, s úgy fogadd be őt,
Mert úgy leszen részed a boldog mennyországban. Amen.
(Megkopogtatja az ajtót, jelt ad a következő Könyvesnek, hogy jöhet. Ezután előre megy az asztalig és odaáll jobb felől az első helyre, majd balra át fordulattal megkezdi a sort. A páratlan számú Könyvesek melléje fognak sorakozni.)
2. KÖNYVES *(belép):*
Dícsértessék a Jézus Krisztus!
Másfelől az angyal serényen előáll,
Az ott levő pásztoroknak hamarosan hírt ad:
Gyertek, pásztorok, gyorsan a városba,
Mert ott fekszik Jézus a kórós szénában. Amen.
(Megkopogtatja öklével az ajtót, majd előre lép és elfoglalja balról az első helyet. Jobbra át fordulattal megkezdi a sort a páros számú Könyveseknek. Most az 1. és 2. könyves egymással szemben áll.)
3. KÖNYVES:
Dícsértessék a Jézus Krisztus!
Pásztorok, pásztorok örvendezve
Sietnek Jézushoz Betlehembe.
Köszöntést mondanak a kisdednek,
Ki váltságot hozott az embernek.
(Megkoppantja az ajtót és az 1. könyves balján foglal helyet.)
4. KÖNYVES:
Dícsértessék a Jézus Krisztus!

Angyalok szózata minket is hív,
Értse meg ezt tehát minden hű szív!
A kisded Jézuskát mi is áldjuk,
Mint a hű pásztorok, magasztaljuk. Amen.
(Megüti az ajtót és a 2. könyves jobbján foglal helyet.)
5. KÖNYVES:
Dícsértessék a Jézus Krisztus!
Dicsőség, imádás az Atyának,
Érettünk született Szent Fiának
És a vígasztaló Szentléleknek,
Szentháromságban az egy Istennek!
(Az ajtóra üt és jobb felől foglal helyet harmadikként a sorban.)
6. KÖNYVES:
Dícsértessék a Jézus Krisztus!
Széles nagyvilágnak ma üdvözítője,
Bűnnek és halálnak ki megrettentője,
Az Atyaistennek megjelent Igéje,
A Szentháromságnak második személye!
Örömet mondok nektek, ne féljetek,
Mert ma született a ti üdvösségtek.
Ti, kik Ádámtól vétkeztetek,
Legyen örök üdvösségtek! Amen.
(Odaáll bal felől a sor végére. Így a Könyvesek két sorban egymással szembe néznek.)
KÉT HUSZÁR *(kívül az ajtó előtt harmonikakísérettel):*

232-V.

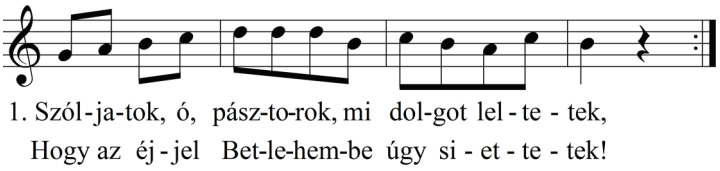

KÖNYVESEK *(egészen halkan):*

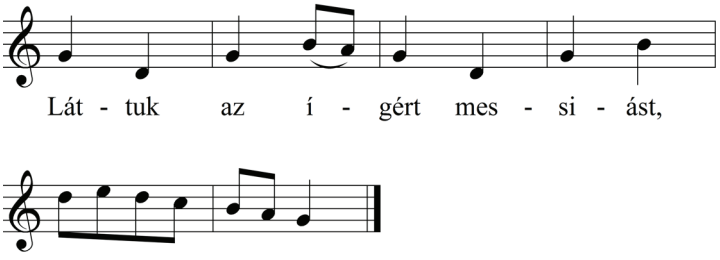

HUSZÁROK:

2. És ki mondta néktek azt, hogy odamenjetek?
Mi is kész örömmel mentünk volna veletek.

KÖNYVESEK *(egészen halkan):*

Angyalének minket intett,
(teli torokkal) Hogy Krisztus megszületett.

HUSZÁROK:

3. Szóljatok, hogy és miképpen feltaláltátok
Az egekből várva esdett, kegyes alkotót!

KÖNYVESEK *(halkan):*

Istállóban, szűk jászolyban,
(erősen) Betakarva pólyába.

Ha csak az énekesek adják elő a játékot, akkor most bejönnek, leülnek. Egy kis pihenés, kalács és bor elfogyasztása után a Pásztorok, nyájastól [VI.] *énekkel távoznak.*

1. HUSZÁR *(katonás testtartással bejön a szobába. Mozdulata gépies, mintha parancsszóra végezne mindent. Kihúzza a kardját és maga előtt tartja a levegőben, keresztet ír le vele, majd keményen kiabálva):*

Jó estét, gazda! Tölts bort asztalodra,
Mert itt fogunk maradni jó, zsíros fánkodra!
(Előre megy három lépést, hátra arc fordulatot végez, és éppen szembe találja magát a 2. huszárral, aki ekkor lépett be.)

2. HUSZÁR *(megáll az ajtó előtt és mindent úgy tesz, mint az 1. huszár):*

Jó estét, vitézek! Ide hallgassatok,
Jó, tormás csuszával engem jóltartsatok!
Sárgarépát mostan mind nékem hántsátok!
Szűröm gallérjába mind néktek pakolom.

A két huszár ekkor megcseréli a helyét. Útközben kihúzott kardjuk összeér és csörren.

1. HUSZÁR:

Beköszön a Táti szürke szakállával,
(Beugrik Táti, a 2. csobán, fogakat vicsorítva, félelmetes hangokat adva. Az 1. huszár folytatja:)
Húzom a csizmám[at], nem győzöm kapcával.
Adjatok egy tákot meg egy rossz petákot,
Hadd verjem a Tátit a csizmám sarkához!

Táti méltatlankodó hangot ad, afféle kutyamorgást utánozva. Közben a Huszárok ismét megcserélik a helyüket. A kard újra csörren. Tovább verselnek, de a Csobán minduntalan beleszól a beszédjükbe, hogy nevetségesebbé tegye a szócsatát. A Huszárok a további versszakok végén is helyet cserélnek.

2. HUSZÁR:

A múltkorában egy vén bábát láttam,
Mely imitt-amott hullatta rezit(?).
Ha nem hiszed, Táti, lépj utána
És nézz fel a pufájába!

1. HUSZÁR:
Állj félre előlem, hadd szóljak én egyet,
Helyén van az eszem, nem ettem vadmeggyet!
Bort is ittam, kupát, három-négyet,
De ha volna, innék három huszonnégyet.
De ha volna, most meginnék három huszonnégyet.
2. HUSZÁR:
Állj félre előlem, te meszes üstökű,
Olyan a [te] fejed, mint egy lapostetű,
Szeder módra termett s göröngyös tetejű.
1. HUSZÁR:
Mikor a Duna jegén jártam, egy szúnyogot láttam,
Melynek az árnyékában hatvan–hetven falu nyugodott.
Azt a hatvan–hetven falut felvette egyik szárnyára,
S kitette a Duna partjára.
2. HUSZÁR:
Dunai szilva karácsonykor érik,
Téged pedig, kökényszemű kislány, igazán szeretlek.
(A Csobán ott lábatlankodik.)
Téged pedig, alamuszta pajtás, kiteszlek a síkra,
Sáskával és kecskebékákkal legeltetlek.
1. HUSZÁR:
Ismertem apádat, szőrös bocskorban járt,
Sóval kente [meg a] fogát és bajuszát,
Mégis olyan hetykén hordozta magát.
2. HUSZÁR:
Ismertem bátyádat, melynek kicsi esze volt,
Azt a kicsi eszét is zacskóban hordta [volt].
A zacskó zsíros volt, a macska megette,
Ezért a szegény bácsidnak nem volt elég esze.
1. HUSZÁR:
A szomszédban sütik a malacot, érzem a szagát.
Ugye pajtás, megennéd két hátulsó combját?
2. HUSZÁR:
Sutuba laska, beleesett a macska.
Vájd ki, Jenő!
1. HUSZÁR:
Mikor én a hadban főkapitány voltam,
Két hordó aranyat egy zacskóba raktam.
Mikor a lovamra feltenni akartam,
Két hordó bort elém hozattam.
2. HUSZÁR:
Mikor én a hadban csákós huszár voltam,
A feketelevest sapkámban hordoztam.
Húspecsenye helyett fejszefokot nyeltem.
1. HUSZÁR:
Hej, te komám, be megnőttél!
Talán napkeletről jöttél?

Káposztalevélből süveg illene fejedre,
Hétfityinges füccfakard állna a kezedbe.
2. HUSZÁR:
Hegyen-völgyön veszedelem,
Te, vén, kopac fejedelem!
Hányd el, vesd el a kereket,
Mint bikkfanadrág a feneket.
(A Csobánhoz:)
Szagold, pajtás, a bimbót, én a rozmaringot!
(Valahányszor a Csobánhoz szól vagy rá céloz, az valamit visszavág.)
1. HUSZÁR:
Lyukas a kend háza sarka,
Piros a kend lánya arca.
Adja nekem legszebb lányát,
Béfoldom a háza sarkát.
2. HUSZÁR:
Vékony cérna, keménymag,
Ej de büszke legény vagy!
A falunak adósa vagy,
Egy krajcárnak ura nem vagy.
1. HUSZÁR:
Tizenhárom récetojás,
Enyém vagy, te, kékrokolyás.
Húzd rá, cigány mozsikás!

Felcsendül a nóta. A harmonikás két csárdást kezd. Az egyik Huszár is meg a másik is hüvelyébe teszi a kardját és elkap egy-egy lányt, akik alig várják már a szócsata végét, hogy táncolhassanak. Mások is belekapcsolódnak a táncba.

1. CSOBÁN *(egy idő múlva beugrik, és leállítja a muzsikát):*
Halt [állj] mozi! Jenő mozi!
Teszisz mejne, teszisz gút! [Enyém vagy, jó vagy!]
(Ezután valami frissebbet járnak. Az 1. csobán, Jenő, addig szökdösik, táncol, míg a 2. csobánt, az öreg Tátit kilöki a szobából.)
2. CSOBÁN *(visszajön, most ő állítja le a zenét):*
Hopp, mozi! Táti mozi!
(Kilöki Jenőt. Végül megunja és visszahívja.)
Gyere be, pajtás, gyere!
(Elkezdik egymást tetvészni, majd botjuknak a végén öldösik a tetveket.)
1. CSOBÁN:
Imaš vaške! [Tetveid vannak!] Ha?
(Szedegeti az öreg Tátiról a tetveket, az pedig vakarózik.)

Közben egy kis pihenéshez jutva az 1. huszár az 1. könyves mellé, a 2. huszár pedig a 2. könyves mellé ül.

Egyik CSOBÁN *(odamegy a házigazdához és a nézőkhöz. Bolondozva kéri a fizetését):*
Cén [tíz] dinár! Cén dinár!

(Mindegyiknél dobbant egyet és odatartja a kalapját, hogy pénzt dobjanak bele.)

A házbeliek megkínálják őket kaláccsal és borral. Amikor már indulni kell a másik házhoz, a két Huszár kardcsörrenéssel jelez.

MINDNYÁJAN *(egyszerre ugranak fel, katonásan sorba állnak egymással szemben):*

232-VI.

1. Pásztorok, nyájastól keljetek fel,
Betlehembe hamar menjetek el!
Ott találjátok valóban a kis Jézust bepólyázva
A jászolyban, a jászolyban.

2. Hogyha pedig majdan odaértek,
Jézus nevét mindenütt hirdessétek!

(Egyszerre mind az ajtó felé fordulnak és kettős sorban menetelve kivonulnak, közben befejezik az éneket.)

Furulyátok megfújjátok, a kis Jézust úgy áldjátok
A jászolyban, a jászolyban.

Székelykeve. Botka J., 1980-as évek eleje.

„Este hét órakor kezdték meg az előadást. Először elmentek a falu bírójához. Ezután egész éjjel járták a falut, javarészt lányos házakat látogattak. Másnap délelőtt pihenés nélkül megjelentek a tízórai nagymisén. Megálltak a padok között egészen elöl. Ha több csoport volt, akkor ahogyan érkeztek, úgy sorakoztak egymás mögé" (Botka 1983, 86–87). A gyűjtő szerint a Bukovinából magukkal hozott játékot Székelykevén, néhány második világháborús évet kivéve, csaknem a 80-as évekig előadták. Lényegében ugyanígy írta le a szokást 2009-ben Nagy Izabella díjnyertes középiskolai pályamunkájában. Ő úgy tudja, hogy a huszárjáték 1966-ban abbamaradt, amikor azonban Botka József plébános atya a szöveget lejegyezte és 1983-ban megjelentette, ismét feleleventették. Azóta is folyamatosan él. Eleinte Szatmári Mihály vezetésével játszották, aki korábban maga is résztvevője volt a játéknak, majd 1990-től fia, Szatmári János vette át a helyét.

I. *Hej, víg juhászok, csordások*. Változata dallammal: 233.

II. *A szűz egy fiat szült*. Változata dallammal: 234, 238.

III. *Keljetek fel, jó bojtárok*. Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 248-III. betlehemes jegyzetét.

IV. *Serkenj, lelkem, mély álmodból*. Kottája hibás, nem közöljük. Változata dallammal: 237. serkenyezés. A szöveg Gáspár Izaiás füzetéből való (Botka 1983, 92).

V. *Szóljatok, ó, pásztorok, mi dolgot leltetek*. Huszárjáték-variáns: 235. Dallamtípusáról lásd annak jegyzetét.

VI. *Pásztorok, nyájastól keljetek fel.* Változata dallammal: 236.

A huszárjátékba ismert énekszövegeket is beemeltek. A *Pásztorok, pásztorok örvendezve* kezdetű karácsonyi ének (*Hozsanna*, 32, *Éneklő Egyház,* 44) szövegét szavalja a 3. könyves, majd a következő versszakokat a 4. és 5. könyves. Erdélyi, bukovinai lírai dalok szövegét mondja a 2. és az 1. huszár: *Vékony cérna, keménymag* (vö. VMND V. 192b 6. vsz.), *Tizenhárom récetojás*.

Az álarcos csobánok különlegességét jelzi, hogy néha idegen nyelven – németül, szerbül – szólalnak meg (hibásan). Hasonlóak a székely betlehemesek pásztoraihoz, akik románul beszélnek.

233. Huszárjáték

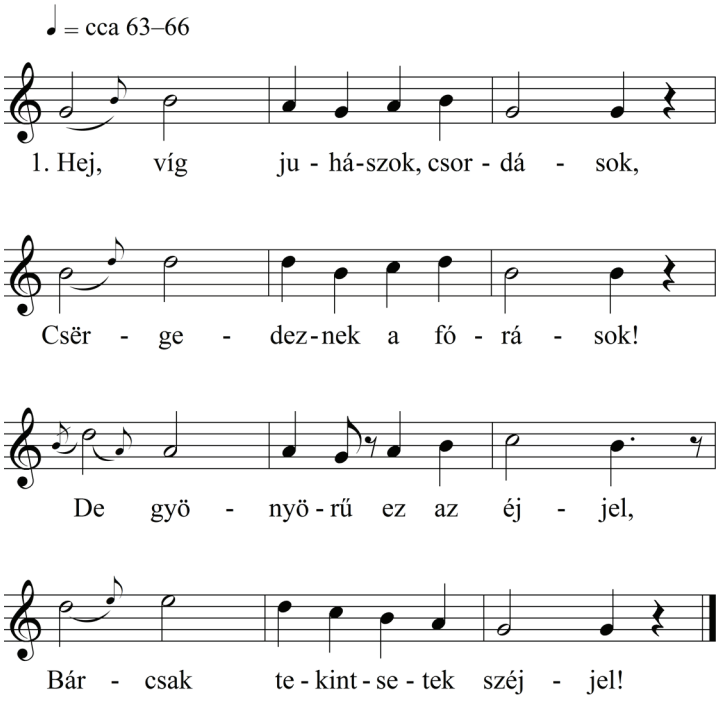

2. Nézzétek, Betlehem felett
Micsoda nagy fényesség lett!
Egy szép csillag amint szállott,
A pajta fölött megállott.

3. Amint mostan felserkentem,
Egy csillagot láttam, s féltem,
Mert nem tudtam mire vélni,
Erre láttam közeledni.

4. Itt ülünk a tűz melegén.
Az a szép fényességi lény
Glóriát hirdet, s örömet.
Ó, nem találom helyemet!

Székelykeve, Hompot János (69) 1, 3–4. vsz. Kiss L., 1968.
Sándoregyháza, Buvári Antal (65) 1–2. vsz. Kiss L., 1968.

A huszárjáték első éneke (vö. 232-I). A gyűjtő jegyzete szerint karácsonyi éjféli misén is éneklik, és a betlehemesek az utcán.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 200-III. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

234. Huszárjáték

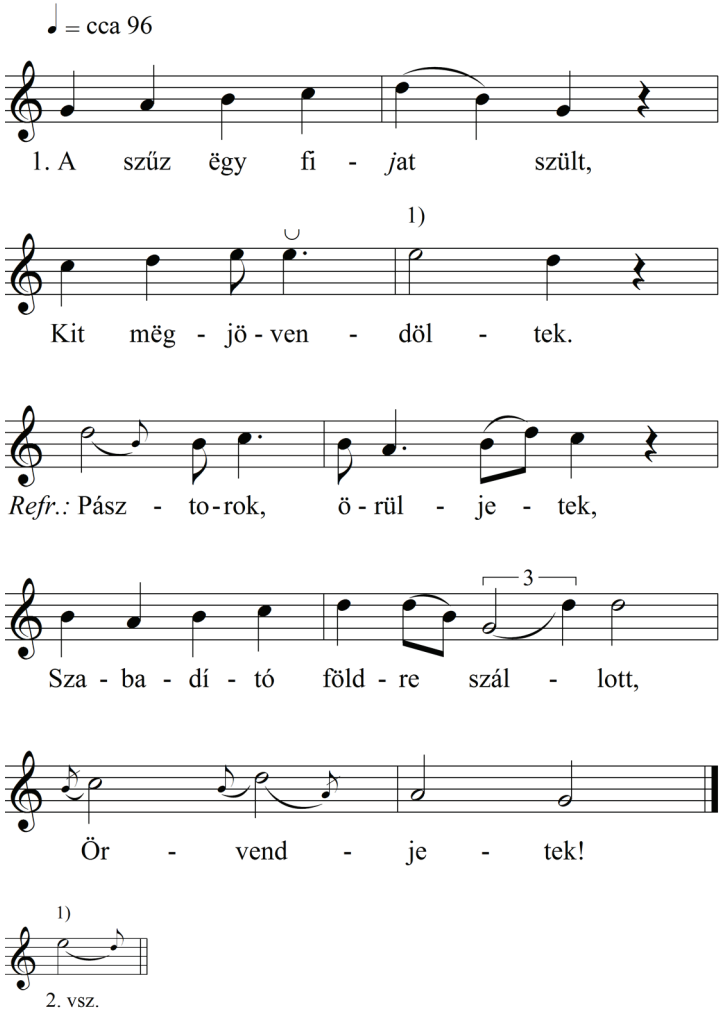

2. Elhatta országát,
Ő nagy gazdagságát. *Refr.*

Székelykeve, Gejzer Konrádné Keresztes Erzsébet (84). Kiss L., 1968.

A huszárjáték második éneke (vö. 232-II).

A dallam eredete feltehetően a középkorra nyúlik vissza. Szövege szerepel a *Kájoni Cantionale*-ban, a 17. században tehát még templomban énekelték, ahonnét később kikerült, és népszokásokban kapott helyet (Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 122–123, II. 60–61). Székelyföld és Bukovina népi énekhagyományának egyik legfontosabb, legelterjedtebb karácsonyi darabja (MNT II. 456–458, 615), más tájakon nem ismerik.

Variáns: 232-II. (említés) huszárjáték, 238. serkenyezés, 276-III, 278-II. betlehemes.

Dallamtípusa: Típuskatalógus III/133.

235. Huszárjáték

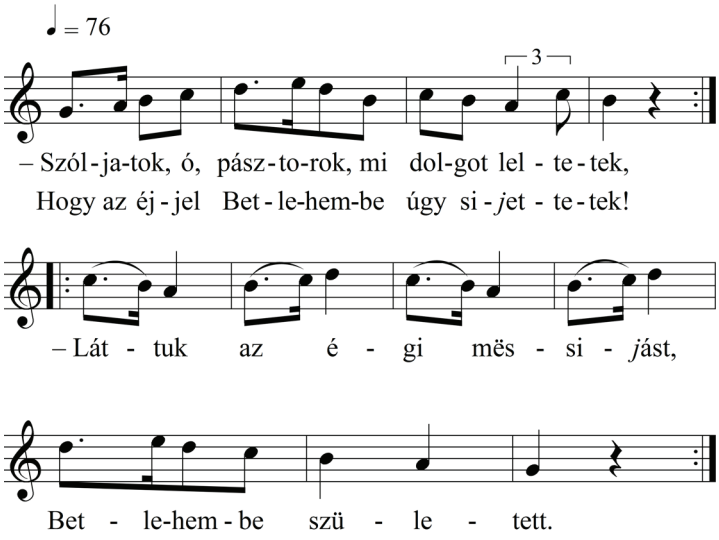

Székelykeve, Hompot Jánosné Bíró Erzsébet (68),
Szofrán Jánosné Kovács Róza (67). Kiss L., 1968.

Huszárjáték éneke (vö. 232-V). A gyűjtő jegyzete szerint közismert betlehemes, azelőtt templomban is énekelték, bár az énekeskönyvekben nem szerepel.

Szaffikus formájú, dúr hexachord dallam, zenei jegyei 18. századi eredetre vallanak. A Dunántúlon, a Felföldön és az Alföldön gyűjtötték, mindössze hét változatban, valamennyit karácsonyi szöveggel. A bukovinai székelyek közül csak a Vajdaságba települtek ismerik.

Variáns: 232-V. huszárjáték, 322. karácsonyi ének.

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/250, távolabbról. **Hangzó: 080.**

236. Huszárjáték

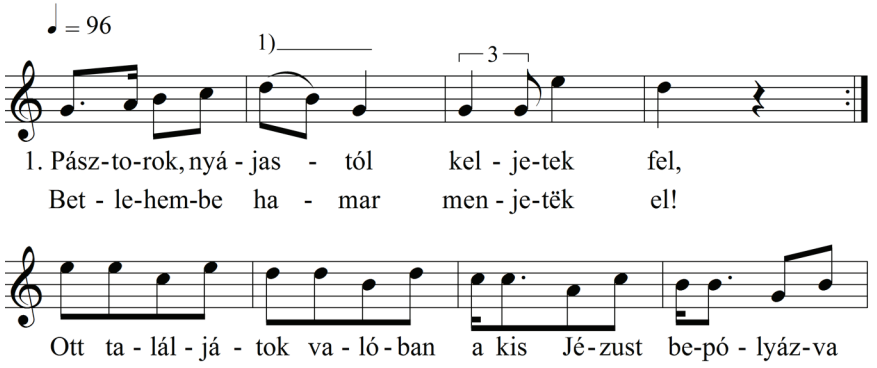

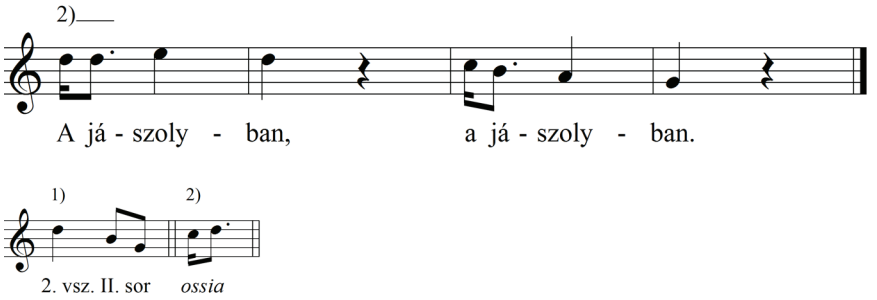

2. vsz. = 232-VI. sz. 2. vsz.

Bogosné: Huszár énekësëkvel van.

Székelykeve, Bogos Antalné Cseke Veronika (81). Bodor A., 1991.
Hompot János (69). Kiss L., 1968.

Hompot János rendkívül lassú tempóban énekelte, egyébként azonban ugyanúgy, mint Bogosné.

A huszárjáték záróéneke (vö. 232-VI).

Az egész Kárpát-medencében ismert, 18. századi, dúr hexachord dallam (*22 Originelle Ungarische Nationaltänze*) szekvenciázó harmadik sorral. Mintegy húsz változata jellemzően a karácsonyi ünnepkörhöz kapcsolódik, legtöbbször betlehemes játék része vagy karácsonyi köszöntő (MNT II. 610, 611), néha ivónóta, iskolai tandal.

Variáns: 232-VI. huszárjáték, 242-II, 276-IX. betlehemes, 317–318. karácsonyi ének.

Dallamtípusa: Típuskatalógus III/144.

237. Serkenyezés

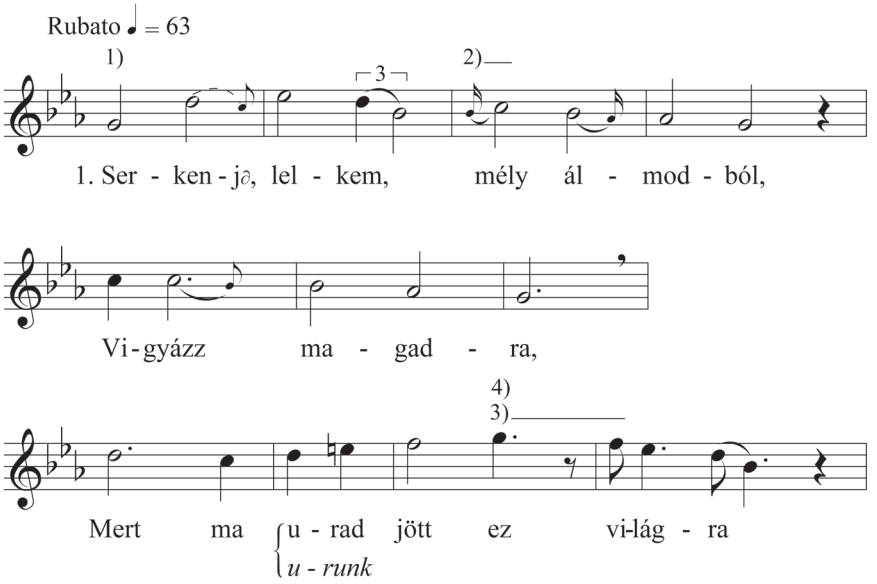

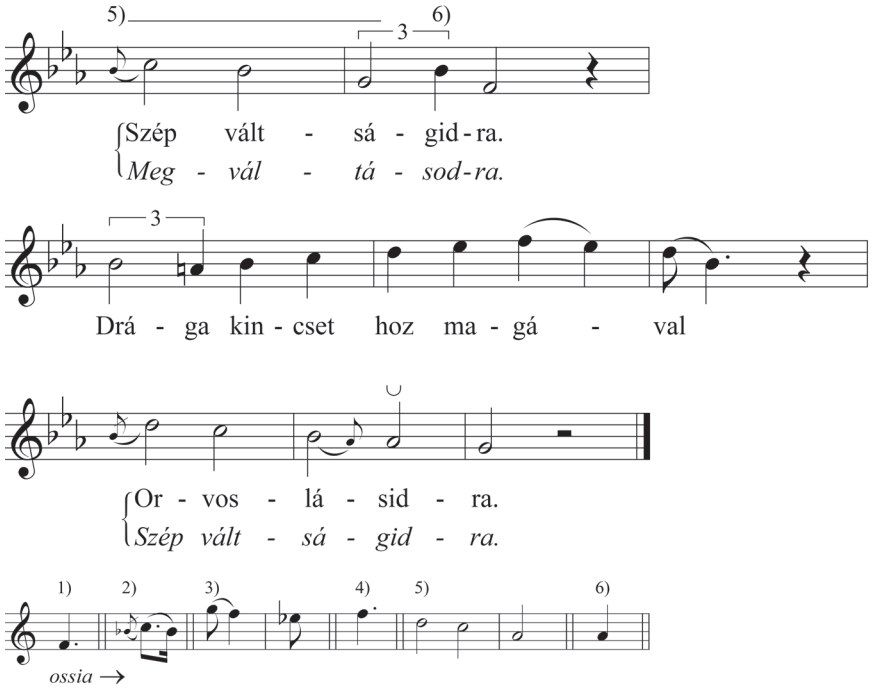

2. Örülj, ha voltál bánatban
Imár, én lelkem!
Ne irtózzál tőlem, én szívem,
Mert égi kincsed
Elérkezett ma tehozzád
Erős kegyelem.

Székelykeve, Hompot János (69) 1–2. vsz.,
Borsos Antal (65) 1. vsz. Kiss L., 1968.
Péter (Volák) Anna (72) 1. vsz. Kiss L., 1969.
Sándoregyháza, Géber István (74) 1. vsz. Kiss L., 1969.

A serkenyezés első éneke, melyről a szokást elnevezték.

Feltehetően késő középkori eredetű dallam (*Magyarország zenetörténete* I. 491), szerepel a 17. századi *Cantus Catholici* énekeskönyvben (Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 46–47, II. 20–21). Bukovinában és a Székelyföldön ismert negyven változatban, kizárólag ezzel a szöveggel templomi énekként és kántálóként. Jellemzője a díszített előadás, köszöntőként hangszeren is játsszák.

Dallamtípusa: Típuskatalógus III/169. **Hangzó: 081** (Hompot).

238. Serkenyezés

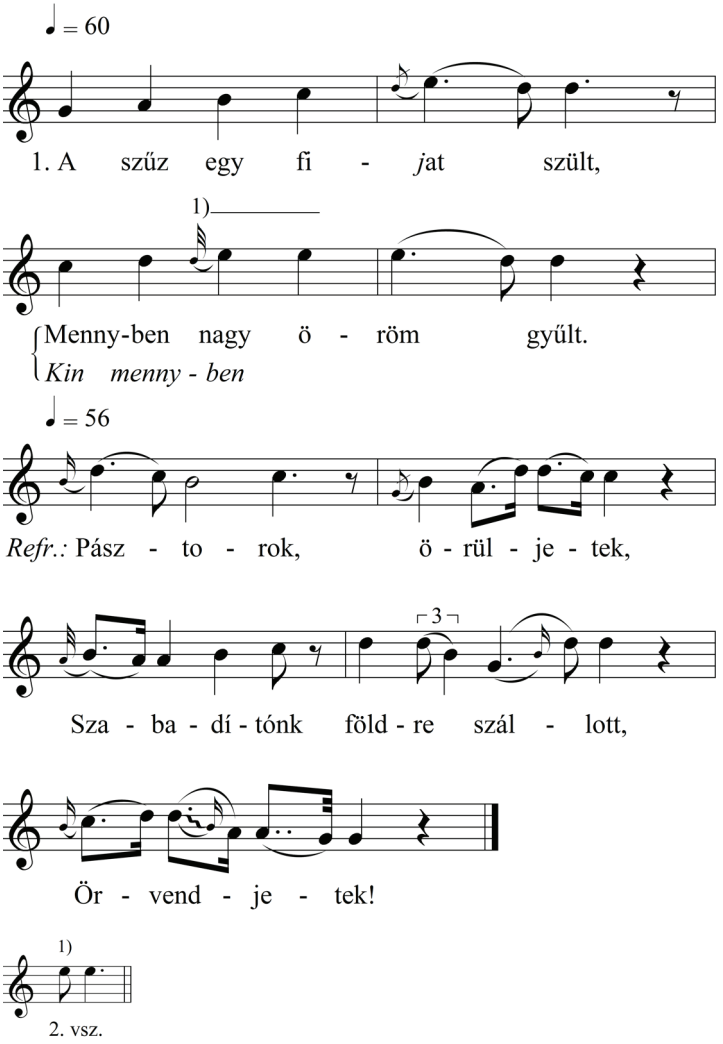

2. Örvend a nagy ég is,
Limbus, sötétség is.
Vidul sötétség is. *Refr*.

3. Poklot megrontotta,
S hatalmát elvonta. *Refr*.

4. Ádám vétkét váltja,
Fennszóval kijáltja: *Refr*.

5. Elhagyta *j*országát,
Ő nagy gazdagságát. *Refr*

Sándoregyháza, négy asszony (40–48) 1–2. vsz. Kiss L., 1969.
Székelykeve, három férfi, két asszony (68–75) 1–2. vsz. Kiss L., 1968.
Péter Volák Anna (72) 1, 3. vsz. Kiss L., 1969.
Daradics Ambrusné Szitás Zsuzsanna (77) 2, 4–5. vsz. Kiss L., 1968.

Valamennyien azonos főhangokat énekelnek, csupán a díszítés mértékében vannak különbségek. Variáns: a 234. huszárjáték, lásd annak jegyzetét. **Hangzó: 082** (1–2. vsz., sándoregyháziak).

239. Serkenyezés

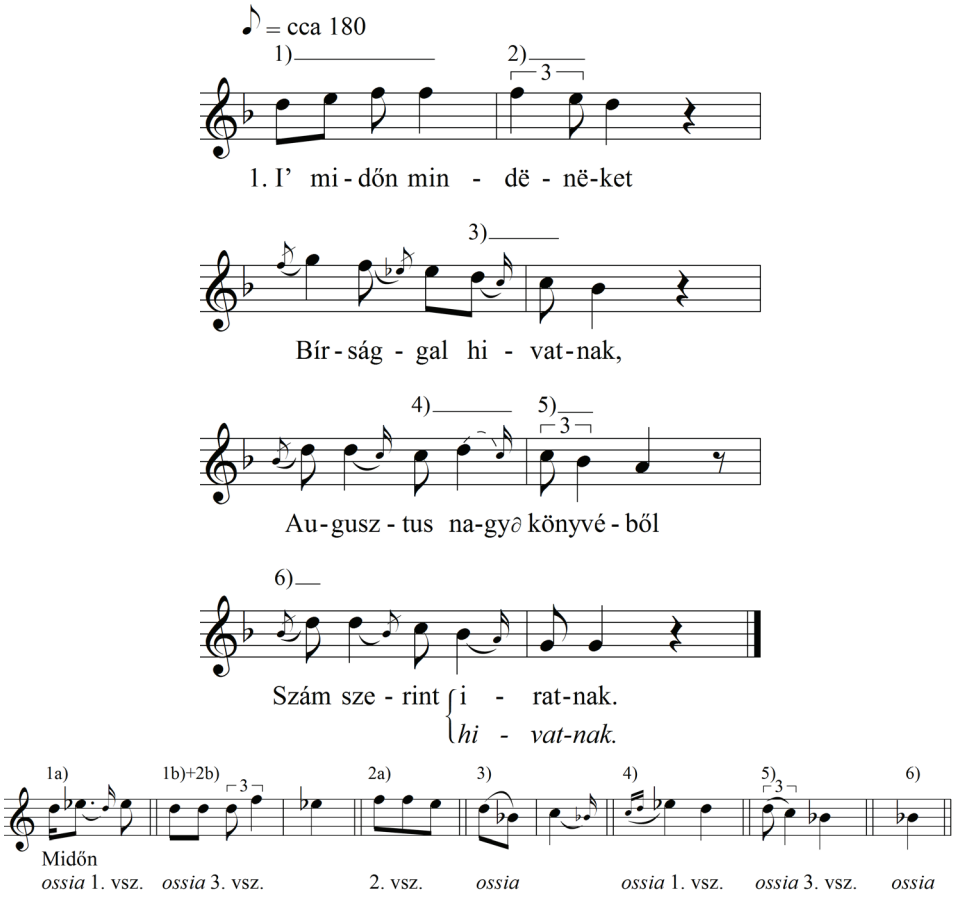

2. Cirinijus elküldötte
Betlehen városba,
Hogy az egész tartományt
Venné jegy summába.

3. József is elindula
József is elindul
A Szűz Márijával,
Istennek erejéből
Szentlélek erejéből
Terhes mátkájával.

Székelykeve, Váradi Pál (46) 1–3. vsz.,
Hompot János (69) 1, 3. vsz. Kiss L., 1968.

Váradi Pál az első két ütemet alacsonyabban intonálta, a lejegyzésben nincs jelölve. Hompot János rendkívül lassú tempóban énekelte.

17. századi dallam (Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 244, II. 110), mely népzenénk sirató stílusával is rokonságot tart. Szövege szerepel a *Kájoni Cantionale* 2. kiadásában (1719), népi változatait is legtöbbször ezzel a szöveggel éneklik (MNT II. 480, 481). Főként a bukovinai székelyek ismerik, továbbá Erdélyben és Moldvában, összesen 35 változatban. Általában karácsonyi kántáló vagy betlehemes.

Variáns: a 276-I. betlehemes, vö. még a 278. prózai függelékével.

Dallamtípusa: Típuskatalógus II/31. **Hangzó: 083** (Váradi).

BETLEHEMES JÁTÉK 240–278.

A népi betlehemezés ősi napfordulós alakoskodó szokásokból-hiedelmekből, középkori misztériumjátékokból, 18. századi iskoladrámákból formálódott ki olyanná, amilyennek a 19–20. századi gyűjtésekből ismerjük. A betlehemesek a Lukács evangéliumban olvasható történetet jelenítik meg, egészítik ki és öltöztetik költői ruhába. Az evangéliumi elbeszélés pedig minden csodájával együtt is közel áll a falusi néphez: a szent szülőpár szegénysége, otthontalansága, a jászolban fekvő kisded kiszolgáltatottsága, a pásztorok nyáj körüli tevékenysége, riadalma egybecseng saját világuk tapasztalataival.

A betlehemes játékokat az egykori szereplők elbeszélései nyomán örökítették meg a gyűjtők, vagy olyanoktól, akik sokszor jelen voltak a szokás gyakorlásánál. Emlékeiket szívesen, szeretettel idézték föl. „Nagyon jó, szép élmény vót [részt venni a játékban]. Nagyon szerették, és a kisgyerëk végett jobban bëengedtek. Mëg hát a fölnőttek is szívesen fogadtak bennünket. Én vótam hatvannyócba utoljára [betlehemezni a tanyavilágban]. Falun nem vót szokás má' akkor" (244). „Ez ëgy nagyon nagy emlék" (257). Bár a betlehemezéshez hozzátartozik a sok móka, tréfálkozás, azért „ez nagyon komoly, szent dologba számított. Nagyon szép volt ez a betlehem, és máig is, csak most már más formában… Úgyhogy most már nem olyan szép, mint akkor volt, hogy menjen el velük [az ember], hogy százszor is végighallgassa. Hát én annyiszor hallottam, hogy szóról szóra el tudom mondani" (278).

A betlehemezést tanulás és próbák előzik meg. „Nahát maj' mink elmënyünk betlehemezni. Akkó néztünk juhászokat [választottunk szereplőket], ēmëntünk. De az öreg mëg is tanított bennünket. Odajártunk mindën este, ëggyik este is, másik este is. Diákok vótunk, ëgy-kettő áttanútuk mink. Akkó néztünk öreg juhászokat, azok is ëgy-kettő áttanúták ezt a betlehemezést" (253*). Istenesen „valaki, aki jól ismeri a játékot, megszervezi az előadást, összetoborozza a szereplőket. Az előadások végeztével a közösség fölbomlik, a következő évre másokból tevődik össze. A jelmezeket, kellékeket alkalomszerűen csinálják meg, csak az álarcok régiek. A próbák helye és ideje sincsen pontosan megrögzítve: három-négy hétig gyakorolnak annál a háznál, ahol épp a legalkalmasabb" (Benedek–Vargyas 1943, 161, vö. 274). Hertelendyfalván „Jóval karácsony előtt, hetekkel, sőt hónappal korábban megkezdték a felkészülést. Valamelyik szereplő házában gyűltek össze esténként és gyakorolták a játékot, az énekeket... Nagyon komolyan vették a próbákat. Rendkívül ügyeltek arra, hogy minden pontosan, folyamatosan, gördülékenyen menjen. Csak minden tekintetben megfelelő szereplő vehetett részt a játékban. Igen gyakran évekig ugyanaz a személy játszott egy szerepet" (278).

Nem lehetett könnyű a hosszú szövegeket és a cselekmény koreográfiáját megjegyezni, ennek ellenére kevés vajdasági adatunk van arra, hogy írott szöveget használtak volna a betanuláshoz. „Nem írtam én le. Én ezt mëgtanultam az idősebbektül, mer vótak idősebbek. Hát hallja az embër, hogy ki mit mond. Mëgtanútam én az egésszet" (252). Egy moholi visszaemlékező szerint viszont: „Ezt mink ëgy öregtű szërëztük. Ő adta nekünk, mer mink az ő fiával kezdtük elsőbb. Cëruzával lë vót írva, úgy kaptuk mink is tőle" (254). Az oroszlámosi Holló János az utókornak, továbbörökítés szándékával írta le a betlehemes szövegét: „mégis maradjon itten valami az én emlékemből" (257). A magyarkanizsai Losonc Istvánné pedig a gyűjtő, Bodor Anikó kérésére tette ezt, két betlehemesének szövegét ennek alapján közöljük (263–264).

A betlehemezés időpontja többnyire adventra esik. Oromhegyesen már november 25-étől járják a környező településeket (247), Moholon 3-4 héttel karácsony előtt kezdik (254), Zentán december hatodikán-hetedikén indulnak és karácsony böjtjén fejezik be (250). A bánáti Oroszlámoson december elsejétől karácsony napjának hajnaláig járják: „a pásztorok miséjére hajnalba űk a kis templommā' bementek szépen, és végig ott á'tak a templomba úgy, abba a ruhába" (257). A szerémségi Satrincán „karácsony előtt pár nappā', Ádám-Éva előtt [betlehemeznek]. Úgyhogy mire ēgyün a karácsony, akkor [a betlehemmel] bëmëntek az éféli misére" (271). A bácskai Duna mentén, Gomboson a felnőttek karácsony éjszakáján járnak (240). A székely lakosságú falvakban viszont a betlehemezés csak karácsonykor kezdődik és újévig tart. Hertelendyfalván még ezen túl, az újév utáni vasárnapon is betlehemeznek (278.) Az istenesi betlehemezők az éjféli misén vonulnak föl, ahol a szentély körül csoportosulva vesznek részt a szertartáson. Magára a betlehemezésre a nagymise után kerül sor, először a plébánoshoz mennek (274). Hadikligeten is karácsony napján, ebéd után kezdenek a plébánosnál, a szomszéd községekbe újesztendő napján látogatnak el (275). A karácsonyt követő Szent István, Szent János és Aprószentek napján az illető ünnepnek megfelelő ének kerül be a betlehemes dalok közé (274-II/1, 2).

Egy-egy faluban több betlehemes csoport alakulhat. Gomboson karácsony éjszakáján felnőttek betlehemeznek, akiknek ruhája különbözik a fehérbe öltözött gyerekekétől (240). Oromhegyesen is külön csoportot alkotnak a kisgyerekek és a nagyobbak (249). Horgoson az 1950-es években sok banda ment, „mindën utcába igencsak jutott két banda". Megtörtént, hogy össze is vesztek, összeverekedtek (244). Zentán is „rengetegen vótak ilyen betlehemëzők, akik aztán »támadást intéztek ëgymás ellen«, mert mindannyian pénzt akartak keresni" (250). Adán „vót több csoport. Oszt mikó összetalálkoztunk az utcán – mer mëgvót, hogy kinek a rëonja mellik, és ha ēmëntünk a másik rëonba –, képesek vótunk veszekedni. Lëütték a tornyot, vagy mink az övékét, hogy në mënjën āra mifelénk" (252). Istenesen régen két rendben betlehemeztek, külön a legények és külön a házas emberek (Benedek–Vargyas 1943, 160–161, vö. 274).

A betlehemezők több faluba is ellátogatnak. A betlehemezés általános szokás Gomboson, de nemcsak ott fogadják szívesen a betlehemes csoportokat, hanem a szomszédos sváb falvakban is (240). Horgosról „oda vótunk három-négy napig is. A tanyavilágban istállókba aludtunk. Például horgosiak kimëntek Galambosra, Kispiacra, Szalatornyára, Ustorkára, arra ugye tartották még ezt a betlehemëzést" (244). Az idősebb oromhegyesi betlehemezők átmentek Bánátba akár egy hétre is (249). „Ez ëgy bëjáratott dolog vót, mer hosszabb ideig évenkint mëntek. Már szinte ösmerték űket, mëg űk is ismerték azokat a helyeket, ahun »maj mink mëghálunk« vagy tudjuk, hogy mëgebédőtetnek bennünket, vagy vacsorát adnak. Kapcsolatuk vót az embërëkkē', és sokan elvárták, hogy űhozzájuk elmënjenek" (Bogár István, Oromhegyes, Arch. 162B 23). Az oromhegyesiek „bejárták Oromhegyest, Tótfalut, Völgyest, Oromot, Kishomokot, Kispiacot, Csantavért, Bácsszőllőst, Hajdújárást, Palicsot, néha még Szabadkát is. Ez után hazajöttek, majd ismét útra keltek: Adorján, Kevi, Tornyos, Zenta, majd át Csókára, Józovára, Feketetóra, Verbicára, Padéra, Szajánba, Podlokanj (szerbek), majd Oroszlámos, Majdán, Rábé, utoljára Törökkanizsa [következett]. Innen tértek haza dec. 24-re" (247). A törökfalusi betlehemezők eljártak Tornyosra. „Akkó úgy csinátuk az útat, hogy onnan Törökfalubú föl Tornyosra. Vót olyan paraszt hely, ahun mindën hétën ëgyszër, szombaton vagy vasárnap este [betlehemeztünk], mikor a cselédëk is [ráértek meghallgatni]" (253*). Egyházaskéri betlehemezőket említ Urbán Péter Hódegyházán, hogy oda a „vërbicaiak" is átjártak (260). A szerémségi Satrincáról a közeli Dobradóba mentek át, utoljára 1927-ben (271).

Helyi hagyomány határozza meg a szereplők életkorát, nemét. Felnőtt férfiak, legények betlehemeznek a székely lakosságú falvakban (ahol régi színjátszási szokások maradványaként általában fiatal fiú személyesíti meg Szűz Máriát). Bogos Antalné székelykevei asszony szerint „a betlehemësëk embërëk, fölnőtt, olyan jó, félidős embërëk, harminctól nëgyvenig-ötvenig" (Arch. 167B 5). Bácskában, Kispiacon „legényëk vótak, nem gyerëkëk, embërëk vótak azok" (Arch. 208A 12),

de másutt is előfordul ez a gyakorlat, pl. Gomboson, Oromhegyesen, Oroszlámoson. Leggyakrabban mégis iskoláskorú fiúk betlehemeznek, Horgoson pl. tizenhárom éves kortól tizenhat-tizenhét éves korukig. Újabb, nem tipikus fejlemény, hogy asszonyok és férfiak együtt járnak betlehemezni (261), sőt csupán asszonyokból álló csoport is alakult (249).

Mind a szereplők tekintetében, mind a cselekmény tartalmában-megfogalmazásában különböznek a székely betlehemesek (274–278) a Vajdaság többi tájáról való játékoktól. A legnagyobb eltérés az, hogy ezekben Szent József és Szűz Mária is aktív résztvevő, míg másutt a templom alakú „betlehemben" elhelyezett szentkép vagy apró figurák jelképezik a szentcsaládot (ami egyébként a székely betlehemesnek is elmaradhatatlan kelléke). Itt a legnépesebb a szereplő gárda, fontos feladat jut a Királynak, Király-szolgának is. Valamennyi vajdasági betlehemes játékban megszólalnak, énekelnek az örömhírt vivő angyalok és a kis Jézust köszöntő pásztorok. Számuk változó. A pásztorok öltözéke suba, bunda, bocskor vagy klumpa, kezükben csörgős/láncos bot, gamó, de vannak „gyócsinges", lajbis, csizmás pásztorok is (csikós, gulyás, juhász), akik közül egy ostort pattogtat (259–260). A székely betlehemesek pásztorai (a csobánok) különlegesek: álarcot hordanak, fejüket szabatlan egész bőr borítja. Megjelenésük titokzatos, nem egészen emberi, ami – feltételezések szerint – ősi, a téli napforduló idejére eső állatalakoskodás szokásának maradványa lehet (Benedek–Vargyas 1943, 155–156, Dömötör 1964, 28). Álarcszerű az oroszlámosi pásztorok birkabőr sapkája is (257). Egészen más, újabb történeti réteget képviselnek a 18. századi iskoladrámák antik hőseire utaló olyan pásztornevek, mint Koridon, Makszus, Titere.

A játék lényege, Jézus születésének elbeszélése-megjelenítése, természetesen mindegyik betlehemesben azonos. A Bukovinából áttelepült székelyeknél azonban a történet korábbról indul: József és Mária szálláskeresésével, és ezekben Mária az, aki elküldi az angyalt a pásztorokhoz, hogy vigye el nekik a megváltó születésének örömhírét. Innét kezdve aztán hasonlóan folynak az események az összes betlehemesben, bár nem egészen egyformán. Az angyali szóra felébrednek a heverő, alvó pásztorok, tréfás beszélgetést folytatnak, beszámolnak adományra célzó álmaikról, elindulnak Betlehembe, köszöntik a kis Jézust és ajándékot adnak át neki, táncolnak a tiszteletére, mókáznak, elköszönnek. Természetesen gyűjtöttek olyan hiányos vagy töredékes betlehemeseket is, melyekben az elmondottaknak csak egy-két szilánkja bukkan fel. Ha azonban csak egyes elemek „hiányoznak", pl. nem esik szó a pásztorok ajándékának átadásáról, a pásztorok nem táncolnak, vagy legalábbis nincs említés a táncukról, attól még a játék kerek egésznek tekinthető. Előfordul viszont a cselekmény sorrendjének felcserélése: a pásztorok előbb köszöntik a Jézuskát, adják át ajándékaikat, és csak utána feküsznek le aludni, hogy angyali híradás ébressze őket (243, 244, 257, 271). Valamennyi betlehemes kötelező tartozéka a pásztorok mókázása, a szórakozást szolgáló, jóízű humor. A vidámságot csak a szakrálist és a profánt mereven szétválasztó legújabb szemlélet rekeszti ki a játékból (264).

A betlehemes játék elengedhetetlen befejező része az adományozás, amire a pásztorok különféle tréfás szövegekkel szólítják fel a háziakat. Általában egy erre kijelölt szereplő szedi be az ajándékot, a Zsákos, Kasszás, Panusás. Az ajándékozás mértéke eltér aszerint, hogy gyerekek vagy idősebbek kapják. A bevételt természetesen az is befolyásolja, hogy mekkora körzetet jártak be, milyen hosszú időn át voltak úton. „Röggē indútunk Horgosról és két nap alatt ötezer dinárt [kerestünk] fejenként. Régebben is úgy, abba az értékbe. Kosztot, azt kaptunk legtöbbször, hajába krumplit, szalonnát. Ha nem adtak, akkó kértünk, de legtöbbször szívesen adtak tej-hasznot, a tanyaiaknak ugye vót túrú, tejfël. Azé' főtt ételt nem kaptunk sëhol së, de kibírtuk" (244). Az oromhegyesi idősebb betlehemezők bánáti körútjuk után a sok alamizsnát szekéren vitték haza (249). Az oromhegyesi asszonyok egyenesen az adomány kedvéért kezdtek betlehemezni: „Szegényëk vótunk, oszt akkó így gondótuk, hogy hát ēmönyünk, aztán mit kaptunk, mit nem kaptunk: lisztët, szalonnát..." (249). Satrincán „mindig valaki valamit odagurított... vagy ëgy darab szalonna vagy kóbász, oszt raktuk a zsákba" (271). A zentai Bene Károly szerint: „Pézt akartunk keresni. Hát nem sokat [kaptunk]. Abba az időbe fél dinárt öten kerestünk ëgy este. Jobb nap is vót, mikor mondjuk rá tíz dinárt vagy nyócat kerestünk" (250).

Hódegyházán a betlehemezők leginkább a dohánynak örültek: „Fiatalok vótak, nem vót dohány, azt' nem vállalták [fogadták] el az önnivalót. Kérdezték: »Hogy birik ēvinni?« (Akkó tilos vót.) – »Nem kő' törődni, a templom-pallás tele lössz«!" (260). Az istenesi betlehemezők pénzt, italt, ételt kapnak. Az összeszedett holmiból aztán utolsó nap, Aprószentek napján „kőttő-táncot" rendeznek (Benedek–Vargyas 1943, 161, vö. 274). Hertelendyfalván amikorra az újévet követő vasárnap a betlehemezést befejezik, 30–40 liter pálinka gyűlik össze. Közös mulatságot tartanak, és a megmaradt pálinkára egészen tavaszig rájárnak a játékban résztvevők (Ujváry 1968, 68, vö. 278).

A betlehemezés a leginkább elterjedt, legnépszerűbb dramatikus énekes népszokás. A Vajdaságból 39 betlehemes játékot ismerünk, beszámítva a csonka, töredékes és romlott változatokat is. Tetemes mennyiség ez (meghaladja az MNT II. kötetében a teljes magyar nyelvterületről közölt betlehemesek számát), annak ellenére, hogy vajdasági hagyományozódását nehezítette, olykor akadályozta a 20. század viharos történelme. Az 1920-as évek elején, az impériumváltás után a hatóságok jó ideig nem engedélyezték a betlehemes játékot magyarsága miatt (240). Egy csókai asszony szerint „mikor ez az újkori Jugoszlávia begyütt, nem engedték. Az ëgyház aszonta, hogy kúdulás, az is tiltotta utoljára" (262). A szocializmus éveiben „vallásos, klerikális" jellege miatt üldözték vagy legalábbis nem nézték jó szemmel. „A főutcán mëntünk Horgoson. A milicista mëglátott bennünket, és lëcsavarta *j*a betlehemnek a tornyát és kihajította az útra. És akkó ēzavart bennünket haza. Szerintem az nem lëtt vóna szabad. Ötvennyócba lëhetëtt" (244). Esetleg egyszerűen csak rendbontásnak minősült a betlehemezés, a hagyományok hanyatlásával pedig egyesek már szégyellni való koldulásnak tartották, és így a legtöbb helyen visszaszorult vagy meg is szűnt.

Vajdasági betlehemes szövegek először a 19. század utolsó harmadában jelentek meg nyomtatásban. A *Magyar népköltési gyűjtemény* I. kötetében horgosi és nagykikindai betlehemes (245*, 265*), a *Magyar Nyelvőr* folyóiratban két rövidebb nagybecskereki betlehemes olvasható (269*, 270*), Kálmány Lajos pedig, aki az egyik legjelentősebb vajdasági gyűjtő volt, *Szeged népe* című könyvének II. kötetében törökbecsei, III. kötetében egyházaskéri betlehemest tett közzé (266*, 256*). Sajnos, a hozzájuk tartozó énekeket nem kottázták le, ezek a dallam nélküli följegyzések mégis nagyon fontosak, hiszen összehasonlíthatjuk őket későbbi gyűjtésekkel, és így a tradíció időbeli változásáról szerezhetünk ismereteket. A régebbi szövegek olyan részleteket is tartalmaznak, amelyek a 20. századra már kihulltak a hagyományból, ugyanakkor a később hangfelvételen rögzített dallamok segítségével a pusztán szöveges adatok énekeinek valószínű dallama általában megállapítható. Az 1940-es években két betlehemest gyűjtöttek, mindkettőt bukovinai székely telepesektől, akik később továbbköltöztek Magyarországra (274–275). Az 1960–70-es években vált általánossá a hangfelvételek készítése, ez az az időszak, amikor a legtöbbet gyűjtötték: Kiss Lajos, Kónya Sándor és főként Burány Béla, továbbá Papp György, Botka József, majd az 1990-es években Bodor Anikó. Legújabb adatunk 2001-ből való: Tényi Tóth Erika tanítónő jegyezte föl Moholon (255).

Valamennyi vajdasági betlehemest közzétesszük, függetlenül attól, hogy teljes játék-e vagy hosszabb-rövidebb töredék. Közlésükhöz a földrajzi sorrendet választottuk, mely rávilágíthat a helyi jellemzőkre, ugyanakkor nem feltétlenül hozza össze a legközelebbi változatokat. Mint erre már utaltunk, egy faluban gyakran több csoport jár betlehemezni, sőt ezek más helységekbe is átmennek, így a hatások összekeverednek. Ez lehet az oka, hogy akár ugyanabban a faluban is, pl. Oromhegyesen, különböző betlehemes játékok vannak szokásban (246–249). Hódegyházán is kétféle – „gyócsinges és subás" – betlehemezők járnak (260). A székely lakosságú falvak betlehemesei viszont nagyon hasonlóak. Előfordul, hogy a betlehemezők illetőségi helye kideríthetetlen, csupán azt tudjuk, hogy az adatközlő melyik faluban látta valamikor őket, de hogy hova valósiak voltak, azt nem (263–264).

Vajdasági betlehemesről, sajnos, nem készült mozgófilm, pedig csak az tudná visszaadni a játékot a maga teljességében. A rendelkezésre álló írásos dokumentumokban a gesztusok, történések jelzése sokszor szűkszavú vagy értelmezhetetlen, sőt hiányzik. Voltaképpen szinte lehetetlen is írott formában kifejezni a szövegeknek a játékra jellemző erősen karakteres és változó hanglejtését, into-

nációját. Némi tájékoztatást ad ebből a szempontból a királyhalmi és zentai felvétel (243, 251). Az istenesi betlehemezés gyűjtői ritkított betűkkel jelzik azokat a szövegeket, szavakat, amelyeket a pásztorok „vontatott torokhangon" mondtak, a harsányan megnyomott szavak elé pedig felkiáltójelet tesznek. Azt is olvashatjuk, hogy Szent József „még vontatottabban, siránkozó hangon" énekel. De a dallam megörökítése is problematikus. Különféle módon oldották meg pl. a lejegyzők a betlehemes recitációs szakaszainak kottába foglalását a székelykevei, a hadikligeti és az istenesi betlehemesben, holott alapjában ugyanarról a dallamról és énekmódról van szó (274–276). A hangfelvételeken rögzített folyamatos elbeszéléseket lehetőség szerint dramatikus formában adjuk közre. Ahol a szereplők személye nem egyértelmű, ott gondolatjeleket használunk a párbeszédeknél.

A betlehemes játékokhoz különböző korú és stílusú énekek tartoznak. Dallamaik között szerepelnek ütemparós és recitatív kötetlen szerkezetűek, középkori és 16. századi, jelentős számban 17. századi, legnagyobb mennyiségben 18. századi típusok, de előfordulnak 19. és 20. századiak, sőt népies műdal néhány típusa is. Közülük emblematikusan emelkedik ki a *Csordapásztorok* kezdetű, középkori, feltehetően magyar eredetű ének, mely a legnagyobb arányban, a 39 vajdasági betlehemesből 25-ben szerepel – általában kiemelt helyen, a játék elején vagy végén. Erős hagyományőrzés jele, hogy a Vajdaságban éppen ez a betlehemesek legjellemzőbb éneke. Dallama a bácskai Duna és Tisza mentén, Bánátban, a Szerémségben fríg hangsorú, a székely lakosságú falvakban dór.

A második leggyakoribb ének a *Mennyből az angyal*, mely 22 betlehemesben szerepel. A városon és falun, polgári és paraszti körökben egyaránt népszerű, 18. századi karácsonyi ének a Vajdaság valamennyi régiójában megtalálható az énekeskönyvi alakkal egyező vagy attól némileg eltérő, variált alakban; esetleg erősen átformálva, néha toldalékkal ellátva.

Valamivel kevesebb – 16 – betlehemesben fordul elő a *Keljetek fel / Ne féljetek, pásztorok, pásztorok* kezdetű, ütempárokból és azok ismételgetéséből építkező dallam. Az ütempárok gyakran négyütemes sorokba rendeződnek, és négysoros strófát alkotnak. Az ilyen négyütemes első sort olykor megismétlik, akár többször is, melyet aztán szabad ütempárok sorozata követhet. Templomban nem szokták énekelni, míg a *Csordapásztorok* és a *Mennyből az angyal* karácsonyi időszakban szentmisén is hallható.

A betlehemes szokáskeret közrejátszhat régi egyházi és világi énekek fenntartásában főként a székely falvakban és Bánátban. A székely betlehemesek nagy múltú közös éneke a *Dicsőség mennyben Istennek,* mely középkori eredetű, német népénekből vált magyarrá a 17. században (275-III, 276-V, 277-III, 278-IV). A többi vajdasági betlehemesben a hasonló tartalmú szöveg másik, újabb dallamhoz társul.

Bánáti betlehemes játék része *Nyissátok meg ajtótokat, jó keresztények* szöveggel (257-I, 258-I, 259-I) a 17. századi Vietórisz kéziratban feljegyzett *Ritka kertben*… kezdetű ének, melynek előzménye középkori, vágánsritmusú táncmuzsika lehetett. Ez a dallam a 19. században még a bácskai betlehemes játékokban is szerepelt *Vígan zengjetek, citerák, Jézus született* szöveggel (245-I*, 256-IV*).

16. századi táncdivat emléke őrződött meg a *Jobb ez a gazda* kezdetű, hármas lüktetésű volta-dallamban, melynek melodikus kapcsolatai szintén a középkorig nyúlnak vissza. Három bánáti betlehemesben fordul elő (256-VI*, 257-V, 258-III). (Másutt ugyanez a szöveg ütempáros dallammal vagy ritmikusan mondott prózában használatos.)

A betlehemes játékok derűs, oldott hangulatához jól illenek a gyermekjátékdalokhoz hasonló, ütempáros dallamok. Főként Bácskában kedvelik őket (242-I, 247-IV, 250-II, III, VI, 252-II, 258-IV. eleje), de Bánátban és a Szerémségben is megtalálhatók (262-I, 267). Strofikus dalok is kontaminálódhatnak ütempárokkal (250-IV, VII, 251-III).

A hagyományhoz való ragaszkodás és az újítási hajlam kettőssége a betlehemes játékok zenei anyagában és cselekményében egyaránt megfigyelhető. A szokástól nem idegen a rögtönzés, mely ha jól sikerül és elnyeri a közönség tetszését, állandó elemmé szilárdul. Valószínűleg így került be Ráda Ignác román doktor/bakter neve az istenesi és a sándoregyházi betlehemesbe (274, 277). A betlehe-

mes előadásához hozzátartozik a változtatás lehetősége. Az istenesi betlehemesben a Betlehem felé közeledő pásztorok *választhatnak*, azt az éneket énekelhetik, amelyiket jobban tudják (274-VIII vagy 274-VIII/1). Újításként pedig a játékvezető két karénekben tanult, alkalmasnak vélt éneket is beemelt a szokásosak közé, amiket az Öreg pásztor, a Fejőpásztor és a Meddőpásztor szájába adott (274-VI, VII). A gombosi betlehemes fő dallama a 19–20. század fordulója táján még a *Betlehemi pásztorok* kezdetű ének volt (319), amit később kihagytak a játékból. 1925 körül viszont egy, a magyar zenei tradíciótól idegen, indulószerű ének került be a betlehemes dallamok közé (240-V). A királyhalmi betlehemes búcsúéneke a gyűjtő szerint valószínűleg alkalmi, tanítói vagy kántor szerzemény (243-V). A közösség mindenesetre elfogadta, hiszen a horgosi betlehemesben is szerepel (244-VII). A záróének *Adjon Isten jó éjszakát* kezdetű szövegét népies műdal – a *Debrecenbe kéne menni* – dallamára húzták rá (243-VI, 244-VIII). A gyűjtő szerint első jelentkezésének évszáma Királyhalmon 1969. A betlehemes játék bizonyos fokú kötetlensége tehát megkönnyíti újabb részletek, divatok integrálását, miközben az előkészület, a próbák célja évről évre a hagyomány felelevenítése és megtartása.

*

Az 1990-es évek elejétől egyre erősödő igény támadt az egykor olyannyira kedvelt betlehemezés felújítására és különféle regionális vagy Kárpát-medencei résztvevők számára szervezett betlehemes találkozókon való szereplésre. Bodor Anikó a szokás visszatanulását a helyi hagyományra alapozva segítette (dokumentumai a Bodor-hagyatékban találhatók). Egy betlehemes találkozóra vonatkozó levelében így írt 1994. szept. 29-én: „Itt Zentán már négy éve készítek a gyerekekkel karácsonyi népszokásokat és betlehemes játékot. Minden évben bővítjük a repertoárt. Mivel a Zentán gyűjtött betlehemesek már csak töredékek, Horgosról, Királyhalmáról stb. »kölcsönzünk«. Ezek főleg a dunántúli típusra jellemző pásztorjátékok (subások, süket öreg, lefekvés stb.), de tőlünk pár kilométerre, Észak-Bánátban nemrég még élt a felső-tiszai és alföldi típus is (juhász, gulyás, csikós és kardos vezér), amit természeténél fogva már inkább felnőttek (sihederek) játszottak. Az idén ilyet is készítek a Kecelen járt csoport férfi-tagjaival. Ezen kívül az al-dunai székelyeknél máig élő szokás a huszárok karácsonyi játéka (a betlehemes mellett). A székelykevei csoportvezetőt rá is uszítottam a jelentkezésre. Azért mondom mindezt, mert nem csak egy betlehemes játék létezik, ami újra éledt, vagy kis se halt... Úgy tudom, a dunatáji Gomboson és Doroszlón ma is több betlehemes csoport jár köszönteni...”

Bodor Anikó hagyományápoló munkájáról tanúskodik, hogy a Papp György által kotta nélkül lejegyzett oromhegyesi betlehemest előadhatóvá tette úgy, hogy kiegészítette az énekek teljes szövegével és azok valószínű kottáival (247). A gépírásos oldal végén figyelmeztet: „Vigyázat! Beszédben is, énekben is »parasztosan« beszélni; hallgatni, ahogyan az idősebb oromhegyesiek jóízűen, »oromhegyesiül« beszélnek!” Szintén ismeretterjesztési céllal gépelte le az egyházaskéri betlehemest, Kálmány Lajos gyűjtését (256*). A régies írásmódot és helyesírást némileg leegyszerűsítette, a variánsok alapján azonosítható dallamokat szolmizációs jelekkel leírta, megjegyezve, hogy „Az énekek dallamait későbbi gyűjtésekből tudjuk.”

Megemlítjük még, hogy Papp György könyvet adott ki a betlehemes játékok újjáélesztése céljából 1994-ben.

240. Betlehemjárás

Karácsony étszakáján a felnőttek [járják], két Angyal és három Pásztor [Öreg pásztor, azaz Karidon, Makszus és Simon bojtár]. A két Angyal ünneplőbe, akik viszik a betlehemët, a három Pásztor subába és maszkírozva. A gyermekëk, akik járják, azok mëg fehérbe mind, és papiros süveggel – s a többi – vannak ellátva, és úgy járják a betlehemët. Az üdössek, amikor mennek a betlehemmel, odaérnek az utca elé, és a házhol énekszóval mënnek:

240-I.

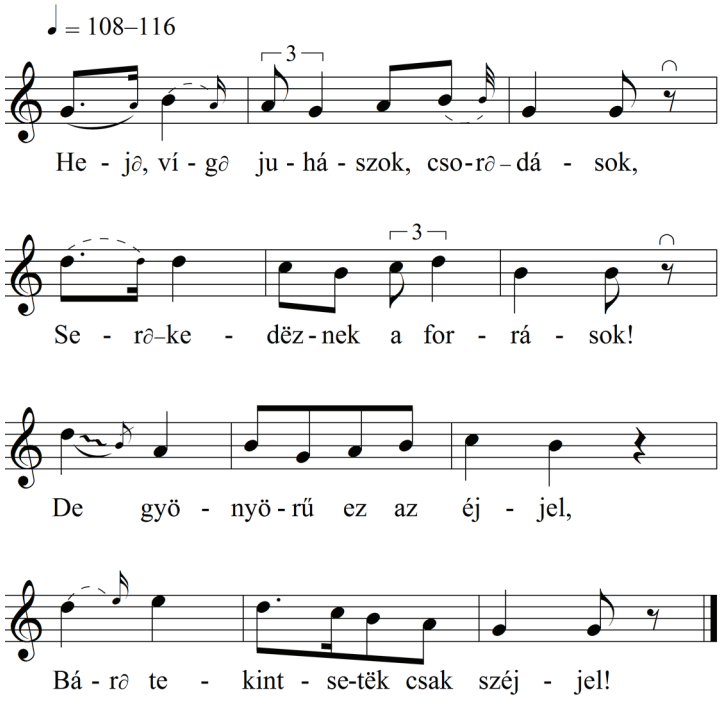

Beköszöntő:

Jó estét, gazda és gazdasszony!
Készítsd asztalodat,
Mert szakállas emberek szállják meg házadat.
Örül s örvend Ádám unokája,
Mert kivirágzott három vessző szála,
Született Jézus, Isten Fi*j*a.
Glórija!

240-II.

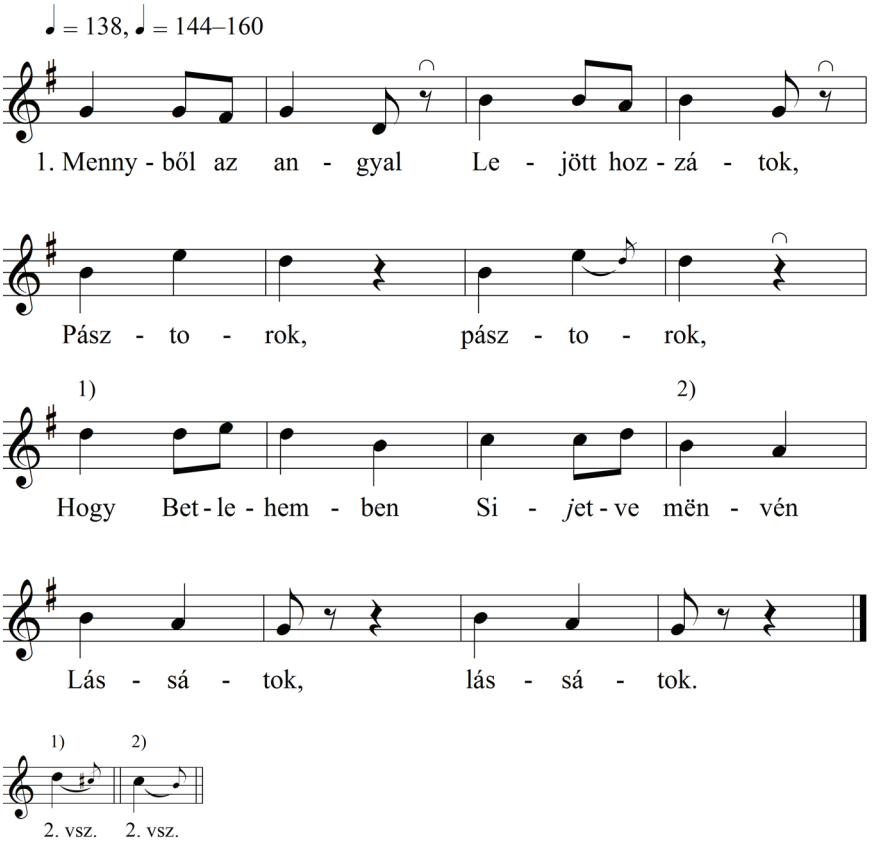

Glórija!

ÖREG PÁSZTOR *(bemegy és beköszönt):*
Bátor jövetelemért engëdelmet kérëk,
Nagy messziről jöttem, tudom, nem ismernek.
De azt is tudom, hogy itt jámbor hívek laknak,
Hóban, zivatarban engem ki nem csapnak.
Karidon a nevem, társa*j*im keresëm,
Jó estét kívánok, mind közönségessen.

ANGYALOK [240-II. dallamára]:

2. Istennek Fi*j*a,
Aki született
Jászolyban, jászolyban,
Ő leszen néktek
Üdvözítőtök
Valóban, valóban.

Glórija!

MAKSZUS:
Jó estét, Karidon apám!
Én is itt vagyok a tanyán.
ÖREG PÁSZTOR:
Látom, Makszus bojtár, hogy itt vagy, de a kis bojtárom hová hagytad, azon csodálkozom.
MAKSZUS:
Az olajfa-kútnál még ott volt mellettem,
Ha épp úgy akarod, ide is füttyentem!
ÖREG PÁSZTOR:
Kutyának való a füttyentés, bojtárom,
Ha bojtárom hívom, nevét ki*j*áltom.
MAKSZUS:
Hej, të Simon bojtár, jössz të ide hozzám!
SIMON BOJTÁR:
Jó estét, gazduram, parancsoljon vélem!
ÖREG PÁSZTOR:
Heverj ide mellém, édës kis cselédëm!
Hol jártál, mit láttál, mibe fáradoztál?
Pacsirta szava*j*iddal meséld el csak nékëm!
SIMON BOJTÁR:
Pillangót kergettem virágról virágra,
Tenyeremre szállott ëggy aranyos bogárka.
A juhorfák alatt ëgy kis bárányka bégetve az anyjától elmaradt. Az égën ëgy nagy fekete madár.
A bárányka felki*j*ált, hogy: Végem!
Nosza, dolgom hagytam,
Fürge lába*j*im nyakamba kaptam.
A kányát elűztem,
A kis bárányt az ölembe vëttem
És az anyjához vittem.

ANGYALOK:

240-III.

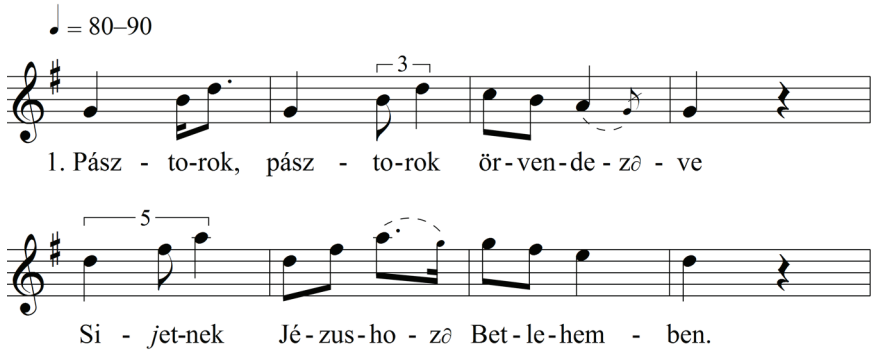

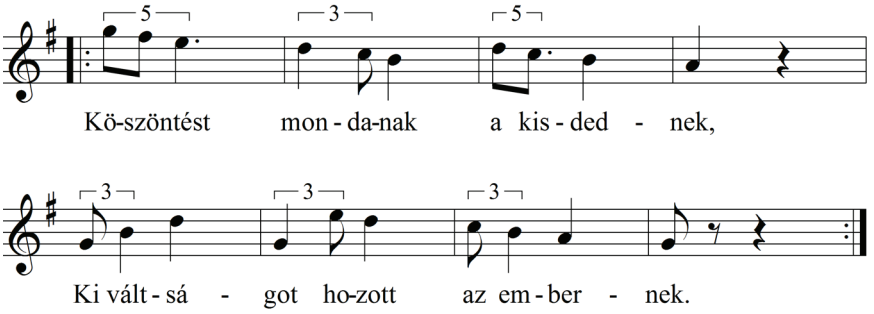

MAKSZUS:
Öregapám, szózatot hallottam!
ÖREG:
Hallgass, fi*j*am, hallgass! Még el sem szunnyadtam.

PÁSZTOROK [240-III. dallamára]:

2. Angyalok szózata minket is hív,
Értse mëg ezt tëhát mindën hű szív.
A kisded Jézuskát mi is áldjuk,
S mint a hű pásztorok, magasztaljuk.

SIMON BOJTÁR:
Öregapám, szózatot hallottam!
ÖREG PÁSZTOR:
Hallgass, fi*j*am, hallgass! Talán az egerek a padláson a kukoricát ropogtassák.
PÁSZTOROK:

240-IV.

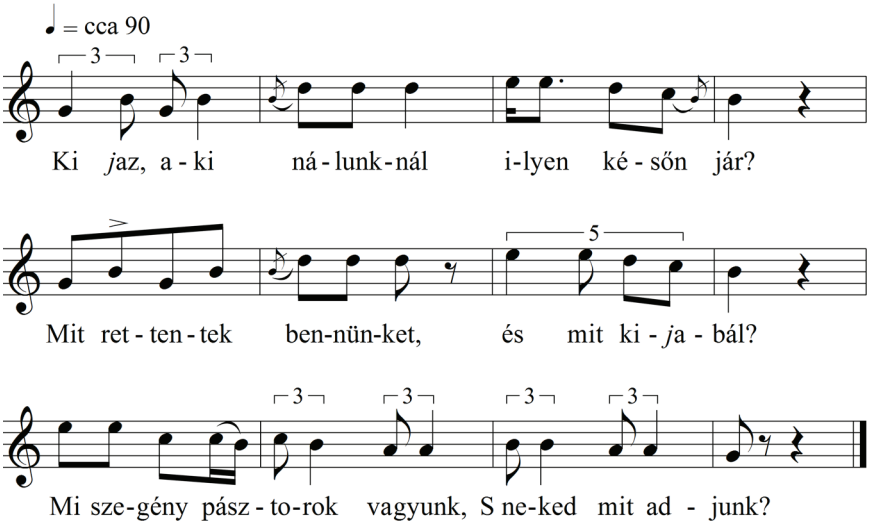

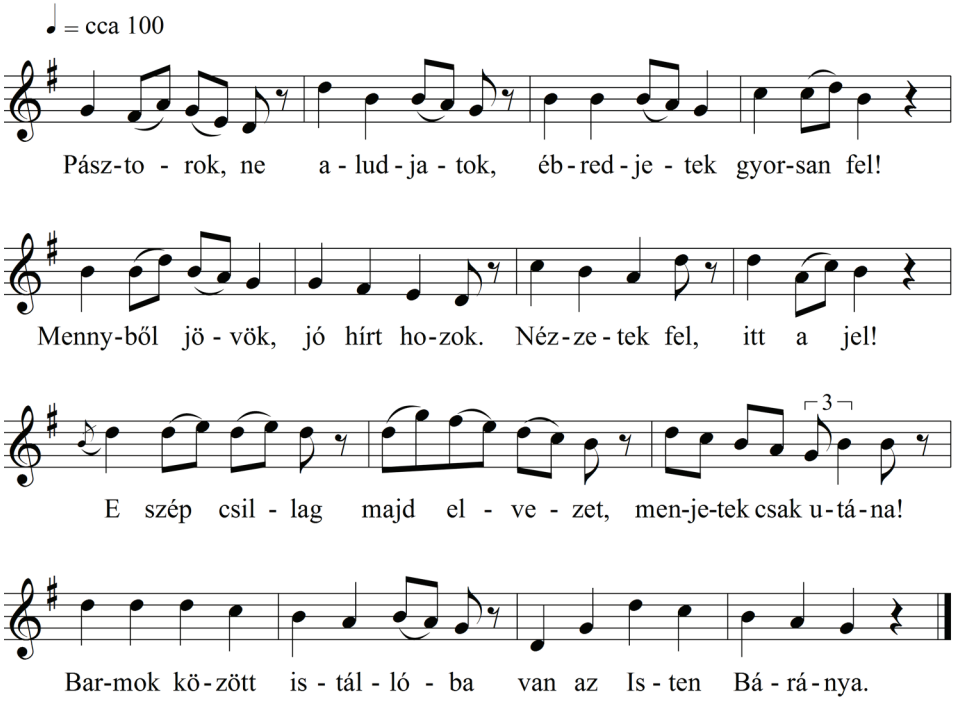

ÖREG *(köszöntője):*
Királyi fölséged, köszöntelek szépen!
Mivelhogy idejutottam,
Neked csak ëgy kerek sajtot hoztam.
Ezt átnyújtom szívessen,
Fogadd el kegyessen!
Üdvöz légy, drágalátos kis Jézuska, ühü, ü!
MAKSZUS:
Királyi fölséged, köszöntelek szépen!
Mivelhogy idejutottam,
Neked csak ëgy kis göndör szőrű báránykát hoztam.
Átnyújtom szívessen,
Fogadd el kegyessen!
Üdvöz légy, drágalátos kis Jézuska, ühü, ü!
SIMON BOJTÁR:
Szegény bojtárlegény vagyok.
Mivelhogy idejutottam,
Neked csak a szívemet hoztam.
Ezt átnyújtom szívessen,
Fogadd el kegyessen!
Üdvöz légy, drágalátos kis Jézuska, ühü, ü!
PÁSZTOROK:

240-VI.

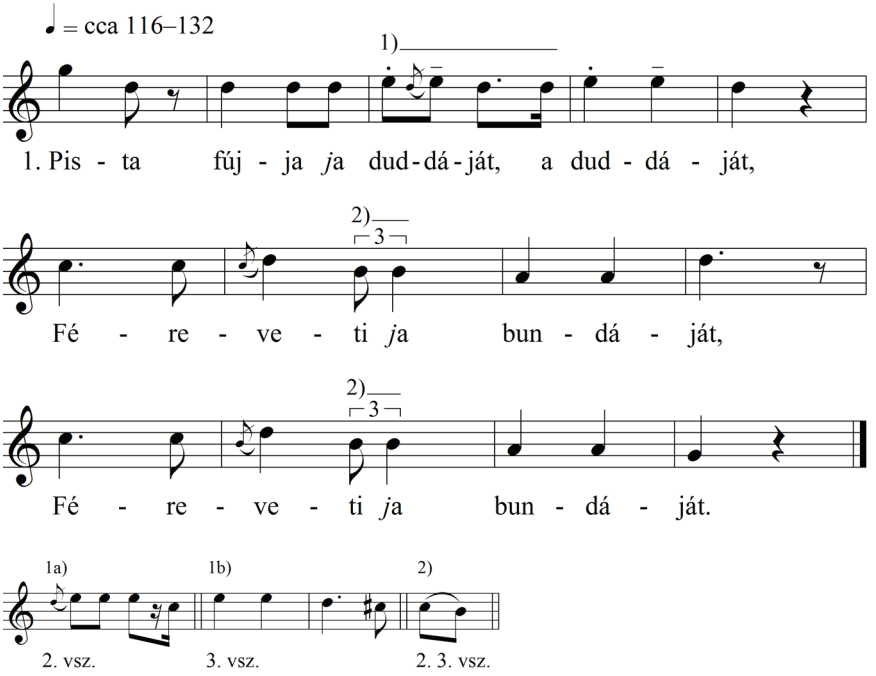

2. Máté fújja *j*a rejtőjét, a rejtőjét,
Szénvonó hegedűjét,
Szénvonó hegedűjét.

3. Így dícsérjük az urunkat, az urunkat,
Mënnye*j*i királyunkat,
Mënnye*j*i királyunkat.

240-VII.

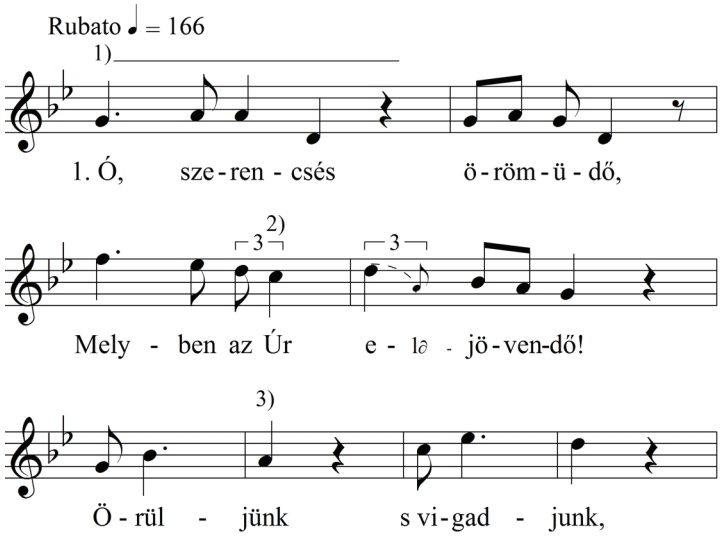

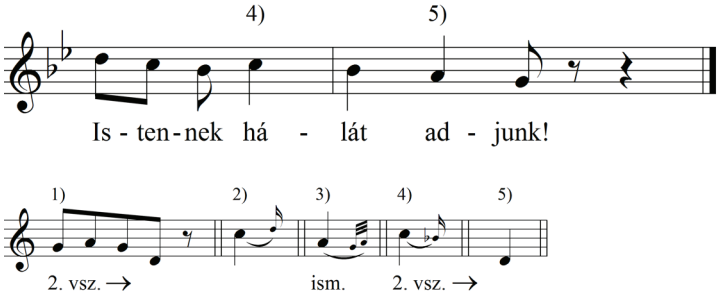

2. Ennek minden napja*j*iba
Kérjük Istent leborulva.
Haj, haj, haj, haj, haj, haj,
Repüljünk el, mint a raj!

Dicsértessék a Jézus Krisztus! Boldog karácsonyi ünnepeket kívánunk!

Búcsúének:

240-VIII.

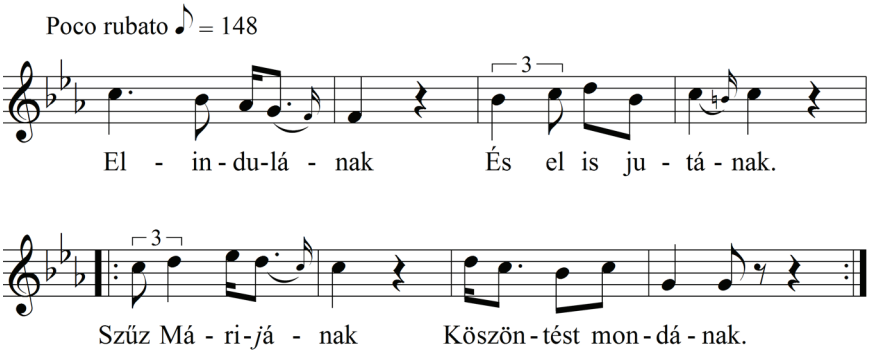

Gombos, Borbás István (50). Kiss L., 1961.

A gyűjtő jegyzete: A betlehemezés általános szokás volt Gomboson. De nemcsak ott fogadták szívesen a betlehemes csoportokat, hanem a szomszédos sváb falvakban is. Az 1920-as évek elején a hatóságok jó ideig nem engedélyezték a betlehemes játékot. Nemes Gáspár (1876) így emlékezett a fiatal-korabeli játék sorrendjére: „A betlehemëzők az utcán éneklik az »Ej, víg juhászok, csordások« kezdetű éneket [vö. I]. Ezután bemënnek a házba, és szóbelileg felköszöntik a háziakat. Bënn éneklik a »Mennyből az angyal« két versszakát [vö. II]. Utána következik a »Dicsőség, dicsőség...« [330. karácsonyi ének]. 1925 körül a betlehemes dallamok közé bekeveredëtt ëgy német eredetű ének: »Angyali glória zeng Betlehem felett« [vö. V]. Ezután jött a »Kösd föl, Örzse, ködmönkédet« kezdetű »pásztortánc« két versszaka [305–306. karácsonyi ének], amelyre a pásztorok toporognak (egy helyben). Végül az »Ó, szerencsés örömidő« [vö. VII] – erre elmënnek...” (Kiss 1982, 286–287). Az említett hat dal közül négyet Kiss Lajos 1941-ben Délvidéki gyermekjáték dalainkról című tanulmá-

nyában publikált, megjegyezve, hogy „A fenti dallamok egyike sem templomi ének, hanem kizárólag a betlehemezés célját szolgálják."

I. *Hej, víg juhászok, csordások*. Betlehemes variáns: 254-VII, 255-I*, 260-II, 266-IV*, 277-IX.

Dallamtípusáról lásd a 200-III. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

II. *Mennyből az angyal.* A betlehemes játékok egyik leggyakoribb éneke.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 202-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

III. *Pásztorok, pásztorok örvendezve*. Műzenei eredetű, dúr hármashangzat-indítású, nagy ambitusú, 19. századi dallam *(Zsasskovszky énektár),* melynek formai felépítése és kupolás dallamvonala az új stílusú népdalokéhoz hasonlít. Az egész Kárpát-medencében elterjedt, 25 változatát gyűjtötték mint karácsonyi éneket, kántálót vagy betlehemes játék részét, legtöbbször ezzel a szöveggel és változatlan dallammal (MNT II. 595).

Betlehemes variáns: 242-IV*, 254-I*.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 2131-68.

IV. *Ki az, aki nálunknál ilyen későn jár*. Műzenei eredetű, dúr hármashangzat-indítású, kis ambitusú dallam. Formája a szaffikus dalokéhoz hasonlít, bár harmadik sora azokénál rövidebb. Összesen nyolc változatát gyűjtötték a Dunántúlon, Felföldön és az Alföldön mint betlehemest, karácsonyi éneket és ponyvai szövegű Mária-éneket.

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/250.

V. *Angyali glória zeng Betlehem felett*. A hagyománytól idegen, német eredetű, indulószerű ének, mely 1925 körül került be a betlehemes játékba.

VI. *Pista fújja ja duddáját, a duddáját*. 18. századi betlehemes dallam szokatlan ritmikájú, augmentált változata.

Betlehemes variáns: 242-III, 245-V*, 253-IV*, 271-III; az 5. ütemtől: 247-II, 272-III, 273-II, a 11. ütemtől 258-IV; távolabbi: 274-IV.

Dallamtípusáról lásd a 271-III. ének jegyzetét.

VII. *Ó, szerencsés örömüdő*. A 2. vsz. második felét az énekes megismételte. A gyűjtő szerint: Nem templomi ének, hanem erre a „búcsúénekre" távoznak el a betlehemesek.

(Variáns ugyancsak Gombosról: MNT II. 516 = Kiss 1982, 297.)

Dallamtípusáról lásd a 97. Mária-siralom jegyzetét.

VIII. *Elindulának*. A betlehemes játékok leggyakoribb éneke.

(Variáns ugyancsak Gombosról: MNT II. 416 = Kiss 1982, 1.)

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 203-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

A betlehemes játékot Papp György is megjelentette (Papp 1994, 131–139).

241 Betlehemes játék*

Az Angyal és a három Pásztor (subában, láncos bottal) megállnak a kiválasztott ház előtt. Egymás után mennek be.

ANGYAL *(beköszön):*

Dicsértessék a Jézus Krisztus! Szabad a Krisztus Urunk születését, ősszüleink, Ádám és Éva neve napját köszönteni? *(Ha a háziak megengedik, elénekli a Mennyből az angyal kezdetű éneket, majd csenget.)*

KISBOJTÁR *(bejön):*

Jó estét kívánok a házigazdának, de még jobbat a padkán ülő, hajadonfő kócos leányának! De nem bánnám, ha nekem is jobb gazdát szereznének, ahol több nyugovást lelhetnék! Gyere be, te Makszus pajtás! *(Egyet csenget.)*

MAKSZUS *(bejön):*

Jó estét kívánok a házigazdának meg az egész családjának! Gyere be, te öreg Korédon!

(Az Angyal csenget egyet. Korédon bejön, közben megbotlik a küszöbben. A pásztorok lefekszenek a padlóra, alvást színlelnek.)

ANGYAL *(énekel):*

241-I.

Keljetek fel, pásztorok, pásztorok, örömet hirdetek!
Mert ma néktek született, ki megjövendöltetett,
Egy szűznek méhéből, szűzen szült véréből
Megváltó Istenünk, ale-aleluja!

(Egyet csenget és mondja:) Glória!

(A pásztorok mozgolódnak, de fekve maradnak.)

ANGYAL *(ismét csenget és mondja):* Glória!

KISBOJTÁR *(Makszusnak mondja):*

Hallod, pajtás, mit mond az Angyal? Holnap megyünk komlókórót kaszálni.

MAKSZUS:

Hogy mennénk mi holnap komlókórót kaszálni, mikor holnap van Krisztus Urunk születése napja! Menjen komlókórót kaszálni az ő édes öregapja!

ANGYAL *(háromszor csenget és kiáltva mondja):* Glória!

(Kisbojtár és Makszus felkelnek, Korédon fekve marad.)

KISBOJTÁR, MAKSZUS *(láncos botjukkal megsuhintják az öreg Korédon hátát, és együtt mondják):*

Kelj fel, te öreg Korédon,
Mert hatost ütök a farodon!

(Korédon föltápászkodik.)

ANGYAL:

Mit álmodtatok e hosszú idő alatt?

KISBOJTÁR *(botjával a földre toppant):*

Azt álmodtam, hogy én hoztam a legszebb ajándékot a kis Jézusnak: tirmát-tormát, fokhagymát. Ha a kis Jézuska ezt megeszi, kitömi a gyenge kis hasát.

MAKSZUS *(botjával a földre toppant):*

Azt álmodtam, hogy én hoztam a legszebb ajándékot a kis Jézusnak: egy tökbe darát. Édesanyja megfőzi kásával, tudom, hogy kitömi a gyenge kis hasát.

KORÉDON *(botjával a földre toppant):*

Azt álmodtam, hogy én hoztam a kis Jézuskának a legszebb ajándékot: egy báránynak a bőrét, bolyhosnak a szőrét. Édesanyja ráadja, hogy könnyebben viselje el a zord telet.

PÁSZTOROK *(összeállnak, körbe kapaszkodnak, botjukkal a földet verdesik és énekelnek):*

241-II.

Á, á, á, kolbász, oldal szalonna,
Ha a gazda jó volna, pásztoroknak azt adna.
Á, á, á, kolbász, oldal szalonna.

Zsé, zsé, zsé, egy kancsó bor ez mellé,
Ki torkunkat megkenné, nem kellene jobb ennél.
Zsé, zsé, zsé, egy kancsó bor ez mellé.

Bácskertes, Dubac István (58),
Guzsvány Mihály (58). Koleszár J., 1981.

A tánc befejeztével várják az ajándékot. Régen, ha nem kaptak, a következőt mondták:

„Adjon az Isten száz ólat, egy malacot! Az is sánta, púpos, görbe legyen! Egyik ólból a másikba szaladjon!” Ha kaptak, szépen megköszönték és elmentek.

I. *Keljetek fel, pásztorok, pásztorok*. Változata dallammal: 243-II.

II. *Á, á, á, kolbász, oldal szalonna*. Változata dallammal: 273-II. második fele.

Húsz évvel később Guzsvány Imréné Urbán Verona (71) a bácskertesi betlehemezésnek már csak végsőkig leegyszerűsített (a bölcsőjáráshoz némileg hasonló) formájára emlékezett: „Mågyår idő ålått, mikó mink vótunk lānyok, jārtunk betlehemet köszönteni, csåk mink ketten. Ëgy kis betlehemët [vittünk]. Ugyë ződág körű vót díszítve, à közepére vålámi kis bábācskāt tálātták, rātették, körülötte kis bārānykāk, mëgëtte a Szűz Mária… Fel vótunk öltözve tisztà fehérbe. Nálunk kemény szoknyà vót, rāncos, kemény szoknyà, fehér blúz, ēre mëg vót kék màsni, szálåg, és vót kosárunk is. Åkkó: »Dicsértessék à Jézus Krisztus! Szàbåd-ë betlehemet köszönteni? – Szàbåd.« Åkkó: »Ó, boldog Betlehem, áldások városa«. Ezt mindig én énekeltem, mer à māsik àz nem úgy tudott. Àz tàrtottà à betlehemët. Åbbà beledobāták ëgy-két dinārt vågy àdták ålmāt, dijót. Ezt csinātuk, mëntink hāzrú hāzrà. Nàp közbe mentünk, nem éccåkà. À plébānos persze tudta, ő intézte is, à plébānosunk.”

Bodor A.: Olyan betlehemesek erre nem voltak, olyanok, akik pásztorok…

– Subābà? Nem. Tàlān még àz én öregànyām idejibe lëhet, hogy vótàk, de mā’ mikó én vótàm, åkkó nem. Én is nem most születtem, de mā’ åkkó nem vót” (gy: Bodor A., Németh I., Csizmadia A., Silling I., 2000).

242. Betlehemes játék töredéke

Bëmëntek, bëköszöntek: Dicsértessék a Jézus! Mëgérkeztünk, nagy örömet hozunk, mer a Jézuska mëgszületëtt Betlehembe a’ zistálóba.

Angyal jelenti a pásztoroknak:

242-I.

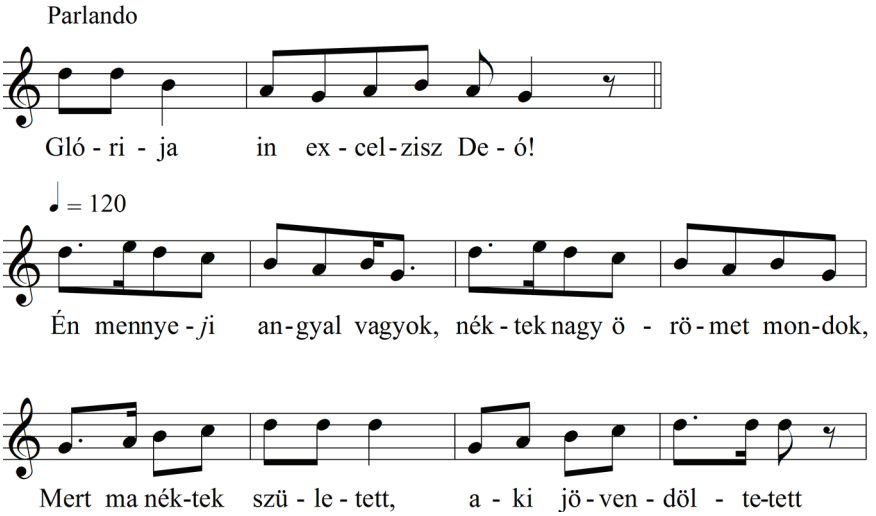

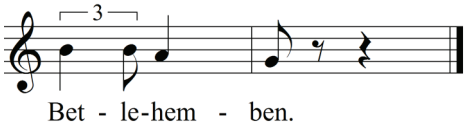

Akkor alusznak a pásztorok. És akkor jön [az Angyal], mondja az Öregnek:

242-II.

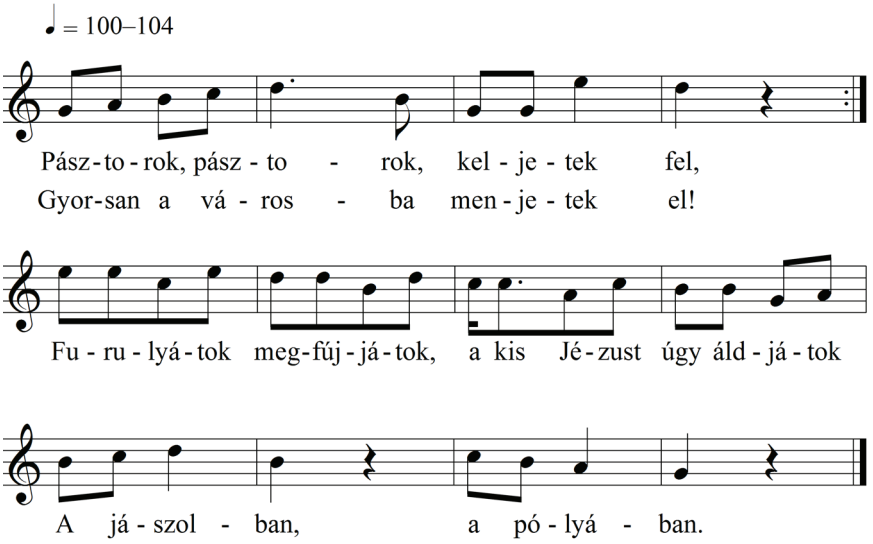

Most ahogy a pásztorok aludtak, kënek föl.

No, az Öreg pásztor:

Heeej, gyerëkëk, keljetëk fő', mer most má' mënni kő'! Tovább kő' mënni, mer má' ránk viradt! Amottand a pásztor mëgijedt maga, aki őrzi a birkákat.

Akkó kel föl a gyerëk, a másik. Nagyokat sóhajtozik:

Eeej, hát të mit álmodtá', pajtás?

Aszondja az ëggyik:

Én azt álmodtam, hogy a gazdasszony olyan hosszú kóbászt akasztott a nyakamba, hogy a harmadik szomszédba húzták a kutyák a végit. Hát të, pajtás, mit álmodtá'?

– Én mëg azt álmodtam, hogy a gazdasszon százdinárost gyugott a zsebëmbe.

Akkó a másik mëg:

Hát të, pajtás, mit álmodtá'?

– Én mëg azt álmodtam, hogy ide öntött ëgy tepsi hurkát mëg kóbászt, mëg hogy vigyem el útra.

No, oszt akkó fökëtek.

Amikor elindultak a pásztorok, mikor fölébresztette *j*az Öreg pásztor őket, akkor mondta az ëggyiknek:

242-III.

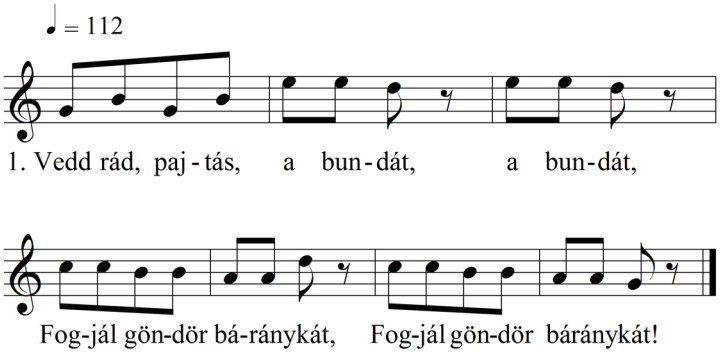

A másodiknak mondta:

2. Kosaradba szép almát,
Köszöntsük az ég urát,
Köszöntsük az ég urát!

Harmadik pásztor:

3. Mindëgyiktëk mézecskét,
Áldjuk a kisdedecskét,
Áldjuk a kisdedecskét!

242-IV.

Pásztorok, pásztorok, örvendezve…

Most én nem tudom, hogy itt milyen mondókák voltak.
Mikor el akartunk köszönni, azt éneköltük, hogy „Ó, boldog Betlehem” [vö. 243-IV].

Gy: Maga ment betlehemezni?
– Nem, én csak láttam űket.
Gy: És hogy jegyezte meg a szöveget?
– Hát ugyë hogyha kéccë’ a fülembe csëng, akkó én aztat má’ jó’ mëgtanulom.
Hát most hogy melyiket vësszük? Mer nem ëgyformán vótak azok, ahogy össze vótak á’va. Ki tudott ennyit, tudott a másik amazt, akkó mëgvitatták. Nem olyan vót ez, mint a hajszál pontos.

Csantavér, Huszár Ferenc (84) és egy asszony. Beszédes V., 1997.

Glória in excelzisz Deó! Gregorián ordinárium Glória tételének intonációja.
I. *Én mennyei angyal vagyok*. Ütempáros dallam.
II. *Pásztorok, pásztorok, keljetek fel!* Betlehemes variáns: 276-IX.
Dallamtípusáról lásd a 236. huszárjáték jegyzetét.
III. *Vedd rád, pajtás, a bundát*. Betlehemes variáns: 240-VI, 245-V*, 253-IV*, 271-III; az 5. ütemtől: 247-II, 272-III, 273-II; a 11. ütemtől: 258-IV; távolabbi: 274-IV.

Dallamtípusáról lásd a 271-III. jegyzetét.
IV. *Pásztorok, pásztorok, örvendezve*. Énekeskönyvi alak két versszakkal.
Betlehemes variáns: 240-III, 254-I*.
Dallamtípusáról lásd a 240-III. ének jegyzetét.

243. Betlehemes kántálás

Szereplők: Angyalok, 1. pásztor, 2. pásztor, 3. pásztor [Öreg].

Mënnek a betlehemesek az utcán házról házra. Ahol világítást látnak, bëkopogtatnak s mëgkérdezik: „Gazduram, be szabad-ë vinni a kis Jézus házát, a betlehemet?” A gazda felel: „Igen”.

ANGYALOK (*bëviszik a házba a betlehemët és éneklik*):

243-I. = 240-II. sz. 1–2. vsz.

1. PÁSZTOR *(bekopogtat, belép a házba):*
Adjon Isten kóbászos jó estét!
Túll a Tiszán nevelkedtem titokban,
Csikós vóltam már tízéves koromban.
Ha felülök szilaj csikóm hátára,
Úgy vágtatok el a ménës utánna.
Íjvár, búvár, gyere be, te király!
2. PÁSZTOR *(kívülről):*
Miféle agár?
1. PÁSZTOR:
Nem mondom én, hogy agár, csak gyere be, te király!
2. PÁSZTOR *(belép):*

243-II.

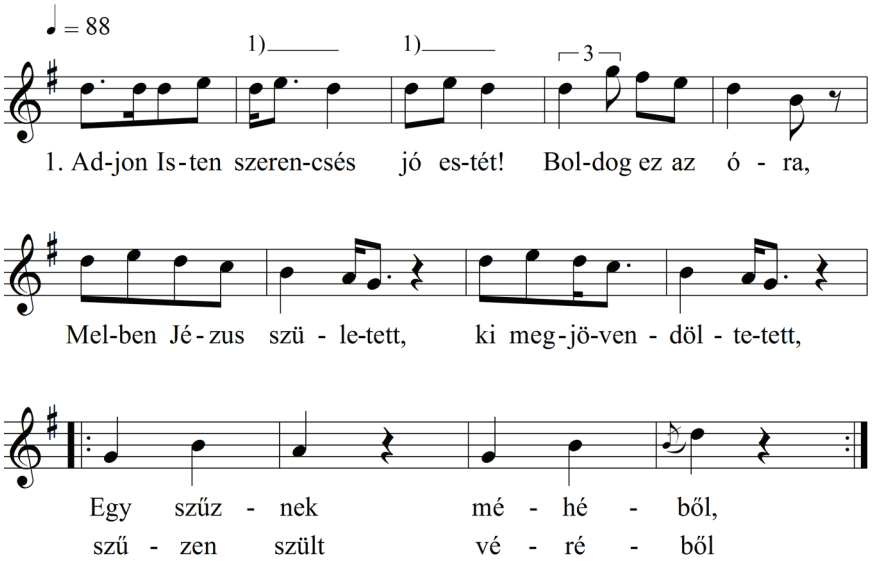

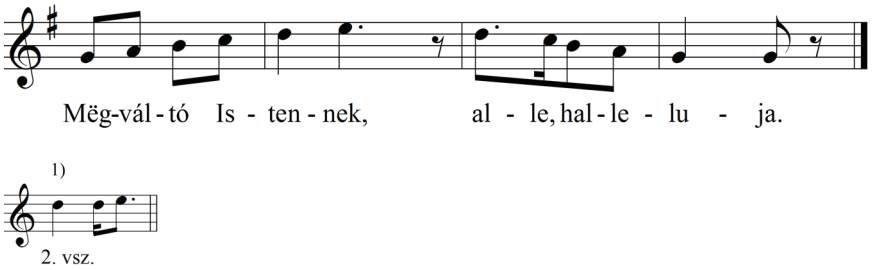

Gazduram, adja ide a baltát,
Hagy faragom lë kendnek a küszöbje sarkát,
Mert gyün az Öreg, azt be*j*esik.
Gyere be, te Öreg!
3. PÁSZTOR *(kívülrül felel):*
Miféle pálinkás üveg?
2. PÁSZTOR:
Nem mondom én, hogy pálinkás üveg,
Csak gyere be, te Öreg!
3. PÁSZTOR *(beesik a küszöbön):*
Eeej de magos a kentök küszöbjük sarka!
Maj' be*j*estem rajta.
Högyekön, völgyekën csúszkáltam, mászkáltam,
Mire ēre a kis betlehemre rátaláltam.
Itt vattok, fi*ja*im?
2. PÁSZTOR:
Itt.
3. PÁSZTOR:
Juha*j*imba, nyája*j*imba semmi károm nincsen?
Kericék [gerlicék] és a galambok az akólba szépen turbékolnak?
2. PÁSZTOR:
Há' vóltak-ë farkasok?
3. PÁSZTOR *(rámutat az Angyalokra):*
De nem is ilyen angyalok.
2. PÁSZTOR:
Hallod-e, te Öreg, köszöntsük fel a kis Jézuskát!
3. PÁSZTOR:
Hát köszöntsük.
1. PÁSZTOR *(odalép, lëtérdepül):*
Dicsértessék a kis Jézus! Születëtt mësi*j*ás!
Hoztam a számodra ëgy kanta tejecskét.
A tej ētörött, a kanta kidűt,
tehát bocsáss më*g*, így nem hozhattam el *(elmëgy)*.
2. PÁSZTOR *(odamëgy, lëtérdepül):*
Dicsértessék a kis Jézuska! Születëtt a mësi*j*áska!
Hoztam a számodra ëgy kerek sajtocskát.
Gyüttem az úton, nagyon si*j*ettem, fölbuktam, a sajt ēgurút,
bocsáss më*g* nekëm, hát így nem hozhattam el.

3. PÁSZTOR *(odalép, lëtérdepöl ő is nagy nehezen):*
Dicsértessék a kis Jézus! Hát születëtt a kis mësijás!
Hoztam a számodra ëgy göndör szőrű báránykát.
Szőre irhának, bőre bundának
Maaaj jó lëssz ez a kis Jézuskának,
Ha nagy hidegëk járnak.
2. PÁSZTOR:
Hallod-e, te Öreg, táncójunk!
3. PÁSZTOR:
Láncójunk?
2. PÁSZTOR:
Nem, hanem táncójunk!
3. PÁSZTOR:
Hát akkó táncójunk!
MINDHÁROM PÁSZTOR *(körbe állnak és táncolnak, énekelnek):*

243-III.

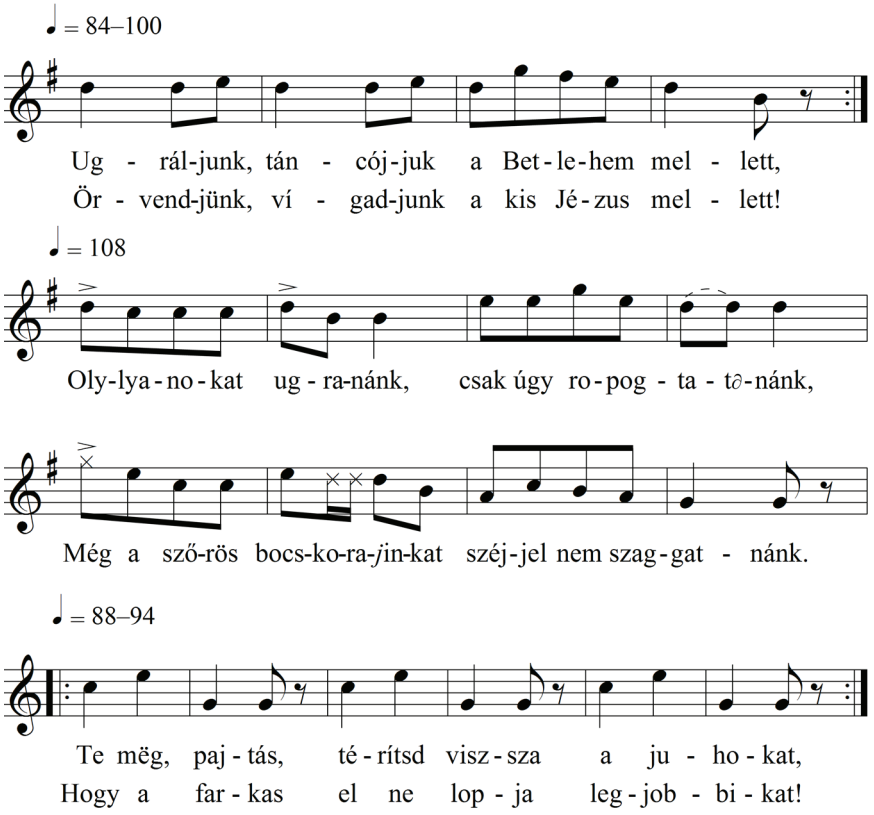

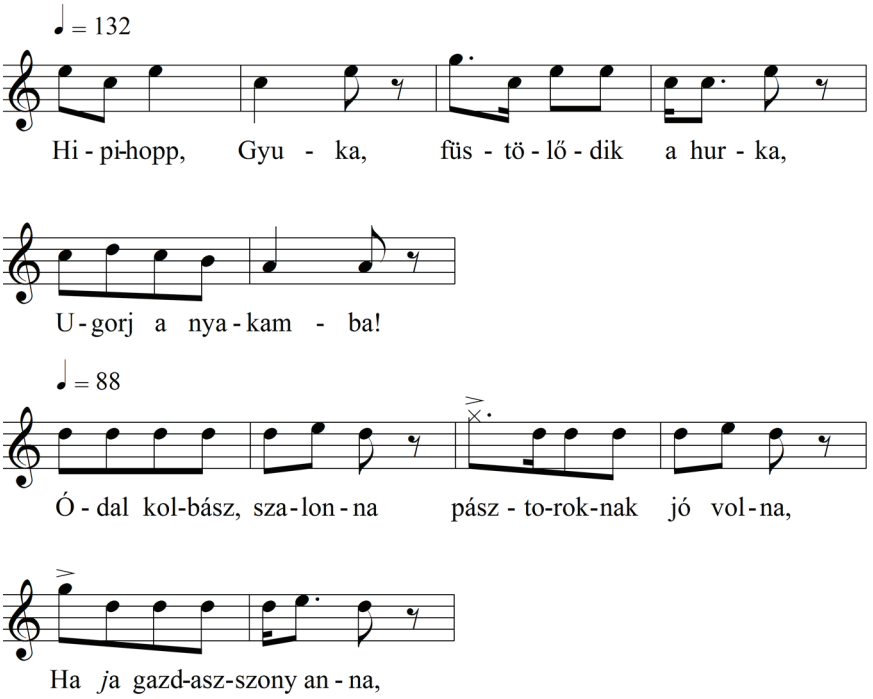

[Kiáltva:] Eeegy itce bor mellé lëcsúszna, ha vóna!

2. PÁSZTOR:
Hallod-e, te Öreg?
3. PÁSZTOR:
Nu má, emmán mëgén mi?
2. PÁSZTOR:
Hát feküdjünk lë!
3. PÁSZTOR:
Hát hóvá?
2. PÁSZTOR:
Hát az ágy alá.
3. PÁSZTOR:
Hát fekküdjünk, no.
2. PÁSZTOR:
Heeej, ha én macska vólnék,
Az ágy alá bújnék,
Jó, sűt kanpulykacombbal
Jó' békapacolnék!
(Lëfekszenek a pásztorok s ēkezdenek horkóni.)
No, në horkój mán, mē' fölébred a kis Jézuska!
ANGYALOK *(ébresztik a pásztorokat és éneklik):*

[243-II. dallamára]

2. Kējetek fël, pásztorok, pásztorok, örömet hirdetnek,
Mert ma néktek születe, ki mëgjövendöltete,
Ëgy szűznek méhéből, szűzen szült véréből,
Mëgváltó Istentől, alle, halleluja!

(Hát ez időbe főkënek a pásztorok.)
3. PÁSZTOR:
Eeej de mëgtörtem a dërëkamat! Ajan kemíny vót a botom, mer az vót a párnám.
2. PÁSZTOR:
Hallod-e, te Öreg, hát énekőjünk ëggy szép éneket a kis Jézuskának!
3. PÁSZTOR:
Hát akkó énekőjünk.

243-IV.

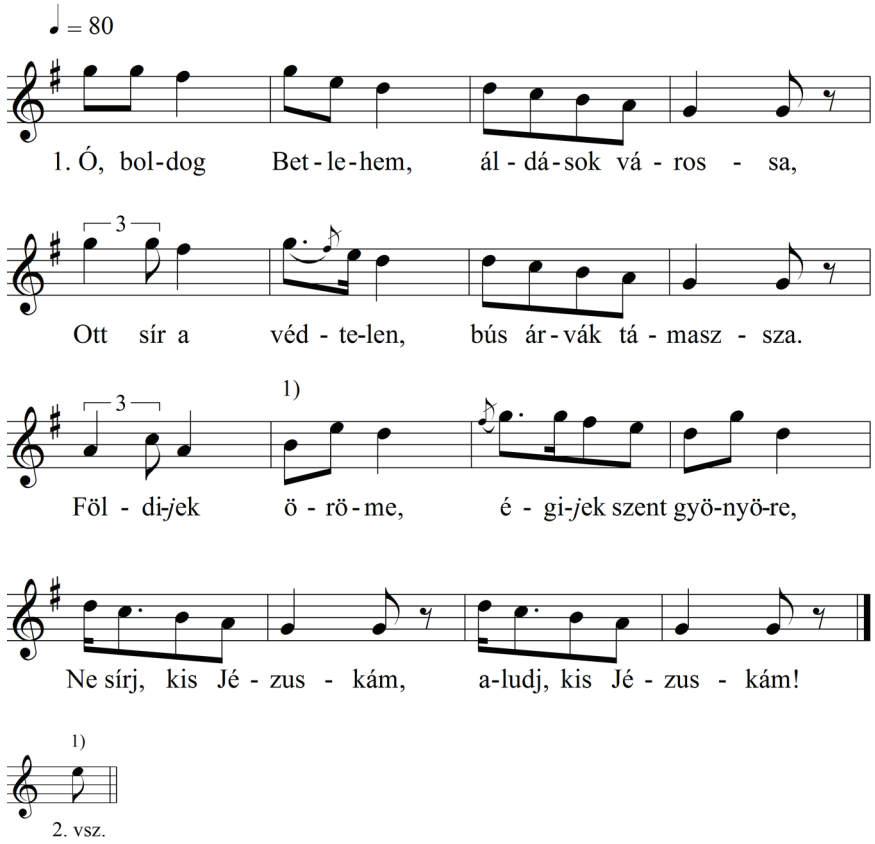

2. Még a vész fergeteg nem zúg fejed felett,
Ölelő szeretet dajkál, enyelg veled.
Védnek az angyalok, őrt állnak a pásztorok,
Ne sírj, kis Jézuskám, aludj kis Jézuskám!

MINDHÁROM PÁSZTOR *(leveszi sapkáját):*

Gazduram, vessën má' kend a fogunkra valamit, vagy ëgy darab hurkát vagy ëgy kis kolbászt, hogy lëgyën a szegén pásztornak is!

1. PÁSZTOR:

Nem úgy, hanëm térjünk haza, mënjünk, máshová is vigyük be a kis Jézus házát!

MINDHÁROM PÁSZTOR *(elindul, mënnek kifelé a házbul):*

243-V.

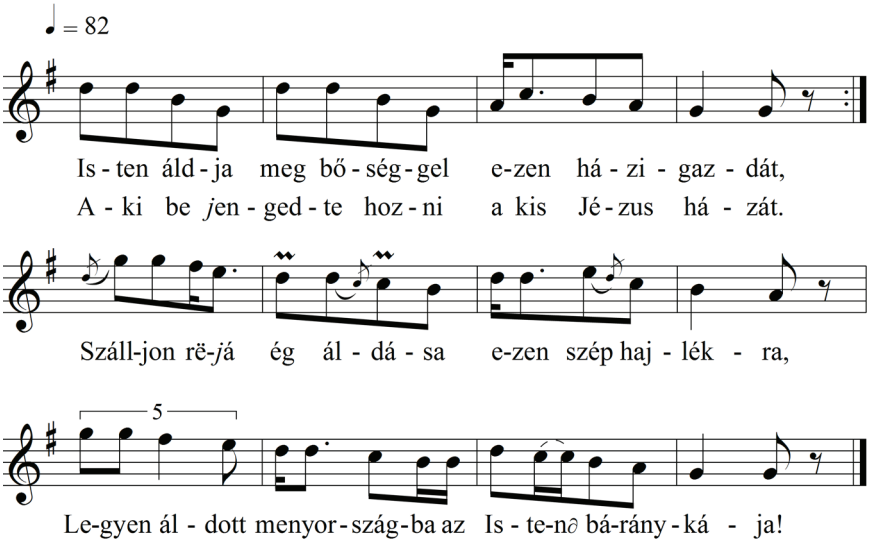

MINDNYÁJAN *(kifelé menet):*

243-VI.

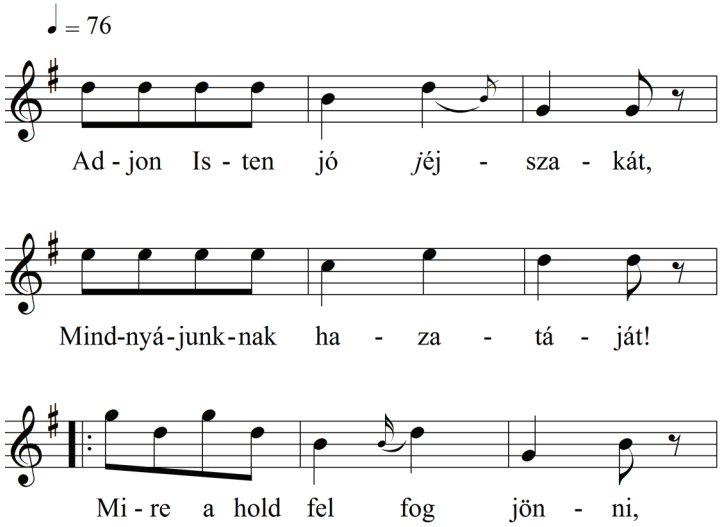

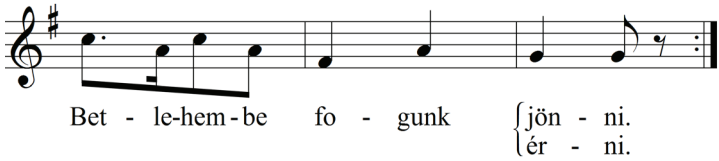

Ezt a betlehemi verset és betlehemjárást az édesapámtúl tanultam 1923-ba. Utánna mindën esztendőbe, még csak szerettük, még bírtunk magunkkal, hogy hát ráhallgattunk az édësapánk szavára, mindën advintba elmëntünk és kántáltunk házról házra.

Királyhalom, Tukacs István (55). Kiss L., 1972.

Tukacs István egymaga mintegy „eljátssza", elénekli-elbeszéli a betlehemest, megkülönböztetve a szereplők hanglejtését, közben magyarázva, „bemondva" a történéseket. A hangfelvétel lejegyzését a gyűjtő horgosi monográfiájában publikálta (Kiss 1974, 168). Kötetünkben ettől némileg eltérően, dramatikus formában, forgatókönyvszerűen közöljük, az énekeket-szövegeket lehetőség szerint szereplőkhöz utaljuk.

Kiss Lajos jegyzete szerint Horgoson és környékén régente elterjedt szokás volt a betlehemezés. Királyhalmán 1924-ig maradt fenn a „pásztorjárás" egyszerűbb alakjában. Összeveti Csaplár Benedek 19. századi horgosi gyűjtésével (245*) és megállapítja, hogy a játék lényegében azonos alakban hagyományozódott tovább.

I. *Mennyből az angyal*. A betlehemes játékok egyik leggyakoribb éneke.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a karácsonyi köszöntő 202-I. jegyzetét.

II. *Adjon Isten szerencsés jó estét* / *Keljetek fel, pásztorok, pásztorok*. Ütempárokból és azok ismételgetéséből felépülő, rendkívül népszerű, a Dunántúlon, a Felföldön és az Alföldön egyaránt ismert, közel száz változatban gyűjtött betlehemes dúr dallam (MNT II. 668–692). Az ütempárok gyakran négyütemes sorokba rendeződnek, és négysoros strófát alkotnak. Néha a négyütemes „első sort" megismétlik, ezek a változatok emlékeztetnek a „seljančica" nevű szerb táncdallamra és „pionír dal" változatára (vö. VMND III. 156, 160, 226).

Betlehemes variáns: 241-I*, 244-IV, VI, 245-II, IV*, 246-II, 247-I*, 252-I, 253-I*, 255-V*, 256-III*, 257-III, 264-II, 269-IV*, 274-III, 276-VI, 278-V. A megismételt „első sort" olykor szabad ütempárok sorozata követi: 243-III, 244-VI.

Hasonló: a 316. karácsonyi ének. Pünkösdölőken is fölbukkan kezdő motívumként: 129–131, a dallam közepén: 132.

Dallamtípusa: Típuskatalógus III/138.

Szövege: *Orgonahangok*, 474–475.

III. *Ugráljunk, táncoljunk a betlehem mellett*. Az előző ének változata megismételt első sorral és ütempáros folytatással.

IV. *Ó, boldog Betlehem*. Feltehetően templomi használatból terjedt el a nép között. A dallam eredete visszavezethető a 17. századra (*Magyarország zenetörténete II.* 326–327), ugyanakkor rokonságban áll a *Kerek a káposzta, csipkés a levele* kezdetű népies műdallal is. Mintegy 40 változata ismert a Kárpát-medencében mint betlehemes, karácsonyi köszöntő és karácsonyi ének (MNT II. 628). A dúr dallam oktávról alaphangra érkező, első sora általában megegyezik a második sorral. Az első két sor azonban néha kadenciakülönbséggel periódussá válik (300. karácsonyi ének), máskor a negyedik, rövidebb sort refrénszerűen megduplázzák, és így az ének izopodikus felépítésű lesz (mint a jelen és a következő, 244-III. betlehemesben), esetleg a hangterjedelem kitágul (a 301. karácsonyi énekben). További variáns: 242 (említés), 253-VII* betlehemes, 201-II. karácsonyi köszöntő első fele.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 12.034.0/0.

Szövege: *Orgonahangok*, 446–447.

V. *Isten áldja meg bőséggel*. Dúr dallam, valószínűleg kántori vagy tanítói szerzemény. Variáns: 244-VII. betlehemes.

VI. *Adjon Isten jó éjszakát*. A *Debrecenbe kéne menni* kezdetű népies műdal (Kerényi 1961, 86) változata. Kárpát-medence-szerte ismert falun és városon egyaránt. Több mint száz variánsát gyűjtötték különféle szövegekkel, általában párosító, de lehet lakodalmas, summás, betlehemes ének és gyermekjáték is.

Betlehemes variáns: 244-VIII.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 18.524.0/0.

A betlehemes játékot Papp György is megjelentette (Papp 1994, 43–46).

Hangzó: 084 (a teljes játék).

244. Betlehemes játék

Szereplők: két Angyal hosszú, fehér ingben, fejükön kartonpapírból készült hegyes süveg. Két oldalról fogják a betlehemet. Három Makszus: Öreg, 1. és 2. pásztor, akik saját öltözékükre (hajdanán bő fehér gatya) kifordított subát, ritkábban szűrt vettek. Fejükön kucsma, lábukon csizma, bajuszuk, szakálluk subából ragasztva, kezükben csörgős bot.

ANGYAL *(csenget):* Bëeresztik-ë a betlehemësëket?

KÉT ANGYAL *(beviszi a betlehemet, az asztalra teszi, meggyújtják a benne lévő gyertyát. Az asztal sarkánál a félig nyitva hagyott ajtó felé fordulva megállnak és énekelnek):*

244-I. = 240-II. sz. 1–2. vsz.

3. Mellette vagyon
Az édësanyja,
Mária, Mária.
Barmok közt fekszik,
Jászolba nyugszik
Szent Fia, Szent Fia.

ANGYAL *(csenget, kiszól):*

Glória!

1. PÁSZTOR *(füléhez teszi kezét, mint aki nagyothall):*

Miféle szëkulórija?

ANGYAL *(bosszúsan):*

Nem mondom, miféle szëkulórija, hanem gyere be, te! Glória!

1. PÁSZTOR *(botját földhöz csapja, beesik az ajtón):*

Adj' Isten kóbászos jó estét! *(Felkel, megáll az asztallal szemben, és a háziakhoz fordul.)*

Tull a Tiszán nevelkedtem titokban,
Csikót loptam már tízéves koromban.
Ha felülök szilaj csikóm hátára,
Csak úgy vágtatok a ménesek utánna.

Nem vótam én se kanász, se juhász, még a dédöregapámnak a dédöregapja së ű't öt-hatfülű szamáron. *(Megáll a betlehem mellett, botjára támaszkodik.)*

ANGYAL:
Évár-búvár, gyere bë, te agár!
2. PÁSZTOR *(kintről):*
Miféle kanárimadár? *(Füléhez teszi kezét, mint aki nagyothall.)*
ANGYAL:
Nem mondom én, miféle kanárimadár, csak gyere bë, të agár!
2. PÁSZTOR:
Hopp, Isten, kóbászos jó estét! *(Bebukik a küszöbön, csörgős botját földhöz vágja, sopánkodik.)*
Jaj de magos a kentëk küszöbjük sarka,
Maj' bëestem rajta!
Ha gyün az Öreg, biztos bëesik rajta.
(Felkel, az 1. pásztor mellé áll.) Bëjártam má' fé' világot, Ázsiát és Itáliát, átkeltem a Fekete-tengeren, mëgpihentem ëgy fekete kotlós tyúk árnyékába, mire a kis Jézusra rátaláltam.
ANGYAL:
Hévár-búvár, gyere bë, të Öreg!
ÖREG *(fülénél a keze):*
Miféle sörösüveg?
ANGYAL:
Nem mondom, hogy miféle sörösüveg, hanem gyere bë, të Öreg!
ÖREG *(nagy zajjal bebukik, csörgős botját földhöz vágja):*
Hopp, Isten, kóbászos jó estét! *(Méltatlankodva:)*
Jaj de magos a kentëk küszöbjük sarka,
Bëestem ám rajta!
Adjanak ëgy csákán-baltát, hagy faragjak rajta,
Mëg ëgy háromágú vasvillát, hogy a szëmembü a csípát kipiszkájam. Mëglássam a kemince tetején a zsíros pogácsát, mellette a penészës száz dinárt. *(Szétnéz.)* Itt vattok, fiaim?
PÁSZTOROK:
Itt.
ÖREG:
Nyájimba, májimba sëmmi károm nincs?
PÁSZTOROK:
Nincs.
ÖREG:
Vótak-ë farkasok?
PÁSZTOROK *(csúfondárosan, becsmérelve az angyalokra böknek):*
Nem is angyalok.
ÖREG:
Ugatták-ë a kutyák?
PÁSZTOROK:
Nem is nevették!
(Az Angyal csenget, mindannyian énekelnek:)

244-II.

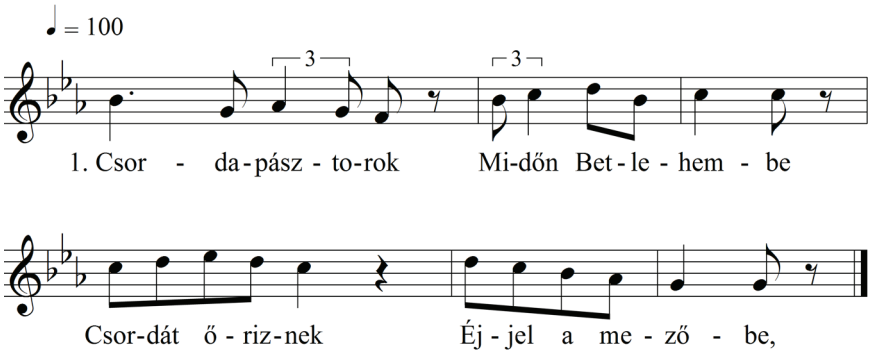

2. Isten angyali
Jövének melléjek.
Lëszállott melléjük.
Nagy félelëmmel
Telik më ő szívek.

3. – Örömet mondok,
Nagy örömet mondok,
Nektek, ne féljetek,
Mert ma születëtt
A të üdvösségtëk.

4. Mënjetëk csak el
Gyorsann a városba,
Ott találjátok
Jézust a jászolba.

5. El is indulák(!)
Elindulának
És el is jutának.
Szűz Máriának
Jó napot mondának.

1. PÁSZTOR:
Hallod, Öreg? Baj van!
ÖREG *(szótagolva):*
Mi-csu-di?
2. PÁSZTOR:
Kösszöntsük a kis Jézust!
ÖREG:
Kis Ilust?
1. PÁSZTOR:
Nem, Öreg, a kis Jézust.
ÖREG:
Kis négust?
2. PÁSZTOR *(emelt hangon):*
Nem, Öreg, a kis Jézust.
ÖREG *(szokatlanul hosszan ejti ki):*
Nóóó, köszöntsük.
1. PÁSZTOR *(letérdel a betlehem elé):*
Üdvöz légy, kis Jézus, születëtt mësijás! Hoztam a számodra ëgy kancsó tejecskét. Amint jöttem a jégen, elcsúsztam. Összetört a tej, kidűt a kancsó. Így hát nem hozhattam őfelségednek sëmmit. *(Emeltebb hangon:)* Dícsérjük a kis Jézust! *(Fölkel, helyére megy.)*
2. PÁSZTOR *(térden):*

Üdvöz légy, kis Jézus, születëtt mësijás! Hoztam a számodra ëgy kerek sajtocskát. Ahogyan jöttem a jégen, elcsúsztam. Ëgurult a sajt. Így hát őfelségit nem tudtam mëgnyugtatni. *(Hangosabban:)* Dícsérjük a kis Jézust! *(Helyére megy.)*

ÖREG *(nehézkesen letérdel):*

Üdvöz légy, kis Jézus, születött mësijás! Hoztam a számodra ëgy göndör szőrű báránkát. Amint vüttem a jégen, gondótam, hű de jó lësz irhának, az írha mëg maj' bundának. *(Figyelmeztetően:)* Maj' jó lësz az, ha nagy hidegëk járnak. *(Hangosabban:)* Dícsérjük a kis Jézust!

(Az Angyal csenget, mindannyian énekelnek:)

244-III.

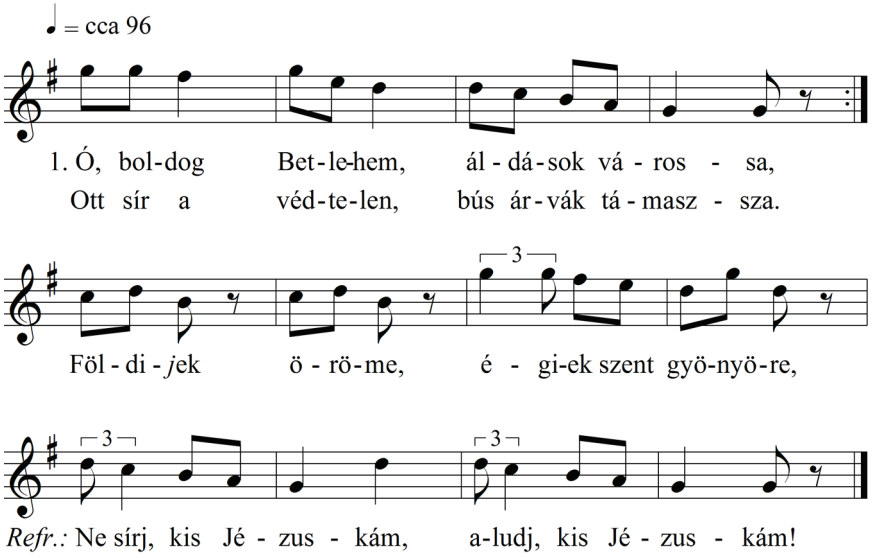

2. Még a vész fergeteg nem zúg fejed felett,
Ölelő szeretet dajkál fejed felett.
Védnek az angyalok, őrt állnak a pásztorok. *Refr.*

1. PÁSZTOR:
Hallod, Öreg? Baj van!
ÖREG:
Mi-csu-di?
2. PÁSZTOR:
Fekküdjünk lë az ágy alá!
ÖREG *(süketet tetetve):*
Kis szék lába alá?
1. PÁSZTOR:
Nem, Öreg, az ágy alá.
ÖREG:
Lány alá?
2. PÁSZTOR *(emelt hangon, dühösen):*
Nem, Öreg, az ágy alá!

ÖREG:
Feküdjünk.
(A betlehem körül lefekszenek, horkolnak, kivált az Öreg.)
ANGYALOK *(állva maradnak, egyik csenget, énekelni kezd, a másik is bekapcsolódik):*

244-IV.

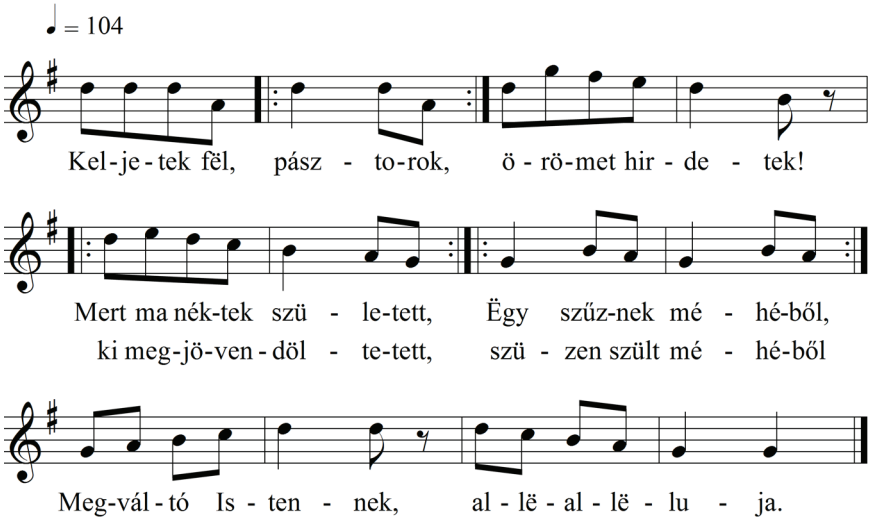

1. PÁSZTOR *(felkel, törölgeti a szemét, az Öreg mellett veri a botját a földhöz):*
Kelj föl, öreg Karidon,
Mer nagyot ütök a farodon.
(Megböki a bottal.) Frissebb lësz náladnál ëgy háromszázhatvanhat éves kis csikó.
ÖREG *(próbál felkelni, visszaesik, szemét törölgeti):*
Főkelnék, de a szakállam bëragadt a macskaszarba. *(Nagy nyögve felkel. Az Öreg és az 1. pásztor együtt felemeli a botján fekvő 2. pásztort a bot két végével. Az kapálózik, majd felébred.)*
ANGYAL *(csenget, énekelni kezd, a többiek is bekapcsolódnak):*

244-V.

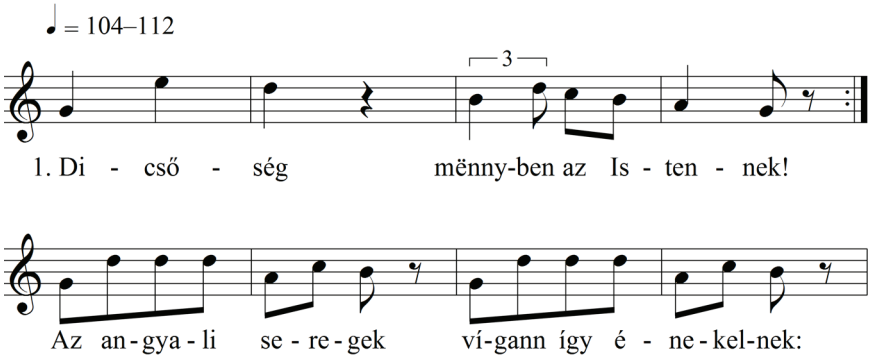

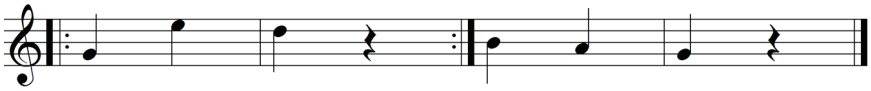

2. Békesség földön az embernek!
[a sorismétlés elmarad]
Kit az igaz szeretet a kis Jézushoz vezet,
Békesség embernek!

1. PÁSZTOR:
ÖREG:
Hallod, Öreg? Baj van!
ÖREG:
Mi-csu-di?
1. PÁSZTOR:
Táncójjunk!
ÖREG:
Láncójjunk?
2. PÁSZTOR *(kiabálva):*
Nem, Öreg, táncójjunk!
ÖREG *(elnyújtva ejti ki):*
Nóóó, táncójunk!
PÁSZTOROK *(ha lehet, körbetáncolják az asztalt, ha kicsi a hely, kört képeznek. Otromba nagy tánclépésekkel lépkednek, tulajdonképpen ugrálnak, csörgős botjaikkal ütemesen verik a földet):*

244-VI.

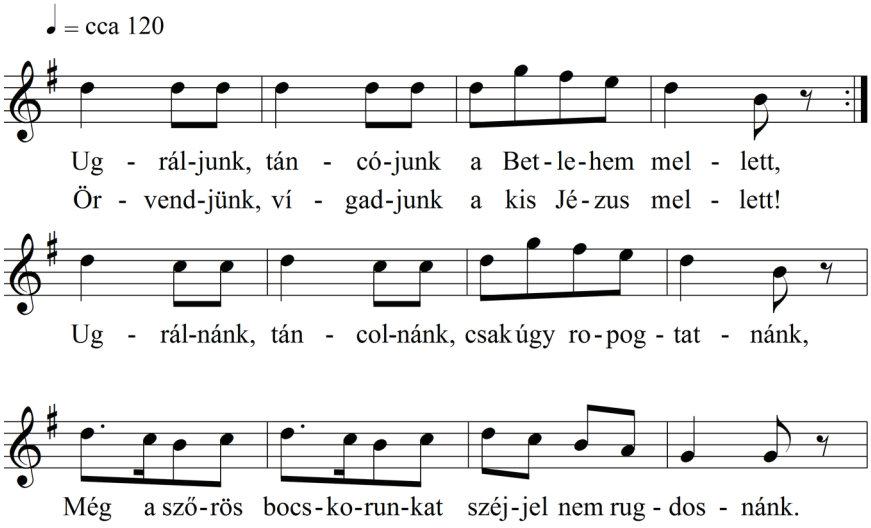

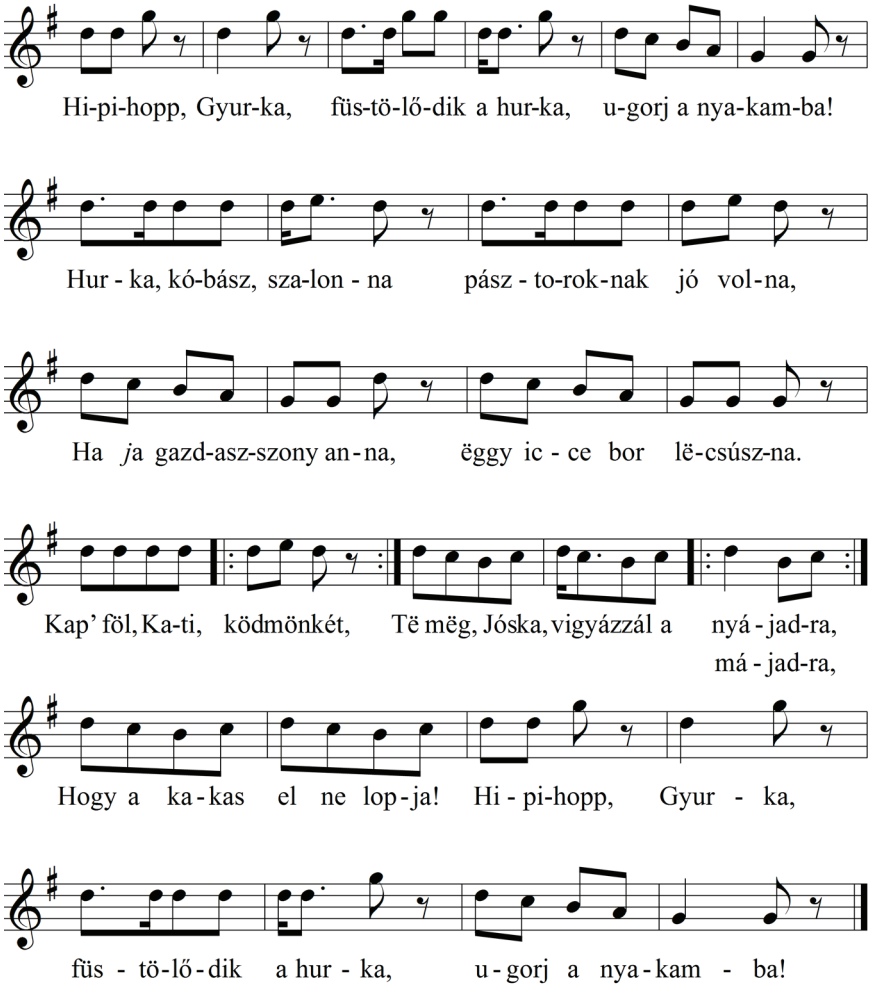

1. PÁSZTOR *(a gazdasszonyra mutat):*
Látom a gazdaasszont, szalad a pincébe, hozza a bort az iccébe.
2. PÁSZTOR:
Látom, a gazdaembër mëg së moccan.
ÖREG *(csörgeti a botját):*
Üres erszényëmet kilēte a hideg, tehát halálos beteg. Elmëntem a Szekér doktor úrhoz, azt mondta, hogy nem segíthet rajta. Ennek csak a házi gazdaasszony az orvossa. Kis bankó, nagy bankó had' csörögjön benne!
PÁSZTOROK *(az ajtó felé haladva botjukat csörgetik):*

244-VII.

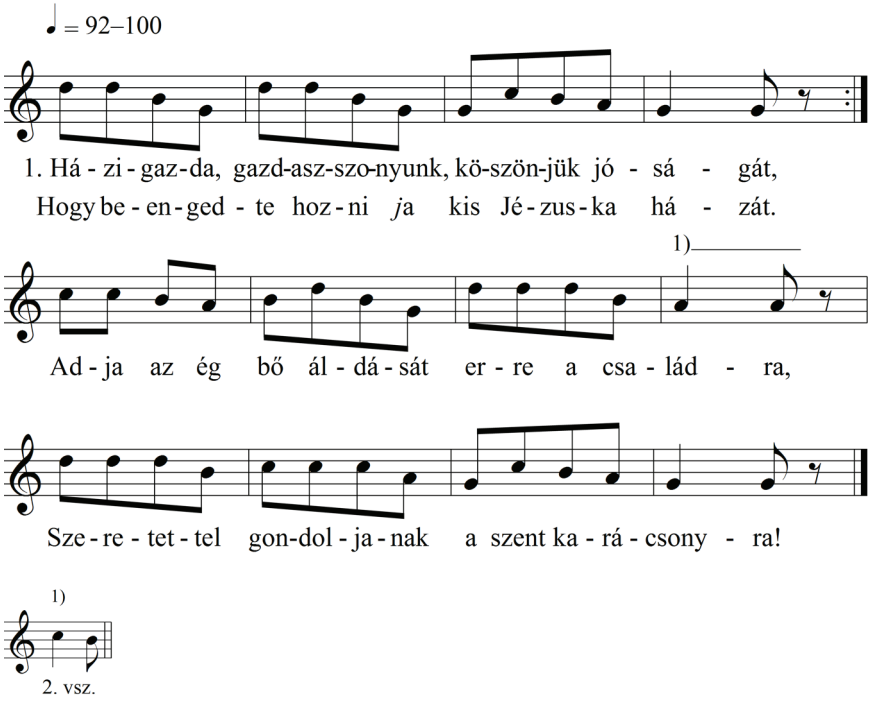

2. Isten áldja mindnyájukat, immár most elmëgyünk.
Azt az utat, melyën járunk, áldja më̈g Istenünk!
Őrizze më̈g az utunkat az Isten angyala,
Szeretettel térjünk haza mi kicsiny házunkba.

(Kimennek, de botjukat továbbra is ütemesen csörgetik. Mindannyian énekelnek.)

244-VIII. = 243-VI. sz.

Varga Zoltán: Falun este, a tanyavilágba nappal mëntünk. Égëtt a villany a szobába, és az ablak alatt më̈gzörgettük a botokat, és kérdeztük: „Bë szabad-ë vünni a betlehemet?” Vót olyan hely, hogy azt mondták, nem. Akkó elkezdtük énekőni [a II. dallamra]: „Csupa lik, lik, lik, Zöld a mi nadrágunk. Eresszënek bë, Mert lëfagy a lábunk.” Na, azzal húztuk is a csíkot a másik házhoz. Mikor bëengedtek, a két angyal bëmënt, lëvetëtték szépen a sapkájukat, lëtëtték az asztāra *j*a betlehemët. Kis gyërtya vót benne.

A tanyavilágban istállókba aludtunk mindig, tehenekné’. Vót, hogy a tejet më̈gléptettük éjjel… Nagyon jó, szép élmény vót. Oda vótunk három-négy napig is. Például horgosiak kimëntek Galambosra, Kispiacra, Szalatornyára, Ustorkára, arra ugyë tartották még a betlehemëzést. Nagyon szerették, és a kisgyerëk végett jobban bëengedtek. Më̈g hát a fölnőttek is szívesen fogadtak bennünket. Én vótam hatvannyócba utoljára, akkor ëgy nagy csöngőt vittünk. Falun nem vót szokás má’ akkor.

Tizenhárom éves kortól tizenhat-tizenhét évig [jártunk]. Én szerettem nagyon mënni. Huszonhat éves voltam, összeszëdtem ëgy kis bandát, és kimëntünk a tanyavilágba. Ez vót az utolsó betle-

hemëzésëm hatvannyócba. [Egy másik közbeszól: Ő alacsonyabb volt, ő még később is mëhetëtt.] Én vótam az Öreg mëg a Kasszás is. Röggē indútunk Horgosról, és két nap alatt ötezer dinárt [kerestünk] fejenként. Régebben is úgy, abba az értékbe. Kosztot, azt kaptunk legtöbbször, hajába krumplit, szalonnát. Ha nem adtak, akkó kértünk, de legtöbbször szívesen adtak tej-hasznot, a tanyaiaknak ugyë vót túrú, tejfël. „– No, fi*j*aim, ösztök-ë? – Hogyne ënnénk, éhësek vagyunk má'." Azé' fött ételt nem kaptunk sëhol së, de kibírtuk.

Abba *j*az ötvenötös években nagyon sok banda mënt itt Horgoson. Úgyhogy mindën utcába igencsak jutott két banda. És akkó összevesztek, legtöbb részük. Persze hát: „Elvëtted az én helyemet!" Akkó add neki, azt' ëgymást botokkā verték. Vót, hogy má' a milicisták is segítöttek. Nagy lármávā' mëntek kilenc-tíz órakkó este. Még ëgy szomorú helyzet vót, azt is most mëgmondom. A főutcán mëntünk Horgoson. A milicista mëglátott bennünket és lëcsavarta *j*a betlehemnek a tornyát és kihajította az útra. És akkó ēzavart bennünket haza. Szerintem az nem lëtt vóna szabad. Ötvennyócba lëhetëtt.

Horgos, Varga Zoltán (29) fizikai melós,
Kenyeres András (32) munkás,
Koncz Ernő (31) földműves. Burány B., 1972.

A szereplők mozgására, gesztusaira, beszédmódjára való utalásokat Bodor Anikó – Burány Béla 1972-es és Papp György 1971-es gyűjtése alapján készített – jegyzetét felhasználva illesztettük be a szövegbe.

I. *Mennyből az angyal*. A betlehemes játékok egyik leggyakoribb éneke.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 202-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

II. *Csordapásztorok*. A betlehemes játékok leggyakoribb éneke.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a karácsonyi köszöntő 203-I. jegyzetét.

III. *Ó, boldog Betlehem*. Betlehemes variáns: 242 (említés), 243-IV, 253-VII*.

Dallamtípusáról lásd a 243-IV. ének jegyzetét.

IV. *Keljetek fël, pásztorok, pásztorok!* A VI. ének változata.

Betlehemes variáns: 241-I*, 243-II, III, 245-II, IV*, 246-II, 247-I*, 252-I, 253-I*, 255-V*, 256-III*, 257-III, 264-II, 269-IV*, 274-III, 276-VI, 278-V.

Dallamtípusáról lásd a 243-II. ének jegyzetét.

V. *Dicsőség mennyben az Istennek*. 19. századi egyházi népének, szerepel *Zsasskovszky énektár*ában (1855) és az azóta megjelent egyházi énekeskönyvekben. A karácsonyi időszak szentmiséinek egyik szinte kötelezően elhangzó éneke, innét került át a néphagyományba. 25 változatát gyűjtötték a teljes magyar nyelvterületen, az adatok mennyisége azonban nem tükrözi a valóságos, ennél nagyobb elterjedtséget. A népi használatban többnyire betlehemes játék része ezzel vagy más karácsonyi szöveggel, ezenkívül újévi, karácsonyi köszöntő, továbbá pünkösdi ének, és olykor a hivatalos alaktól eltérve variálódik.

Variáns: 250-I, 264-IV. betlehemes, 329–330. karácsonyi ének.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 19.030.1/0.

VI. *Ugráljunk, táncójunk a Betlehem mellett*. A IV. ének változata. Eredetileg hiányosan hangzott el. Pótlólag Koncz Ernő egyedül is elénekelte, ezt a teljesebb alakot közöljük.

(A gyűjtő a horgosi Magócsi Andrásné Varga Eteltől is felvette: Arch. 135B 6 = AP 15.052*e*, Arch. 135B 30 = AP 15.054*a*, vö. Burány 2000, 65.)

VII. *Házigazda, gazdasszonyunk*. Betlehemes variáns: 243-V, lásd annak jegyzetét.

VIII. *Adjon, Isten, jó éjszakát*. Csörgős bottal negyedenként kopognak az énekhez.

Betlehemes variáns: 243-VI, lásd annak jegyzetét.

A betlehemes játékot másik gyűjtési alkalomkor rögzített alakban Papp György is megjelentette (Papp 1975, 101–107; 1994, 29–41, a játékról lásd még Papp 1994, 46–59).

245* Karácsonyi misztérium

Szereplők: Angyal, 1. pásztor, 2. pásztor, Öreg pásztor [Titere vagy Vintere, Mokszus, Koridon].

ANGYAL *(bejő, a betlehemet az asztalra helyezi s a gyertyát benne meggyújtja, miközben mondja):*
Dicsérjük a Jézust bejövetelünkben,
Legyünk szerencsések ezen esztendőben!
Bor, búza, áldás szálljon a fejünkre,
Isten malasztja magyar nemzetünkre!
(Énekelve:)

245-I.

Vígan zengjetek, citerák, Jézus született,
Harsogjatok, dob s trombiták, Isten ember lett!
Ti pásztorok, szegények, [néki] örvendezzetek,
Közöttetek a kis Jézus, vígan legyetek!

PÁSZTOROK *(kinn a konyhában éneklik):*

245-IIa)

Titire, Titire, te menj be előre!
Térdet, fejet hajtunk, néked áldást mondunk.
Áldást adjon nyájunkra, malasztját házunkra,
József és Mária, alle-alleluja!

1. PÁSZTOR *(jő):*
Hegyeken, völgyeken csuszkáltam, mászkáltam,
Legelőkön legeltettem bikkfa zöld árnyékon.
Gyere be, te vén Koridon!
2. PÁSZTOR *(jő):*
Ákom, bákom,
Mindaddig járom,
Míg a Mokszus pajtásom
Elő nem találom.
Talán ha majd egyet füttyentek, bejön.
Gyere be, te Pista pajtás,
Az angyaltól új híradás!
Az angyaltól hirdettetett,
Hogy messiás született.
Megállj, angyal, egy kevéssé!
Juhászbotom is elesett,
Hogy vegyem rám a szűrömet,
Hogy fogom meg a legszebbik ürűmet?
Jere be, te vén Koridon!
ÖREG PÁSZTOR *(jő):*

Szalonnás jó estét, kedves gyermekeim! Juhaim mind akolban vannak, egy csepp károm sincsen.
Gilice és Baktyu mind akolban vannak,
Szép göndör gyapjai vállára hajlanak.
Ti itt esztek, isztok,
S öregapátokról nem is gondolkodtok?
2. PÁSZTOR:
Ó, öregapám, csak a csontocskát szopogatjuk,
Kulacs száját nyalogatjuk.
Feküdjünk le, Öreg, az ágy alá!
ÖREG PÁSZTOR:
A lyány alá?
2. PÁSZTOR:
Oda, Öreg, oda!
(A Pásztorok lefeküsznek s hortyognak.)
ANGYAL *(énekel):*

245-III.

1. Mennyből az angyal
Lejött hozzátok,
Pásztorok, pásztorok,
Kik Betlehembe
Sietve menvén
Lássátok, lássátok.

2. Istennek Fia
Aki született
Jászolban, jászolban,
Jászolban fekszik,
Barmok közt nyugszik
Pólyában, pólyában.

3. Mellette vagyon
Az édesanyja,
Mária, Mária.
Ő leszen néktek
Üdvözítőtök
Valóba, valóba.

(Szóval mondja:) Glória!
1. PÁSZTOR:
Hallod, pajtás? Gomolya!
ANGYAL:
Glória!
2. PÁSZTOR:
Hallod, pajtás? Csirke csipog az ágy alatt, pedig még ki sem kelt.
ANGYAL:
Glória!
ÖREG PÁSZTOR:
Hallod, pajtás? A tarka tehén a fiát riakolja a kóróban.
ANGYAL:

245-IIb)

Keljetek föl, pásztorok, örömet hirdetek!
Mert ma nektek született, ki megjövendöltetett,
Egy szűznek méhéből, szüzen szült véréből
Megváltó Jézusunk, megváltó Jézusunk,
Alle-alleluja!

1. PÁSZTOR *(felkelése közben):*
Ejnye, de elaludtam! A macska seggébe ragadt a bajuszom.
2. PÁSZTOR *(felkelése közben):*
Ejnye, de elaludtam! A gazdasszony lyánya seggébe ragadt a bajuszom.
ÖREG PÁSZTOR *(felkelése közben vissza-visszaesik):*
Ejnye, de elaludtam! A gazdasszony seggébe ragadt a bajuszom.
PÁSZTOROK *(mind elkezdenek otrombául ugrálni; félig énekelve, félig mondva):*

245-IV.

Ugráljunk, táncoljunk a Betlehem mellett,
Örvendjünk, vígadjunk kis Jézusunk mellett!
Ha még a gazdasszony egyszer jó' innunk adna,
Majd eszünkbe jutna a szép asszony dala.
Hipit-hap, Gyurka!

245-V.

1. Betlehembe menj, pajtás, menj, pajtás,
Ottan vagyon jó lakás, jó lakás.

2. Szőlőt sem kell kapálni, kapálni,
Mégis lehet bort inni, bort inni.

(Kurjongatva:)

Ha! Pista, vígadjunk,
Hosszú hálákat adjunk!

(Ismét énekelve:)

3. Vedd rád, Kató, ködmönkéd, ködmönkéd,
Kösd be bolyhos fejecskéd, fejecskéd!

4. Maradj itten a nyájnál, a nyájnál,
Visszajövünk mindnyájan, mindnyájan.

245-VI.

Te is, Pista, térítsd vissza a juhokat,
Hogy a farkas el ne lopja legjobbikat.

(Ismét kurjongatva:)

Hipit-hap, Gyurka!
Oldal kolbász, szalonna
Pásztoroknak jó volna,
Ha a gazdasszony adna.
Egy icce bor amellé,
Annál jobban se tenné,
Ha torkunkat megkenné.

(Énekelve:)

245-VII.

1. Jézus ágyán nincsen paplan,
Jaj de fázik az ártatlan!
Vigadj, József, Máriával
Barmok között istállóban.

2. Mi is vígadjunk e házban,
Gazdasszonyunk jóvoltában!
Jerünk ki már a pusztába,
Jerünk ki már a pusztába!

3. Mikor a hold föl fog jönni,
Betlehemben fogunk lenni,
Kis Jézusnak új hírt vinni,
Kis Jézusnak új hírt vinni.

Mit vigyünk mi ajándékot a kis Jézusnak?
Irós vajat, gyenge sajtot, egy szép báránkát. Induljunk hát!
1. PÁSZTOR *(a betlehem elébe megy):*
Üdvöz légy, kis Jézus, született messiás!
Hoztam felségednek egy kerek sajtocskát,
Majd jó lesz sovány böjtre.
(E sor helyett újabban ezt mondják: De nem eszel belőle.)
2. PÁSZTOR *(a betlehem elé megy):*
Üdvöz légy, kis Jézus, született messiás!
Hoztam fölségednek egy kanta vajacskát,
Majd jó lesz a sovány böjtre.
ÖREG PÁSZTOR *(a betlehem elé megy):*
Üdvöz légy, kis Jézus, született messiás!
Hoztam fölségednek egy göndör báránykát,
Jó lesz a bőre bundának, a szőre botosnak a télre.
PÁSZTOROK *(mind):*

245-VIII.

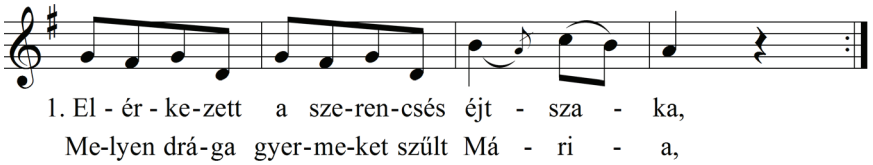

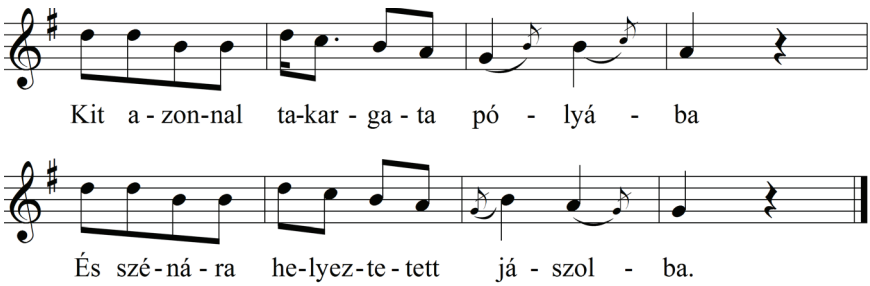

2. Az angyal is vigassággal jelenti,
Csordásoknak, pásztoroknak hirdeti,
Betlehemi szép pusztába vezeti,
Hogy született a kis Jézus, jelenti.

3. Ha látnátok, ó, mely gyorsan szolgálnak
Szent József és Szűz Mária Jézusnak!
Mind a ketten rázogatják szalmáját,
Kemény kóró meg ne sértse Jézuskát.

1. PÁSZTOR:
Látom, a gazdasszony szalad a kamrába,
Leránt egy szál kolbászt, veti a nyakamba.
ÖREG PÁSZTOR:
Hozd be, te Vintere azt a háromágú vasvillát,
Hogy feszigessem föl a szemem pilláját,
Majd meglátom a gerenda alatt a tepsi rétest!
1. PÁSZTOR:
Ura, ura, Gyura,
Pityereg a pulyka.
Eredj, te szolgáló, üssed azt a pulykát,
Meg ne harapja a mentikásék tyúkját.
Mentikáskoromban ültem a kuckóban,
Egy nagy fejű tetűt fogtam a gatyám párkányában.
Megfogtam a lábát, kihúztam a hóra,
Odament a tarkabarka,
Úgy megveszekedett rajta,
Mint tizenkét erős bika.
2. PÁSZTOR:
Nem szeretem a szalonnát sülve,
Mert megdagad az oldalam tőle,
János bátyám is megbomlott tőle.
ÖREG PÁSZTOR:
Ákombákom,
Mindaddig járom,
Míg a Mokszus pajtásom
Elő nem találom.
1. PÁSZTOR:
Ákombákom,
Kiesett a mákom,
Szedd föl, te Koridon pajtásom!

Horgos. Csaplár B., 1870 körül.
Pereg, Gránicz Péter (42) – VIII. ének dallama. Volly I., 1930.

I. *Vígan zengjetek, citerák*. Változata dallammal: 308. karácsonyi ének.

II. *Titire, Titire, te menj be előre* / *Keljetek föl, pásztorok!* Változata dallammal: 244-IV.

III. *Mennyből az angyal*. Változata dallammal: 244-I.

IV. *Ugráljunk, táncoljunk*. Változata dallammal: 244-VI.

V. *Betlehembe menj, pajtás*. Változata dallammal: 242-III.

VI. *Te is, Pista, térítsd vissza!* Változata dallammal: 243-III. V–VI. sora.

VII. *Jézus ágyán nincsen paplan*. Változata dallammal: 210. karácsonyi köszöntő.

VIII. *Elérkezett a szerencsés éjtszaka*. Vajdasági változat híján kivételesen egy Pest megyei variáns dallamát közöljük kottával. Szövege hasonló: „Ó, szerencsés, elérkezett éjszaka, Melyben drága kisdedet szült Mária…”

18. századi karácsonyi ének (*Gyöngyösi pásztormise* Glória tétele), ismertebb szövege: *A kis Jézus megszületett, örvendjünk*. Összesen tíz változatát gyűjtötték a Dunántúlon, a Felföldön és az Alföldön.

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/307.

Csaplár Benedek 19. századi gyűjtését Kiss Lajos összevetette saját, 20. századi magnetofonos gyűjtésével (Kiss 1974, 297–298).

246. Betlehemes játék

Mink öten vótunk betlehemezni. Kettő vót az Angyal, fejér [ruha] vót rajtuk, három mëg vót a Pásztor, subába. Minálunk nem vót [láncos bot], csak ëgyszërű bot. Vót ëggy csëngetyűs a Pásztorok közt, aki mënt előre. Csëngetëtt az ablakokná', ablakrú ablakra, hogy bëeresztik-ë a betlehemeséket. Ahol azt mondták, hogy nem, mënt tovább. Ahun azt mondták, hogy bë, akkor ott mëgvárt bennünket, mink mëg mëntünk utánna. Mënt a két Angyal bëfelé, és elkezdte:

246-I. = 244-II. sz. 1–2. vsz. szövegvariánssal.

ANGYALOK *(akik mëntek bëfelé, a két Angyal, aki vitte a betlehemet):*

246-II.

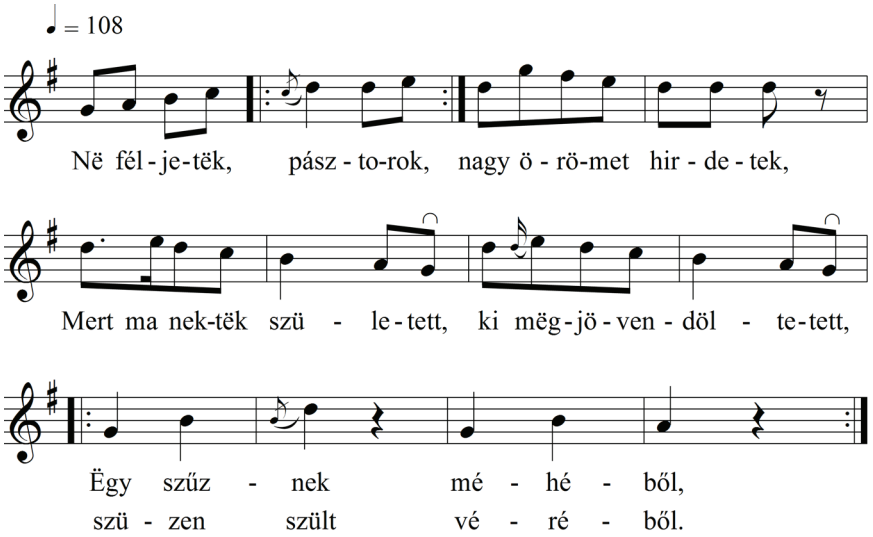

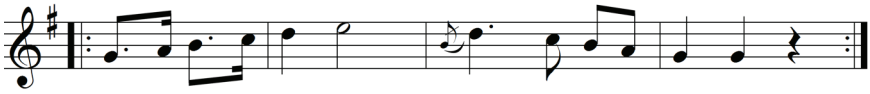

(Mikor eztet elénekőték a zAngyalok, akkó gyüttek a Pásztorok befelé. Bëgyütt az 1. pásztor.)

1. PÁSZTOR *(hadarva):*

Hipp-hopp, kis bocskorkám, hun szëdted-vëtted magad össze ebben a nagy tartománban? Erre még öregapám së járt.

(Akkó gyün be a másik.)

2. PÁSZTOR:

Eredj má' bëjebb, pajtás! Hát engëmet maj' kifelejtettél ebbe a hideg, ködös időbe?

(Gyün be a legöregebb pásztor.)

ÖREG:

Tik, fi*ja*im, mi'csinátok ittendënt? Isztok-ësztëk, az Öregrű' nem is gondókoztok? Csak a rodálra hajtjátok a fejetëket, fi*ja*im? Hát akkó feküdjünk lë, oszt aludjunk!

(Lëfeküdtek, aludtak. No, mikó ëggyik fölébred, kőti a másikat.)

1. PÁSZTOR:

Kelj fő', Karidon,
Mer nagyot ütök a farodon!

(De az nem akar főkelni. Még ëgyszër szól:)

Kelj fő', Karidon!

(2. pásztor valahogy főkel, közbe a szëmit dörgöli.)

Mit álmodtál, të pajtás?

2. PÁSZTOR:

Hát azt álmodtam, hogy a gazdasszon sirgelődött-forgolódott,
Oszt ëgy szál kolbászt a nyakamba akasztott.
Hát të, pajtás, mit álmodtál?

1. PÁSZTOR:

Én më̈g azt álmodtam, hogy a kis Jézuska máma születëtt.

1. és 2. PÁSZTOR *(kőtik az Öregët):*

Kelj fő', Öreg!

(De az nem akar főkelni. Akkor botokkal két ódalrul emelgették, hát ű is keljen föl. Mikor főkelt:)

Öreg, te mit álmodtál?

ÖREG:

Én azt álmodtam, hogy a gazdasszony ëgy ódal szalonnát a hátamra akasztott.

PÁSZTOROK *(akkó ēkezdtek énekőni):*

246-III.

Amoda látok fényességët,
Bizonyos isteni jelenséget.
Nézd më̈g, Bandi, ott vagyon-ë,
hogy Bízvást odamehessünk-ë.

EGYIK PÁSZTOR *(odamënt më̈gnézni [a betlehemet]):*

Immár én më̈gnéztem. *(Énekel:)*

246-IV.

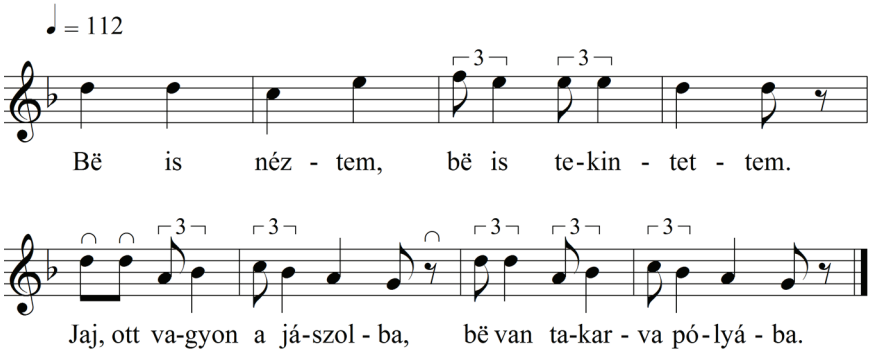

3. PÁSZTOR:

246-V.

Királyok királya,
Im, itt vagy közöttünk.
Ó, isteni gyermek,
Szivünkben köszöntünk.

(A betlehem az asztalon vót. A szobába járkátak úgy hátú' [az asztal körül]. Csörgették a botot, zuhogtatták.)

[246-II. dallamára]

Nosza, tehát hagyjuk itt, hagyjuk itt Betlehem városát!
Dudaszóval ballagjunk, nagy örömmel vígadjunk!
Vedd, Andris, dudádat, te, Pista, sípodat,
Én is furulyámat, alle-alleluja.

(Ezzel mentek el.)

Vót ëgy Kasszás, annak vót ëgy kis kassza. A kúcs nem űnála vót, nëhogy kinyissa, kivëgyön belülle valamit. Az ëgy másikná' vót.

Gy: Pénzt kaptak?

– Kaptunk még szalonnát is më̈g kolbászt is më̈g sonkát, csirkét is.

Oromhegyes, Bálint György (58), Fehér Borbála (67). Burány B., 1972.

Bálint György ízes elbeszélő, éneklése azonban bizonytalan, ezért tőle a dalok szövegét közöljük. A lekottázott dallamokat ugyanezen alkalommal Fehér Borbála énekelte.

I. *Csordapásztorok*. A betlehemes játékok leggyakoribb éneke.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a karácsonyi köszöntő 203-I. jegyzetét.

II. *Në féljetëk, pásztorok, pásztorok* / *Nosza, tehát hagyjuk itt, hagyjuk itt*.

Betlehemes variáns: 241-I*, 243-II, III, 244-IV, VI, 245-II, IV*, 247-I*, 252-I, 253-I*, 255-V*, 256-III*, 257-III, 264-II, 269-IV*, 274-III, 276-VI, 278-V.

Dallamtípusáról lásd a 243-II. ének jegyzetét.
III. *Amoda látok fényességët*. Változata dallammal: 254-II.
IV. *Bë is néztem, bë is tekintettem*. Dallamtöredék, típusát nem sikerült megtalálni.
V. *Királyok királya*. Azonosítatlan dallam.

247. Betlehemes játék

Szereplők: két Angyal, három Pásztor. Az Angyalok hosszú, fehér vászoninget viseltek, amelyet külön erre a célra csináltattak. Vállukon kék szalag volt, fejükre pedig kék kereszttel díszített fehér sapka került. A Juhászok öltözete kifordított suba és kucsma, kezükben gamós juhászbotot vittek, oldalukon ládika lógott a pénzadományok számára.

ANGYALOK:
Beeresztik-e a betlehemeseket?
(Ha be, háromat csengetnek. Ének: Csordapásztorok, utána pedig Dicsőség mennyben az Istennek.)
1. PÁSZTOR:
Hipp-hopp, kis bocskorkám, hol szedted-vetted magadat, hogy ilyen sáros vagy?
2. PÁSZTOR *(meglöki társát):*
Húzódj má' beljebb, hogy én is elférhessek! *(Bejön és megáll az 1. pásztor mellett.)*
3. PÁSZTOR [másként Öreg, Karidon] *(beesik az ajtón, feltápászkodik):*
Dicsértessék a Jézus! Tik, fiaim, mit csinátok? Isztok, ësztëk, az Öregrű' meg nem is gondoskodtok?
1. és 2. PÁSZTOR:
Ó, öregapánk, csak a csontocskát szopogatjuk,
Kulacs száját nyalogatjuk.
ÖREG PÁSZTOR:
Jaj de messzirű gyüttem, elfáradtam, elálmosodtam. Feküdjünk le, fi*ja*im! *(Lefekszenek.)*
ANGYALOK *(kis idő múlva énekelnek):*

247-I.

Keljetek föl, pásztorok, pásztorok, örömet hirdetek!
Mert ma itten született, ki megjövendöltetett,
Egy szűznek méhébül, szűznek szent vérébül
Megváltó Istennek, alle-alleluja!

1. PÁSZTOR *(a másodikat szólítja):*
Hallod, pajtás, a szózatot: Glórija?
2. PÁSZTOR *(felkel, az Öreg pásztorhoz megy, és ráemeli a botját):*
Kelj föl, Karidon,
Mert nagyot ütök a faridon!
ÖREG PÁSZTOR *(lassan felkel):*
Eridj, pajtás, hozd el azt a háromszázhatvan ágú vasvellát,
Hogy kipiszkáljam a szemembül a csipát,
Oszt főfeszigessem a szemem pilláját!
(A pásztorok álmosságot tettetve, ásítozva járkálnak.)
1. PÁSZTOR:
Mit álmodtá', pajtás?

2. PÁSZTOR:

Azt álmodtam, hogy a kis Jézus mëgszületett. Hát të mit álmodtá', pajtás?

1. PÁSZTOR:

Azt álmodtam, hogy gazduram ëgy szál kóbászt akasztott a nyakamba. *(Az Öreg pásztorhoz fordul.)* Hát të, pajtás, mit álmodtá'?

ÖREG PÁSZTOR:

Én azt álmodtam, hogy a gazdasszony sürgelődzött-forgalódzott, oszt egy penészes százdinárost a zsebembe nyomott.

MINDANNYIAN *(énekelnek):*

247-II.

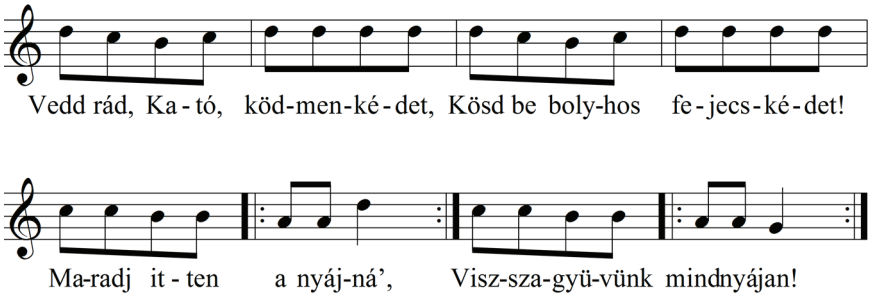

(Táncolni kezdenek.)

247-III.

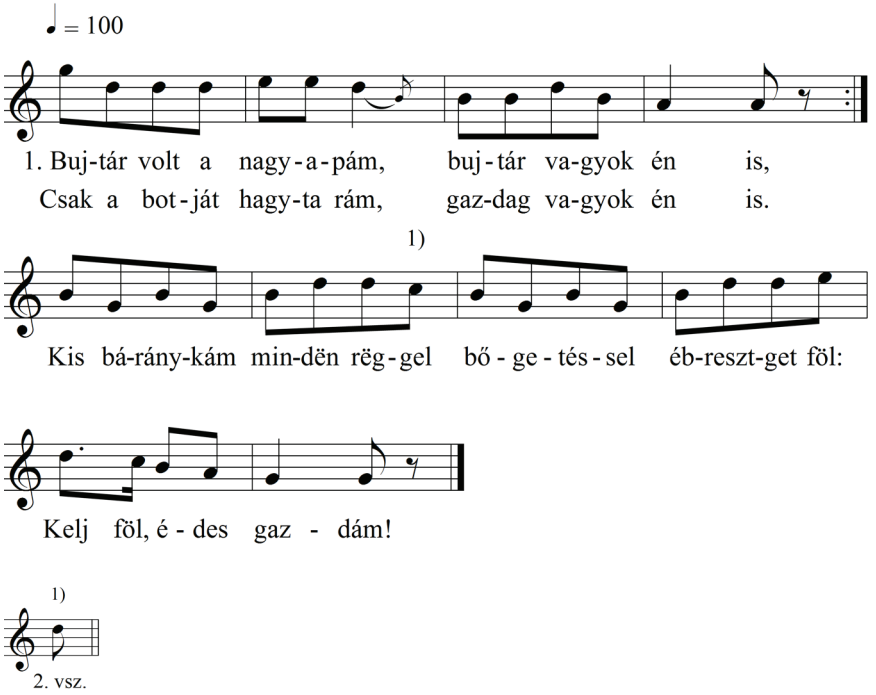

2. Delelőkor elnyugszom cifra kis subámra,
Nincs nálamnál nagyobb úr az egész határba.
Kis furulyám tullu-lulu, tullu-tullu, tullu-lulu,
Csingilingi lángja.

(Megállnak, a háziak felé fordulnak, ismét énekelnek:)

247-IV.

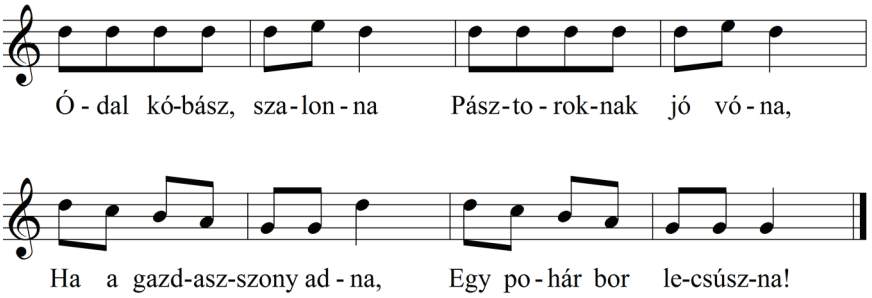

(Átveszik az ajándékot, elköszönnek és elmennek.)

Oromhegyes, Cérna Jánosné Cselédes Ilona (80),
Horváth Lajos (70), Bognár Lajos (62) és Pósa Etel (74) tóthfalusi lakos. Papp Gy., 1975.
Völgyes, Tóth Gézáné Mélykúti Anna (66) III. ének. Varga A., 1992.

Papp György szerint „Oromhegyesen a betlehemezést mindenki ismeri, több csoport működött, de aktív kultuszának privilégiuma legtartósabban mégis a Cérna családé volt, amelynek több generációján keresztül apát a fia követte egy-egy szerep kialakításában... A csoport legaktívabb korszaka [...] körülbelül 1931-től 1940–41-ig tartott. A szereplők közül a gyűjtéskor már mindössze ketten éltek, a 70 éves Horváth Lajos és a 62 éves Bognár Lajos. Viszont elfogadhatjuk adatközlőként Cérna János feleségét, a 80 éves Cselédes Ilonát..., ő ugyanis férje mellett a fiatalok betanításával foglalkozott... Az oromhegyesi betlehemezés egy vonatkozásban egyedülálló a környéken, abban, hogy szereplőik kizárólag felnőtt férfiak lehettek, és az angyalok szerepét játszó fiúk legalább 17-18 évesek voltak. A pásztorok között megvolt a megfelelő korkülönbség, és az öreg pásztort alakító személy valóban idős ember volt. A csoport vezetője, Cérna Mihály a betlehem tulajdonosa volt. A [...] betlehem mintegy egy méter magas és ugyanilyen széles építmény volt, olyan toronnyal, mint az oromhegyesi templomé. (Az építményt asztalossal csináltatták.) Az ő nevére szólt a kanizsai rendőrkapitányság engedélye, a betlehemezésre ugyanis külön engedélyt kellett kérni, mivel felnőttek voltak...

A csoport november 25-én indult útnak... Ezt a szereposztás és a próbák előzték meg, amelyek Cérna Jánosné felügyeletével folytak. Oromhegyesen kevés házhoz jártak, mivel felnőtt létükre szégyellték a házról házra járást. Inkább más településekre mentek el, ahol nem ismerték őket... Első útjukon bejárták Tóthfalut, Völgyest, Oromot, Kishomokot, Kispiacot, Csantavért, Bácsszőllőst, Hajdújárást, Palicsot, sőt néha még Szabadkára is bemerészkedtek. Ezután hazatértek és újra elindultak ellátogatva Adorjánra, Kevibe, Tornyosra, Zentára, innen át Csókára, és egy-egy faluban megszállva eljutottak Józovára, Cérnabarára (Feketetó), Verbicára, Padéra, Szajánba, sőt Podlokanj szerb lakossága is befogadta őket. Erről a területről északnak indultak és bemutatták játékukat Oroszlámoson, Majdánon, Rábén és Törökkanizsán, innen pedig Kanizsán keresztül hazatértek december 24-re, és itt fejezték be a betlehemezést” (Papp 1994, 186–188).

A Bodor-hagyatékban található, jelzet nélküli, gépelt lap a dallamtalan gyűjtés szövegét tartalmazza; a második lap énekszövegeket, két további kéziratos lap pedig az énekek kottáit. Ezek feltehetően Bodor Anikó rekonstrukciói, melyeket népszerűsítési szándékkal, felújítás céljára állított össze a környékbeli repertoárból. Közülük két kevésbé ismert éneket közlünk kottával (II, IV), továbbá egyet egy völgyesi asszony előadásában (III). Néhány énekről Papp György megjegyzi, hogy a horgosi betlehemes játékkal megegyező szöveg és dallam: *Csordapásztorok* (lásd 244-II), *Dicsőség mennyben az Istennek* (lásd 244-V). (Vö. még Papp 1975, 118–121.)

I. *Keljetek föl, pásztorok, pásztorok!* Változata dallammal: 243-II.

II. *Vedd rád, Kató, ködmenkédet*. Betlehemes variáns: 240-VI, 242-III, 245-V*, 253-IV*, 258-IV, 271-III, 272-III, 273-II, távolabbi: 274-IV.

Dallamtípusáról lásd a 271-III. ének jegyzetét.

III. *Bojtár volt a nagyapám*. 18. századi, hangszeres eredetű, dúr hexachord típus, melynek izometrikus, négyütemes darabjai mellett ilyen heteropodikus, szaffikus formájúak is előfordulnak. 25 változata ismert a Kárpát-medencében, többségük a Dunántúlon és a Felföldön. Néha karácsonyi köszöntő vagy betlehemes játék része. Ezzel a szöveggel iskolában is tanították.

(Oromhegyesen Törtelyi Mátyásné és Bajzák Mihályné is énekelte: Arch. 169A 3, Tóthfaluban Dér Vilmosné: Arch. 169B 5, gy: Bodor A. 1995.)

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 13.045.0/0.

IV. *Ódal kóbász, szalonna*. Ütempáros dallam.

248. Betlehemes játék

Betlehemësëk is jártak. Bëzörgettek, bëcsöngettek csëngettyűvel az ablakon, hogy bëeresztik-ë a betlehemësëket. Kiszótunk: „Hogynë, bë hát!” Akkó bë is gyüttek. Szépen lëfeküdtek a szalmára a fődre. A betlehemët lëtëtték, mink körűá’tuk, kisgyerëkëk, ők meg elkezdték énekőni:

248 -I.

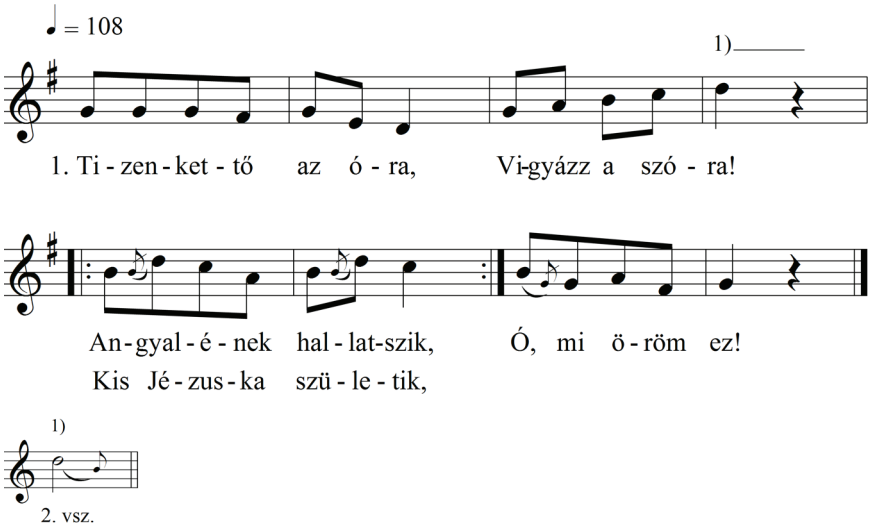

2. Mil nagy csillag az amott,
Ol szépen ragyog!
Jelenti a mesi*j*ást,
Próféták amint írták.
Kövessük tehát!

3. Keljetek fel, pásztorok,
Mert nagy fényt látok.
Álmomból felserkentem,
Angyalka szól mellettem.
Mil nagy csoda *j*ez!

4. Dicsőség az Istennek,
Béke embernek!
Angyalka szól: Glóri*j*a!
Kit szüzen szült Mári*j*a,
Dicsőség neked!

Akkor lëfeküdtek a betlehemësëk. Ëgyszër az ëgyik pásztor azt mondja:
Karidon, kelj föl! Ráütött, hogy Karidon, kelj föl!
Akkó avval kezdték, hogy:

248-II.

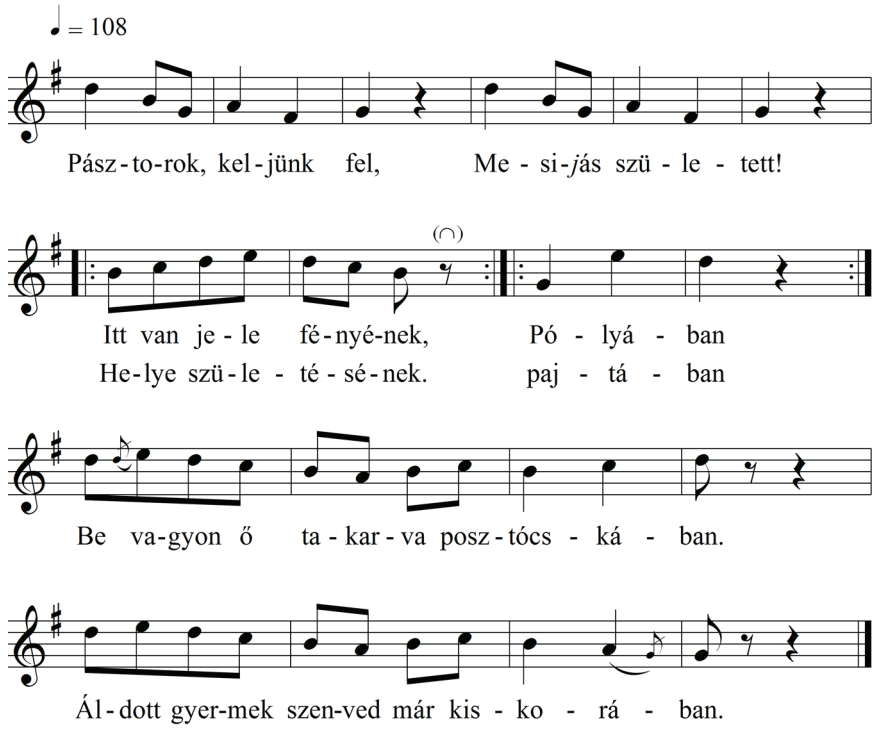

No, akkor énekőték tovább a pásztorok:

248-III.

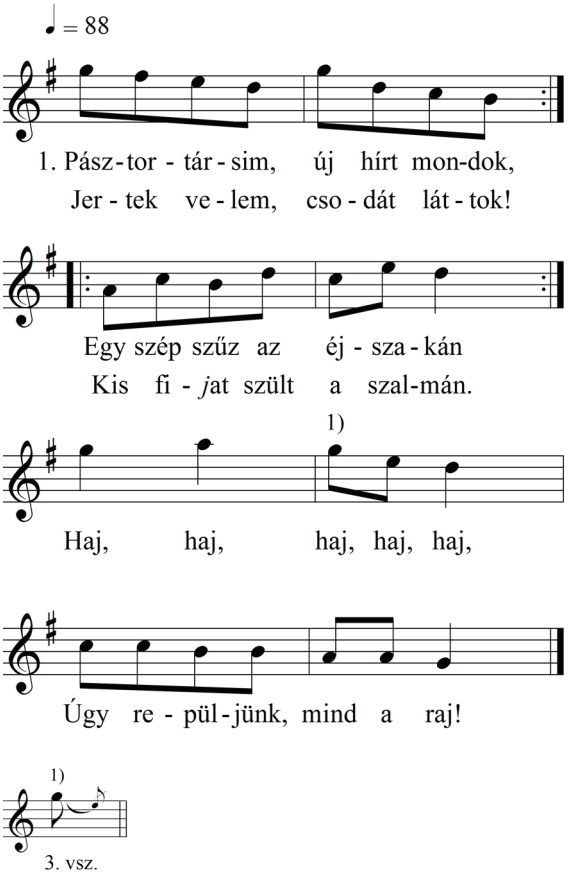

2. Ime, a jászolba fekszik,
A barmok közt szendén nyugszik.
Vannak ott sok angyalok,
Melegítik a barmok.
Ó, ó, ó, ó, ó,
Ó, de boldog istálló!

3. Szivünket tesszük elébed,
Leborulva áldunk téged.
Kis Jézus, maradj velünk,
Légy örökös vendégünk!
Légy, légy, légy, légy, légy,
Mesijásunk, üdvöz légy!

Oromhegyes, Bicskei Mihályné Balázs Ida (51). Tripolsky G., 1977.

I. *Tizenkettő az óra*. Rövid sorokból felépülő, plagális dúr dallam, zenei tulajdonságai 18. századi eredetre vallanak. Népi variánsai nem ismeretesek.

II. *Pásztorok, keljünk fel!* Betlehemes variáns: 254-V, 261-I, 262-II, 265-V* második fele, 269-III*, 272-II, 274-VIII/1, 276-VII, 278-VI.

Dallamtípusáról lásd a 202-II. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

III. *Pásztortársim, új hírt mondok*. Kárpát-medencében és Bukovinában mintegy húsz változatban elterjedt dallam (MNT II. 362-I, 384-IV, 532–534). Főként betlehemes, néha névnapköszöntő.

Variáns: 232-III. huszárjáték, 265-VII* betlehemes, 304. karácsonyi ének.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 18.551.2/0.

249. Betlehemes játék

Széll testvérek: Négyen mëntünk betlehemezni. [Kettő volt a Pásztor,] kettő mëg az Angyal. Legelsőbb is a gazdát mëgkérdëztük, mëgengedik-ë, hogy a betlehemesek bëszálljanak a házhoz. Mëgengedték, akkó ēkezdtük a' zéneket.

Széll Istvánné: Vót négy asszon. Én vótam az Angyal, én énekőtem mindönt. Hát a másik három is ének[elt], ëggyik vót Zsákos, aki hordta *ja*' zalamizsnát, a másik kettő mëg mënt kérdözni, hogy be*j*eresztik-ë a betlehemësöket. Nem vótunk fölőtözve, csak így, asszonyosan.

249-I.

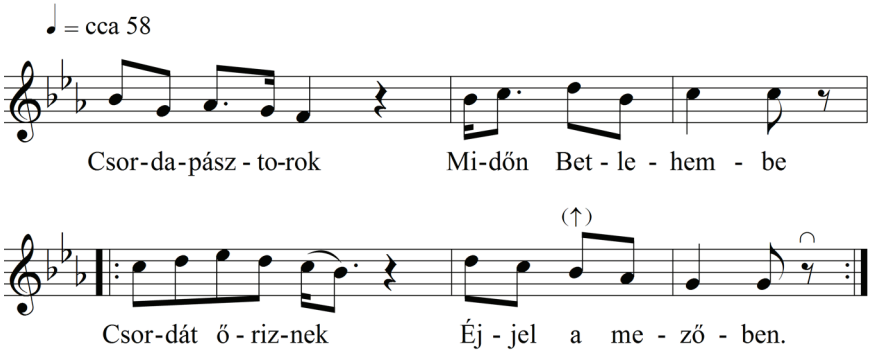

Akkó itten lëtëttük a templomot a' zasztāra, aztán kezdtük el a másik énekët. A Pásztorok ëgy kicsit bohóckodtak: az ëggyik lëfeküdt, a másik kētëgette fël. Én vótam leginkább, aki aludt. [Gy: Maga volt a Öreg.] Vót olyan rossz suba, lëhempërëdtem. Az Angyalok énekőtek elsőbb, addig az Öreg ott hempërgëtt.

ANGYALOK:

249-II.

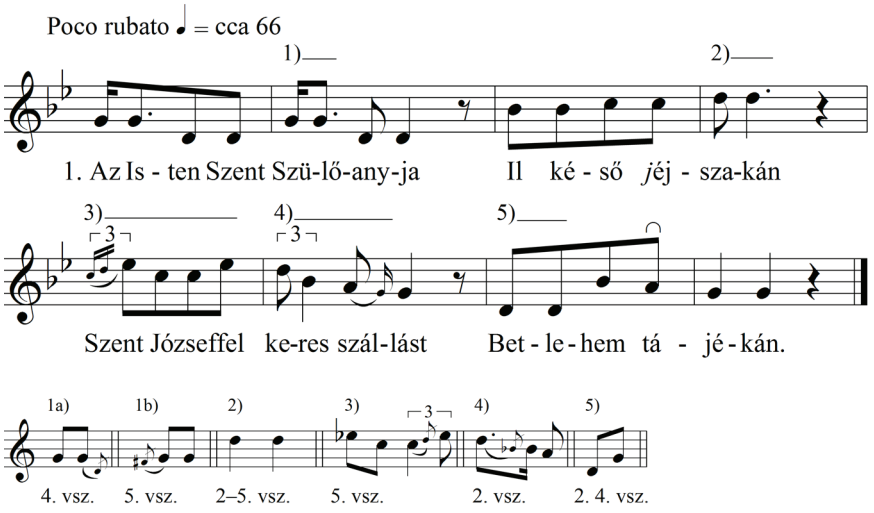

2. Szűz kezejit összeteszi,
Kéri *j*a népeket,
Hogy az Isten szent nevéjér
Adnának mënyhelyet.

3. Ó, de sënki sem könyörül,
Telve minden hajlék.
Hová legyen a szegény Szűz,
Irgalmas istenség!

4. Még egy rongyos istállóban
A városon kívül
Szüli isteni gyermekét
Kín, fájdalom nélkül.

5. – Aludj hát szűz karjaimon,
Kínoknak gyermëke!
Édes szenvedést okozó
Szűz Anyád védelme.

A másik kolëga odaszólt:
Kēj fő', Karidó,
Mē' nagyot ütök a faradon!
Akkó *j*én főkētem. Akkó kérdëzi:
Mit álmodtá', pajtás?
– Azt álmodtam, hogy a gazdasszon sirgelődzött-forgalódzott,
Ëccë' csak ëgy nagy penészës szál kóbászt a nyakamba akasztott.
Na, akkó oszt főkētem.

249-III.

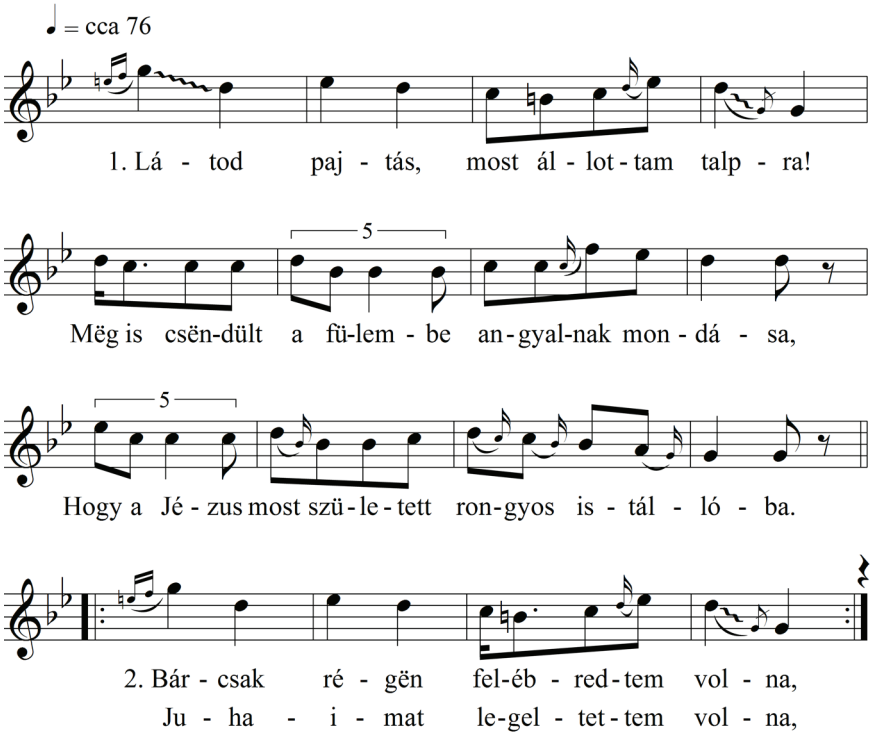

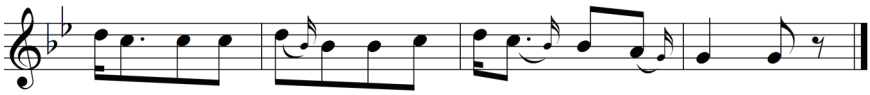

Ott ēdiliskëdtünk ëgy kicsit. Akkó mëgindútunk mëgint. Rárántottunk mind a négyen ëggy énekre:

[249-I. dallamára]

Elindulának
És el is jutának.
Szűz Márijának
Jó napot mondának.

Széll testvérek: Akkó mëgköszöntük, hogy bëengedtek bennünket, mëg amit adtak, a' zalamizsnát. Mink leginkább pénzt kaptunk. Ugyë gyerëkëk vótunk, italt el së fogadtuk. Vót, ahun azt is akartak adni, de hát...

Hány éves lëhettem? [Egyik:] Nyóc-tíz éves. [Másik:] Vótá' tizenkettő is, én két évvē' fijatalabb, tíz. Összegyüttünk, gyerëkëk. Ezëk az énekëk nagyon tetszëttek...

Tanútuk ezt az énekëket mind úgy mink. Nyilván mink së mondtuk mindet, amit űk mondtak, mē' még egész gyerëkëk vótunk. [Az idősebbek] vótak hatan, mikó mëntek. Ők mëntek át Bánát részre, mindënfelé, úgyhogy egísz hetet oda vótak betlehemëzni. Az alamizsnát hozták, úgy fogadtak kocsit, hogy hazahozzák.

Mink nekünk nem olyan nagy templomunk [betlehemünk] vót. Körübelü' ekkora, mind ez az asztal. Elég vinni! Néha el is ágaskodott, amikó sár vót, oszt cipētük. Úgy káromkodtunk, hogy!

Széll Istvánné: Szegényëk vótunk, oszt így gondótuk, hogy hát ēmönyünk, aztán mit kaptunk, mit nem kaptunk: lisztët, szalonnát... Hát nem most vót má', én nem tom, hány éves vótam.

Oromhegyes, Széll Péter (48), Széll Antal (46). Burány B., 1978.
Széll Istvánné Szabó Julianna (74). Burány B., 1972.

I. *Csordapásztorok / Elindulának*. A betlehemes játékok leggyakoribb éneke.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 203-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

II. *Az Isten Szent Szülőanyja*. Széll Istvánné augmentált ritmussal énekelte, ami a kottában nincs jelölve.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 67. nagycsütörtöki ének jegyzetét.

Szövege: *Orgonahangok*, 448–449.

III. *Látod, pajtás, most állottam talpra*. Csak Széll Istvánné énekelte. Rendhagyó, a második vagy a harmadik dallamsor kihagyásával háromsorossá alakított változat, formája ABBv és AAB.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 180-VIII. szentcsalád-járás jegyzetét.

250. Betlehemes játék

Öten voltunk, volt három Pásztor, ëgy Angyal és ëgy úgynevezëtt Testőr. A betlehemët fölváltva vittük, ott nem vót az, hogy ki vót szabva, hogy hát të most ezt viszëd. Maksus is vót, de azt nem tudom pontosan. [Öltözetünk] rosszabb kabát, esetleg kifordítva vagy rossz sapka kifordítva stb. Bottal vótunk főszërëlve.

Mikó bëmëntünk ëgy házhoz, ahol bëengedtek ugyë, legelőször a betlehemët vittük előre, azt' mindjárt kezdtünk énekelni. Mind énekszám ez tulajdonképpen, mëg oan beszéd mëg stb. Bëmëntünk, letëttük a betlehemët, és így kezdtük el:

250-I.

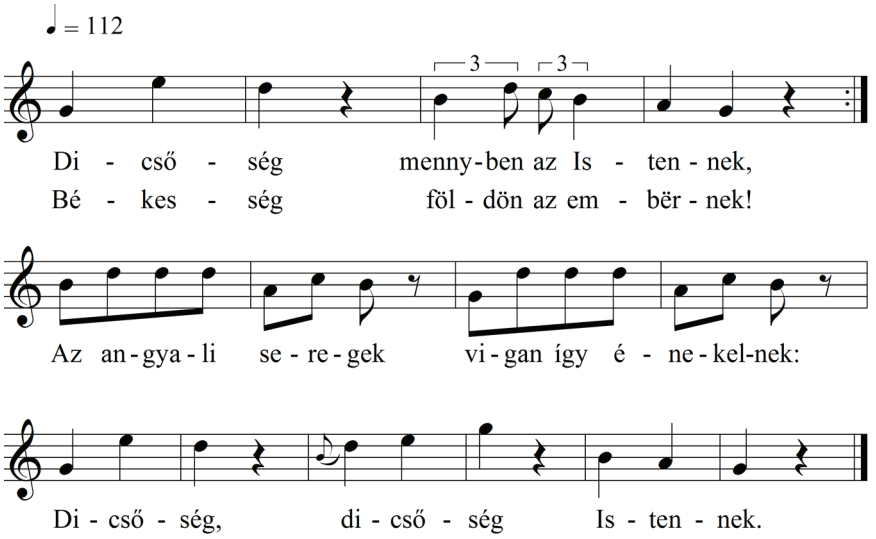

250-II.

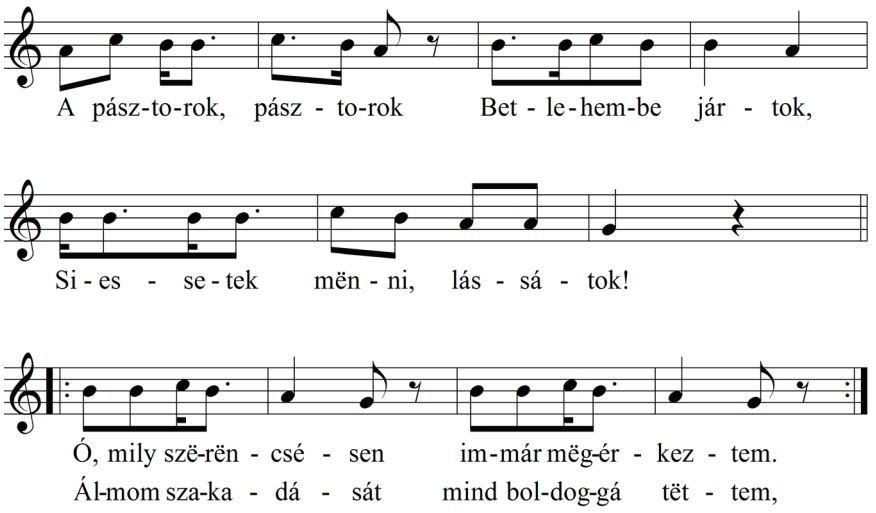

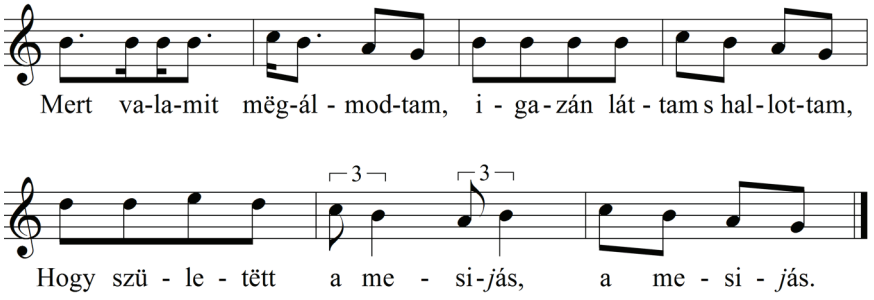

ANGYAL:
Glória in ekszelszisz Deo!
PÁSZTOROK *[egymás után]:*
Ki vagy, ki szépen száll le mennyben, ki hozzánk való?
– Hozzál, Jóska, ëgy kis kecskét, amely mondja: me-e-e.
– Te is, Gáspár bácsi, nótát készíts, furulyázd ki néki:
Me-e-e, me-e-e,
Beteg ez a kis kecske.

250-III.

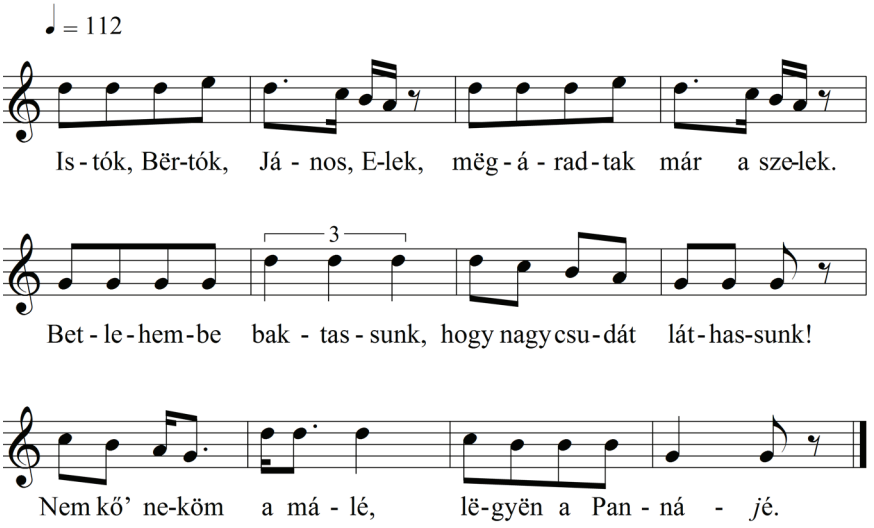

250-IV.

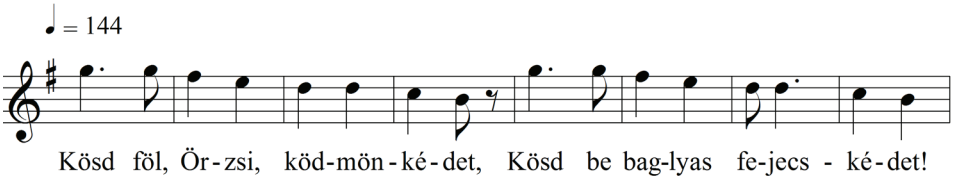

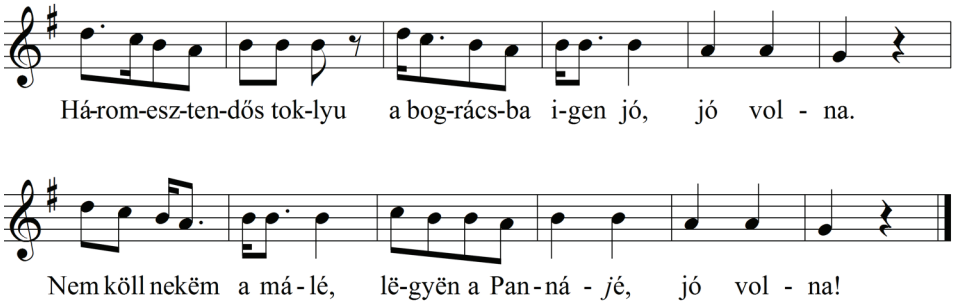

Közbe ëgy kis táncmulatság lësz. Összekapaszkodnak a betlehemësëk.
Akkor három elvetődik. Az Angyal énekli nëkik, hogy keljenek fő', a három pásztor.
ANGYAL:

250-V.

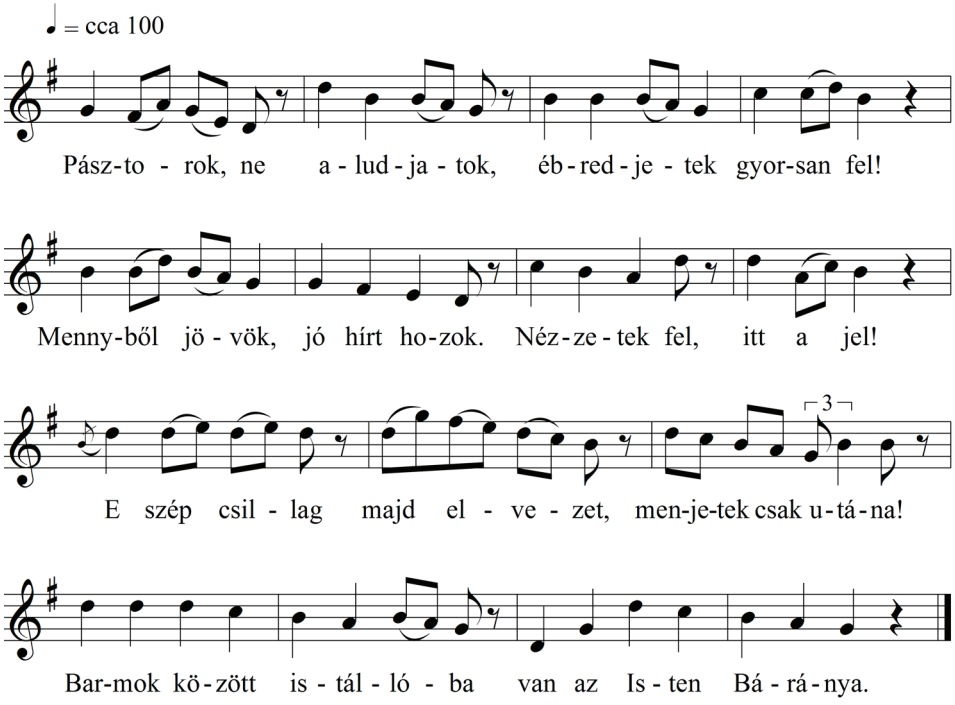

Na, akkor ezëk fölkelnek, kettő. A harmadik fekszik.
Azt mondja [az egyik Pásztor]:
Kelj fő', pálcás Karidon,
Mert nagyot ütök faridon!
Mit álmodtá', pajtás?
KARIDON:
Én éjjel azt álmodtam, *[hadarva]* hogy a kemence szélén volt ëgy nagy tál pampuska.
MAKSUS *(ëgy kis bottal ráüt):*

Kelj fő', pajtás... *[érthetetlenül hadar]*.
KARIDON *(főkelt, mintha aludt vóna):*
Hó, mit akarsz?
MAKSUS:
Mit álmodtál, te pajtás? Te aludtá'.
KARIDON:
Szóval akkor én álmodtam, ide hallgass:
A kemence szélén vót ëgy nagy tál pampuska.
Mikó mëgnéztem, ëgy nagy fene kanmacska!

De van erre ëgy másik, ëgy harmadik dolog, amit nem tudok, de van biztosan.

Tóthorgosiné kiegészítése a betlehemeshez:
Ëggy áll és keltëgeti a többit, hogy:
– Hát te, pajtás, mit álmodtál?
– Én az éjjel azt álmodtam, hogy a gazdasszony tëszi a kemënce vállára a nagy tál pampuskát. Hát mikor jobban mëgnéztem, ëgy nagy fene kanmacska!
A másik, hogy:
– Hát të, pajtás, mit álmodtál?
– Én az éjjel azt álmodtam, hogy a gazdasszony akassza a betlehem tornyára a szál penészës kolbászt.
A másik mëg, hogy:
Készíti a penészës százast a betlehemësëknek. (Ugyë mẽ' pénzt is akartak kapni.)
Az utolsó Pásztor, ahogy fölkelti az Öregët, a Maksust:
– Hát të, pajtás, mit álmodtál? *(Mëgverëgeti a bottal, hogy fölébredjen:)*
– Kelj fő' pajtás, Karidon,
Nagyot ütök faridon!
Mit heversz itt, mint ëgy vén ló?
Frissebb náladnál a ma született kiscsikó.
Mi lelt, ipám, mi lelt? Talán ürgét fogtá'?
Nincs itt farkas, kire kiáltozzá'.
(Akkor mëgszólal mëgin:)
Szilinció! Szózat hallatszott fülembe,
Gyerünk, Öreg, Betlehembe!
(Erre föl már mind föláll és rákezdenek az énekre:)

250-VI.

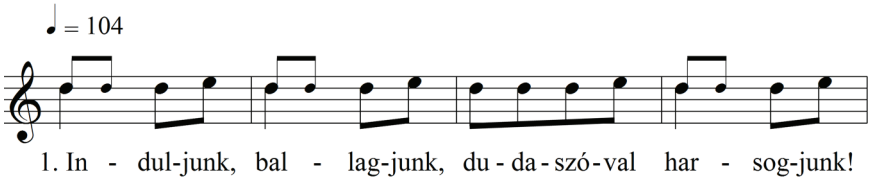

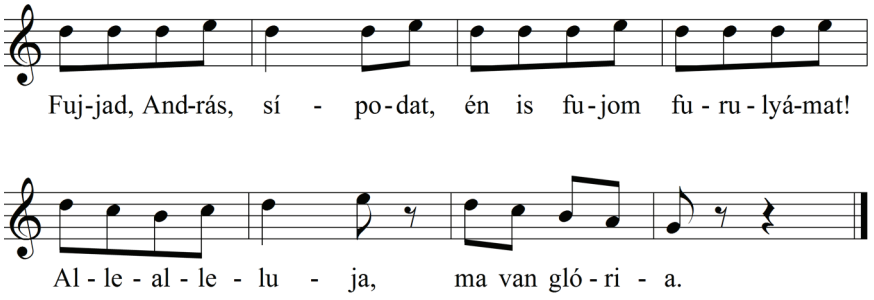
Fuj-jad, And-rás, sí - po-dat, én is fu-jom fu - ru - lyá-mat!
Al - le - al - le - lu - ja, ma van gló - ri - a.

250-VII.

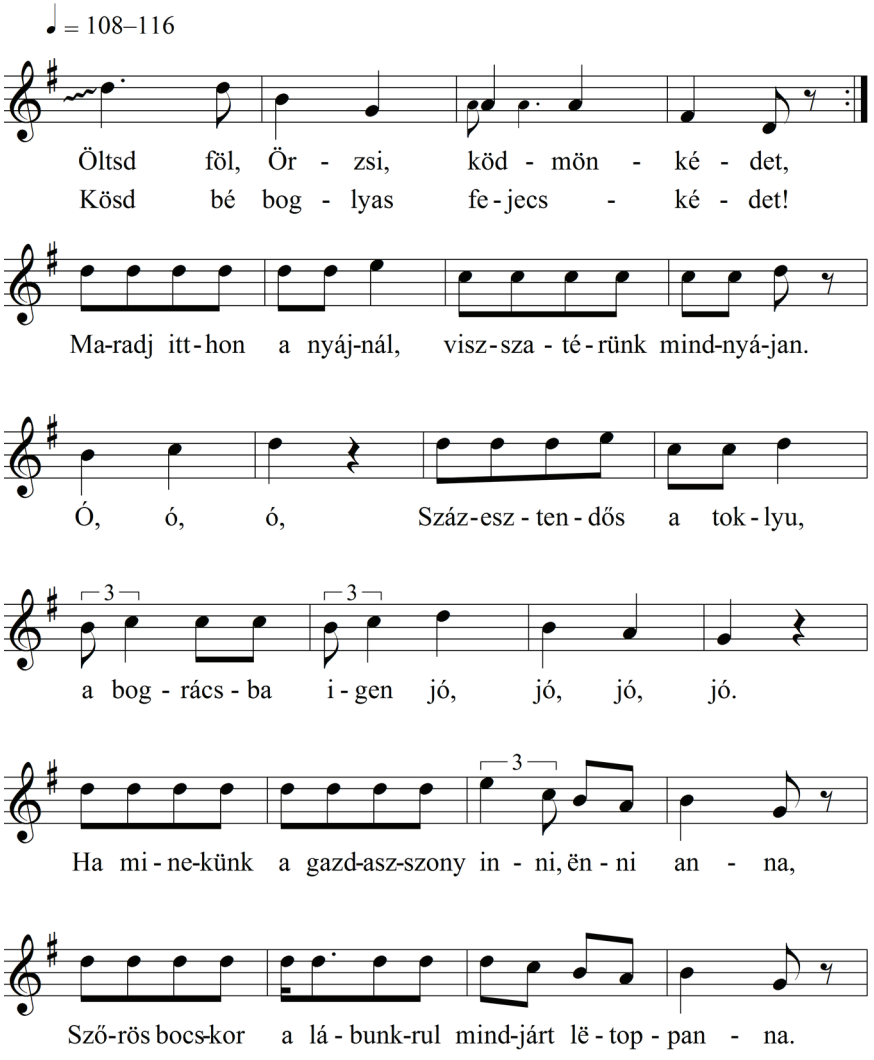
♩ = 108–116
Öltsd föl, Ör - zsi, köd - mön - ké - det,
Kösd bé bog - lyas fe-jecs - ké - det!
Ma-radj itt-hon a nyáj-nál, visz-sza - té-rünk mind-nyá-jan.
Ó, ó, ó, Száz-esz - ten - dős a tok - lyu,
3
3
a bog - rács - ba i - gen jó, jó, jó, jó.
3
Ha mi - ne-künk a gazd-asz-szony in - ni, ën - ni an - na,
Sző-rös bocs-kor a lá - bunk-rul mind-járt lë - top - pan - na.

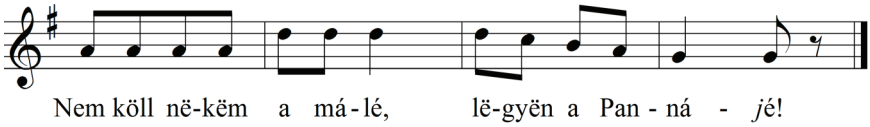

Na most itt? Azt hiszem, odaérnek Betlehembe, és akkor bëköszönnek:
Di-di-di-di-dicsértessék! Hoztam a kis Jézusnak ëgy kanta vajacskát.
A másik:
Di-di-di-di-dicsértessék! Hoztam a kis Jézusnak ëgy tarka báránykát.
(Akkor mëgint elkezdik az éneket:)

[250-VI. dallamára]

2. Feje jó lësz kocsonnyának, farka pedig furulyának.
Fujjad, András, sípodat, én is fujom furulyámat!
Alle-alleluja, ma van glória.

Mikor mënnek el *[prózában]:*
Hurka, kóbász, szalonna
Pásztoroknak jó vóna,
Ha a gazdasszony adna.

Hézagos... Mikor odaérnek, hogy ki mit hozott, az sëm teljes. Mert mindössze kettőt tudok, viszont hát több van.

Bene Károly: Decembër hatodikán-hetedikén indultunk mëg, és ez létëzëtt karácson bőtjéig kb. Persze minél hamarább elkezdtük, annál több pézt kerestünk...

Volt olyan dolog is, hogy rëngetegen vótak ilyen betlehemëzők. Na most támadást intéztek ëgymás ellen, mink is találkoztunk ilyenëkkel, tizënvalahány évessek vótunk. Mikor találkozott ilyen személy a személyëkkel, akkor: mi van most? Csëngettek ott is, itt is. Hát bë köllene lépni. Talán az is csöngetëtt vagy bëszót az ablakba. Világos, hogy aki előbb bëszót, akit előbb bëszólítottak, az mënt előbb bë… Pézt akartunk keresni. Hát nem sokat [kaptunk]. Abba az időbe fél dinárt öten kerestünk ëgy este. Jobb nap is vót, mikor mondjuk rá, tíz dinárt vagy nyócat kerestünk.

Zenta, Bene Károly (46).	Burány B., 1972.
Kelemen András (83) népi kántor – V. ének.	Burány B., 1978.
Tóthorgosiné Reszler Klára (37) VI. ének.	Burány B., 1972.
Rózsáné Kőrösi Teréz (63) VII. ének.	Burány B., 1972.

A gyengülő emlékezet a zentai betlehemezést már csak részleteiben őrizte meg, felidézéséhez több énekes járult hozzá.

I. *Dicsőség mennyben az Istennek*. Betlehemes variáns: 244-V, 264-IV.

Dallamtípusáról lásd a 244-V ének jegyzetét.

II. *A pásztorok, pásztorok*. Ütemparós dallam.

III. *Istók, Bërtók, János, Elek*. Ütemparós dallam.

IV. *Kösd föl, Örzsi, ködmönkédet*. Az *Erdő mellett nem jó lakni* kezdetű népies műdal (Kerényi 1961, 52) változata, mely az egész Kárpát-medencében ismert.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 18.549.0/1–3.

V. *Pásztorok, ne aludjatok!* Bene Károly töredékes, bizonytalan formában énekelte, ezért helyette Kelemen András változatát közöljük.

Újabb, plagális dúr dallam, talán kántori szerzemény, népi változatai nem ismeretesek. Hajlításokkal ékesített előadásmódja figyelemre méltó.

VI. *Induljunk, ballagjunk*. Ütempáros betlehemes dallam. (A gyűjtő a zenta-felsőhegyi 56 éves Gergely Illésné Kanász Margittól is felvette: AP 16.211*m*.)

VII. *Öltsd föl, Örzsi, ködmönkédet*. Tóthorgosiné kiegészítésében hibás végződéssel énekelte, ezért Rózsáné változatát közöljük.

Eleje az *Erdő mellett estvéledtem* népies műdal első sorának dallama megismételve, folytatása ütempáros.

Betlehemes variáns: 251-III, 273-II. A zentai betlehemezés jellegzetes éneke lehetett, amelyre többen is emlékeztek, olyanok, akik magát a játékot már nem tudták elmondani (Gyetvai Simonné Mura Erzsébet: Arch. 115A 6 = AP 16.226*h*, AP 17.248*k*, Arch. 115A 6, Kalmár Jánosné Gere Julianna: AP 16.212*a*, Kőrösi Gergelyné Masinás Franciska: Arch. 132A 22 = AP 16.212*k*, Burány 2000, 34–35.)

251. Betlehemes játék

Mëntünk négyen-öten. Kettő Angyal, aki vitte a betlehemët, a két Pásztor, mëg a Makszussal mëntek. Bot vót a kezükbe, fő' vótak maszkírozva idős embërnek, mëg subábul bajuszt csináltak nëkik. Csëngetyű vót náluk.

Akkor a csëngetyűvel az ablakba bëcsëngettek: „Mëghallgatják-ë a betlehemësëket?" Mikor mondták, hogy igen, akkor elkezdték énekelni:

251-I.

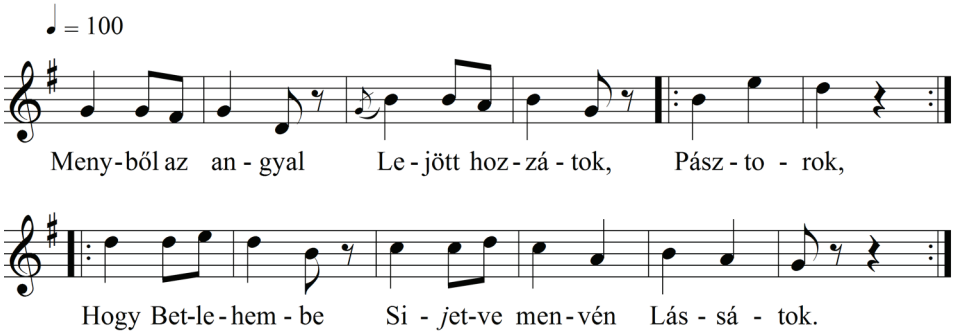

Akkor aztán bëköszöntek és az asztalra tëtték a betlehemët. Ahun vót kisgyerëk, mutatták nëki, hogy ott a kis Jézus. Ez a kettő [Pásztor] pediglen arccal borulva nëkifordultak az ajtónak, lëfeküdtek. Akkor azt mondja az ëggyik:

Mit álmodtá', pajtás?

[Mély hangon:] – Én azt álmodtam, hogy a gazdasszony a kemence tetejire tëtt ëgy nagy tál pampuskát. Hát mikor mëgnéztem, ëgy nagy fene kanmacska! Hát të mit álmodtá', pajtás?

– Én azt álmodtam, hogy a gazdasszony a nyakamba akasztott ëgy nagy szál kolbászt. Hát të mit álmodtá'?

– Én azt álmodtam, hogy messzirű gyüttünk, a gazdasszony pediglen fogadott bennünket.

Aztán főkeltek. Nagyot ütött a Makszus, persze puffant, mer suba mëg ilyesmi vót rájöltve. Azt mondja:

Kelj föl, Karidon,

Nagyot ütök a faridon!
Akkor fölkeltek.
No, aztán mikor mëgnézték a betlehemët, akkor elindultak. Mëgint énekölték:

251-II.

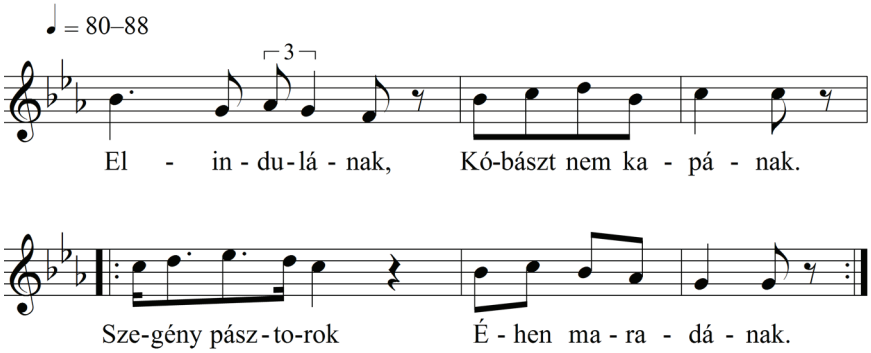

Aztán mëntek tovább, mëgint csëngetyűztek, és mëgint tovább folytatták ugyaneztet, amit előzőleg.

251-III.

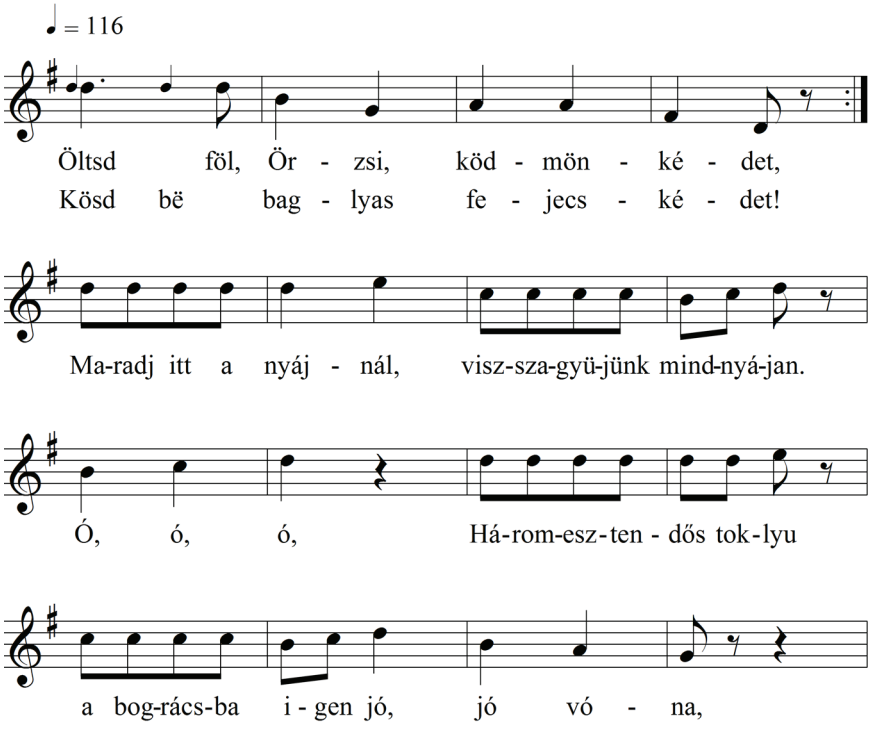

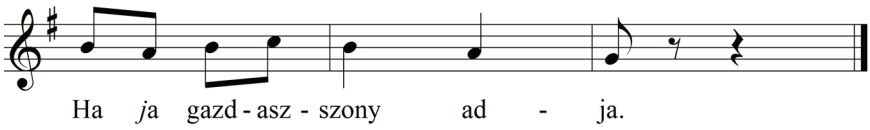

[A dalról nem derül ki, hogy a betlehemes játék melyik mozzanatához kapcsolódott.]

Még mikor vót az! Ezelőtt, në mondjak többet, legalább hetvenkét-három éve.

Gy: Akkor is a csendőrök zavarták magukat?

– Hogynë.

Gy: Nem volt szabad betlehemezni?

– Nem vót szabad. Na, vótak aztán Kishëgyësrű, azok má' fölnőttek voltak. De hát hogy azoknak më volt-ë engedve, nem volt-ë, azt nem tudom. Csak mint gyerëkëk, mink... Më aztán előfordult ám még olyan komédia is, hogyha nem vették észre, kint maradt ëgy, mer abba az üdőbe vót szabadkémény, s akkor a kéménybül elemeltek valamit.

Zenta, Kelemen András (83) népi kántor. Burány B., 1978.

I. *Menyből az angyal*. A betlehemes játékok egyik leggyakoribb éneke.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 202-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

II. *Elindulának*. A betlehemes játékok leggyakoribb éneke.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 203-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

(*Csordapásztorok* szöveggel szokáskerettől függetlenül is énekelte: AP 17.260*j*, és Sóti Mihályné Beszédes Etelka zentai lakos is így tudta: AP 17.264*c*.)

III. *Öltsd föl, Örzsi, ködmönkédet*. Betlehemes variáns: 250-VII, 273-II.

Dallamtípusáról lásd a 250-VII. jegyzetét.

Egy zentai betlehemes játék szövegkönyvét közli Papp György, melyet szerinte az 1945 utáni időkben használtak (Papp 1994, 227–231). Műköltői, népies fogalmazása a hagyománytól eltér.

Hangzó: 085 (a teljes játék).

252. Betlehemes játék

Elő' mënt a Káplár, az a vezető, utánna a két Angyal, utánna az Öreg, Jakab, Darida. Tehát hatnak kő' lënni. Oszt vót ëgy idősebb velünk, aki kísérte, nehogy bántsanak bennünket. Mer ezt este járják.

A Káplár normálisan vót fölőtözve, de őnála ëgy fakard van, avval parancsót. A' zÖreg, a Darida, a Jakab bundába vót, kifordítottuk a bundát më fejükön is a sapkát, subasapka, persze. Vót [nálunk] ëgy-ëgy bot. A lányoknak vót ilyen fehér ruha, de nem vót szárnya më ez, më az. Olyan papsapka valami vót a két angyalon. Fiúk is vótak angyalok, nem muszaj vót, hogy lány lëgyën.

KÁPLÁR *(bëmënt):*

Szërëncsés,ëncsés-bëncsés jó estét kívánok ennek a nemes házigazdának!

Mi nem azért jöttünk, hogy figurázzunk,

Hanem Krisztus születése napjára ëgy szép példát bëmutassunk.

(Akkó kiszól:) Glórija!

ANGYALOK *(mëggyútották a gyërtyát má' kint. Jönnek bë, lëtëszik a betlehemët az asztāra. Ëggyik ērű áll, másik ārú áll. Akkó énekölik):*

252-Ia)

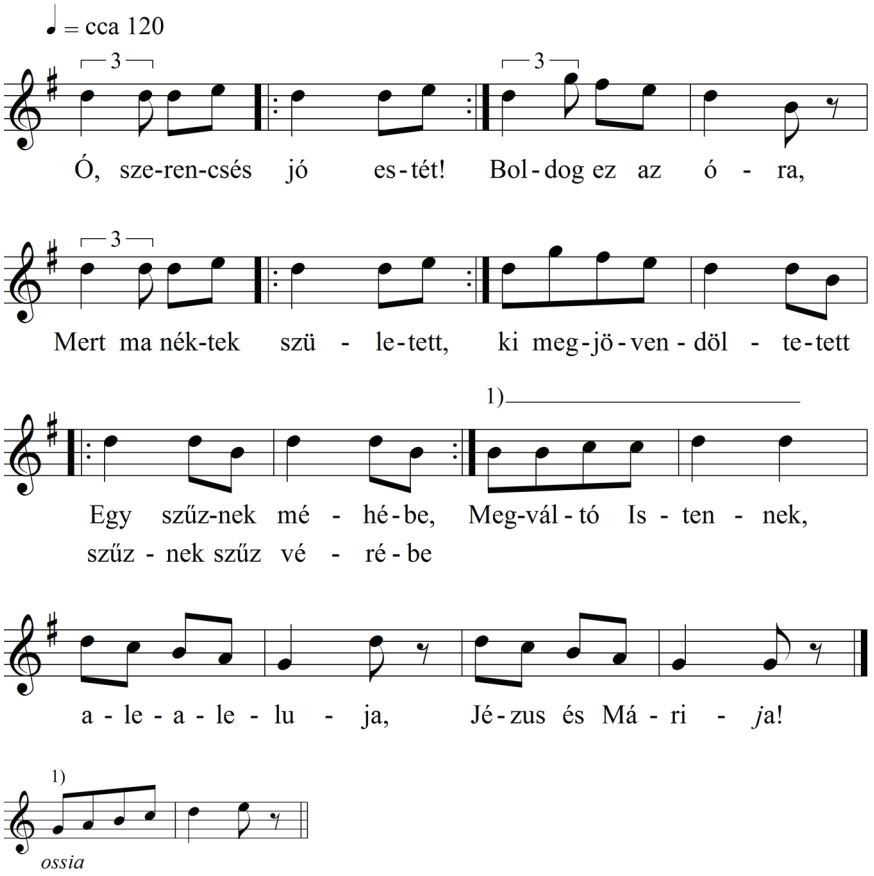

KÁPLÁR *(kiszól):*
Gyere bë, te Darida,
Gurulj bë, mind a négykerekű taliga!
(Akkó az bënyissa az ajtót. Nem muszaj ott gurúni, de igencsak bëgurútunk.)
DARIDA:
Eó, beó, idebë ám a jó!
A'ssë tudtam, miféleképen nyílik ez az ajtó!
(Föláll, oszt jó' van.)
KÁPLÁR *(kiszól):*
Gyere bë, te Jakab,
Törjön ki a nyakad
Më g a két hátsó zápfogad!
JAKAB *(bëjön):*
Hopp, adj' Isten! Lám, már én is mëgérkeztem.
Az éjjel az ősz [bősz] farkasokkal vesződtem.
A bundámat kipkëdték-kapkodták, majd szétszaggatták.
De mivel én bátor juhászlegény vótam,
Fütykösömmel közéjük vágtam.

Még ma früstököm së láttam.
KÁPLÁR *(kiszól):*
Gyere bë, te Öreg,
Maj' földörzsöllek!
ÖREG *(bëjön):*
Szikszum-szakszum-szilalajszum,
Száz szërëncsés, ëncsés-bëncsés, szalonnás jó estét kívánok ennek a nemes házigazdának!
Tisza, Duna, jó a bunda,
Nem köll nékëm sör, pálinka,
Van a gazdámnak két szép lánya.
Hat kazal szalma dőljön az udvarába,
Tudom, më̈g sëm bánja!
Tik, fi*ja*im, idebënt isztok-ësztëk?
Öregapátok túrús-tejfölös bajuszára rá së néztëk?
De ha fölfogom a fütykösömet,
Jó' eltraktállak bennetëket!
KÁPLÁR:
Feküdjetek lë, pásztora*j*im! Szívessen mëgőrzöm nyájitokat, még az ősz [bősz] farkasok tőletëk messze járnak.

252-II.

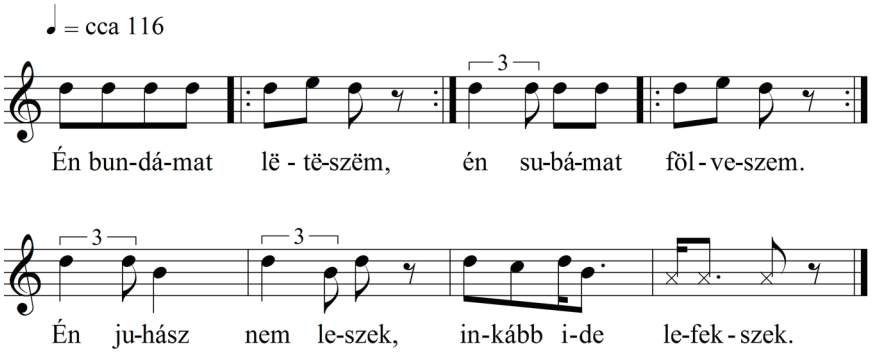

ANGYALOK:

252-III.

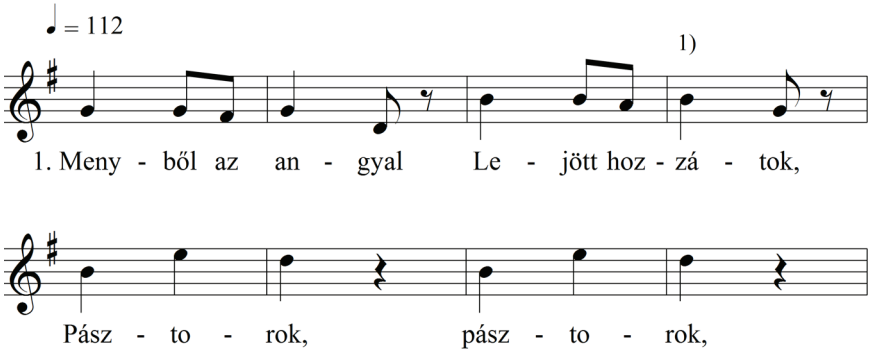

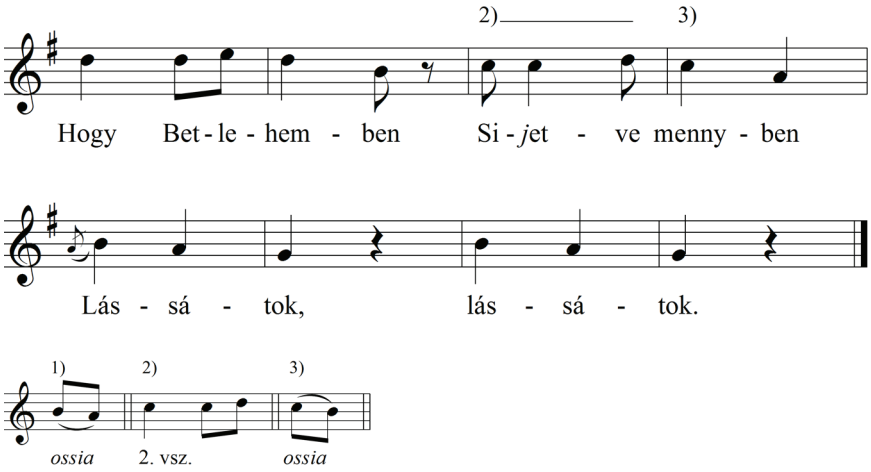

2. Istennek Fi*j*a
Aki született
Jászolban, jászolban,
Ő lesz tënéktëk
Üdvözítőtök
Valóban, valóban.

KÁPLÁR:
Kẽj fő, të Darida! Të mit álmodtá'?
DARIDA:
Én azt álmodtam, hogy gazdasszonyom sürgelődzött-forgalódzott,
Ëgy penészës szál kóbászt a nyakamba akasztott.
KÁPLÁR:
Kẽj fő', te Jakab! Te mit álmodtál?
JAKAB:
Én azt álmodtam, hogy 'zenyém lëtt az ezeréves Göncölszekér hátsó kerekének az agya. Kẽj fő', te Öreg! Te mit álmodtál?
ÖREG:
Én azt álmodtam, hogy kis Jézus hideg jászolba születëtt.
ANGYALOK:

252-IV.

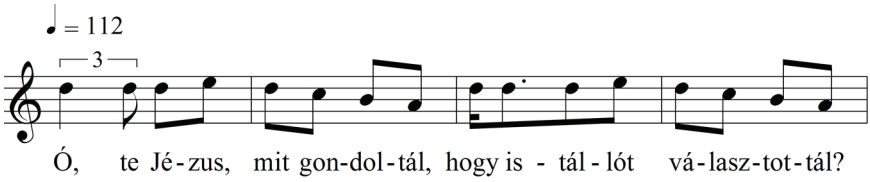

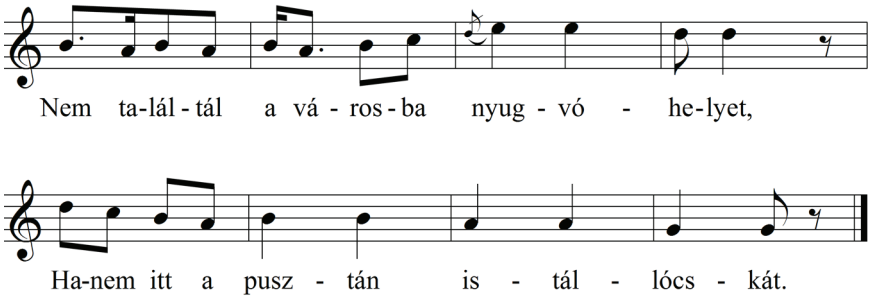

ÖREG, JAKAB, DARIDA *(térbetyülve mënnek a betlehemhöz):*

252-Ib)

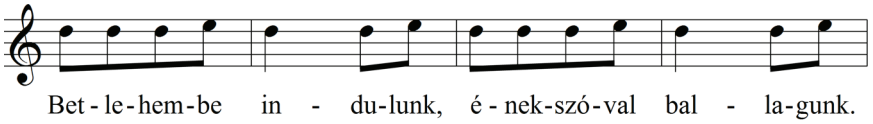

[Prózában:] Hale-haleluja, Jézus és Márija.

KÁPLÁR:
Öreg, vess magadra kërësztët!
ÖREG:
Rám vessem a nagy kocsikereket?
KÁPLÁR:
Nem mondtam, hogy vesd rád a nagy kocsikereket,
Vess magadra kërësztët!
ÖREG:
Tyúkhús, lúdhús,
Meleg cipó, ëggy ice bor
A hasamba csússz!
KÁPLÁR:
Öreg, imádd më̈g a kis Jézuskát!
ÖREG:
Më̈gcsókoljam a kis Mariskát?
KÁPLÁR:
Nem mondtam, hogy csókold më̈g a kis Mariskát,
Imádd më̈g a kis Jézuskát!
ÖREG:
Ó, édes Istenem, nem hoztam számodra csak ëgy kanta vajacskát më̈g ëgy göndör báránykát.
Azt is a pásztorok sován bőttyire. *(Akkor az Öreg a bottal më̈glökte a Káplárt.)* Hopp, Káplár úr, nem maga nyerte më̈g az aranyat!
KÁPLÁR:
Távozz tüllem, te lúdtermetű, kecskeszakállú! Még csak më̈g së rëttensz tüllem? Vezessétëk öregapátokat a pontos órára! *(De ott van. Így a bottal rátësz, mer' azon [a betlehemen] van óra.)*

ÖREG:
Pont tizenkettő.
ANGYALOK:
Tizënkettőt ütött már az óra,
Mëgszületëtt Isten Fi*j*a
A mi lelkünk váltságára
Ez karácsony éjszakára.
Víg napokkal énekeljünk
Krisztus születése napján!
Krisztus születése napjára!
KÁPLÁR:
Hát akkó táncójatok az öröm ünnepére! *(Mind a medvék, úgy jártuk a táncot körbe, vertük a fütyköst.)*
ÖREG, JAKAB, DARIDA:

252-Ic)

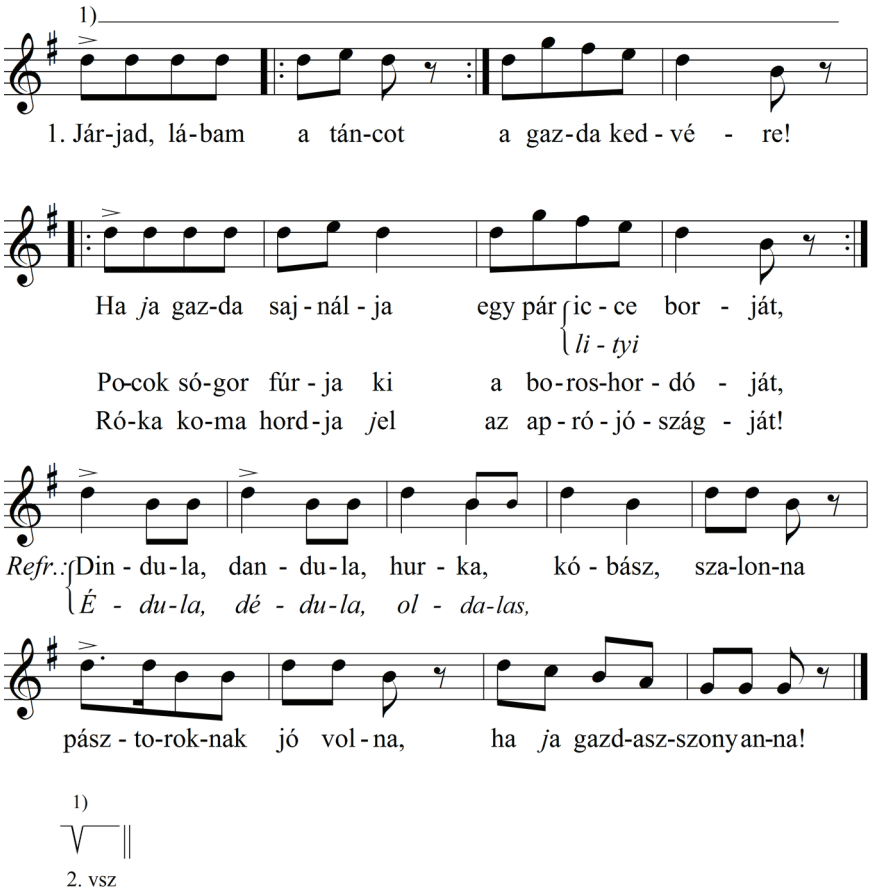

KÁPLÁR:
Én kicsiny vagyok,
Nagyot nem sóhajtok,
Jézus Krisztus születése napjára
Én is vígadozok.
Látom gazdasszonyom sűrű mosolygását,
Zsebébe forgassa erszénnye kúcsát.
Hát adjon, amennyit akar!
(No, akkor mënnek kifelé.)

[252-Ic) dallamára]

2. Elindút a kemënce teli pogácsával,
Utánna *j*a gazdasszony hosszú piszkafával. *Refr*.

Molnár Antal: Akkó má' kiértünk a szobábú, konyhábú, kimëntünk a gangra vagy az utcára. Ennyi az egész.

Bodor A.: Hány évesek voltak, mikor ezt a betlehemest járták?

– Hét-nyóc.

Bodor A.: Hány éves korukig csinálták?

– Hát olyan tizenhat éves korig. Osztán ēmaradt.

Bodor A.: Volt-e, aki betanította a betlehemest?

– Hát a sógorom vót, az csinálta a betlehemet is, ő is tanította bë. Ő idősebb tíz-tizenkét évvel. Jártunk házrú házra. Mëgzörgettük az ablakot, hogy „Bëengedik-ë a betlehemeseket?" Ha kiszótak, hogy nem, akkó mëgyünk tovább, de ha aszonták, bë, akkó bëmëntünk. Jártunk mi kocsmákba më korzón, ējártuk akárhul. A legényök sétátak a korzón: „Gyerëkëk, járjátok el!" Mëgát a korzó, s mink ējártuk ott az utcán.

A Káplár szëdte a pézt. Még volt, hogy kolbászt is kaptunk, de azon összevesztünk má' az utcán, mer azt mindjár mëgëttük. Azt nem köllött raktározni, mer annyi nem vót.

Vót itt több csoport. Oszt mikó összetalálkoztunk az utcán – mer mëgvót, hogy kinek a rëonja mellik, és ha ēmëntünk a másik rëonba –, képesek vótunk veszekedni. Lëütték a tornyot, vagy mink az övékét, hogy në mënjën āra mifelénk.

Bodor A.: A paphoz nem kellett elmenni?

– Nem, mi papná' nem vótunk. Hallottam, hogy a papnak vót ëgy másik csoportja, de az egísszen más vót, azt én nem tudom. Ezt én a sógoromtú tanútam, én csak ezt az ëggyet tudom. Vótam, mondom, Öreg, Jakab, Angyal, mindën vótam, azé' köllött mëgtanúnom.

Bodor A.: Szóval nem írta le?

– Nem írtam én le. Én ezt mëgtanultam az idősebbektül. Hát hallja az embër, hogy ki mit mond. Mëgtanútam én az egésszet.

Uram Márton: Mëgkezdtük úgy hat héttel karácsony előtt és karácson böjtjin ért véget. 1935-be, 34-be.

Ada, Molnár Antal (63). Bodor A., 1997.
Molnár Antal (62). adaiak, 1996.
Uram Márton (50). Kónya S., 1974.

Uram Márton csak az utolsó éneket tudta és kevesebb, de hasonló szövegre emlékezett. Nála az adományra célzó álom: „Azt álmodtam, hogy a háziasszony akkora szál kolbászt akasztott a nya-

kamba, hogy a Tiszán a révészek dolgoztak a derekával. Egyik felit Bánátba a kutyák rágták, a másik vége mög a számba vót."

I. *Ó, szerencsés jó estét / Betlehembe indulunk / Járjad, lábom, a táncot*. Betlehemes variáns: 241-I*, 243-II, III, 244-IV, VI, 245-II, IV*, 246-II, 247-I*, 253-I*, 255-V*, 256-III*, 257-III, 264-II, 269-IV*, 274-III, 276-VI, 278-V.

Dallamtípusáról lásd a 243-II. ének jegyzetét.

II. *Én bundámat lëtëszëm*. Ütempáros dallam.

III. *Mennyből az angyal*. A betlehemes játékok egyik leggyakoribb éneke.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 202-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

IV. *Ó, te József, mit gondoltál*. Ütempáros dallam, második fele az *Erdő mellett nem jó lakni* (Kerényi 1961, 52) népies műdalhoz hasonlít.

253 Betlehemes játék*

Vótunk hatan. Én vótam az első [Angyal], aki mënt bë mëgkérdëzni, hogy bë szabad-ë vinni a betlehemët. Kettő [Angyal] hozta a betlehemët, mög vót három Juhász, úgy vótak fölőtözve. Ëggy embër, ëgy öregembër, az valóságos juhász vót, úgy híták, Füstös Lajos bácsi, az vót az Öreg juhász. Én vótam a fő, mer a betlehembe nekëm vót a legtöbb részem. Mirajtunk vót olyan ruha, éppen mind mostand a minisztránsokon. A Pásztorokon mëg suba vót rëndësen, saját subájuk. Mindëggyiknek vót juhász-gamója és a gamónak lënt a végin lánc, hogy mikó mëntek, csörögjön.

Odaértünk a tanyára. Legközelebb vagy a gazdasszon szokott kigyünni, vagy a gazda, vagy a szógáló. Mëgkérdeztük, bëengedik-ë a betlehemesëket. Ez vót az első. Ha azt mondták, hogy bë, akkó én bëmëntem előre a szobába. Ëmondtam ott ëgy verset.

1. ANGYAL:
Jó estét, nëmës, nemzetës uraim!
Kint állnak társa*j*im.
Szép betlehemët hoztunk
És szép éneket tudunk.

Nem azért jöttünk, hogy valami csúfságos figurát űzzünk, hanem a kis Jézust imádjuk. Tëhát szabad-ë bëjönni vagy nem?

Azt mondták: Szabad. Akkó én csöngettem.

2–3. ANGYAL *(hozta bë ja betlehemët. Ahogy hozták bë, mindjá' énekőtek):*

253-I.

Jöjjetek be, pásztorok, pásztorok,
Örömet hirdetek,
Mert ma született
A te üdvözítőtök.

Idáig vót. Akkó bëgyüttek a pásztorok, akkó én mondtam nëkik:

1. ANGYAL:
Feküdjetëk lë, én pásztora*j*im, csöndessen!
Mëgőrizem nyájatokat szívessen,

Mert mitőlünk dühös farkas messze jár,
Bototoknak suhos vége rëjá száll.

JUHÁSZOK (*mëntek körbe, azt' verték a fődet* [ritmikusan szótagolva]):
Én szűrömet lëtëszëm, lëtëszëm,
Én subámat fölvëszëm.
Többé juhász nem lëszëk,
Inkább ide lëfekszëk.

Űk lëfeküdtek, akkó *j*én mondtam aztán nëkik:

1. ANGYAL:
Juhászim, bojtárim, de elaludtatok!
Midőn itt alszatok, mëgszállván nyájatok.
Keljetëk fël, Betlehembe mënjetëk,
Mert a kis Jézus jászolba
Sírdogál a pólyába.

JUHÁSZOK *(fekve énekelnek):*

253-II.

Kicsoda, ki *j*az
Aludni nem hagy
Ilyenkor éfélkor?
Álmunkat rontja,
Nyugvásunkat bontja
Ilyenkor, éfélkor. *(Akkó aztán főkētek, gyüttek bë.)*

1. ANGYAL:
No, imádd më̈g a kis Jézuskát!
1. JUHÁSZ *(odamënt, imádkozott valami imádságot, akkó mondta):*
Maj' adok én a kis Jézuskának húsvétra ëgy kanta vajacskát. *(Az ēmënt.)*
2. JUHÁSZ *(bëgyütt. Az is imádkozott ëgy darabig, aztán):*
Maj' hozok én a kis Jézuskának húsvétra ëgy báránkát. *(Kimënt.)*
1. ANGYAL:
No, nézd më̈g, hány óra, Öreg!
3. JUHÁSZ *(addig nézte – vót toronyóra, vót csëngetyű a toromba – nézte):*
Tizënkettő.

1. ANGYAL *(akkó húzta a csëngetyűt és az csëngëtt):*

253-III.

1. Tizenkettőt üt az óra,
Most születëtt Isten Fi*j*a,
Kinek anyja Szűz Mári*j*a,
Kinek anyja Szűz Mári*j*a.

2. Ó, te József, mit gondoltál,
Hogy istállót választottál
Ilyen kemény időben,
Ilyen kemény időben!

3. Szállj be hozzánk Márijával,
Született kis Jézuskával!
Lessz a Jézusnak helye,
Lessz a Jézusnak helye.

JUHÁSZOK *(mëgën mëntek körbe, verték a fődet. Csörgött a lánc a boton):*

253-IV.

Mënyországba jer, pajtás, jer, pajtás,
Ott lësz nékünk jó lakás, jó lakás.
Nem köll ottan szántani, szántani,
Csak a kis Jézust imádni.

253-V.

Jobb ez a gazda,
Mind az a másik,
Mert az a másik
Ajtó mëgé szorított,
Onnan is kitaszított.

Mikor ezt ēmondtuk, akkó énekőtük:

253-VI. = 244-II. sz. 1–5. vsz. szövegváltozatokkal.

6. Elindulának
És el is jutának.
Házigazdának
Jó éjszakát mondának.

Aztán mëg mikor mëntünk ki, akkor mondtuk:

253-VII.

Ó, boldog Betlehem, áldásod várossa,
Ott sír a védtelen bús árvák támassza.
Égijek, földijek íly szent gyönyöre,
Ne sírj, kis Jézus!
Védnek az angyalok, örvendnek a pásztorok,
Ne sírj, kis Jézus!

Kiegészítés a pásztorok keltegetéséről, adománykérésről:

Gy: Hogy volt az a keltés? Egyszerre ébredtek?

– Nem, ëggyënkint. Támaszkodtak a botokra, emēték ëgymást. Érdekes vóna aztat, tudja, lëjátszani.

Gy: Mit mondtak a juhászok? Azt a szöveget tudja-e: Kelj föl, Karidon, mer nagyot ütök a faridon.

– Nëkünk eztet nem szabad vót, mer azt mondta a Feri bácsi, hogy ez akkor má' úgy néz ki, mindha kúdúnánk. Mer tanútuk mink ezt ottan űnála:

Mit álmodtá', pajtás?

– Én azt álmodtam, hogy a gazdasszon kúccsal sürgelődik, ëgy aranyat és ëgy nem tudom mit a zsebömbe vagy a kezembe akar nyomni.

A másik më̈g:

Mit álmodtál, të̈ pajtás?

– Én më̈g azt álmodtam, hogy a gazduram ëgy szál kóbászt akasztott a nyakamba.

A harmadik, az më̈g nem mondott sëmmit, hogy mit álmodott, hanem csak:

Eredj, të̈ csámpás szógáló, lë̈ a pincébe!

Hozz ëgy üveg bort,

Nyomd az Öregünk kezébe!

Gy: Hol tanulta a betlehemezést?

– Törökfaluba, gyerëkkoromba.

A készülődésről, fogadtatásról:

Nahát maj mink elmënyünk betlehemezni. Akkó néztünk juhászokat [választottunk szereplőket], ëmëntünk. De az öreg më̈g is tanított bennünket. Odajártunk mindën este, ëggyik este is, másik este is. Diákok vótunk, ëgy-kettő áttanútuk mink. Akkó néztünk – két-három embër vót – öreg juhászokat, azok is ëgy-kettő áttanúták ezt a betlehemezést, azt' mëntünk. Ez az embër, aki minket tanított, ez a Feri bácsi më̈gmondta, hogy hát sëhun szëmtelenségët në csináljunk. Mindënütt a legnagyobb rëndbe. No és hát mink úgy is csinátuk. Vót olyan hely, ahun mindën hétën ëccër më̈g köllött jelënni az ádvintba karácsonyig. A tornyosi paphó' mindën hétön ëgyszë' bë̈ köllött mënni. Akkó úgy csinátuk az útat, hogy onnan Törökfalubú föl Tornyosra. Më̈g vót olyan paraszt hely, ahon mindën hétën ëgyszër, szombaton vagy vasárnap este, mikor a cselédëk is [ráértek meghallgatni]. Ottan nekünk köllött nagyon szépen betlehemözni.

Oromhegyes, Jeromozovics János (62) juhász. Burány B., 1972.

Törökfalusi betlehemes. Az előadó éneklése bizonytalan, csak a dallam körvonalait, valamint a ritmust sejteti. Ezt a Burány és Papp kiadványában megjelent kották is mutatják (Burány 2000, 78–85, Papp 1994, 161–165). Közlésünkben a hozzávetőleges, megtévesztő kották helyett ép dallamokra, valószínű változatokra hivatkozunk.

I. *Jöjjetek be, pásztorok, pásztorok*. Valószínűleg a *Keljetek fel, pásztorok, pásztorok* kezdetű dallamra akarta énekelni, valamilyen nem azonosítható formában. Változata dallammal: 243-II. 2. vsz.

II. *Kicsoda, ki jaz*. Változata dallammal: 252-III.

III. *Tizenkettőt üt az óra*. Változata dallammal: 258-V.

IV. *Mënyországba jer, pajtás, jer, pajtás*. Változata dallammal: 271-III. eleje.

V. *Jobb ez a gazda*. Változata dallammal: 254-VIb) eleje.

VI. *Csordapásztorok*. Változata dallammal: 244-II.

VII. *Ó, boldog Betlehem*. Változata dallammal: 243-IV.

Később Papp György is gyűjtötte, majd publikálta a betlehemest (Papp 1975, 112–114; 1994, 161–166). Az adatközlő neve nála „Joromozovics" alakban szerepel. Szerinte a betlehemes játék Martonosról került Ada vidékére.

254. Betlehemes játék

Öten mëntünk, két Angyal më̈g három Bojtár. A betlehemet két Angyal vitte, két ódalán füle vót bőrbű csináva. Bujtárok mëntek elő', elsőbb a Kicsi, aztán a Középső, az Öreg mán a betlehem előtt. Mëntünk házrú házra, az Angyalok az ëggyik ódalon a betlehemmē, a Pásztorok më̈g a[z utca] másik felin. Fogtuk mind a két ódalt, nehogy ëggy utcát kéccő kölljön járni. Az Angyalok csak közönségës

ruhába vótak, nem vót nëkik ilyen fejreváló. Csëngetyű vót náluk, avvā híták bë a Pásztorokat, mikó gyüttek bë. A Pásztorok, azok fő' vótak ötözve, ilyen rossz bundák kifordítva më bőrsapka më bajúsz, szakáll. Më botok vótak lánccā', hogy jobban csörögjön, mikó verik a szobába a fődet. A végin nem vót szög, annyiba mán nem mëntünk, hogy főverjük a fődet, hanem lánccal, oszt csak csörgött. (Mer valamikor csináták ezt szöges bottal is, oszt fölverték a fődet.)

Az utcán kérdeztük: „Bëengedik-ë a betlehemësëket?" Az Angyalok, mikó mëntek az udvaron, akkó mán énekőtek, a Pásztorok is më az Angyalok is.

MINDNYÁJAN:

254-I.

Pásztorok, pásztorok Betlehembe
Sietnek Jézushoz örvendezve.
Köszöntést mondanak a kisdednek,
Ki váltságot hozott az embernek.

Amikó bëértünk, az Angyalok bëvitték a betlehemët, lëtëtték az asztalra. Vót mikó gyërtyát gyútottunk, vót mikó batrilámpát. Mikó a két fiatalabb Pásztor mënt bë, azt mán nem tudom, mit mondtak.

ÖREG *(mikó mén bë, azt mondja):*
Hopp, édës Istenem, én is itt vagyok!
A lukak a bundámon igen nagyok,
Azt is az éjjel tëtték ezëk az átkozott farkasok,
De ëngëm nem bántottak, mer igen jó bojtár vagyok.
(Mikó elmondta, lëfeküdtek mindnyájan sorba a fődre. Aludtak ëgy kicsit. Má' úgy tëttek, horkótak ottan.)
ANGYAL *(jó hangossan):*
Glória!
KÖZÉPSŐ PÁSZTOR *(főkel, oszt aszondja a Kicsinek):*
Hallod, pajtás, ugorj talpra!
Nem hallod, hogy Angyal mondja: Glória?!
(Akkó neszőnek, nem hallanak sëmmit, visszafekszenek mind.)
ANGYAL:

254-II.

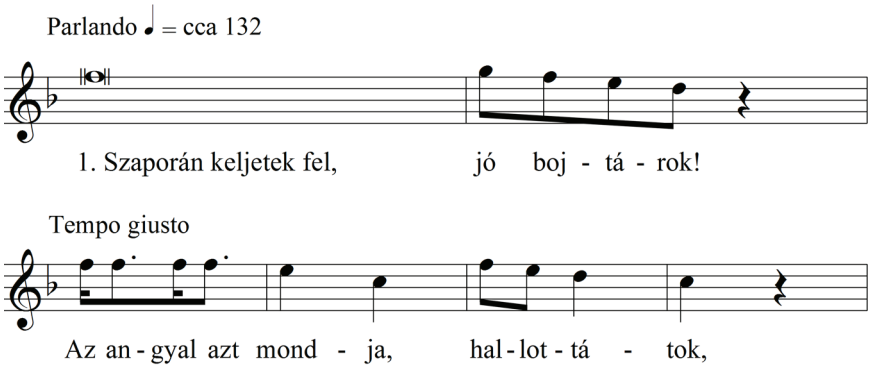

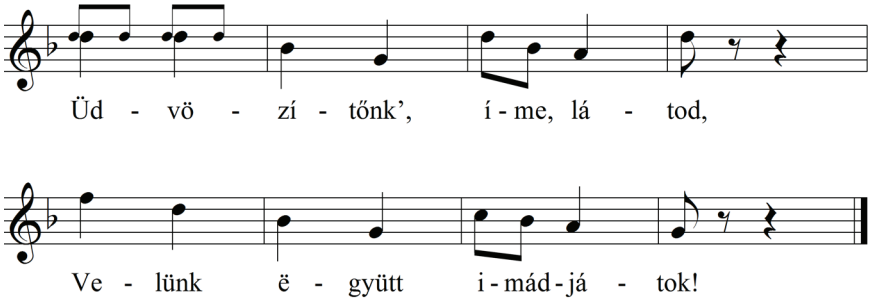

ËGYIK PÁSZTOR:

254-III.

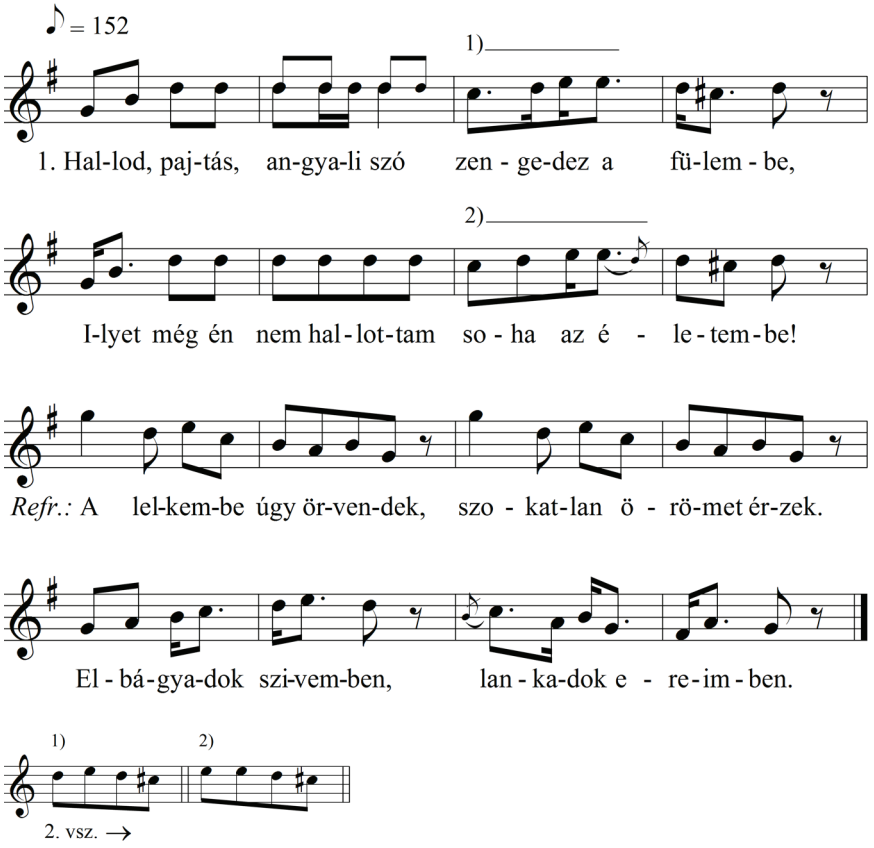

2. Tán az angyal azt jelenti, hogy messiás született,
Aki Izaiás által régen jövendöltetett. *Refr.*
Aki Ézsaiás által régen jövendöltetett. Refr.

KÖZÉPSŐ PÁSZTOR [254-II. dallamára]:

2. Én amoda látok ëgy fényességet,
Isteni bizonyos jelenségët.
Eredj, pajtás, nézd meg, ott vagyon-e!
Bízvást odamehetünk-e?

KISBOJTÁR *(odamén, mëgnézi, hogy valóban ott van-e, lëtérbetyül a betlehem elé. Akkó ű bënézëtt, oszt fordút vissza. Visszamënt a pásztorokhó, mer azok úgy ārébb á'tak, nem közē a betlehemhő, úgy az ajtó fele. Oszt akkó mondja):*

Ott vótam, bizonyára, mind benéztem.
Ott fekszik jászolba,
Pólyába takarva!

PÁSZTOROK *(mind verik a láncos bottā'a taktust):*

254-IV.

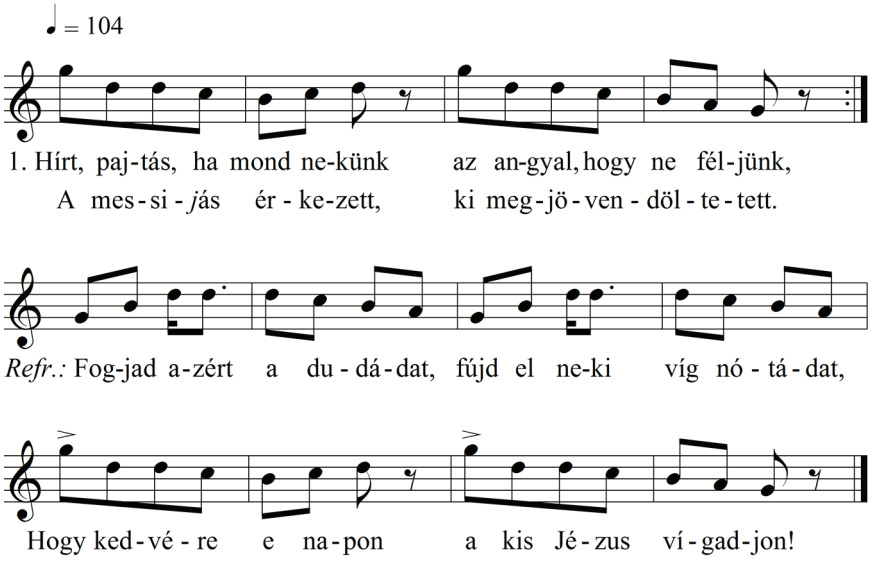

2. Vigadnak az angyalok, őrt állnak a pásztorok.
Ajándékot küldenek édes megváltójuknak. *Refr*.

3. Széna, szalma párnája, jászol a nyoszolyája.
Kit az ég meg nem foghat, most a pólya takargat. *Refr*.

KÖZÉPSŐ BOJTÁR:
De mit viszünk a gyermeknek,
A mi kedves teremtőnknek?
ËGYIK PÁSZTOR:
Majd én viszëk sajtot és kënyeret.
KISBOJTÁR:
Én më viszëk savót, mert aranyat nem adhatok,
Én ëgy szëgény bojtár vagyok.

ÖREG:
Én më̈g viszëk mézet, bárán̈t, tejet.
PÁSZTOROK:

254-V.

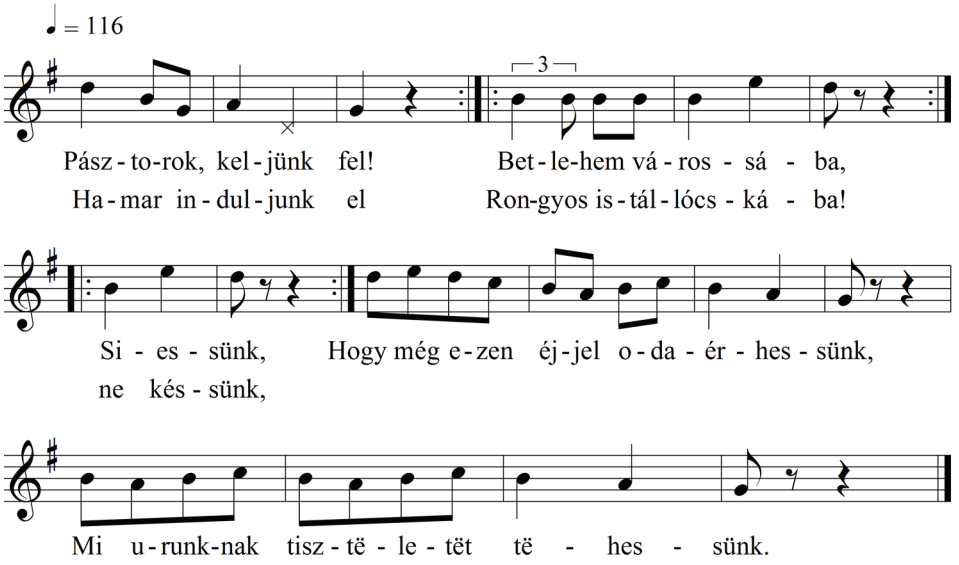

(Akkó mëgindútak mind a háromon. Odamëntek a betlehem elé, lëtérgyëtek, oszt mondják közössen:)
Üdvöz légy, szent királyunk,
Kit nagy szëgénységbe föltaláltunk!
Vedd kedvessen ajándékunk,
Légy mindenkor a mi oltalmunk!
(Amikó elmondták, fő̈këtek, mëntek körű a betlehemën, csörgették a botot taktusra:)

254-VIa)

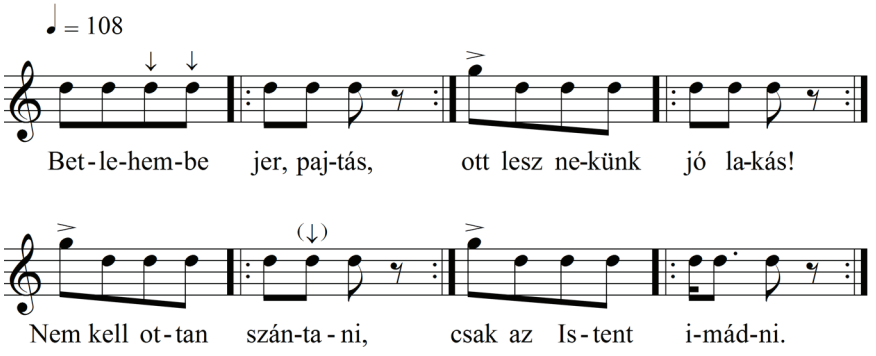

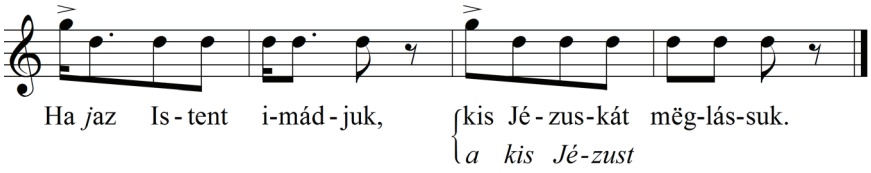

(Akkó ëgy kicsikét mëgá'nak.)

KISBOJTÁR:

Hallod-ë, të füstös szógáló! Eridj a kéménbe, hozz ëgy szál kóbászt, akaszd az Öregünk nyakába!

KÖZÉPSŐ PÁSZTOR:

Hallod-ë, të csámpás bérës! Eredj lë a pincébe, hozz ëgy litër bort, akaszd az Öregünk nyakába!

ÖREG:

Látom, ez a gazdasszon kúccsal forgolódik,
Szekrént akar nyitni,
Ëgy pár dínárt akar a zsebëmbe nyomni.

PÁSZTOROK *(indútak mëgint, verték a láncos bottal a fődet, oszt mondták):*

254-VIb)

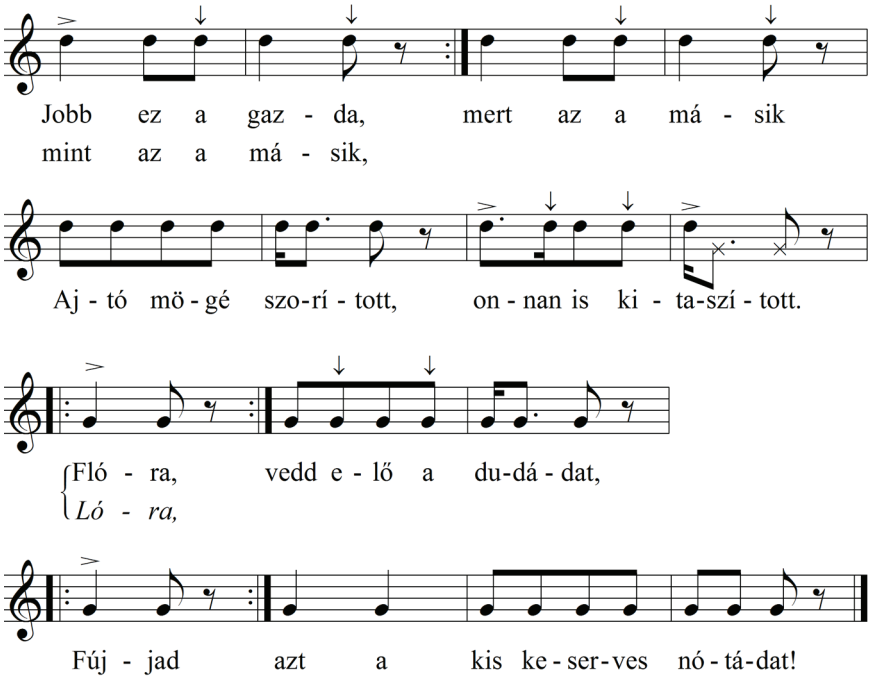

(Mëntek körbe a betlehem vagy az asztal körű, oszt bottā' verték a fődet. Csörgött a lánc, taktusra. Mikó vége lëtt, kaptunk ott mikó mit.)

ANGYALOK *(akkó fogták a betlehemët. Elindútunk énekőve kifelé):*

254-VII.

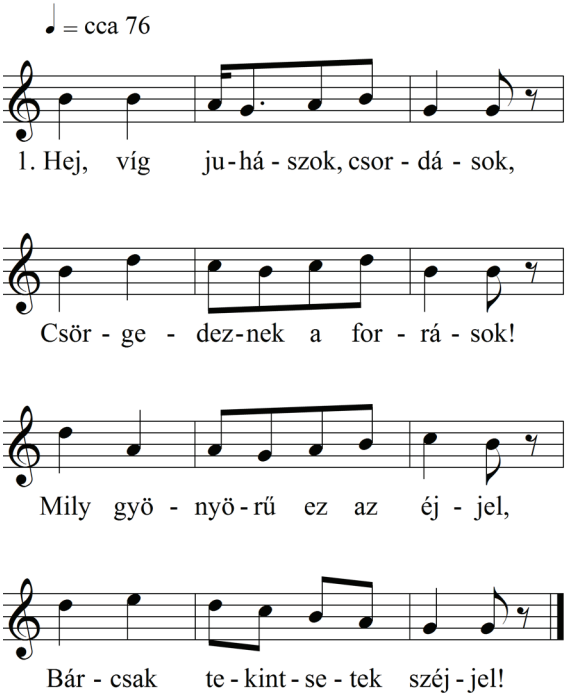

2. Nézzétek, Betlehem felett
Micsoda nagy fényesség lett!
Egy csillag is ott leszállott,
A pajta fölött megállott.

Dicsértessék a Jézus Krisztus, jó éjszakát! *(Oszt mëntünk tovább.)*

Vlasity Károly: Nem szëdtünk mink olyan mit tudom én mit, csak éppen pénzt. Mást nem vëttünk mink el. No, karácsony böjtje estéjin ēvëttünk kalácsfélit mëg dijót mëg ilyenëket.

Vót, mikó má' három héttē előbb ēkeztük, vót mikó néggyē. Attú függött, milyen kedvünk vót. Vótunk olyan 13-14 évessek. Az 1935–36-os évekbe négy évën körösztű [jártuk]. Aztán má' gyütt a másik gënëráció.

Ezt mink ëgy öregtű szërëztük. Az most ha mëgvóna, lëhetne oan kilencvenvalahány éves. Ő adta nekünk, mer mink az ő fiával kezdtük elsőbb. Unokatestvérëk vótunk övele. Önála mëgvót, cëruzával lë vót írva, úgy kaptuk mink is tőle.

Mohol, Gyarmat György (65) II–IV, VI. ének.
Vlasity Károlyné Zélity Klára (50) III. ének.
Vlasity Károly (54) I, V. ének. Burány B., 1978, 1979.

A szokást Vlasity Károly mondta el társai kiegészítéseivel. A VII. ének csak publikációban szerepel (Burány 2000, 46).

I. *Pásztorok, pásztorok, Betlehembe*. Intonációja bizonytalan. Változata dallammal: 240-III.

II. *Szaporán keljetek fel, jó bojtárok*. Betlehemes variáns: 246-III*, 255-III*, 266-III*.

Dallamtípusáról lásd a 207. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

III. *Hallod, pajtás, angyali szó*. Feltehetően egy 17. századi eredetű, az egész magyar nyelvterületen ismert egyházi népének (Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 124–125, II. 60–61) változata, mely ebben a kibővített, négysorossá alakított és szótagszámban is megnövelt formában egyedi.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 13.063.0/0.

IV. *Hírt, pajtás, ha mond nekünk*. Középkori eredetű, a felső oktávval kiegészült dúr pentachord táncdallam (*Magyarország zenetörténete* I. 567, 569), mely 17. és 18. századi magyarországi forrásokban szerepel (*Stark-féle virginálkönyv*, *Szirmay-Keczer gyűjtemény*). Az egész magyar nyelvterületen ismert mintegy háromszáz változatban.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 18.235.0/1–7.

V. *Pásztorok, keljünk fel*. Betlehemes variáns: 248-II, 261-I, 262-II, 265-V* (második fele), 269-III*, 272-II, 274-VIII/1, 276-VII, 278-VI.

Dallamtípusáról lásd a 202-II. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

VI. *Betlehembe jer, pajtás*. Ritmikus szövegrecitálás.

VII. *Hej, víg juhászok, csordások*. Betlehemes variáns: 240-I, 255-I*, 260-II, 266-IV*, 277-IX.

Dallamtípusáról lásd a 200-III. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

(A betlehemes játék rövid töredékét a moholi Szabó Ferenctől is gyűjtötte Burány 1981-ben. Ebben két ének szerepel: Arch. 256A 8–9, Burány 2000, 51; hasonló: 263-II. első fele és 254-VI.)

255 Betlehemes játék*

Szereplők: két Angyal, három Bujtár.

Megállnak a kapuban és mondják: „Bëengedik-ë a betlehemëséket? – Bë!” Akkó bëmënnek [énekelve].

255-I.

1. Sej, víg juhászok, csordások,
Serjedëznek a források!
Mily gyönyörű ez az éjjel,
Bárcsak tekintsetëk széjjel!

2. Lám, lám, hogy Betlehem fëlëtt
Micsoda nagy békesség lëtt!
Ëgy csillag is ott lëszállott,
A pajta fölött mëgállott.

1. ANGYAL *(jön, csönget):*
Glória!
1. BUJTÁR *(aki az ajtó mögött áll, bëjön):*
Álom-ë vagy látás? De mit ér az én szívem, ha én azt mëg nem mondom,
Míg két pajtásimmal bë nem bizonyítom! *(Akkó oszt lëfekszik alunni.)*
ANGYAL *(csönget):*
Glória!
2. BUJTÁR *(bëjön):*
Vadfarkasbőrű bundámon a lukak igën nagyok,
Ezt az éjjel rágták ki azok az átkozott farkasok,
De ëngëm nem bántottak, mert igën jó bujtár vagyok. *(Lefekszik.)*
1. ANGYAL *(csönget):*
Glória!

3. BUJTÁR, az ÖREG *(bëjön):*
A szamaram igën jó' meg vót pakóva,
De azok az átkozott farkasok mindënt lëëttek rulla! *(Lëfekszik alunni.)*
ANGYALOK *(összetett kézzel állnak a betlehëm mellett, oszt énekőnek):*

255-II.

1. Mënnyből az angyal
Lëjött hozzátok,
Pásztorok, pásztorok,
Hogy Betlehëmbe
Sietve mënvén
Lássátok, lássátok.

2. Istennek Fija,
Aki születëtt
Jászolba, jászolba,
Ő lëszën néktëk
Üdvözítőtök
Valóban, valóban.

255-III.

1. Szaporán keljetëk föl, bujtárok,
Szól az angyal, hallgassátok!
Velünk ëggyütt imádjátok,
Üdvözítőt íme láttok.

3. BUJTÁR, az ÖREG *(főkel, énekli):*

2. Én amoda látok ëgy fényösségët,
Bizonyos isteni jelënségët.
Nézd më̈g, Bandi, ott vagyon-ë,
Bízvást odamëhetünk-ë?
(Az 1. bujtárnak szól ez a nóta.)

3. Bízvást odamëhetünk, én már më̈gnéztem,
El is mëntem és bënéztem.
Jaj, ott fekszik a jászolba,
Bëtakarva posztócskával.

MINDHÁROM BUJTÁR *(kórusban):*

4. Në is késsünk sëmmit, hát induljunk,
A nyergës szamárra főpakoljunk!
De mit vigyünk a gyermëknek,
A mi këgyes teremtőnknek?

1. BUJTÁR:
Majd én viszëk sajtot më̈g kënyeret.
2. BUJTÁR:
Én më̈g viszëk tejet, amit lëhet.
3. BUJTÁR:
Majd én viszëk ëgy báránkát,
Mellyel jól tartsuk Szűz Anyát.
ANGYALOK:

255-IV.

Mostan kinyílt ëgy szép rózsavirág,
Kit már régën várt az egész világ,
Betlehëmben kibimbódzott ződ ág,
Királyné nagy méltóság,
Királyné nagy méltóság.

255-V.

1. Városon kint nem messze, nem messze van ëgy istállócska,
   Barmok között ott fekszik, száraz szalmán nyugoszik.
   Jászolba fektetve kisdedët találtok,
   Alle-alleluja.

2. Hogyha pedig ëgy csodát, ëgy csodát látni akarnátok,
   Betlehembe mënjetëk, ott lësz néktek jeletëk.
   Jászolba fektetve kisdedët találtok,
   Alle-alleluja.

BUJTÁROK *(skandálva):*
Mënnyországba jer, pajtás, jer, pajtás,
Ott lësz nëkünk jó lakás, jó lakás.
Nem köll ottan szántani,
Csak az Istent imádni.

Jobb ez a gazda, mint az a másik,
Mert az a másik ajtó mögé taszított,
Onnan is kitaszított.

Hurka, kóbász, szalonna
Pásztoroknak jó vóna!
Ëgy kulacs bor azmellé,
Ki torkunkat mëgkenné!

1. BUJTÁR *(rámutat ëgy gyerëkre a botjával):*
Hallod-ë, te füstös szógáló, eridj a kímínybe! Ránts lë ëgy szál kóbászt, oszt nyomd az öregünk tarisznyájába!
2. BUJTÁR:
Hallod-ë, te csámpás bérës, eridj a pincébe! Hozzál ëgy kulacs bort, oszt nyomd az öregünk tarisznyájába!
3. BUJTÁR:
Látom, a gazdasszony kúccsa' forgolódik. Ládát akar nyitni,
Ëgy aranyat és ëgy pëtákot a zsebëmbe akar gyugni!
ANGYALOK *(mikor vége van, éneklik):*

255-VI.

1. Isten áldja mëg
E háznak gazdáját,
Ökrét, szamarát,
És mindën jószágát!

(Felvëszik a betlehemët és vezetik ki a többieket.)
MINDNYÁJAN:

2. Elindulának
És el is jutának.
Szent hajlékának
Jóccakát mondának.

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Ezt a betlehemest négy-öt éves koromban tanultam idősebb társaimtól, akik járták a falut. Újfaluban mondtuk ezt a betlehemest, Mohol legrégebbi részén. Ezt újfalusi betlehemesnek is nevezzük.

Mohol, Mac Lajos (66) nyugdíjas traktorista. Tényi Tóth E., 2001.

I. *Sej, víg juhászok, csordások*. Változata dallammal: 254-VII.
II. *Mënnyből az angyal*. Változata dallammal: 251-I.
III. *Szaporán keljetëk föl, bujtárok*. Változata dallammal: 254-II.
IV. *Mostan kinyílt ëgy szép rózsavirág*.Változata dallammal: 257-II.
V. *Városon kint nem messze, nem messze*. Változata dallammal: 316. karácsonyi ének.
VI. *Isten áldja mëg*. Változata dallammal: 259-IV.

256 Betlehemező*

Négyen vannak: Angyal, Makszus [Öreg], Titöre [1. pásztor], Koridon [2. pásztor].

ANGYAL *(az udvaron énekli):*

256-I.

1. Csordapásztorok
Midőn Bötlöhembe
Csordát őriznek
Éjjel a mezőbe,

2. Isten angyali
Gyüvének melléjük.
Nagy félelömmē
Telik mög ű szívük.

(Mikor a szobaajtóba érnek, szavalja:)
Nyiss ajtót, jó gazdám! Tán elsompolyodtál?
Hidd el, a kis Jézus a házadba beszáll!
Egy angyal által tégöd mögvígasztal,
Aztán az áldása, hidd el, hogy rëjádszál!
(Belép az ajtón, és míg az asztalig elmegy, énekli:)

Mostan kinyílt ëgy szép rúzsavirág,
Akit régön várt az egész világ,
Bötlehömbe kibimbódzott ződ ág,
Királi nembül való méltóság.

(Ezután leteszi a betlehemet az asztalra és csenget, mire belép)
TITÖRE:
Álom-ë vagy látás? Azt mög nem foghatom.
Mit éröz a szívem? Azt mög nem mondhatom,
Még két pajtásimmal be nem bizonyítom.
(Angyal csenget, mire belép)
KORIDON:
Adjon Isten! Álmom be në teljesödjön!
Mert amiként álmodtam, ha beteljesödik,
Juha*j*inknak árát mind nyakunkba vetik!
TITÖRE:
Dínom-dánom, redves guba,
Nem köll neköm a pálinka,
Köll neköm csak jó borocska.
MAKSZUS (*bejön*):
Szalonnás jó estét, szerelmes fi*ja*im!
Juha*j*ink mögvannak, ëgy csöpp kárunk sincsen.
Gilice és Baksa mind ëgy akolba van,
Szép, göndör gyapja*j*i vállára hajlanak.
TITÖRE:
No mán, apó, no mán! Mivel ide érkeztél, igyunk, ögyünk, ha van mit. *(Egy üveget kivesz a suba alól, azt fenékkel lefelé fordítva úgy tesz, mintha innék, csakhogy nem bír a fenekén inni.)*
KORIDON:
Igyál, öcsém, igyál a magad hasznáj*é*rt,
Majd én is iszok a gazda szép lányáj*é*rt!
(Kezébe veszi az üveget, s ő is az üveg fenekén akar inni.)
MAKSZUS:
Vesszön mög a gégéd! Tán nem várakozhatsz?
Abbiz, a botombul még végöt is kaphatsz.
Jobb azért, hogy hallgass, még öleget ihatsz,
Mögőszült Koridon atyádnak is hagyhatsz!
KORIDON:
Adjon Isten, apa, több búzát, mind rozst!
MAKSZUS:
Adjon Isten, fi*j*am, több juhot, mind kost!
(A pásztorok lefekszenek.)
ANGYAL *(énekel):*

Keljetök föl, pásztorok, pásztorok, örömet hírdetök!
Mert ma nektök születött, ki mögjövendöltetött,
Egy szűznek méhiből, szűzen szült véribűl
Mögváltó királyunk, alle-allellúja!

ANGYAL *(csenget):*
Glórija!
TITÖRE:
Gomolya.
ANGYAL *(csenget):*
Glórija!
KORIDON:
Vén gólya.
ANGYAL *(csenget):*
Glórija inek szelszűz deja!
MAKSZUS:
Hallod, pajtás? Tarka tehén ugati a fiját a kóréba!
TITÖRE:
Valami szót hallék,
Ugyan fölijedék.
(Fölkel, odamegy Koridonhoz.)
Kẽj föl, Koridon,
Mert nagyot ütök a farodon!
KORIDON:
Én mög a mély álombul ugyan fölröttenék!
(Fölkel, Makszushoz megy s mondja:)
Nosza, Maksi, kẽj föl, në légy süket füllel,
Mert majd rád ütök ezönnel!
(Makszus iparkodik felkelni, de nem bír, mire odaszól neki:)
Hó, hó! Mit heversz, mind a vén ló?
Frisseb' nálad a csikó ló!
MAKSZUS *(ekkor felkel):*
Mit feddesz të, golyhó,
Nem vagy talán toklyú?
Tudod, az álom jó!
KORIDON:
Tudom, az álom jó.
De valami szót hallék, nem t'om, jó.
TITÖRE:
Szömömmel hallottam, füleimmel láttam,
De csak angyalnak alítottam.
MAKSZUS *(Titöréhez):*
Bizony te, Titöre, rossznak válsz te szívedbe,
Mert szömlátomást füllentő'!
TITÖRE:
Ámbár ha hazudok,
Igazat nem mondok,

Bárki möglássa!
ANGYAL:
Mönjetök el-bé Bötlehöm várossába,
Ott tanáljátok Jézust a jászolba,
Ökör, szamár között nagy bágyadozásba,
Takarván pólyába.
MAKSZUS:
Gyerünk Bötlehömbe, higgyünk az angyalnak!
Lássuk, hogy mit adott Isten fi*ja*nak!
Én viszök ëgy báránkát. Mit hozol të annak?
(Eközben Koridonhoz hajol.)
KORIDON:
Magam së akarok üressen elmönni,
Étel mellé immán italt is köl' vinni.
Egy edény írócskát bé fogok mutatni,
Tudom, hogy szívessen fogja tűlem vönni.
MAKSZUS *(kérdezi Titörét):*
Hát të, jó Titöre,
Mit felelsz ezökre?
Hozol-ë valamit
Szögény értésire?
TITÖRE:
Úgy gondoltam, hogy a bundát adom rája
(megrázza a bundáját),
Jó lösz a szeleknek möggátolására!
MAKSZUS:
Étel, ital, álom,
Szükségös e három,
Mit magunkkal viszünk.
A kis Jézuskának
Kedvesködjünk ezökkel!
KORIDON:
Öreg pátriárka, ha majd odaérünk, të szólj elébb, én közbe, utóbb a bujtárka.
TITÖRE:
Gyerünk Bötlehömbe!
MAKSZUS:
Vén tehénbe?
KORIDON:
Bötlehömbe!
(Elindulnak a betlehem-templom felé, de mikor odaérnek, Makszus megijed és visszahátrál.)
TITÖRE:
Në féj, Öreg! Jézus!
MAKSZUS:
Ilus?
KORIDON:
Jézuska.
MAKSZUS:
Tudom, tudom, a Jézuska.

TITÖRE:
Vesd rád, Öreg, a körösztöt!
MAKSZUS:
Tyúkhús, lúdhús,
Meleg cipó, egy icce bor, *(hasára üt)* idecsússz!
(A betlehem felé hajolva folytatja mondókáját:)
Üdvöz légy, kis Jézus, mi kegyes királyunk,
Kit szent angyalid által köszönteni gyüttünk.
Mögbocsáss, édös Jézuskám, hogy több báránkám nem vót, de ha ellenek, szent fölségödnek még párját is hozhatunk.
Irhának a bűre,
Botosnak a szőre
Majd jó lösz neköd
A kemény té're.
KORIDON:
Én hoztam italkát,
Egy edény írócskát,
Mert mást nem hozhatok.
Ha lész szomjúságod,
Izét mögkóstolod,
Maj' bor gyanánt iszod!
TITÖRE:
Én ëgy bundát adok,
Mer mást nem adhatok.
Ha véle használod,
Véle takaródzol,
Maj' édösebben nyugszol!
ANGYAL *(énekli):*

256-IV.

1. Vígan zöngjetök, citorák, Jézus születött,
Harsogjatok, dob, trombiták, Isten embör lött!
Ez midőn űfölsége ocsmán kevélységünket
Mögalázván a világi kényösségtöket.

2. Cifra, pompás palotákat immán mögvetött,
Az istálót választotta, abba születött.
Ű udvarló szolgáji juhok, barmok pásztori,
Nem is tündér e világnak földesurai.

3. Hát ti, pásztorok, szögényök, örvendözhettök,
Közöttetök a kis Jézus, dicseködhettök.
Titűletök nem kincsöt kíván, csak tiszta szívet,
Ha ezt néki mögadjátok, nyertök életöt!

TITÖRE:
Mondjunk a kis Jézuskának ëgy éneköt!
KORIDON:
Hogy szent országába vigye fő' lelkünköt!

MAKSZUS:
Nem bánom, fi*ja*im! Magam is ráállok,
Amint tülem telik, majd én is kontravizálok.
PÁSZTOROK *(a betlehem előtt énekelnek mind):*

256-V.

1. Üdvöz légy, Jézus,
Mesi*j*ás, Krisztus!
Pásztorok,
Kik ez nyájától,
Szent angyalidtul
Küldettünk,
(Ism.) Köszöntésödre,
Szemlélésödre
Elgyüttünk.

2. Téged urunknak,
Messi*j*ásunknak
Ismerünk.
Térdünk möghajtván,
Fődre borulván
Imádunk,
(Ism.) Kik ez nyájától,
Szent angyalidtul
Küldettünk.

ANGYAL *(szavalja):*
Áldjon mög a Jézus, szerelmes jó gazdánk,
Hogy többször is érhesd a karácsony napját!
Adjon Isten egésségöt, hatvan veröm búzát,
A mi tarsolyunkba vess ëgy marék pótrát!
Borod annyi lögyön, mind a Tisza vize,
Lencse, borsó, kása kasodat mögtőccse,
Gyerökid a kemöncét kilenc sorjávā körülülhesse,
Mögéhült gyomrát tűztűl enyhíthesse!
TITÖRE:
Mondjunk a gazdánk kedvi*j*ért ëgy éneköt!
KORIDON:
Maj' talán a háziasszony is mögszán ëgy új forinttal!
MAKSZUS:
Köszörüljük hát neki a gégénket!
PÁSZTOROK *(énekelnek s táncolnak):*

256-VI.

1. Jobb ez a gazda, mind a másik vót,
Ki csak savóvā, málévā tartott,
Ajtaja mögé minket szorított,
Onnan pediglen ki is taszított.

2. De ez a gazda asztalt terített,
Āra pediglen húst, bort készített,
Hogy szükségébe öleget tögyön.

3. Igyál, Titöre, itt mög nem ázol,
Igyál, Koridon, itt mög nem fázol,
Mert a szárazon sënki së gázol.

4. Mán az úccába sokat fáradtunk,
De még ily házra sosë tanátunk,
Mert itt borral is maj jólakhatunk.

5. A gazdasszony is készül mán āra,
Jó gondja vagyon a pásztorokra,
Ëgy vagy két kóbászt készít számunkra!

TITÖRE:
Ēmondánk mi eztet bármi nehezen is!
KORIDON:
Nem tudom, jutalma lészön-ë vagy nem is.
MAKSZUS:
Maj' talán a gazdasszony is mögszán bennünket ëgy fél szalonnával is!
Eredj, apa, elő', të tudod az útját! *(Mennek kifelé.)*

ANGYAL [256-I. dallamára]:

Elindulának
És el-bejutának.
Szűz Márijának
Jó napot mondának.

Egyházaskér. Kálmány L., 1879 és 1891 között.

Közlésünkben figyelembe vettük Kálmány Lajos gyűjtésének a Bodor Anikó hagyatékából való gépelt másolatát. A gépirat végén: „Az énekek dallamait későbbi gyűjtésekből tudjuk." Valóban, a közeli Oroszlámoson mintegy száz évvel később gyűjtött betlehemes (257) énekanyaga nagyon hasonló. (A cselekménye azonban némileg összekeveredett: a pásztorok mindjárt az elején átadják ajándékaikat, majd utána fekszenek le és hallják meg az angyali híradást Jézus születéséről.)

I. *Csordapásztorok* / *Elindulának*. Változata dallammal: 257-VI.
II. *Mostan kinyílt ëgy szép rúzsavirág*. Változata dallammal: 257-II.
III. *Keljetök föl, pásztorok!* Változata dallammal: 257-III.
IV. *Vígan zöngjetök, citorák*. Változata dallammal: 257-Ib).
V. *Üdvöz légy, Jézus*. Változata dallammal: 257-IV.
VI. *Jobb ez a gazda*. Változata dallammal: 257-V.

Egyházaskéri betlehemezőket említ Urbán Péter 1972-ben Hódegyházán (260), ahová a „vërbicaiak" is átjártak: A „bundások", azt is tudom valamennyire. Mikó beköszöntek, begyüttek énekszóvā. Mind begyütt, azt' lëfeküdtek a ház közepire. Mindjá' hortyogtak is. Akkó a Pap verte űket:

Mit álmodtá', pajtás?
– Kelj fő', Karidon,
Mer nagyot ütök a farodon.
– Micsoda? Birka bömböl a hóréba? [kóréba]
– Az. Kelj föl, në aludjá!
– Micsoda?
– Azt álmodtam, hogy a gazdasszony ëgy nagy ódal szalonnát a nyakamba akasztott.
– Há' jót álmodtá', pajtás!
Akkó aztán kőtötte a másikat ugyanezen a módon. Mind így kē't fő'.
Főkelt nagy álmossan. Kérdözi:
Mit álmodtá', pajtás?
– Én azt álmodtam, hogy ëgy bödön zsírt mög ëgy szál kóbászt a gazdasszony a nyakamba akasztott.
– Jót álmodtá', pajtás. Akkó kőtötte a harmadikat. Akkó a *j*is fölérzött:
Mit akarnak? Talán verni akarnak?
– Há' mit álmodtá', pajtás?
– Azt álmodtam, hogy ëgy nagy hordó bort mög ëgy nagy szalonnát a nyakamba akasztottak.
– Jót álmodtá', pajtás.
Akkó ēkezdték ezt a Csordapásztorokat énekőni.

257. Betlehemes játék

Ëgy Angyal vitte [a betlehemet], ëgy fiatal férfi fehér, hosszú karingbe, magas, rózsaszín süveggel, papírbúl. Utánna ment három Pásztor, azt úgy nevezték, Makszus [Titöre, Karidon/Koridon, Öreg]. Mind a három subába, a fejükön bőr sapka birkabőrből [ami az arcukat is eltakarta], és a szem, orr, száj [előtt] luk volt. Láncos bot vót mind a háromnál, egy kis darab lánc vót rászegezve és az csörgött. Utánna ëgy Zsákos, aki az ajándékokat vitte.

Amikor a házhoz mëntek, az Angyal csengetett, azzal adta tudtára a ház urának a jövőbelijeket.

ANGYAL:

257-Ia)

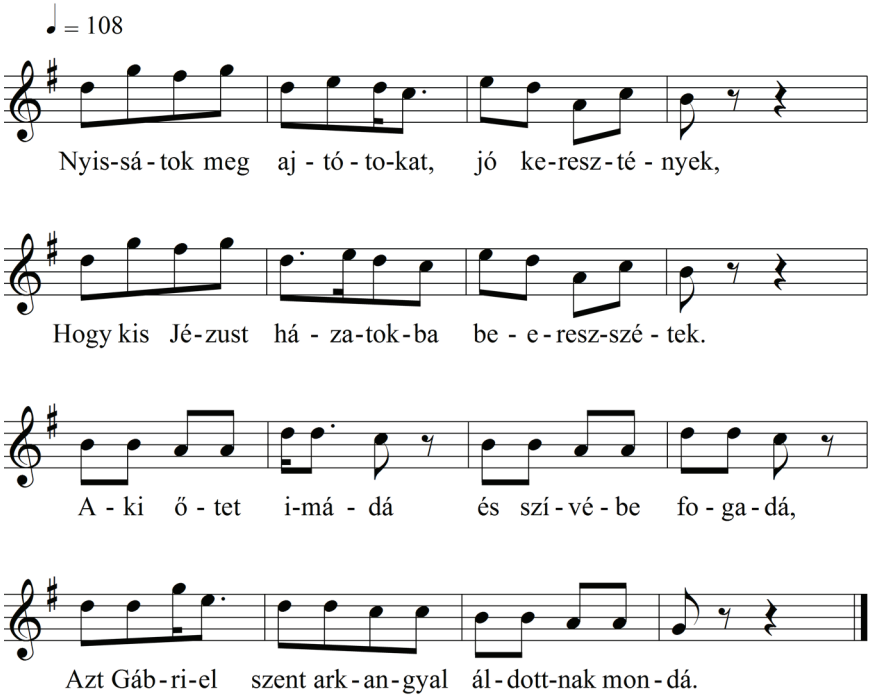

(Leteszi a kis templomot az asztalra és tovább énekel egyedül, bent ëgy verset az énekből.)

257-II.

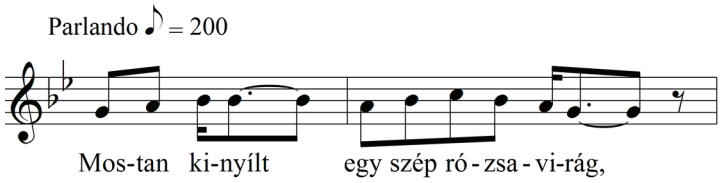

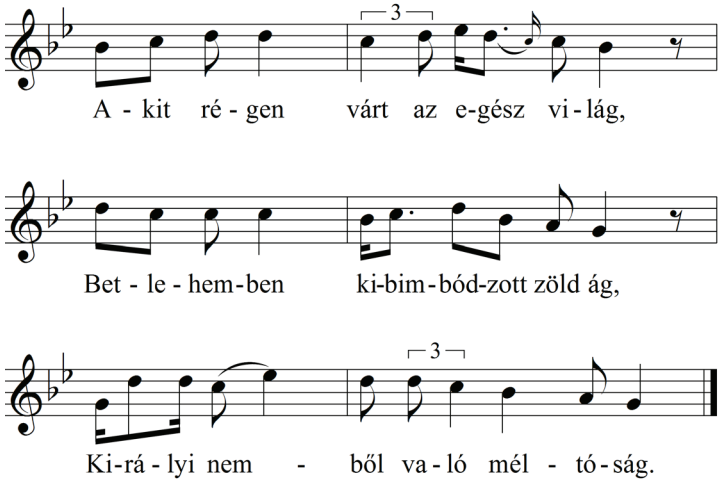

(Ezalatt csenget.)

1. MAKSZUS *(botjára támaszkodva belép, a boton láncok vótak, csörgöttek. Ennek a neve Titere, Titöre. Odahajolt a templom ajtaja elé):*

Üdvöz légy, kis Jézus, született mesijás! Hoztam fölségednek egy kis vajacskát. Maj' jó lëssz a hosszú, téli napokra. *(Ezzel jobbról lefekszik.)*

ANGYAL *(újra csenget).*

2. MAKSZUS *(beballag görbülten, botra támaszkodva. Karidon ennek a neve. Ő is a templom ajtajához hajol):*

Kis Jézuskám, nem hozhattam egyebet, csak egy kis sajtocskát. Maj' jó lössz a böjti napokon. *(Ezzel ő is bal felől lefekszik úgy, hogy köztük a harmadik beférjën.)*

ANGYAL *(csenget).*

3. MAKSZUS *(indul láncos botjára támaszkodva, köhécselve a templomajtóhoz, meg ezeket mondja vastag hangon):*

Dícsértessél, kis Jézus, született mesijás! Hoztam fölségednek báránykát. Szőre potosnak, bőre irhának majd jó lëssz ezen hideg, téli napokon. *(Ő is lefekszik, és váltva reszketnek úgy valahogy, és egy kis horkolással.)*

ANGYAL *(csenget):*

Glórija!

TITÖRE:

Hallod, pajtás? Angyalszót hallottam!

ANGYAL *(ismét):*

Glórija!

KARIDON:

Gomolya?

ANGYAL *(harmadszor csenget):*

Glórija!

KARIDON:

Tarka tehén bőgi a fijját a pajtában.

ANGYAL:

257-III.

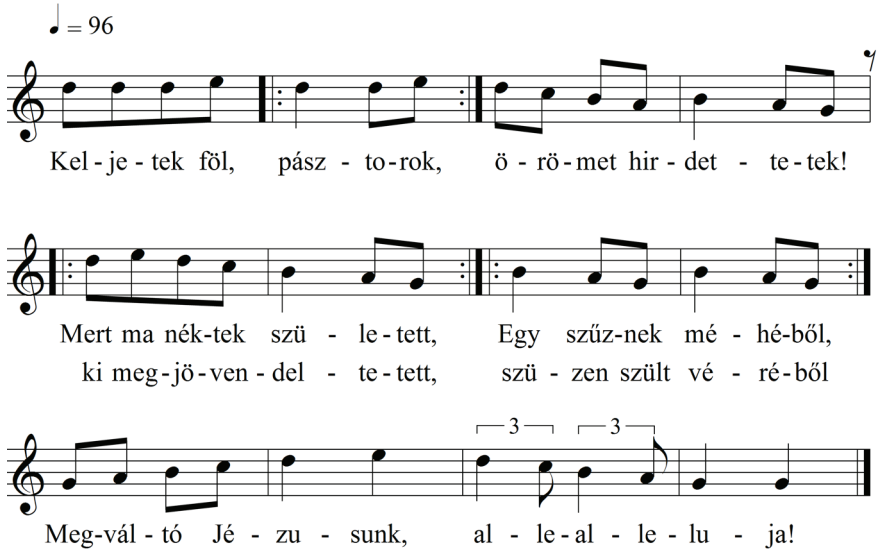

TITÖRE *(felkel):*
Pajtásaim, angyalszót hallottam! *(Közelebb lép a templom felé.)*
Mély álomból ugyan felserkentem. *(Botjával Karidont meglöki.)*
Kelj föl, pajtás, Karidon,
Nagyot ütök a faridon!
KARIDON *(felkel):*
Úgy elaludtam, mind egy éves toklyú. *(És ásítozik. Ekkor ő kelti fel az Öreget.)*
Kelj föl, Öreg,
Bográcsba a fejed!
(Az föltápászkodik, ásítozik.)
TITÖRE:
Mit álmodtál, Öreg?
ÖREG:
Én azt álmodtam, hogy a gazdaasszonnak van egy szép, bócéros lánya, és nekëm adta. Hát te, Titöre, mit álmodtál?
TITÖRE:
Én mög azt álmodtam, hogy a gazdaasszony egy szál kolbászt galáris gyanánt nyakamba akasztott.
TITÖRE:
Gyerünk, Öreg, Betlehembe!
ÖREG:
Micsoda? Vén tehénbe?
TITÖRE:
Betlehembe, Öreg.
ÖREG:
Hmm, tudom, Betlehembe. *(Ezzel közelebb lép a templomhoz, a fényajtó felé, és öregesen visszaugrik.)*
TITÖRE:
Ne félj, Öreg, Jézus!

ÖREG:
Micsoda? Ilus?
TITÖRE:
Öreg, Jézus!
ÖREG:
Hmm, tudom, Jézus.
TITÖRE:
Vesd rád, Öreg, a körösztöt!
ÖREG:
Kapjam be a perecöt?
TITÖRE:
Keresztet.
ÖREG:
Hmm, tudom, a keresztet. *(Ezt kétszer mondja.)*
(Keresztet vet:) Tyúkhús, lúdhús,
Meleg cipó, ëggy icce bor idecsússz!
TITÖRE:
Mondjunk, Öreg, a kis Jézusnak ëggy éneket!
ÖREG:
Nem bánom, fi*ja*im, magam is ráállok,
Ami töllem tellik, én is kontravizálok.
MAKSZUSOK *(a templom előtt állnak, éneklik):*

257-IV.

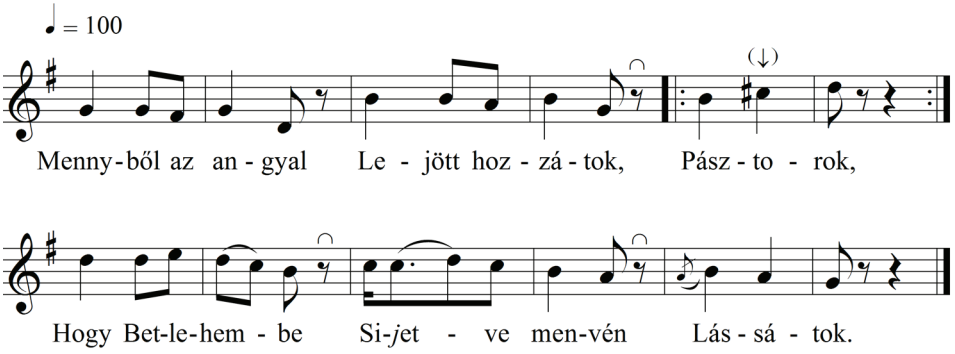

(Utána énekli a három állva körbe, egy kis mozgással:)

257-Ib)

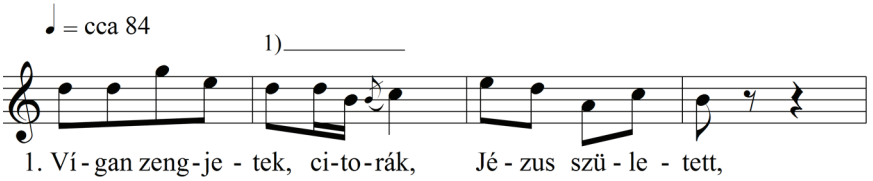

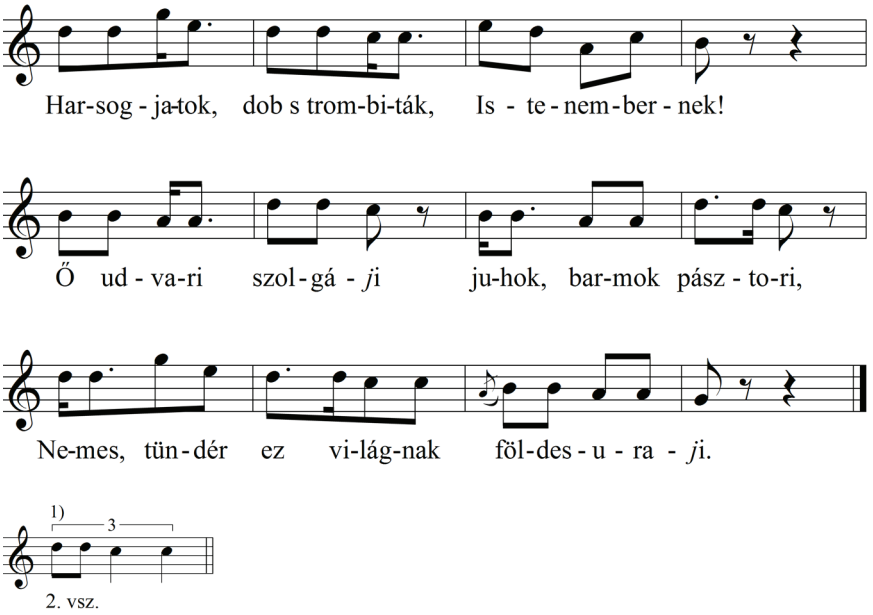

2. Cifra, fényes palotákat imár megvete,
Hogy istállót választott, az abban születe.
Aki őtet imádja és szívébe fogadja,
Azt Szent Gábriel arkangyal áldottnak mondja.

Énekeljünk a gazdának, gazdasszonynak, családjának egy szép éneköt!

257-V.

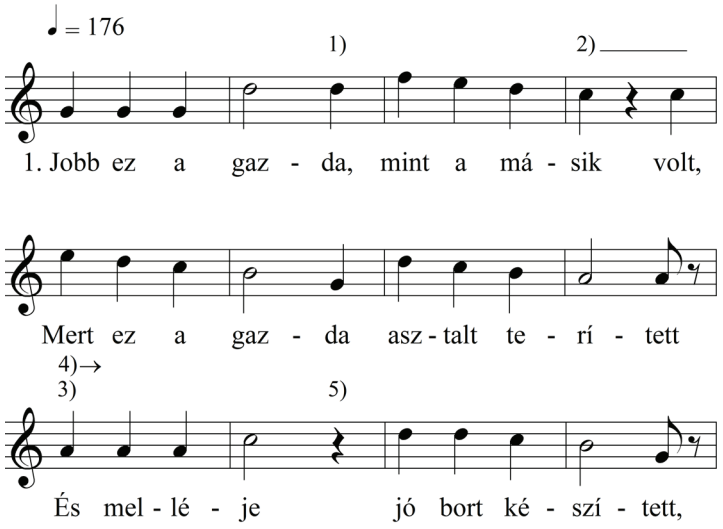

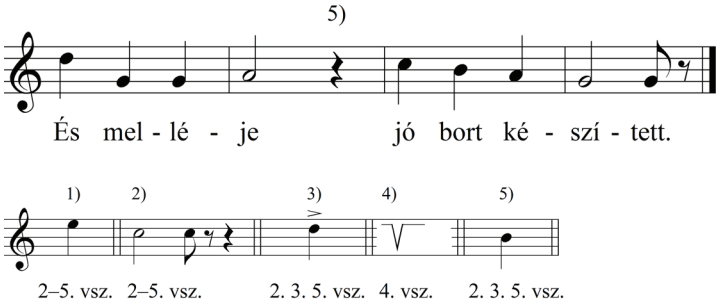

2. Igyál, Titöre, itt meg nem ázol,
Igyál, Karidon, itt meg nem fázol,
Igyál, Titöre, itt meg nem ázol,
Igyál, Karidon, itt meg nem fázol!

3. De az a másik máléval tartott,
Italul pedig csak savót hozott,
Italul pedig csak savót hozott,
Italul pedig csak savót hozott.

4. Igyál hát, Öreg, itt meg nem ázol,
Igyál, Karidon, itt meg nem fázol.

5. A gazdasszony is készül már arra,
Jó gondja vagyon a pásztorokra.
Egy vagy két kolbászt készít számunkra,
Egy vagy két kolbászt készít számunkra.

(S akkor evvel végeznek mind a hároman. Akkor énekölik:)

257-VI.

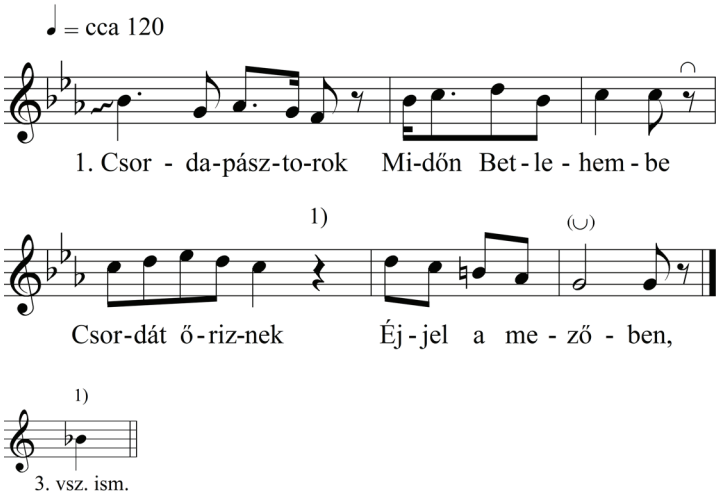

2. Isten angyala
Löszállott melléjük.
Nagy félelemmel
Telik meg ő szívök.

3. Elindulának,
Jézushoz jutának.
A kisded előtt
Földig borulának.
(Ism.) A kisded Jézusnak
Jó napot mondának.

(Az angyal fogja a templomot és indulnak. A gazdának köszönetët mondanak.)

MINDNYÁJAN:
Áldásos, boldog karácsonyi ünnepeket!
Több búzát, mind rozst,
Több báránt, mind kost!

Ekkor a gazda, gazdasszony a Zsákosnak ajándékot ad, kolbászt, szalonnát vagy pénzt. Ezzel elmennek tovább [ahhoz], aki hívja a házához. Mert gyerekek előre csoportostul kísérik és hívják. Kisgyerök vótam, há' hogyne, késértük.

A' *j*is megtörtént, mē' ezök [a betlehemezők] legényök vótak, mind legényök, aztán nagylányok is vótak, minden. Bizony aztán a subába be... kicsit megölelték őket.

Ēkezdődött december elsejin, és karácsonyig [tartott]. Na, akkó aztán a pásztorok miséjére hajnalba űk a kis templommā' bementek szépen. Ezt az énekeket elénekőték, nem minnyájit, csak a Csordapásztorokat, és végig ott á'tak a templomba úgy, abba a ruhába. Ez ëgy nagyon nagy emlék.

Nállunk ez a betlehemezés nagyon szépen elő vót adva. Régi jugoszláv időbe is mentek [a második világháború előtt], nem volt tiltva. Möntek más falukba, városokba, úgyhogy hát mindenütt sokat kaptak.

Oroszlámos, Holló János (75). Burány B., 1978.

A hangfelvétel végén Holló János elmondja, hogy a betlehemes szövegét megörökítés és továbbadás szándékával leírta: Ezt én magam csináltam, én állítottam [össze]. Hát talán majd eljön az én időm is, hogy möghalok, mondom, mégis maradjon itten valami az én emlékemből. Gyerököknek megmondtam én, persze őnekik nincsen zenehallásuk olyan. De mindamellett ezt ők tiszteletbe tartották vóna, ez nem maradt vóna el akkor se. Misivel beszélgettünk itten, aztán mondom: Majd én ezt előkészítöm. Van itten több ilyen dógok, de hát erre üdő köll, mē' hát nem olyan gyorsan mén. Például akkor Karidon, Titöre és az Öreg külön [különféle] hangon beszétek. Így képzeltem, hogy előállítom, ha má' erre megy [ti. a gyűjtő], akkor ugye...

Az előadó az Ib) ének alatt részben, az V. alatt végig kopogja a dallamritmust. Tájnyelvi ejtése nem következetes, de a felvétel során, ahogyan egyre inkább felszabadul, erősödik.

Sok a közös vonás az egyházaskéri, mintegy száz évvel korábban, dallam nélkül gyűjtött betlehemessel (256*) és a magyarmajdányi betlehemes töredékkel (258).

I. *Nyissátok meg ajtótokat* / *Vígan zengjetek, citorák*. Betlehemes variáns: 245-I*, 256-IV*, 258-I, 259-I.

Dallamtípusáról lásd a 307. karácsonyi ének jegyzetét.

II. *Mostan kinyílt egy szép rózsavirág*. Betlehemes variáns: 255-IV*, 256-II*, 258 (említés), 268-I.

Dallamtípusáról lásd a 197-I. bölcsőjárás jegyzetét.

III. *Keljetek föl, pásztorok*. Betlehemes variáns: 241-I*, 243-II, III, 244-IV, VI, 245-II, IV*, 246-II, 247-I*, 252-I, 253-I*, 255-V*, 256-III*, 264-II, 269-IV*, 274-III, 276-VI, 278-V.

Dallamtípusáról lásd a 243-II. ének jegyzetét.

IV. *Mennyből az angyal*. A betlehemes játékok egyik leggyakoribb éneke.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 202-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

V. *Jobb ez a gazda*. 16. századi volta táncdallam, melynek eredetét a kutatás a középkorra vezeti vissza (*Magyarország zenetörténete I*. 550–553). Elterjedése: Dunántúl, Felföld és Bukovina 23 változatban, általában lakodalmas szöveggel (MNT III/A 443–452). Az Alföldön csak Bánátból került elő betlehemesként: 256-VI*, 258-III.

Dallamtípusa: Típuskatalógus III/59.

VI. *Csordapásztorok*. A betlehemes játékok leggyakoribb éneke.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 203-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.
Hangzó: 086, 087, 088 (Ib), V, VI. ének).

258. Betlehemes játék töredéke

Mikó bëengedték űket, evvel möntek bë:

258-I.

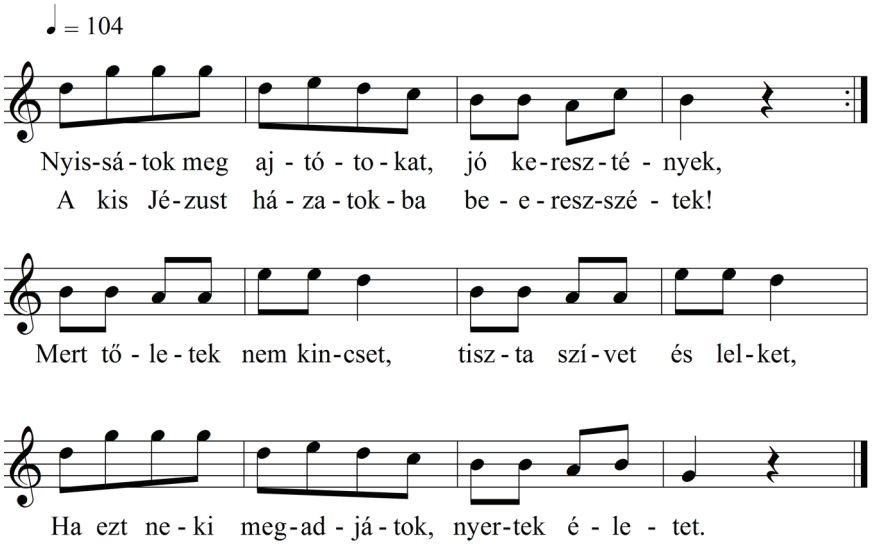

Bëérnek erre, ha bëengedik, oszt akkó lëtöszik a betlehemöt ugyë az asztalra. Akkó két Angyal éneköli oan szépen, lassan, hogy: „Mostan kinyílt egy szép rózsavirág” [vö. 257-II]. De én nem tunnám azt ēmondani, hallja! Akkó utána énekölik, hogyhát:

258-II.

1. Mennyből az angyal
Lejött hozzátok,
Pásztorok, pásztorok,
Kik Betlehembe
Sietve menve
Lássátok, lássátok.

2. Istennek Fi*j*a,
Akki születet
Jászolba, jászolba,
Jászolba fekszik,
Barmok közt nyugszik
Szent Fi*j*a.

Van ez még, de nem mondják tovább ugyë akkó…
Én nem tudom, hogy mikó fekszik lë az Öreg. De mos’ kőtik fő’, bottā.
– Kējj fő’, Öreg!
– Minek?
– Hogy gyerünk Betlehembe!
– Minek?
– A kis Jézust köszönteni.

Aszondja az Öreg: Hova? Ződ erdőbe? A kisbicskát köszörűni?
Oszt akkó főkel, má' főtápászkodik.
Aszondja nëki emez: Nem, hanem Betlehembe, a kis Jézust köszönteni.
Akkó ez odamén, oszt úgy mëgtántorodik a fényösségtű.
Oszt akkó mondják neki: Vessé rá körösztöt!
Aszondja zÖreg: Ögyem mög a perecöt?
Akkó nagy erőttetve ëkezdi mondani:
Tyúkhús, libahús,
Meleg cipó, ëgy icce bor idecsússz!
Ahogy a körösztöt vetötte, a végin így a hasára ütve. Erre is emlékszök.
Akkó még mondták, hogy:

258-III.

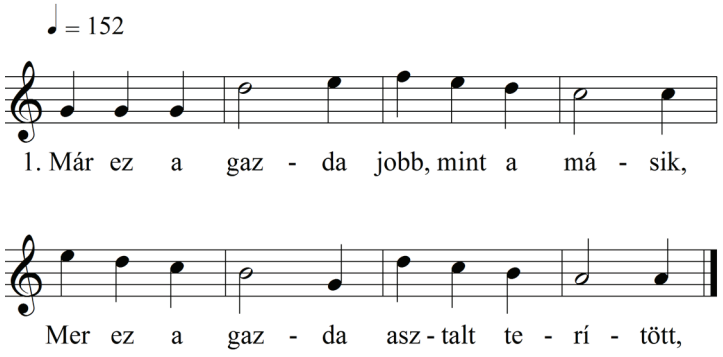

2. Az asztalára húst, bort készítött,
Az asztalára húst, bort készítött.

3. Egyél ebbű jó', itt mög nem ázó',
Igyál ebbű jó', itt mög nem fázó'!

Evvel mönnek haza:

258-IV.

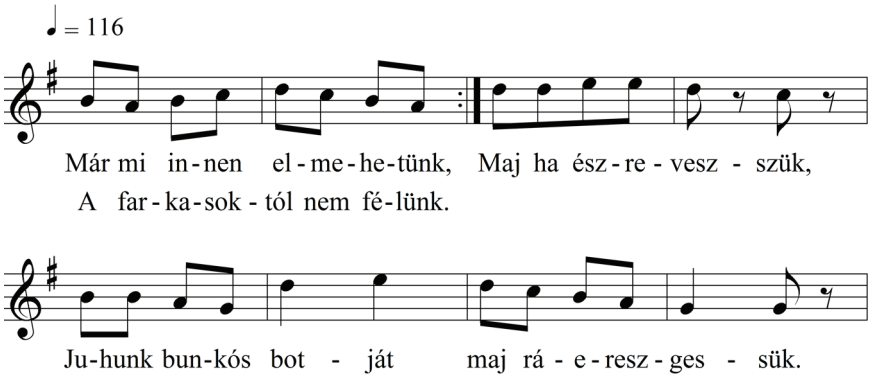

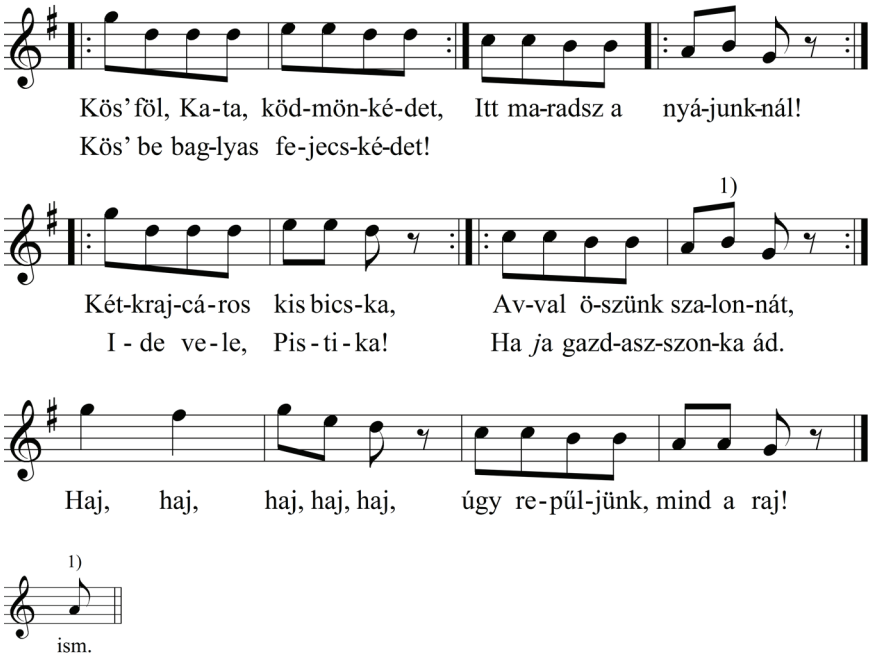

Mög avval, hogy:

258-V.

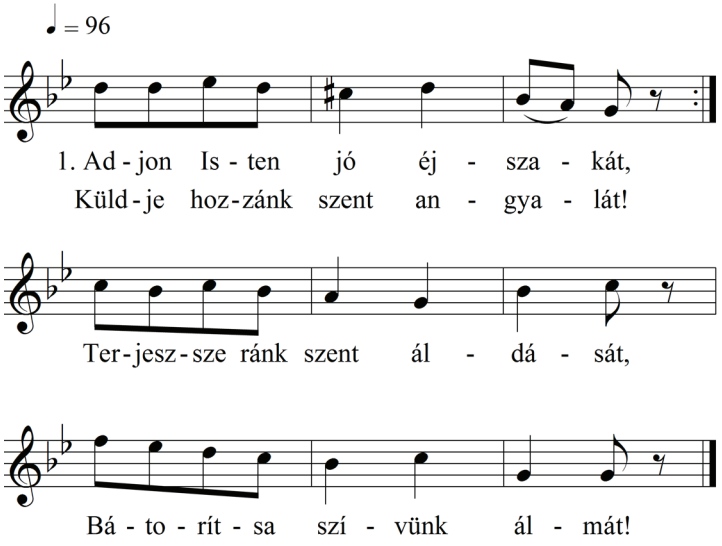

2. Mennyi csillag van az égen,
Annyi fűszál van a földön,
Jézus annyiszor áldassék,
Szűz Mária tiszteltessék!

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Magyarmajdány, Pióker Illésné Gyémánt Viktória (74). Burány B., 1977.

I. *Nyissátok meg ajtótokat*. Betlehemes variáns: 245-I*, 256-IV*, 257-I, 259-I.
Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 307. karácsonyi ének jegyzetét.
II. *Mennyből az angyal*. Változata dallammal: 257-IV.
III. *Már ez a gazda jobb, mint a másik*. Betlehemes variáns: 256-VI*, 257-V.
Dallamtípusáról lásd a 257-V. ének jegyzetét.
IV. *Már mi innen elmehetünk*. Ütempáros dallam. Betlehemes variáns a 11. ütemtől: 240-VI, 242-III, 245-V*, 247-II, 253-IV*, 271-III, 272-III, 273-II. Utolsó négy üteme megegyezik a 248-III. végével.
Dallamtípusáról lásd a 271-III. ének jegyzetét.
V. *Adjon Isten jó éjszakát*. Betlehemes variáns: 245-VII*, 253-III*.
Dallamtípusáról lásd a 199. bölcsőjárás jegyzetét.

259. Betlehemi köszöntés

Komlósi János: Mink heten vótunk. Gatyába vótunk, fehér ingbe, szallagos kallappā. Nagy bot mëg a kezünkbe.

Szabó János: A ruhánk fejér gatya, fejér ing, fekete kalap, nemzetiszín szalag körű. A Csikósnak kancsikája, fokossa, Juhásznak gamója, a Gulyásnak ëggy botja vót. Az Angyalon mög sisak papírbú csináva, köröszt vót rajta elő'. Ëggy öregembër, a Zsákos gyűtötte a pézt, kaptunk kóbászt, szalonnát is.

Bëköszöntünk:

259-I.

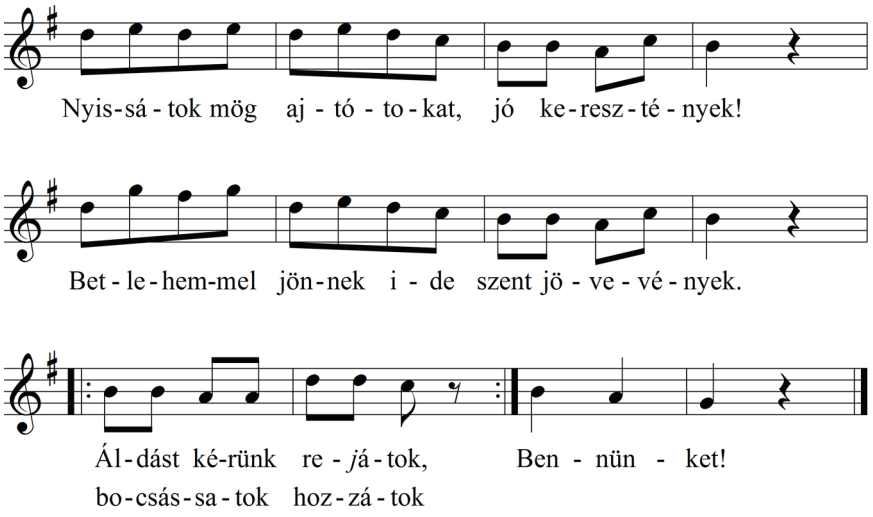

*z*Első avvā kezdte, hogy „Tetszik-ë a betlehemi köszöntés?" Vót nála kard, kihúzta, ott tartotta a betlehem fölött. Mink mëg kint vótunk, ëggyënkint gyüttünk bë. Elsőbb az Angyalok mëntek. Azok is ingbe, gatyába, nagy sipka vót a fejükbe. És akkó énekőtték, hogy „Mennyből az angyal".

Ketten vitték a betlehemët, két Angyal. Akkó lëtëtték. Akkó bëmënt elősző' a Csikós, ëmondta az ű versit.

CSIKÓS:
Csikós vagyok, tágas puszták királya,
Birodalmam az Alföldnek rónája.
Sík a puszta, amerre csak szemem lát,
Ostoromon csengő-rengő délibáb.
Bugát kötök szép ostorom végébe,
Úgy vágtatok szilaj ménem elébe.
Amely csikót a ménesből megkapom,
Mind a villám, a hátára pattanom.
Bevágtatok jó bort inni Egerbe.
Bevágtatok jó bort inni Versecre.
Kocsmárosné, bort hozzon az iccébe,
Kocsmárosné, hozzon bort a kupába,
Hagy igyon a szegény csikós kedvére!
Hagy igyon a szegény csikós legén bújába!
Kocsmárosné, írja föl a rézfokosom nyelére,
Hány icce bort ittam nála hitelbe.
Ámde juhász nem lennék én semmiféle áron,
Az öregapám së járt nagy fülű szamáron.
Dicsértessék a Jézus! *(Akkó féreá't. Megén csöngetnek, akkó bëgyütt a Juhász.)*

JUHÁSZ:
Juhász vagyok, annak tartom magamat,
Furulyámmal vígasztalom magamat.
Hazahajtom nyájamat az akolba,
Jókedvemből fölülök a csacsimra,
Bevágtatok jó bort inni a faluba.
Kocsmárosné, bort hozzon a kupába,
Hagy igyon a szegény juhász bujába!
Hagy igyon a szegény juhászlegén bújába!
Írja föl a rézgamómnak nyelére,
Hány icce bort ittam nála hitelbe.
Ámde csikós nem lennék én semmiféle áron,
Az öregapám së járt paripa-lóháton.
Dicsértessék a Jézus! *(Megén csöngetnek. Akkó én gyüttem, a Gulyás.)*

GULYÁS:
Gulyás vagyok, annak tartom magamat,
Barna kislán viseli a gondomat.
Van bujtárom kettő, három,
A gulyámat rájuk zárom.
Tejem, vajam van elég,
A konyhába ja tűz vígan ég.
Amőre csak járok-kelek,
Barna kislánt ölelek.
Dicsértessék a Jézus! *(Mindnyájan benn vótunk má' akkor.)*

259-II.

Hej, víg juhászok, csordások,
Cserjedenek a fórások!
De gyönyörű ez az éjjel,
Bárcsak tekintsetek széjjel!

(Beátunk, a Csikós a közepibe, verte a sarkantyút. Akkó mondtuk:)

259-III.

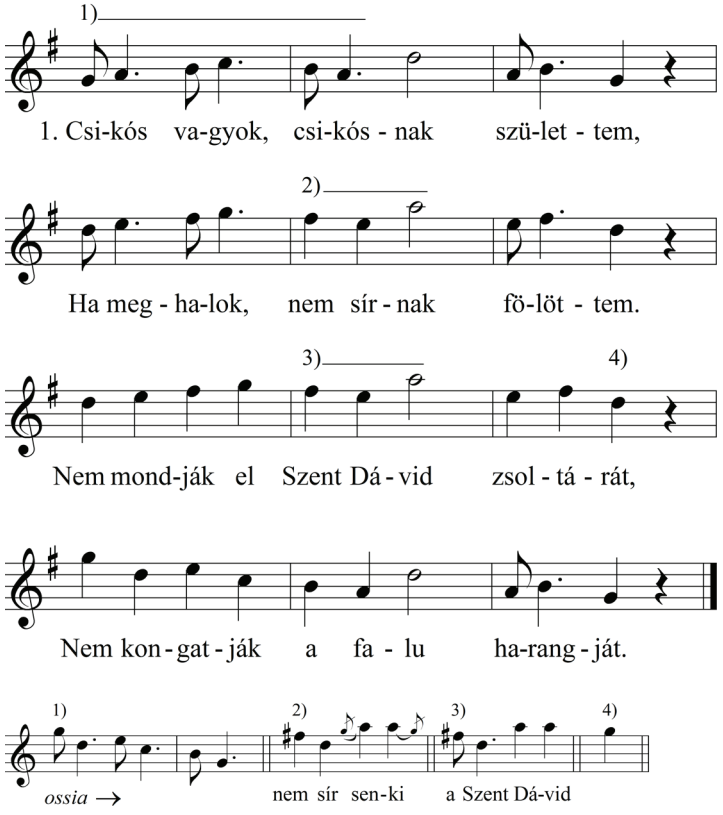

2. Én már eztán éccaka nem járok,
Mer megfognak a lovas zsandárok.
Letesznek a tömlöc fenekére.
Betesznek a tömlöc fenekére,
Ugyan, rózsám, jutok-e eszedbe?
Kis angyalom, ne sirass engemet!

Dicsértessék a Jézus!

Komlósi János: Hát akkó ëgy énekët ēmondtunk még karikába, a Mennyből az angyalt-ë? Nem t'om má'. A betlehem körű nem táncótunk, azt azok csináták, akik subába vótak.

Szabó János: Akkor még ének gyün hozzá: Csordapásztorok. Nem tudom én mindet.

Komlósi János: Akkó a végin montuk:

259-IV.

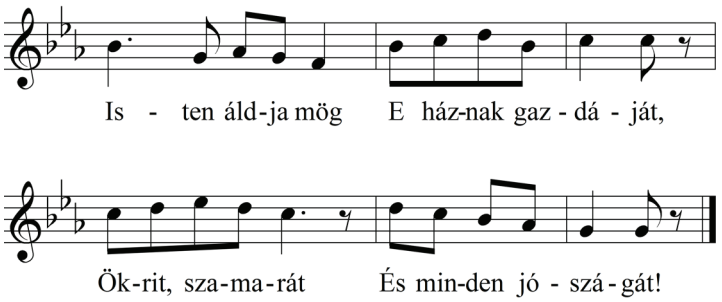

Komlósi János: Akkó möntünk tovább. Luca-napkó indútunk, oszt karácson bűttye estéjin értünk haza. Körűmöntünk: Bocsár, āra mindönfelé, gyalog. Vittük a betlehemöt. Nem ëccörre möntünk mink oda, [hanem] házrú házra, faluról falura, oszt akkó ëccër csak odaértünk. Visszafelé mög ēgyüttünk a vonattā'. 1928-ba, 29-be. Öt évbe vótam. Tizënnyóc, tizënkilenc éves vótam, legényembër.

Magyarmajdány, Komlósi János (68). Burány B., 1977.
Egyházaskér, Szabó János (61). Kónya S., 1975.

I. *Nyissátok meg ajtótokat*. Csak Komlósi János tudta. Betlehemes variáns: 245-I*, 256-IV*, 257-I, 258-I.

Dallamtípusáról lásd a 307. karácsonyi ének jegyzetét.

II. *Hej, víg juhászok, csordások*. Csak Szabó János tudta, bizonytalan intonációval. Változata dallammal: 260-II.

III. *Csikós vagyok, csikósnak születtem*. Új stílusú népdal, összesen öt változata ismert a Dunántúlon, a Felföldön és az Alföldön.

Betlehemes részeként a csókai Mészáros Lajos is énekelte 1975-ben Kónya Sándor gyűjtőnek (az eltérések variánsként föl vannak tüntetve). Szerinte 1954-ben járták Csókán.

Betlehemes variáns: 260-I. (Ugyanezt a dalt a moholi Zélity Sándor gyerekkorában magyarmajdányi betlehemezőktől hallotta: Burány 2000, 108.)

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 2111-84/0.

IV. *Isten áldja meg*. A betlehemes játékok leggyakoribb éneke.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a karácsonyi köszöntő 203-I. jegyzetét.

260. Betlehemes játék

Vót ëgy Pap, két Angyal, aki vitte a templomot, mög ëgy Zsákos, Csikós, Gulyás, Juhász; több nem. Gyócsing, lajbi rajtuk, csizma, gyócsgatya. A Papon barna hosszú kabát, nem papruhába, hanem sütétbarna, arra emlékszök jól. Kardja vót. Úgy á'tak a ház elébe, azt' durrogtak az utcán kint. Csak a Csikósnak [volt ostora].

Gy: A másik kettőnek mije volt?

– Bot. A Gulyásnak vót láncos bot, [a Juhásznak] gamó.

PAP *(a durrogás után mönt be, de azt nem tudom pontosan, egésszen szóig mögmondani. Csak úgy köszönt be):*

Dícsértessék a Jézus Krisztus!

Először az Atyaistent, azutánn a Fiúistent, akkor a Szűz Máriát, aztán teljes Szentháromságot,

Aki elnevezte szép Magyarországot,

És azuta fölszentűte a hazánkat. *(Ëgypár szó vóna még hozzá, ezt nem tudom, a beköszöntőjit. Másadszor gyütt be a Csikós.)*

CSIKÓS:

Dícsértessék a Jézus Krisztus!

Csikós vagyok, tágas puszták királya,

Birodalmam az Alföldnek rónája.

Sík a puszta, amőre a szömöm lát,

Ustoromba csengő-rengő délibáb.

Súgárt kötök szép ustorom végébe,

Úgy vágtatok szilaj ménem elébe.

Amék lovat a ménembű' mögkapom,

Mint a villám, a hátára pattanok.

Kecskemétön mögszomjaztam kedvemre,

Bevágtatok jó bort inni Egerbe.

Kocsmárosné, bort hozzon az iccébe,

Had igyon a szögény csikós kedvére!

Ámde én juhász nem lönnék sëmmiféle áron,

Mert még édösapám së járt nagy fülű szamáron,

Hanem cigántú' cserélt paripa-lóháton.

260-I.

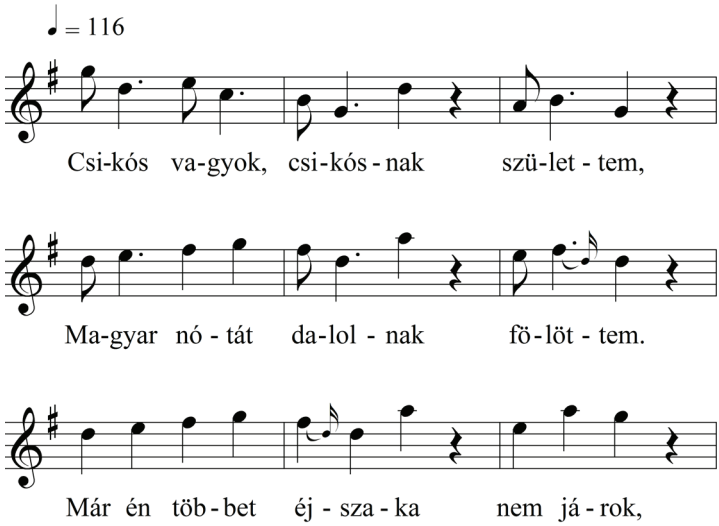

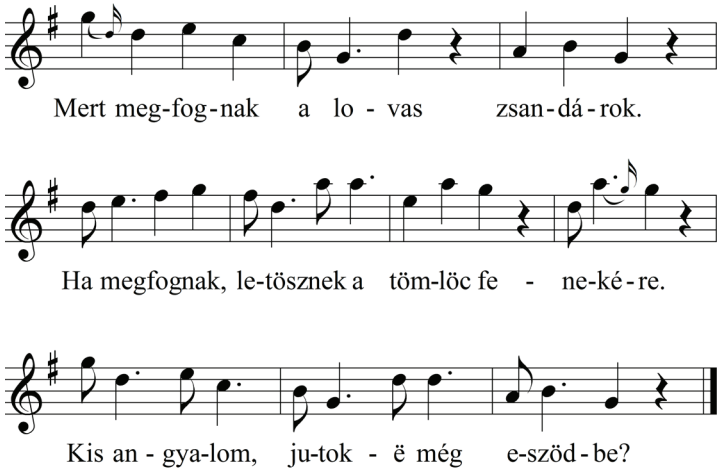

GULYÁS:
Dícsértessék a Jézus Krisztus!
Gulyás vagyok, annak tartom magamat,
Barna kislán viseli a gondomat.
Van énneköm tejem, vajam a konyhámon elég,
A konyhámon a tűz vígann ég.
Van bujtárom kettő-három,
A gulyámat rájuk zárom.
Amőre én járok-kelök,
Mindënütt barna kisleánt ölelök.
JUHÁSZ:
Dícsértessék a Jézus Krisztus!
Juhász vagyok, annak tartom magamat,
Furulyával vígasztalom magamat.
A nyájamat behajtom az akolba,
Jókedvembül rápattanok csacsimra.
Füle közé vágok ezen gamómmā',
Úgy vágtatok jó bort inni faluba.
Kocsmárosné, bort hozzon a kupába,
Had igyon a szögény juhász bujába!
Kocsmárosné, írja föl a rézfokosom nyelére,
Hán kupa bort ittam nála hitelbe.
Ámde *j*én csikós nem lönnék sëmmiféle áron,
Mer az apám së járt cigántú' cserélt paripa-lóháton,
Hanëm csak nagy fülű szamáron.
MINDNYÁJAN:

260-II.

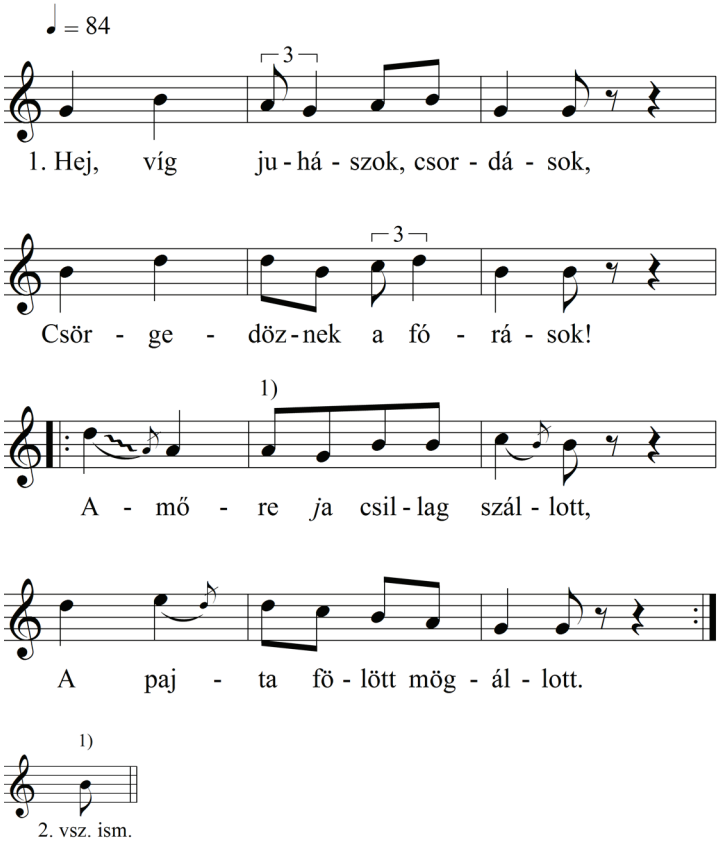

2. Hej, víg juhászok, csordások,
Csörgedöznek a fórások!
Mil gyönyörű jez az éjjel,
Bárcsak tekintsetök széjjel!

260-III.

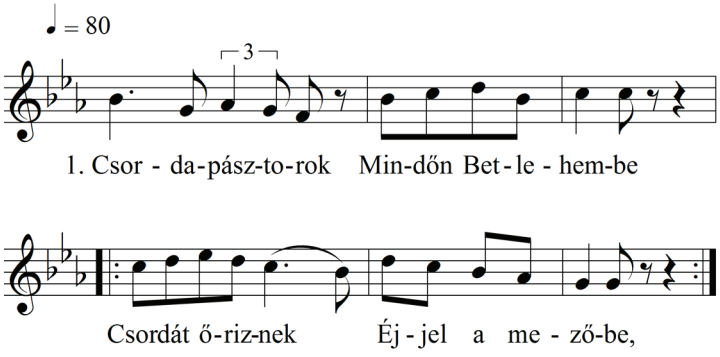

2. Isten angyala
Jövének melléje.
Jövének melléjük.
Nagy félelemmel
Telik meg ő szíve.
Tellik meg ő szívük.

3. – Örömet mondok
Néktek, ne féljetek,
Mert ma született
A ti üdvösségtek.

(Azután: „Elindulának, jónapot mondának". Akkó búcsúztak, ēmöntek.)

4. Elindulának
És el is jutának.
Szűz Máriának
Jó napot mondának.

5. Üdvöz légy Jézus,
Pásztorok pásztora...

Gy: Akkor adtak nekik nyilván.

– Legjobban dohányér. Fiatalok vótak, nem vót dohány, azt' nem vállalták [fogadták] el az önnivalót. Kérdezték: „Hogy birik ēvinni?" (Akkó tilos vót.) „– Nem kő' törődni, a templom-pallás tele lössz!"

Józován [Hódegyházán láttam] kisgyerekkoromban, azóta soha. Ezök nem subások vótak, ezök gyócsingbe vótak. Azokat én nem figyētem, akik úgy bundába, csak annyi tudok, hogy rávágott: Kēj fő, Karidon, nagyot ütök a farodon. [Egy asszony közbeszól:] Azok másikak vótak, a bundások. Urbán: Vërbicaiak.

Hódegyháza, Urbán Péter (57), asszonyok. Burány B., 1972.

I. *Csikós vagyok, csikósnak születtem*. Betlehemes variáns: 259-III, lásd annak jegyzetét.

II. *Hej, víg juhászok, csordások*. Betlehemes variáns: 240-I, 254-VII, 255-I*, 266-IV*, 277-IX.

Dallamtípusáról lásd a 200-III. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

III. *Csordapásztorok*. A 2. versszaktól a jelen lévő asszonyok is Urbán Péterrel énekelnek, mert ő csak félig-meddig emlékszik a szövegre. A 4. versszakot Urbán Péter kezdi, az asszonyok folytatják. Az 5. versszak töredékét már csak egy asszony tudta.

A betlehemes játékok leggyakoribb éneke.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 203-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

A szövegváltozatok a 263-I-re vonatkoznak.

(A magyarmajdányi Pap Andrástól hasonló betlehemest gyűjtött Papp György 1975-ben: Papp 1975, 115–117; 1994, 157–160. A 69 éves hódegyházi Pégli Lajosné Urbán Anna a Csikós, a Gulyás és a Juhász prózai szövegének részleteire emlékezett: AP 15.796*h*, Burány 2000, 107.)

Hangzó: 089 (I. ének).

261. Betlehemes játék

Vótunk heten, négy embör mög három asszon. Én vótam ëgy, a legelső – hogy őszinte mondjam – akkó még vót két asszon mellettem, akik éneköltünk. Két ember vitte *j*a betlehent, mëg ëgy vót Zsákos, amit kaptunk, hát azt zsákba tette. Az embörök, akik vitték a betlehemet, subába, mink csak úgy vótunk [asszonyok]. Három Juhász vót, mëg mink vótunk háromán. Ennyien.

Mikor odaértünk valami házhon, kérdöztük, hogy bëeresztik-ë a betlehemesseket. Ha azt mondták, hogy bëeresztik, akkó bëmëntünk. Az ajtóba (még bë nem mentünk) énekeltük: „Krisztus Jézus született Betlehembe" [vö. 263-III]. Akkó bëmëntünk: „Dícsértessék a Jézus Krisztus!"

261-I.

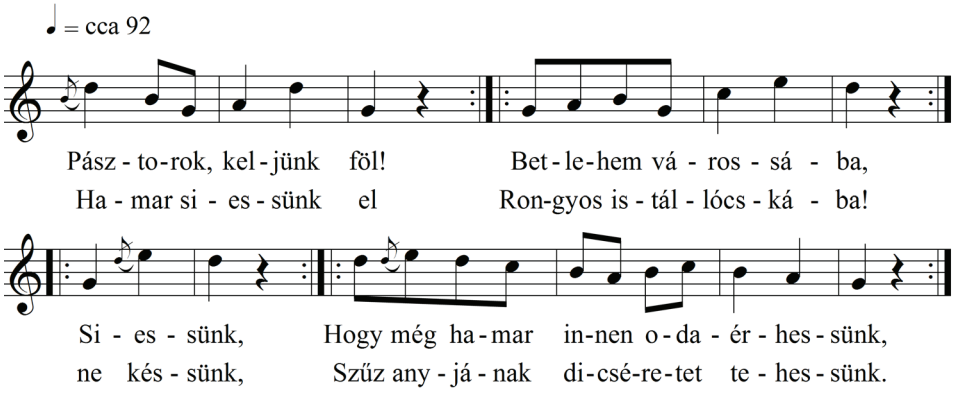

Akkó mëgnézték a Jézuskát, mëgnézték a betlehent. No, akkó:

Feküdjünk lë! Akkó lëfeküdtek.

– Mit álmodtál, pajtás?

– Én álmodtam, a küs Jézust láttam, mikor mëgszületett. Szent József, Mária mellette á't. Hállát adjunk neki!

– No, mostan mi'csináljunk, embërëk? [Az Öreg mondta, az öreg juhász.]

– Énekeljünk. (Akkó feküdtek, mikó' elénekelték azt, hogy Pásztorok, pásztorok Betlehembe [vö. 240-III].)

– Hát të, pajtás, mit álmodtál?

– Én álmodtam, hogy a gazdasszonnak vót ëgy nagy macskája. El akarta vönni a kóbászt, de én mëgfogtam, azt' akkó ideadta minekünk.

– Hát të, pajtás, mit álmodtál?

– Én mëg azt álmodtam, hogy vót a gazdának ëgy ekkora nagy kése, s azt' ëmënt a pallásra, lëvágott ëgy darab szalonnát, ëhozta nekünk. [Tudja, az nevetség vót.]

– Hát të, pajtás, mit álmodtál?

– Én mëg azt álmodtam, hogy ëmënyünk most, ha főkelünk ebből a fekvésből. Nagy örömmë' mëgkeressük a kis Jézusnak a születése helységit. Akkó: „Pásztorok, keljünk föl".

261-II.

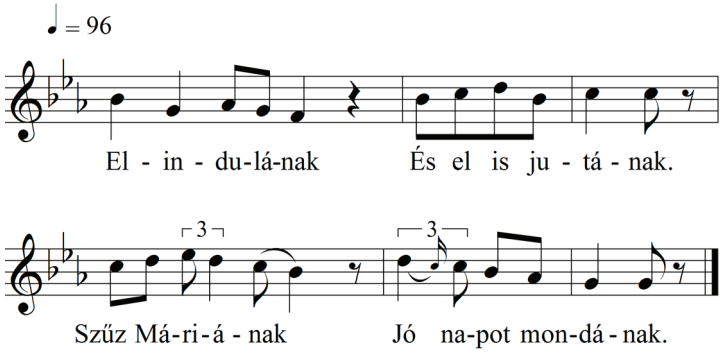

Akkor mëgköszöntük ottan, hogy bëesztëttek bennünket. Ëggyik helyën adtak ezt, a másik helyën azt. Pézt adtak összevissza, hát mindënt. Vót ëgy Zsákos, annak a zsákjába tették. Aszondja: „Pajtás, nagyon vigyázzá', hogy mëg ne ëdd az úton!"

Hódegyháza, Szabóné Süli Örzse (80). Burány B., 1972.

I. *Pásztorok, keljünk fel!* Betlehemes variáns: 248-II, 254-V, 262-II, 265-V* második fele, 269-III*, 272-II, 274-VIII/1, 276-VII, 278-VI.

Dallamtípusáról lásd a 202-II. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

II. *Elindulának*. A betlehemes játékok leggyakoribb éneke.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 203-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

262. Betlehemes játék

Szemmiklósiak vótak. Bű ujjú ing, fehér, hosszú aljú, ez fölött vót a kabát, högyös sapkájuk papírbú, olyan hosszú, azon köröszt elő'. Ezök vótak az Angyalok, vitték azt a kis betlehent. Mást nem csinátak, mint elénekőték, hogy Mennyből az angyal lejött hozzátok. Három Pásztor, mind a három subába vót, ki vót a suba fordítva, sapkávā', nagy gamós botok mind a három[nál].

Mönt ëgy Öreg elő', kérdözte, hogy beengedik-ë a betlehemösöket. Mikó begyüttek az Angyalok, dícsértek, lëtötték az asztalra a betlehent. Így kezdődött. Akkó ēmondták, hogy Mennyből az angyal... Akkó ez a három, akik pásztornak vótak őtözve, feküdtek lë a fődre, még az Angyalok énekőtek. Mikó az Angyalok elénekőték, az Öreg, aki csöngetött, möglöki az elsőt.

ÖREG:

Kelj fő', pajtás! Mit álmodtá'?

1. PÁSZTOR:

Én azt álmodtam, hogy a gazdasszony ëgy szál kóbászt a nyakamba akasztott.

ÖREG *(kőtötte a 2. pásztort):*

Kelj fő', pajtás! Mit álmodtá'?

2. PÁSZTOR:

Én azt álmodtam, hogy a gazdasszony a pézös erszényt csörgette, pézt akar anni.

ÖREG *(mikó a harmadikhon ért):*

Kelj fő', Karidon,
Mē' nagyot ütök a faridon!

(Tápászkodik fő'. Akkó összeátak, a három pásztor.)

PÁSZTOROK *(a bottā' dobogtak, körű-körű):*

262-I.

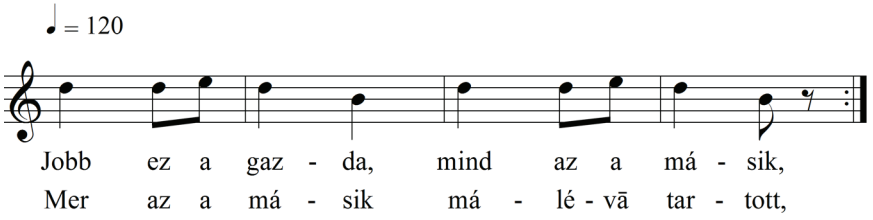

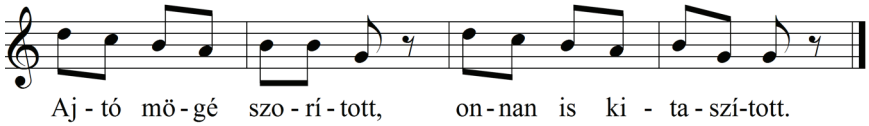

Táncoltak.

No, akkó indúni akartak (vót, mikó gyerökök möntek velük, egész fijatal, suttyó gyerökök).

262-II.

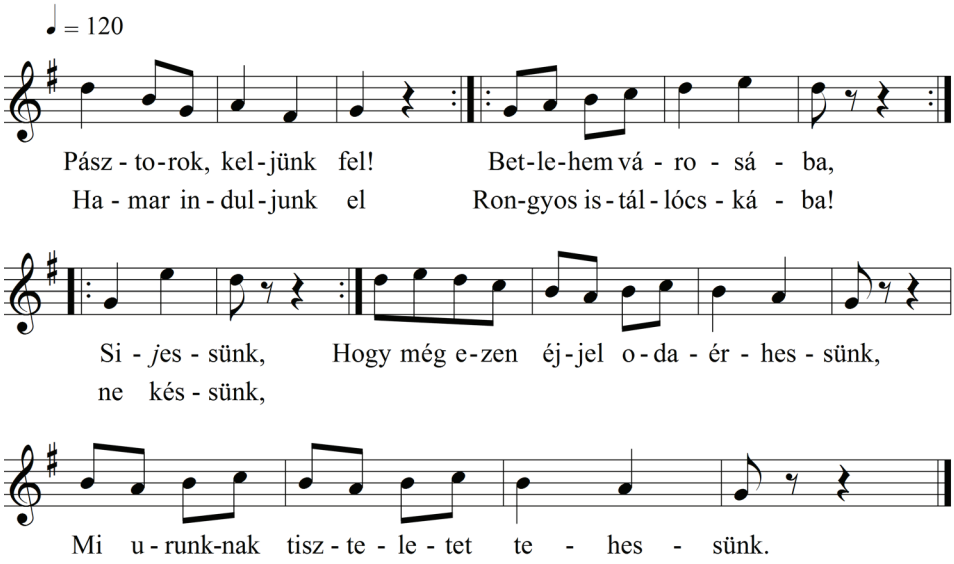

Akkó mán battyogtak kifelé. A pézt az Angyaloknak adták, kóbászt, szalonnát a Tarisznyásnak. A Tarisznyásná' vót ëgy ki csöngő, mán az utcán csöngetött. Akkó szaladtunk, mink gyerökök, utánuk.

Gy: Az utcán nem daloltak?

– Nem. Nem szabad vót ekkó mán, ugye. Hát hogy azelőtt? Ekkor mikor ez az újkori Jugoszlávia begyütt, nem engedték. Az ëgyház aszonta, hogy kúdulás, az is tiltotta utoljára. Má' mikor én nagyocska vótam, tíz–tizenhárom [éves], mán akkor nem möntek, aztán má' nem vót.

A kis betlehem dëszkábú vót, úgy nézött ki, mind ëgy istálló, kicsike. Két füle vót, azt fogta két Angyal kétfelű'. Belürű' vót ëgy kis jászol, abba feküdt a kis Jézus, mög három kis gyërtya, oan színös gyërtya. Ezöket möggyújtották, mẽ' villany akkó még nem vót. Mink mög kukucskátunk, hogy mi van ottan. Kis szentképek vótak körű benne. Mikó mán nagyobb, surbankó lány vótam, má' ez be vót tiltva, nem vót divatos.

Csóka, Miklós Mátyásné Orovec Vera (55). Kónya S., 1975.

Tiszaszentmiklósi betlehemes, az énekes gyermekkorában szülőfalujában, Törökkanizsán látta. Később, 19 éves korában költözött Csókára, a gyűjtés ott történt.

I. *Jobb ez a gazda, mind az a másik*. Gyermekdalszerű, ütempáros dallam.

II. *Pásztorok, keljünk fel!* Betlehemes variáns: 248-II, 254-V, 261-I, 265-V* második fele, 269-III*, 272-II, 274-VIII/1, 276-VII, 278-VI.

Dallamtípusáról lásd a 202-II. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

263. Betlehemes játék

Szereplők: Mária fehér ruhában, kék palást rajta, mely fejét is takarja, fején glória. József barnás, hosszú ruhában, bordó palásttal. Két Angyal fehér ruhában, szárnyakkal, fejükön glória, bal vállukon kék szalag, a deréknál átkötve. Három Pásztor: öltözetük kifordított bárányбőr sapka, suba vagy kifordított bekecs, kankó, vagy presnyák, vagy báránybéléses kabát, a lábon klumpa, kezükben gamós bot.

A két Angyal viszi a betlehemet, Mária és József megy utánuk, majd a Pásztorok. Csengetnek és énekelnek az ablak alatt. Bekopognak és megkérdezik: „Befogadják-e a betlehemeseket? – Igen." Köszönnek: „Dicsérjük a Jézust!" Az Angyalok beviszik a betlehemet, elhelyezik. Mária és József mellé állnak és az angyalok is. A Pásztorok bejönnek, lepihennek, alszanak. Még horkol is némelyik, a másik álmában morog rá valamit.

ANGYALOK *(csengetnek és énekelnek, gyertyát gyújtanak):*

263-I. = 260-III. sz. 1–2. vsz. szövegváltozatokkal.

1. PÁSZTOR *(felijed):*

Jaj, mi ez a fényesség, mi ez a szép dal? *(Rázza a másikat.)*

Kelj fel, te hétalvó, tőled az egész nyájat ellophatnák!

2. PÁSZTOR:

Mért szaggatod meg ezt a szép álmomat? Éppen azt álmodtam, hogy a gazdasszony egy egész szál kolbásszal kínált, a gazduram meg egy nagy kupa bort adott hozzá. *(Rendesen felébred.)* Jaj, mi ez a fényesség, ez a szép ének?

3. PÁSZTOR *(morogva a másik oldalára fordul):*

Ne zavard az álmom! Éppen most adta hozzám a gazduram a legszebbik lányát [személyes élmény: Boriska néninek volt egy szép nővére, az erre irult-pirult]. *(Felijed a fényre.)* Mi ez a csodálatos fényesség és szépség?

ANGYALOK:

263-II.

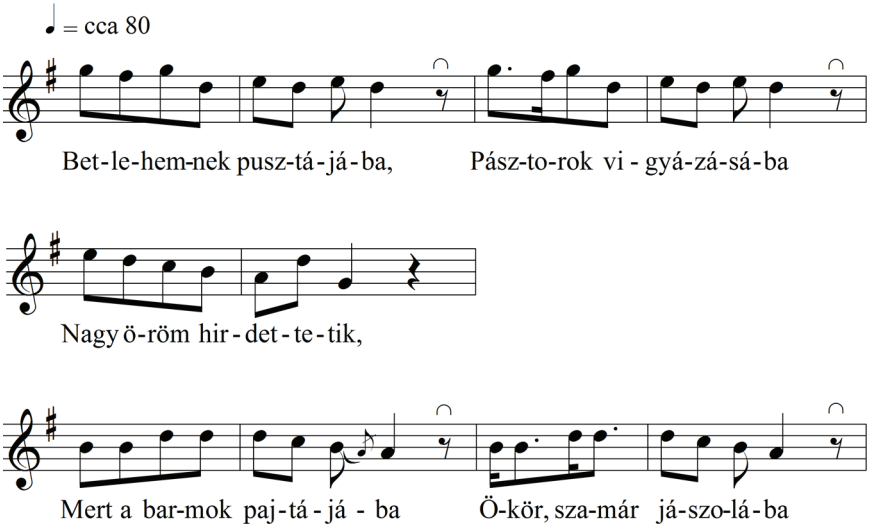

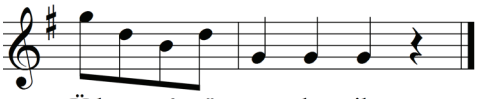

PÁSZTOROK *(fölocsúdnak és a betlehem elé térdelnek, együtt mondják):*
Ó, kicsi Jézus, mily nagy vagy te,
Oh, nagy Isten, mily kicsi vagy te!

MIND:

263-III.

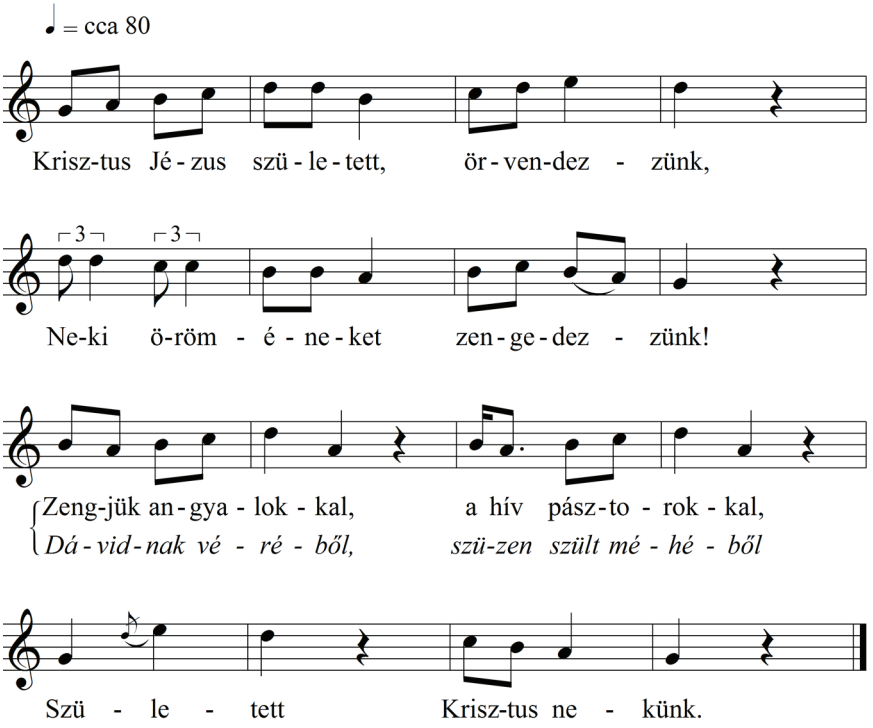

Dicsértessék a megváltó mindörökké!

39-be jöttek be hozzánk [a betlehemesek]. Majorba laktunk, a Rétmajorba Csókán. Hát az csak ëgy olyan házsor volt, de minden házhoz, ahova bëengedték, bementek.

Bëjöttek a szobába, a pásztorok lëfeküdtek, ki hova tudott és ott alvást színleltek. Szűz Márija mëg Szent József odaá'tak mindjá' a betlehem mellé ahová tëtték az asztalra, mëg mellé á't a két angyal és mindëgyik mondta *j*a mondókáját. A pásztorok, az ëggyik horkót, a másik beszét álmába, mindëggyik csináta a magájét, mëg énekőtek. És aztán mikó bëfejezték, akkor elmëntek. Ezëk, akik nálunk vótak, nem fogadtak el ëggyáltalán sëmmit, sëmmi ajándékot. No, úgy ëgy-két kalácsot mëgëttek, hogy mëgkináltuk, pár falatot ëttek, de italt nem fogadtak el.

Magyarkanizsa, Losonc Istvánné Körmöczi Borbála (66). Bodor A., 1995.

Losoncné születési helye Adorján. Ottani betlehemes játékra gyermekkorából nem emlékszik. Csókán, Rétimajorban látott betlehemezőket tízéves korában, akik másik helységből jöttek, de ma már kideríthetetlen, hogy honnét. (Csókára Oromhegyesről és Tiszaszentmiklósról is átjártak, lásd 247, 262.) Mivel nagyon érdekelte a betlehemezés, megjegyezte, bár szerinte lehet, hogy maradt ki belőle valami. A gyűjtő kérésére a teljes szöveget leírta, ezt közöljük az 1995-ben lakóhelyén, Magyarkanizsán készített hangfelvétel énekeivel kiegészítve.

I. *Csordapásztorok*. A betlehemes játékok leggyakoribb éneke.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 203-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

II. *Betlehemnek pusztájába*. Betlehemes variáns: 268-II, 271-II.

Dallamtípusáról lásd a 221. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

III. *Krisztus Jézus született, örvendezzünk*. 17. századi eredetű dallam (Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979 I. 122–123, II. 59–60), mely karácsonyi népszokás részeként vagy mint karácsonyi ének megtalálható az egész magyar nyelvterületen, mintegy 25 változatban. A mai egyházi énekeskönyvekben is szerepel.

Betlehemes variáns: 264-III, 274-IX.

Dallamtípusa: Típuskatalógus III/132.

Szövegváltozat a 264-III-ra vonatkozik.

Az adatközlő egy évvel később, 1940-ben egy másik betlehemest is látott Csóka-Rétimajorban: 264.

264. Betlehemes játék

Szereplők: három Angyal fehérben, glóriával a fejük felett, bal vállukon átvetve kék, széles szalag deréktájon megkötve. 1. pásztor, 2. pásztor, Öreg számadó, fejükön kucsma, kifordított sapka. Suba vagy báránybéléses kabát van rajtuk, a lábukon faklumpa, kezükben gamós bot.

1. ANGYAL *(belép a házba és hangosan köszön):* Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus! Szabad-e betlehemezni?

(Ha szabad, az Angyal meggyújtja a betlehemben a gyertyát, közben a pásztorok is bejönnek, lefekszenek, nyugvást színlelnek. Az Angyal énekel.)

264-I.

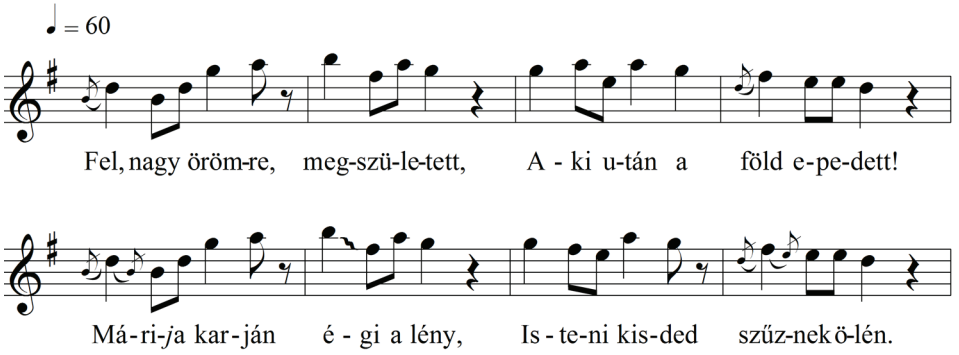

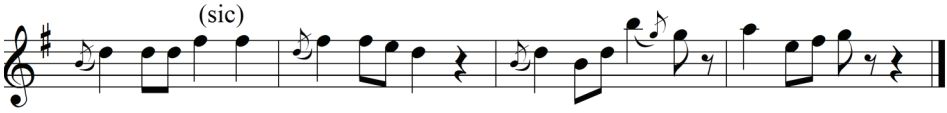

(Közben a másik két Angyal is bekapcsolódik és megismétlik újra.)

1. PÁSZTOR:
Pásztor pajtás, mi zajt hallok? Mi az a nagy fény Betlehem felett?
2. PÁSZTOR:
Nem tudom én, talán ellenség tört ránk.
1. PÁSZTOR:
Meneküljünk, rejtsük el bárányainkat, nehogy elvigyék!
2. PÁSZTOR:
Keltsük fel a számadót, majd megmondja, hogy mit tegyünk.
1. PÁSZTOR:
Édes gazdánk, keljen fel! Hű szolgái szólítják, segítségül hívják. Mit tegyünk?
2. PÁSZTOR:
Édes gazdánk, keljen fel! Ellenség tört az országra, lángban áll Betlehem városa.
ÖREG SZÁMADÓ *(nagy nehezen ébred, felkel):*
Mért zavartok meg álmomban,
Mért vagytok riadalomban?
1. PÁSZTOR:
Jaj, gazduram, Betlehem ég,
Ellenség pusztít, itt van a vég!
ÖREG SZÁMADÓ:
Az Úr legyen irgalmas árva életünknek!
Menjünk gyorsan, fussunk a nagy erdőnek!
ANGYALOK:

264-II.

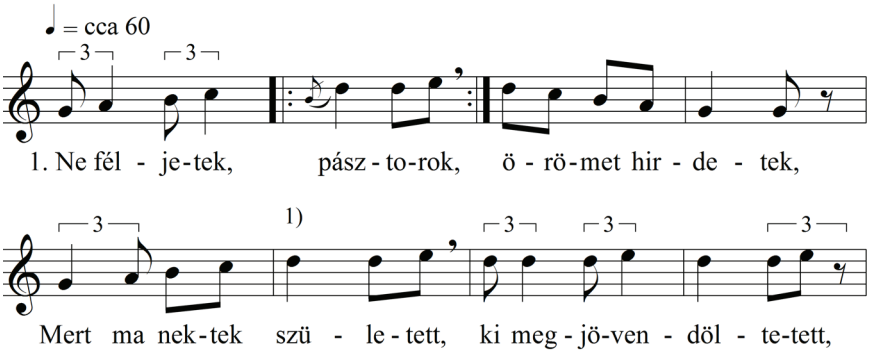

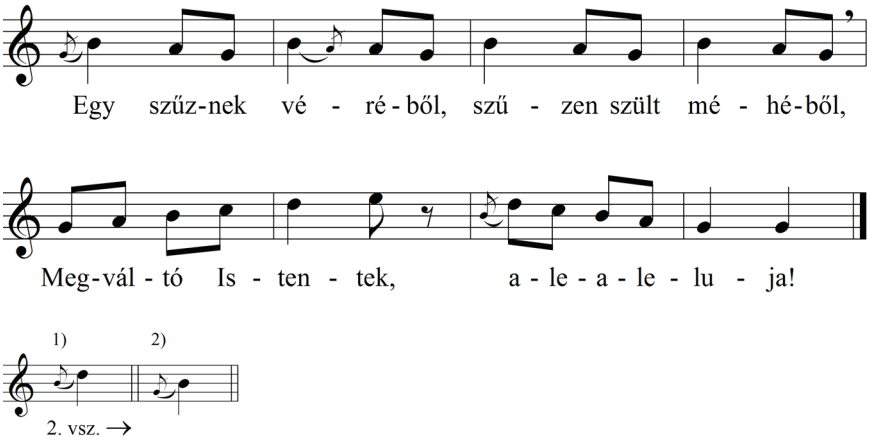

ÖREG SZÁMADÓ:
Pásztorok, halljátok az örömhírt?
A megváltó megszületett,
Ne féljetek, örüljetek!
1. PÁSZTOR:
Az, akiről gazduram esténként a nyáj mellett beszélgetett?
2. PÁSZTOR:
Nagy az ég kegyelme,
Hogy ezt megérni engedte.
ÖREG:
Legények, talpra fel!
Gyorsan induljunk el
Imádni a kisdedet,
Aki megszületett.
PÁSZTOROK:
Jó gazduram, hová menjünk,
A megváltót hol keressük?

ANGYALOK [264-II. dallamára]:

2. Hogyha pedig e csodát látni akarjátok,
Menjetek Betlehembe, és ez lesz a jeletek:
Fogtok ott jászolba takarva pólyába
Kisdedet találni, ale-aleluja!

ÖREG SZÁMADÓ:
Gyerünk, fiúk, Betlehembe vigyünk ajándékot!
Hódolattal köszöntsük a született megváltót!
MIND:

264-III. = 263-III. sz. szövegváltozattal.

ÖREG:
Énekelnek az angyalok,
Jászol felett csillag ragyog,
Megszületett a messiás.
PÁSZTOROK:
És ez mind, mind oly csodás!
ÖREG *(letérdel a betlehem előtt):*
Édes Jézuskám,
Minden kincsem, bárányom
Ajándékul felajánlom.
PÁSZTOROK *(letérdelnek):*
Nincs egyebünk, mint a szivünk,
Neked adjuk ezt a kincsünk.
PÁSZTOROK:

264-IV.

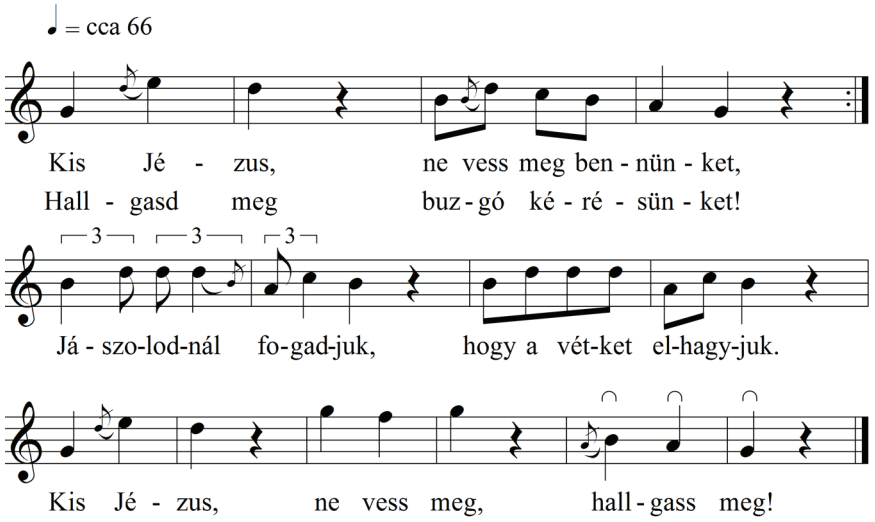

Dicsértessék a Jézus Krisztus! Boldog karácsonyi ünnepeket kívánunk a ház népének!

(Az 1. angyal eloltja a gyertyát, a másik kettő felemeli a betlehemet, és az 1. angyal után menve elhagyják mindnyájan a házat énekelve.)

Ezëknek volt ëgy tarisznyájuk, de mondták, hogy Elég lesz, még máshova is ēmëgyünk. – tehát nem úgy kéregettek. Nem is vót mán a szövegbe së ilyen.

Magyarkanizsa, Losonc Istvánné Körmöczi Borbála (66). Bodor A., 1995.

Az adorjáni születésű Losoncné ezt a betlehemes játékot gyermekkorában, 1940-ben látta Csóka-Rétimajorban. A gyűjtésről lásd a 263. ének jegyzetét.

A hagyományostól eltérő, újabb szövegben nem szerepel az adományra való célzás és a pásztorok mókázása sem. A játékhoz tartozó négy ének közül hármat a templomban is szokták énekelni.

I. *Fel, nagy örömre, most született*. A dallam és szöveg Gárdonyi Géza szerzeménye (*Éneklő Egyház*, 45), mely templomi használatból került a betlehemes játékba. Népi változatait nem gyűjtötték.

II. *Ne féljetek, pásztorok, pásztorok!* Betlehemes variáns: 241-I*, 243-II, III, 244-IV, VI, 245-II, IV*, 246-II, 247-I*, 252-I, 253-I*, 255-V*, 256-III*, 257-III, 269-IV*, 274-III, 276-VI, 278-V.

Dallamtípusáról lásd a 243-II. ének jegyzetét.

III. *Krisztus Jézus született, örvendezzünk* (*Éneklő Egyház*, 34). Betlehemes variáns: 263-III, 274-IX.

Dallamtípusáról lásd a 263-III. ének jegyzetét.

IV. *Kis Jézus, ne vess meg bennünket* (*Éneklő Egyház*, 26). Betlehemes variáns: 244-V, 250-I.

Dallamtípusáról lásd a 244-V. ének jegyzetét.

Losoncné édesapja holmijai között talált leírva egy további betlehemes játékot, melyről úgy hiszi, az 1920-as évekből származik. Kikindán járták apja és társai. (Édesapja, az adorjáni Körmöci Miklós – született 1897-ben – híres vőfély volt.) Ez újabb, műköltői alkotás, szereplői: Csapatvezető és pásztorai: Gazdagság, Szegénység, Szenvedés, Csüggedés. A kézirat énekeket nem jelez (Bodor-hagyaték).

265 Karácsonyi misztérium*

Szereplők: Angyal, Katona, 1. pásztor, 2. pásztor, Vén pásztor.

ANGYAL *(bejön, a betlehemet az asztalra téve csenget, s énekel):*

265-I.

1. Mennyből az angyal
Lejött hozzátok,
Pásztorok, pásztorok,
Hogy Betlehembe
Sietve menvén
Lássátok, lássátok.

2. Mert Isten Fia,
Aki született
Jászolba, jászolba.
Jászolba fekszik,
Barmok közt nyugszik
Szent Fia, Szent Fia.

3. Mellette vagyon
Az édesanyja,
Mária, Mária.
Ő onnan lészen
Idvezítőnknek
Szent anyja, szent anyja.

KATONA *(jön):*
A mennyei angyal küldött engem,
Hogy a Betlehemet megőrizzem.
Mindjárt jönnek utánam a pásztorok,
Akik nekünk majd jó hírt mondanak.
1. PÁSZTOR *(jön):*
Adj Isten, jó napot! Lám, én is itt vagyok,
Toprongyos bocskorom ámbár igen szuszog.
Két pajtásom is volt, de azok elvesztek,
Ha egyet füttyentek, mindjárt előjönnek *(iszik)*.

2. PÁSZTOR *(jön):*
Adj Isten, jó napot! Lám, én is itt vagyok.
Pajtás, a torkomat már szárazon hagyod?
Add errébb hát hamar aztat a kulacsot *(iszik)!*
KATONA és a két PÁSZTOR *(énekelnek):*

265-II.

1. Szűz Mária e világra nékünk Szent Fiát hozá.
A jászolba helyeztetvén őtet, imigyen szóla:
Aludjál, magzatom, nyugodjál, virágom!
Így énekelvén és örvendezvén.

2. Ökör, szamár őreá lehelvén mintha mondanák:
Úr és Isten most közöttünk fekszik, együtt vigadjunk!
Már az égi madarak és erdei vadak
Őtet imádják és magasztalják!

2. PÁSZTOR *(ásít):*
Ejnye, pajtás, már kilenc-tíz óra felé jár az idő, jó volna magunkat eltenni holnapra!
(Erre a két Pásztor lefekszik a földre és nagy horkolás közt alusznak.)
ANGYAL *(énekel):*

265-III.

Gloria, gloria in excelsis Deo!
Miként pásztorok alusznak és nyugosznak.
Keljetek fel, pásztorok,
Tinéktek jó hírt mondok,
Mert született Jézus, Jézus,
Alleluja, alleluja!
(Ekkor pálcájával ráüt az 1. pásztor subájára.)

1. PÁSZTOR *(felkél s énekel):*

265-IV.

Ó, mely jóízű[e]t elaludtam!
Álmomban nagy zendülést hallottam,
Mert az égi madarak is örvendeztek,
Az angyalok is [a] mennyben énekeltek.

ANGYAL *(a 2. pásztorhoz):*
Kelj fel, Peti, Bandi! A juhok Belgrádon is túl járnak a kóróba!
2. PÁSZTOR *(álmosan):*
Micsoda kóróba jár az eszed Belgrádba?
ANGYAL *(pálcájával ráüt a 2. pásztor subájára):*
Kelj fel, Peti, Bandi, kelj! Megfogom a lábadat, húzlak a kúckóba, mindjárt úgy bánok veled, mint tímár a bőrrel! *(2. pásztor fölkél.)*
KATONA *(énekel):*

265-V.

Keljetek föl, pásztorok, pásztorok,
Íme nagy csodát láttok!
Hol angyalok énekelnek,
Betlehembe siessünk,
Siessünk, ne késsünk,
Hogy még ezen az éjtszakán ott lehessünk!

1. és 2. PÁSZTOR *(énekel):*

[Ism.] Siessünk, ne késsünk,
Hogy még ezen az éjtszakán ott lehessünk,
Ott urunkat, Jézusunkat tisztelhessük!

KATONA:
Álom-e vagy látás, azt meg nem foghatom,
Csakhogy ezen, pajtás, nagyon csodálkozom.
VÉN PÁSZTOR *(kívülről):*
Merre menjek? Erre mék,
Hátha rájok találnék.
Pásztortársim, hol vagytok,
Merre legel nyájatok?
1. és 2. PÁSZTOR:
Erre jöjj, te vén csont, itt vagyunk!
VÉN PÁSZTOR *(kívül énekel):*

265-VI.

Halljátok, új hírt mondok,
Pásztortársim, nagy dolgok
A jászolnál történének,
Hol angyalok énekelnek,
Glóriákat kiáltanak.
Tán fő pásztor született,
Isten Bárányává lett.

1. és 2. PÁSZTOR:

[Ism.] A bűn és a szeretet
Ilyeneket elkövet!

VÉN PÁSZTOR *(kinyitja az ajtót s a küszöbön beesik):*

Ejnye, a fikását, hát itt is felbuktam! Hát tik, pajtásaim, hol a manóba jártok itt? Olyan régen kódorgok utánatok, hogy még! Alighogy rátok találok!

KATONA:

Hát te, vén csont, hova bődörögsz? Talán az Angyal téged is megintett? Most Betlehembe velünk akarsz jönni? Hanem mondd meg előbb, tudsz-e imádkozni?

VÉN PÁSZTOR:

Tudok hát perecet porcogtatni, két-három kulacs bort elmorzsolgatni. Hanem mondjunk csak a házigazdánknak egy szép nótát!

MIND *(énekelnek):*

265-VII.

1. Pásztortársak, új hírt mondok,
Jertek velem, csodát láttok!
Egy szép szűz az éjtszakán
Fiacskát szült a szénán.
Hej, hej, hej, hej, hej,
Hogy lesz szűz emlőmbe tej?

2. Az angyal is ím, hirdeti,
Hogy szűz Szent Fia születik.
Azért tehát keljünk fel,
Betlehembe menjünk el!
Haj, haj, haj, haj, haj,
Úgy repüljünk, mint a raj!

3. Íme, a jászolban fekszik,
A barmok között melegszik.
Állván a sok angyal is,
Az ő szép szűz anyja is.
Ó, ó, ó, ó, ó,
Boldog az az istálló!

4. Üdvöz légy, szép kis gyermecske,
Betlehemi hercegecske!
Ez élet után, kérünk,
Légy egekbe vezérünk!
Az lesz, az, az az,
Mivel jó vagy és igaz.

Nagykikinda. Török K., 1872 előtt.

I. *Mennyből az angyal*. Változata dallammal: 257-IV.

II. *Szűz Mária e világra nékünk Szent Fiát hozá*. Változata dallammal: 323. karácsonyi ének.

III. *Gloria, gloria*. Változata dallammal: MNT II. 354-II.

IV. *Ó, mely jóízűet elaludtam*. Változata dallammal: 285. karácsonyi ének, utótagjában másféle szótagelrendezéssel.

V. *Keljetek föl, pásztorok, pásztorok!* Dallama azonosítatlan. Utolsó két sora *(Siessünk, ne késsünk)* 254-V. betlehemes második felének variánsa.

VI. *Halljátok, új hírt mondok*. Változata dallammal: 219. karácsonyi köszöntő, MNT II. 363-VI.

VII. *Pásztortársak, új hírt mondok*. Változata dallammal: 248-III. betlehemes.

A betlehemes játékot Papp György is megjelentette (Papp 1994, 147–152).

266 Betlehemező*

Öten vannak: két Angyal, az egyik fején piros, a másik fején pedig zöld csákó van, fehérbe öltözve, oldalukon fakard; három Juhász ingben, gatyában és subában.

A Juhászok kint maradnak a konyhában és lefekszenek.
ANGYALOK *(beviszik a betlehemet a szobába és éneklik):*

266-I.

1. Mönyből az angyal
Lëgyütt hozzátok
Pásztorok, pásztorok,
Kik Bötlehembe
Si*j*etve mönnyünk,
Lássátok, lássátok!

2. Az Isten Fi*j*a,
Ki ma születött
Jászolba, jászolba.
A' lészön néktök
Üdvözítőtök
Valóba, valóba.

(Hangosan mondják:)
Glórija, glórija!
ÖREG JUHÁSZ:
Hallod, pajtás? Gomolya!
ANGYALOK:
Glórija in ekszelzűjó!
2. JUHÁSZ:
Hallod, pajtás? Baktër türköl a toromba!
ANGYALOK:
Glórija in ekszelzűó!
3. JUHÁSZ:
Hallod, pajtás? Angyalszólás!
ANGYALOK *(éneklik):*

266-II.

Pásztorok, pásztorok, keljetök föl!
Örömet, örömet mondok néktök,
Mert született az messi*j*ás,
Kit megjövendölt az Írás.

ÖREG JUHÁSZ *(fölkel s énekli):*

266-III.

1. Szaporán keljetök föl, bujtárok!
Az angyal azt mondta, hallottátok:
Üdvözítőt, ím, maj' láttok,
Vélem ëgyütt imádjátok!

2. JUHÁSZ *(fölkel s énekli):*

2. A' sëm tudja gazdánk, mőre mönnyünk!
Azér csak sürgesse, hogy si*j*essünk.
Angyal szavát úgy értötte:
Született kis Jézus Bötlehömbe.

3. JUHÁSZ *(énekli):*

3. Íme, amott látok fényösségöt,
Bizonyos angyali jelenségöt!

ÖREG JUHÁSZ *([tovább] énekli):*

Erigy, Bandi, nézd mög, ott vagyon-ë?
Bízvást odamöhetünk-ë?

1. JUHÁSZ *(odamén a betlehem elé, letérdepel, benéz):*

4. Ott vagyon bizonnyal, már mögnéztem,
Hogy odaértem, betekintöttem.
Jaj, ott fekszik a jászolba,
Be vagyon takarva posztócskába.

MINDNYÁJAN *(éneklik):*

266-IV.

1. Hej, víg juhászok, csordások,
Sörkendöznek a fórások!
De gyönyörű ez az éjjel,
Bárcsak tekíntsetök széjel!

2. Nézzetek Bötlehöm felé,
Micsoda nagy fényesség lött!
Ëgy szép csillag amint szállott,
A pajta fölött mögállott.

3. Ëgy csillag támadt Jákobbul.
Föl is sörkentem álmombul,
Mer álmomba láttam tüzet,
Mely jelentött anyát, szűzet.

4. De régön is fúj már szele,
Ez tëhát annak a jele,
Hol születött a messijás,
Kit mögjövendölt az Írás.

ÖREG JUHÁSZ:
Ó, të álmos Rebike,
Mit szunnyadsz a padkán?
Jobb vóna, ha a farod
Riszálnád a rokkán!
Az anyád is ott halt mög
A száraz patkácskán.
Kiridom, karidom,
Nagyot ütök a farodon!

(A három Juhász táncol.)
ANGYALOK *(éneklik):*

266-V.

Fújjad, Istók, a dudát,
Të mög, Pëtri, furulyát,
Húzz rá, Makszus, ëgy nótát,
Pöngesd hegedűd húrját!
Aki nevet bennünket,
Szívből imádjuk űtet.

Dicsértessék a Jézus!

(Mikor kifelé mennek:)

266-VI.

Elindulának
És el is jutának.
Szűz Márijának
Jó napot mondának.

Törökbecse. Kálmány L., 1879 és 1882 között.

I. *Mönnyből az angyal*. Változata dallammal: 257-IV.
II. *Pásztorok, pásztorok, keljetek föl!* Változata dallammal: 317. karácsonyi ének (III. sora 3–4. ütemének kihagyásával).
III. *Szaporán keljetek föl, bujtárok!* Változata dallammal: 254-II.
IV. *Hej, víg juhászok, csordások*. Változata dallammal: 260-II.
V. *Fújjad, Istók, a dudát!* Változata dallammal: 218–219. karácsonyi köszöntő (II–III. sorának kihagyásával).
VI. *Elindulának*. Változata dallammal: 261-II.

267. Betlehemes játék töredéke

– Kelj fő', Kis juhász, me' akkorát rád vágok, hogy kismacska ugrik ki belülled!
KIS JUHÁSZ *(mélyebb hangon):*
Addig nem kelek fő', még a gazdasszonnak látom a szíve szándékát.
Nyútózkodik a pócra, vöszi lë nagy szál kóbászát.
Tödd el, Öreg!
ÖREG:
Eltöttem má'.
Kelj fő', Kisebb juhász!
KISEBB JUHÁSZ:
Addig nem kelek fő', látom, a szelelő dombon jártam,
Ëgyszërre csak a nagy, fényes csillagot láttam.
Úgy mëgijedtem, vót ëgy nagy tajtékpipám, még azt is ottfelejtöttem.
Kelj fő', Öreg pajtás, mer kilencvenkilenc kiskutya kiugrik belülled! Addig a fenekedre vágok.
ÖREG:
Nem kelök fő'!

Nem tudom tovább.

Gy: Mikor táncoltak, hogy csinálták?

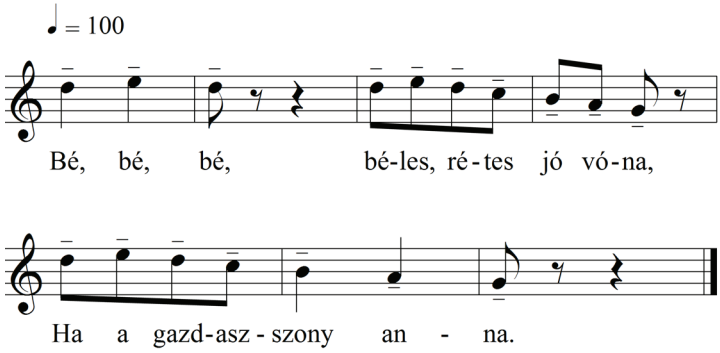

Dicsérjük a Jézust!

Törökbecse, Szabó Istvánné Miklós Margit (72). Burány B., 1975.

Ütempáros, gyermekjátékdalokra emlékeztető dallam.

268. Betlehemi játék

Hat szereplő van, ëgy Király, két Angyal, három Makszussal [Kis juhász, Gyurka, Öreg].

KIRÁLY *(bëmëgy ëgy házhoz):*
Jó napot, jó urak, kik e házban laktok!
Társaim kint vannak, vélem betlehemet járnak,
Behívnám őket is, mert igen nagyon fáznak.
Mit szóltok e szép szóhoz, szabad-e vagy nem?

(A gazda azt mondja, hogy szabad. Akkor bemëgyünk, a két Angyal a Királlyal. A Makszusok kint maradnak.)

KÉT ANGYAL, KIRÁLY:

268-I.

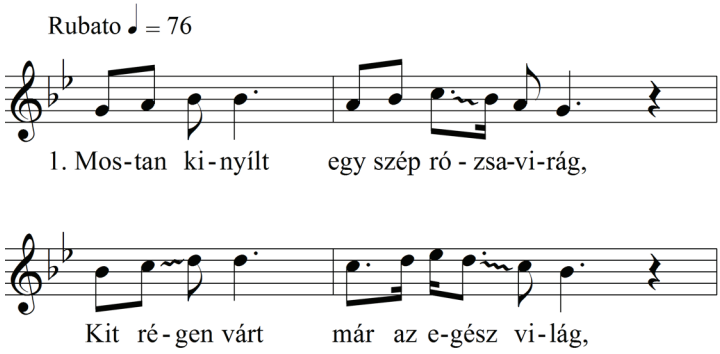

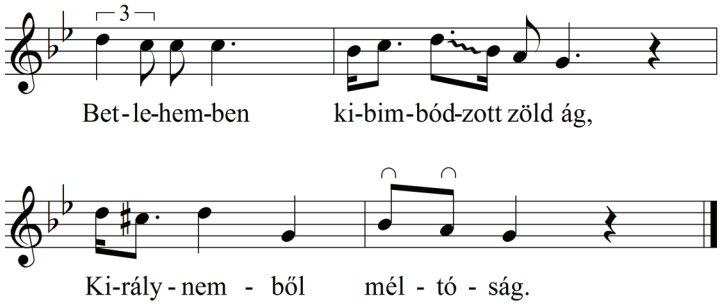

2. De nem talált szállást a városon.
Maradása lőn csak egy szálláson,
Mert lakosok inkább gazdagokon
Kaptak, mintsem Jézuson.

KIRÁLY *(fölkéri a Kis juhászt):*

Én vagyok az a hírös betlehemi kis Király, ki két angyallal két ördög keziből megmentettelek. Kis juhászom, gyere be!

KIS JUHÁSZ *(kopog és bejön):*

Én vagyok a csicsiriborsónak a legkedvesebb kisfia, ki két angyallal két ördög keziből megmentettelek. Kit anyám a kéményen ki-begyugott és vélem a többieket ijesztgette.

De ne csudálkozzanak rajtam,
Hogy a lábam, mint az ekeszarva,
Mert erre illik ám a hortobágyi lagosszárú, piros csizma.
De én azt addig be nem bizonyíthatom,
Még a Gyurka komámat be nem hívom.
Gyere be, Gyurka, gyere be!

GYURKA *(na most bejön):*

Adj Isten, jó napot! Már én is idebe vagyok. Kárász fődjén jártam, a gatyám korcában ëgy nagy pëcikulust tanátam. De attúl úgy mögijedtem, hogy melülem még az Öreg Makszus zapámat is ëvesztöttem. De sëbaj, ëgyet-kettőt füttyentök.

Piszkafa, pemete,
Te vén mocskos, gyere be!

ÖREG *(a' zajtón kívül azt mondja):*

Nem mék, me' árok van előttem.

GYURKA *(mëgén mondja neki):*

Gyere be, Öreg, gyere be!

ÖREG MAKSZUS *(mëgén azt mondja):*

Nem mék, me' attu félëk, hogy a jó háziasszon teleönti a jó csizmám szárát jó pálinkávā', borrā', karácsonyi pálinkávā'.

GYURKA *(azé' csak azt mondja neki):*

Gyere be, Öreg, gyere be!
Piszkafa, pemete,
Te vén Öreg, gyere be!

ÖREG *(bejön, rátámad a Gyurkára mëg a Kis juhászra):*

Hát tik, Rákóczi fene fickók, tik idebe zisztok, zösztök, a' zöreg Makszus zapátokról mëg nem is gondoszkodtok?

GYURKA mëg a KIS JUHÁSZ:
Innánk, Öreg, de nincs mit.
KIRÁLY és a KÉT ANGYAL:

268-II.

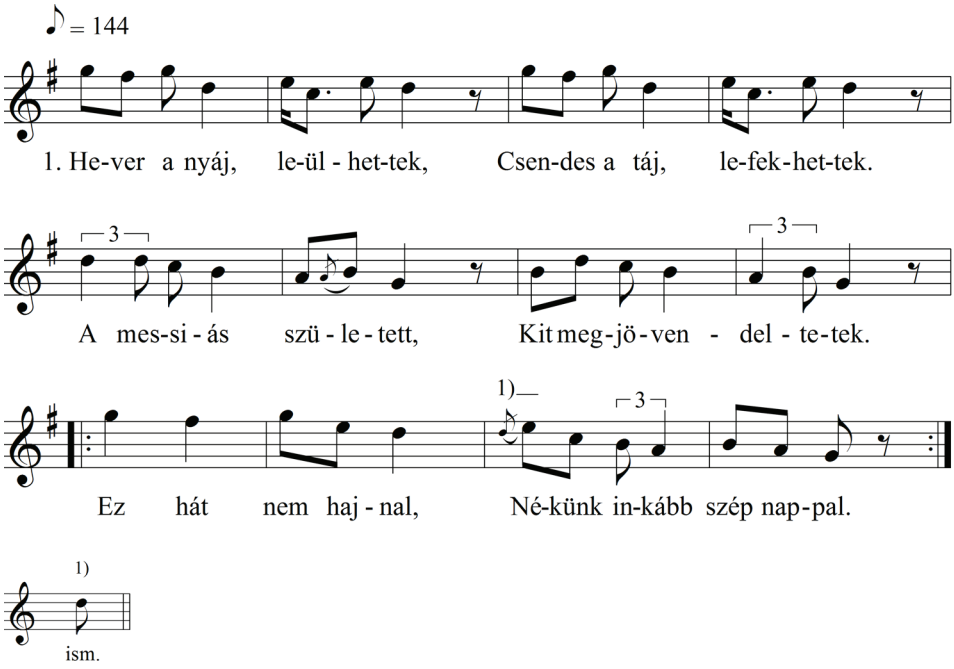

KIS JUHÁSZ:
Hallod, pajtás? Gömölye!
GYURKA *(beleszól):*
Jó vóna, kettő-három a subám alá pördűne!
ÖREG MAKSZUS *(is beleszól):*
Azt még az öreg Makszus zapátok is mögönné, ha úgy vóna.
KIS JUHÁSZ *(mëgint közbeszól):*
Hallod, pajtás? Tarka bikaborju bőrjegyzik [borjadzik] a jászolba, kilencvenkilenc csicskora a farkába. Mikó bontsuk azt ki?
GYURKA *(mëgén beleszól):*
Hónap dé're.
ÖREG MAKSZUS *(më mëgén):*
Há' estére.
KIRÁLY és a két ANGYAL *(eléneklik a fölkelésre a' zéneket):*

[268-II. dallamára]

2. Keljetek fel, jó bojtárok,
Az angyalszót hallgassátok!
A messiás született,
Kit megjövendeltetek.
Ez már nem hajnal,
Nékünk inkább szép nappal.

(Fölkel Gyurka és a Kis Juhász, a' zÖreg Makszus fekve marad. Mögütik a láncos bottal, mint a juhászoknak van, ódalba verik. A' zÖreg alszik.)

KIS JUHÁSZ *(azt mondja):*
Kelj föl, Öreg, kelj föl!
ÖREG MAKSZUS *(azt mondja ēre):*
Három ice tejföl.
KIS JUHÁSZ *(mëgént):*
Hallod, Öreg? Kelj fő'!
ÖREG MAKSZUS:
Ha fölükted, nyald fő'!
GYURKA *(rávág ëgy nagyot a hátára):*
Nem az, Öreg. Kelj fő', mönyünk Betlehembe!
ÖREG MAKSZUS *(félig álomba van, azt mondja):*
Mönyünk meleg tehenbe?
GYURKA:
Nem meleg tehenbe. Azt mondja, hogy mönyünk Betlehembe.
ÖREG MAKSZUS:
Áhán, Betlehembe.
(Akkó nekiáll a Kis juhász mëg a Gyurka, oszt nagy nehezen fölemelik a' zÖregët. Aládugják a botokat lánccal és fölemelik.)
ÖREG MAKSZUS *(azt mondja ēre):*
Ó, ó, fiaim, hát minek is háborgattatok, mikor olyan jókru' álmodoztam!
GYURKA és KIS JUHÁSZ:
Mit, mit, Öreg?
ÖREG MAKSZUS:
Kánán földén jártam,
A gatyám korcába ëgy nagy pëtyikulust tanátam.
Mëgfogám a lábát, kicsapám a hóra.
Uccu, pikulus, nem vagy már a korcba, hanem a hóba!
ÖREG, GYURKA és KIS JUHÁSZ *(összeá'nak és táncot kezdenek a szobába a láncos botokkal. A mönyecskék haragudtak. Fő' vót mázóva abba az üdőbe, ugye, ulyan vót a szoba. És jó' lëverték ám ezt a vas-, fabotot mëg mindënt):*
Táncójunk ëggyet körbe-körbe!

268-III.

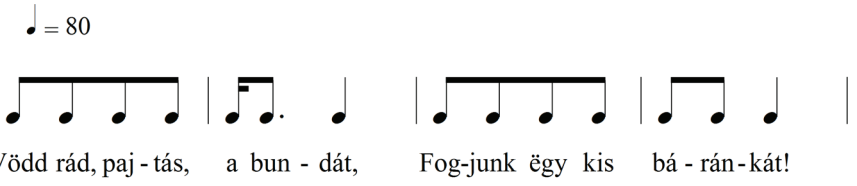

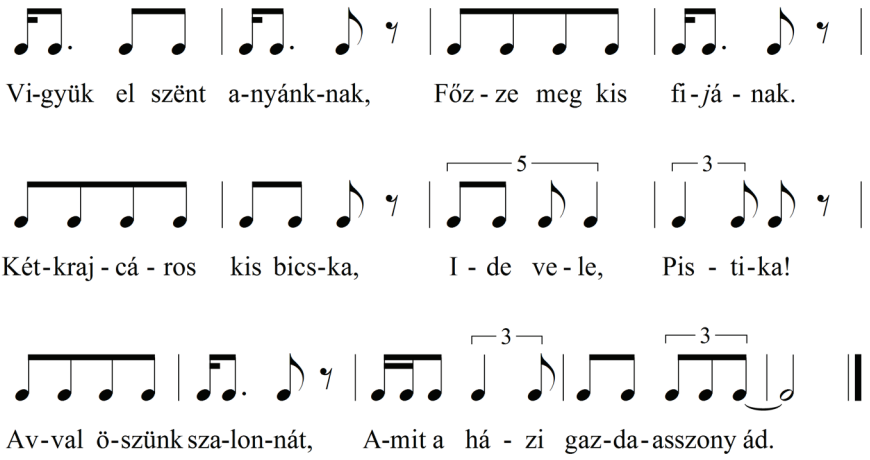

KIRÁLY:
Gyere, Kis juhász, csókold më̈g a Jézuskát!
KIS JUHÁSZ *(odamë̈gy):*
Édös kis Jézuskám, hoztam ë̈gy kis írócskás vajacskát,
De azé' csókolom a Jézuskát.
GYURKA *(is odamë̈gy):*
Édös kis Jézuskám, hoztam ë̈gy kis báránykát,
De azé' csókolom a Jézuskát.
KIRÁLY *(a'zÖregnek azt mondja):*
Gyere, Öreg, csókold më̈g a Jézuskát!
ÖREG MAKSZUS:
A Mariskát?
KIRÁLY:
Nem az, Öreg, a Mariskát, hanem a Jézuskát.
ÖREG MAKSZUS *(më̈gént mondja):*
A Juliskát?
KIRÁLY:
Nem az, Öreg, a Juliskát, hanem a Jézuskát.
Ejnye, Öreg, de sok baj van veled! Jártá' të̈ már iskolába?
ÖREG MAKSZUS:
Jártam istállóba.
KIRÁLY:
Üsmeröd a bötűt?
ÖREG MAKSZUS:
Üsmeröm a söprűt.
KIRÁLY *(most már ë̈gy kicsit ugye... Azt mondja neki):*
Hát vess magadra körösztöt!
ÖREG MAKSZUS:
Mögögyem a perecöt?
KIRÁLY:
Nem az, Öreg, nem a perecöt. Hanem gyere, Öreg, csókold më̈g a Jézuskát!
ÖREG MAKSZUS *(odamë̈gy, leborul szépen a kis templom elébe és azt mondja):*

Édös kis Jézuskám, hoztam volna ëgy kis írócskát, vajacskát, de a kutyák rám szaladtak, mikor a határba ott kint jártam. A bögre szétfolyt, a téföl összetört. Így hát, édös kis Jézuskám, nem hozhattam sëmmiféle ajándékot, de azé' dícsérëm mindég a Jézuskát.

(Most elindulnak kifelé.)

MINDNYÁJAN:

268-IV. = 261-II. sz.

Ezt, amit előadtam, ezzel én is voltam sok évig betlehemes, és a templomba is mentünk, vittük a templomba azt a betlehemet.

Felsőmuzslya, Bécsi Mihály (36). Kiss L., 1968.

Bécsi Mihály szövegmondása ízes, éneklése nótás színezetű.

I. *Mostan kinyílt egy szép rózsavirág*. Betlehemes variáns: 255-IV*, 256-II*, 258 (említés).

Dallamtípusáról lásd a 197-I. bölcsőjárás jegyzetét.

II. *Hever a nyáj, leülhettek*. Betlehemes variáns: 263-II, 271-II.

Dallamtípusáról lásd a 221. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

III. *Vödd rád, pajtás, a bundát!* Ritmikus szövegmondás.

IV. *Elindulának*. A betlehemes játékok leggyakoribb éneke.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 203-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

269 Karácsonyi misztérium*

Szereplők: Angyal, 1. pásztor, 2. pásztor, Kolédo.

ANGYAL *(mikor a kápolnát letették):*

Glória in precipti!

1. PÁSZTOR (*bejön*):

Adjon Isten, jó estét! Angyal jelenését láttam, szavát is hallottam, azért betértem, hogy lássam, mit adott az ur. *(Botjával megüti az ajtót s kiált:)* Hej!

2. PÁSZTOR *(bejön):*

Szalonnás jó estét adjon Isten a házigazdának és gazdasszonnak! Az Angyal hirdeti, hogy Jézus született. *(Úgy tesz, mint az előbbi.)*

KOLÉDO *(öreg ember, bejön):*

Zsódéros jó estét kívánok!

Látom, szerelmes fiaim, hogy ti itt benn esztek-isztok,

A ti vén Kolédo apátokról nem is gondolkoztok.

2. PÁSZTOR:

Hallgass, te vén Kolédo, mert úgy jó' tartunk ecetes tökmaggā', hogy a füled is kétfele áll!

KOLÉDO:

Nem, aszondom én, szerelmes fiaim. Hanem feküg̈yünk le a fődre és lógassuk le a lábunkat! *(Lefeküsznek.)*

ANGYAL *(énekel):*

Glória!

1. PÁSZTOR:

Hallod, pajtás, hínak bürköt kaszányi.

ANGYAL *(énekel):*

269-I.

Nagykarácson napján…

ANGYAL *(ismét énekel):*

269-II.

Mennyböl az angyal
Lejött hozzátok,
Pásztorok, pásztorok,
Hogy Betlehembe
Sietve menvén
Lássátok, lássátok.
Mer kis Jézus született,
Nekünk üdvözitőnk lett.
Imádjuk őtet, imádjuk őtet!

PÁSZTOROK *(fölkelve, együtt):*

269-III.

Pásztorok, kējünk fel!
Gyorsan indújunk el
Betlehem városába,
Rongyos istálócskába!
Siessünk, ne késsünk,
Hogy mi még ma éjjel odaérhessünk.

269-IV.

Nosza, tehát hagyjuk itt, hagyjuk itt nyájat és a gulyát!
Betlehembe siessünk, a kis Jézust keressük!
Fogd, Miska, sípodat, te is, Jancsi, dudádat,
Én is fogom furulyámat:
Dir-dur dalala, dicem, dicem dalalala.

ANGYAL:

Csib, bende-bunda, vajon mit osztoztok ezen a szent estén, mér nem vigadoztok? Látjátok, fráternak mily nagy tarisznyája? Mér nem vettek bele hurkát vagy kóbászt vagy a disznónak legnagyobb combját?

Lám, megmondtam, fráter, hogy jobban siessünk,
Elejtettük késünk, csak koppan a szemünk.
Amott gyün a nagy tél borzas szakálával,
Fenyeget már minket tüzes korbácsával.
Aki el nem készült tágas bocskorával,
Nem győzi a házát tüzelni szalmával.

Nagybecskerek, egy öreg, vak koldus. Hantz Gy., 1876 körül.

I. *Nagykarácsony napján.* Azonosítatlan ének.

II. *Mennyből az angyal*. Változata dallammal: 257-IV. Az ismert karácsonyi ének valószínűleg ütempáros függelékkel folytatódott, melynek dallama azonosítatlan.

III. *Pásztorok, kējünk fel!* Változata dallammal: 254-V.

IV. *Nosza tehát hagyjuk itt, hagyjuk itt*. Változata dallammal: 264-II (MNT II. 365-X).

270 Karácsonyi misztérium töredéke*

Szereplők: Angyal, Öreg juhász, Kis juhász, 2. juhász.

270-I.

1. Csordapásztorok
Midőn Betlehemben
Csordát őrizének
Éjjel a mezőben,

2. Isten angyali
Jövének melléjük.
Nagy félelemmel
Telék meg ő szívük.

ANGYAL *(első vers):*
Pásztorok, miért féltek?
Örömet mondok néktek.
Eljött már a várt messiás,
Kit megjövendőlt az Irás.
Pásztorok, miért féltek?
(második vers:)
Készüljetek, utra jertek
Betlehembe, ahol néktek
Lészen nagy örömetek.
Tireátok Jézus vár ott,
Aki mennyből alászállott.
Pásztorok, hát jöjjetek!
ÖREG JUHÁSZ:
Pásztorok, fiaim, hamar keljetek föl!
Angyalok jöttek örööménekekkel.
Azok hozták hírül: messiás született,
Ki megváltja az emberi nemet.
KIS JUHÁSZ:
Ó, édes Jézuskám! Szegény bojtár vagyok,
Nincsen arany pénzem, amit lábaidhoz tegyem,
De amim van, azt szivesen lábaidhoz teszem.
2. JUHÁSZ:
Ó, édes Jézuskám! Szegény bojtár vagyok,
Úgy hiszem, az is maradok,
Míg csak meg nem halok.
Meguntam a gazdát, más gazdához megyek.

I. *Csordapásztorok*. Változata dallammal: 271-I.

271. Betlehemes játék

Vót az Angyal, én vótam az 1. pásztor, akkor a 2. pásztor, a 3. pásztor, az Öreg. Vót oan kis templomunk, mëgvan még most is. Osztand mikor odajértünk a házhó, ahova be akartunk mënni, akkor ëkezdtük danúni elsőbb is a Csordapásztorokat.

271-I.

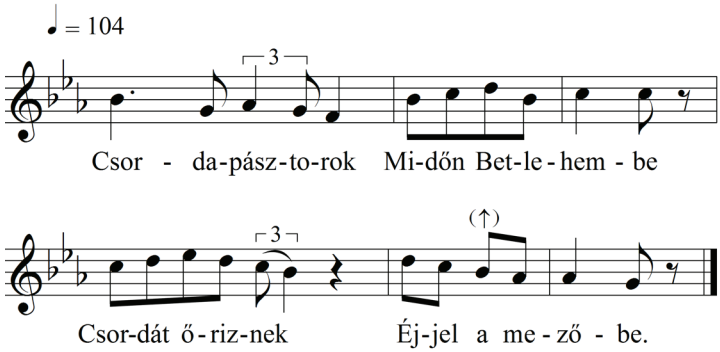

No, akkor bëgyittünk, lëtëttük a templomot az asztāra. Égëtt benne gyërtya, vótak benne szép képek, ez a Krisztus születési képek. Akkor elkezdëtt az Angyal – fehír, magas sipkája vót nekije –, hogy Mënybül az angyal. Ēdanút ëgy verset. Akkor gyütt be az 1. pásztor, például én: bunda rajtam, szakáll, nagy, csörgős bottā'. Lánc vót, oan darab lánc, két-három rét.

Gy: Szög volt-e a végében?

– Természetëssen. Azé, hogy mikó mëntünk kifelé... [felesége közbeszól:] Ahol vót lányos ház, hogy jó' főtörjék a ház fődjét. Lëgyën dóga a nagylánnak.

[Birinyi András:] No, akkor bëgyütt az 1. pásztor.

1. PÁSZTOR:

Jó estét kívánok!

Én hoztam a Jézuskának legszëbb ajándékot, ëgy göndör szőrű báránkát.

(Akkor bënézëtt abba a templomba. Ugyë ott vót kicsináva sárbú olyan kis birka vagy bárány. Be vót ragisztva gyapjúval, majdnëm úgy nézëtt ki, mind a bárány. Akkor ēkezdtük a másik verset danóni az Angyalkával: Mënybül az angyal. Mikor ëgy verset ēdanótunk, gyütt bé a Középső pásztor.)

2. PÁSZTOR *(bëköszönt, bëhajút a templomba, oszt mondja):*

Én hoztam a Jézuskának legszëbb ajándékot, ëggy irhát, mirhát, subát, mit tudom én.

(No, akkor a' jis segítëtt énekőni. Ēdanótuk mëgënt csak a Mënybül az angyalt, csak mindig másik verset. Utoljára gyitt bé ja' zÖreg, öregëssen.)

ÖREG *(bëgyütt a' zajtón, ű is bëköszönt, odahajút [a templomhoz]):*

Én hoztam a Jézuskának legszëbb ajándékot... Nem tudom, mondott valamit, sajtot-ë, mit tudom én.

(No, akkó ahogy á'tunk a templom körül:)

Hát tik, juhászok, itten korhëlkodtok?

Ëngëm magamat a birkákná' hattatok!
A farkasok rëjám rohantak, igën mëgijedtem.
(Akkó ëgy valamëllik oda:)
Sëbaj, Öreg, csakhogy mëgmënekűté! Kifáradtá? No, akkó feküdjünk lë!
(Akkor a botot körösztül tëttük, ëgynek a botját. Elsőbb lëfeküdt az Öreg, akkó mink ketten, ëgyik az ëggyik felü', másik a másik felü'. Beszégettünk:)
Hallod, pajtás? Gomolya!
– Ej, de jó vóna ëgy tányér túrús csuta(!), ha vóna!
– Áj, akkor még a' zÖregnek is annánk belőle.
ANGYAL *(elsőbb, mikor akartunk lëfeküdni, akkor énekőte):*

271-II.

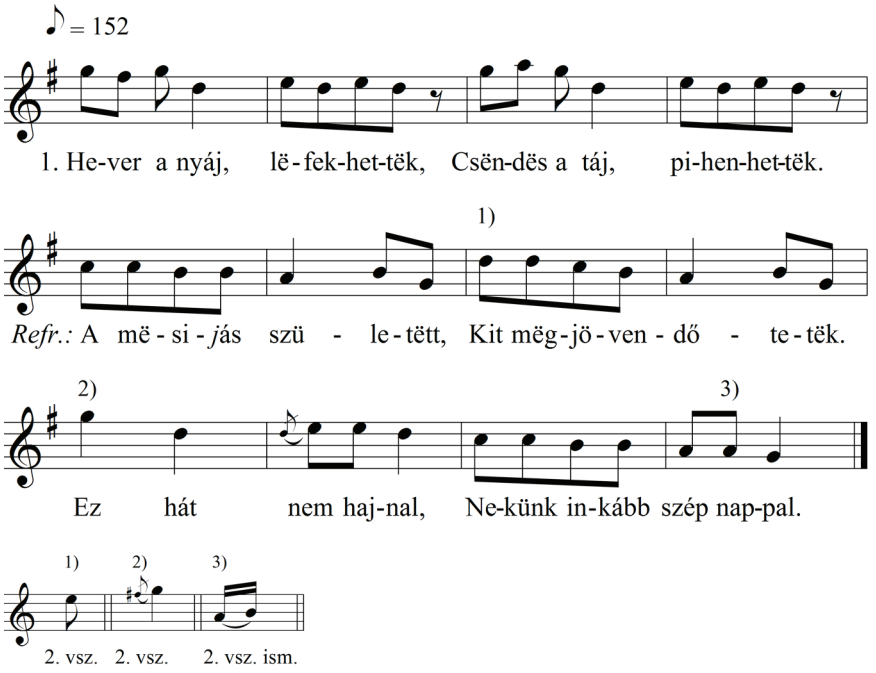

2. Keljetëk föl, jó pajtások,
Az angyalszót hallgassátok! *Refr*.

(Mikó eztet elénekőte, akkor köllött főkëni. Emelgettük ott ëgymást. Elsőbb főkët az 1. pásztor, akkor főkët a másik is, de a bot körösztű vót téve a' zÖregnek. Emëtük föl az Öregët. Mikó ëgy kicsit fölemëtük, visszaejtëttük. Kéccë' is visszaejtëttük.)
ÖREG *(főkelt. Aszondja):* Áú!
1. PÁSZTOR:
Áj, de jót aludtam, de még jobbat álmodtam!
2. PÁSZTOR:
Mit álmodtá', pajtás?
1. PÁSZTOR:

Én azt álmodtam, hogy a gazdasszonyunk akkora szál kóbászt adott, hogy háromszor körűcsavartam a dërëkamon, oszt még a kutyák a falu végin húzták a végit, oan hosszi vót a kóbász. Hát të, pajtás, mit álmodtá?

2. PÁSZTOR:

Én mëg azt álmodtam, hogy a gazdurunknak kedve szottyant, főkapta a kancsút, lëszaladt a pincébe. Olyan kancsú bort hozott, hogy mindnyán ittunk belüle, még az Angyalkának is adtunk. Hát të, Öreg, mit álmodtá'?

ÖREG:

Hát én mëg azt álmodtam, hogy a gazdurunknak olyan kedve lëtt, hogy kivëtte a' zerszényt a szalmazsák alú' és annyi pízt adott, hogy alig bírtam belegyűrni a zsebëmbe.

(Akkor kezdtük azt a kört: Betlehembe gyer, pajtás, aztán vertük [a botokat].)

PÁSZTOROK:

271-III.

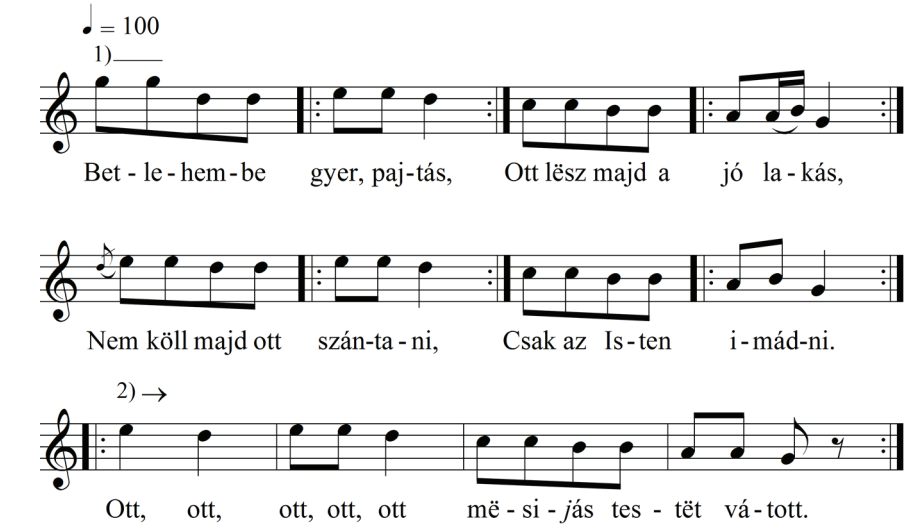

(variáns)

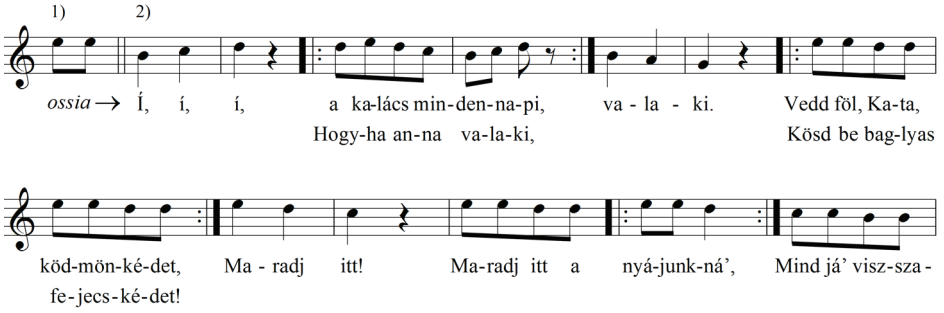

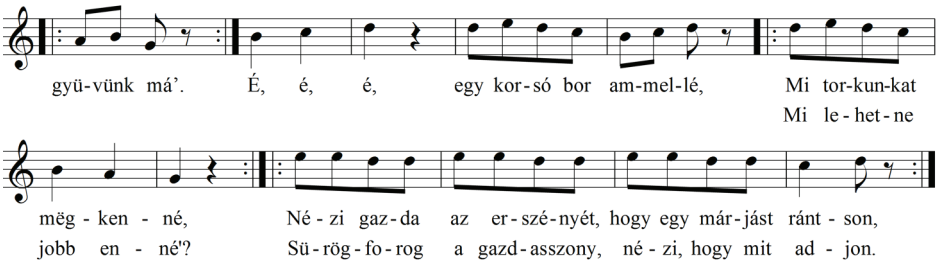

(Mikor mëntünk kifelé, akkor danótuk:)

[271-I. dallamára]

1. Elindulának
És el is jutának.
Szűz Márijának
Jó napot mondának.

2. Isten angyala
Lëszállott mellëjek,
Nagy félelëmmel
Tellett mëg ők szívek.

3. – Në féljetëk hát,
Mert örömet mondok,
Mer ma születëtt
A të üdvösségtëk.

4. Mënjetëk el hát
Gyorsan a városba,
Ott találjátok
Jézust a jászolba.

5. Nem fekszik ágyba,
Sëm friss palotába,
Hanëm jászolba,
Romlott istálóba

Gy: Akkor mit kaptak, kolbászt vagy pénzt?

– Ki mit, hát. [Birinyiné:] Vót ahun sëmmit. [Birinyi András:] Bár mindig valaki valamit odagurított. Vót ëgy pajtás, aki gyitt velünk, annak vót ëggy zsák a hátán, osztán vagy ëgy darab szalonna vagy kóbász, oszt raktuk a zsákba.

Gy: Ugye itt [Satrincán] jártak betlehemezni?

– Itt, mëg vótunk Dobredóba. Máshova nëm is mëntünk.

Gy: Mikor jártak betlehemezni?

– Karácsony előtt pár nappā', Ádám-Éva előtt. Úgyhogy mire ēgyün a karácsony, akkor... Előttünk akik vótak, azok úgy csináták, hogy végezték, mire vót a' zéféli mise. Akkor avval [Birinyiné: a templommal] bëmëntek az éféli misére. De mink fijatalok vótunk, mire oda köllött vóna mënni az éféli misére, akkó má' ëggyënkint mëntünk, mer bë... [nevetnek.]

Gy: Eláztak. Bort is adtak néha?

– Hú!

Gy: Mikor volt utoljára betlehemezni?

– Hánba is lëhettem? Hánba nősültünk mink össze? Huszonnyócba. Akkó ëggy évvē' előbb vótunk.

Gy: Akkor mint legény járt.

– Olyan sűdőlegény. Së legény, së gyerëk, oan közepes.

Satrinca, Birinyi András (68),
Birinyi Andrásné Német Anna (67). Burány B., 1977.

Az énekek szövegét Birinyi András nehezen tudta felidézni. Felesége, Német Anna segítette ki, majd el is énekelte őket, ezek vannak lekottázva.

A harmadik ének hosszabb variánsát a 81 éves temerini Mosó Józsefné Varga Teréz énekelte (ossia), gyűjtötte Burány B., 1975. Ő magából a betlehemes játékból mindössze kétmondatnyi töredékre emlékezett (Arch. 207B 13–14, Burány 2000, 85–87).

I. *Csordapásztorok / Elindulának*. Az utolsó versszak vége megismételve. A betlehemes játékok leggyakoribb éneke.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 203-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

II. *Hever a nyáj, lefekhettek*. A 2. vsz. utolsó sora megismételve. Betlehemes variáns: 263-II, 268-II.

Dallamtípusáról lásd a 221. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

III. *Betlehembe gyer, pajtás*. A temerini Mosó Józsefné is énekelte az 1–2) variánssal.

Nemzetközileg elterjedt, valószínűleg francia eredetű dallam, mely számos 18. századi magyar forrásban megtalálható hangszeres és énekelt alakban, köztük betlehemes szövegekkel is (Melegh Dániel kéziratában: *Ha valaki vígan él*, Koncz Gábor gyűjteményében: *Nosza, lelkem, siessünk*). Hetven változata ismert a Kárpát-medencében (MNT II. 359-III, 363-VII, 383-VII, 385-I, 464-479, 486, 660, 661). Az AAb+bA formák mellett gyakoriak a laza szerkezetű strófák (a Vajdaságban csak ilyenekkel találkozunk), az első és második dallamfél különválása, az ütempáros szerkesztés, illetőleg az ütempáros toldalék. Ez a változat egyetlen dallamsor ismételgetéséből épül fel. Betlehemes variáns: 240-VI, 242-III, 245-V*, 253-IV*; az 5. ütemtől: 247-II, 272-III, 273-II; a 11. ütemtől: 258-IV; távolabbi: 274-IV.

A 201-III. karácsonyköszöntő-variáns az utótagból alakult ki.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 17.139.1/0.

(A II–III. éneket 1992-ben Bodor Anikó ismét felvette: Arch. 120A 12–13.)

Hangzó: 090 (II. ének).

272. Betlehemes játék

Förtelmes juhászok, kit korhëltok?
Engem, szegény öreget a nyájjánál hagytatok!
Farkasok körűkaptak, hadarázni kezdtem,
A végin mégis csak ide bejöttem. *[Kettőt koppant.]*

Akkó énekőjük:

272-I. = 271-I. sz.

2. Isten angyala
Leszállott melléjük.
Nagy félelëmmel
Tellik mëg ő szívük.

Akkó csöngetëk.

Akkor: Të, pajtás, mit álmodtál?

– Én azt álmodtam, hogy a gazduram mëgëtt ëgy nagy tál túrús csuszát. Úgy beëttem, hogy a kolégámnak nem is hagytam. Mëglöki a másikat:

Hát të, pajtás, mit álmodtál?

– Hát én azt álmodtam, hogy a gazduram adott ëgy liter nagy pálinkát. Mire észhő tértem, hogy a kollegát mëgkínáljam, mind mëgittam.

Akkó bökdösik az Öregët:

Hát të, vén, mit álmodtá'?

Akkor ű dörmëg:

Hə, hə, hn, mit álmodtam? Én azt álmodtam, hogy a gazduram vëtt ëgy olyan hosszú szál kóbászt, egész kijutott a falu végire. Háromszor a dërëkam körű csavartam, aztán a többit a kutyáknak mind ëvámúták.

Akkor úgy mëgcsöndesëdëtt.

272-II.

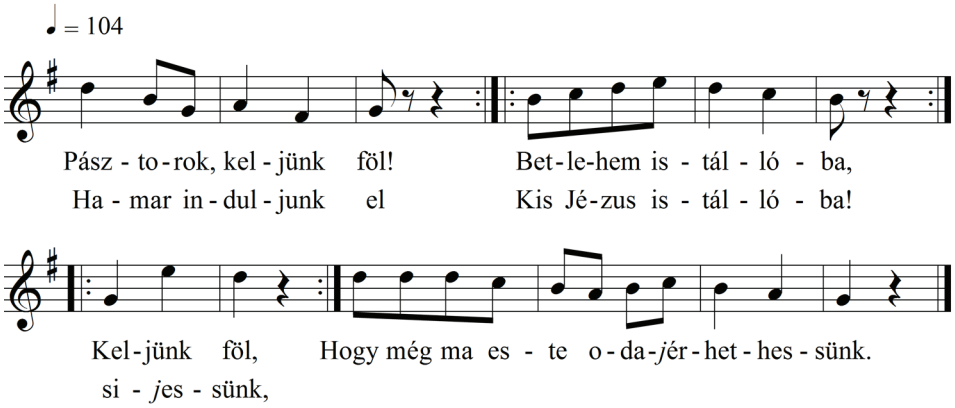

Akkor űk ëgymást emelik háromszor. Főkënek, énekelik:

272-III.

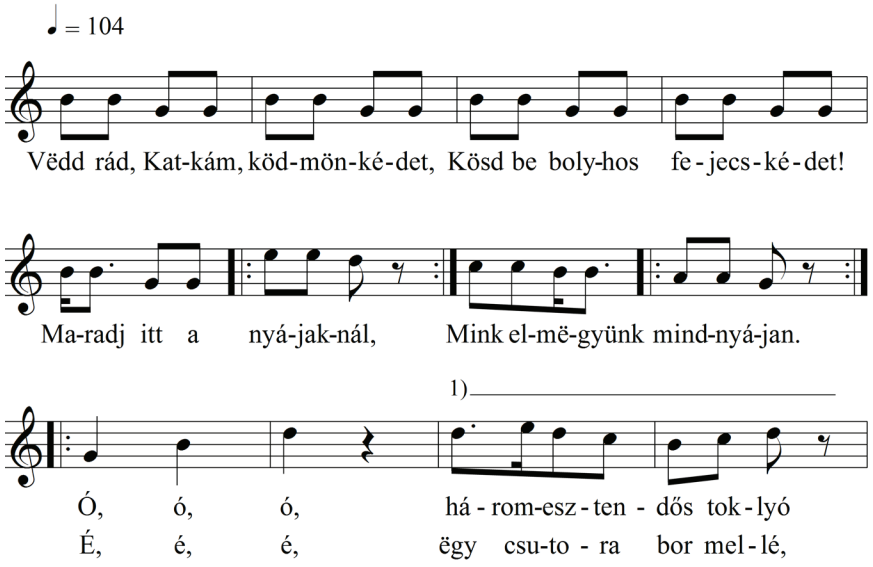

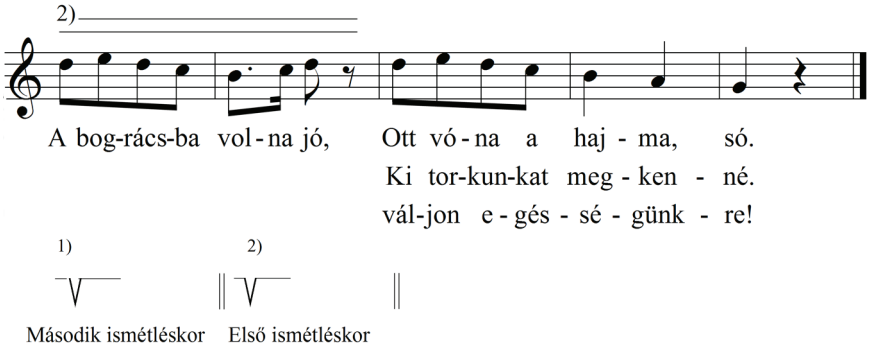

Akkó most innen indulunk. Énekeljük, hogy Elindulának [271-I. dallamára]:

Elindulának
És el is jutának.
A kisded előtt
Földig borulának.

No, de ez tovább nem énekölődött, az miatt, hogy mëntünk a másik házhó' mingyá'. Akkó nem lëhetëtt tőtteni az egész estët. Mer az utcára kiérünk és énekelünk, akkor mire indulunk bë, mëgint énekölünk.

272-IV.

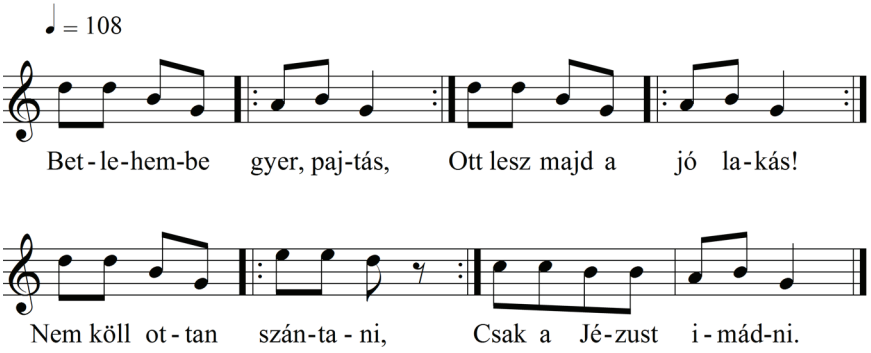

Gy: Mikor volt az, hogy táncoltak és verték föl a földes szobát?
– Ez a Vedd rád, Katka no, akkor a Garidonok [Koridonok, pásztorok táncoltak].
Mondom, az vóna a legszëbb, hogy ezt mind originálba lejátszanánk.

Dobradó, Németh István (79) és még egy férfi. Bodor A., Szemerédi M., 1992.

I. *Csordapásztorok*. A betlehemes játékok leggyakoribb éneke.
Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 203-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.
II. *Pásztorok, keljünk fel!* Betlehemes variáns: 248-II, 254-V, 261-I, 262-II, 265-V* második fele, 269-III*, 274-VIII/1, 276-VII, 278-VI.

Dallamtípusáról lásd a 202-II. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

III. *Vëdd rád, Katkám, ködmönkédet*. Ütempáros dallam. 5. ütemétől betlehemes variáns: 242-III, 245-V*, 247-II, 253-IV*, 271-III, 273-II; 9. ütemétől: 258-IV.

Dallamtípusáról lásd a 271-III. ének jegyzetét.

IV. *Betlehembe gyer, pajtás!* Az előző ének variánsa.

(Dobradón még egy rövid betlehemes töredéket gyűjtött Burány Béla a 82 éves Terebesi Józsefné Ózvald Juliannától 1978-ban: Arch. 231B 19–20, Burány 2000, 119–120.)

273. Betlehemes játék töredéke

Vót a két Angyal mëg a három Garidós. Azok subába vótak, nagy bajszuk, szakálluk vót. Nagy, láncos botok vótak [náluk], ëggyik felibe szög. Ha nagylány vót ēre, akkó ezek főkaparták a fődet, aztán a nagylánynak köllött azt simítani.

Az első ének, mikor mëgyünk az utcán és indulunk bë a házba:

273-I. = 271-I. sz.

Ezt énekőtük a bëjáratra. Mikó elénekeltük ezt az énekët, csöngettünk. Akkó jött bë az első, elmondta az övét.

– Gyere bë, të pajtás!

Akkó jön a második pajtás:

– Gyere bë, të vén Öreg!

Mikor ő is elmondta az övét, mënnek aludni. A három Garidó lëfekszik.

Ëgymástól kérdezik:

Hát të, pajtás, mit álmodtá'?

– Én azt álmodtam, hogy a gazduram adott ëgy olyan hosszú szál kóbászt, hogy a' zutcán még a kutyák is húzgáták.

Akkor a másik:

A gazda adott ëgy tál túrús csuszát, oszt abbul mindnyájan ëttünk.

A Garidósok táncolnak, énekre hároman mennek körbe:

273-II.

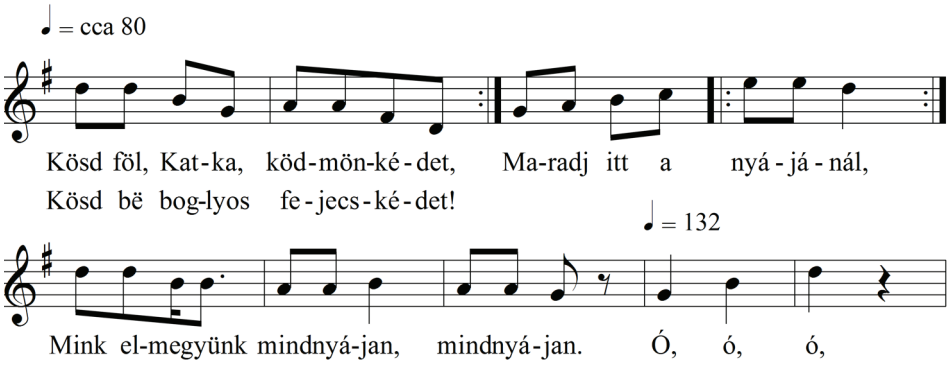

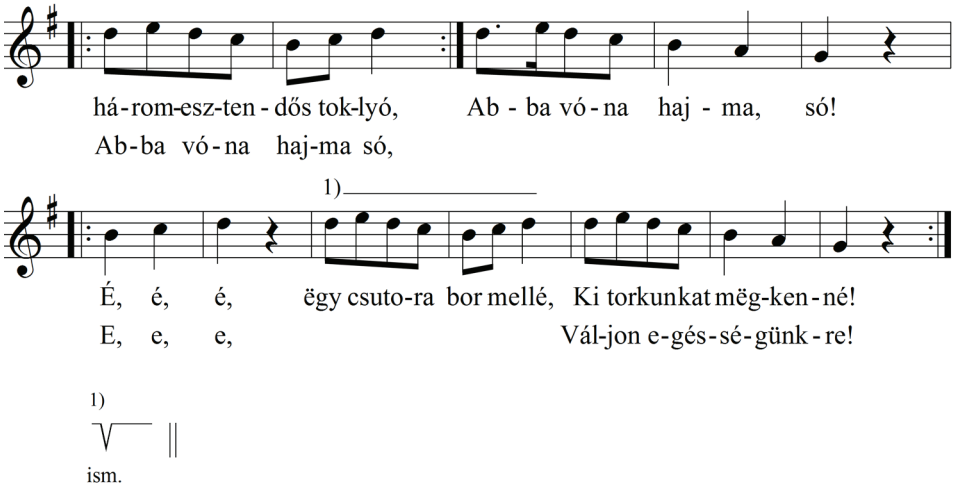

[271-I. dallamára]

Elindulának
És el is jutának.
A kisded előtt
Földig borulának.

Ilyen tizenhét-tizennyóc éves legények [járták]. Karácson bűtjin végelődött bë. Sok helyen bëmëntünk a református házakhoz is, mẽ' vártak bennünket, kijöttek az utcára. Ëggy évbe vót pásztori mise, akkó mink pásztorok bëmëntünk, oszt énekőtünk a pásztori misén. Csak ëgyszër vót, a Styapáná'. Az [a pap] tudott magyarul is mëg németül is. Horvát vót.

Pézt adtak nekünk, tojást is, kolbászt is. Akkor aztat, amit kaptunk, annak a főtételire karácsony első napjára vëttünk a templomba gyërtyákat.

Maradék, Berger András (57), Varga János (37),
Varga Jánosné Molnár Terus (56). Bodor A., Szemerédi M., 1992.

I. *Csordapásztorok / Elindulának*. A betlehemes játékok leggyakoribb éneke.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 203-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

II. *Kösd föl, Katka, ködmönkédet*. Eleje az *Erdő mellett estvéledtem* népies műdal első sorának dallama megismételve. Betlehemes variáns: 250-VII, 251-III. Folytatása az 5. ütemtől a *Betlehembe jer, pajtás!* dallamának változata (242-III, 245-V*, 253-IV*, 271-III, 272-III, IV).

Dallamtípusáról lásd a 271-III. ének jegyzetét.

274. Betlehemes játék

Szereplők:

Gazda vagy Szálláskereső, egyszerű ünneplő ruhát visel. Király aranysujtásos, fekete huszáratillát hord. Bal válláról derekáig három ujj széles nemzetiszín szalag fogja át, derekán öv karddal. Jobb kezében kb. félméteres faragott pálca, amelyen fölül egy fehér zsebkendő van nemzetiszín szalaggal úgy megkötve, hogy a kendő széle szabadon omlik a botra. Fejében három rétegből varrott,

keménypapír korona, alsó része 10 cm magas abroncs, amelyet alsó peremén koporsóstól vett arany papírmasé dísz fut körül, följebb sarlóforma ezüst díszítés, a fölső perem pedig zöld. Elölről hátra és jobbról balra keresztformán összefutó, 2 cm széles, fehér keménypapír pánt zárja a koronát, amelynek búbjába kis fakereszt van ütve. A pántokat még egy körbefutó papírkantár is rögzíti: erre s a fakeresztre erősítik a lecsüngő színes szalagokat, csokrokat s a körbefutó, fehér üveggyöngyöt. Nadrág és csizma mint a Király-szolgán. Király-szolga kucsmát, kurta bundát, sárga vitézkötéses, fekete nadrágot, sarkantyús csizmát, kesztyűt visel. Ő viszi az úton fején a betlehemet, amely fenyőfából készült, bekerített egytornyú templomocska, a toronyban csengővel, s ez útközben folyvást cseng. A templom előtt, a kerítés jobb sarkában istálló, benne viaszból kiformálva a Szent Család, a jászol, az ökör és a szamár alakja. Szűz Mária ruhája fehér, derekán egy háromujjnyi széles, égszínkék és egy nemzetiszín szalag. Ezek jobb felől földig érnek. Kezében fehér zsebkendő és kesztyű. Lábán fehér harisnya. Fején, mint egy apáca, fehér kendőt hord, lehúzza a szeméig, afölött fehér fátylat visel. Szent József letűrt szélű, nyúlszőr kalapot hord s behúzza a szeméig. Torzonborz, fehér szakálla és bajusza van egy darab juhbőrből, amelyen a száj nyílása ki van vágva. Hosszú kabátja vagy szűre van. Az Angyal a Királyéhoz hasonló koronát hord, de a korona kupolájába, a fakereszt talpára csengettyű van kötve: járás közben, fejhajtásnál csönget. Haja két vállára előre s a hátára omlik kibontva, fehér és arany fonalak vannak belefonva, két füle fölött nemzetiszín csokor. Ruhája fehér, baloldalt piros és nemzetiszín szalag övezi. Kezén fehér kesztyű, de ez többnyire nem látszik: beburkolja és összefogja egy térdig leomló, kétrét hajtott, piros delén-kendő. Csobányok vagy pásztorok: Monyator vagy Fehér pásztor kifordított, hosszú szőrű, rövid fehér bundát visel, amely fölött nyakából elöl és hátul egy-egy fehér juhbőr csüng le. Fejét egy fehér juhbőr „csuknya" borítja, ez is kiszabatlan, egész bőr, amely a homloknál be van tűrve s hátrafelé lelóg szabadon. Az arcon vászonnal bélelt, fekete, bőrből készült álarc, amelyre báránybőr szemöldök, bajusz és hosszú szakáll van erősítve. A szem és a száj nyílása ki van vágva, az előbbi vörös, az utóbbi szürke vászonnal van beszegve. A szájba babszemeket illesztenek fogakként. Ugyancsak bőrből készült a kb. 10 cm hosszú, hegyes, csőrszerű orr, amelynek hegyébe kis, vörös pamutbojt van akasztva. A bunda alól csak a hosszú fehér gatya és a bocskor látszik ki. A jelmezt tarisznya egészíti ki és egy hengeres, 1,32 m hosszú, 4 cm átmérőjű, rúdforma pásztorbot, amely fölül bádoggal van leszögezve, a bádog alatt 12,5 cm befúrás, s abban kavics zörög. A többi pásztor botjában csak alul van zörgő. Meddű vagy Fekete pásztor jelmeze hasonló, de öltözete, bajusza, szakálla tiszta fekete. Öreg vagy Szürke pásztor jelmeze hasonló, de öltözete, bajusza, szakálla tiszta szürke. Fejőpásztor vagy Tarka szemöldöke, bajusza fehér, szakálla fekete. Fején a „csuknya" fehér. Elöl fehér, hátul fekete bőr lóg le a nyakából, s a bunda ujja is lehetőleg az egyik fehér, a másik fekete. Furulyás pásztor viselete szintén tarkabarka, de nem ilyen szabályosan. Álarca nyúlbőrből készül, orra kurta és vörös. Fején a „csuknya" kecskebőr. Bot helyett kétaraszos fabaltát visel, másik kezében furulya. Panusás vagy Tarka pásztor vagy Szamár viselete szintén tarkabarka. Derekán „csuhéjból" sodort öv van.

GAZDA *(belép a házba):*

Dicsértessék! Lesznek szívesek a karácsonyi szent betlehemët befogadni?

KIRÁLY-SZOLGA *(belép utána, az ajtót nyitva hagyja):* Dicsértessék!

(A betlehemet az asztalra teszi és balra félreáll, majd amikor a Király belépett, beteszi utána az ajtót s ismét félreáll.)

KIRÁLY *(belép s lassan a betlehem felé sétál. Attól kb. egyméternyire fordul és sétál vissza az ajtó felé. Föl s alá jártában énekel, arra ügyelve, hogy amikor Isten, Mária vagy Jézus nevét mondja, arccal a betlehem felé legyen. Olyankor fejet hajt.)*

274-Ia)

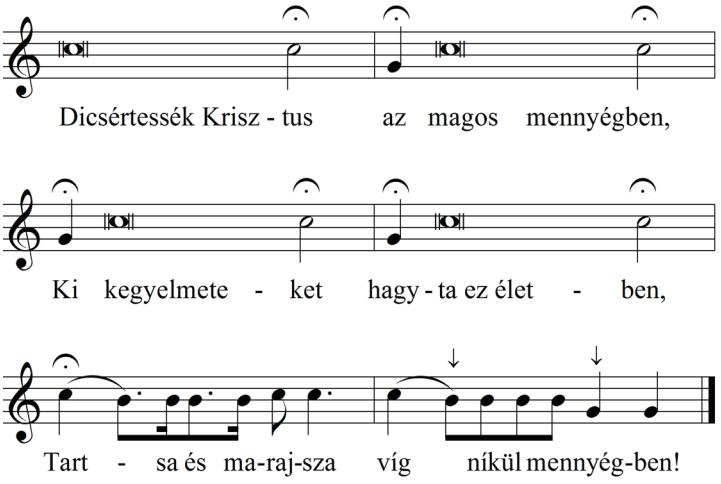

274-Ib)

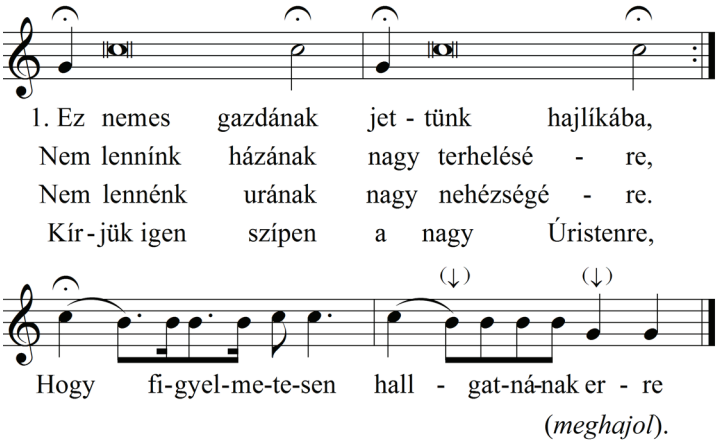

2. Mi nem azír jöttünk, hogy itt istorjázzunk,
Vagy valamely trífás játíkot indítjunk,
Hanem Betlehemről egy-két-hármot szóljunk,
Úr Jézus születésérül mi példát mutassunk,
Ha meghallgatnának, gazdánk, gazdasszonyunk.
(Meghajtja magát és félreáll, a betlehemnek háttal.)

JÓZSEF, MÁRIA, ANGYAL *(kívülről éneklik karácsony napján):*

274-II.

Lassan, nyújtva

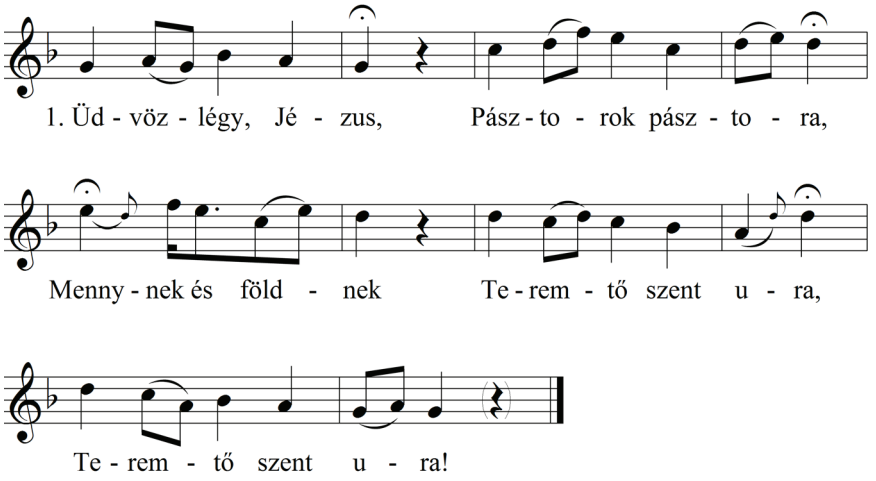

2. Ha nem utálsz meg, Te szolgáid vagyunk,
És azír jöttünk, Hogy téged imádjunk,
Hogy téged imádjunk.

(Szent István napján ehelyett ezt éneklik:)

274-II/1

Lassan, nyújtva

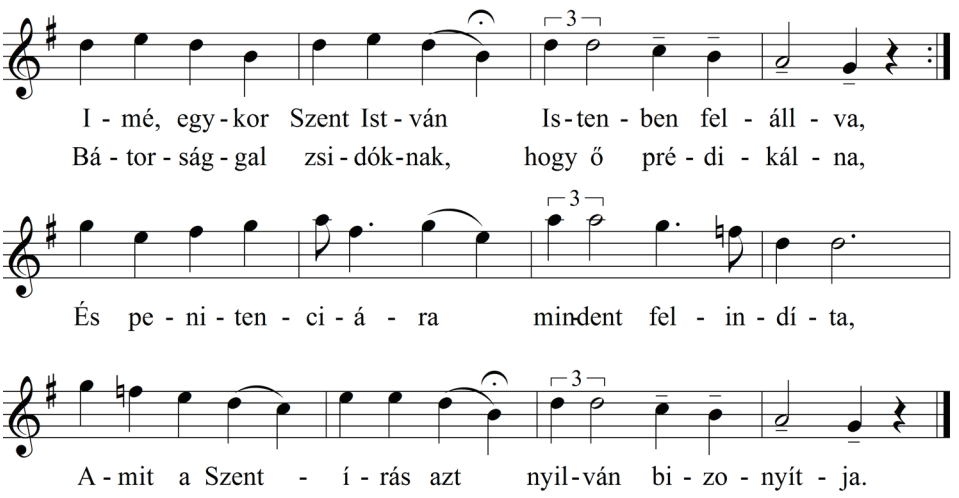

(Szent János napján pedig ezt éneklik:)

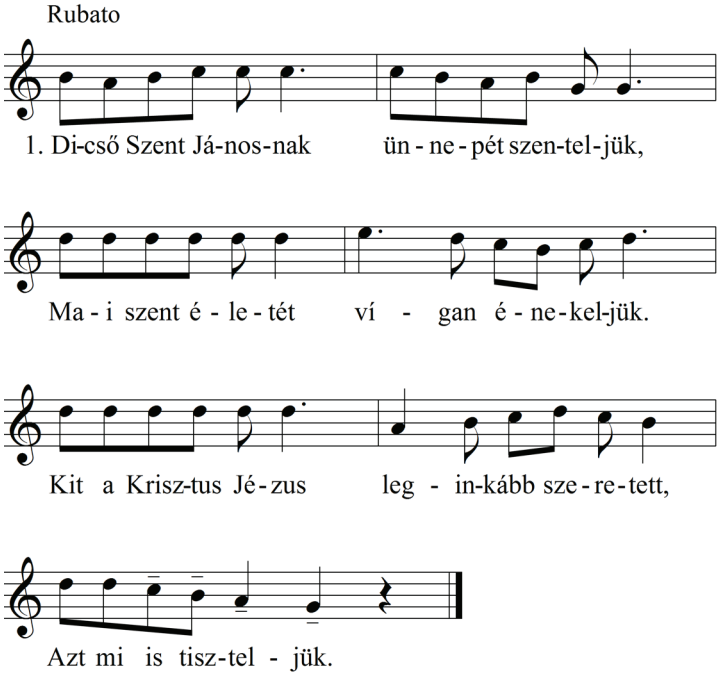

2. Szent Jánost a Krisztus annyira szerette,
Hogy a végvacsorán melléje ültette,
Ki fejét mellére, áldott szent testére
Tenni megengedte.

(Aprószentek napján szintén az Üdvöz légy, Jézust éneklik.)

JÓZSEF *(kopogtat és énekli [274-Ib) dallamára]):*

Egíssíggel, gazda, nyisd meg az ajtódat,
Ereszd bé megszükült, szegíny jóakaródat!
Ez világ urának dajkáló dajkája
Nagyon megbágyadott ez nagy útazásba.

(Király-szolga az utolsó sor éneklése alatt az ajtóhoz lépett, ott a betlehem felé fordul. Amikor József éneke befejeződik, vigyázzba kapja magát a Királlyal együtt.)

KIRÁLY *(harsányan szaval. Egyes szavakat erősen megnyom, ezt itt a szó vagy szótag elé írt felkiáltójel jelzi):*

Egy !szózatot hallék én mostan ajtómon,
De nem tudom, mi lészen az oka.
Parancsolom, szolgám, sietséggel
!Lásd, ki zörget ajtónkon ily nagy, bátor szívvel!

KIRÁLY-SZOLGA *(megfordul, kinyitja az ajtót, kiszól):*

Mit akarsz, barátom? Mondd meg, honnan jöttél!
Ajtónkon zergetni ily bátran !hogy mertél?

Feleletet e szókról minnyá!rást adj nekem! *(Beteszi az ajtót.)*

JÓZSEF *(énekel, az előbbinél vontatottabban és magasabban, „siratólag mindig jobban könyörög" [274-Ib) dallamára]):*

Tibélius császár parancsolatára
Jöttünk Názáretből az beíratásra.
Hogyha befogadnák ez egy éjszakára,
Bizony megfizetne az egek szent ura.

KIRÁLY-SZOLGA *(vigyázzba kapja magát, kiszól):*

Várj egy kevést, minnyárást jelentem.

(Az ajtót ismét beteszi, megsirül, a Király felé fordulva ismét vigyázzba pattan, a Király is.)

Felsëges királyom, oly emberekre találtam,
Melyet országunkba bejönni éppen nem ismerek.

KIRÁLY:

Nohát szolgám, adj tanácsot nékem!

KIRÁLY-SZOLGA:

Felsëges királyom, a' llészen a tanácsom,
Hogyha befogadjuk,
Ez ékes városból éppen kipirulunk.

KIRÁLY:

No, ha így van, szolgám, eredj hamar gyorsan,
!Ajtót, kaput bezárj, !éppen bé se bocsásd!

(Kardját félig kihúzza s visszataszítja a hüvelyébe.)

KIRÁLY-SZOLGA *(megsirül, kinyitja az ajtót, kiszól):*

Mit, barátom? Hogy én néked szállást adjak,
Abba nálam nem kapsz,
Ámbár a város utcáján kívül meg is fagysz! *(Becsapja az ajtót.)*

JÓZSEF és MÁRIA *(még vontatottabban, siránkozó hangon énekelnek. Mária halkan, mintegy kíséri József énekét [274-Ib) dallamára]):*

Ó, kemíny kősziklához hasonló nemzetség,
Hogy lëhetsz uradhoz íly szernyű dühösség!
Ám a pogánynál is van engedelmesség,
Hát hogy tenálad nincs uradhoz kegyesség?

KIRÁLY *(vigyázzba kapja magát):*

Ereszd bé hát, szolgám, fütőzni, nem bánom,
Mert karácsony erejének nagy dereje vagyon,
Azt magam es jól tudom.

KIRÁLY-SZOLGA *(ajtót nyit):*

Jer bé hát, barátom, füttőzz egy kevést!

(Belép József, jobbján Mária, balján az Angyal s a Királyhoz lép. Mögöttük jönnek a pásztorok: Monyator, Öreg, Meddű, Fejő; az ajtó mellett lovagló ülésben botjukra kuporodnak.)

PÁSZTOROK *(a küszöbön egyszerre):*

Hobcu, bade [ember, szökjél], rajta, nyugodjunk e háznál,
Míg a fényes csillag feltetszik az égre. *(Beteszik az ajtót.)*

JÓZSEF *(a Királlyal szembe áll):*

Áldjon meg az Isten, kedves jóakaróm!

KIRÁLY:
Hozott a szerencse, szerelmes barátom.
JÓZSEF:
Kedves jóakaróm,
Az egész városban szállást nem kaphatunk.
Hogyha befogadnál ez egy éjszakára,
Bizony megfizetne az egek szent ura.
KIRÁLY:
Szerelmes barátom, szállást nem adhatok,
Mivelhogy estére sok vendéget várok.
Hanem a városon kűl van egy istálló
És oda szokott szállni a jövevény szálló.
JÓZSEF *(Mária felé sirül):*
Jaj, szerelmes jegyesem, már mire jutottunk,
Az egész városon szállást nem kaphatunk!
Hanem a városon kívül mutatnak egy istállót *(mutatja),*
És oda szokott szállni a jövevény szálló.
MÁRIA:

274-Ic)

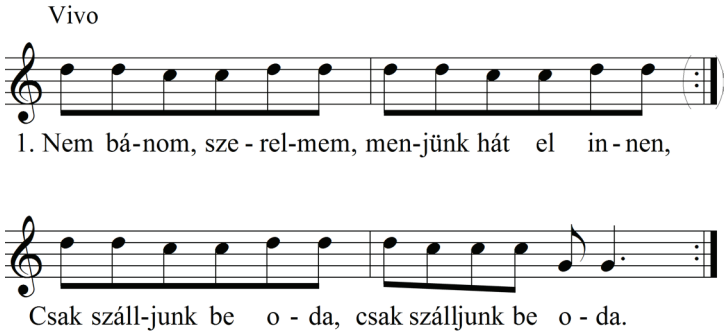

(Letérdel a betlehem elé, József félresirül.)

2. Ó, egek szent ura, világ megváltója,
Tekints alá mennyből szegény szolgálódra,
És ne hagyj el minket ez bujdosásunkban!

(Fölkel, odaáll József mellé.)
ANGYAL *(szembefordul Máriával, fejet hajt neki, Mária viszont, és énekel):*

3. Ó, Istennek Anyja, látod jelenlétem,
Parancsolj most nékem, tehozzád küldettem.

MÁRIA:

274-Id)

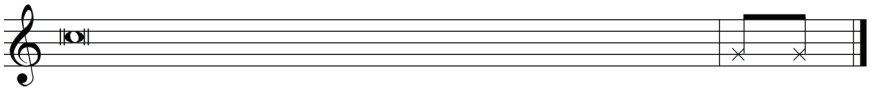

Eredj sietséggel, adj hírt a nyáj mellett lévő pásztoroknak,
hogy jőjjenek a Krisztus imádá - sá - ra!

(Ismét fejet hajtanak egymásnak.)
ANGYAL *(a pásztorokhoz megy, énekel):*

274-III.

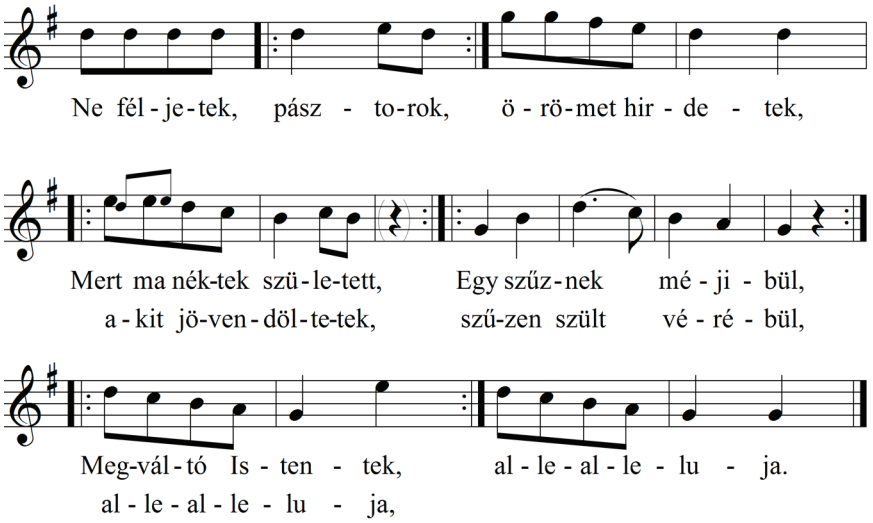

(Félresirül balra.)
FEJŐPÁSZTOR *(az Öreghez. A pásztorok természetellenes, vontatott torokhangon beszélnek, néhol síró hangon kántálnak. Az ilyen részek r i t k í t v a vannak):*
H a l l o d - e, K u r i d o m, valaki szólíta,
Pásztort kiálta, hallám, de nem tudom, kicsoda.
ÖREG *(siránkozó hangon):*
J a j a j a j a j a j! Én mit hallék s én álmomban mit láték?
N é k e m a z Isten angyala megjelenék.
D e n e m tudom, hogy ördög-e vaj angyal, én azon csak kételkedem,
De hogy Krisztus született volna, épen nem hihetem.
Hanem én azon n e m töröm elmémet,
Leteszem e puszíkra a fejemet. *(Monyator vállára hajtja fejét.)*
Álomnak adom a két szemem, s testem nyugvásnak.
ANGYAL *(ismét a pásztorokhoz lép, lábával megérinti egyikük lábát):*
Pásztorok!
PÁSZTOROK:
Ki vagy?

ANGYAL:
Pásztorok!
PÁSZTOROK:
Mi vagy?
ANGYAL:

274-IV.

Vivo

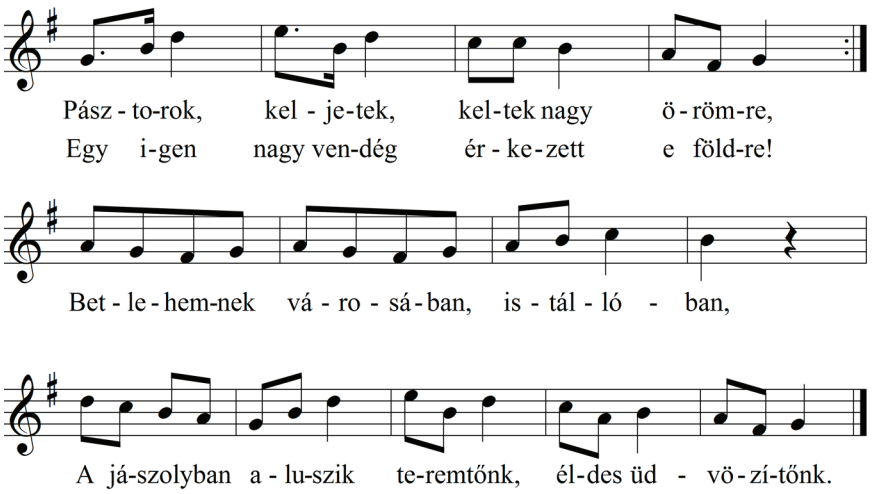

274-V.

Lassan

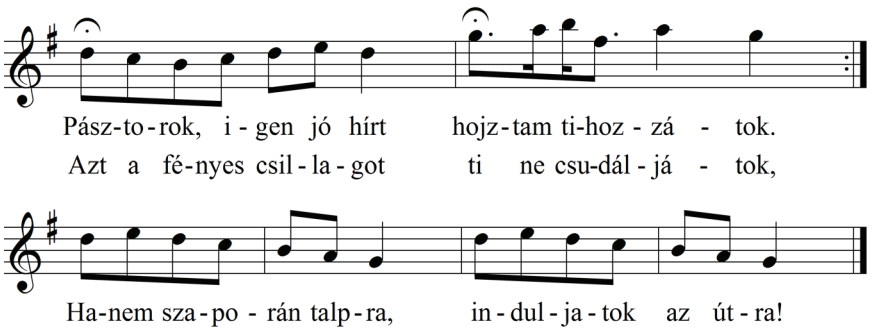

274-Ie)

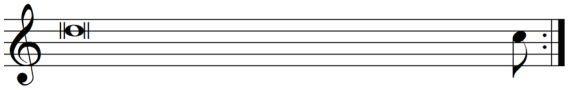

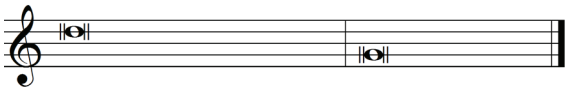

(Kendőjével integet, aztán visszaáll József mellé.)

ÖREG:

274-VI.

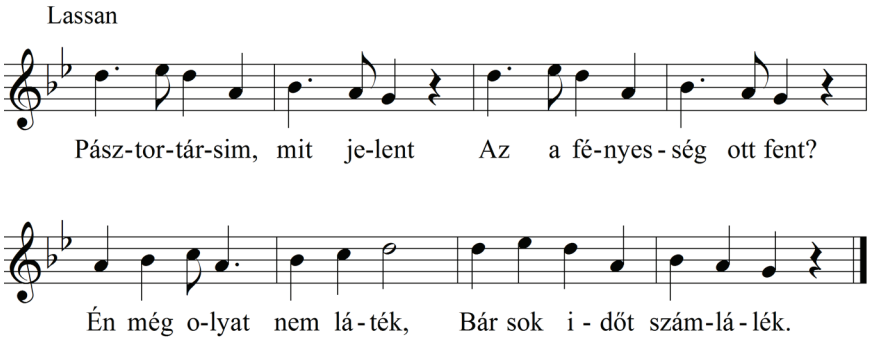

FEJŐPÁSZTOR:

274-VII.

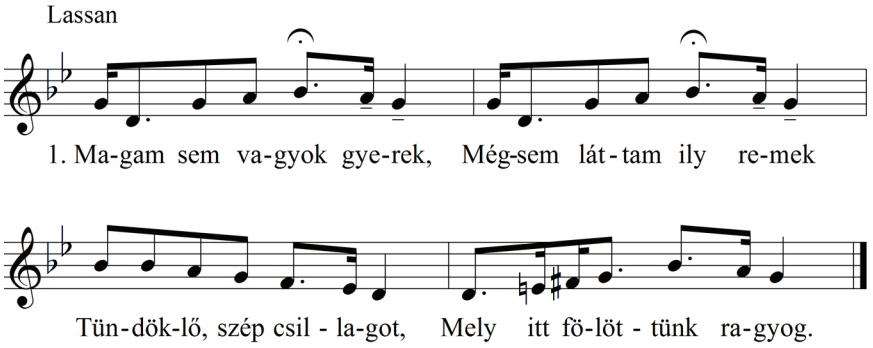

MEDDŰPÁSZTOR:

2. Én viszek egy báránykát,
Tejet, vajat, sajtocskát.
Aranyat nem adhatok,
Mert szegény pásztor vagyok.

PÁSZTOROK *(botjukba kapaszkodva a beszéd ütemére emelkednek föl):*

Menjünk el hát – nem bánom, – de ne üres kézzel, –
Vigyünk néki – ajándékot – sietséggel, –
Kitől mit lehet.

(Fölálltak, s most az ének ütemére lépve haladnak lassan, együtt a betlehem felé, ütemenként botjukat is a földhöz ütik.)

274-VIII.

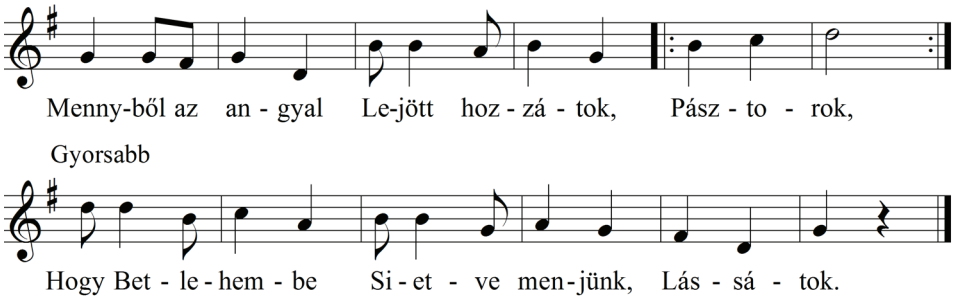

(Amelyiket jobban tudták a pásztorok.)

274-VIII/1

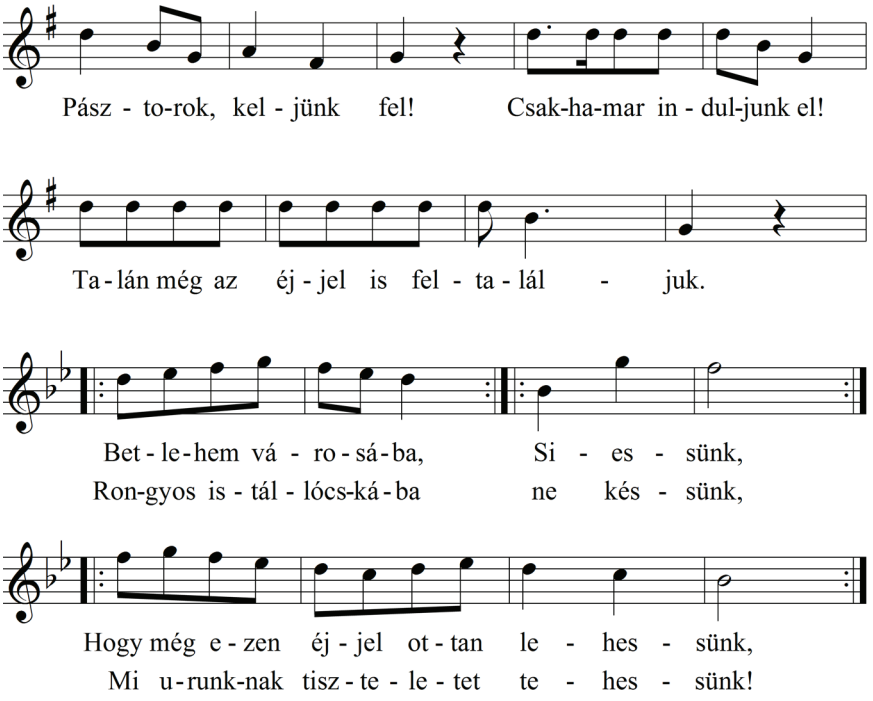

ÖREG *(előlép, letérdel a betlehem elé. Mögé térdel a Monyator, amögé a Fejőpásztor, ettől jobbra a Meddűpásztor):*

Jó napot, Mária, Istennek szent anyja!
S e r k e s z d fel fiadot minékünk, a Jézust,
Mert szent angyalidtól tehozzád küldettek.

JÓZSEF, MÁRIA, ANGYAL [274-II. dallamára]:

Serkenj fel, fiam,
Pásztorok eljöttek,
Kik szent angyalidtól

Tehozzád küldettek,
Tehozzád küldettek.

ÖREG *(marad térden állva, a többi föláll):*
Hát !ezt érdemletted meg *(az asztalra üt)* m e n n y é s f ö l d teremtője,
Hogy az egész városon hely nem adatott nékie?
(Botjával megfenyegeti a Királyt.)
V á r j a t o k csak, ti sok cifrafejűek!
Megfizettek ti erre vala!hára!
(Fölkel és elrejtőzik valamelyik sarokban.)
MEDDŰPÁSZTOR *(társai felé fordul, kaszáló mozdulattal üti meg azok botját):*
Nem kéne minekünk itt históriáznunk!
Aki milyen ajándékot hozott a kis Jézuskának, be kéne mondani.
FEJŐPÁSZTOR, MONYATOR:
Eredj hát, mondjad, te rongyos fecskefiú *(mert feketébe van öltözve)!*
MEDDŰPÁSZTOR *(a betlehem elé térdel):*
Ó, édes, kicsi Jézuskám, é n a t ö b b i pásztorok közt meddűpásztor vagyok,
Hanem én azért im, t ú r ó t, ordát nem adhatok,
Hanem, de ha !nem, egy b á r á n y k á t ugyan szépet adok.
V e g y e d el jó néven, melyet most adhatok.
Holnap, holnapután még többet es adok,
Ha kapok. *(Ajándékát odaadja, visszaveszi, felkel, hátralép.)*
FEJŐPÁSZTOR *(előlép, letérdel):*
Ó, é n édes, kicsi Jézuskám, én a többi p á s z t o r o k közt csak fejőpásztor vagyok,
Hanem azért neked egyéb ajándékot nem adhatok,
Hanem, de ha !nem, e g y sajtocskát ugyan de szépet adok.
V e g y e d el jó nevén, melyet most adhatok.
Holnap, holnapután még többet es adok,
Ha kapok. *(Ajándékát odaadja, visszaveszi, felkel, hátralép.)*
MONYATOR *(ezalatt valamivel hátrébb húzódott, most nekiszalad a betlehemnek, közben kettőt-hármat ugrik. Ott térdre roskad. Keményebben és szaporábban beszél a többinél):*
Ó, é n édes, kicsi Jézuskám, én a többi p á s z t o r o k közt csak monyator vagyok,
Hanem azért neked t ú r ó t, ordát nem adhatok,
Met az a vén öreg mind elhúzta nyáron a mi bérünköt.
Ha !nem, de ha nem, e gy n y u l a c s k á t ugyan szépet adok.
V e g y e d el jó nevén, amelyet most adhatok.
Holnap, holnapután még többet es adok,
Ha fogok. *(Felkel, odaadja és visszaveszi ajándékát, társaihoz fordul.)*
A Jézuskának ajándékot adátok-e?
MEDDŰPÁSZTOR, FEJŐPÁSZTOR:
Adtunk hát, csak az Öreg nem adott.
MONYATOR:
Hát hol van? Keressük meg?
MEDDŰPÁSZTOR, FEJŐPÁSZTOR:
Eredj hát, keresd meg! Jó nagy vagy, ugorj egyet!
(Most elindulnak mind a hárman keresni az Öreget. A közönség közt keresik. Csipkedik, piszkálják, torz pofájukkal ijesztgetik a fehérnépet és a gyerekeket. Ha azok ijesztgetik, nagyot ugorva elijednek.)

MONYATOR *(megtalálja a sarokban):*
Itt vagy-e, te vén Öreg? Aluszol-e?
(Az Öreg horkan egyet, a Monyator megugrik, aztán újra odalép.)
Aluszol-e?
ÖREG:
M i, t e ?
MONYATOR:
A J é z u s k á n a k a j á n d é k o t a d t á l - e?
ÖREG:
H á t t á n t i a d t a t o k e s?
TÖBBI PÁSZTOR:
Adtunk hát, gyere, adj tés es!
ÖREG:
V á r j a t o k h á t, a d j a k é n e s.
Csakhogy elé juthatok, de én tudom-e?
Fogjatok meg, mert nagyon gyönge vagyok.
(A többi három most bottal emelgeti, de közben buktatja is. Végre föláll valahogy, támolyogva.)
MONYATOR:
Fogjátok meg, met elesik! *(A játék folytatódik, az Öreg csetlik-botlik, elvágódik, el is nyúlik.)*
Orvosír!
FURULYÁS *(beszalad, megvizsgálja, majd a pásztorokhoz fenyegetőleg):*
Te métt ütted meg?
(Feltámogatják az Öreg fejét s a Furulyás úgy tesz, mintha baltája nyelével hőmérőzné, majd itatná. Közben kiabál.)
Te métt ütted meg? Fogjátok meg!
(Ismét föltámogatják, az Öreg ismét elvágódik.)
Nem megmondtam, hogy fogjátok meg?
[Ez a jelenet rögtönzésszerű: hogy hányszor és milyen mozdulatokkal ismétlik meg, az a sikertől, játékos kedvtől függ.]
ÖREG *(végre feltápászkodik, botjával elkergeti a Furulyást, a betlehemhez megy, letérdel):*
Ó, én édes, kicsi Jézuskám, én a többi pásztorok közt a legöregebb vagyok.
A nagy számadásban még a hajam is mind elhullott.
A sok ordafőzésben még a füst is megfogta a szakálomot.
Hanem én azért neked t ú r ó t, ordát nem adhatok,
Mert az a sok *(az asztalra üt)* sinter kezébe való mind elhordta, valahány, annyi felé.
Hanem, de ha !nem, e gy bogláros szijjacskát ugyan szépet adok.
V e g y e d el jó nevén, melyet most adhatok.
Holnap, holnapután még többet es adok,
Ha kapok. *(Fölkel.)*
MÁRIA [274-Ic) dallamára)]:

Köszönöm, fiaim, mindnyájan tinéktek,
Kívánom, hogy mennyben koronát nyerjetek!

JÓZSEF, MÁRIA, ANGYAL és a négy PÁSZTOR:

274-IX.

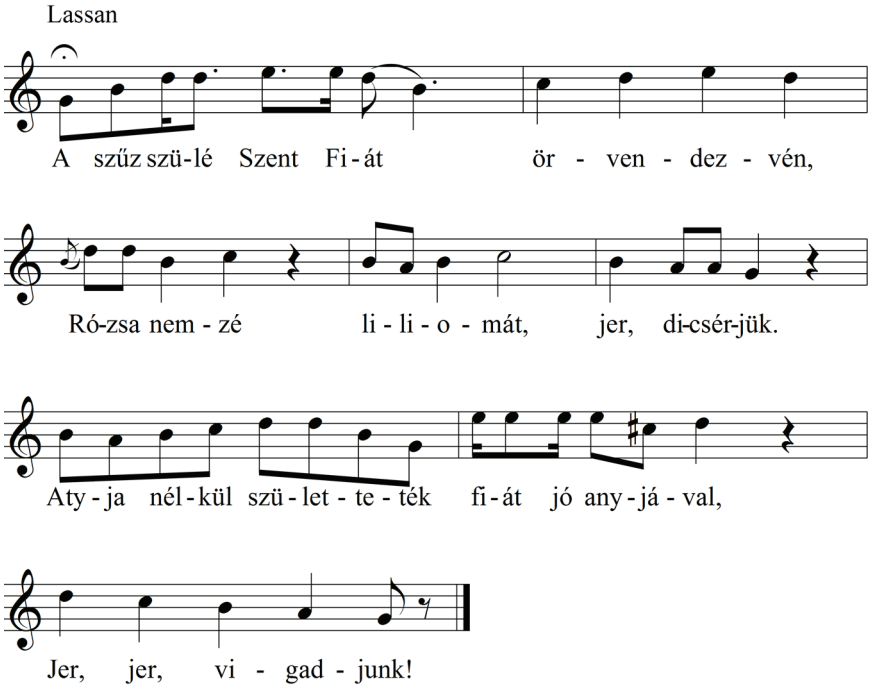

(Az ének ütemére a pásztorok körbejárnak bal felé. Botjuk vége a kör közepén éppen csak hogy a földhöz koppan. Minden két lépés után megállnak, a kör közepe felé párosával szembefordulnak és meghajtják magukat.)

FEJŐPÁSZTOR:

Happa, Tódor, vén Untyiás, hamó hallod-e, mit mondok?
A kis Jézuska kedvéért járnánk egy pár táncot.
Ráda Ignác, román bakter es ezt mondja: nem bánnánk,
Ha valahol egy rongyos muzsikást kaphatnánk.

ÖREG:

Hiszen az jó volna! Öreg létemre ugyan raknám! *(Ugrál.)*
Ezt a zörgős, bánatos utómat bezzeg meghordoznám.

MONYATOR *(odaugrik):*

Hallom, pásztorok, muzsikásra szükségetek volna,
Kivált es mái nap vigadni akartok.
Minnyá!rást aztán indulok,
Higgyétek, bajotokban majd híven szolgálok. *(Elindul.)*

A TÖBBI:

Majd meglátjuk, milyen legény leszel.

(Furulyás belép ismét, és fabaltájával nagy figyelemmel kezdi kopogtatni az ajtót, ajtófélfát, falat, mintha ott valami dolga lenne vagy vizsgálna valamit.)

MONYATOR *(hozzálép):*

Itt vagy-e, Zórius?

FURULYÁS *(dühösen):*

Itt vagyok hát. Velem mi bajod van?

MONYATOR *(meghőköl, majd visszalép):*

Hallottam, barátom, a múlt esztendőben a többi pásztorok közt főfurulyás voltál.

FURULYÁS *(dühösen):*

Te ugyan sokat hallasz! Voltam hán, mi voltam. De téged nem is tudlak.

MONYATOR:

Hanem azért vedd elé m u z s i k á d o t, zengesd meg lukjait hangokkal!

FURULYÁS:

Elé, ha megfizetsz.

A TÖBBI PÁSZTOR:

Bottal!

MONYATOR:

Még a zergőssel! *(Botját fenyegetőleg rázza, ugrál. Furulyás sípjába fúj. Monyator visszalép a többihez.)*

Itt a muzsikás, elhoztam, pásztorok.

A kis Jézuska kedviért lehet hát vigadni,

S vigadságunkat őnéki felajánlani,

Melyet ő jó néven vészen, azt mü es jól tudjuk.

ÖREG *(járkál):*

No szudáre Mosule, sze zsukám undzse, ame káprе zóre se de moriáse pentru pe de Krisztosz!

Fácse t drége, nossza zidáre, sze zsukámo odáte zidáre! [Értelme a betlehemesek szerint: No, táncolj, öregem, egy zsukát, kecskés formát, a halhatatlan Krisztusnak! Csináljuk kedvvel, nosza, táncoljunk, egyszerre táncoljunk! Húzzad hát!]

FURULYÁS *(táncnótát fúj, a pásztorok pedig, mint az imént, egymással keresztbe-szembe körben táncolnak. Tulajdonképpen alig mozdulnak el, inkább csak helyben topognak, jobbra-balra ringatóznak):*

274-X.

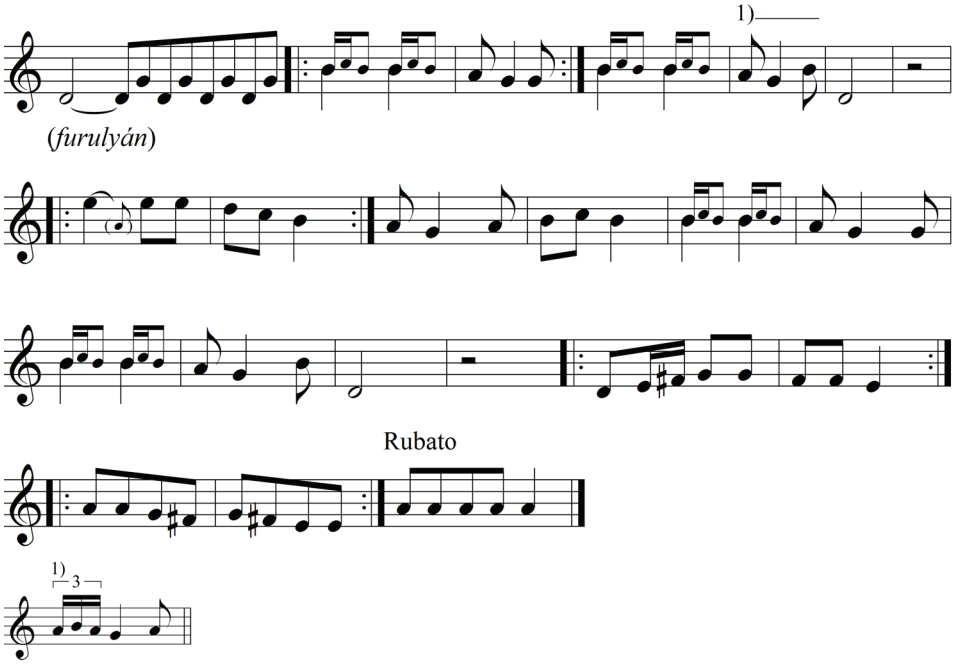

Kurra maj Mosule csakhamar egyaránt, mert künn a fekete kecske mekeg.

(A pásztorok fölemelt bottal rárontanak, s erre ő ijedtében ismét furulyázni kezd. Azok egymás vállára tett kézzel körbe táncolnak a furulyaszóra.)

ÖREG *(tánc közben kiált):*

Ma nem ettem, csak gombát,
Fekete retket, fokhagymát.

MEDDŰPÁSZTOR *(a tánc végén):*

Induljunk útnak, kedves atyafiak,
Mert más háznál is jó emberek várnak.

ÖREG:

Hogy gondolod útnak ily szorgos járását?
Nem gondoljátok meg, hogy öreg vagyok, testnek nyugovását?

FEJŐPÁSZTOR:

Ó, te vén bohó, bajbatag vén Untyiás!
Nem gondolod meg te, mit példáz ő azzal?
Alázatosságát azzal jelentgeti.

ÖREG:

Én vagyok Johánesz, a Véni Lajos fia,
K u r i d ó bátyának kedves atyafia.
Hisz már én es jól tudom e napoknak számát,
Mégis más mondta meg szent karácsony napját.

(Más napokon: Szent Istvánnak, Szent Jánosnak, Aprószentek napját.)

MONYATOR *(a házigazdához):*

E n n e k a gazdának tavaly es én voltam báccsa.
H e j, de jó gazdám volt ő nekem akkor es,
Százszor kértem, de nem adott egyszer es!
De most! bezzeg adnae, de nem kell.

PANUSÁS *(bejön, a négy másik a háziasszony felé tuszkolja):*

Látom gazdasszonyomnak sűrű mosolygását,
Előveszi a kúccsát, kinyiccsa ládáját,
Eléveszi számunkra hat ezüst garasát,
Még amellett felfont, háromrét, szép, piros kolbászát.

KIRÁLY *(csenget a betlehem csengettyűjével, a pásztorok kimennek. Ő előbbi útján sétálva az ajtó és a betlehem közt énekel [274-Ib) dallamára]):*

1. Egész kereszténység mondhatja áldottnak,
   Pestis ellen levők itten pátrinusnak,
   Szent Betlehem versét hallaná az angyalnak,
   Szent imádságával ellentáll-e annak.

2. Mert nyolcvanezeret egy órában megölt,
   Szűz Anyánk képével nagy diadalmat tett,
   Mert Betlem minékünk nagy közbenjárónk volt,
   Azután Istennél a kegyelem megvolt.

3. Haragos fegyverét az angyal letevé,
Az régi nacélét [Regina Caeli] énekelni kezdé.
Ki hiszi Szent Gergét, ez szót hozzátevé:
Könyörülj, Istenünk, ezt utána tevé.

4. Ti pedig, jó gazdák, kik itt hallgatátok,
Alacsony munkánkat meg sem utáltátok,
Úr Jézus áldása szálljon tireátok!
Mi immár elmënyünk, vígan maradjatok!

(Mondja:)
Áldás, békesség a következő újesztendőben!
(Pénzzel, tésztával, itallal megajándékozzák őket, ezt a Panusás teszi el. Indulnak tovább egy házzal.)
FURULYÁS *(míg egyik háztól a másikig vonulnak, útimarsot fúj):*

274-XI.

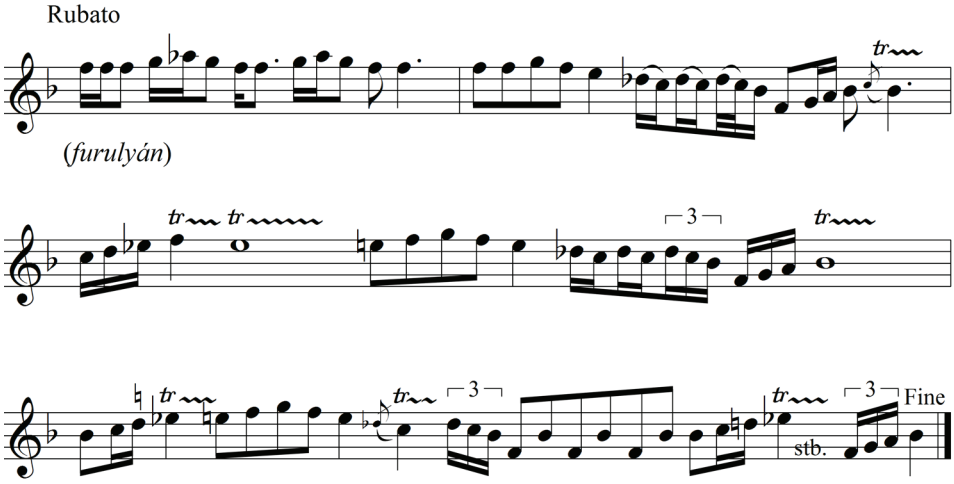

Istenes, Gazda vagy Szálláskereső: Tusa Lázár (24),
Király: Lovász Márton (24), Király-szolga: Kajtár Vilmos (17),
Szűz Mária: Böjte Mária (16), Szent József: László Ferenc (18),
Angyal: Lőrinc Mária (15), Monyator vagy Fehér pásztor: László Jenő (18),
Fejő pásztor: Bőjte Gáspár (20), Meddű- vagy Fekete pásztor: Lovász Lázár (17),
Öreg vagy Szürke pásztor: Turbuk Boldizsár (19), Furulyás pásztor: Papp Ferenc (26),
Panusás vagy Tarka pásztor (Szamár): György Gergő (16). Benedek A., Vargyas L., 1943.

A betlehemezők az éjféli misére „jelmezbe öltözve vonulnak fel, s a szentély körül csoportosulnak: József, Mária és az Angyal az oltártól jobbra, a Király s a Királyszolga balra. A pásztorok a szentély előtt, bal felől. József a szentélyig kalapban megy, ott veszi csak le fejéről. A pásztorok már a templom előtt levetik a csuklyát s az álarcot. A Király úrfelmutatás előtt leveszi a koronáját, utána ismét fölteszi. Az éjféli mise után mindenki hazatér, a nagymise után kezdik a játékot a plébánosnál. Onnét mennek a bíróhoz, jegyzőhöz, tanítóhoz, s úgy a falu népéhez” (Benedek–Vargyas 1943, 161).

A VI. és VII. éneket, melyet a játék vezetője templomi karénekben tanult, csak legújabban illesztette a betlehemesbe.

I. *Dicsértessék, Krisztus*. A betlehemes játék recitációs szakaszainak mintája egyrészt a szentmise lekció tónusa lehetett, másrészt a középkori és kora újkori iskolák vers-recitációs gyakorlata, amihez hozzátartozhatott az éneklő oda-vissza sétálása (*Magyarország zenetörténete I*. 498).

Betlehemes variáns: 275-I, 276-II, 277-I és vö. a 278. prózai bevezetőjével.

II. *Üdvöz légy, Jézus*. A betlehemes játékok leggyakoribb éneke. Variánsai a székely betlehemesekben mind dór hangsorúak.

Dallamtípusáról lásd a 203-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

II/1. *Imé, egykor Szent István*. 17. századi dallam *(Turóczi Cantionale),* melyet az udvarhelyi, csíki és bukovinai székely, valamint a moldvai hagyomány őrzött meg mintegy húsz változatban (Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979. I. 160–161, II. 76). Vallásos szöveggel szokták énekelni, többnyire ezzel a Szent Istvánhoz kapcsolódóval, névnapköszöntő funkcióban.

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/339.

II/2. *Dicső Szent Jánosnak ünnepét tiszteljük*. Az első versszakot romlott dallammal énekelték, ezért a második versszak dallamával közöljük.

17. századi, Szent Istvánhoz kapcsolódó ének *(Cantus Catholici)* folklorizációja (Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 62, II. 30). Tizenöt népi változatát főként bukovinai székelyektől gyűjtötték (MNT II. 955), melyek legtöbbször István-köszöntők.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 12.052.0/0.

III. *Ne féljetek, pásztorok, pásztorok!* Betlehemes variáns: 241-I*, 243-II, III, 244-IV, VI, 245-II, IV*, 246-II, 247-I*, 252-I, 253-I*, 254-V*, 256-III*, 257-III, 264-II, 269-IV*, 276-VI, 278-V.

Dallamtípusáról lásd a 243-II. ének jegyzetét.

IV. *Pásztorok, keljetek, keltek nagy örömre*. Kanásztánc ritmusú dúr dallam, távoli betlehemes variáns: 271-III, lásd annak jegyzetét.

V. *Pásztorok, igen jó hírt hojsztam tihozzátok*. Valószínűleg kántori szerzemény, mely a kézdipolyáni betlehemesben is előfordul (Kővári 2009, 425., 8. kotta). Dallamtípusa nem szerepel az MTA népzenei gyűjteményében.

VI. *Pásztortársim, mit jelent*. Újabb időkben keletkezett, alacsony járású, moll dallam. 13 változatban gyűjtötték a Kárpát-medencében, többnyire mint betlehemest (MNT II. 359-II, 361-IV, 382-I). Plagális variánsa a következő ének.

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/419.

VII. *Magam se vagyok gyerek*. Variáns: az előző ének.

VIII. *Mennyből az angyal*. A betlehemes játékok egyik leggyakoribb éneke.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 202-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

VIII/1. *Pásztorok, keljünk fel!* A dallam második fele terccel felcsúszott.

Betlehemes variáns: 248-II, 254-V, 261-I, 262-II, 265-V* második fele, 269-III*, 272-II, 276-VII, 278-VI.

Dallamtípusáról lásd a 202-II. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

IX. *A szűz szülé Szent Fiát*. Betlehemes variáns: 263-III, 264-III.

Dallamtípusáról lásd a 263-III. ének jegyzetét.

X. *furulyán*. A dudaaprája zenére emlékeztető, ütemparós dallam.

XI. *furulyán*. Szabad ritmusú motívumokat kötetlenül variáló dallam.

275. Betlehemes játék

Szereplők:

Király, rövid, derékig érő, fekete dolmány van rajta sárga zsinórokkal, magas állógallérral. Nadrágja szintén fekete, sárga zsinórokkal. Lábán fekete, huszáros csizma, a szár felső végén sárga zsinórszegéllyel, elöl rózsával és gombbal. Vállán széles, fehér vagy piros szalag, rajta kis táska lóg. Derekán kard, a kard mellett három szíjon egy kis táblácska lóg KF (Károly Ferdinánd) [Habsburg főherceg, lovassági tábornok, 1818–1874] felírással. Jobb kezében pálcát tart, melynek a végére egy piros zsebkendő van borítva és lekötve. Kezén fehér kesztyű. Bal kezével a kardot, jobb kezével a pálcát fogja. Fején Szent István koronája papírból, gyöngyökkel díszítve, állszíjjal. A korona belsejében egy kis csengő van, amely halkan cseng. Király-szóga fején Kossuth-kalap. Zsinóros, magas galléros mellény, „lajbi" és bő ujjú ing, fekete nadrág és csizma van rajta, sárga zsinórokkal. A mellény fölött rövid, fehér bunda. Oldalán kard, csizmáján sarkantyú, kezén fehér kesztyű. Kezében kis kápolnát visz. A kápolna előtt kerítés, ezen belül vannak az alakok: Mária, József, pásztorok, háromkirályok, jászol és állatok. A kápolnát az utcán a fején viszi. Szent József arcán fehér bajusz és szakáll, fején feltűrt kalap. [Viselete] hosszú, birkagyapjú köpeny (nem szőrös, hanem szőttes), lábán csizma és fehér nadrág, „harisnya", kezén fehér kesztyű, kezében hosszú bot. Szűz Mária 9-10 éves fiúgyermek. Tiszta fehér ruha, fehér vagy piros, selymes lajbi van rajta. Vállán nagy, fehér kendő, kezén fehér kesztyű, jobb kezén fehér zsebkendő. Lábán fehér harisnya és cipő. Fején fehér fejkendő, az áll alatt összeakasztva. Angyal 9-10 éves fiúgyermek. Fehér-tarka (piros pettyes) ruhában van. Hátán két piros kendő utánozza a szárnyakat, melyek piros lajbira vannak kötve. Fején királyi korona, mint a királyé. Nyakában fehér vagy rózsás kendő, a kendő elöl van összetűzve. Kezén fehér kesztyű, piros zsebkendővel. Öreg csobán: birkagyapjas bunda van rajta, melynek a szőre kívül van. Fején álarc, nagy orral, fogai babból vannak. Az egész álarc egy hosszú birkabőr darabból készült, mely a fejről hátul lóg le, mint a farok. A farok végén szalmacsomó. Lábán szőrös bocskor, zsákból rongyharisnya, szíjjal, madzaggal bekötözve. Kezében vastag bot. Dereka szíjjal van megkötve, a szíjon felakasztva egy nagy pipa, balta nyéllel, egy kb. 20–30 cm hosszú fafésű, amellyel a bundáját fésüli. Oldalán nagy bőrtarisznya. Szürke úgy van öltözve, mint az Öreg csobán, azzal a különbséggel, hogy míg az Öreg bundája, álarca stb. fehér színű, az övé szürke. Harisnyája birkabőrből van, hogy hasonlítson a bundához. Fekete szintén úgy van öltözve, mint az Öreg, csak fekete színű birkabőrből van a bundája, álarca, harisnyája stb. Nyulas öltözete mint az előbbié, de nyúlbőrből. Fején, az álarcon elöl két nagy nyúlfül. Orra tompa. Pungás vagy Panusos: ez velük megy, hogyha valamelyik megbetegszik, legyen aki helyettesíti. Bármelyik szerepét tudja. Ruhája mint a pásztoroké, de tarka. Hátán egy zsákot visz, abban hordó, oldalán pedig tölcsér. A Pungás zavarja a gyermekeket. A pásztorok oldalán még színes zsebkendők vannak felkötve és kolompok. Az Öreg csobánnak furulyája is van. Velük jár egy legény vagy fiatal házasember, a Gazda, aki előre megy és megkérdezi, hogy ki engedi be a betlehemeseket. Ő aztán megmondja a Nyulasnak, az pedig a többieknek. (Ahol kicsi a szoba vagy nagyon szegények, ott megmondják, hogy ne jöjjenek a betlehemesek.) A Gazda közönséges ruhában van.

A szereplők megállnak a konyhában, a Szolga megy be előre.

KIRÁLY-SZÓGA *(belép és köszön):*

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

(Leteszi az asztalra a betlehemet és az ajtóhoz áll. Egyik kezével a kilincset, másikkal kardját fogja, nyitva tartja az ajtót.)

KIRÁLY *(pálcájával koppant néhányat az ajtófélfán, majd belép. Mereven lépked, jobb lábával együtt üti le botját a földre. Mikor belép, a Szolga kihúzza kardját és úgy áll az ajtónyílásban. Átlépve a küszöböt, a Király köszön):*

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

(Ezután énekelve, merev léptekkel járja a szobát az ajtó és asztal között. Lépteit úgy osztja be, hogy minden sorra lép egyet, és a befejező sornál, amikor a hangja leszáll, megfordul.)

275-Ia)

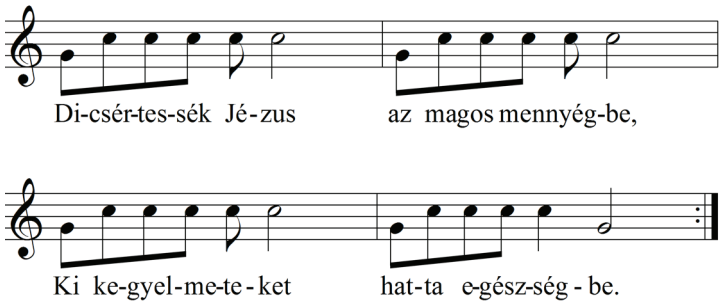

Kévánom, tartsa meg végig az életbe,
Örvendezhessenek vég nélkül menyégbe!
A nemes gazdának az nehézségire
Nem lennénk házának nagy terhelésére.
Mi nem azért jöttünk, hogy komédiázzunk,
Vagy valami tréfát, játékot indítsunk,

[275-Ia) folytatása]

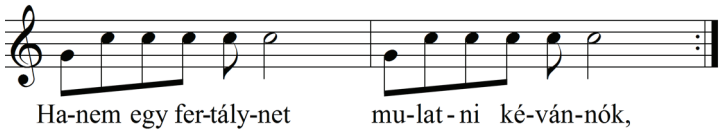

(Itt nem megy végig a szobán, hanem megfordul félúton és közben tovább énekel.)

Míglen a Krisztusról mi példát mutatunk.
Mivel a kisdednek születése napját
(a templomra mutat és megfordul az ajtó felé)
Példázni kivánnók szigorú szállását,

[275-Ia) folytatása]

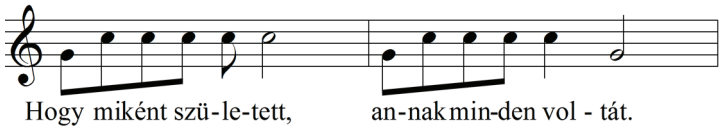

(Most nem fordul vissza, hanem tovább énekel:)

[275-Ia) folytatása]

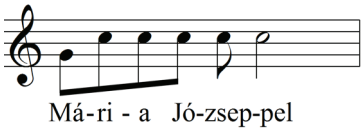

(megzörgeti kardjával az ajtót, és botjával az ajtóra mutat.)

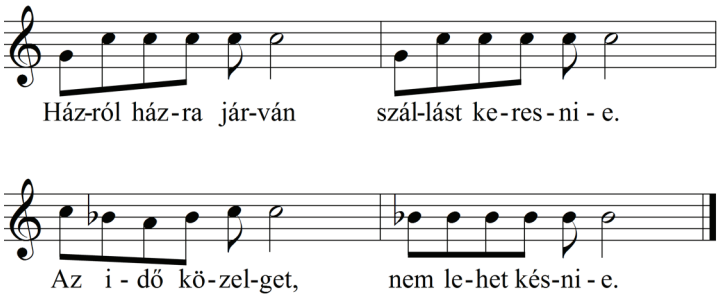

(Az utóbbi sorok éneklése közben a Király ismét az asztalhoz ért, ahol megfordul és állva marad szemben az ajtóval. Ekkor a Szolga beteszi kardját hüvelyébe.)

SZENT JÓZSEF *(kint a konyhában kopog és énekel):*

275-Ib)

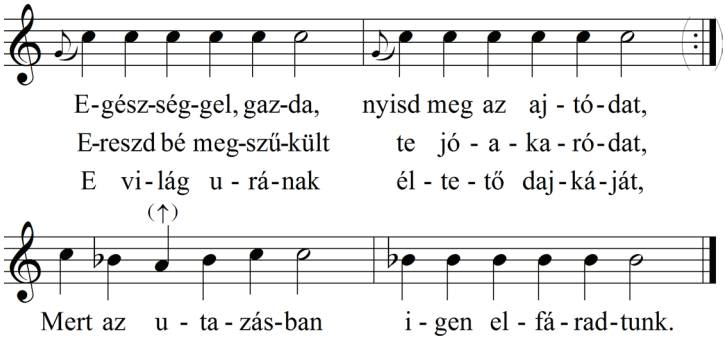

KIRÁLY:
Egy szózatot hallék mostan az ajtónkon,
(Közben a Szolga a Király elé lép és tiszteleg.)
Mi legyen az oka, bizonnyal nem tudom.
Parancsolom, szolgám, néked sietséggel,
Ki dörget ajtónkon il nagy, bátor szívvel?
SZOLGA *(szalutál, majd megfordul és kinyitja az ajtót félig, aztán kiszól):*
Ki vagy, honnan jöttél, miféle ember vagy?
Feleletet nékem mindnyárest erre adj! *(Becsukja az ajtót és visszaáll a sarokba oldalt.)*

SZENT JÓZSEF *(kint énekel [275-Ib) dallamára]):*

Ibérius császár parancsolatára
Jöttünk Názáretből az beiratásra.
Hogyha befogadnál ez egy éccakára,
Bizony megfizetné az egeknek ura.

SZOLGA *(félig kinyitja az ajtót és kiszól):*
Várkozz egy kevesnét, mindjár megjelentem.
(Becsukja az ajtót és tisztelegve a Király elé lép.)
Felséges királlom, oly emberekre találtam,
Nem hinném, ajtónkon jönnének a mi országunkba.
KIRÁLY:
Tanácsosom, adj nékem tanácsot!
SZOLGA:
Felséges királom, néked a tanácsom:
Ha befogadjuk ez íkes városba,
Hidd meg, király, elvesz a hatalmunk,
És az íkes városból *(a betlehemre mutat)* öppen kipirulunk.
(Bal lábával toppant és kardját a földre üti.)
KIRÁLY:
No, ha így van, szolgám, eredj, gyorsan siess,
Ajtónkat is zárd bé, öppen bé se ereszd!
(Erre a Király is toppant.)
SZOLGA *(tiszteleg, megfordul, kinyitja az ajtót félig és kiszól):*
Mit, hogy befogadjalak? Abban ugyan nem kapsz,
Az város utcán kívül ámbár ha meg is fagysz!
(Becsukja az ajtót és a sarokba áll.)
SZENT JÓZSEF *(kint énekel [275-Ib) dallamára]):*

Kemény kősziklához hasonló nemzetség,
Hogy lehet uradhoz ill szörnyű dühösség!
Még a pogánynál is van engedelmesség,
Hát nálad uradnál mér nincsen kegyesség?

SZOLGA *(az ajtóhoz lép, dühösen kicsapja és kikiált):*
Ám gyere be, barátom, füttőzz egy kevesnét!
(József, Mária, az Angyal és a Pásztorok bejönnek a szobába. A Király egyet lép eléjük és velük szemben megáll. Mária középre, az Angyal az oldalára, Szent József pedig jobb oldalára áll. A Pásztorok az ajtónál leülnek a földre és hátukat a falnak támasztják.)
JÓZSEF:
Áldjon meg az Isten, fölséges királyom!
KIRÁLY:
Áldjon meg az Isten téged is, barátom!
JÓZSEF:
Fölséges királyom, fogadj be házadba!
Fizetést nem szánok ez egy éccakára,
Mert az utazásban igen elfáradtunk,
S a nagy hideg miatt bizony meg kell fagynunk.
KIRÁLY:

Szerelmes barátom, bé nem fogadhatlak,
Mivel én az éjre sok vendéget várok.
Ingem a vendégek méltán meg is szólnak,
Hanem egy kis hellet mindnyárest mutatok.
Az városon kívül *(negyed fordulattal a betlehem felé mutat)* vagyon egy istálló,
Oda szokott szállni a jövevény szálló. *(A Szolga bal oldalára áll.)*
SZENT JÓZSEF *(Mária felé fordul. [275-Ib) dallamára énekel]):*

Szerelmes jegyesem, már mire jutottunk,
Az egész városon szállást nem kaphattunk!
Az városon kívül vagyon egy istálló,
Oda szokott szállni a jövevény szálló.

(A végszóra Mária, Szent József és az Angyal letérdelnek a betlehem elé, majd Mária énekelni kezd ugyanerre a dallamra.)
MÁRIA:

Egeknek szent ura, világ megváltója,
Tekints alá menyből szerelmes anyádra!
Íme, Betlehemből vettettem pajtába,
Azért kérlek, ne hagyj szomorúságomba!

SZENT JÓZSEF *(ugyanerre a dallamra):*

Ne sírj, ne keseregj, szerelmes jegyesem,
Mer minket se hagy el a felséges Isten.
Hanem csak szálljunk bé az egy istállóba (*a betlehem felé mutat*),
Inkább is lesz módunk a szent imádságra.

(Most egymással szemben oldalt állnak fel: a betlehemtől jobbra a Király, oldalán a Szolga, a betlehemtől balra József, mellette Mária és az Angyal.)
ANGYAL *(Mária elé lépve énekel [275-Ib) dallamára]):*

Ó, Istennek anyja, látod jelenlétem,
Parancsolj menyégből, mert hozzád küldettem.

(Visszamegy a helyére, Mária bal oldalára.)

MÁRIA:

275-Ic)

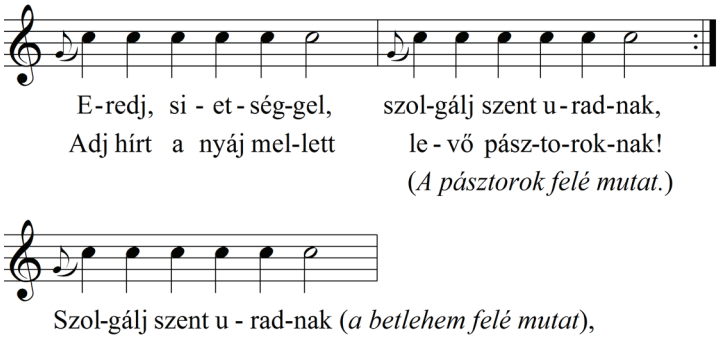

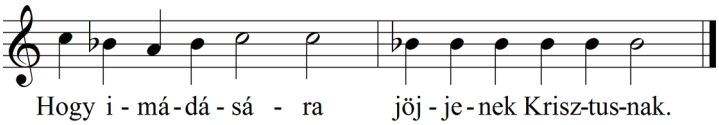

(A Pásztorok közben nagyokat nyögnek. Az Öreg gyakran mondogatja: Bune vátre, bune soáre. Fésűikkel egymást fésülgetik.)

ANGYAL *(a Pásztorokhoz megy, az Öreg botját lábával meglöki kissé. Kezét az állánál haránt-tartásban tartja):*

275-II.

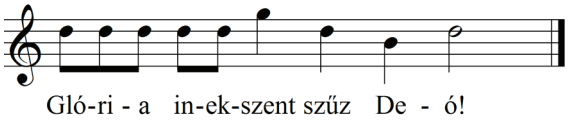

MIND:

275-III.

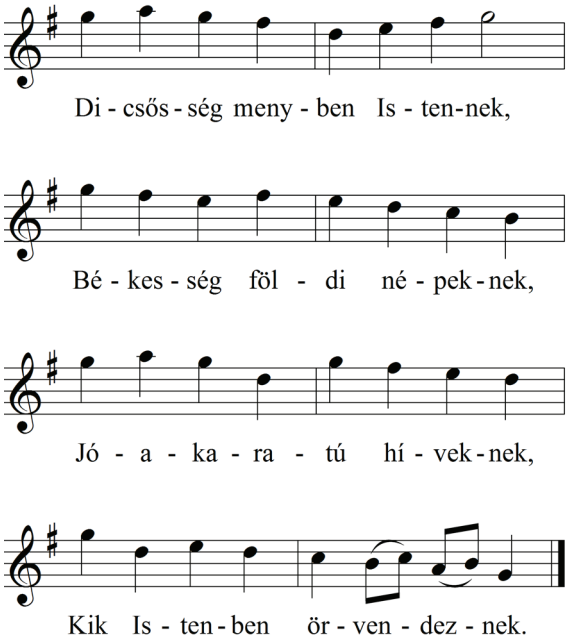

(Az Angyal közben a helyére megy.)

ÖREG CSOBÁN *(morogva):*

Jaj, jaj, jaj, jaj, jaj, jaj,
Mit hallék, mit láték álmomban?
Nékem az Isten angyala megjelenék.

PÁSZTOROK:

Éppen neked, te vén bagoly?
ÖREG CSOBÁN:
Ördög-e vagy angyal, én csak kételkedem,
De hogy Jézus született vóna, éppen nem hihetem.
(Közben botjával betlehem felé mutat.)
Ezen már én többé elmémet nem töröm,
Hanem a pucékra fejemet leteszem *(fejét ráhajtja valamire)*.
ANGYAL *(a Pásztorokhoz megy, ott lábával meglöki a Szürke botját, majd énekel):*

275-IV.

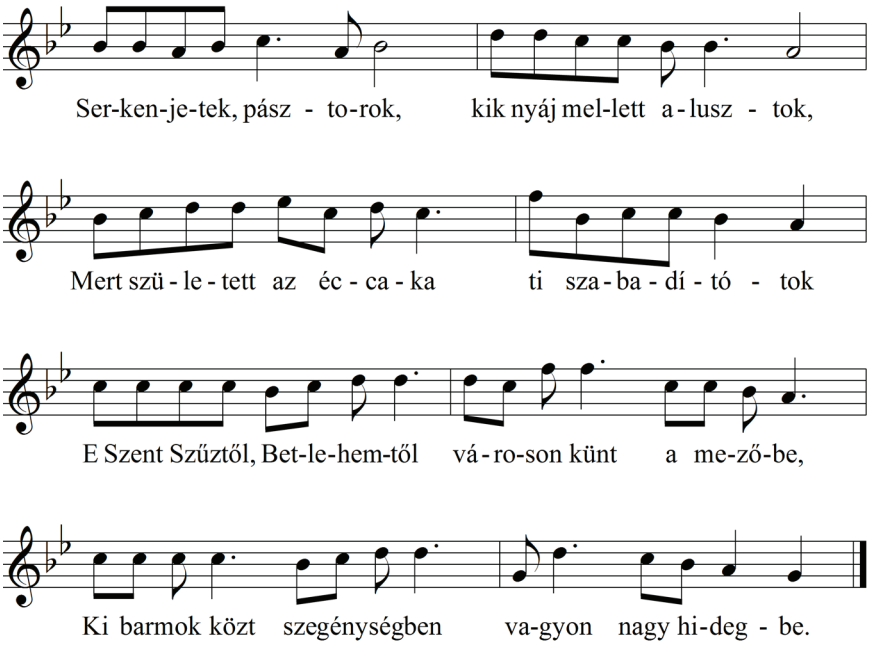

(Ezután a helyére megy.)
SZÜRKE *(morogva):*
Szkola fertátyi *(botjával rávág a Fekete botjára),* csákó derettátyi.
(Rávág az Öreg botjára.)
Mert hallék egy nótát, kinek soha többé nem hallom mását.
Megmondjam-e, dáré? *(Rávág a Fekete botjára.)*
FEKETE:
Zida [mondjad]!
SZÜRKE:
Született a Jézus *(a betlehem felé mutat, majd rácsap a Nyulas botjára)*.
Kraz maj fertátyi [hiszed te, negyedes]?
NYULAS:
Kredem, kredem, kum szenu [hisszük, hisszük].
ANGYAL *(az Öreg lábához megy. [275-Ib) dallamára énekel]):*
Gyertek sietséggel, menjünk a városba,
Mert ott fekszik Jézus az kóró szénába. *(A helyére megy.)*

ÖREG:

Édes, kicsi angyalkám *(fejét hajtogatja),* dé mult nám hodenit de tire [rég nem nyugodhattam tőled]. Menjünk el hát, nem bánom, de ne üres kézzel!

TÖBBIEK:

Van-e, mit vigyél? Van-e, mivel? Van-e, mit adj?

ÖREG:

Vigyünk ajándékot neki, jó társak, sietséggel,
Adjuk nagy, jó szívvel,
Hogy megbékélhessünk mi Jóistenünkkel.

(Erre a három pásztor felugrik és az Öreget – aki a botján keresztbe teszi lábait – két oldalról botjaikkal mozgatják, ringatják, Nyulas jobbról, Szürke és Fekete balról.)

PÁSZTOROK:

275-V.

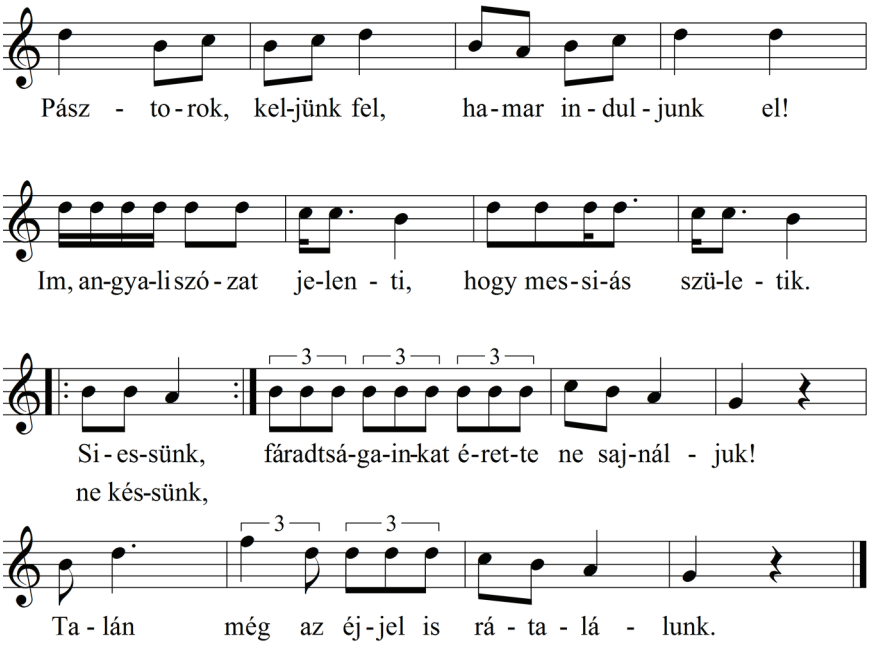

(Ének közben is ringatják az Öreget, majd az ének végén botjánál fogva felemelik, aztán sorba állnak a betlehem előtt, miközben tovább énekelnek.)

275-VI.

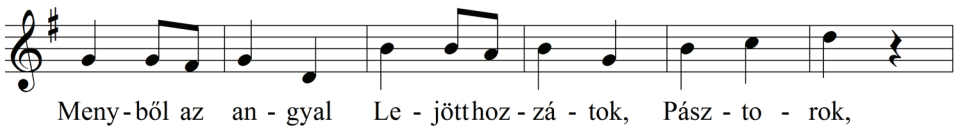

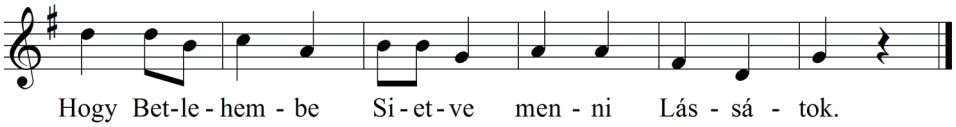

ÖREG *(a botjára könyökölve):*
Jó estét, Mária, Istennek szent anyja!
Serkentsd fel Szent Fiadat, Jézust, minékünk,
Mert pásztorok eljöttek,
Kik szent angyalidtól tehozzád küldettek.
MÁRIA:

275-VII.

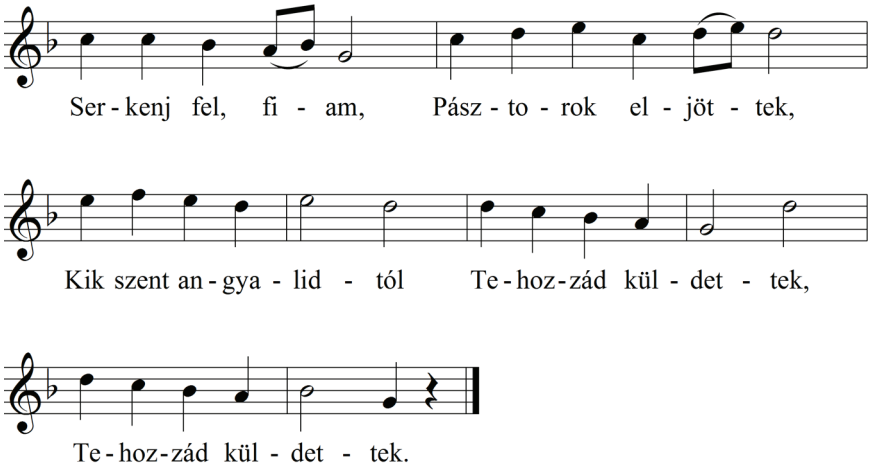

ÖREG:
Há' ezt érdemelted meg, menny, föld teremtője?
Néked a városon nem adatott helet,
Hogy kényszerittetél szállni mező szé'be.
Meglássátok, megfizettek valamikor erre!
(Megfenyegeti a három Pásztort.)
SZÜRKE *(az Öreg felé mérgesen, a többiek megijednek és mintha futni akarnának):*
Ó, balgatag baó, vén urityás Samu,
Nem gondolod el, hogy mit példázó'?
(A betlehem felé mutat.)
Alázatosságát ezennel jelenti.
Dutye a kásze la verego kati.
(Meglöki az Öreget és hátra tántorog. A többiek melléje állnak sorban és a betlehem felé néznek. A Fekete rázkódik.)
FEKETE *(kiugrik a sorból és szembe áll a többiekkel):*
Nem kellene nékünk itt komédiáznunk,
Hanem amit hoztunk, oda kéne adjuk!

MIND:
Oda is adjuk.
(Fekete beáll a sorba.)
SZÜRKE:
Curent, curent. *(A betlehem felé csoszog, majd megáll előtte, botját az asztal alá támasztja, rátámaszkodik.)*
Édes kicsi Jézus, a nagy havasokban
Fejőpásztor voltam,
Jövedelmem nékem semmi se vót ottan.
Most néked egyéb ajándékot nem adhatok,
Hanem egy sajtocskát ugyan szépet adok.
Kérlek, vedd jó néven, amelyet adhatok.
(Egy gyolcsból készített, zsemlyeszerű sajtot tesz a betlehem elé.)
Pirítva apránkint a ződfarsangra elég lesz.
(Oldalt ugrálva visszamegy a helyére, majd botjával megkoppantja Fekete botját.)
Ausz ráde le [hallod, Fekete]?
FEKETE *(ijedten feltekint):*
Cse cibre [mi az, te]?
SZÜRKE:
Nu ti dormi asa táre [elaludtál].
FEKETE:
Nám dormit [nem aludtam].
SZÜRKE:
Dese tu cseva domnu Krisztusz [vigyél te is ajándékot Jézusnak]!
FEKETE *(nagyokat ugrik, odamegy a betlehem elé):*
Édes kicsi Jézus, a nagy havasokban
Meddüpásztor voltam,
Jövedelmem nekem semmi se vót ottan.
Most neked túrót, ordát nem adhatok,
Hanem egy báránykát ugyan szépet adok.
Kérlek, vedd jó néven, amelyet adhatok.
(Egy kicsi báránykát tesz a betlehem elé, majd táncolva, ugrálva visszamegy a helyére. Ott Nyulas botját megüti.)
Auz mityityel [hallod, kicsike]?
NYULAS:
Cse ci.
FEKETE:
Dese tu cseva domnu Krisztusz [vigyél te is ajándékot a Krisztusnak]!
NYULAS *(mint a nyúl, ugrál a betlehem felé):*
Édes kicsi Jézus, a legkisebb én vagyok.
Most néked egyéb ajándékot nem adhatok,
Hanem egy nyulacskát ugyan szépet adok.
Kérlek, vedd jó néven, az melyet adhatok.
(Egy nyúlformát tesz a betlehem elé, majd visszamegy a helyére.)
SZÜRKE *(megkerüli az Öreget, megkoppantja a botját):*
Auz cintyas [hallod, Öreg]?
ÖREG:
Cse ci.

SZÜRKE:
Nu ti dormi asa táre [elaludtál].
ÖREG:
Nám dormit [nem aludtam].
SZÜRKE:
Dese tu cseva la domnu Krisztusz [vigyél te is ajándékot Krisztusnak]!
ÖREG *(nem tudja, merre menjen, hol az ajtónak, hol a kályhának akar menni. A többiek taszigálják a betlehem felé, ahol mondja):*
Édes kicsi Jézus, öregebb én vagyok.
Most néked egyéb ajándékot nem adhatok,
Hanem egy bogláros szíjacskát ugyan szépet adok.
Nekem immár nem kell, mer én öreg vagyok,
A juhok után is alig ballaghatok,
Eddig maj' mind elhordták aztat is a farkasok.
Emellett egy nótát ugyan szépet fuvok,
Halljad te is, Mária, amellett fúhatok.
(Leteszi a keskeny bocskorszíjat a betlehem elé.)
MÁRIA:
Köszönöm, pásztorok, mindnyájan tinéktek.
(A Pásztorok hátra mennek, botjaikkal Mária szavának ütemére kopognak.)
Kévánom, hogy menyben örvendezhessetek,
Mindnyájan mennyei koronát nyerjetek
És a végtelen örömben legyetek!
FEKETE *(kiugrik a sorból):*
Happe, Tódor, vén nutyas! Hallod-e, mit mondok?
Kis Jézus kedvéért járnánk egy pár táncot!
TÖBBIEK:
Hej, dé mult nám dzsukat [hej, már régen nem mulattunk]!
FEKETE:
Ha valahol egy rongyos pikulát találnánk...
SZÜRKE *(keresve):*
Mit, pikulát? Kapok én.
Hohohoho, hohohó, édes pikulásom *(az Öreget ölelgeti),* hol voltál? Be rég kerestelek!
ÖREG:
Padláson korpát takarítottak bennem.
SZÜRKE:
Mivel az új királyt nagy örömben lássuk,
Kis Jézus kedvéért egy szép nótát szufle jó fertátyi.
(A Király feláll, utána mindnyájan felállnak. Az Öreg pikulázik egy csárdást, a három Pásztor pedig tánclépésben körbe indul, elöl a Szürke, utána a Fekete, végül a Nyulas. Tánc közben beszélnek.)
Haj, dese tu fertátyi.
FEKETE:
Jare odáte.
NYULAS:
Pentru kópé Krisztusz. Fácse szi tu drége.
SZÜRKE:
Kure maj moszule. Csak hamar egyaránt,
Még a fekete kecske mekegését hallanám *(gyorsabban mennek).*

NYULAS:
Orinke szi porinke nu te dore penticse.
SZÜRKE:
Nosza, jó bojtárok, többé ne mulassunk!
(Botjával megveri a mestergerendát. Az Öreg abbahagyja a furulyázást és megállnak.)
Félős, a nyájba kárt vallunk.
Lássátok, most sincs túrónk, sem ordánk.
NYULAS *(botját vállára teszi):*
Jó volna, fertátyink, ha elindulnánk,
Lássátok mindnyájan, üres tarisznyánk.
Próbáld, e gazdától ha valami útravalót kapnánk!
FEKETE *(ráüt a Nyulas botjára):*
Auz mityityel? Hová sietsz, kérlek?
NYULAS:
A ká szebre.
FEKETE:
Még e gazdától valami útravalót kérünk.
NYULAS:
Próbáld meg!
FEKETE:
E gazdának báccsa én vótam tavaly is,
Hej de jó gazdám vót ő nekem akkor is! *(A Gazda felé ugrik.)*
Százszor kértem, nem adott egyszer is,
De most megtőti még a gulugánkat is.
NYULAS *(keresi a gazdasszonyt):*
Látom gazdasszonynak sűrű mosolygását,
Hozzánk jó szándékát. Keresi záros ládának kulcsát,
Onnan kivegye hat ezüst garassát, azmellett Szent János kulacsát,
Haszonrészben felfont, szép, piros kolbászát.
Nem sajnálna töllünk szárasztott sonkáját,
Üszkös kocsorbuját. *(Megüti botjával a mestergerendát.)*
ÖREG:
De ti magatoknak mindenütt csak kaptok,
Hogy ifjabbak vagytok. De hogy én öreg vagyok,
Ha kénáltok es, azt gondolom, hogy szidtok.
Ezzel kifele fordulok.
SZÜRKE *(az Öreg fülébe súgja):*
Kérlek, vén mutyásom, ne panaszkodjál,
Én se ettem egyebet ma egy pirított puliszkánál.

(Most mindnyájan két sorba állnak: a betlehem előtt balra József, Mária, Angyal, Szürke és az Öreg, jobbra pedig a Király, Szolga, Fekete és Nyulas. Ezután néhány verset énekelnek a Betlehemnek pusztájában... vagy a Pásztorok, keljünk fel... kezdetű karácsonyi énekből. Amikor az énekben Jézus nevét mondják, mindnyájan a betlehemre mutatnak. Az ének utolsó szavánál a Király a két sor közé áll, háttal a betlehemnek.)

KIRÁLY *[a gyűjtő nem jelezte, hogy milyen dallamra énekel, de feltehetően így]:*

275-Id)

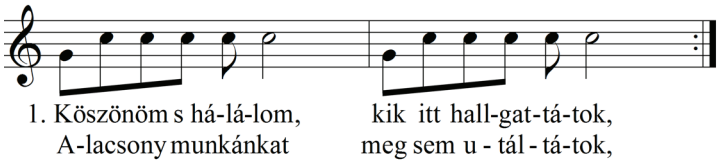

(Közben apró lépésekkel az ajtóhoz ér, majd visszafordul és tovább énekel.)

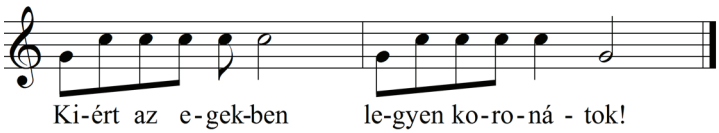

2. Ti pedig, jó gazdák, kik szállást adtatok,
(megfordul és az ajtó felé indul)
Semmiféle átok ne férjen hozzátok,
(a betlehem felé:)
Kis Jézus áldása szálljon tireátok!

(Beszédhangon:)
Mi már elmegyünk, vígan maradjatok,
Áldást, békességet kívánok a következő újesztendőre!

Hadikliget. Manga J., 1941.

I. *Dicsértessék, Jézus*. Betlehemes variáns: 274-I, 276-II, 277-I, és vö. 278. prózai bevezetője. A dallamról lásd a 274-I. ének jegyzetét.

II. *Glória inekszent szűz Deó*. A dallam dúr hármashangzat felbontása.

III. *Dicsőség menyben Istennek*. 17. századi népének *(Eperjesi Graduál)* változata. Nemzetközileg elterjedt, középkori dallamtípusból – *Krisztus a mennybe fölmene* / *Vom Himmel hoch da komm ich her* – különválva saját variánsköre bontakozott ki (Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 58, II. 28). Karácsonyi szövegekkel szokták énekelni *(Az Istennek szent angyala, Paradicsom mezejében)* mint betlehemes játék része vagy karácsonyi kántáló, ritkábban újévi köszöntő, disznótoros és farsangi kántáló (MNT II. 26, 548, 549). Az egész nyelvterületen elterjedt, Moldvát leszámítva. 65 változata ismert, legtöbb Erdélyből és Bukovinából.

Variáns: 276-V, 277-III, 278-IV. betlehemes, 293. karácsonyi ének.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 18.117.0/1–2.

IV. *Serkenjetek, pásztorok!* Recitatív és ütemparós dallamelemek esetleges összeillesztéséből keletkezett ének, ami a bukovinai székelyek gyakorlatában megszilárdult. A dallam a harmadik sor közepén elcsúszott, kiigazítva közöljük.

Variáns: 277-IV.

V. *Pásztorok, keljünk fel!* A karácsonyi dallamhagyományban Európa-szerte kimutatható ősi „kiáltásformula” (lehajló kisterc) recitatív tétellé formált továbbfejlesztése. Eredete feltehetőleg a középkorra nyúlik vissza (*Magyarország zenetörténete* I. 497).

Variáns: 277-V.

VI. *Mennyből az angyal*. A betlehemes játékok egyik leggyakoribb éneke.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 202-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

VII. *Serkenj fel, fiam!* A betlehemes játékok leggyakoribb éneke. A székely változatokról lásd a 274-II. ének jegyzetét.

A román szövegek zárójeles magyarázata az adatközlőktől származik.

276. Betlehemes játék

Szereplők:

Király arany sujtással díszített, fekete nadrágban, sarkantyús csizmában. Derekán aranyozott szíjon kard, annak markolatán bojt. Fején korona. Király-szolga aranyzsinóros lovaglónadrágban, sarkantyús csizmában, melynek szárában nádvessző. Kabátja közönséges, fekete. Fején keskeny karimájú, pörge kalap. Szent József fehér szűrben, fehér szakállal. Fején széles karimájú, pörge kalap. Mária fiatal, gyermekhangú fiú fehér ruhában és kendőben. Kezében fehér keszkenő, melyet állandóan ajkához emel. Angyal fehér ruhában. Bokrétával és pántlikával díszített koronát visel. A koronán elöl kereszt, alatta csengettyű. Öreg pásztor fehér gatyában, melynek alját kitömték. Kifordított bundája térdig ér. A lábán bocskor, fején kucsma. Arcát fekete birkabőrre varrt álarc fedi, fehér szakáll övezi. Kezében bot, oldalán pásztor fapipa lóg. Báránkás pásztor öltözete olyan, mint az Öreg pásztoré, csak a szakálla fekete. Bogláros pásztor oldalán fából faragott fejsze lóg, kezében nagy pásztorbotot tart. Kecskepásztor és Furulyás öltözete hasonló, de az utóbbi nyúlbőr álarcot visel nagy, hosszú nyúlfüllel, melynek végére kis csengettyűt varrtak. Hamubotos oldalán csutora lóg, kezében két méter hosszú botot tart, a bot végén fűrészporos zacskó. Ezzel inti csendre a rendbontókat, evvel buzdítja éneklésre a hallgatagokat.

A konyhaajtóban mind megállnak. A Király és a Szolga belépnek, az ajtót félig nyitva hagyják. A Szolga viszi a szíjjal felkötött betlehemet (kézzel faragott templomocska). Kint elkezdik:

276-I.

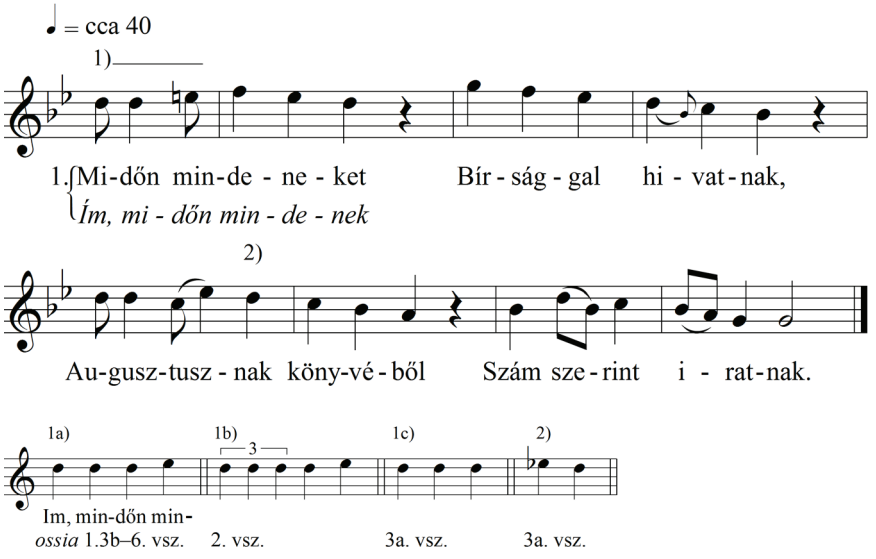

2. Cirilius küldetteték
Betlen városába,
Hogy az egész tartományt
Venné egy summába.

3a József is elindult
A Szűz Máriával,
Hogy az egész tartományban
Vennék egy summában.

3b József is elindula
A Szűz Marijával,
Istennek erejétől
Terhes mátkájával.

4. Betlehembe hogy juta
Fáradt állapottal,
Szállásról kérdeztetik
Minden emberfia.

5. De a sok vendég mijatt
Nincs senki barátja.
Látván mind eltávozik
S ajtaját bezárja.

6. Szállni kényszerítették
Egy rongyos pajtába
Városon kül, elhagyott
Vadak barlangjába.

(Kopogás.)
KIRÁLY *(le s föl sétál):*

276-IIa)

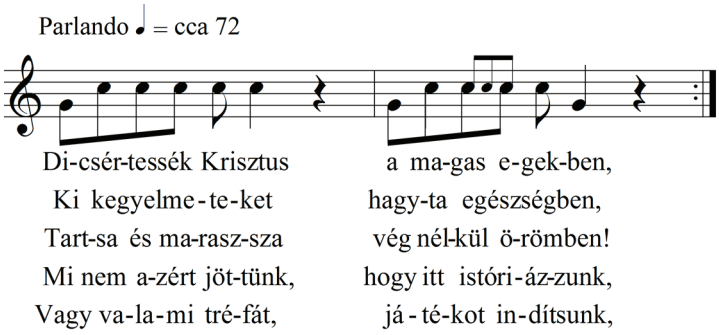

[Prózában:] Hanem a Krisztusról egy példát mutassunk!
[Énekelve:] Hogy miként született, jászolba tétetett,
Három pásztoroktól *[prózában:]* ajándék vitetett,
Melynek Krisztus anyja igen örvendezett.

SZENT JÓZSEF:

276-IIb)

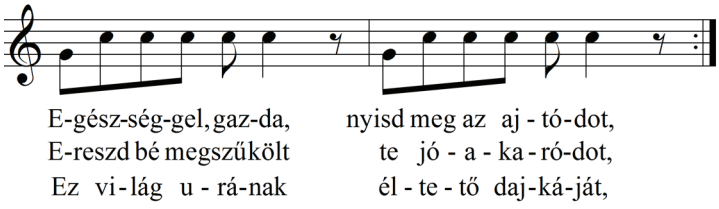

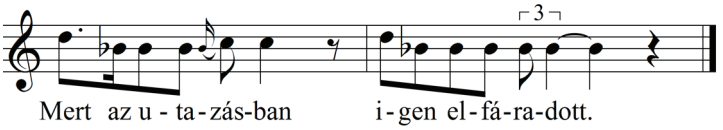

KIRÁLY *(az ajtó felé néz):*
Egy szózatot hallék az ajtómon,
Ki légyen az oka, bizonnyal nem tudom.
Jelen vagy-e, szolgám?
SZOLGA *(a Király felé fordulva vigyázzállásban):*
Jelen vagyok, uram, parancsolatára.
KIRÁLY:
Parancsolom, szolgám, lásd meg sietséggel,
Ki zörget ajtónkon ily nagy, bátor szívvel!
SZOLGA *(kiszól):*
Ki vagy, honnan jöttél, miféle ember vagy?
Feleletet nékëm mindjárást erre adj!
SZENT JÓZSEF [276-IIb) dallamára]:
Ciriliusz császár parancsolatából
Jöttünk Názáretből a beiratásra.
Hogyha befogadnál ezen éjszakára,
Bizony megfizetné az egeknek ura.

SZOLGA:
Várjál ëgy kevéssé, mindjárt jelentëm.
(Becsukja az ajtót és a Király felé fordul.)
KIRÁLY:
Mi hírek vannak mostan a városban,
Mondd meg hát, hív szolgám, nékem bizonyosan!
SZOLGA:
Felséges királyom, oly emberekre találtam,
Nem hinném, jönnének országunkból.
Ha befogadjuk őket, elvesz a hatalmunk,
Ez ékes városból éppen kipirulunk.
KIRÁLY:
No, ha így van, szolgám, ajtót, kaput lezárj,
Éppen be se bocsásd!
SZOLGA *(megnyitja egy kicsit az ajtót):*
Hogy én befogadjalak, abban nálam nem kapsz,
A város utcáin kívül ámbár ha meg is fagysz.
Királyi házamtól ezzel már indulhatsz!
SZENT JÓZSEF [276-IIb) dallamára]:
Kemény kősziklához hasonló nemzetség,
Még a pogánynál is van engedelmesség,
Hát hogy tenálad nincs uradhoz kegyesség!

KIRÁLY:
Jer be hát, barátom, füttőzz egy kevéssé!
(Szent József, Mária és az Angyal belépnek és odaállnak a Király elé.)
SZENT JÓZSEF:
Felséges királyom, fogadj bé házadba!
Fizetést nem szántunk ezën éjszakára,
De hogyha béfogadsz ezën éjszakára,
Bizony megfizetné az egeknek ura.
KIRÁLY:
Szerelmes barátom, szállást nem adhatok,
Mivelhogy estére sok vendéget várok,
Hanem egy kis helyet mindjárást mutatok
(a betlehemre mutat).
A városon kívül vagyon egy istálló,
Oda szokott szállni a jövevény szálló *(leül).*
MÁRIA:
Szerelmes jegyësëm, már mire jutottunk,
Ez ékës városban házról házra jártunk,
Szállást nem találtunk!
Talán ez éccaka hideggel meghalunk.
SZENT JÓZSEF:
Szerelmes jegyesem, ne sírj, s ne bánkódjál,
Mert így sem hagy az Úr, hogy ártson az halál.
Krisztus személy szerint miközünk ha leszáll,
Itt semmi dér és hideg helyet nem talál.
Azért csak szálljunk be, szálljunk be ezen istállóba,
Inkább is lesz részünk a szent imádságba.
SZENT JÓZSEF, MÁRIA:
Azért csak szálljunk be, szálljunk be ezen istállóba,
Inkább is lesz részünk a szent imádságba.

(Kint zörgetnek a Pásztorok, majd bejönnek. Elöl az Öreg pásztor, utána a többiek. Az Öreg keresztet húz botjával a földre. A Furulyás is utánuk jön és megáll az ajtó sarkánál.)
ÖREG PÁSZTOR:
Habzu [Hobcu, bade = Ember, szökjél], nyugodjunk le e helyre,
Míg a hajnalcsillag feltetszik az égre! *(Lefekszenek.)*
ANGYAL, SZENT JÓZSEF, majd a többiek is:

276-III.

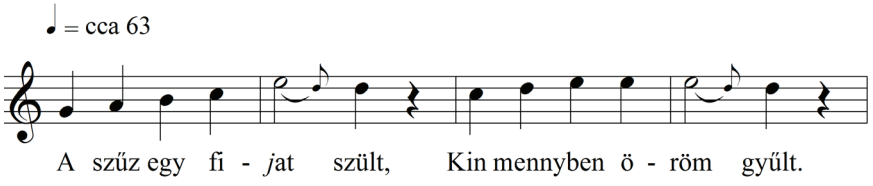

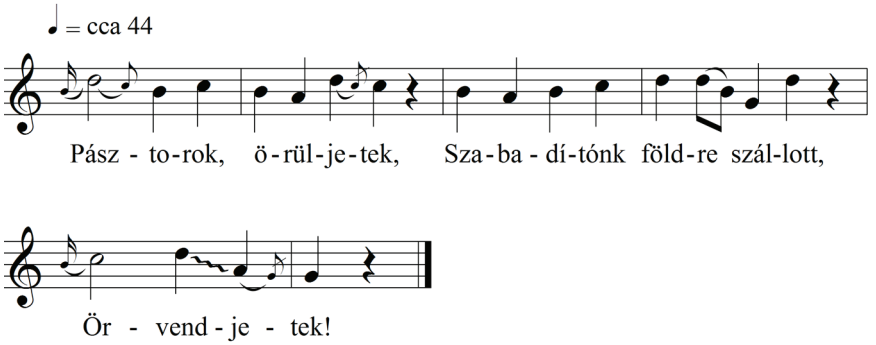

ANGYAL *(odaáll az Öreg pásztor lábához):*

276-IV.

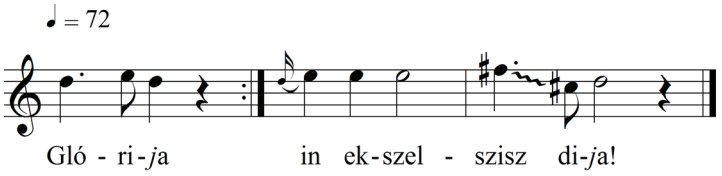

MIND:

276-V.

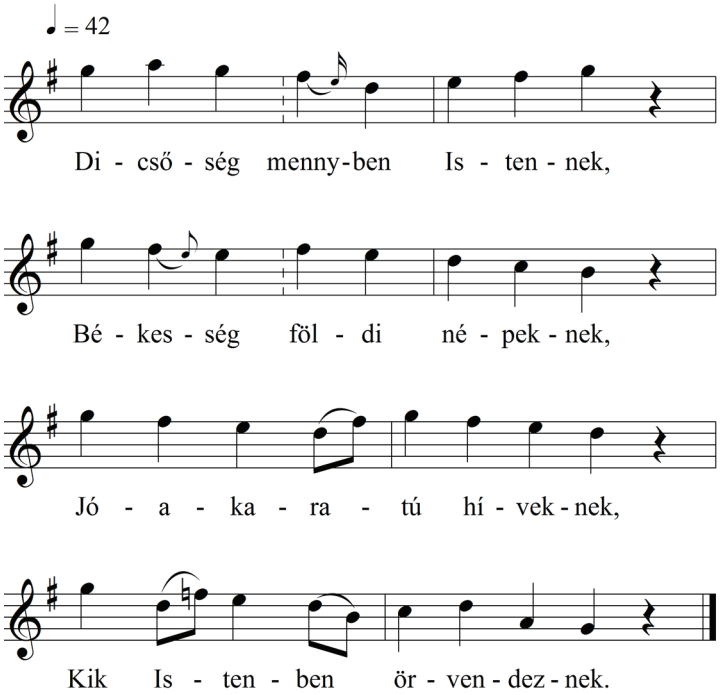

ÖREG PÁSZTOR *(felemeli a fejét, hol ide-, hol odahajolva két társának jajgatva mondja):*
Ó, jaj, mit hallék, mit láték?
TÖBBI PÁSZTOR:
Mit te?
ÖREG PÁSZTOR:
Ördög-ë vagy angyal nékëm mëgjelenék!
Azt csak nem hihetem, hogy Jézuska született volna,
Hanem inkább ráhajtom e pucékra a fejem.
Nyúúúgszom, míg a hajnalcsillag feltetszik az égre.
(Megfordul, igazgatja a feje alját.)
TÖBBI PÁSZTOR:
Azt mi is jól hallók,
De mivelhogy sötét volt, tovább nem láthattuk.
ÖREG PÁSZTOR:
Úgy hát! *(Hátára fekszik, lába közé fogja a botját.)*
ANGYAL *(az Öreg pásztor lábánál):*

276-VI.

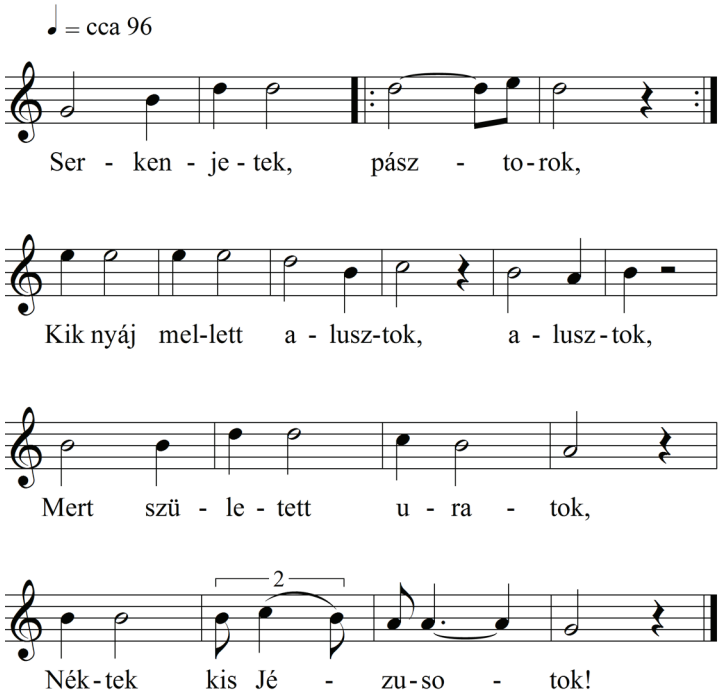

Gyertëk, pásztorok, gyorsan a városba,
Mert ott fekszik Jézus a kórós szénába.
(Megrúgja az Öreg pásztor lábát. A két pásztor felugrik, botjukkal emelgetik az Öreget, aki nehezen tápászkodik fel.)
ÖREG PÁSZTOR:
Keljünk fël és menjünk el!

A kis Jézuskának vigyünk valami ajándékot, ki s kitől mit lehet.
TÖBBI PÁSZTOR:
Menjünk hát!
PÁSZTOROK MIND:

276-VII.

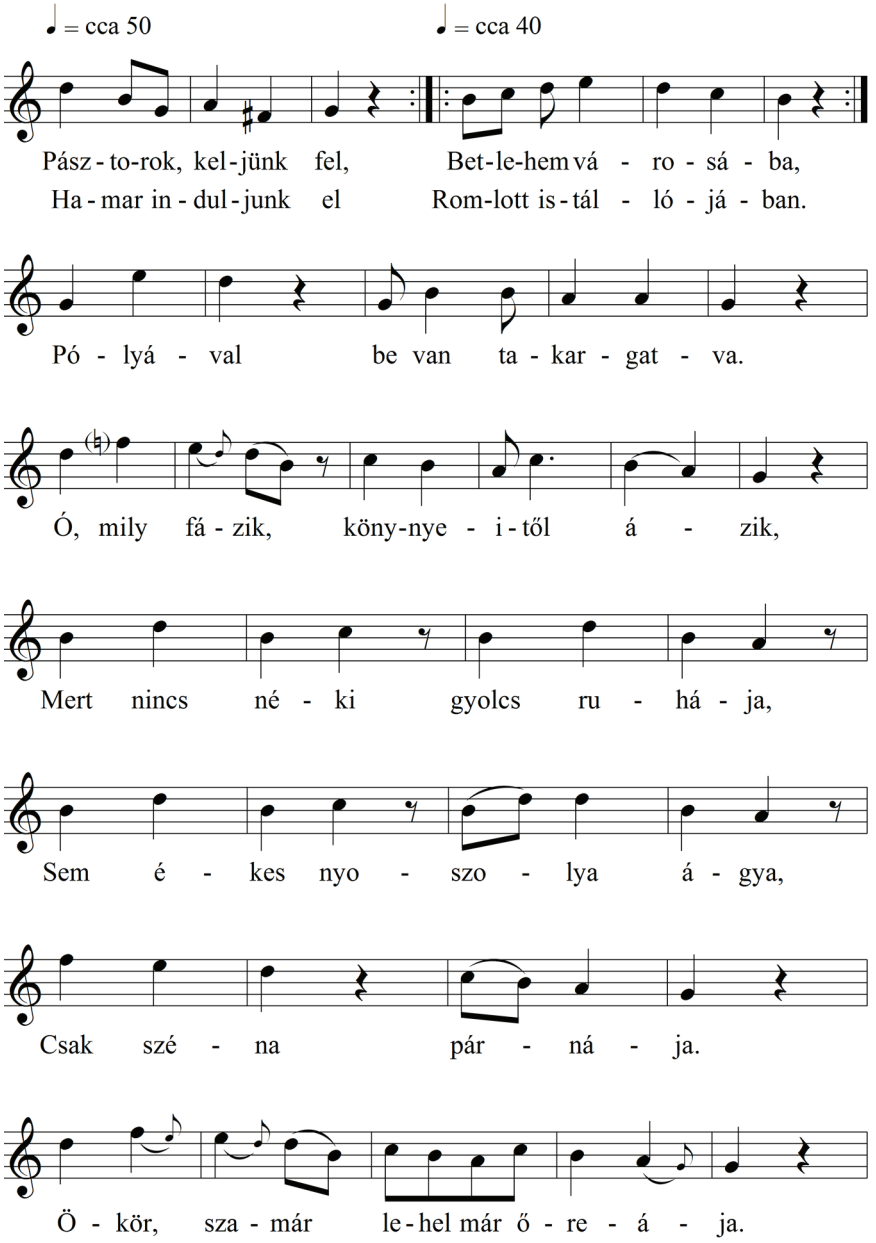

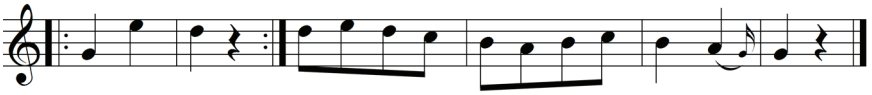

276-VIII.

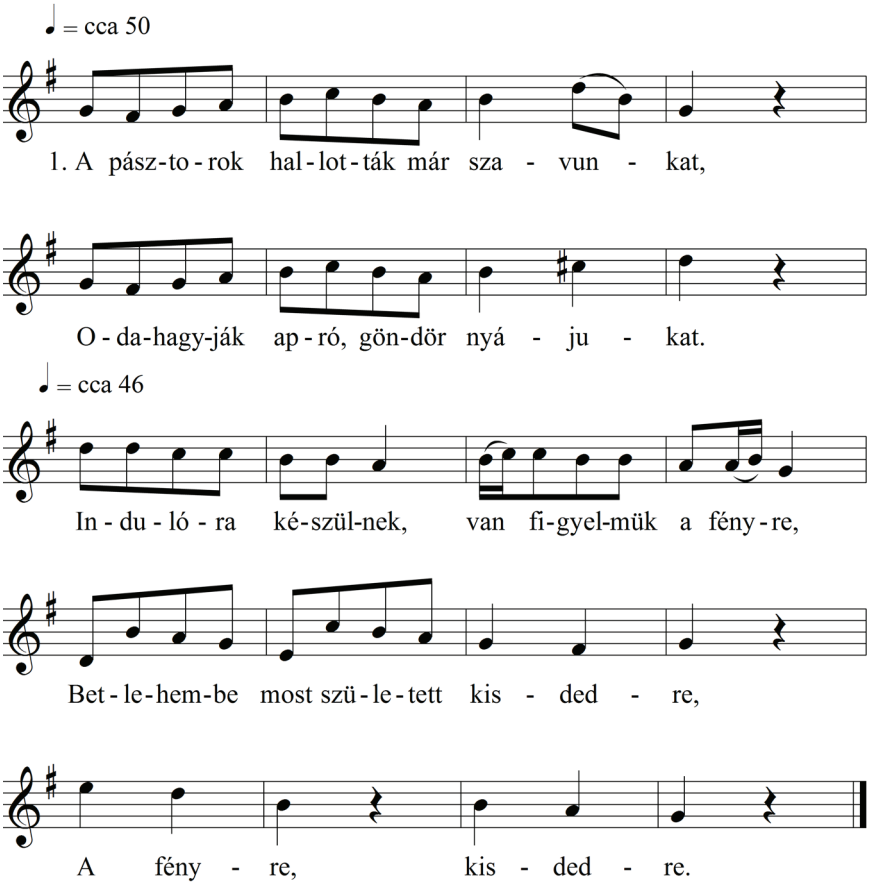

2. Lám, mily örömmel veszi fel bundáját,
(Igazgatják bundájukat.)
Vén Koridon mint kötözi saruját.
(Kötözik cipőjüket.)
Indulnak már előre, van figyelmük a fényre,
Betlehembe most született kisdedre,
A fényre, kisdedre.

276-IX.

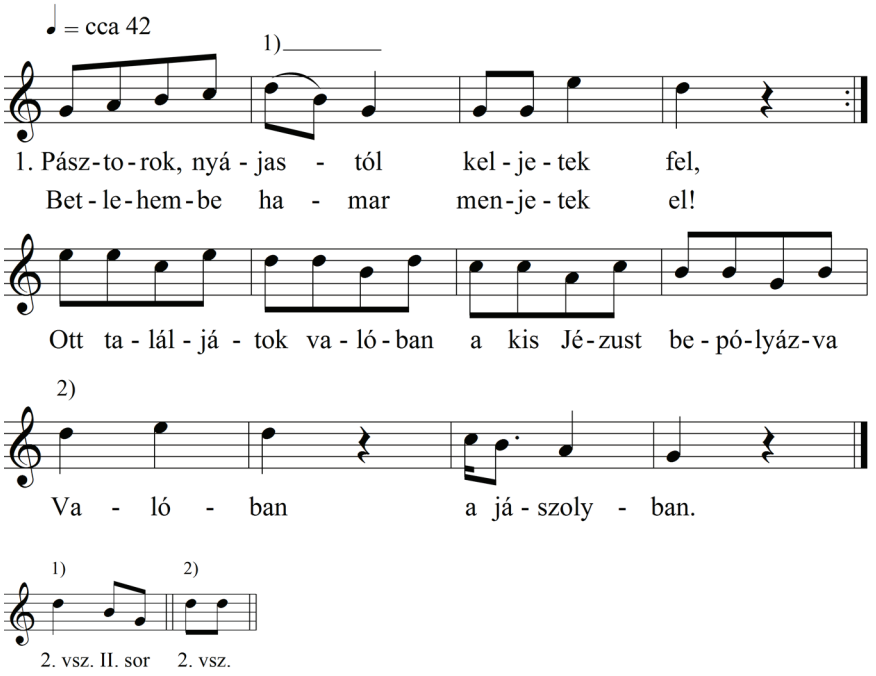

2. Hogyha pedig majdan odaértek,
Jézus nevét mindenütt hirdessétek!
Furulyátok megfújjátok, a kis Jézust úgy áldjátok
A jászolyban, a jászolyban.

(Közben felállnak, elkészültek. Libasorban a betlehem felé mennek.)

276-X.

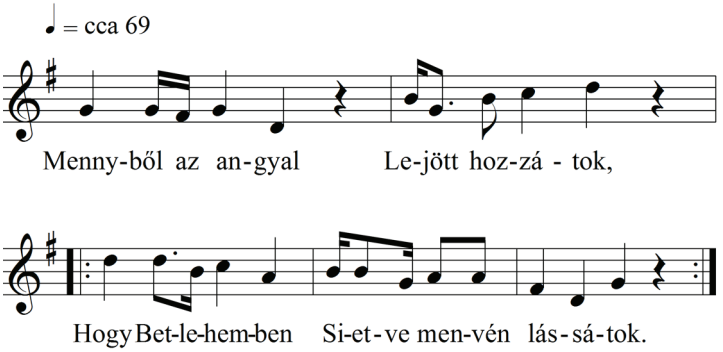

(Letérdelnek a jászol elé. A Kecskepásztor közben tetvezi az Öreg pásztort.)

ÖREG PÁSZTOR:
Jó napot, Mária, Istennek szënt anyja!
Sërkentsd fël fi*j*adot! Pásztorok eljöttek,
Kik szënt angyalidtól tehozzád küldettek,
Hogy köszöntést mondjanak az Istennek.
Ó, édes, kicsi Jézuskám, hát én, mint Öreg pásztor létemre
Mi szép ajándékval kedveskëdjem?
Én neked ëgyebet nem adhatok,
Hanem ëgy saaajtocskát *(odanyújtja),* nézd csak, be szépet adok!
Kérlek, vedd jó néven, melyet most adhatok,
Mert hónap, hónapután még többeket es adok.
Adjál te es, pajtás! *(Meglöki a Báránkás pásztort.)*
BÁRÁNKÁS PÁSZTOR (*kopog*):
Ó, édes, kicsi Jézuskám, én mint második pásztor létemre
Mi szép ajándékval kedveskedjem?
Én neked egyebet nem adhatok,
Hanem egy bárankát *(odanyújtja),* néézd csak, de szépet adok!
Kérlek, vedd jó néven, melyet most adhatok,
Mert hónap, hónapután többeket es adhatok.
Adjál te es, pajtás! *(Meglöki a Bogláros pásztort.)*
BOGLÁROS PÁSZTOR *(kopog):*
Ó, édes, kicsi Jézuskám, én mint harmadik pásztor létemre
Mi szép ajándékval kedveskedjem?
Én neked egyebet nem adhatok,
Hanem egy bogláros szijjacskát *(odanyújtja),* néézd csak, de szépet adok!
Kérlek, vedd jó néven, melyet most adhatok,
Mert hónap, hónapután még többeket es adok.
(A Kecskepásztor kimegy.)
ÖREG PÁSZTOR *(ráhajlik a jászolra, síró, reszkető hangon mondja):*
Drága messiásom, megértem hát végre,
Hálásan nézek a kegyes, jó égre.
Öreg napjaimra vigasztalást hoztál,
Szívemnek mily édes örömet okoztál.
Leborulván eléd könnyet ejt a szemem,
Örömkönnyet hajt rá az édes érzelem.
Egész életemnek lettél édessége,
Nem bánom hát, lëgyën életëmnek vége. Ammen.
Jusson Vaszilije, Estéfán, Ligóre,
Mind álljatok elő, Tódor paracsutái!
KÉT PÁSZTOR:
Itt vagyunk mind. *(Kopognak. A Kecskepásztor befut.)*
ÖREG PÁSZTOR
A kicsi Jézuskának a kedvijé' járjunk egy szép zsukát!
Ausz, pakulárok, kedves furulyásom!
(Felemeli a botját, szinte a gerendát érinti vele.)
Kedves furulyásom,
Mivel az új királyt talpon állva olvasni látom,
Azért egy szép nótát fujjad hát, barátom!

Víg muzsika megér három pótrázst.
Ki s ki bocskorának talpát fődtől ne sajnálja!
(Furulyás rákezdi.)
PÁSZTOROK *(körbeállnak, botjaikkal döngetve táncolnak. A Kecskepásztor külön, egymagában táncol):*

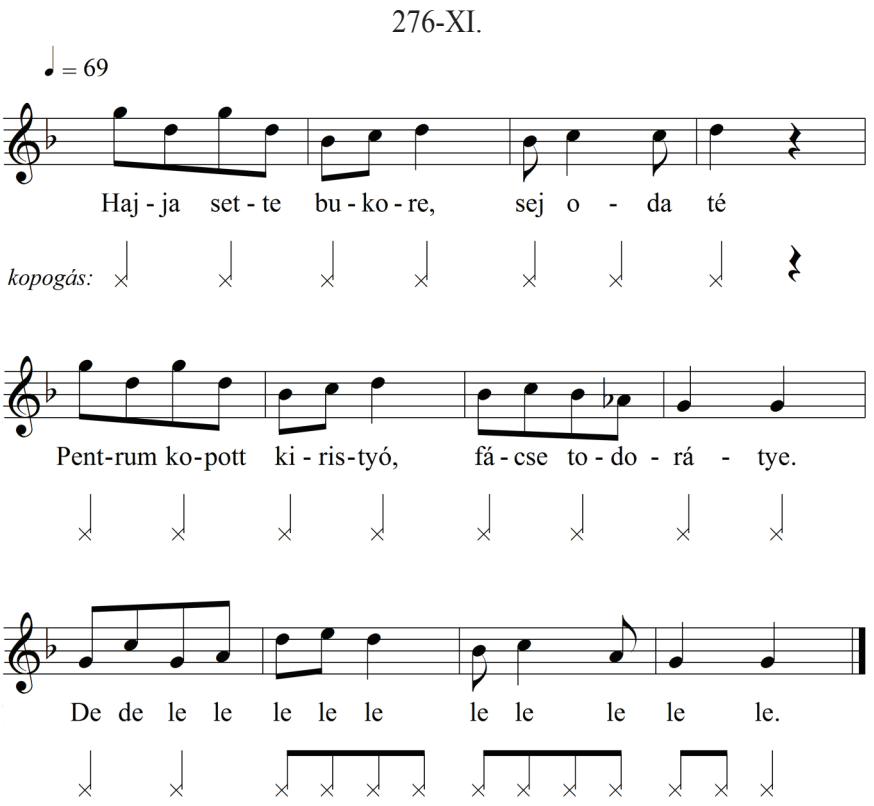

(A Kecskepásztor kifut.)
BÁRÁNKÁS PÁSZTOR *(botjával megfenyegeti a házigazdát):*
E gazdának báccsa én vótam tavaly es,
Hej de jó gazdám vót ő nékem akkor es!
Háromszázszor kértem, s nem adott egyszer sem,
De most azt mondja, hogy megtőtti még a gulugánkat es.
ÖREG PÁSZTOR *(hátat fordít a többi pásztornak):*
Halljátok, jó cimborák, ne panaszkodjatok! Jó?
TÖBBI PÁSZTOR:
Jó.
ÖREG PÁSZTOR:
Mivelhogy öreg es vagyok, süket es vagyok,
Jól tudjátok, hogy nem es igen jól látok.
Ha a gazdasszonka kicsi jócskával kínál,
Azt gondoltam, hogy szid.

Neki fogok, s kifelé fartolok.
KECSKEPÁSZTOR *(bejön):*
Fére, jó cimborák! Én es a kecskéket őröztem,
De a gazdát magát *(botjával rámutat)* meg se említëttem,
De a gazdasszonkával nagyon jól ëgyetértëttem.
(Hozzásimul és megöleli.)
Hurkát, kolbászt, sonkát, egyéb effélékët
Eleget es ëttem, ha pénzemvel vëttem.
(Az Öreg pásztorhoz fordul:)
Kérlek, vén Unciás, ne panaszolkodjál,
Mert én sem ëttem ma egyebet egy cipócskánál,
Azt es tova elébb másik háznál kaptam.
ÖREG PÁSZTOR:
Hazudsz, ma oda se jártál!
KECSKEPÁSZTOR:
Most mënyëk. *(Kiugrik az udvarra, kergeti a gyerekeket. Az Öreg pásztor utána vág a botjával, de nem üti meg.)*
KIRÁLY *(le s föl sétál):*

276-IIc)

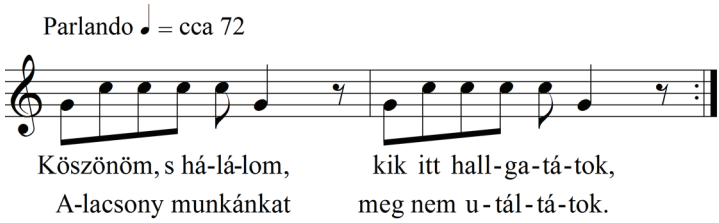

[Prózában:]
Ti pedig, jó gazdák, kik befogadátok,
Kiért a menyégben légyen koronátok,
Kis Jézus áldása szálljon tireátok,
Semmiféle átok ne férjen hozzátok!
Mi pedig elmegyünk, vígan maradjanak,
Áldás-békességet kévánunk az egész családnak
Az újesztendőre! Ámen.
(Király-szolga felveszi a betlehemet és mindannyian eltávoznak.)
HAMUBOTOS *(bejön és beköszön):*
Jó napot, gazda!
Látom gazdasszonnak sűrű mosolygását,
Zergeti ládájának kulcsát,
Hogy kivegye belőle hat ezüst garasát,
Tízrőfös kolbászát.
(Vár egy kicsit, és ha kap valamit, beleteszi a zsákjába. Aztán siet a többi után.)

Székelykeve, Hompot János. Botka J., 1965.

„December 25-én, karácsony napján nagymise után indulnak útra a betlehemesek. Karácsony másnapján hasonlóképpen. A következő napokban mindig kismise után indulnak, reggeli nyolc órától járják a falut sokszor este tíz, tizenegy óráig. Néha újesztendő másnapjáig is látogatják a házakat, mert mindenkinél megjelennek. A betlehemesek még az utcán elkezdik és addig énekelnek, míg a házba nem érkeznek: »Hej, víg juhászok, csordások…«" [pl. 277-IX.] (Botka–Matijevics–Penavin 1970, 108).

Botka József helyi plébános hangfelvételét Kiss Lajos játszotta át 1968-ban és juttatta el az MTA Zenetudományi Intézetébe. Erről készült Paksa Katalin kottás lejegyzése (Kiss–Bodor 1984, Függelék, 431–439), amit a jelen kiadvány részére csekély mértékben revideált. Botka József dallam nélküli lejegyzése (Botka–Matijevics–Penavin 1970, 107–120) a hangfelvételhez képest további információkat is tartalmaz, amit közlésünkbe beépítettünk. (Vö. Még Botka 1983, Papp 1994, 203–226.)

I. *Midőn mindeneket*. Hompot János az 1. és 3a versszakkal, majd Bogos Antalné Cseke Veronika (81) az 1–6. versszakkal és hajlítások nélkül énekelte Bodor Anikónak 1991-ben (Arch. 67B 6), megjegyezve, hogy „betlehemësëk szokták".

Betlehemes variáns: a 278. prózai függeléke.

Dallamtípusáról lásd a 239. serkenyezés jegyzetét.

II. *Dicsértessék Krisztus*. Betlehemes variáns: 274-I, 275-I, 277-I és vö. a 278. prózai bevezetőjével.

A dallamról lásd a 274-I. ének jegyzetét.

III. *A szűz egy fiat szült*. Betlehemes variáns: 278-II.

Dallamtípusáról lásd a 234. huszárjáték jegyzetét.

IV. *Glória in exelszisz Dejó*. A III. Gregorián mise Glóriájának egyszerűsített változata. Variáns: 278-III.

V. *Dicsőség mennyben Istennek*. Betlehemes variáns: 275-III, 277-III, 278-IV.

Dallamtípusáról lásd a 275-III. ének jegyzetét.

VI. *Serkenjetek, pásztorok!* Táncos hangvételű betlehemes ének oldottabb, hajlékonyabb ritmusú változata. Közeli betlehemes variáns: 278-V.

Dallamtípusáról lásd a 243-II. ének jegyzetét.

VII. *Pásztorok, keljünk fel!* Énekeskönyvi alak variálva és toldalékkal. Betlehemes variáns: 248-II, 254-V, 261-I, 262-II, 265-V* második fele, 269-III*, 272-II, 274-VIII/1, 278-VI.

Dallamtípusáról lásd a 202-II. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

VIII. *A pásztorok hallották már szavunkat*. Modern, plagális dúr, második felében szekvenciázó dallam. Népi változatai nem ismertek.

IX. *Pásztorok, nyájastól keljetek fel!* Betlehemes variáns: 242-II.

Dallamtípusáról lásd a 236. huszárjáték jegyzetét.

X. *Mennyből az angyal*. A betlehemes játékok egyik leggyakoribb éneke.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 202-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

XI. *Hajja sette bukore, sej oda té*. Az egész nyelvterületen, mintegy 170 változatban elterjedt kanásztánc-dallam háromsoros formája. Gyakran ugrós típusú táncok kísérője hangszeres előadásban.

Dallamtípusa: Típuskatalógus III/114.

Hangzó: 091 (részlet, a játék első fele).

277. Betlehemes játék

Szereplők: Király, Király-szolga, Szent József, Mária, Angyal, csobányok: Öreg pásztor, Nyulas pásztor, Sajtos pásztor, Báránkás.

KIRÁLY:
Dicsértessék a Jézus Krisztus!

277-Ia)

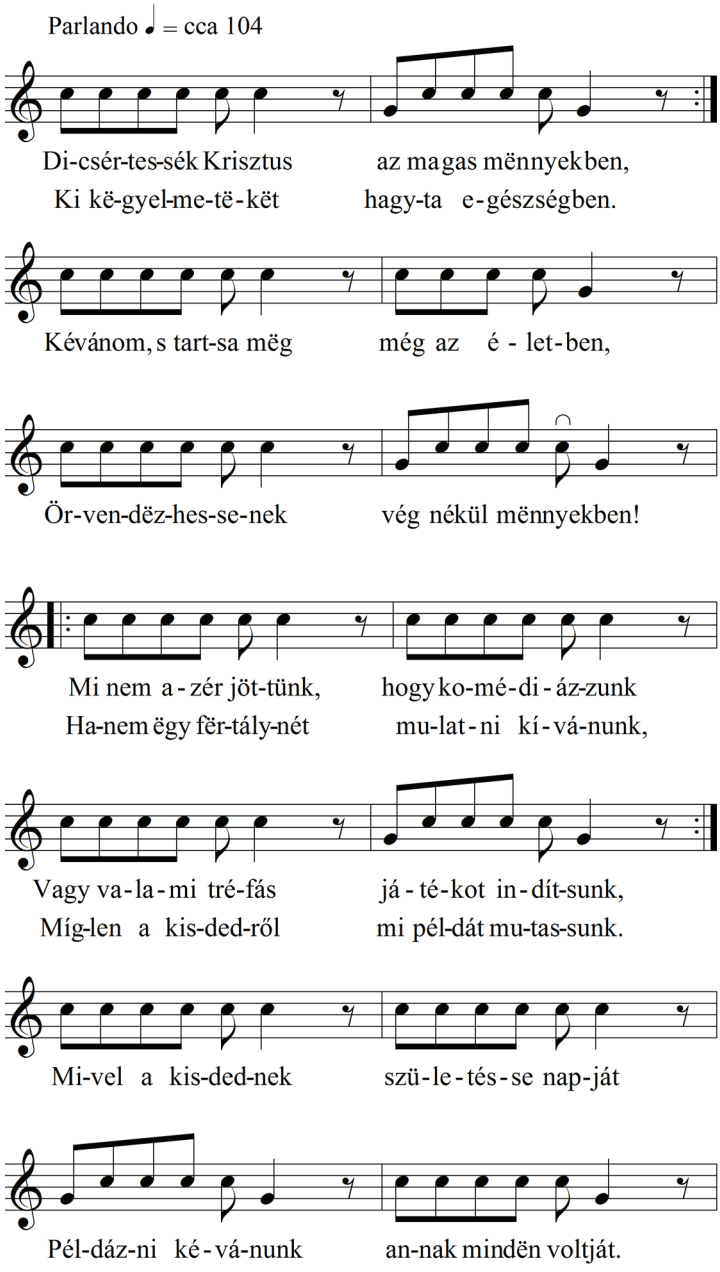

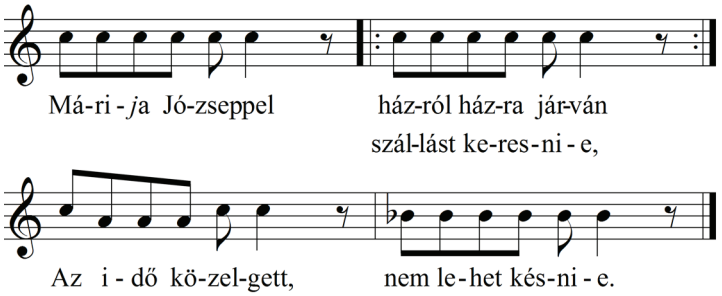

(Kopogás.)
SZENT JÓZSEF:

277-Ib)

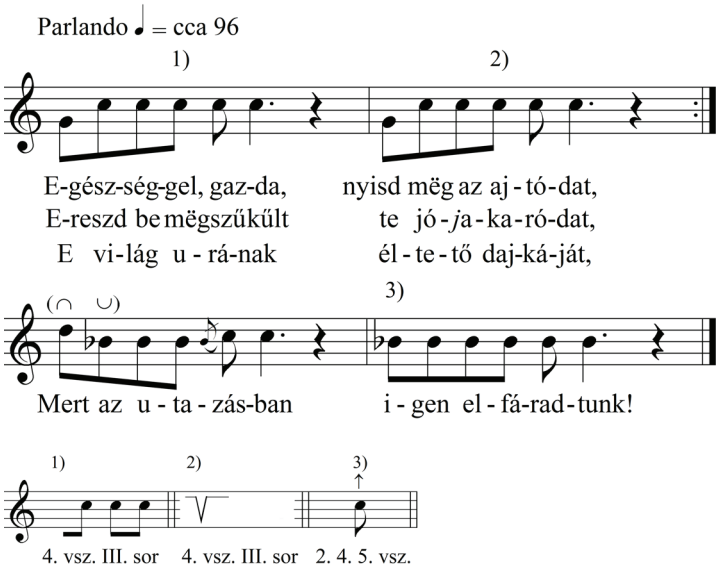

KIRÁLY:
Ëgy szózatot hallék az ajtónkon,
Mi légyën oka, bizonyára nem tudom.
Parancsolom, szolgám, néked sijetséggel,
Hogy nézd mëg, ki zërget ajtónkon íly nagy bátor szívvel!
KIRÁLY-SZOLGA:
Ki vagy, honnan jöttél, miféle embër vagy?
Feleletët nékëm mindjárást erre adj!
SZENT JÓZSEF [277-Ib) dallamára]:

2. Ciriliusz császár parancsolatára
Jöttünk Názárëtből az beiratásra.
Hogyha befogadnál ezën éjszakára,
Bizony mëgfizetné az egeknek ura.

KIRÁLY-SZOLGA:
Várkojz ëgy kevéssé, mindjárt mëgjelentëm. *(A Királyhoz:)*
Fëlségës királyom, oly embërëkre találtam ajtónkon,
Kik nem hinném, hogy jönnek a mi országunkból.
KIRÁLY:
Tanácsosom, adj nékëm tanácsot!
KIRÁLY-SZOLGA:
Fölségës királyom, én nékëd azt tanácslom,
Ha befogadjuk ez ékës városban,
Hidd mëg, királyom, elvesz a hatalmunk,
Ez ékës városból eppen kipirulunk.
KIRÁLY:
Na, ha így van, szolgám, eridj, gyorsan si*j*ess,
Ajtót, kaput zárd be, éppen be së ereszd! *(Szent Józsefhez:)*
Mint hogy befogadjalak, abbul ugyan nem kapsz,
Nem bánom, város utcán ha mëg is fagysz!
SZENT JÓZSEF [277-Ib) dallamára)]:

3. Kemén kősziklához hasonló nemzetség,
Még a pogánynál is van ëngedelmesség.
Hát nálad uradnál mért nincsen këgyesség?

KIRÁLY:
Jer be hát, barátom, füttőzz ëgy kevéssé!
SZENT JÓZSEF:
Áldjon mëg az Isten, fölségës királyom!
KIRÁLY:
Áldjon mëg tégëd ës, kévánom, barátom.
SZENT JÓZSEF:
Fölségës királyom, fogadj be házadban!
Fizetést nem szánunk ez ëgy éjszakára,
Mert az utazásban igen elfáradtunk,
A nagy hideg mi*j*att bizony meg kell halnunk.
KIRÁLY:
Szerelmes barátom, én tégëd be nem fogadhatlak,
Mivel én estére sok vendégët várok,
Éngëm a vendégëk méltán is mëgszólnak.
Hanem a városon kívül van ëggy istáló,
Oda szokott szállni a jövevén szálló.
SZENT JÓZSEF [277-Ib) dallamára]:

4. Szerelmes jegyësëm, már mire jutottunk,
Ez ékës városban szállást nem kaphatunk.
Hanem a városon kívül van ëggy istáló,
Oda szokott szállni a jövevén szálló.

MÁRIA:
Ó, egeknek ura, világ megváltója,
Tekints alá mënyből szerelmes anyádra!
Ime, Betlehembe vettettem pajtába,

Azért kérlek, hogy ne hagyj szomorúságomba.
SZENT JÓZSEF [277-Ib) dallamára]:

5. Ne sírj, ne keserëgj, szerelmes jegyësëm,
Mert minkët sëm hagy el a fölséges Isten.
Hanem csak szálljunk be ez ëggy istálóba,
Inkább is lësz módunk a szent imádságba.

(Kopogás, jönnek a pásztorok.)
– Jó napot, jó gazda, fogadd jó szűvvel!
Pásztorok jöttek hozzád sijetséggel.
– Marci bácsi, rajta hát, nyugodjunk el erre,
Még a hajnalcsillag feltetszik féldélre.
– Nyugodjunk hát. *(Lefeküsznek.)*
MÁRIA *(az Angyalnak):*
Eridj, sijetséggel, szolgálj szent uradnak,
Adj hírt a nyáj mellett lévő pásztoroknak,
Hogy imádására jöjjenek Krisztusnak!

ANGYAL:

277-II.

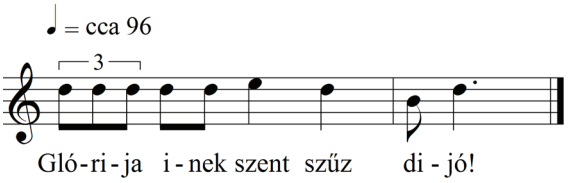

MIND:

277-III. = 276-V. sz.

PÁSZTOROK *(egyenként):*
– Jaj, jaj!
– Tán fáj a hasad?
– Mit láték, mit hallék, mëgmondjam-ë, Dáré?
– Më hát.
– Az Isten angyala nékëm mëgjelënék,
Krisztus születése attól hirdetteték.
– Ördög-ë vagy angyal?
– Elég ördög vagy.
– Ezën én kételgëk, ezt én nem hihetëm.
Minthogy elhiggyem,
Inkább e pucékra fejemët letëszëm.
– Ó, te hitetlen Tamás!

ANGYAL *(kezdi, majd)* MIND:

277-IV.

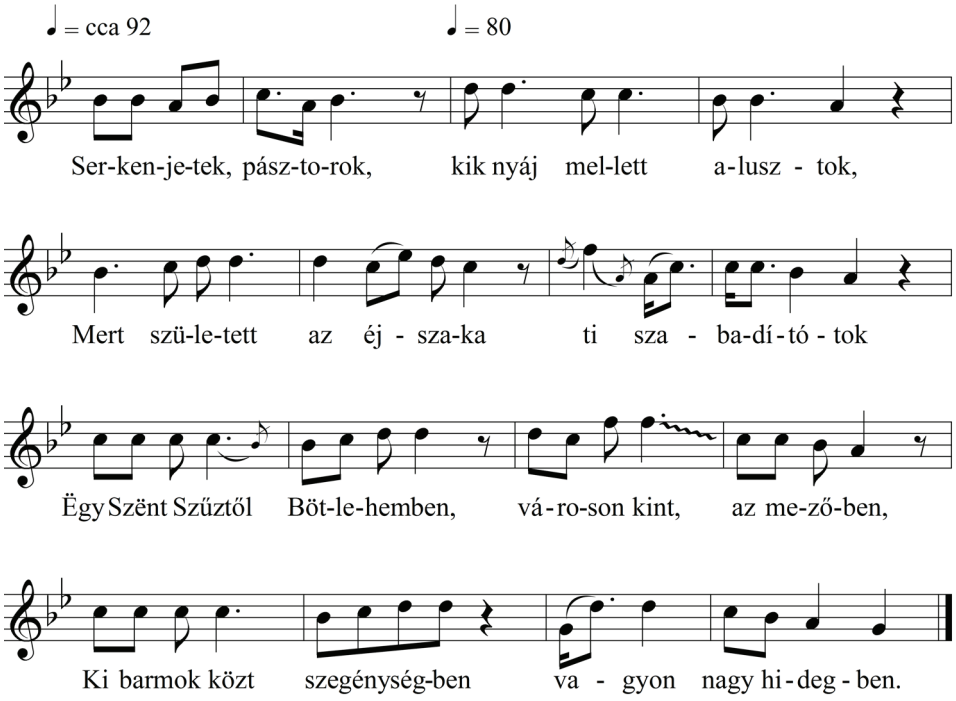

ANGYAL:
Gyertek sijetséggel, mënjünk az városba,
Mert ott fekszik Jézus a kórós szénában.
PÁSZTOROK:

277-V.

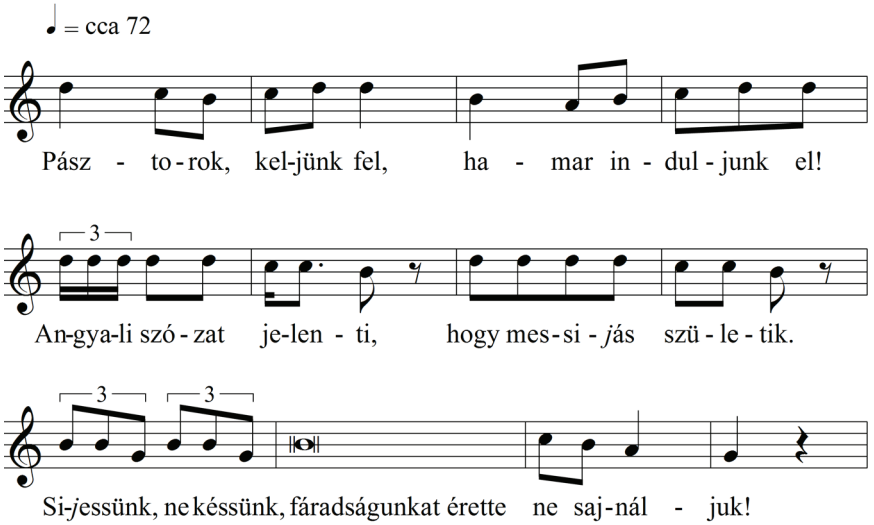

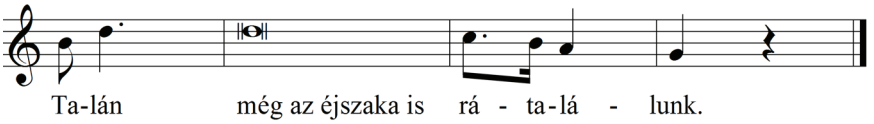

MIND:

277-VI.

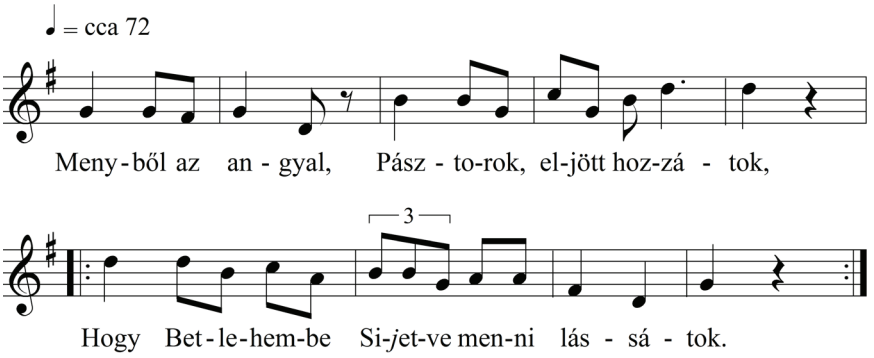

EGYIK PÁSZTOR:
Jó napot, Márij*a*, Istennek Szënt Anyja!
Sërkentsd fël Szënt Fi*j*ad, Jézust minékünk,
Mert szënt angyalidtól tehozzád küldöttünk.

MÁRIA *(kezdi, majd)* MIND:

277-VII.

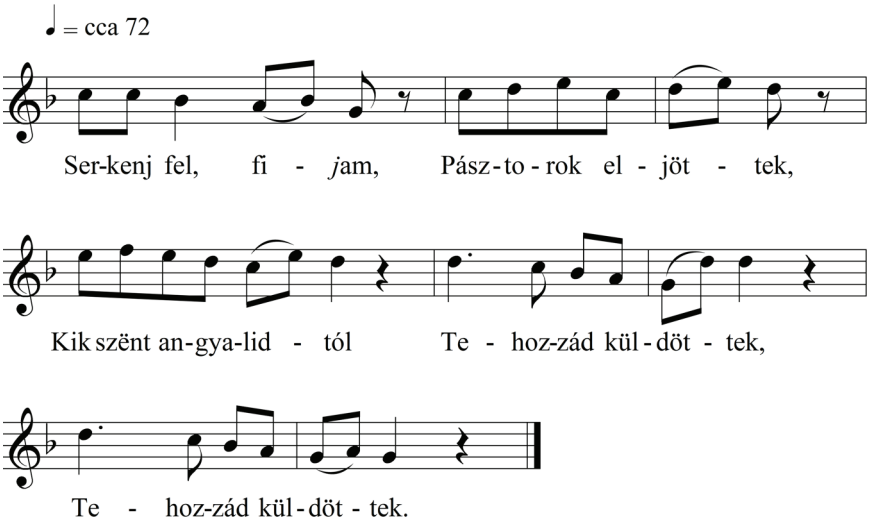

ÖREG PÁSZTOR:
Hát ezt érdemletted, mënny, föld teremtője?
Néked a városon nem adatott helyed?
Mëglássátok, valamikor megfüzettëk ezt!
PÁSZTOROK *(egyenként:)*
– Më hát.
– Nosza, pajtás, sokat ne komédiázzunk,
Met hoztunk ajándékot a kis Jézusnak,
Oda kéne adjuk.
PÁSZTOROK *(együtt):*
Adjuk.
SAJTOS PÁSZTOR:
Édes, kicsi Jézus, a nagy havasokba fejőpásztor vagyok.
Én nekëd olyan ajándékot nem adhatok,
Hanem ëgy sajtot ilyen szépet adok.
Kérlek, vedd jó nevén, amelyet adhatok,
Me' lëhet, hónap, hónapután még ilyet sëm adok.
Eridj, te pajtás, adj te is valami ajándékot a kis Jézusnak!
BÁRÁNKÁS PÁSZTOR:
Édes, kicsi Jézus, a nagy havasokban meddőpásztor vótam.
Én nékëd egyéb ajándékot nem adhatok,
Ëgy fekete báránkát igen szépët adok.
Kérlek, vedd jó nevén, amelyet adhatok,
Mert hónap, hónapután még ilyent sëm adok.
Eridj te, készülj, s adjál te ës valami ajándékot a kis Jézusnak!
NYULAS PÁSZTOR:
Éééés, kicsi Jééézus, a többi pásztorok közt a legkissebb én vagyok.
EGYIK PÁSZTOR:
A legbutább.
NYULAS PÁSZTOR:
Éëén nekëd ëgyéb ajándékot nem adhatok,
Hanem ëgy nyulacskát igen szépet adok.
Kérlek, vedd jó nevén, amilyent adhatok,
Mert hónap, hónapután még ilyent sëm adok.
Eridj, te Öreg pásztor, adjál te is valami ajándékot a kis Jézusnak, ha hoztál.
PÁSZTOROK *(egyenként):*
– Mozdulj më mán, te! Akkora körme van!
– Nem baj, majd én hónap mëgnyírom.
– El ne hagyd a cickorámat!
ÖREG PÁSZTOR:
Édes, kicsi Jézus, a többi pásztorok közt a legöregebb én vagyok.
Én nékëd egyéb ajándékot nem adhatok,
Hanem ëgy bogláros szíjacskát igen szépët adok.
Kééérlek, vedd jó nevén, amelyet adhatok.
Nekëm imár nem kell, mer én öreg vagyok,
A juhok után is alig ballogok.
Hanem ëgy nótát igen szépët fujok,
Halljad, Márja, tej sis, amelyet fújhatok!

MÁRIA:
Köszönöm, pásztorok, mindnyájan tinéktek,
Hogy mindnyájan mennyeji koronát nyerjetek
És a véghetetlen örömben legyetek!
PÁSZTOROK *(egyenként):*
– Úgy hát.
– Nosza, pajtás, sokat ne komédiázzunk,
A kis Jézus kedvijért jó vóna, eljárjunk ëgy táncot!
– Ráádá Ignác román doktor, még azok is azt mondják.
– Mit, te?
– Keressünk ëgy rongyos furulyást!
PÁSZTOROK *(együtt):*
Keressünk.
EGYIK PÁSZTOR:
Mëgvan.

277-VIII.

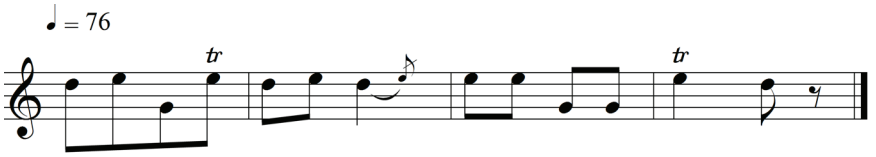

(*furulyán*)

PÁSZTOROK *(egyenként):*
– Ëëëgy gazdának vótam juhássza tavaly is,
Jóóó gazdám vót ű nékem akkor is.
A pézt háromszázszor kértem, nem adta ëgyszër is,
De azt mondta, most mëgtőti még a csizmám szárát is.
– Az biztos.
– Láátod gazdasszonnak hozzánk jószándékát?
Keeeresi záros ládájának kulcsát,
Azt' kivëgye hatvan ezüst garassát. [*Közbeszólás*: Mëgvan.]
Neeem sajnálja tőlünk [*Közbeszólás*: Nem bizon.] a kéménbe fölakasztott kolbásszát.
ÖREG PÁSZTOR:
De ti magatoknak igencsak kaptok [*Közbeszólás*: Mind a hátunkra],
Mer ifjacskábbak vattok,
De én ilyen öreg vagyok,
Füle*j*imre is rosszul hallok [*Közbeszólás*: Kár, hogy annyit is hallasz],
Ha kínáltok ës, asziszëm, hogy szidtok.
Mindég csak kifele farolok.

MIND:

277-IX.

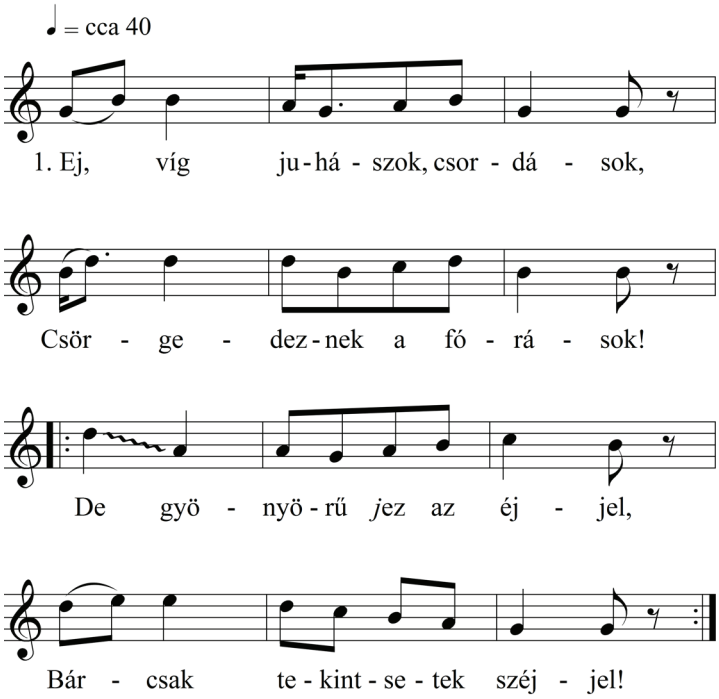

2. Nézzetek Betlehem felé,
Micsoda nagy fényësség van!
Ëgy szép csillag amint szállott,
A pajta fölött mëgállott.

3. Azért mostan fölsërkentem,
Ëgy csillagot láttam, s féltem,
Mert nem tudtam mire vélni,
Erre láttam közeledni.

4. Lassan fújdogál a szellő.
Bizonyára annak jele,
Hogy született a mësijás,
Kit jövendelt a Szentírás.

KIRÁLY:

277-Ic)

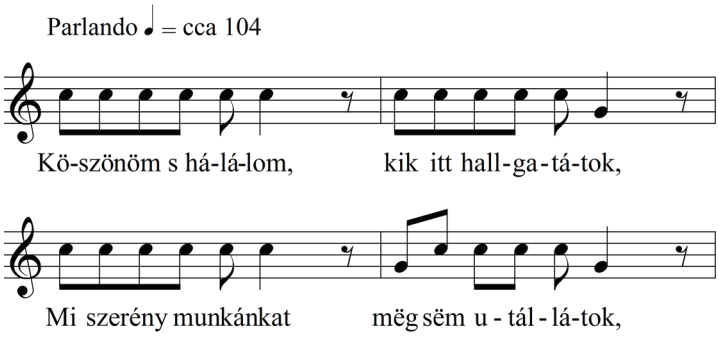

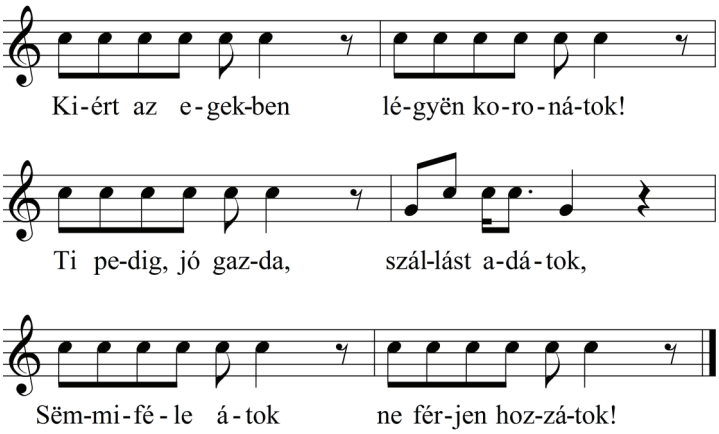

[Prózában:]
A kis Jézus áldása száljon tirëjátok!
Mi mán elmëgyünk, vígan maradjatok
Az újesztendőbe!

Sándoregyháza, Király: Buvári György (született: 1941),
Király szolga: Rózsa Mihály, Szent József: Kovács Károly,
Mária: Balogh Mihály, Angyal: Szitás Ferike,
Öreg pásztor: Pék János (született: 1931), Nyulas pásztor: Berta Sándor,
Sajtos pásztor: Virág Franz, Báránkás: Dobosos Józsi. Dudás J., 1968 előtt.

Dudás János hangfelvételét Kiss Lajos játszotta át és juttatta el az MTA Zenetudományi Intézetébe. Erről készült Paksa Katalin lejegyzése. Dudás János felvételének időpontja ismeretlen. A felvétel célja a helyi hagyomány megbecsülése és megörökítésének szándéka lehetett. A játék végén ez hallható: Összeállította a 64 éves Buvári Antal bácsi... Van egy kis falu, úgy hívják, hogy Ivánová, onnat eredëtt ez a kis játék. Ezt a kis játékot úgy hívják, hogy betlehem, a Jézus születése példája. Nagyon szépen kérnénk, akit csak érdekelné, hallgassa më, me' evvel rosszat nem tanul.

A furulyaszó lejegyzése hiányos (VIII. kotta). Hasonló motívumok hangzanak el még néhányszor, negyedenként botütés hallatszik. Közben a pásztorok tréfás beszélgetést folytatnak, román szavakat, mondatokat is belekeverve. Sem a zene, sem a szöveg nem érthető, legfeljebb foszlányaiban: „...Hogy a fekete kecskének mekegését hallám. Nosza, pajtások, ne mulassunk többé hát, Mert félős, a nyájunkban kárt vallunk..."

I. *Dicsértessék Krisztus*. Betlehemes variáns: 274-I, 275-I, 276-II, 278. prózai bevezetése.

A dallamról lásd a 274-I. ének jegyzetét.

II. *Glórija inek szent szűz dijó!* Középkori eredetű, rövid szöveget recitáló karácsonyi örömkiáltás (*Magyarország zenetörténete* I. 495–497).

III. *Dicsőség mënyben Istennek*. Betlehemes variáns: 275-III, 276-V, 278-IV.

Dallamtípusáról lásd a 275-III. ének jegyzetét.

IV. *Serkenjetek, pásztorok!* Az első két ütem intonációja bizonytalan, kiigazítva közöljük. Betlehemes variáns: 275-IV, lásd annak jegyzetét.

V. *Pásztorok, keljünk fel!* Betlehemes variáns: 275-V, lásd annak jegyzetét.

VI. *Mennyből az angyal*. A betlehemes játékok egyik leggyakoribb éneke.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 202-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

(Buvári György külön, a szokáskerettől függetlenül is elénekelte: AP 7090*i*.)

VII. *Serkenj fel, fiam!* A betlehemes játékok leggyakoribb éneke. A székely változatokról lásd a 274-II. ének jegyzetét, dallamtípusáról a 203-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

(Négy sándoregyházi asszony 1969-ben fríg dallamváltozatát énekelte *Csordapásztorok* szöveggel: AP 7102*h* = Kiss–Bodor 1984, 355.)

VIII. *Furulyán*. Hangszeres motívumok ismételgetve.

IX. *Ej, víg juhászok, csordások*. Betlehemes variáns: 240-I, 254-VII, 255-I*, 260-II, 266-IV*.

Dallamtípusáról lásd a 200-III. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

Hangzó: 092 (részlet a játék második feléből, a IV. énektől).

278. Betlehemes játék

Szereplők: Király huszárruhában, kard a kezében, korona a fején. Királyi szolga, fején viszi a betlehemet. Ebben egy istállót ábrázolnak: faragott jászol, abban a kis Jézus, körötte a többi figura. Szent József, Szűz Mária, Angyal. Pásztorok: Öreg csobán, Báránkás, Bogláros, Kecskepásztor, Pakulár (vagy Furulyás), Tódor (vagy Szamár). Bundában vannak, fejükön bőrből álarc, kezükben hosszú bot, a Kecskepásztornál hamubotóka, ezzel ijesztgeti, ütögeti a kísérő gyerekeket. Gazda, ünneplő ruhában.

Elsőnek a Gazda lép be a házba. Mindenütt megkérdezi, hogy szabad-e bevinni a betlehemet. Ez lényegében csak formaság, mert többnyire az utcán várják a betlehemezőket.

KIRÁLY *(belép a házba, beköszön):*
Dicsértessék Jézus a magas egekben,
Ki kegyelmeteket hagyta egészségben.
Árasszon és marasszon vég nélkül örömben!
Mink nem azért jöttünk, hogy itt históriázzunk
Vagy valami tréfás játékot indítsunk,
Hanem egy fertályig mulatni akarunk,
Midőn a Krisztusról egy példát mutassunk:
Hogy miként született, jászolba tétetett,
Három pásztoroktól ajándék vitetett,
Melyben Krisztus anyja igen örvendezett.

278-I.

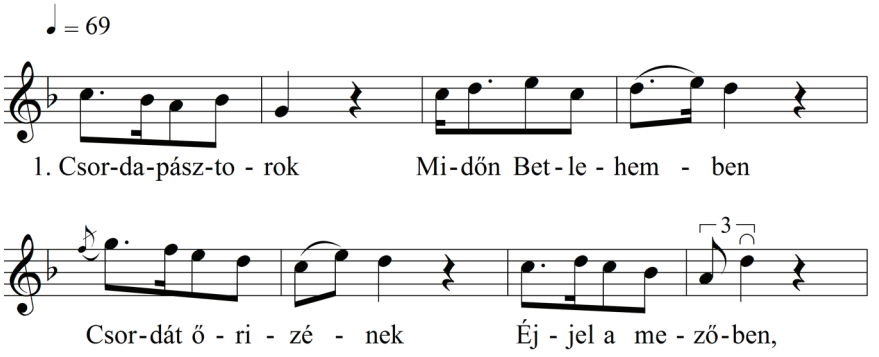

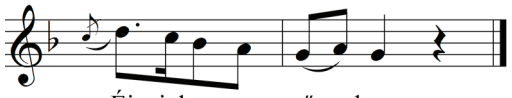

2. Isten angyali
Jövének melléjök.
Óh, nagy sietséggel
Tellék meg ő szivök,
Tellék meg ő szivök.

KIRÁLY:
Egy szózatot hallék mostan az ajtómon,
Ki légyen az oka, bizonnyal nem tudom.
(Parancsolólag:) Jelen vagy-e, szolgám?
KIRÁLYI SZOLGA:
Jelen vagyok, uram, parancsolatjára!
SZENT JÓZSEF *(könyörögve):*
Egészséggel, gazda, nyisd meg az ajtódat,
Ereszd bé megszűkült te jóakaródat,
E világ urának éltető dajkáját,
Mert az utazásban igen elfáradott.
KIRÁLY *(parancsolólag):*
Parancsolom, szolgám, lásd meg sietséggel,
Ki dörget ajtónkon ily nagy, bátor szívvel.
KIRÁLYI SZOLGA *(sietve az ajtóhoz):*
Ki vagy, honnét jöttél, miféle ember vagy?
Feleletet nékem mindjárást erre adj!
SZENT JÓZSEF *(kintről könyörögve):*
Tibérius császár parancsolatára
Jöttünk Názáretből a béiratásra.
Hogyha befogadna egy éjszakára,
Bizony megfizeti az egeknek ura.
KIRÁLYI SZOLGA:
Várakozz egy kevéssé, mindjárást jelentem.
(A Királyhoz:) Felséges királyom!
Oly emberekre találtam ajtónkon,
Akiket nem hiszem, lennének országunkból.
Hogyha befogadjuk, elvész a hatalmunk,
S ez ékes városból épen kipirulunk.
KIRÁLY:
No, ha ugy van, szolgám, zárd meg az ajtónkat,
S éppen bé ne ereszd!
Szent Józsefnek itten szállás nem adatik,
Sehol e városban bé nem fogadtatik,
Hanem a királytól most elébb küldetik.
KIRÁLYI SZOLGA *(sietve az ajtóhoz, kiáltja):*
Hogy én befogadjalak, abból nálam nem kapsz,

A városon kívül ámbár ha meg is fagysz!
(Szembe vágja az ajtót Szent Józseffel.)
SZENT JÓZSEF *(sírva mondja):*
Kemény kősziklához hasonló nemzetség,
Még a pogánynál is van engedelmesség,
Hát hogy tenálad nincs uradhoz kegyesség!
KIRÁLYI SZOLGA:
Jer be hát, barátom, fűttőzz egy kevéssé!
SZENT JÓZSEF *(a Királyhoz):*
Áldjon meg az Isten, szerelmes királyom!
KIRÁLY:
Áldjon meg, barátom, néked is kívánom!
SZENT JÓZSEF:
Szerelmes királyom, fogadj bé házadba,
Fizetést nem szánunk ez egy éjszakára,
Bizony megfizeti az egeknek ura.
KIRÁLY:
Hogy én befogadjalak, abban nálam nem kapsz,
Királyi házamtól ezzel már indulhatsz!
SZENT JÓZSEF:
Óh, elfordult itten törvénynek tartása,
Nincsen Betlehemben Isten imádása,
Nem adatik itten szegénynek szállása.
KIRÁLY *(engesztelőleg):*
Szerelmes barátom, szállást nem adhatok,
Mivelhogy estére sok vendéget várok,
Hanem egy kis helyet mindjárást mutatok.
A városon kívül van egy istálló *(odamutat az istállóra),*
Oda szokott szállni a jövevény szálló.
SZENT JÓZSEF *(Máriához):*
Szerelmes jegyesem, már mire jutottunk,
Ez ékes városban házról házra jártunk,
Szállást nem találtunk!
Talán az éjszaka hideggel elhalunk.
MÁRIA *(sírva):*
Óh, egeknek ura, világ megváltója,
Tekints alá mennyből szegény szolgáidra,
Ne hagy el minket es bujdosásunkba!
SZENT JÓZSEF *(vigasztalólag):*
Szerelmes jegyesem, ne sírj, ne bánkódjál,
Mert nem hagyja az úr, hogy bántson a halál.
Ha személye szerint Krisztus közénk beszáll,
Semmi dér és hideg ott helyet nem talál.
Hanem csak szálljunk bé ezen istállóba,
Inkább es lesz módunk a szent imádságba.
MÁRIA:
Nohát, csak szálljunk bé, szálljunk bé!

SZENT JÓZSEF, MÁRIA:
Inkább es lesz módunk a szent imádságba.
SZENT JÓZSEF *(énekel, a többiek is bekapcsolódnak):*

278-II.

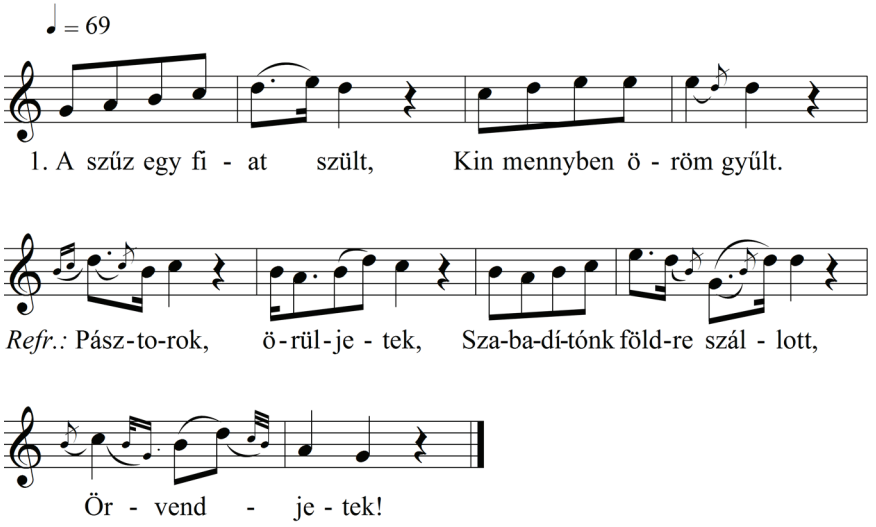

2. Elhagyta országát,
Ő nagy gazdagságát. *Refr.*

3. Poklot vett magára,
Bűnünk váltságára. *Refr.*

(Az ének alatt a Pásztorok betérnek.)
ÖREG CSOBÁN:
Haj, zupp, feküdjünk le e helyre!
(Mind a három Csobán lefekszik a kinézett helyre, a Kecskepásztor megigazítja őket. Mikor az énekkel Szent József készen van, akkor szól az Angyal.)
ANGYAL *(Máriához):*
Óh, Istennek anyja, látod jelenlétem,
Parancsolj, mert mennyből tehozzád küldettem.
MÁRIA:
Óh, Isten angyala, szolgálj szent uradnak,
Adj hírt a nyáj mellett levő pásztoroknak,
Hogy imádására jöjjenek Krisztusnak!
ANGYAL *(sietve el a Pásztorokhoz):*

278-III.

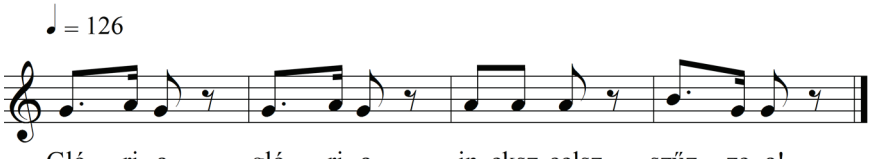

278-IV.

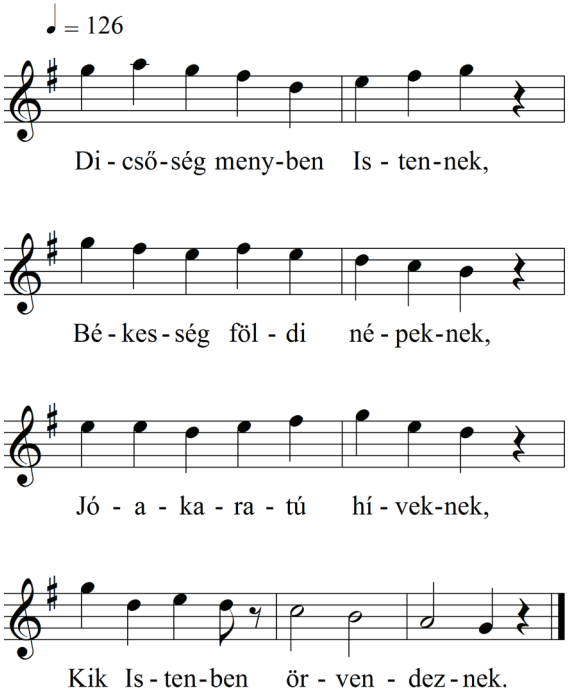

(A Pásztorokhoz fordul:)

278-V.

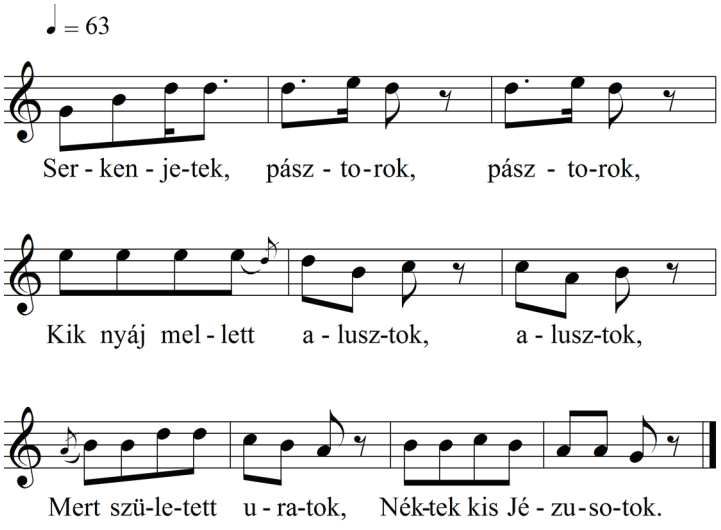

ÖREG CSOBÁN:
Ó, majd mit láték, mit hallék!

Nem tudom, ördög-e vagy angyal nekem megjelenik.
Hanem azt már csak nem hihetem, hogy a kis Jézuska született volna.
Inkább leteszem a fejemet erre a pucikra,
S nyugszom, mig a hajnalcsillag feltetszik az égre.
BÁRÁNKÁS:
Azt én es igen jól hallám,
De mivelhogy setét vala, tovább nem láthatám.
BOGLÁROS:
Aludj, aludj vén untyiás, mert meglapogatlak evvel a szalmaszállal!
(A botját felemelve fenyegeti.)
ANGYAL *(ismét szembefordul velük, és parancsolólag mondja):*
Gyertek sietséggel gyorsan a városba,
Mert ott fekszik Jézus a korhadt szénába.
(Az Öreg csobán lábát megrúgja, aztán visszasiet Máriához.)
MIND:

278-VI.

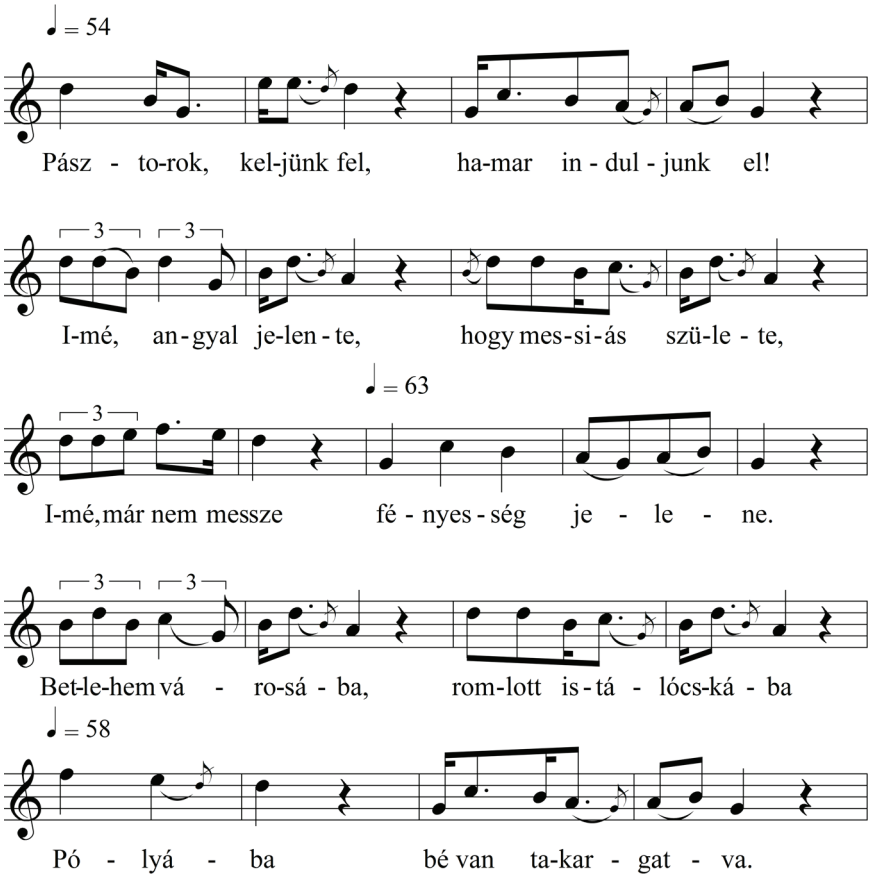

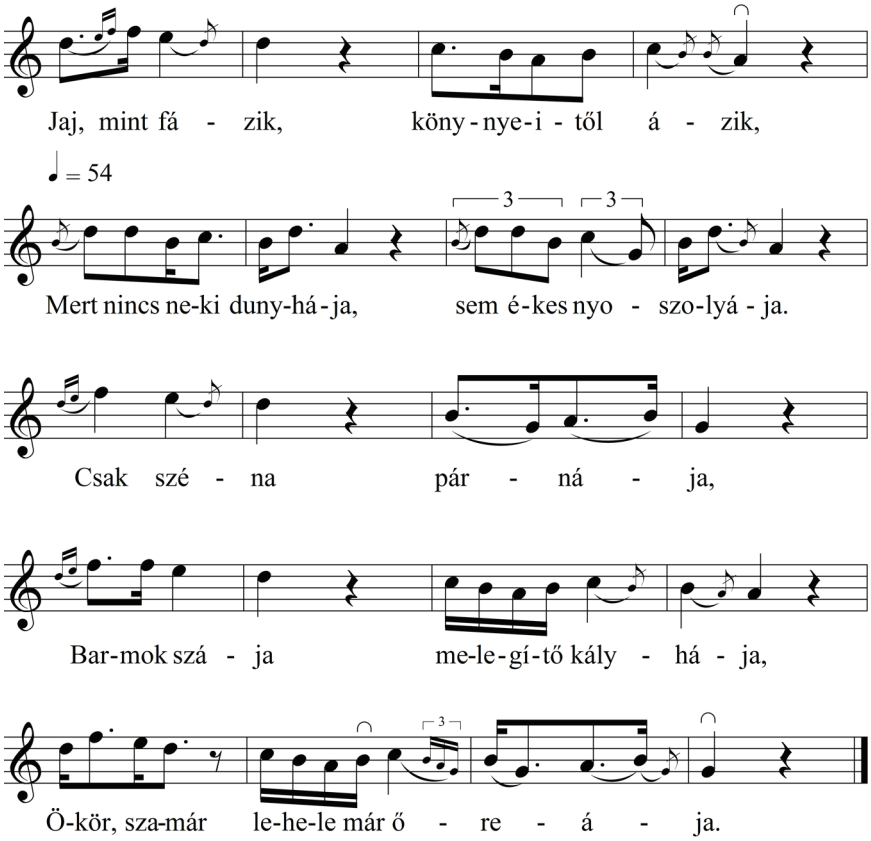

(Közben a Pásztorok ajándékmondásra készülnek.)

ÖREG CSOBÁN:

Gyertek, vigyünk ajándékot a kis Jézuskának!

(Eközben előre lökik. A Báránkás, a Bogláros és a Kecskepásztor segítségével a földről felsegítik. A Kecskepásztor hátulról a botjával támasztgatja. Mire az éneknek vége van, odaérnek a betlehemhez.)

ÖREG CSOBÁN *(Máriának):*

Jó estét, Mária, Istennek Szent Fia!
Serkentsd fel Fiadat! Pásztorok eljöttek,
Kik szent angyalidtól tehozzád küldettek.

MÁRIA *(énekel [278- I. dallamára], az Angyal mutatja):*

Serkenj fel, fiam,
Pásztorok eljöttek,
Kik szent angyalidtól
Tehozzád küldettek,
Tehozzád küldettek.

(Ez idő alatt a Királyi szolga a betlehem mellett áll. Az asztal mellett belül a Király, Szent József és Mária az ellenkező oldalán az asztalnak, Mária mellett az Angyal.)

ÖREG CSOBÁN *(Jézuskának):*
Én édes, szerelmes, kicsi Jézuskám, hát én neked miféle ajándékot adjak?
Én neked sonkát, kolbászt, efféléket nem adhatok, mert nekem sincsen.
Hanem egy sajtocskát, nézd csak, be szépet adok!
Kérlek, vedd jó néven, amelyet adhatok.
(Báránkáshoz:) Adj te is valamit, Vaszili!
BÁRÁNKÁS:
Ó, én szerelmes, kicsi Jézuskám, hát én neked miféle ajándékot adjak?
Én neked sonkát, sajtot, efféléket nem adhatok, mert nekem sincsen.
Hanem egy báránkát, nézd, azt be szépet adok!
Kérlek, vedd jó néven, amelyet adhatok.
(A Boglároshoz:) Adj te is valamit, Estefán!
BOGLÁROS:
Ó, én édes, szerelmes, kicsi Jézuskám, hát én neked miféle ajándékot adjak?
Én neked sajtot, báránkát, efféléket nem adhatok,
Hanem egy bogláros szíjacskát, nézd csak, be szépet adok!
Kérlek, vedd jó néven, amelyet adhatok.
MÁRIA:
Köszönöm, pásztorok, mindhárom tinektek.
Kívánom, hogy mennyben koronát nyerjetek
És a véghetetlen örömben éljetek!
BÁRÁNKÁS:
Ó, bajbatag bahu! *(Botjával az arcuk alatt körülkap.)*
Te vén untyiás, vaj nem gondolod meg te, hogy mit példáz ezzel? *(Máriára mutat a botjával.)*
ÖREG CSOBÁN:
Mit, te? Alázatosságát ezzel jelentgeti!
Nohát jó-*je*? Vaszilje, Estefán, Gligoral
Mind álljatok elé, Pakulár, Tódorék!
KECSKEPÁSZTOR:
Serkenj fel, hogy ennek a kis Jézuskának a kedviért járjunk egy víg táncot!
Hallod, pakulárom, kedves furulyásom,
Mivel az új királyt víg örömben látom,
Azért egy pár nótát cincogj csak, barátom!
(A Furulyás megjátssza a furulyát.)
BOGLÁROS:
Mert egy víg muzsika megér három potrást.
Kik-ki bocskorának talpát födtől ne sajnálja!
PÁSZTOROK *(egyszerre mind leütik a botjukat, és kezdik a táncot):*
A kutyának tarka lába,
Azon megyünk Móduvába,
Onnét hozunk oláh fátát.

278-VII.

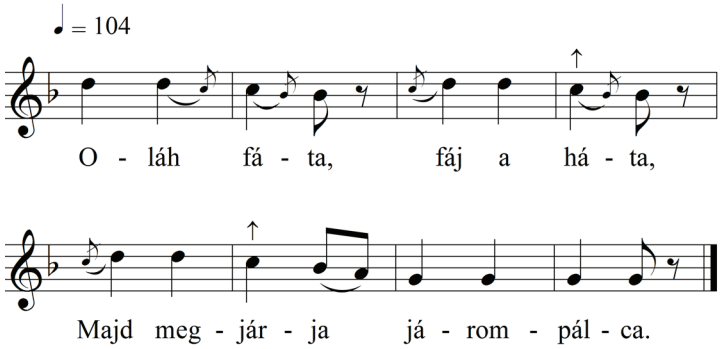

Boja seta Bukurest,
Sejajodeta pentra kopacs
Kristof hátrafordulása.

(Amikor a táncnak vége van, a Királyi szolga csenget.)
BÁRÁNKÁS:
Korána, mojsule, a fekete koprét mekegni hallám!
ÖREG CSOBÁN:
Hiszen jó volna fertálye, hogyha elindulnánk,
De látjátok mindnyájan, hogy üres a csuklyánk
(a tarisznyára mutat).
Hanem próbáld meg előbb a jó gazdától,
Ha valami útravalót kapnánk *(a házigazdára mutat).*
BÁRÁNKÁS *(botjával fenyegetve a házigazdának ugrik):*
Ez gazdának bácsa voltam én tavaly es.
(Odaszalad a többi csobánhoz, megint vissza a házigazdához, még dühösebben.)
Igen jó gazdám volt ő nékem akkor es,
Hogyha százszor kértem, nem adott egyszer es!
(Nekiugrik a házigazdának olyan dühvel, hogy a gazda orra előtt felüt a botjával a levegőbe.)
A gazdát magát sose emlegetném,
Hanem avval a drága asszonykával én egyetértettem.
Hurkát, kolbászt eleget es ettem, hogyha vettem.
Azt mondta, most megtölti a gulyámat es.
ÖREG CSOBÁN:
Hiszen ti csak kapogattok,
Mivel hogy mind fiatalok vagytok.
De mivel hogy én ilyen öreg vagyok,
Nem es látok, nem es hallok,
Meg egy kicsit siket es vagyok,
(A gazdasszonynak:)
Ha ez a gazdaasszonyka valami jócskával kínálgatna es, kedves gyermekeim, én azt gondolnám, hogy szid. Én akkor nekifogok, kifelé fartolok. *(Bánatosan, vigyázkodva kiindul.)*
KECSKEPÁSZTOR:
Kérlek, vén untyiás, ne panaszolkodjál!

Én se ettem egyebet egy cipócskánál,
Azt es itt adták elébb a másik háznál.
ÖREG CSOBÁN:
Hazudsz, te! Hiszen még hogy oda se es jártál!
KECSKEPÁSZTOR:
De most megyek!
(A Csobánok kimennek az utcára. Szórakoztatják az utca népét. Levesznek egy kis kaput, táncolnak stb. Közben a Király elköszön a házbeliektől.)
KIRÁLY:
Hallátok rend szerint e rövid példában,
Midőn Krisztus Jézus romlott istállóban
Született s tétetett a hideg jászolba,
Midőn a pásztorok angyalnak szavára
Jövének Krisztusnak látogatására.
Köszönöm s hálálom, kik itt hallgattátok,
Alacsony munkámat meg nem utáltátok.
Ti pedig, jó gazdák, ki befogadátok,
Miért a mennyekben legyen koronátok,
Kis Jézus áldása szálljon tireátok,
Semmiféle átok ne férjen hozzátok!
Mi pedig elmegyünk, vígan maradjanak,
Áldást és békességet kívánunk az újesztendőben!
TÓDOR *(a Király szavai után lép be. Kis hordó a hátán. Teendője az ajándékgyűjtés. Hogy hiába nem jártak, mosolyogva mondja a gazdaasszonynak):*
Lesz hús, hurka, kolbász, sonka,
Ha majd disznót vágunk, lesz bor, pálinka.
(A csobolyóba pálinkát töltenek. Akadt olyan gazda, aki egy liter pálinkát adott a betlehemezőknek. Tódor meghajlik, elköszön és elmegy.)

Hertelendyfalva, Kovács Júlia (80). Ujváry Z., 1966.

„Kovács Júlia a betlehemes játék szövegét és dallamát magnetofonszalagra mondta, ill. énekelte. A szöveg megtalálható kéziratos füzetében is... Közvetlenül a betlehemes játékot követően *Régi karácsonyi énekek* cím alatt olvasható a következő szöveg... Valószínűleg Kovács Júlia megfelejtkezett róla. Lehetséges azonban az is, hogy ez az ének a betlehemezésből már kimaradt és csak a kéziratos füzet őrzi egykori előfordulását" (Ujváry 1968, 81, vö. 276-I).

1. S midőn mindeneket
Bírsággal hivatnak,
Augusztus könyveiből
Szám szerint iratnak,

2. Cirius elküldetik
Betlehem városba,
Hogy az egész tartományt
Vennék egy summába.

3. Elindula József is
A Szűz Máriával,
Istennek erejéből
Terhes mátkájával.

4. Betlehembe hogy juta
Fáradt állapotba,
Szállásról kérdezkedvén
Minden embert úrral.

5. De a sok vendég miatt
Nincs senki barátja.
Aki távol meglátja,
Ajtaját bezárja.

6. Szállni kényszerítteték
Egy rongyos pajtába,
Városon kül, [el]hagyatott
Vadak barlangjába.

7. Az ökör és a szamár
Táplálja meleggel,
Nem hagyják a kisdedet
Meghalni hideggel.

8. Óh, kegyetlen tigrisek
Betlehem városba,
Hogy lehet tinálatok
Jézusnak ily sorsa!

9. Jézus, József, Mária,
Hogyha méltóztattok,
Jöjjetek be, itt leszen
Szívembe szállástok.

„A pásztorok a jelenlevőket nem csak táncaikkal, hanem másképpen is szórakoztatták. Így pl. kendermagot hintettek a tűzhelyre, az sercegett, pattogott, szagot adott. Tánc közben a nagylányokat, fiatal menyecskéket ijesztgették, megérintették. Különösen az Öreg csobánnal tréfáltak. Amikorra az új évet követő vasárnap a betlehemezést befejezték, 30–40 liter pálinka gyűlt össze az erre a célra magukkal vitt csobolyóban. Közös mulatságot tartottak. A pálinka egyszerre nem fogyott el, egészen tavaszig rájártak a játékban résztvevők" (Ujváry 1968, 68).

„Emberemlékezet óta minden karácsonykor, karácsony estétől újévig és az újévet követő vasárnap jártak betlehemmel. A legidősebbek szüleiktől úgy hallották, hogy előző hazájukban, Bukovinában már ezt a betlehemet adták elő és azóta megszakítás nélkül, új otthonukban is. Általában felnőtt férfiak, legények vettek részt a játékban. Jóval karácsony előtt, hetekkel, sőt hónappal korábban megkezdték a felkészülést. Valamelyik szereplő házában gyűltek össze esténként és gyakorolták a játékot, az énekeket… Nagyon komolyan vették a próbákat. Rendkívül ügyeltek arra, hogy minden pontosan, folyamatosan, gördülékenyen menjen. Csak minden tekintetben megfelelő szereplő vehetett részt a játékban. Igen gyakran évekig ugyanaz a személy játszott egy szerepet. Különösen a király szerepét tartották nehéznek. Pontosan ki kellett tudni számolni, hogy amikor belép a szobába, az ajtótól az asztalig elmondja a mondókáját" (Ujváry 1968, 67–68).

„Erős Terézia 53 éves asszony mondotta ezeket, akinek a szavaiból a szokás átalakulására, módosulására következtethetünk: »Nem csak a szomszédok, hanem az egész falu kísérte a betlehemezőket, a gyermekhad az aztán igazán kísérte. Azok szerettek volna minden házba bemenni. A Kecskepásztor a hamubotókával űzte a gyereksereget, hogy ne menjenek be velük minden házba, mert nem fértek. Mindamellett ez nagyon komoly, szent dologba számított. Nagyon szép volt ez a betlehem, és máig is, csak most már más formában. Ahogy a kor halad, másképpen folytassák. Meg jöttek ide ezek a bevándoroltak. Az egyik így tudja, a másik úgy, hát összekeverik. Úgyhogy most már nem olyan szép, mint akkor volt, hogy menjen el velük, hogy százszor is végighallgassa. Hát én annyiszor hallottam, hogy szóról-szóra el tudom mondani«" (Ujváry 1968, 82).

Dicsértessék Jézus. Prózában hangzik el az I. ének előtt. Változata dallammal: betlehemes 274-I.

I. *Csordapásztorok*. A betlehemes játékok leggyakoribb éneke. A székely változatokról lásd a 274-II. ének jegyzetét.

(Kovács Júliától 1966-ban Kiss L. is gyűjtötte: AP 6024*b* = Kiss–Bodor 1984, 354, továbbá hertelendyfalvi csoporttól 1968-ban: AP 7088*b* = Kiss–Bodor 1984, 371.)

Dallamtípusáról lásd a 203-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

II. *A szűz egy fiat szült*. Betlehemes variáns: 276-III.

Dallamtípusáról lásd a 234. huszárjáték jegyzetét.

III. *Glória, glória*. A III. Gregorián mise Glóriájának egyszerűsített változata. Variáns: 276-IV.

IV. *Dicsőség mennyben Istennek*. Betlehemes variáns: 275-III, 276-V, 277-III.

Dallamtípusáról lásd a 275-III. ének jegyzetét.

V. *Serkenjetek, pásztorok, pásztorok!* Táncos hangvételű betlehemes ének oldottabb, hajlékonyabb ritmusú változata. Közeli betlehemes variáns: 276-VI.

Dallamtípusáról lásd a 243-II. ének jegyzetét.

VI. *Pásztorok, keljünk fel, hamar induljunk el*. A strofikus ének motivikus szerkezetűvé oldott változata. Közelebbi betlehemes variáns: 276-VII.

(Kiss L. 1968-ban asszonyok csoportos, díszített éneklésében vette magnetofonra: AP 7088*b* = Kiss–Bodor 1984, 371.)

Dallamtípusáról lásd a 202-II. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

VII. *Oláh fáta, fáj a lába*. Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 45. farsangi vornyiktánc jegyzetét.

S midőn mindeneket. Változata dallammal: betlehemes 276-I.

KARÁCSONYI ÉNEK 279–333.

Karácsonyi időszakban gyakran hangzik fel énekszó a családi otthonokban vagy a templomban szentmise előtt, illetőleg egyházi szertartások alatt. Ezeknek az énekeknek egy része karácsonyi köszöntőkben, betlehemesekben is szerepel, erről a jegyzetekben adunk tájékoztatást.

A dallamok mind történeti, mind zenei szempontból különfélék. Először a moll jellegűeket adjuk közre (279–292), majd a dúr jellegűeket a következő csoportosításban: oktávról indulók (293–306), kvintről indulók (307–315), alapról indulók (316–330) és plagális dallamok (331–333).

279. Karácsonyi ének

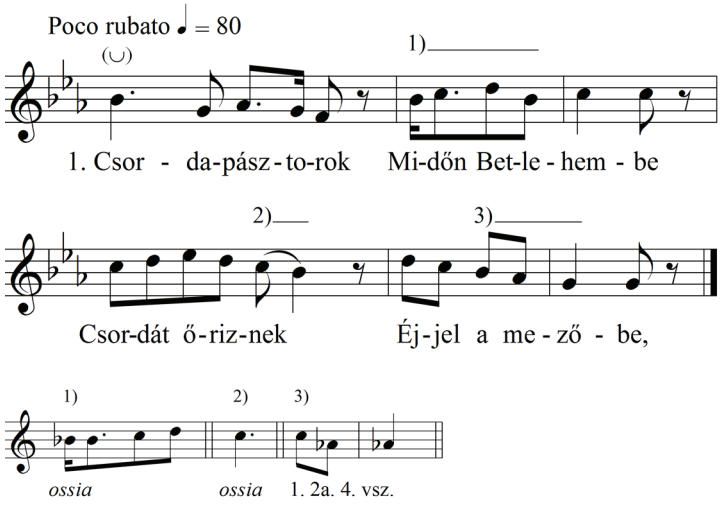

2a Isten angyali
Jövének melléje,
Mert ma született
A te üdvösségtek

2b Isten angyala
Isten angyali
Leszállott mellékjök.
Jövének mellékjük.
Nagy félelemmel
Tellik meg ő szívük.
Tellék meg a szívük.

3. – Örömet mondok
Nektek, ne féljetek,
Mert ma született
A ti üdvösségtek.

4. Mënjetëk el csak
Menjetek tehát
Gyorsan a városba!
Mëgtaláljátok
Ott találjátok
Jézust a jászolba.

5a Elindulának
És el is jutának
Szent hajlékához,
Az ég s föld urához.
Az ég s föld urának.

5b Elindulának,
Jézushoz jutának.
A kisded előtt
Földig borulának.

6. Nem találták őt
Fényes palotában,
Hanem istálló
Szegény jászoljában.

7. – Üdvöz légy, Jézus,
Pásztorok pásztora,
Mennynek és földnek
Teremtő szent ura!

8. Ha nem útálsz meg,
Te szolgá*j*id vagyunk,
És azért jöttünk,
Hogy téged imádjunk.

9. Kérünk tégedet,
Mint üdvözítőnket,
Bűnünkért el ne
Űzz előled minket!

10. Márij*a*, te is
Könyörögj érettünk,
Hogy e világból
Boldogul kimenjünk.

11. Dícséret legyen
Néked, Atyaisten,
Kisded Úr Jézus,
És Szentlélek Isten!

Bácsföldvár, Bálizs Erzsébet (45) 1, 2a, 4, 5a vsz. Burány B., 1974.
Völgyes, Csipak Jánosné Törteli Erzsébet (69) 1, 2b, 3–4, 5b, 7–11. vsz. Bodor A., Németh I., 1997.
Szilágyi, Balogh Andrásné Illés Julianna (48),
Deák Mátyásné Sebők Etelka (49) 1, 2b, 3–4, 5a, 6. vsz. Kiss L., 1969.
Bácskertes, Gábor József (92) előénekes 1, 2b, 3–4. vsz. Bodor A., 1990.
Martonos, Sóti Mihályné Beszédes Etelka (65) 1. vsz., a IV. sor ism. Bodor A., Németh I., Burány B., 1990.

Sóti Mihályné 34 éves korában Zentára költözött, a felvétel ott készült.

Baloghné és Deákné igen lassú tempóban és feszes ritmussal énekelt. Gábor József tájnyelvi ejtéssel énekelt.

Karácsonyiének-variáns a következő.

(Főhangokban azonos változat Csókáról és Hódegyházáról: Kónya 2004, 38.)

Dallamtípusáról lásd a 203-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét. **Hangzó: 093** (1–6. vsz., szilágyi asszonyok).

280. Karácsonyi ének

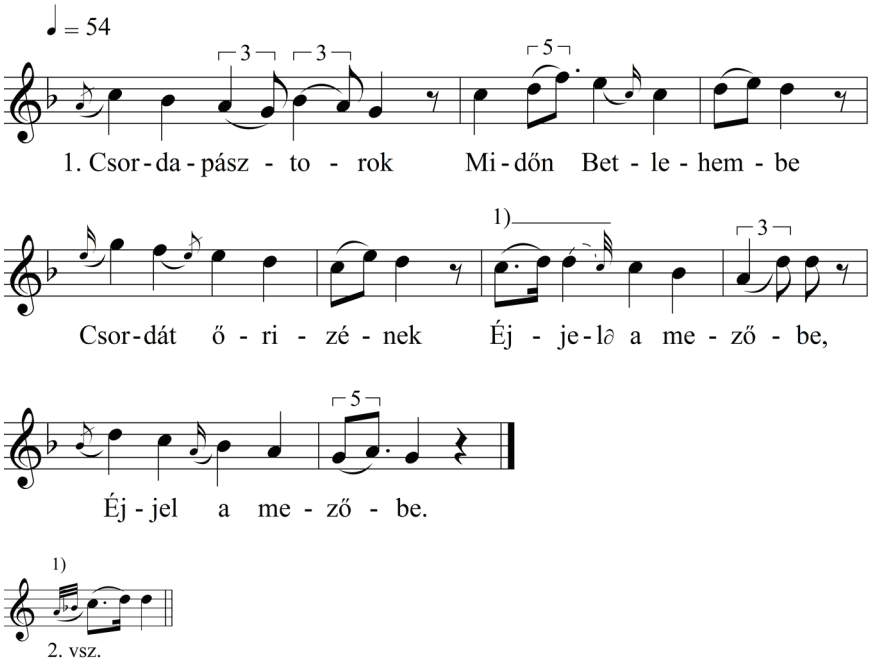

2. Isten angyali
Leszállott melléjük,
És nagy félelëmmel
Telék më̈g ő szívük,
Telék më̈g ő szívük.

Hertelendyfalva, Szatmári Mihályné Balogh Mári (69). Kiss L., 1968.

Variáns: az előző.
Dallamtípusáról lásd a 203-I. karácsonyi köszöntő jegyzetét. **Hangzó: 094.**

281. Karácsonyi ének

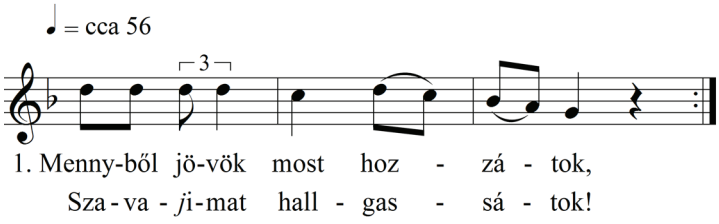

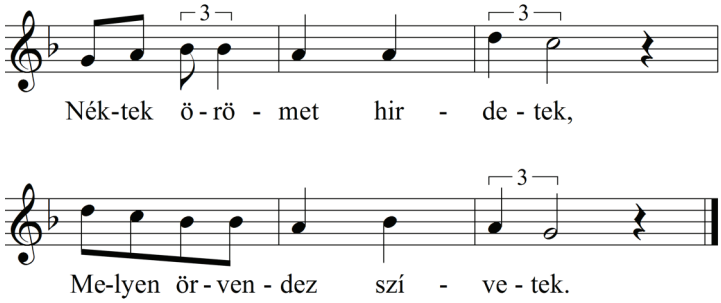

2. Szíztől a gyermek sziletett,
Ki az Atyától kildetett.
Életében tökéletes,
Mennyben, földön kelemetes.

3. E szép kisded bizonyárá
Világ váltságának árá.
Az Istennek örök Fijá,
Kit nekünk szílt Szíz Márijá.

4. Jertek hát az angyalokkal
Dícsérjik a pásztorokkál,
Mert az ég s föld teremtője,
Mindnyájunk idvözítéje.

5. A jászolyban helyezteték,
Éles szalmárá fekteték.
Szenved a hideg pajtában,
Bármoknak istálójában.

6. Ó, én szerelmes Jézusom,
Ó, én megváltó Krisztusom,
Talán nincs, ki befogadjon
És neked jobb szálást ádjon!

7. Ámbár hátálmás király vágy,
Mégis itten szíkséged nágy.
Látom, nincs meleg házácskád,
Sem tisztességes ágyácskád.

8. Kedveld meg én hajlékomat,
Egyéb több ajándékomat!
Jöjj el, lákjál én szívemben,
Légy velem teljes éltemben!

9. Áldunk téged, gyermekecske,
Áldott Jézus, kisdedecske.
E földön magasztaljának,
Mennyben örökké áldjának!

Énekelni szoktuk szentmise előtt.

Bácskertes, Buják Mihály (75), Gábor József (71) előénekesek. Kiss L., 1969.

Karácsonyiének-variáns: a következő.
Dallamtípusáról lásd a 199. bölcsőjárás jegyzetét. **Hangzó: 095.**

282. Karácsonyi ének

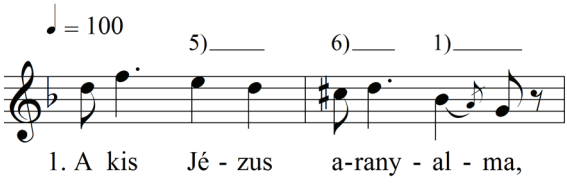

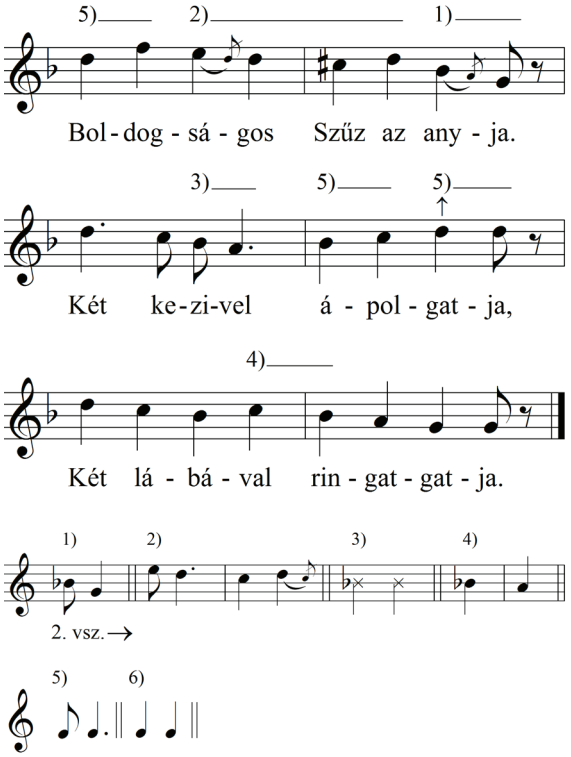

2. – Aludj, aludj, én kisdedem,
Aludj, aludj, én kisdedem!
Nem királyné a te anyád,
Szolgállatba lettem dajkád.

Zenta, Kelemen András (95) népi kántor. Bodor A., 1990.

Tripodikus dallam modern ritmikájú, nagy-bipodikus változata.
Variáns: az előző.
Dallamtípusáról lásd a 199. bölcsőjárás jegyzetét.

283. Karácsonyi ének

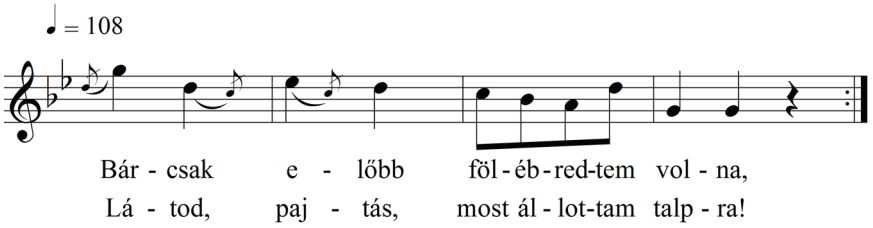

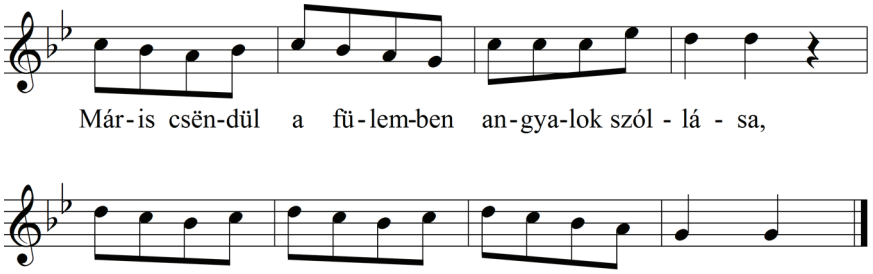

Gombos, Szűcs Zsófi (69). Kiss L., 1941.

Karácsonyiének-variáns: 284–286.
Dallamtípusáról, szövegéről lásd a 180-VIII. szentcsalád-járás jegyzetét.

284. Karácsonyi ének

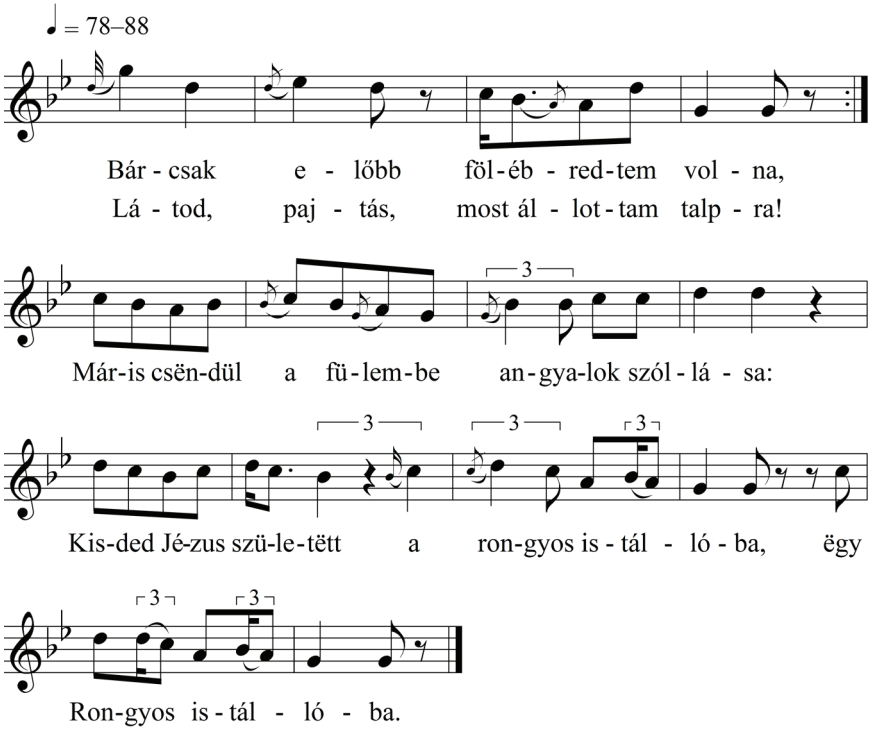

Gombos, Görög Ferencné Szobonya Apollónia (80). Kiss L., 1964.

Karácsonyiének-variáns: 283, 285–286.
Dallamtípusáról, szövegéről lásd a 180-VIII. szentcsalád-járás jegyzetét.

285. Karácsonyi ének

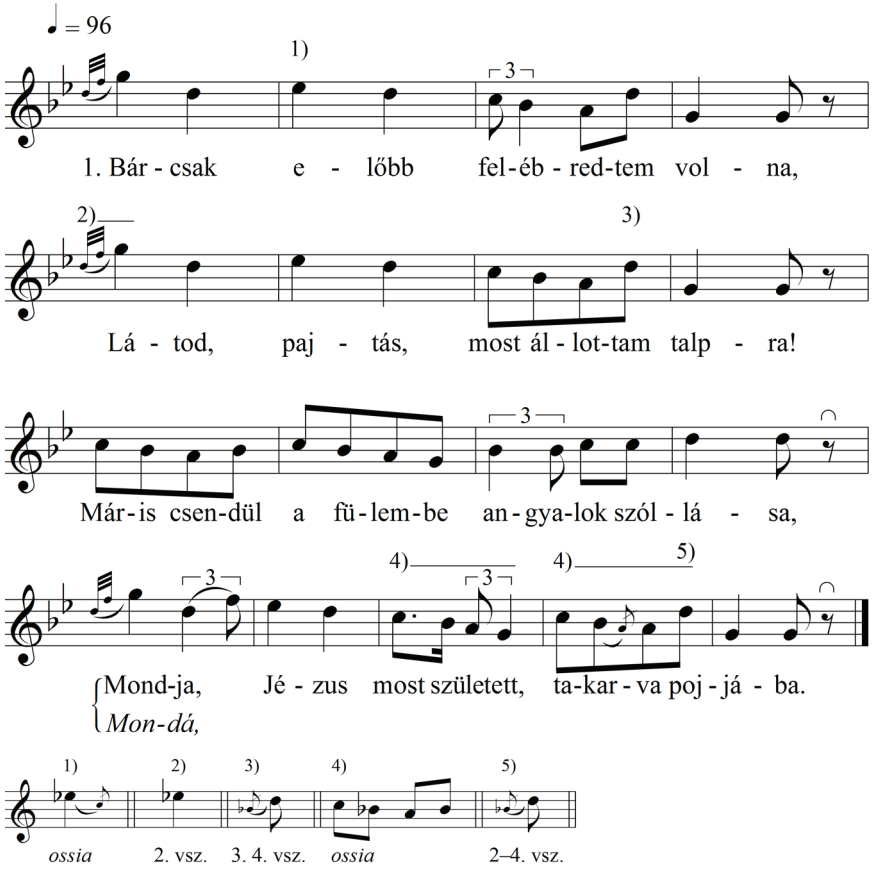

2. Odamënni lësz majd bátorságom,
Reméllem, a kis Jézust mëglátom!
Jer el te *j*is, jó barátom, légy majd utitársam,
Velem lëssz a furulyás is, a régi bojtárom!

3. Romlott istálló mellett maradjunk,
A Miklóssal addig dudálgassunk!
Míg a bárány elérkëzik, addig is vigadjunk,
Jézus, Mária, Józsefnek énekëket mondjunk!

4. Nem adhatunk elegendő hálát,
Hogy az Atyaisten ő Szent Fi*j*át
Mennyből küldé pásztorokhoz váltságunknak díjját,
Ki felnyitja mindnyájunknak a mënnyek ajtaját.

Gombos, Barna Mihályné Szobonya Anna (68) 1–4. vsz. Kiss L., 1961.
Andrásics Antalné Papp Maris (55) 1. vsz. Kiss L., 1941.

Karácsonyiének-variáns: 283–284, 286.
Dallamtípusáról, szövegéről lásd a 180-VIII. szentcsalád-járás jegyzetét.

286. Karácsonyi ének

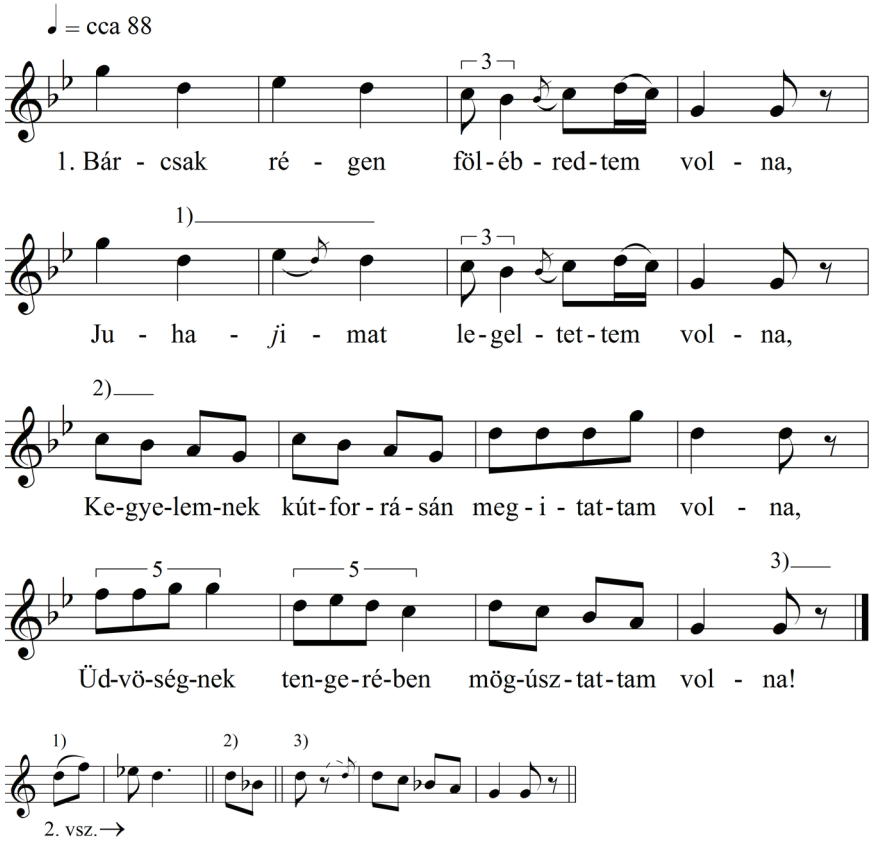

2. Juhocskáj*i*m, legeljetök szépen,
Szűz Márij*a* ma örvendez néktek.
Ott is a magos egekbe, örök dicsőségbe
Örvendez szent angyalokkal, mindörökkén, ammen, *hȏ* mindörökkén, ammen.

Bezdán, Ágoston Ferencné (85). Nagy F., 1973.

Karácsonyiének-variáns: 283–285. Ugyanő Szent János áldásának is énekelte: 353.
Dallamtípusáról, szövegéről lásd a 180-VIII. szentcsalád-járás jegyzetét.

287. Karácsonyi ének

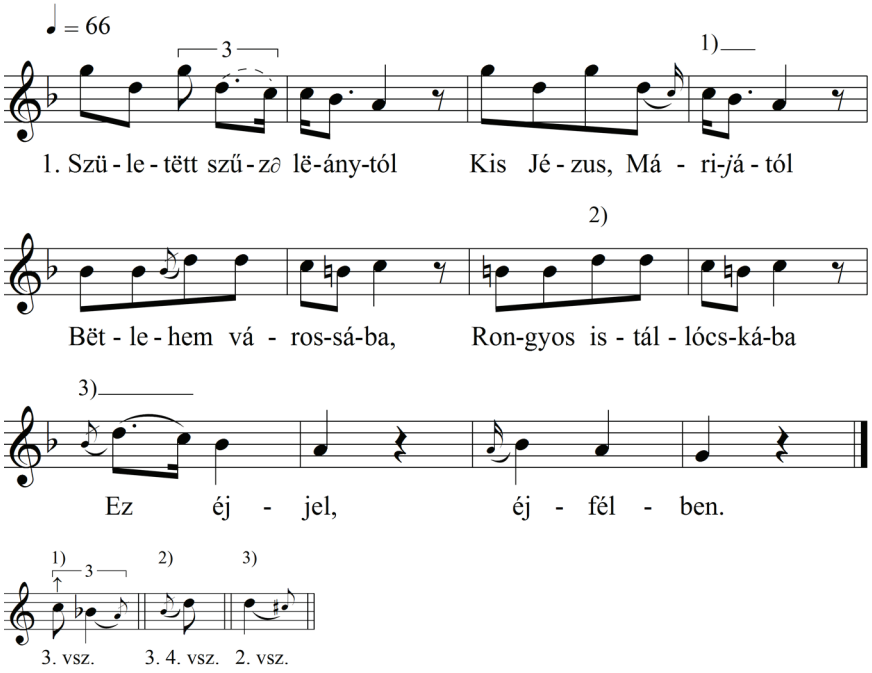

2. Mely szivesën szolgálnak
A kisded Jézuskának
Márij*a*, a Szűzanya,
S József, nëvelőatyja,
Hogy szűnjék fájdalma.

3. De csak sír a Jézuska,
Kisded tagja*j*it bántja
A kemény széna, szalma,
A hideg szél fuvalma.
S keserëg Szűzanya.

4. Ti, mënnye*j*i angyalok,
Jertëk, mënnye*j*i karok!
Bennünket segítsetëk,
A hidegtől mëntsetëk,
Védjetëk és jertëk!

Hertelendyfalva, Kerekes Samuné Györfi Zsófia (57). Kiss L., 1968.

A dallamnak összesen négy változata ismeretes a Felföldről, a Dél-Alföldről és Bukovinából, köztük három ugyanezzel a szöveggel.

Variáns: a következő.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 17.080.0/0. **Hangzó: 096.**

288. Karácsonyi ének

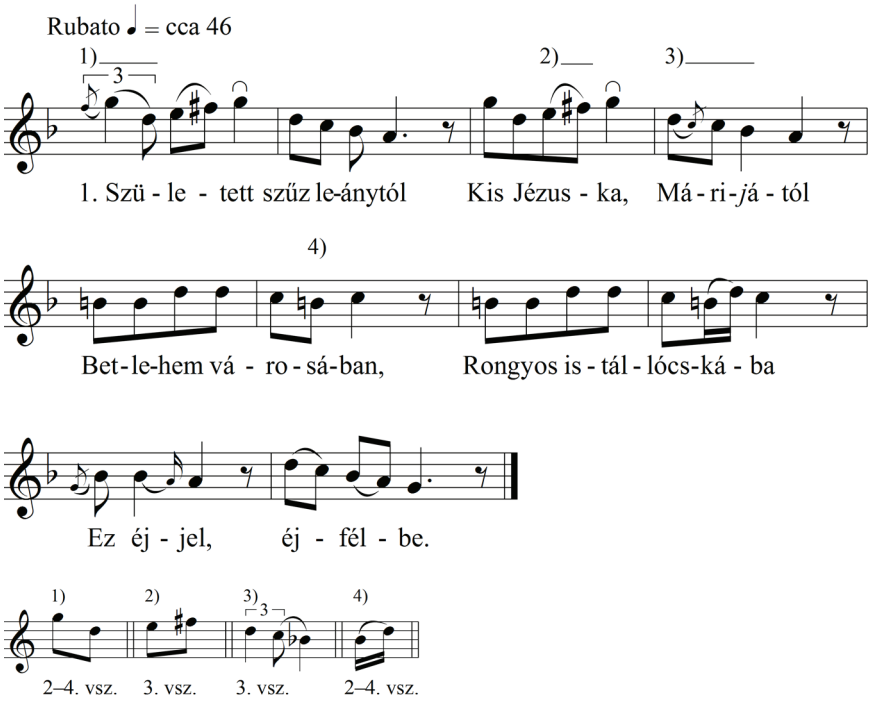

2. Ó, mely szívesen szolgálnak
Most született Jézuskának
Márij*a*, a Szűzanya,
József, nevelőatyja,
Hogy szűnjék fájdalma.

3. De csak sír a kis Jézuska,
Kicsiny kezej*i*t hogy bántja
A kemény széna, szalma,
A hideg szél fuvalma.
Kesereg Szűzanyja.

4. Ti, mënnyej*i* szënt angyalok,
Jertëk ide, égi karok!
Bennünket segítsetëk,
A hidegtől mentsetëk,
Óh, jertek, védjetëk!

Gombos, Nemes Pálné Bacskó Rozália (28). Kiss L., 1939, 1961.

A gyűjtő 1939-ben egy versszakkal írta le, megjegyezve, hogy templomi ének. 1961-ben négy versszakkal vette magnetofonra és publikálta. A publikáció jegyzete szerint „a betlehemezés dallama, de éneklik az éjféli misén is” (Kiss 1982, 285).

Variáns: az előző, lásd annak jegyzetét.

289. Karácsonyi ének

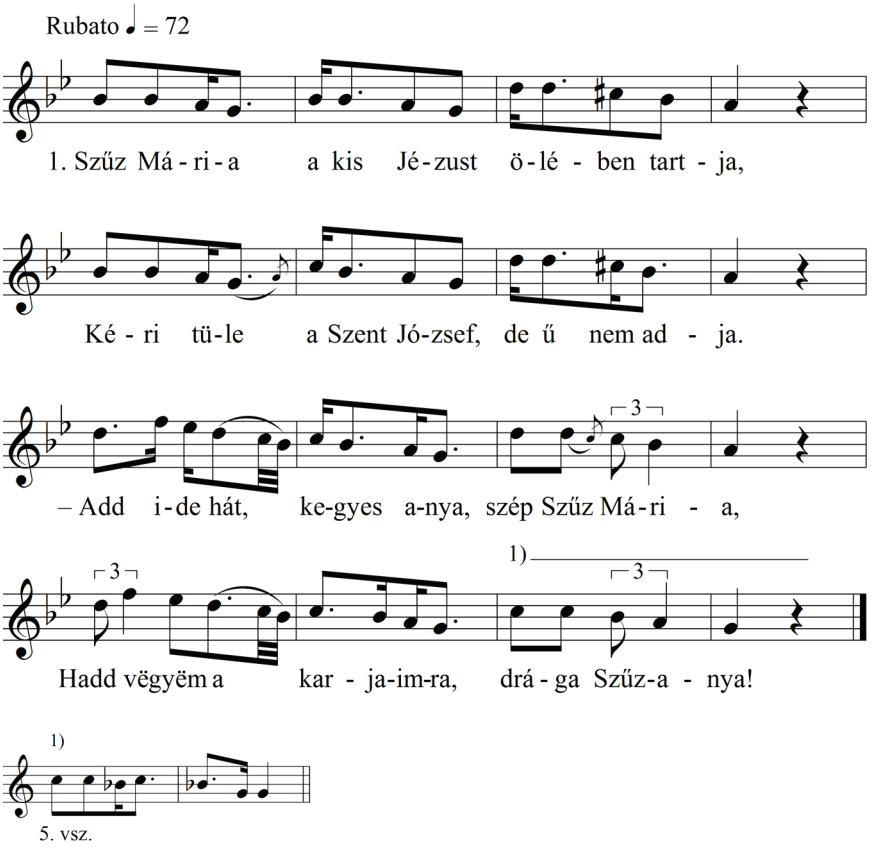

2. Szűz Mária a Szent Fi*j*át tévén pólábo,
Mellette *j*ált a Szent József nagy szomorúan.
Mer az angyal mëgüzente: Fuss Ëgyiptomba,
Mer Hëródës keresteti a katonákkal.

3. Elütötte tizënkettőt a nagy étszakán,
Rajta is vót mindënféle a szamár hátán.
De nem tudták, mëre mënnek a nagy ítszakán,
De *j*az angyal átvezette *j*egész Galgotán.

4. Amin' mëntek, nagyon féltek a nagy pusztábo,
Még csak bë nem érkëzhettek Galili*j*ábo.
De a Szent Szűz vígasztalta a Szent Józsefët:
Ne félj, kedves Szent Józsefëm, itt az Istenëm!

5. Elhatták a hazájukat, rokonnyaikat,
De a Szent Szűz vígasztalta mindig azokat.
De még jobban siratgatta a kis Jézuskát,
Mer a nagy hidegség miatt nem védhette a fi*j*át.

6. – Në siránkozz, në szomorkodj, szép Szűz Mária,
Mer az Isten nem hagy minket a nagy utunkba!
Mer velünk az Isten Fi*j*a, a kis Jézuska,
Aki segít és oltalmaz a nagy utunkba.

7. – Gyerünk, gyerünk, mégis mënjünk, óh Szent Józsefëm,
Mer a kisded ugy sírdogál az én keblemën!
Në ríjj, në ríjj, szent magzatom, kisded Jézuskám,
Maj' bëérünk Ëggyiptomba, csak të nyugodjál!

Gombos, Varga Mihályné Szűcs Róza (85). Kiss L., 1940.

A ponyvai szöveg Szűz Mária és Szent József Egyiptomba menekléséről szól. Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 184. szentcsalád-járás jegyzetét.

290. Karácsonyi ének

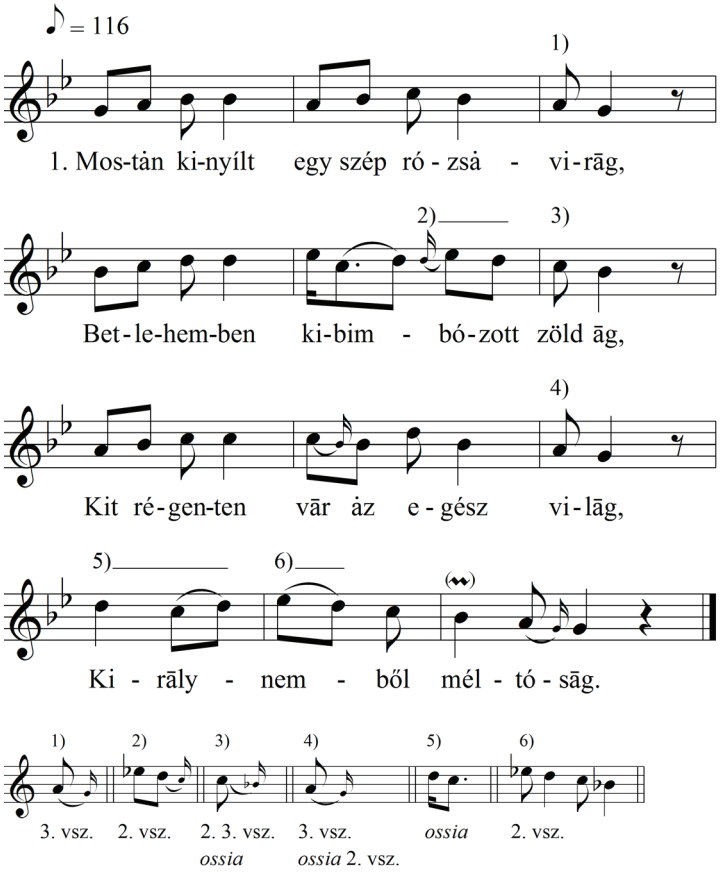

2. Mégsem kàphàt szālāst à vārosbàn,
Mert làkāssà nincs, csàk istālóbàn.
Mert làkosok inkābb àz uràkbàn
Gyönyörködnek, mintsem kis Jézusbàn.

3. – Bölcsém volnà, kiben ringàtnālàk,
À hidegnek csípni nem hàgynālàk!
Betàkàrvà úgy àpolgàtnālàk,
Szolgālnék, uràlnālàk!

4. Ó, Jézuskám, gyönge violácskám,
Nemrég kinyílt, szép, piros rózsácskám,
Mennyből szállott, szép kis harmatocskám,
Refr.: Aludj, Jézuskám, aludj!

5. Elhidd, kincsem, hogy már ringatnálak,
Meleg párnácskával takarnálak,
És a dértől megoltalmaználak! *Refr*.

6. Mivel tehát bölcsőm, párnám nincsen,
Sem pedig cifra nyoszolyám sincsen,
Azért szívemhez szorítlak, kincsem. *Refr*.

7. Mái napon kinyílt szép rózsaszál,
Betlehembe kibimbózott zöld ág,
Kit régente vár az egész világ,
Királynemből méltóság.

Bácskertes, Gábor József (71) előénekes 1–3. vsz. Kiss L., 1969.
Buják Mihály (75) előénekes 4–7. vsz. Kiss L., 1969.

Karácsonyiénekvariáns: 291–292.
Dallamtípusáról lásd a 197-I. bölcsőjárás jegyzetét. **Hangzó: 097** (1–3. vsz.).

291. Karácsonyi ének

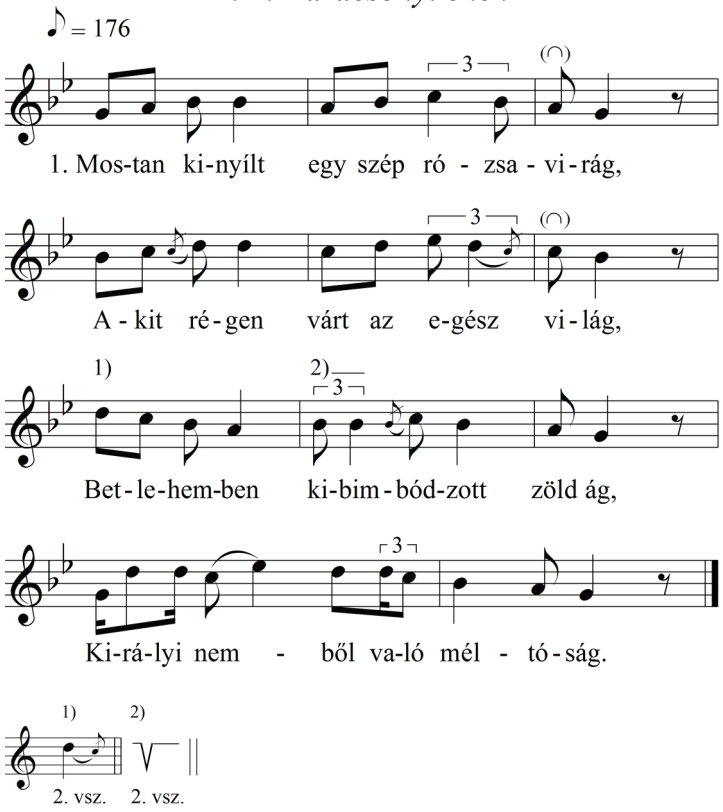

2. Szűz Mária így kesereg sorsán,
Szent Józseffel agódik Szent Fiján.
Ül vala csak egy kis szénán,
Szeméből könny bőven kicsordulván.

3. – Bölcsőm volna, csak úgy ringatnálak,
Dunnám volna, be is takarnálak…

Egyházaskér, Vörös Frigyesné Farkas Mária (68). Burány B., 1978.

Karácsonyiének-variáns: 290, 292.
(Tóthfaluból *rubato* előadású variáns műdalfordulattal: Mg 5109B/20, Burány 2000, 26.)
Dallamtípusáról lásd a 197-I. bölcsőjárás jegyzetét.

292. Karácsonyi ének

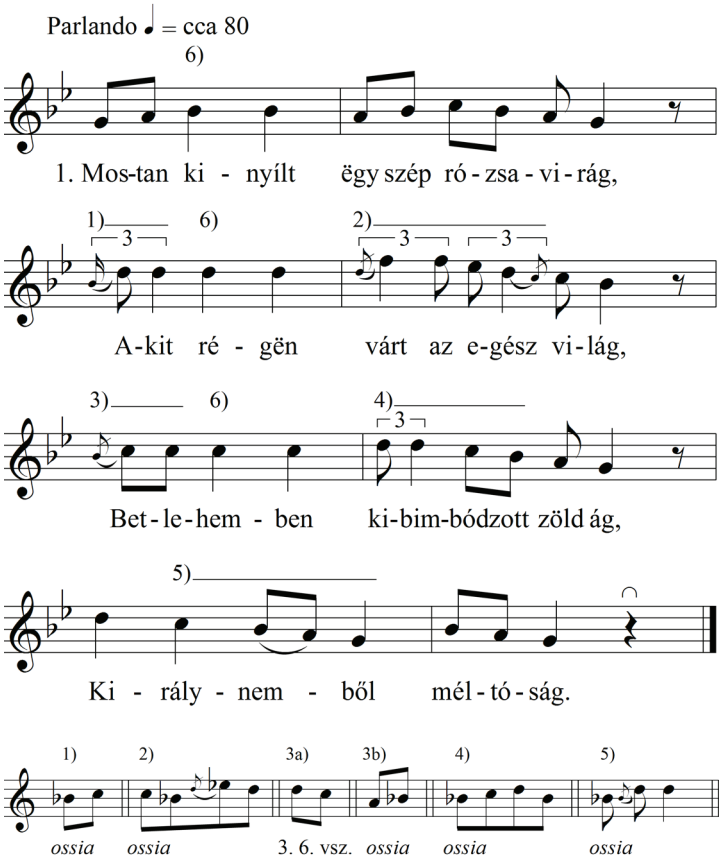

2. De nem talált szállást a városon,
De nem talált szállást a városban,
Maradása lett csak egy szálláson,
Maradása lőn csak ëgy szálláson,
Mert lakosok inkább gazdagokon
Mert lakóssa inkább gazdagokon
Kaptak, mintsem Jézuson.

3. – Szánjátok meg, ó, ti keresztények
Szűzanyátok s megváltó Istentek,
Ki életet hozott le tinektek,
S befogadja lelketek!

4. Ó, meg ne vess, hogy későn ismertünk,
Mert most hisszük, hogy születtél értünk
Betlehembe, mi édes reményünk.
Vedd kedvessen énekünk!

5. Nyolcadnapra körülmetéltetett,
A kis Jézus ily hamar szenvedett.
E világnak váltságához kezdett,
S befogadja lelketek.

6. Nagy dicsőség lëgyën az Atyának
S megtestesült egyszülött Fiának,
Bús lelkek Szent Vigasztalójának,
Áldás Szentháromságnak!

Székelykeve, Bogos Antalné Cseke Veronika (81) 1–6. vsz. Bodor A., 1991.
Hertelendyfalva, Szatmári Mihályné Balogh Mária (69) 1–2. vsz. Kiss L., 1968.

A hertelendyfalvi dallam előadásmódja *quasi giusto*, és ritmusa a 290–291. karácsonyi ének ritmusához hasonlít.

Karácsonyiének-variáns: 290–291.

Dallamtípusáról lásd a 197-I. bölcsőjárás jegyzetét.

293. Karácsonyi ének

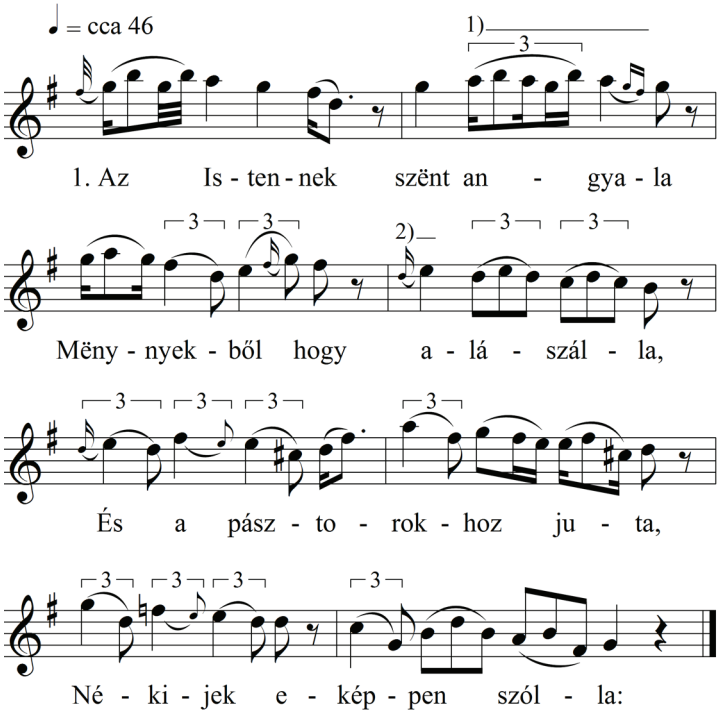

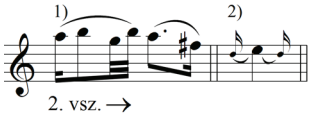

2. Mënnyből jövök most hozzátok,
És imé, nagy, jó hírt mondok.
Nagy örömet majd hirdetëk,
Melyen örvend ti szívetëk.

Hertelendyfalva, Gejzer Antalné Győrfi Zsuzsanna (71). Kiss L., 1968.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 275-III. betlehemes jegyzetét. **Hangzó: 098.**

294. Karácsonyi ének

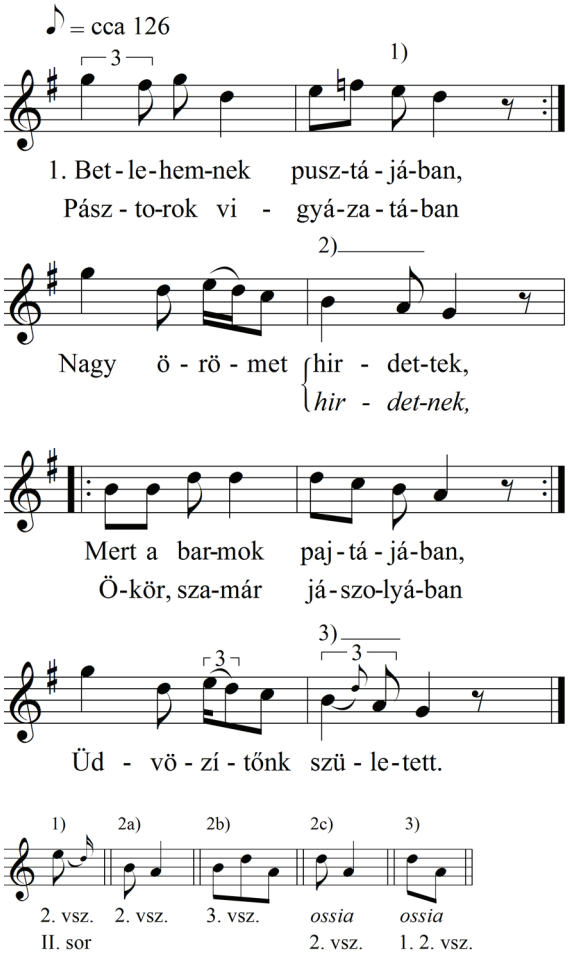

2. Eljött, úgymond, a mesijás,
Kit jövendölt a Szentírás.
Sír a kemény hidegben.
Ilj nagy, kemény hidegben.
Szálást nem tálál magánák,
Inkább rendelték azt másnák
Sziletett kis Jézuskánák
Az egész Betlehemben.

3. A paloták főrendekkel
Megteltek nagy emberekkel.
Nincs maradás mesiásnák.
Megszálták á főházákát
És a vendégfogadókát,
Nincs helye á Jézusnák.

4. Ó, te József, mit gondoltál,
Hogy istállót válásztottál
Ilj nágy, kemény hidegben?
Szállj be hozzánk Márijávál,
Sziletett kis Jézuskávál,
Lákjátok mi szívünkben!

Énekelni szoktuk szentmise előtt.

Bácskertes, Buják Mihály (75), Gábor József (71) előénekesek 1–3. vsz.
Janovics Jánosné Nagy Erzsébet (75) 1–2, 4. vsz. Kiss L., 1969.

Karácsonyiének-variáns: 295–296.
Dallamtípusáról lásd a 221. karácsonyi köszöntő jegyzetét. **Hangzó: 099** (1–3. vsz.).

295. Karácsonyi ének

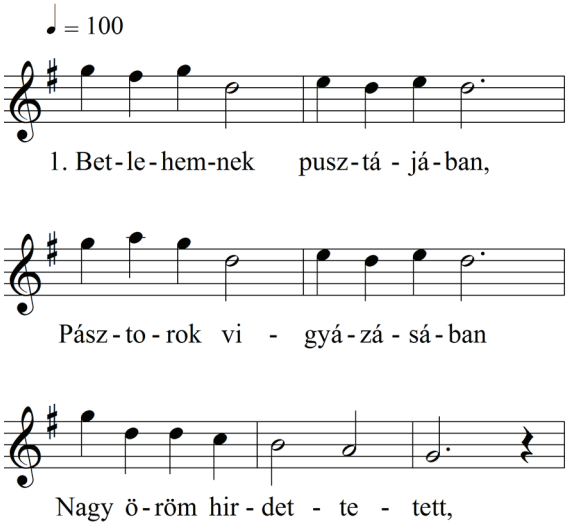

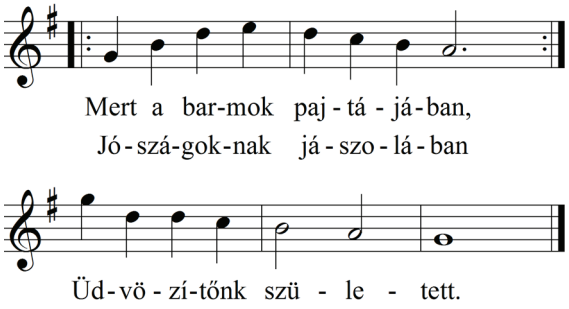

2. Ó, Szent József, mit gondoltál,
Hogy istállót választottál
Ama puszta térségben?
Szállj be hozzánk Máriával,
Született kis Jézuskával,
Lakjatok mi szívünkben!

Feketető, Kéri István (60). Kónya S., 2001.

Karácsonyiének-variáns: 294, 296.
Dallamtípusáról lásd a 221. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

296. Karácsonyi ének

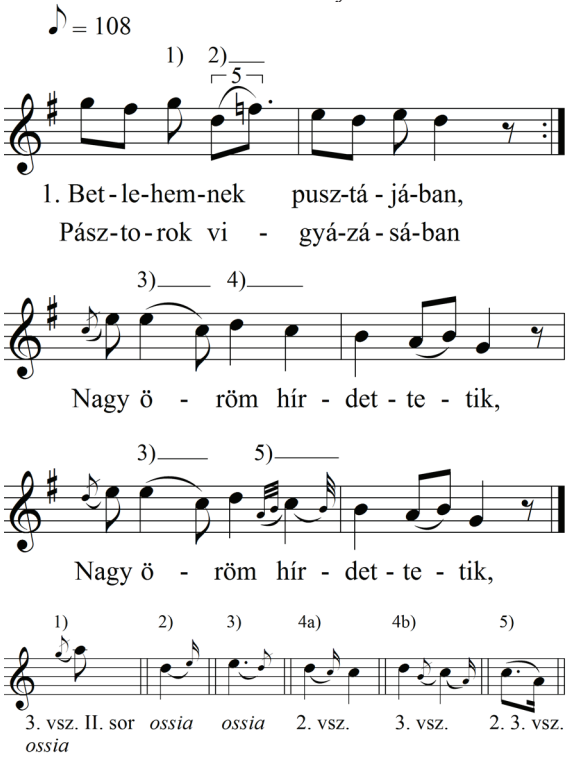

2. Mert a barmok pajtájában,
Betlehemnek pusztájában,
Ökör, szamár jászolában
Üdvözítő születik,
Üdvözítőnk született,
Üdvözítő születik.
Üdvözítőnk született.

3. Ó, Szent József, mit gondoltál,
Hogy istállót választottál
Ama puszta térségben,
A nagy puszta térségben,
Ama puszta térségben?
A nagy puszta térségben?

4. Szállj be hozzánk Máriával,
Született kis Jézuskával,
Lakjatok mi szívünkben!
(Nincs ismétlés.)

Sándoregyháza, Szabó Lászlóné Cerbiszlói Petronella (68),
Ambrus Katalin (46), Basa Boldizsárné Magyar Rozália (40),
Vámos Józsefné Basa Viktória (48), Balog Istvánné Monoki Zsuzsanna (48),
Cseke Józsefné Szabó Anna (42) 1–3. vsz. Kiss L., 1969.
Buvári Antal (65) 2–4. vsz. Kiss L., 1968.

Buvári gyorsabb tempóban énekelte, mint az asszonyok.
Karácsonyiének-variáns: 294–295.
Dallamtípusáról lásd a 221. karácsonyi köszöntő jegyzetét. **Hangzó: 100** (1–3. vsz.).

297. Karácsonyi ének

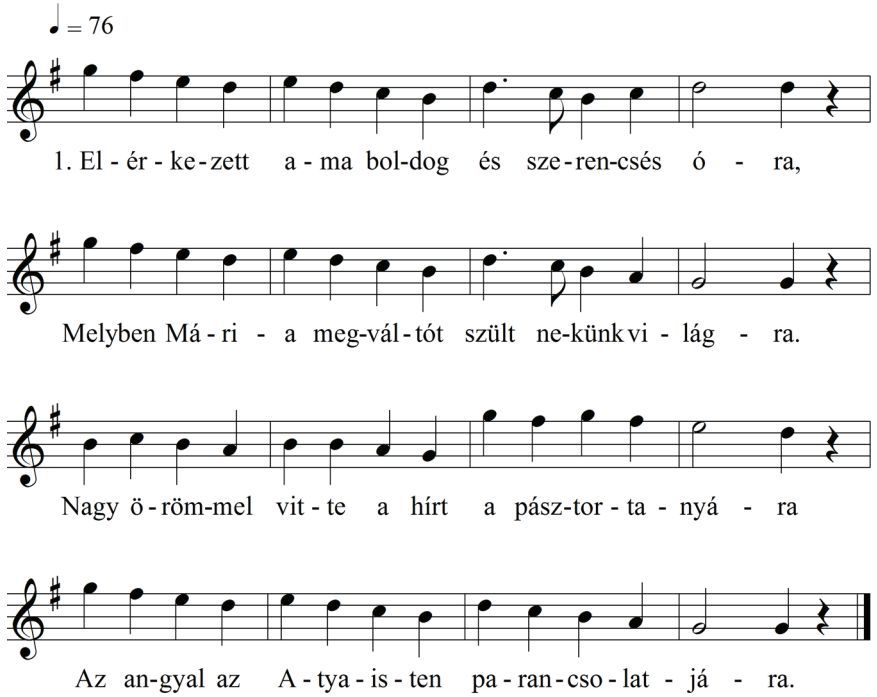

2. Pásztorok a fényes angyalt amidőn meglátták,
Dicsőséges, békességes szavát hogy hallották,
A megváltó születése helyét tudakolták.
Betlehemben lenni hallván, ott fel is találták.

3. Pásztori ajándékikat elejibe tették,
Összetévén kezeiket úgy dicsőítették.
Jézust az ő Szent Anyjával leborulva kérték,
Adjon áldást mindnyájukra, tőle meg is nyerték.

4. Leborulva kérünk mi is, Úr Jézus, tégedet,
Segéld ezen téged kérő, ájtatos népedet!
Örömzajra fakadozva szent születésedet
Tiszteljük, engedd majd végre szemlélni színedet!

Feketető, Kéri István (60). Kónya S., 2001.

Az európai vágáns dallamok zenei világában gyökerező, kanásztánc ritmusú dallam (*Magyarország zenetörténete* I. 562–563) kései leszármazottja. A magyar hagyományban általánosan ismert világi és vallásos szövegekkel egyaránt (MNT II. 617–670, MNT IV. 644–652) és hangszeren is szokták játszani ugrós jellegű táncokhoz.

A feketetői változat dúr hangsorrá kibővített hangkészlete és az eredendően nyolcadoló ritmus augmentációja újabb fejlemény.

Variáns: 310. karácsonyi ének távolabbról.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 13.040.0/1–4.

298. Karácsonyi ének

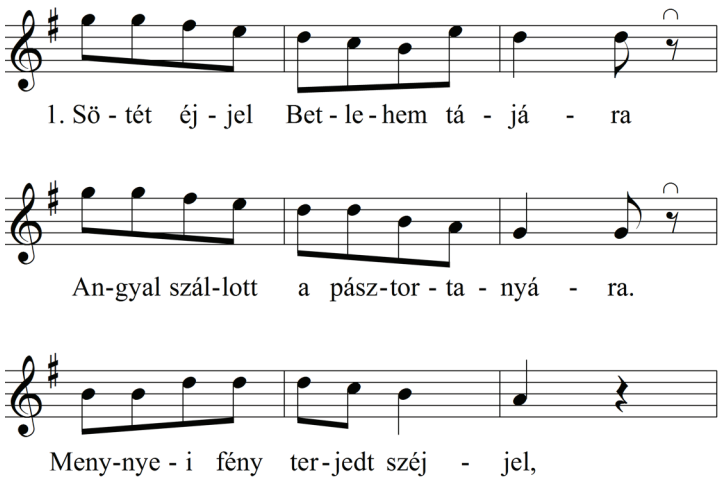

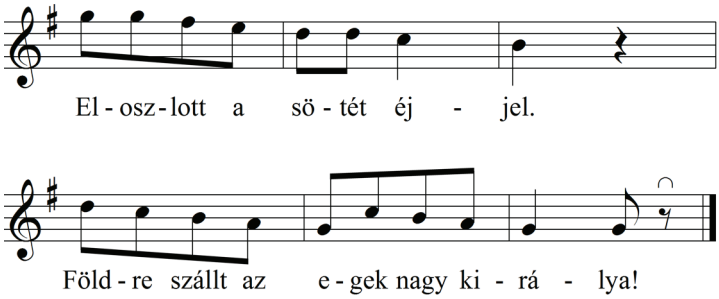

2. Ott a tanyán pásztorok valának,
Kik virrasztva őrizék a nyájat.
Láttára e csodás fénynek
Szivökben megfélemlének,
De az angyal így szólt ékes ajkkal:

3. Dicsőség fenn, mennyben az Istennek,
Szent békesség földön az embernek!
Jó pásztorok, miért féltek?
Nagy örömet hoztam néktek,
Ím, halljátok, eljött messiástok!

4. Keljetek fel, induljatok gyorsan,
Föllelitek puszta istállóban!
Nem palota a lakása,
Barmok között a szállása.
Ő hoz néktek örök üdvösséget.

5. A pásztorok sietve elmentek,
A jászolyban szép kisdedet leltek.
Adtak néki ajándékot,
Tiszta szívet, jó szándékot
És amellett, ami tőlük tellett.

6. Óh, bűnösök, mi is örvendezzünk,
Betlehembe mi is elsiessünk!
Ott az Atya Egyszülötte,
Boruljunk le hát előtte!
Áldjuk őtet, az egekből jöttet!

Doroszló, Samu Istvánné (68) előénekes. Volly I., 1942.

Összesen tíz változata ismert a Dunántúlon, a Felföldön és az Alföldön. Mindenütt ezzel az énekeskönyvben megjelent szöveggel énekelték (*Orgonahangok*, 445–446).

Karácsonyiének-variáns: a következő.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 10.020.2/0.

299. Karácsonyi ének

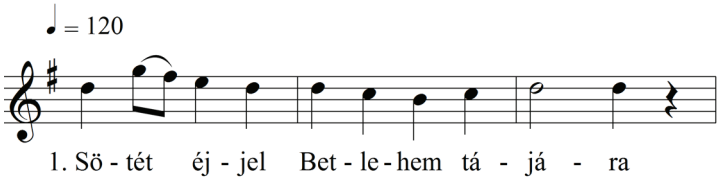

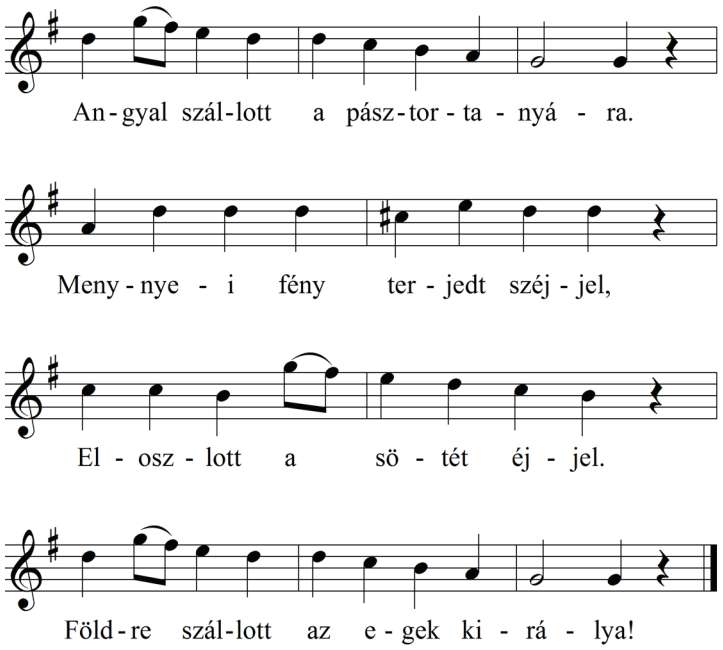

2. vsz. = 298. sz. 3. vsz.

Csóka, Jasura József (54) előénekes. Kónya S., 1998.

Variáns: az előző, lásd annak jegyzetét.

300. Karácsonyi ének

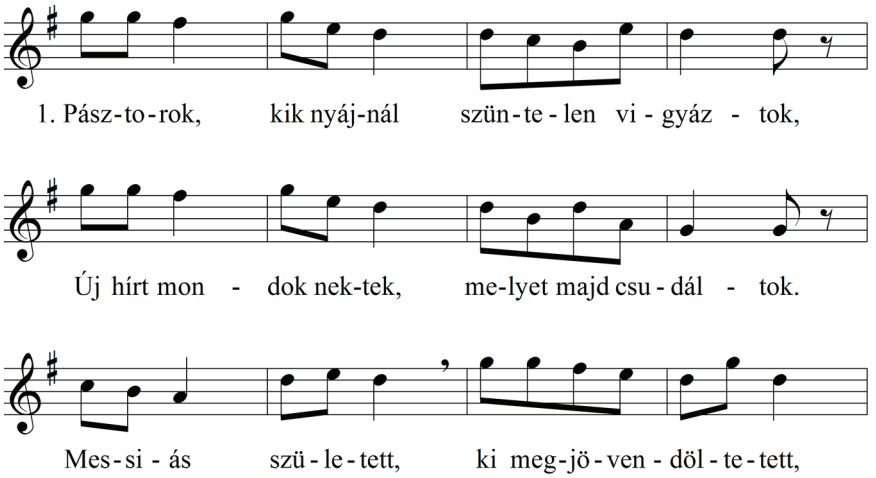

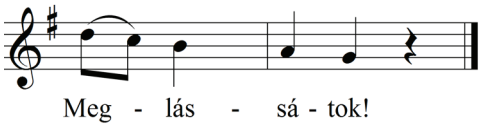

2. Betlehem városba gyorsan menjetek el,
Rongyos istálóban ott találjátok fel!
Barmok közt nyugoszik, csendesdeden aluszik
Barmok közt nyugoszik, csendesdeden álmodik
A pólyában.

Doroszló, Samu Istvánné (68) előénekes. Volly I., 1942.

A dallam első két sora általában azonos (vö. a következő ének), itt azonban periódussá alakult.
Karácsonyiének-variáns: a következő.
Dallamtípusáról lásd a 243-IV. betlehemes jegyzetét.
Szöveg: *A magyar keresztény nép imádságos és énekes könyve*. Közhasználati jeles ájtatossági könyvekből összegyűjtötte és kiadta Molnár Péter földes gazda, törökbecsei Szentháromság Rózsafüzér Társulat elnöke. Sajtó alá rendezte dr. Szentkláray Jenő plébános. Nyomtatta Lévy Lajos, Óbecse, 1890.

301. Karácsonyi ének

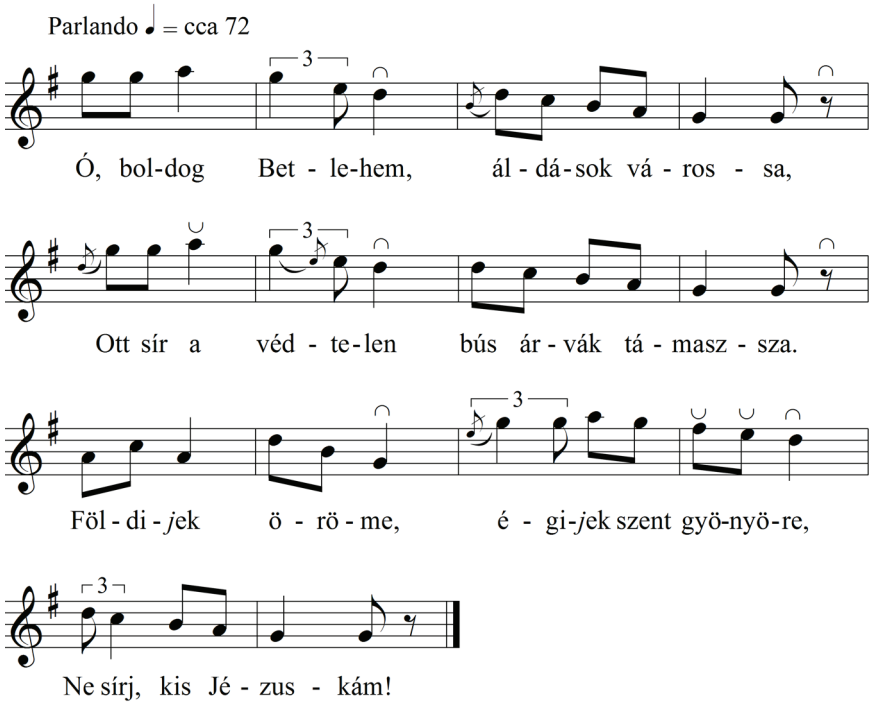

Bácskertes, Dienes Pál (67) előénekes. Bodor A., Németh I., Csizmadia A., Silling I., 2000.

Karácsonyiének-variáns: az előző. (Hasonló Csókáról: Kónya 2004, 46.)
Dallamtípusáról lásd a 243-IV. betlehemes jegyzetét.

302. Karácsonyi ének

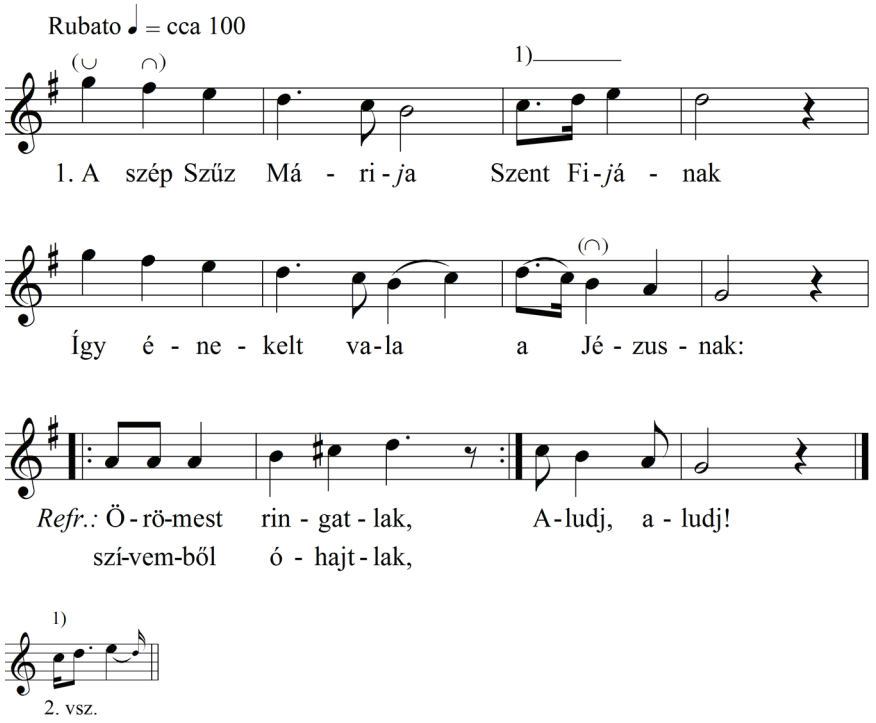

2. Aludj el, magzatom, napom fénye,
Az én életemnek egy reménye! *Refr*.

Énekeljik a szentmise elétt.

Bácskertes, Buják Mihály (75), Gábor József (71) előénekesek. Kiss L., 1969.

18. századi egyházi ének, Mária altatója *(Bozóki énekeskönyv)*. Tíz változatban gyűjtötték a Kárpát-medencében, valamennyit ezzel a szöveggel. A kishangterjedelmű, az alaphang alatti vezetőhangot érintő, történeti dallamot a Vajdaságban átalakították. A dallam íve szélesebbé vált oly módon, hogy a jellemzően kvintről ereszkedő, megismételt első sort oktáv indítására transzponálták, és a sorzáró hangok variálásával periódussá változtatták. (Hangzásvilága így a 300–301. karácsonyi énekekéhez közelít.)

Karácsonyiének-variáns: a következő.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 10.075.1/0.

303. Karácsonyi ének

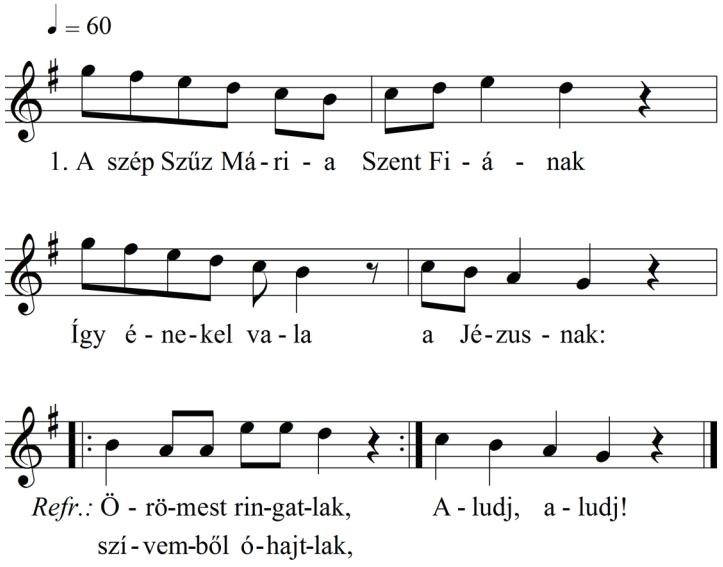

2. Aludj el, magzatom, napom fénye,
Szegény életemnek egy reménye! *Refr.*

3. Nem tudom, mit tegyek örömömben,
Hogy itt ringathatlak az ölemben. *Refr.*

Egyházaskér, Pópity Péterné Losoncz Erzsébet (75). Kónya S., 2002.

Karácsonyiének-variáns: az előző, lásd annak jegyzetét.

304. Karácsonyi ének

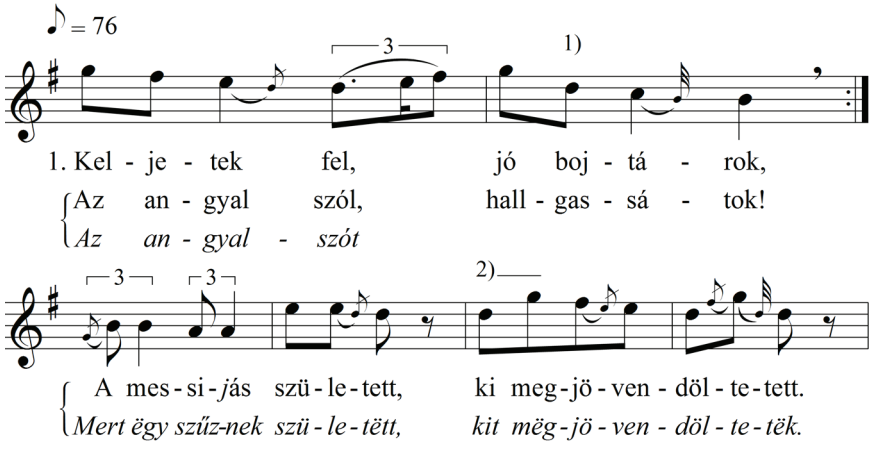

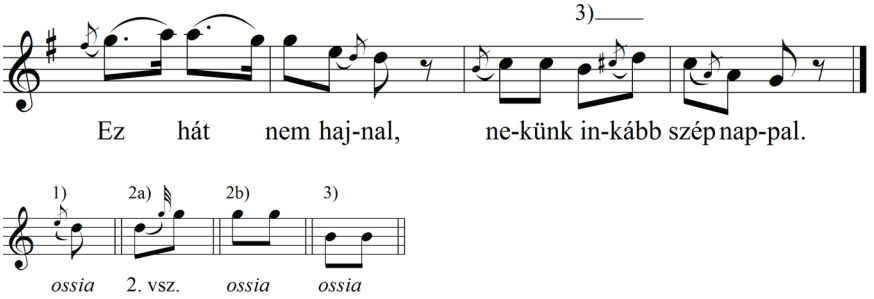

2. Ne féljetek, jó *j*emberek,
Angyal vagyok, jót hirdetek,
Hogy egy szűznek ölében, ápoló kebelében
Ott, ott, ott, ott, ott mesi*j*ás testet váltott.

Sándoregyháza, tizenegy asszony (39–68) 1–2. vsz. Kiss L., 1969.
Székelykeve, Gejzer Konrádné Keresztes Erzsébet (84),
Hompot Jánosné Bíró Erzsébet (68),
Szofrán Jánosné Kovács Róza (67) 1. vsz. Kiss L., 1968.

A székelykevei asszonyok díszítés nélkül és gyorsabb tempóban énekelték.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 248-III. betlehemes jegyzetét. Vö. még 321. karácsonyi ének, távolabbról. **Hangzó: 101** (sándoregyházi asszonyok).

305. Karácsonyi ének

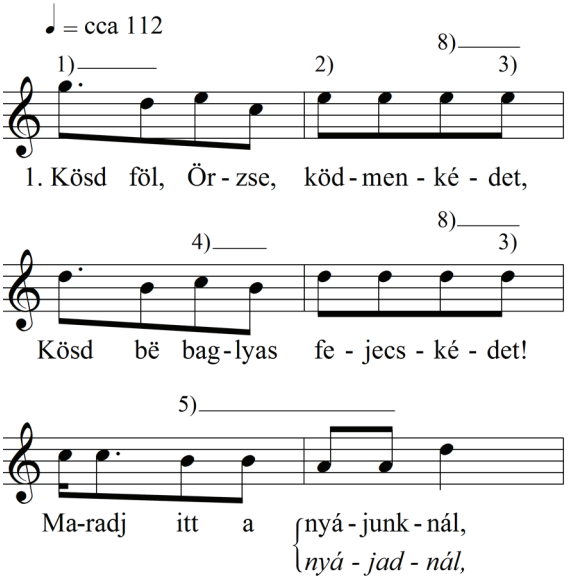

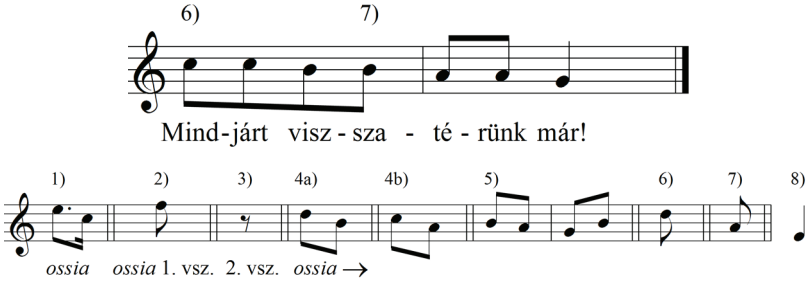

2. Hurka, kolbász, szalonna
Pásztoroknak jó volna,
Ha *j*a gazdasszony adna,
Ha *j*a gazdasszony adna.

Gombos, Nemes Pál (30), Nemes Pálné Bacskó Rozália (28) 1. vsz. Kiss L., 1939.
Nemes Pálné Bacskó Rozália (51), Suhajda József (72),
Schmidt Józsefné Nemes Kató (42) 1–2. vsz. Kiss L., 1961.
Karácsonyi Mihály (36) 1–2. vsz. Kiss L., 1941.

Hangszeres eredetű, szekvenciázó dallam, melyet számos 18. századi forrásban följegyeztek „magyar” táncként vagy pedig a Közép-Európa-szerte elterjedt „kalamajka” táncként. Mintegy 40 népi változata ismert a Dunántúlon, a Felföldön és az Alföldön mint tánc- és mulatónóta. Karácsonyi pásztorszöveggel csak Gomboson éneklik, és a dallam közkedveltségére, elevenségére vall, hogy egyes hangjait szívesen variálják. Ennek ellenére betlehemes játék keretén belül már nem sikerült megörökíteni (vö. a 240. betlehemes jegyzetével).

Karácsonyiének-variáns: a következő.

(További rendhagyó és kopott vajdasági változatok: MNT II. 529, 530, Kiss 1982, 302, AP 4107*c*.)

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/46.

306. Karácsonyi ének

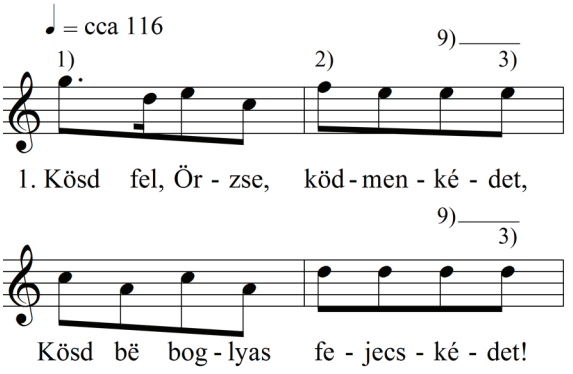

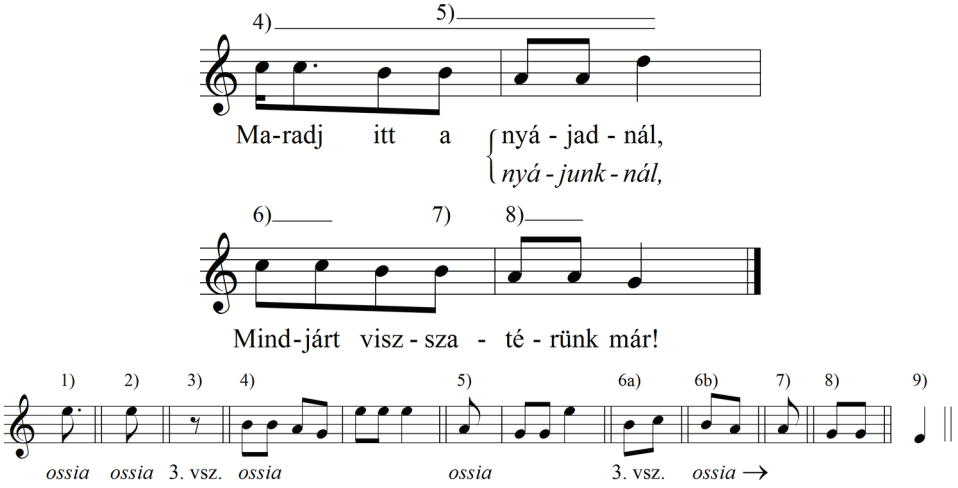

2. Istók, Pistók, Gráci, Elek,
Elállottak már a szelek.
Betlehembe baktassunk,
Ott szép csodát láthassunk!
Hogy ott csodát láthassunk!

3. vsz. = 305. sz. 2. vsz.

Gombos, Loboda Jánosné Galambos Anna (65) 1, 3. vsz. Kiss L., 1961.
Szűcs Zsófi (69) 1–2. vsz. Kiss L., 1941.
Andrásics Antalné Papp Maris (55) 1. vsz. Kiss L., 1941.

Variáns: az előző, lásd annak jegyzetét.

307. Karácsonyi ének

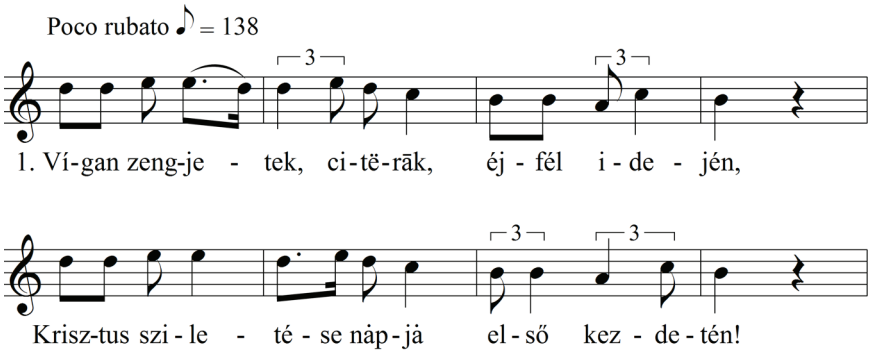

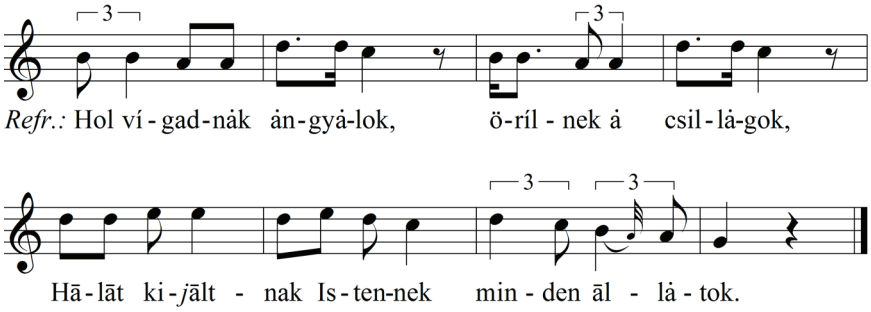

2. Fényes ángyál megjelenté á pásztoroknák
Betlehemben születését á kis Jézusnák. *Refr*.

Bácskertes, Gábor József (71) előénekes 1–2. vsz. Kiss L., 1969.
Gábor József (92) előénekes 1. vsz. Bodor A., 1990.

Éjféli mise előtt a templomban énekelték.

17. századi, hangszeres jellegű dallam (*Vietórisz kézirat*, cca 1680), mely rendkívül népszerű a Kárpát-medence népi hagyományában (Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 158–159, II. 75). Közel száz változatát gyűjtötték mint karácsonyi éneket vagy betlehemest, névnapköszöntőt, újévi köszöntőt, lakodalmast, gyermekjátékot (MNT II. 637–646, MNT III/A 437, MNT I. 1044, 1014). A szomszéd népek – szlovákok, lengyelek, románok – szintén ismerik. A vajdasági dalok mind a karácsonyi ünnepkörhöz tartoznak.

Variáns: 308–309. karácsonyi ének, 245-I*, 256-IV*, 257-I, 258-I, 259-I. betlehemes, ezek meglehetősen egyöntetűek. A karácsonyi köszöntőkben viszont a strófaszerkezet fellazul, motivikus jelleget ölt: ütempáros folytatás csatlakozik hozzá, illetve a *Pásztorok, keljünk fel* kezdetű karácsonyi énekkel (annak *Siessünk, ne késsünk…* részével) kontaminálódik: 200-IV, 204-II, 216–218. eleje.

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/234.

Szövegét a 18. században jegyezték föl (vö. 308. jegyzete). **Hangzó**: **102.**

308. Karácsonyi ének

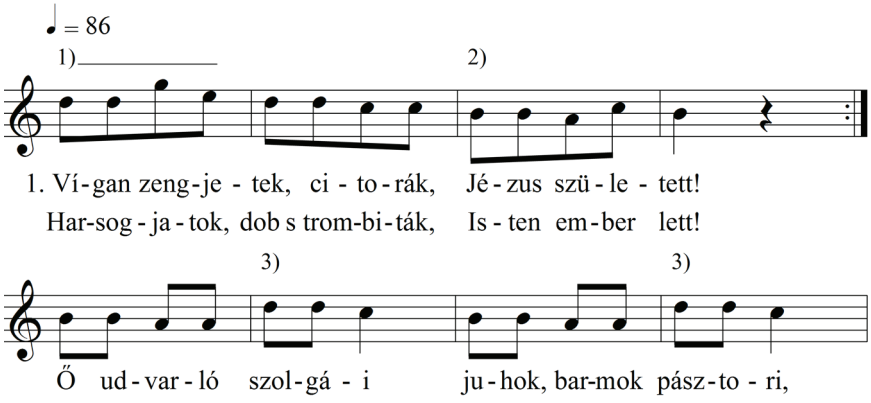

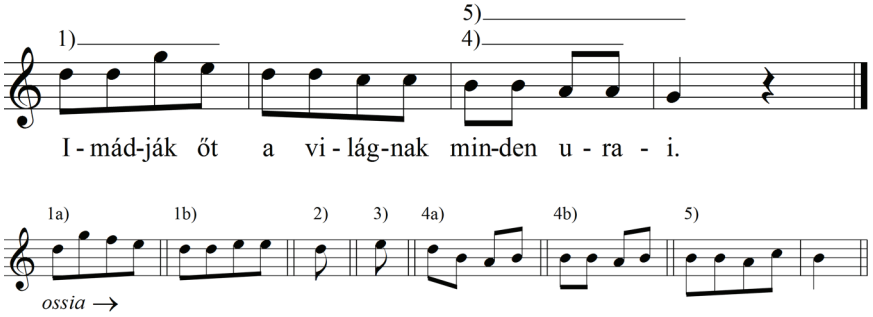

1a Vígan zengjetek, citerák, Jézus született!
Harsogjatok, dob s trombiták, Isten ember lett!
Egy szép szűz, ki őt hozá, ki méhében hordozá,
Egy szép szűz jött ma hozzánk, ki méhébe hordozá,
Őtet Gábriel arkangyal áldottnak mondá.
Eztet Gábrijel arkangyal áldottnak mondá.

2. De az egek teremtője jászolba fekszik,
De az egek teremtője jászolba nyugszik,
Mindenek hatalmas ura barmok közt nyugszik,
Mindenek hatalmas ura barmok közt fekszik,
Hogy mi kevélységünket, nagyravágyó lelkünket
Hogy mi szegénységünket, nagyravágyó lelkünket
Megalázza, megalázza kevélységünket.
Megalázza, megalázza büszkeségünket.

3a Cifrás, pompás palotákat ő nem keresett,
Az istállót választotta, abban született.
A szűz, ki őt hordozá és méhébe fogadá,
Őtet Gábriel arkangyal áldottnak mondá.

3b Cifra, pompás palotákat íme, megvetett,
Az istállót választotta, ottan született.
Az udvarló szolgái juhok, barmok pásztori,
Nem mint e gyarló világnak büszke urai.

4. Tehát pásztorok, szegények, örvendezhettek,
Közöttetek a kis Jézust dicsérhetitek.
Ki tőletek nem kincset, csak tiszta szívet, lelket,
Azt kívánja édes Jézus, őt dicsérjétek!

Kelemen András: Templomban, mise alatt énekelték. Régi misekönyvben nem volt benne.

Csóka, Jasura József (54) előénekes 1, 3a vsz. Kónya S., 1998.
Egyházaskér, Benák Margit (74) 1–2, 3b, 4. vsz. Kónya S., 1975.
Zenta, Kelemen András (95) népi kántor 1–2. vsz. Bodor A., Burány B., Németh I., 1990.

Kelemen András az utolsó sort az 5) variánssal énekelte, majd megismételte.
Karácsonyiének-variáns: 307, 309.
Dallamtípusáról lásd a 307. ének jegyzetét.
Négy versszaknyi szövege megtalálható egy 18. századi forrásban (*Szárnyai Márton-énekeskönyv*, 1772).

309. Karácsonyi ének

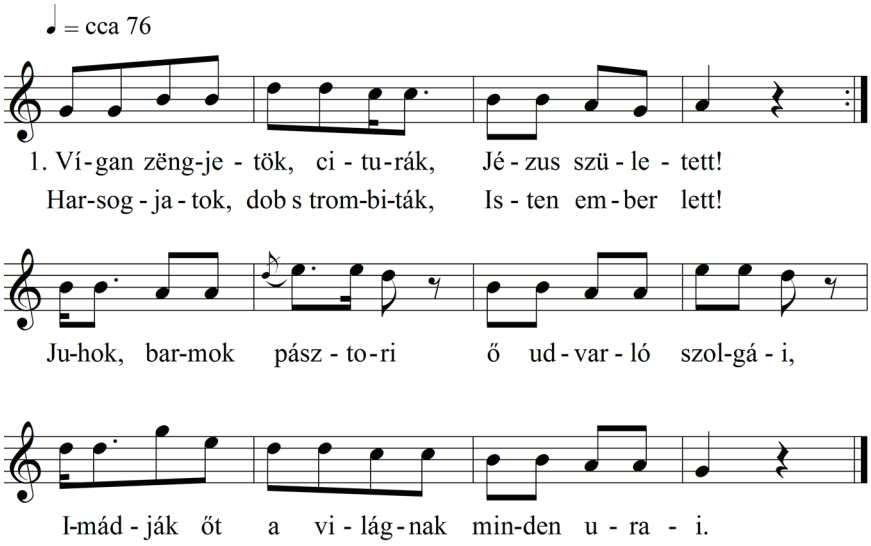

2. Cifrás, pompás palotákat ő nem keresett,
Ëggy istállót választott és abba született.
A szűz világra hozá és méhébe fogadá,
Őtet Gábriel arkangyal áldottnak mondá.

Csóka, Banka János (53). Burány B., 1972.

A gyűjtő szerint kóringyáláskor énekelték.
Karácsonyiének-variáns: 307–308.
Dallamtípusáról lásd a 307. ének jegyzetét.

310. Karácsonyi ének

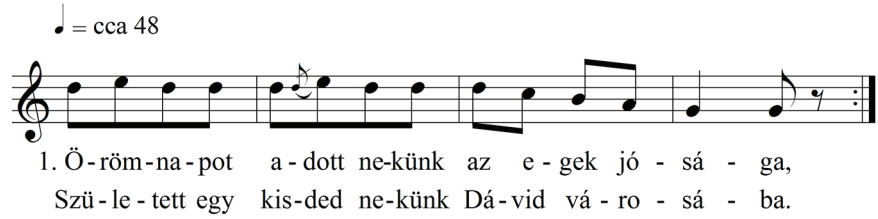

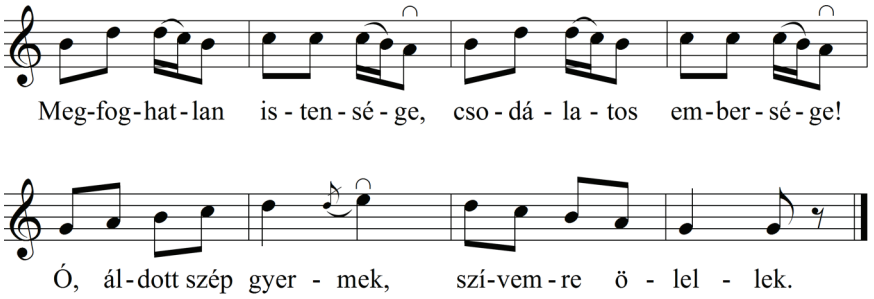

2. Egy szűz ma szép fiat rajzott, ki az égnek ura,
Fehér liljom rózsát hajtott, az elme bámulja.
A világok teremtője egy szűznek lőn csecsemője,
Ez vigyáz, mint őre, a gondviselőre.

3. Legyen e nap, bűnös ember, örömödnek napja,
Habár vétked, mint a tenger, itt a menny rajzatja!
Teéretted jött a földre, bánatkönnyed, ó, töröld le,
Megbocsát ő néked, csak hagyd el a vétked!

Szilágyi, Balogh Andrásné Illés Julianna (48),
Deák Mátyásné Sebők Etelka (49) 1–2. vsz. Kiss L., 1969.
Csóka, Jasura József (54) előénekes 1, 3. vsz. Kónya S.,1998.

Középkori eredetű, kanásztánc ritmusú, szerteágazó dallamtípus egyik sajátos, mintegy harminc adatból álló altípusába tartozik. A szövegek között karácsonyiak is akadnak, de jellemzően inkább párosítók, csúfolók. A fenti dallam szövegét vö. *Orgonahangok*, 467–468.

Karácsonyiének-variáns: 297, távolabbról.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 13.040.0/9–10.

311. Karácsonyi ének

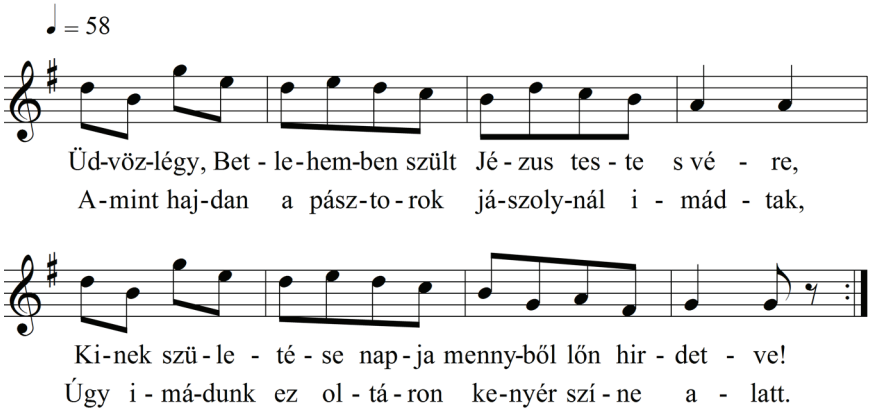

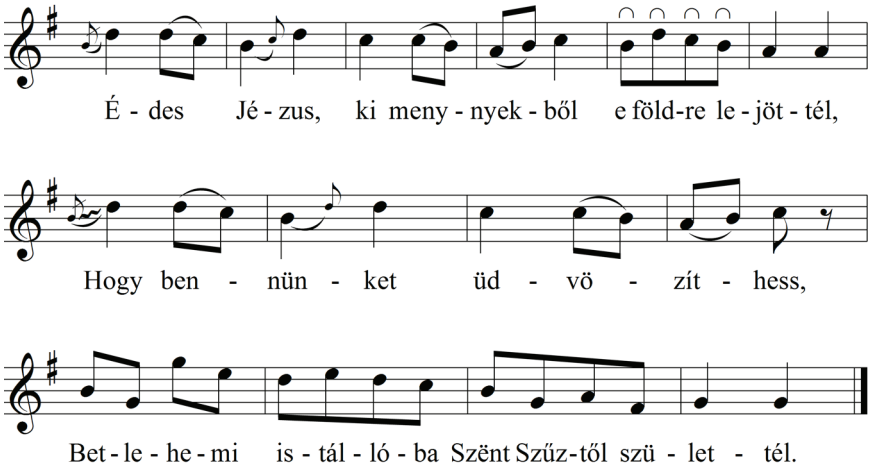

Éjféli misén.

Hertelendyfalva, Lőcsei Lajosné Bréti Erzsébet (56). Kiss L., 1968.

Kanásztánc dallamsorokból és ütempáros motivikából kialakított újabb típus (ismertebb szövege: *Fenyőgallyas kis Jézuska, jöjj, siess a földre*). Mindössze néhány változatát gyűjtötték a Felföldön és az Alföldön mint karácsonyi és betlehemes éneket. Az adatok mennyisége valószínűleg nem tükrözi a valóságos ismertséget.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 13.024.1/0.

312. Karácsonyi ének

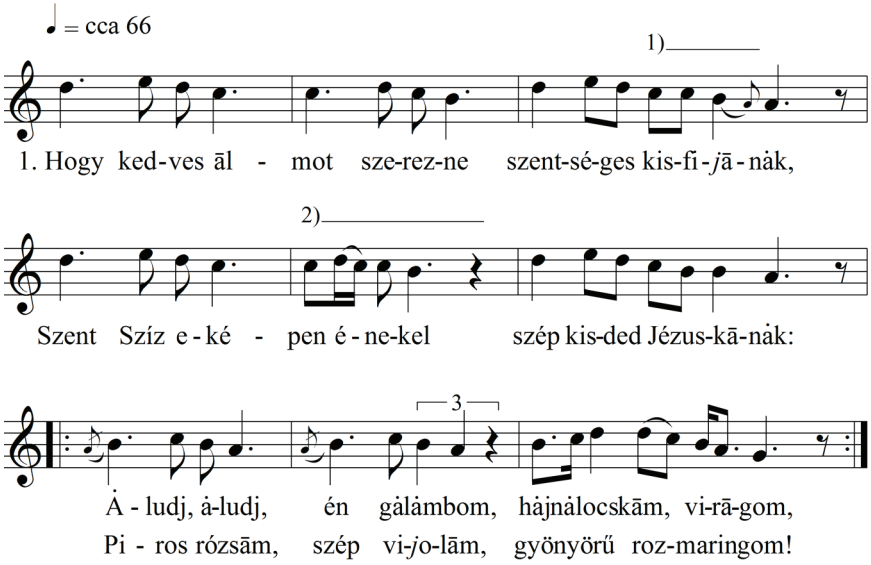

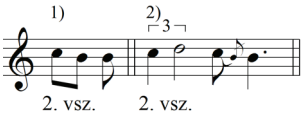

2. Áludj, áludj szíz méhemen, Jézuskām, kis méhecském,
Ādām fijájit gyógyító, gyönyörű kisdedecském!
Áz ángyálok zengedeznek, ó, én édes gyermecském,
Áludj, áludj, szívem kincse, áludj, kis gerlicécske!

Ezt az éneket szentmise előtt énekeljik.

Bácskertes, Gábor József (71) előénekes. Kiss L., 1969.

Az egész nyelvterületen mintegy harminc változatban ismert dallam. Vallásos ponyvai és más Mária-ének szövegekkel, továbbá karácsonyi és halottas szövegekkel jár együtt. Ennek az éneknek a szövegét vö. 197-II, 198.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 15.022.1/1–2.

313. Karácsonyi ének

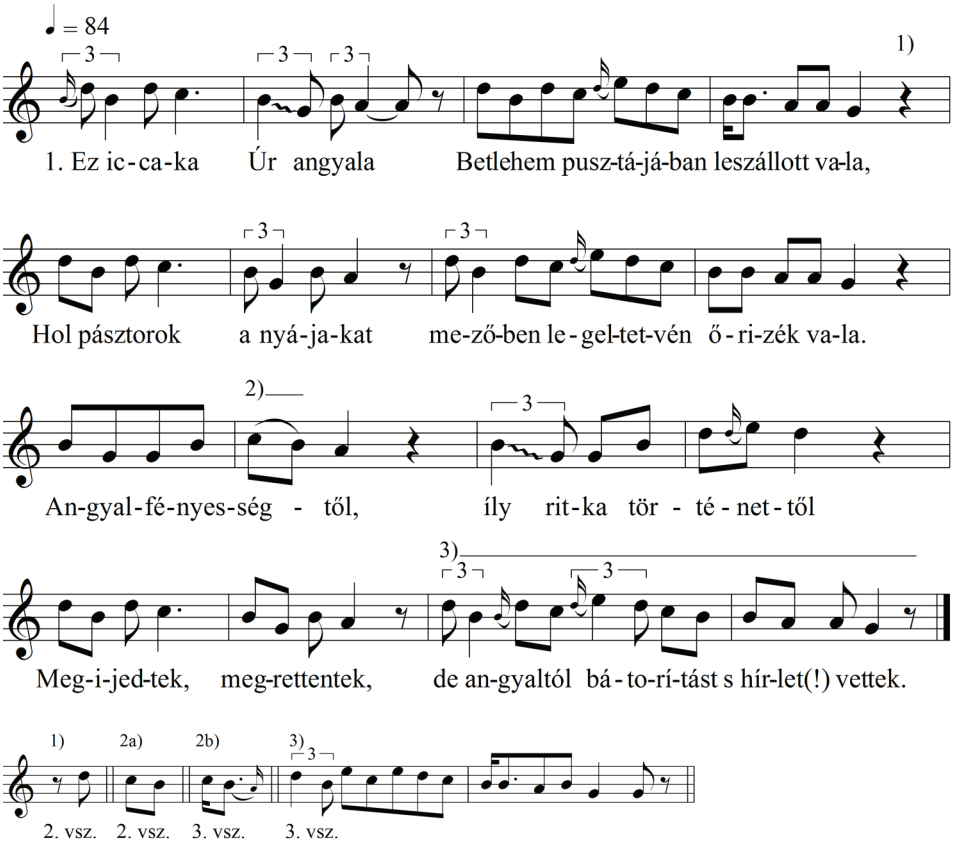

2. – Angyal vagyok, jó pásztorok, ne féljetek, sőt mostan vigadozzatok,
mer Ez éjszaka, ez éjszaka született üdvözítő, drága uratok!
Fekszik már a pólyában egy rongyos istállóban,
Hol Szent Anyja, Szűz Mári*j*a Szent Józseffel nagy örömmel udvarolja.

3. Hallván a szép, jó újságot, a pásztorok igen-igen megörültek.
(A második sor kimarad.)
Vittek sajtot, gedácskát, tejet, vajat, báránkát
Jézuskának, mesi*j*ásnak pásztori muzsikákkal köszöntést mondának.

Kint a tanyavilágban ezzel köszöntöttek be a betlehemesek.

Tóthfalu, Cseh Ilona (76). Burány B., 1972.

Népies kuplédallam kibővített, hosszúsoros változata. A kibővítés az azonos tartalmú I–II. és IV. sor harmadik ütemének betoldásával történt. Ebben a formában egyedi.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 13.101.0/0.

314. Karácsonyi ének

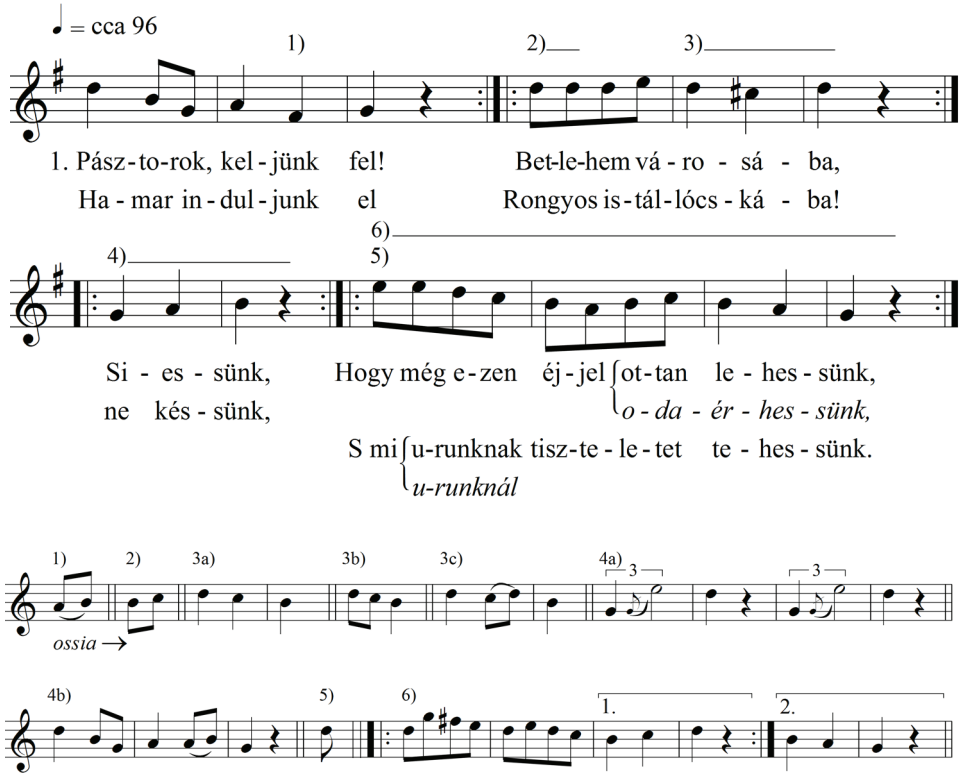

2. Angyalok hirdették,
Messiás születék.
Itt van jele fényének,
Helye születésének.
Pajtában, pólyában
Be vagyon ő takarva posztócskában.
Áldott gyermek, szenved már kiskorában.

3. Jézus, a szent kisded
Mily szükséget szenved!
Nincsen meleg szobája,
Sem ékes palotája.
Szükségben, hidegben
Melegíti őt a barmok párája.
Ó, isteni szeretetnek csodája!

Egyházaskér, Benák Margit (74) 1–3. vsz. Kónya S., 1975.
Jasura József (54) előénekes 1–3. vsz. Kónya S., 1998.
Bácskertes, Dienes Pál (67) előénekes 1. vsz. Bodor A., Németh I., Csizmadia A., Silling I., 2000.
Magyarkanizsa, Fehér Györgyné Kiss Földi Mária (64) 1. vsz. Bodor A., 1993.

Karácsonyiének-variáns: a következő, távolabbról.
Dallamtípusáról lásd a 202-II. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

315. Karácsonyi ének

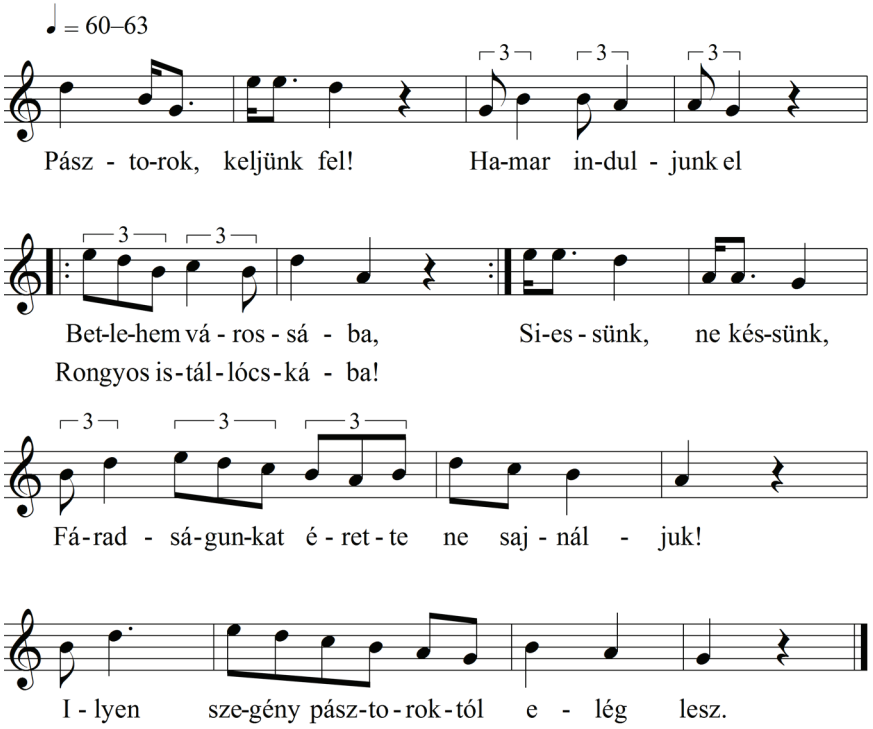

Sándoregyháza, Forrai Tamás (71). Kiss L., 1968.

Variáns: az előző, távolabbról.
Dallamtípusáról lásd a 202-II. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

316. Karácsonyi ének

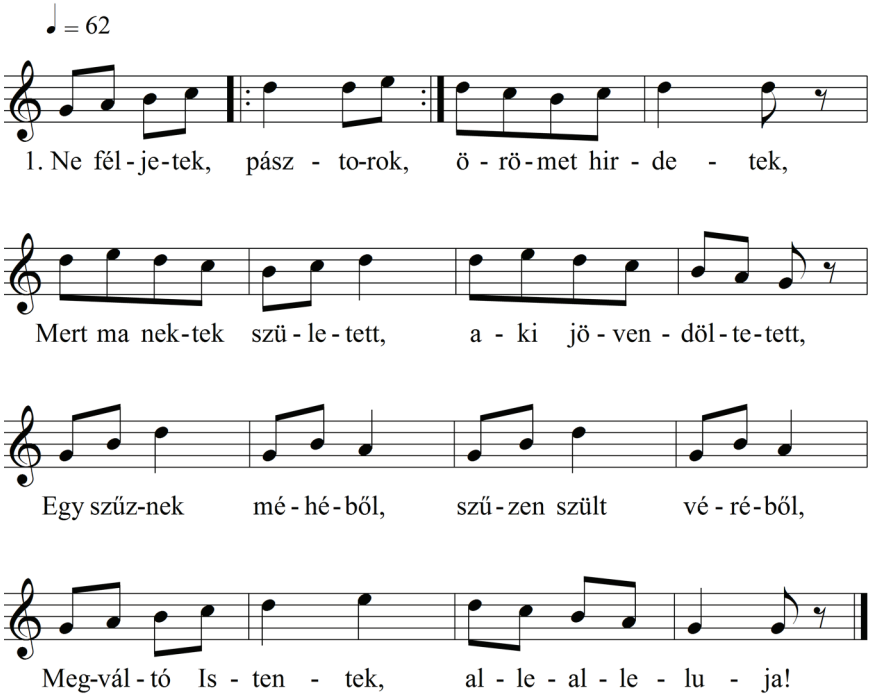

2. Hogyha pedig e csodát látni akarjátok,
Betlehembe menjetek, és ez lesz a jeletek:
Fogtok ott jászolban, takarva pólyában
Kisdedet találni, alle-alleluja!

3. Városon kül, nem messze van egy istállócska,
Barmok között ott fekszik, száraz szalmán nyugoszik.
Mellette Szűz Anyja és az ő vélt apja,
József és Mária, alle-alleluja!

4. Ó, szerencsés éjszaka, boldog ez az óra,
Mely minden kincsek felett e mennyei kisdedet,
A legszebb virágot, legdrágább gyémántot
Hozta e világra, alle-alleluja!

Egyházaskér, Pópity Péterné Losoncz Erzsébet (75). Kónya S., 2002.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 243-II. betlehemes jegyzetét.
Szövege: *Orgonahangok*, 474–475.

317. Karácsonyi ének

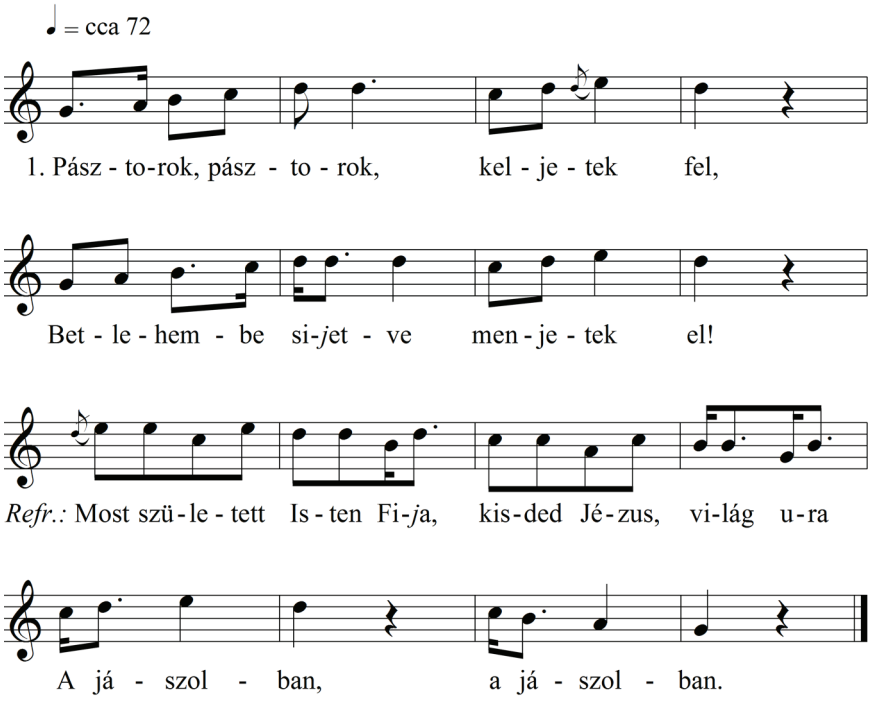

2. Hogyha pedig majdán odaértek,
Jézus nevét mindenitt hirdessétek! *Refr*.

Bácskertes, Buják Mihály (75) előénekes. Kiss L., 1969.

Karácsonyiének-variáns: a következő.
Dallamtípusáról lásd a 236. huszárjáték éneke jegyzetét.

318. Karácsonyi ének

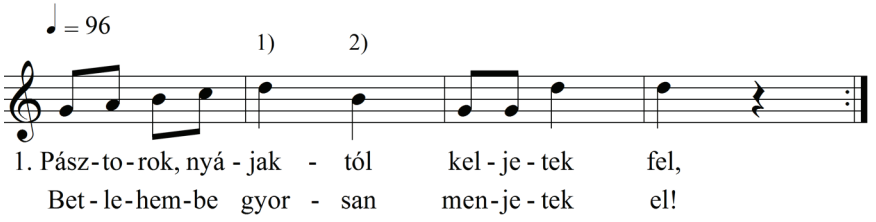

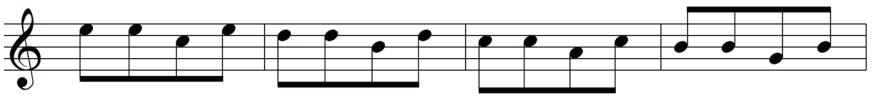

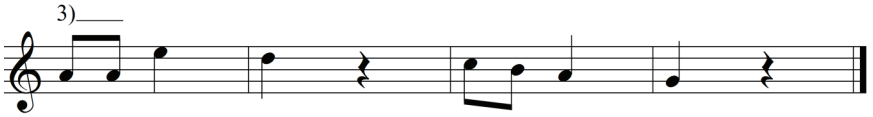

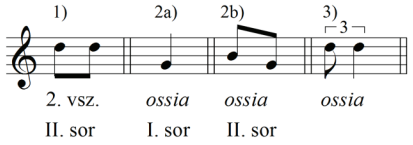

1a Pásztorok, nyájastól keljetek fel,
Betlehembe, de hamar menjetek el!
Ott találjátok valóban a kis Jézust bepólyázva
A jászolyba, a jászolyba.

2. Hogyha pedig majdan odaértek,
Jézus nevét mindenütt hirdessétek! *Refr*.

3. Tehát pajtás, mondá ma az angyal,
Betlehembe menjünk pásztorokkal! *Refr*.

4. Ajándékot neki bemutassunk,
Szívünket, lelkünket feláldozzuk! *Refr*.

5. Köszöntsük mi őtet buzgósággal,
Énekeljünk együtt angyalokka! *Refr*.

Csóka, Jasura József (54) előénekes 1–5. vsz. Kónya S., 1999.
Sándoregyháza, Buvári Antal (65) 1a–2. vsz. Kiss L., 1968.

Variáns: az előző.
Dallamtípusáról lásd a 236. huszárjáték éneke jegyzetét.

319. Karácsonyi ének

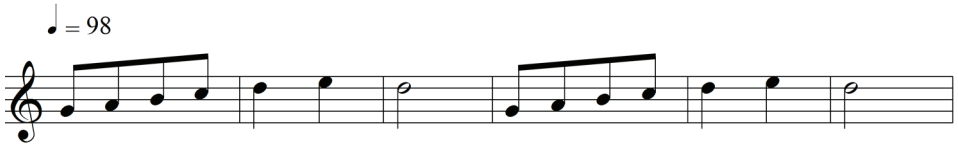

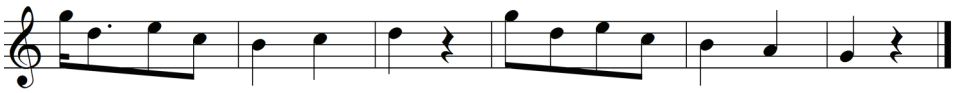

2. Mënnyből lëszállt az angyal,
Veletëk szólni akar.
Ujságot hoz mënnyekből,
Örök Atyaistentől.

3. Városunk túlsó végén
Van ëgy rozzant építmény,
Istállója barmoknak,
Juhoknak, szamaraknak.

4. Itt születék ëgy kisded,
Majd mëgvëszi a hideg.
Ott fekszik a jászolban,
Pedig nagyon hideg van.

5. Fia ő az Istennek,
Teremtője mindënnek.
Ő lésszën a mëgváltó,
Hozzá nincs sëmmi méltó.

6. Keljetëk fël, s mënjetëk,
Még ma odaérhettëk!
Köszöntsétëk Szent Anyját,
József nevelőatyját!

7. Üdvöz légy, kis rózsaszál,
Mënyországi nagy király,
Ki eljövetelëddel
Mindënt mëgaranyoztál!

8. Halljátok më̈g, pásztorok,
Értsétëk më̈g, mit mondok!
Máma van a karácsony,
Most mindenki vígadjon!

9. Már most tovább indulunk,
Mert sietős a dolgunk,
De előbb a kulacsból
Ëgy jó ital bort iszunk.

Gombos, Nemes Gáspár (63). Kiss L., 1939.

A gyűjtő jegyzete: Gomboson a betlehemezés fő dallama volt, a dalos állítása szerint. Az egyes versszakok szövege szerint van a játék.

Számos 19. századi gyűjteményben szereplő népies műdal (Kerényi 1961, 12), melyet az egész nyelvterületen ismernek. 45 változatát gyűjtötték párosító, gyermekjáték, ivónóta, szerelmi és tandal szöveggel. Karácsonyi szöveggel ez az egyetlen.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 17.151.0/0.

320. Karácsonyi ének

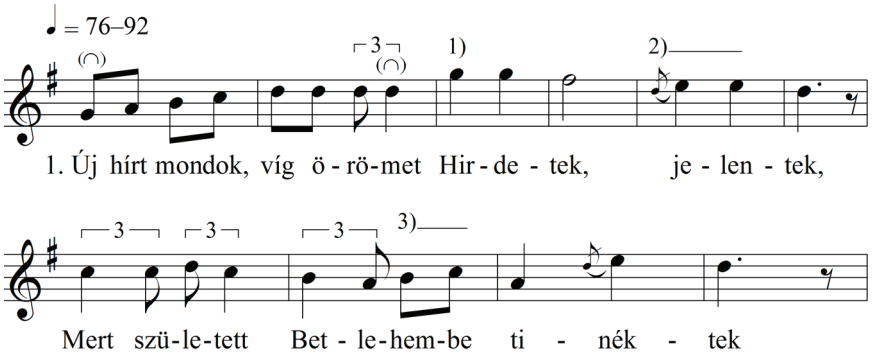

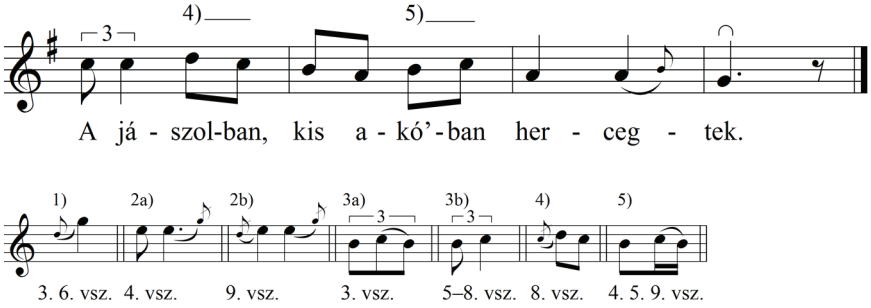

2. A barmok közt hideg fagyon
Jaj, ázik, jaj, fázik.
A pólyában, rongyos ágyban ott fekszik,
Lehelettel melegítik, úgy nyugszik.

3. Mellette van édesanyja,
Márij*a*, dajkája.
Gyermecskéjét, szűz Szent Fij*á*t ingatja,
Kézre veszi, meg leteszi, ringatja.

4. Így énekel Szent Fij*á*nak:
Csicsíjj el, bubájj el!
Szép aranyom, gyöngyvirágom, aludj el,
Posztócskába bétakarva nyugodj el!

5. Pásztorok is elérkeznek,
Szólítják, hogy látják.
Pásztoroknak főpásztorát óhajtják,
Hogy szemej*i*t rájuk vesse, kívánják.

6. Mondván, kelj fel, hozzád jöttünk,
Pásztorkánk, Jézuskánk.
Köszöntísünk meg ne vessed, nézz rej*á*nk!
Bárányt, tejet, gyenge sajtot mink hozánk.

7. Mert hallottuk angyalidnak
Szavaj*i*t, igéj*i*t,
Muzsikáló gyenge szava pengésit,
Ékes nóta, szép muzsika zengésit.

8. Így, így fújták az Istennek:
Dicsőség, tisztesség!
Földi embereknek pedig békesség,
Tiszta szívvel mindenek közt egyezség.

9. Kérink, immár esedezzél,
Nagy anya, Márij*a*,
Hogy mi szívünk Szent Fij*a*dnak pólyája
Legyen, örökkön-örökké hajléka!

Énekelni szoktuk szentmise előtt.

Bácskertes, Buják Mihály (75) előénekes. Kiss L., 1969.

Idegen, talán cseh eredetű dallam, melyet az egész Kárpát-medencében sok változatban ismernek mint betyárnótát vagy párosítót *(Zúg az erdő, zúg a mező)*. A bácskertesi karácsonyi ének a többségtől karácsonyi szövegével és néhány sajátos dallamfordulatával különül el (MNT II. 506, 507). Az ilyen változatok száma 25, és 18. századi forrásokban is szerepel.

(Töredékét énekelte Csókán Banka Mihályné Hecskó Erzsébet: Arch. 136B 2 = AP 15.056*p,* Burány 2000, 163.)

Vö. még a 110. húsvéthétfői énekkel.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 18.317.0/9.

321. Karácsonyi ének

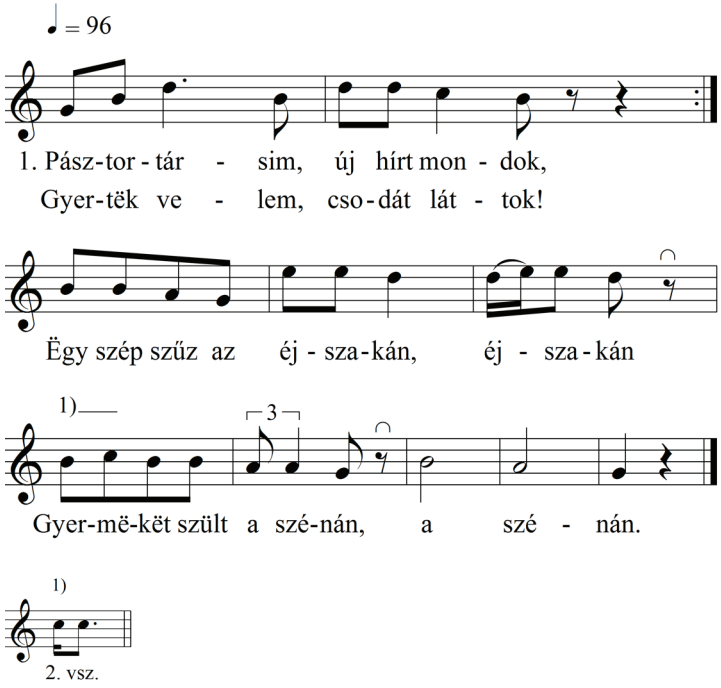

2. Üdvöz légy, te kisdedëcske,
Bëtlehemi hercegëcske!
Légy az éjjel mivelünk, mivelünk,
Mënyországba vezérünk, vezérünk!

Hertelendyfalva, Erőss Istvánné Kovács Terézia (56). Kiss L., 1968.

Erdélyi és moldvai, 18. századi eredetű dallam, legtöbbször István- vagy János-köszöntő (MNT II. 936–938). Ötven változata ismert.

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/231. Vö. még a 304. karácsonyi énekkel.

322. Karácsonyi ének

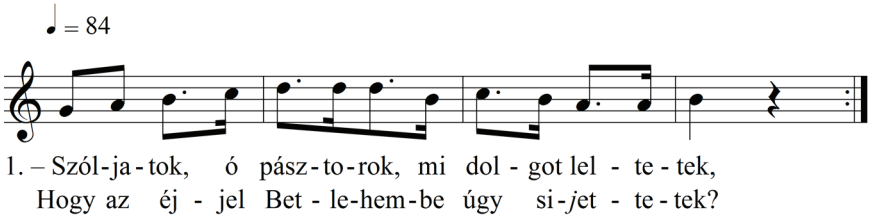

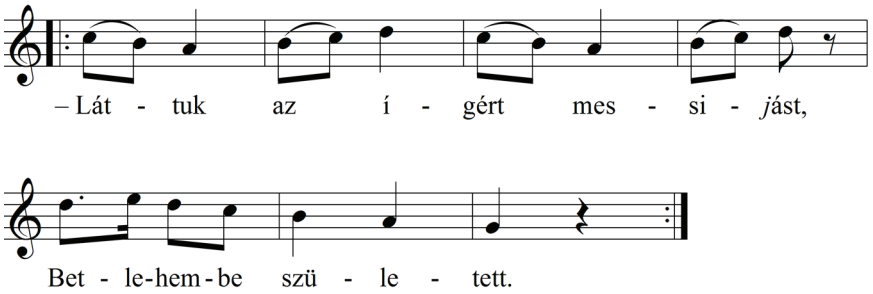

2. – És ki mondta néktek azt, hogy oda menjetek?
Mi is kész örömmel mentünk volna veletek.
– Angyal-ének minket intett,
Hogy a Krisztus született.

3. – Mondjátok meg, hogy miképpen feltalálható
Az egekből várva, esdve égi megváltó!
– Istállóba, szűk jászolba,
Betakarva pólyába.

4. – Ki a kisded édesanyja, pásztoremberek,
Az istállót választotta, ottan született.
Hogy istállót választotta, ottan született.
– Szűz Mária oda szálla,
Helyt nem lelve Betlehembe.

Én úgy átörököltem eztet valahogyan. Lëhetëtt ez még a háború előtt, legény vótam, tízbe, kilencbe, az első háború előtt. Rozi néni, a Mária-lányok anyja, ez tanította a lányokat erre az énekre. Éngem nem tanított, hanem én figyeltem mindég űket. Fogalmam nëkëm akkora volt, hogy mëgtanultam.

Zenta, Kelemen András (83) népi kántor. Burány B., 1978.
Bodor A., Németh I., 1990.

Variáns: 235. huszárjáték éneke, lásd annak jegyzetét. **Hangzó: 103.**

323. Karácsonyi ének

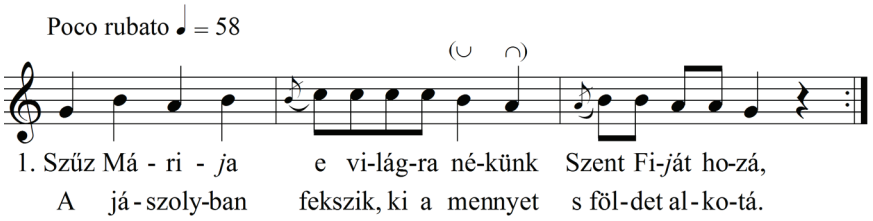

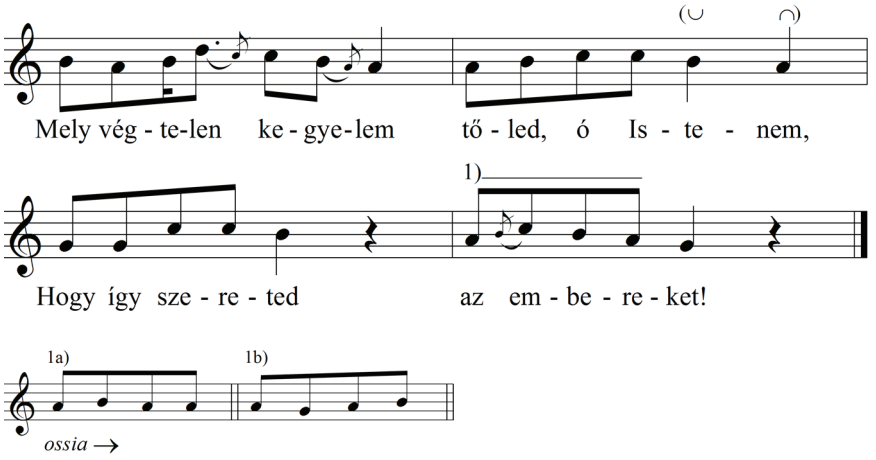

1a Szűz Mária e világra nékünk Szent Fiát hozá.
A jászolyba helyeztetvén őtet, imigyen szóla:
Aludjál, én magzatom, nyugodjál, virágom!
Így énekelvén és örvendezvén.

2. Az angyalok Jézus születésén áldva zengenek,
A pásztorok a mennyei fényre hozzá sietnek.
Örömre ébredének minden teremtmények,
Őtet imádják és magasztalják.
Mind őt imádják és magasztalják.

Szilágyi, Balogh Andrásné Illés Julianna (48),
Deák Mátyásné Sebők Etelka (49) 1–2. vsz. Kiss L., 1969.
Doroszló, Samu Istvánné (68) előénekes 1a vsz. Volly I., 1942.
Oromhegyes, Kovács Gyurica Illésné Remete Márcel (93) 1–2. vsz. Bodor A., 1994.

Samuné énekének lejegyzése díszítőhangokat nem jelöl.
Karácsonyiének-variáns: 324–325.
Dallamáról lásd a 7. újévi ének jegyzetét.

324. Karácsonyi ének

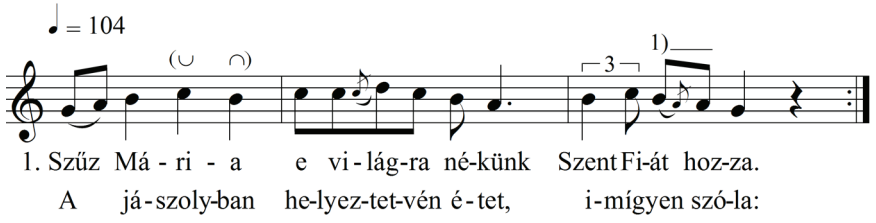

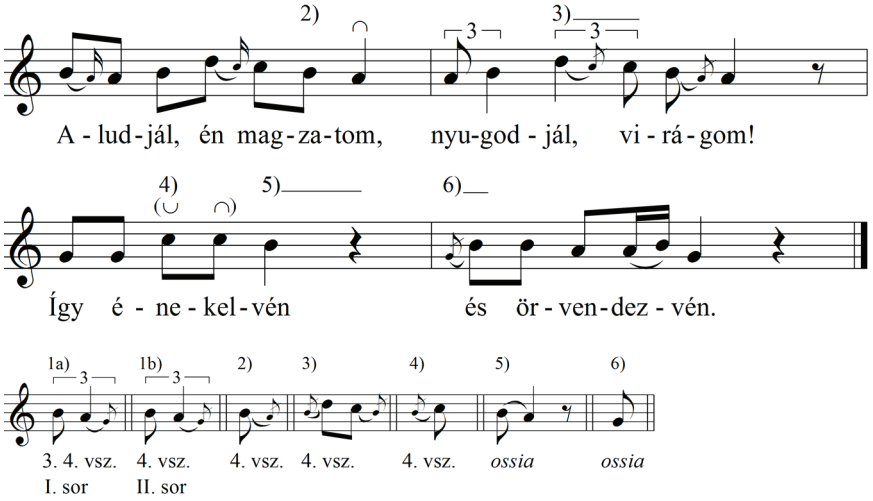

2. Ökör, szamár reája lehelvén, mintha mondaná:
Úr és Isten most közöttünk fekszik, együtt vigadjunk!
Már az égi madarak és erdei vadak
Őtet imádják és magasztalják.

3. Azért mi is, halandó emberek, őtet dicsérjik!
Dicsőséges születése napját vígan szenteljik!
Az Atya Úristennek, nekünk kegyelmesnek
Hálákat adjunk, szívből vigadjunk!

4. Ó, te kegyes asszonyunk, Márija, Istennek anyja,
E világnak te vagy esedező oltalmazója!
Ne felejtkezzél rólunk, ó, édes gyámolunk,
Te légy oltalmunk, erős pajizsunk!

Bácskertes, Guzsvány Imréné Urbán Verona (71). Bodor A., Németh I., Csizmadia A., Silling I., 2000.

Pethő Györgyné Asztalos Erzsébet (77). Bodor A., 1990.

Karácsonyiének-variáns: 323, 325.
Dallamáról lásd a 7. újévi ének jegyzetét.
Szövege: *Orgonahangok*, 477–478. **Hangzó: 104** (Guzsványné).

325. Karácsonyi ének

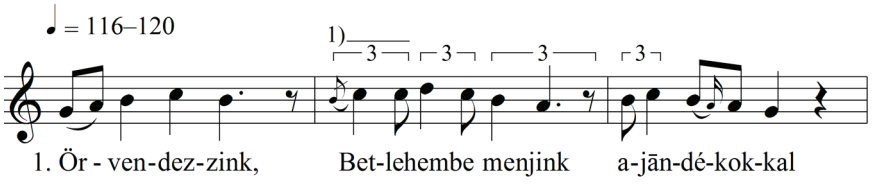

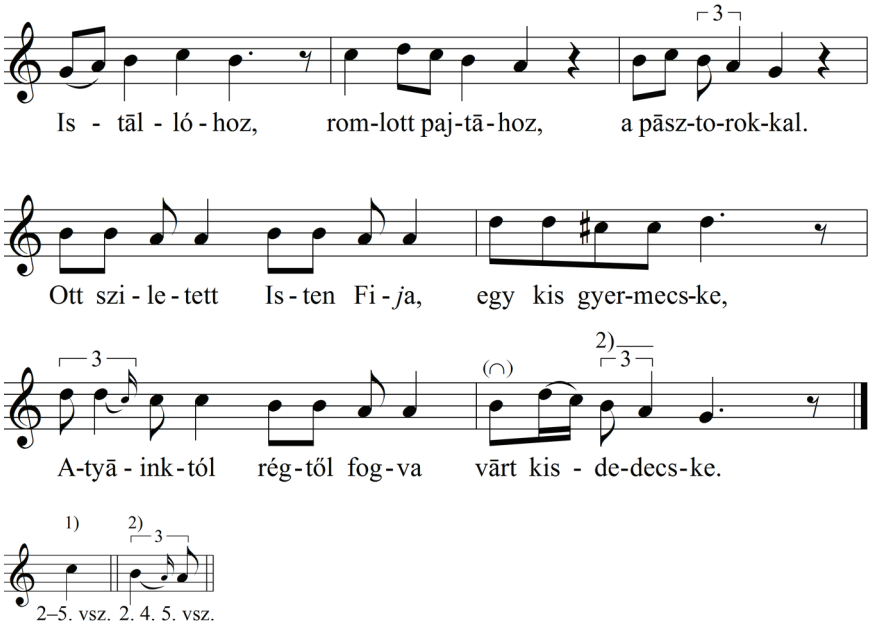

2. Kemény āgybàn, hideg jāszolybàn sír mi örömink,
Kiskorābàn, első órābàn mār szenved értink.
Mezítelen testecskéje hóvàl bétellék,
Hideg széltől fejecskéje, jàj, mint sérteték!

3. Àmint fāzik, orcājà āzik sírí [sűrű] cseppekkel,
Szeme*j*inek, drāgà gyöngyének sok könnye*j*ivel.
Mennyi csöppek, ànnyi gyöngyek értink hullànàk,
Ezek à mennybéli vizek lelkinkre folynàk.

4. Ezt lātjātok, mégsem szānjātok, bínös emberek!
Kemény szívvel és szāràz szëmmel hogy tírhetitek,
Világ vídāmsāgà, Jézus, hogy sirānkozik,
Àngyàloknàk vígàssāgà hogy szomorkodik!

5. Ó, vétettink, bínt [bűnt] cselekedtink, édes Jézusunk.
Àzt ígérjik és megismérjik, vagy szent orvosunk.
Téged, āldott megvāltónkàt, befogàdunk mār,
Jöjj el, édes Jézus, jöjj el, lelkink készen vār.

Ezt àz éneket kàrācsonyi időszàkbàn énekeljük à szentmise elétt.

Bácskertes, Gábor József (71) előénekes. Kiss L., 1969.

A dallam utótagja a tipikustól némileg eltér.
Karácsonyiének-variáns: 323–324.
Dallamáról lásd a 7. újévi ének jegyzetét. **Hangzó: 105.**

326. Karácsonyi ének

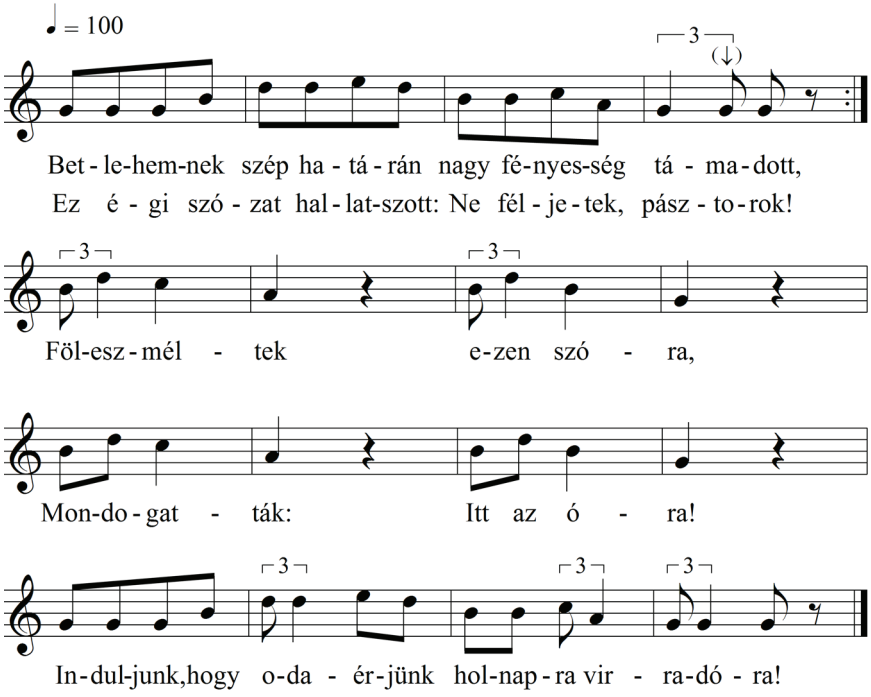

Bezdán, Bosnyák Borbála. Nagy F., 1973.

Variáns: 227. karácsonyi köszöntő, lásd annak jegyzetét.

327. Karácsonyi ének

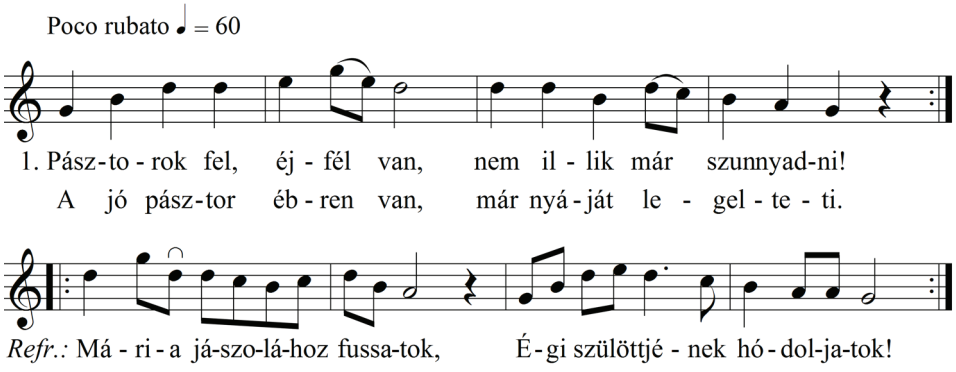

2. Az égen angyalsereg vonul át dicső fényben,
Glóriát zengve lebeg és siet örömében. *Refr*.

3. Pásztorok, ne féljetek, nagy öröm vár reátok!
Az Úr eljött hozzátok, megszűnt a régi átok. *Refr*.

4. Betlehemben épp most lett Dávidnak unokája,
Istenember született a világ váltságára. *Refr*.

5. S ím, az angyalt angyalok sok ezrei környezik,
A boldog égi lakók az Úr művét hirdetik. *Refr*.

Feketető, Kéri István (60). Kónya S., 2001.
Egyházaskér, Pópity Péterné Losoncz Erzsébet (75). Kónya S., 2002.

Dúr hexachord dallam, melyet Moldva kivételével mindenütt ismernek különféle szövegekkel: katekizmusi ének, vénlánycsúfoló, takácstánc, névnapköszöntő, karácsonyi ének (a fenti szöveggel is, *Orgonahangok*, 473). A ritmust a többi népi változat alapján némileg kiigazítottuk.

Dallamtípusa: MTA népzenei gyűjtemény 13.102.1/0.

328. Karácsonyi ének

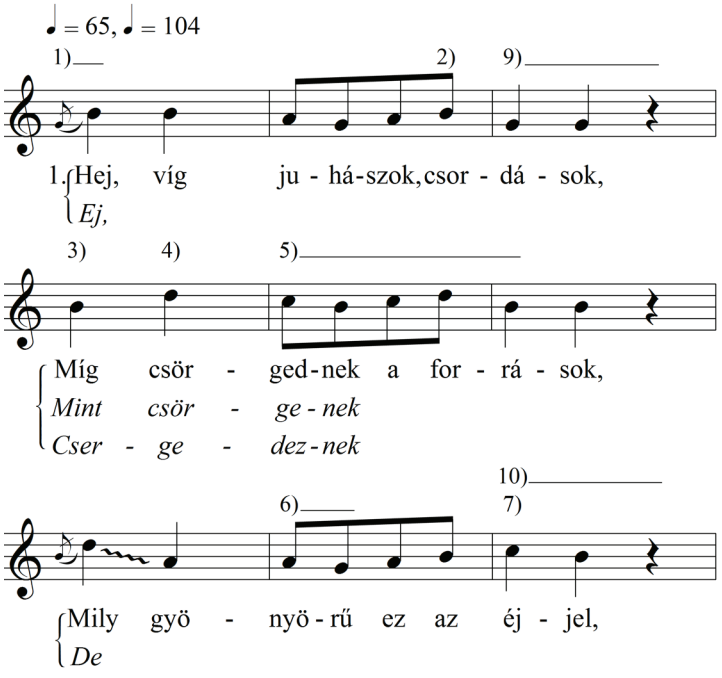

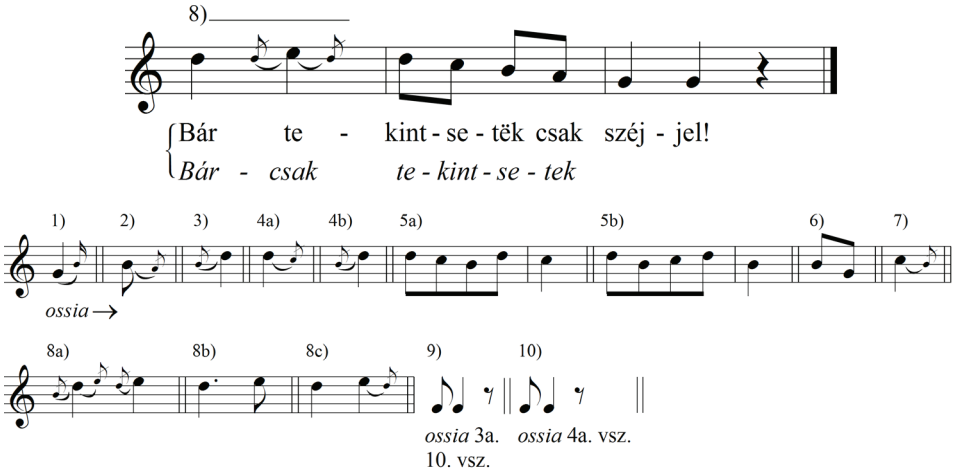

2. Amott fekszik egy kis vályú,
Ahová ez út elvezet,
Azon túl van egy istálló,
Ott találjuk azt a helyet,
Hol a szűz szülé magzatját,
Fiát és egyszersmind atyját.

3a Nézd, amott Betlehem felett
Látok egy nagy fényességet!
Ott egy csillag is lëszállott,
Ëgy rongy pajtánál mëgállott.
Ëgy nagy pajtánál lëszállott.

3b Nézzétek, Betlehem felett
Micsoda nagy fényesség lett!
Egy szép csillag amint szállott,
A pajta felett megállott.

4a Mint felébredtem álmomból,
Én felébredtem álmomból,
Láttam csillagot Jákobból.
Láttam csillagot jászolból.
Hogy felkeltem, láttam tüzet,
Mely jelentett egyszülöttet.
Mely jelentett nagy szülöttet.

4b Amint mostan felserkentem,
Egy csillagot láttam s féltem,
Mert nem tudtam mire vélni,
Erre láttam közeledni.

5. Itt ülünk a tűz melegén.
Az a szép, fényes, égi lény
Glóriát hirdet s örömet.
Ó, nem találom helyemet!

6. Rég is fújdogál már szele.
Bizonyára annak jele,
Hogy született a messiás,
Kit jövendölt a Szentírás.

7. Hallgassatok csak reám jól,
Az angyal is éppen így szól.
Isten Fiával dicsekszik
És hogy a jászolban fekszik.

8. Ott van, bizonnyal mëgláttam,
Néztem, hogy odajutottam.
Jaj, ott fekszik a szénába,
Betakarva pólyácskába.

9. Üdvöz légy, áldott pásztorunk!
Bárányt hoztunk neked, urunk,
Sajtot, mézet, túrót, tejet,
Ezzel hajtunk térdet s fejet.

10. Üdvöz légy, áldott pásztorunk,
Kit szegénységben imádunk!
Vedd kedvessen sziveinket,
Vele együtt mindenünket!

11. Téged dicsér szívünk, ajkunk,
Áldd meg, Jézus, minden nyájunk!
Áldj meg minket, s minden határt,
Vedd el a testi s lelki kárt!

Szilágyi, Balog Andrásné Illés Julianna (49),
Deák Mátyásné Sebők Etelka (49) 1, 3a, 4a, 8, 10. vsz. Kiss L., 1969.
Doroszló, Samu Antalné Batos Rozália (65) 1, 3a, 4a, 8, 10. vsz. Varga A., 1994.
Róka Erzsébet és társai 1, 3a, 4a, 8, 10. vsz. Varga A., 1994.
Gombos, Nemes Pál (30) 1–2. vsz. Kiss L., 1941.
Bácskertes, Guzsvány Imréné Urbán Verona (71) 1, 3a, 4a, 8, 10. vsz. Bodor A., Németh I., Csizmadia A., Silling I., 2000.
Egyházaskér, Benák Margit (74) 1, 3b, 4b, 5–7, 2, 9, 11. vsz. Kónya S., 1975.
Csóka, Jasura József (54) előénekes 1, 3b, 4b, 5–7, 2, 10–11. vsz. Kónya S., 1998.
Martonos, Sóti Mihályné Beszédes Etelka (65) 1, 3b vsz. Bodor A., Burány B., Németh I., 1990.

Sóti Mihályné 34 éves korában Zentára költözött, a felvétel ott készült.
Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 200-III. karácsonyi köszöntő jegyzetét.

329. Karácsonyi ének

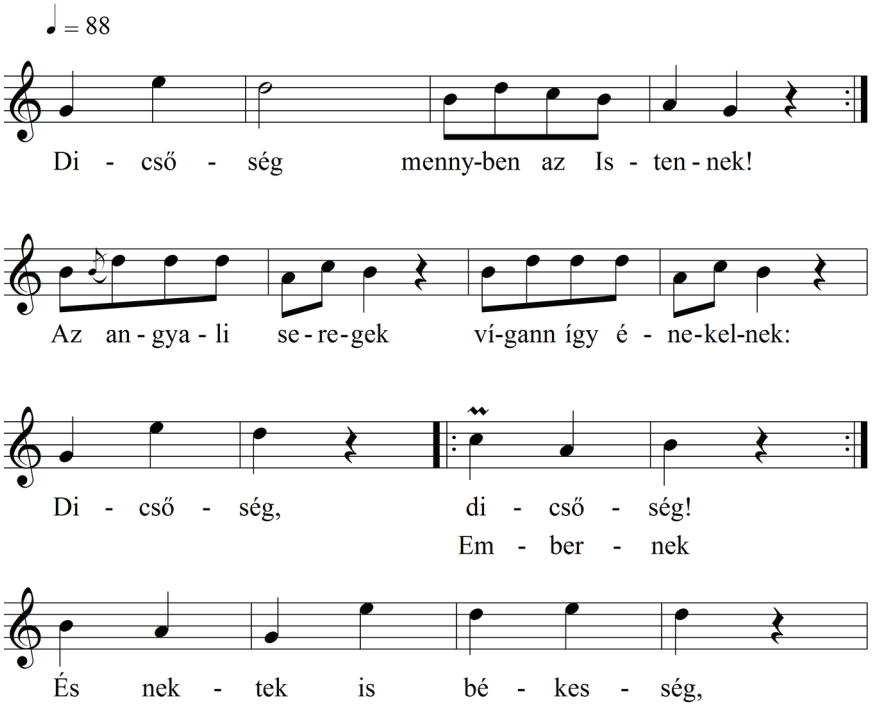

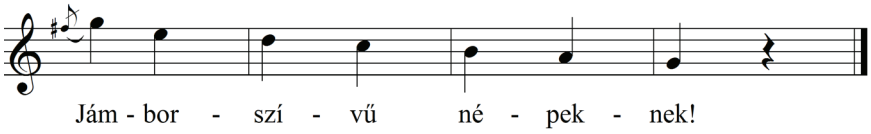

Zenta, Kelemen András (83) népi kántor. Burány B., 1978.

Karácsonyiének-variáns: a következő.
Dallamtípusáról lásd a 244-V. betlehemes jegyzetét.

330. Karácsonyi ének

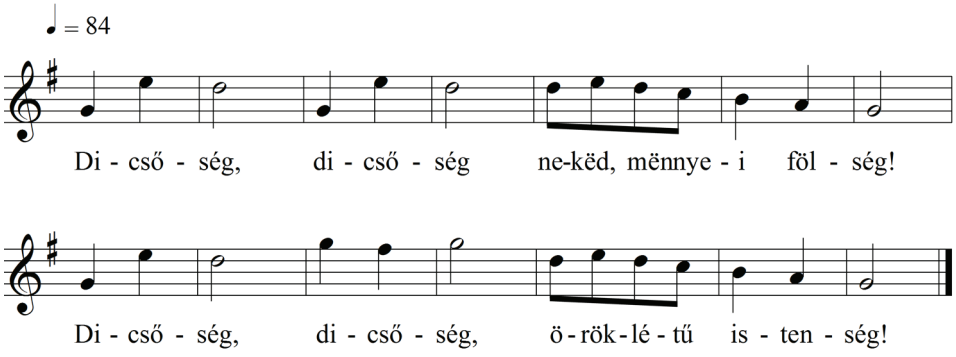

Gombos, Nemes Gáspár (63). Kiss L., 1939.

Az ének szerepe bizonytalan. A gyűjtő egyik publikációja szerint a betlehemi pásztortánc éneke, „amelyre a pásztorok toporognak” (MNT II. 463), a másik szerint karácsonyi kántáló (Kiss 1982, 294).
Karácsonyiének-variáns: az előző.
Dallamtípusáról lásd a 244-V. betlehemes jegyzetét.

331. Karácsonyi ének

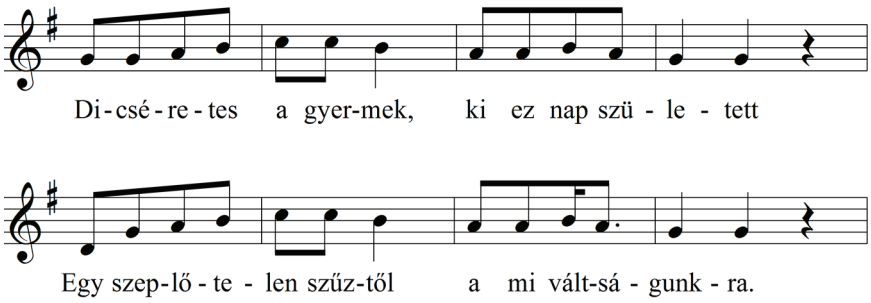

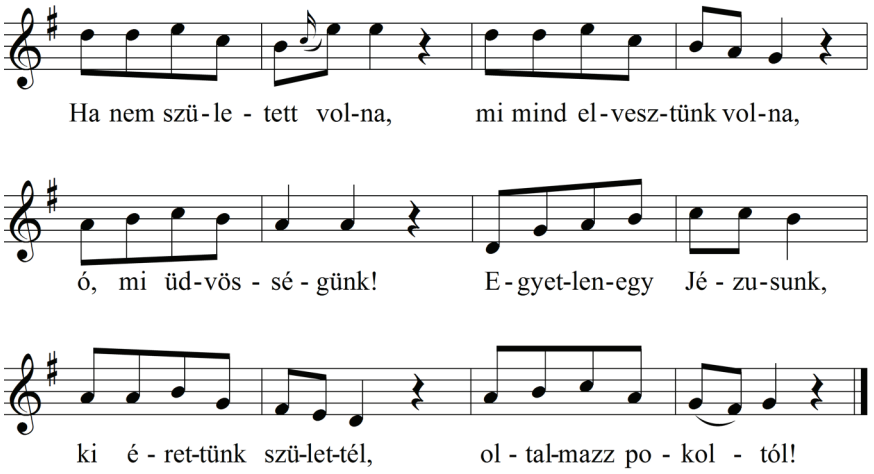

Doroszló, Samu Istvánné (68) előénekes. Volly I., 1942.

Középkori eredetű karácsonyi ének, mely a 17–18. században már a magyar egyházi énekeskönyvekben is szerepel. Mintegy negyven népi változata ismert a Kárpát-medencében (Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 44–45, II. 20). Többségük „Mária altatója” (MNT II. 497–499), mely az eredeti dallam második feléből önállósodott (332). Samuné még egy olyan leegyszerűsített, kopott változatot is énekelt, amely a fenti dallamnak csupán a legutolsó sorából alakult (Lsz 43.481), szövege a következő karácsonyi énekével egyezik.

Karácsonyiének-variáns: a következő.

Dallamtípusa: Típuskatalógus IV/366.

332. Karácsonyi ének

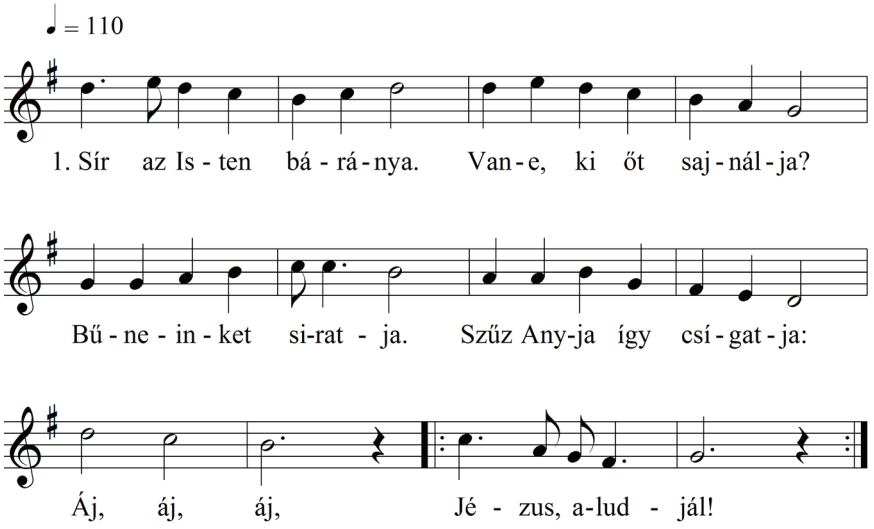

2. Ne sírj, én szép alakom,
Gyenge bimbóm, harmatom,
Szűzi méhem rajlépe,
Ég és föld ékessége!
Ej, ej, ej, csók kell-e vagy tej?

3. Jaj de kemény a jászol,
Kisfiam, jaj de fázol!
Tél ellen itt nincs bástya,
Csak Szent József palástja.
Aj, aj, aj, süvölt a szélzaj.

4. Ne sírj, gyönyörűségem,
Koronám, ékességem!
Szép bölcsődalt zengenek
A mennyei seregek.
A, a, a, lelkem sugara.

5. Verjen az én keblemben
A szív most csendesebben,
Hogy alvó kis galambom,
Fiam fel ne riadjon!
Áj, áj, áj, Jézus aludjál!

Feketető, Kéri István (60). Kónya S., 2001.
Egyházaskér, Pópity Péterné Losoncz Erzsébet (75). Kónya S., 2002.

Karácsonyiének-variáns: az előző, lásd annak jegyzetét.
Szövege: *Orgonahangok*, 468–469.

333. Karácsonyi ének

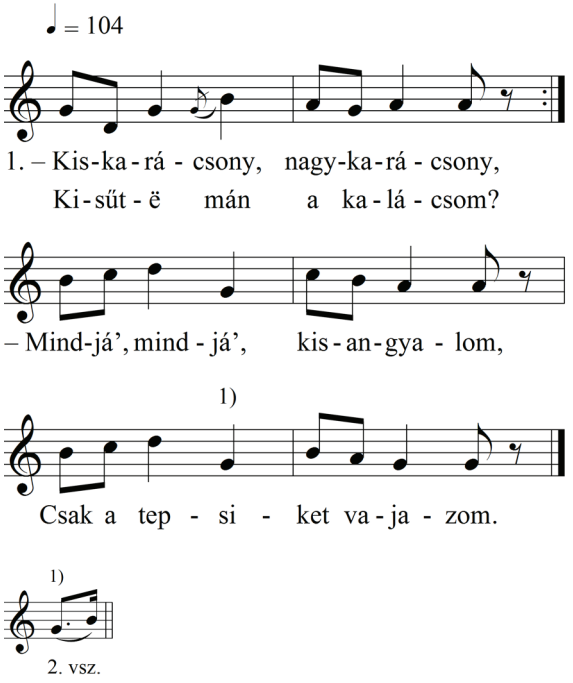

2. Kiskarácsony, nagykarácsony,
Kisűt-ë mán a kalácsom?
Ha kisűt, hát ide vele,
Hagy ëszëm mëg melegébe!

Zenta, Károly Jánosné Döme Klára (52). Burány B., 1974.

Dallamtípusáról, a variánsokról lásd a 227. karácsonyi köszöntő jegyzetét.